

پولیتیا Politeia

مجله پولیتیا / سال دوم، شماره ۴

گۆقاری پولیتیا / سالی دووهم، ژماره‌ی ۴

کوردستان له‌ناو جه‌رگه‌ی قه‌یرانه‌کاندا

■ کورد و ته‌وی‌دی

جه‌مال مؤخه‌مه‌دی

■ فه‌زا-سیاسه‌تی رۆژه‌لاتی ناوه‌پاست و پارادایمی سنوور

مه‌سه‌ود بینه‌نده

■ بزووته‌وه‌ی کوردستان و قه‌یرانی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی

سیروان ریناس

■ دیاریکردنی چاره‌نووس له‌سه‌ده‌ی بیست و یه‌که‌مدا

نووسه‌ر: مۆتسرات گیوینرناو / وه‌رگێر: رێزان عه‌بدولاهی

■ دونیای دوا‌ی کرۆنا

نووسه‌ر: یو‌فال نووح هه‌راری / وه‌رگێر: هیوا که‌ریمی

■ وڵتپاریزی له‌روانگه‌ی فمینیستیه‌وه

نووسه‌ر: فه‌خریه‌ ئادسای

■ پێکهاته‌ی هه‌لوه‌شاندن

نووسه‌ر: نانسی.جی.هۆلاند / وه‌رگێر: کارووش عوسمانیان

کوردستان در میانه‌ی بحرانیها

■ ضرورت تأسیس "دیگری" در گفتمان هویت کوردی

محمد حقمرادی

■ جنبش ناسیونالیستی "جنوب کوردستان" (باشور) و سیاست خارجی کشورهای پیرامون

داریوش پیری

■ نقش زنان یگان‌های مدافع خلق در تقویت مشروعیت ی.پ.گ

لیلا مروتی

■ منظومه‌ی فکری مک‌اینتایر

جلال (رامان) حاجی‌زاده

■ از قربانیان تا فاتحان؛ چالش کوردها برای دولت در خاورمیانه

نویسنده: افرا بنگیو / مترجم: داریوش پیری

■ فدرالیسم و جدایی

نویسنده: ویل کیملیکا / مترجم: سامان رشیدی

خوینهرانی بهریز ناگادار دمکینهوه فایلێ ژماره ٤، گوڤاری پۆلینیا بریتیه له
دوو بهشی کوردی و فارسی، بهشی بهکهمی ئهم فایله ههنگری وتاره
کوردیهکانه و بهشی دوایی وتاره فارسیهکانی گرتوته خو.

به اطلاع خوانندگان محترم می رساند که فایل شماره ٤ مجله پولیتیا متشکل از دو
بخش کوردی و فارسی است. بخش نخست آن مقالات کوردی و بخش پایانی آن
دربارنده مقالات فارسی است.

گۆقارى سىياسى، فەلسەفى و كۆمهلايهتى

سالى دووهم، ژماره ٤

گولانى ٢٧٢٠ - ئاقرىلى ٢٠٢٠

گشت مافهكانى ئهم بهرهممه بۆ گۆقارى پۆلىتيا پارىزراوه.

پۆلىتيا له ههلهچنىي وتارمکاندا سهربهسته و دهستى كراوهيه.

ئهو وتارانهى له پۆلىتياىدا بلاو دهبنهوه ئاوينهى روانگه و گۆشهنگاي
دهستهى نووسهران نين و پۆلىتيا لىيان بهرپرس نيه.

URL: kurdish.politeiajournal.com

E-mail: info@politeiajournal.com

Telegram: t.me/politeiajournal

۱۵۰. ولايتپاريزى له پروانگه‌ى فمينيستيه وه
فهخر به ئاداساى

کورد و ئه‌وی دی

جه‌مال محه‌مه‌دی

● سه‌ره‌تا

هه‌وڵی ئه‌م وتاره ئه‌وه‌یه که به که‌لک وه‌رگرتن له ده‌زگای چه‌مکی^۱ «خود و ئه‌وی دی» و «هژمۆنی و به‌رگری»^۲ خویندنه‌وه‌یه‌کی پروونکه‌ره‌وه له دۆخی ئیستای کۆمه‌لگای کوردی بخته‌ پرۆ و هیندی ئیدعا^۳ بێتیه ئاراهه که ئه‌کرێ به‌بایه‌خ‌بوون^۴ یان، به‌گه‌ران به‌شوین فاکته ئۆبژیکتیفه‌کاندا، هه‌لسه‌نگین^۵. جگه له‌مه‌ش، مه‌به‌ستی من له‌م نووسراوه‌دا ئه‌وه‌یه که، تائه و جیگه‌ی بتوانم، شیکردنه‌وه‌یه‌کی شیوا‌دار له‌و بۆشاییه پر مه‌ترسییه که بری کات واهه‌ست ده‌کرێ له‌نیوان چالا‌کوانانی به‌ستینی گشتی^۶ له‌ کۆمه‌لگای کوردی دا ده‌بێت، بخره‌مه به‌رده‌می خوینه‌ر و جه‌خت له‌سه‌ر ئه‌م خاله‌ بکه‌م که له‌ هه‌ل‌ومه‌رجی ئیستای بیرو هزری کوردی دا به‌کیک له‌ سه‌ره‌کی ترین ئه‌رکه‌کانی رۆشنی‌ر/نووسه‌ر/ره‌خنه‌گر تیکۆشانه بو‌لێکلانه‌وه و شروقه‌کردنی پرو‌وداوه‌کان و کیشه‌کانی کۆمه‌لگای کوردی به‌ شیوا‌زیکی زانستی و په‌رده‌دان به‌ وت‌وو‌یژیکی ره‌خنه‌گرانه له‌گه‌ل ئه‌وی دی.

1- conceptual apparatus/ framework

2- hegemony and resistance

3- claim

4- validity

۵- هابرماس له‌ کتیی «زانست و دل‌به‌سته‌یه‌کانی مروف» دا له‌ سه‌ر ئه‌م خاله جه‌خت ده‌کا که سه‌ره‌کی ترین تایبه‌تمه‌ندی به‌ره‌مه‌هێنانی زانست له‌ زانسته‌ کولتووریه‌کاندا هه‌تانه ئارای ئیدعا‌گه‌لیکه که بکریت به‌ دۆزینه‌وه‌ی فاکته ئۆبژیکتیفه‌کان به‌بایه‌خ‌بوون یان، به‌ شیوا‌زیکی شیکاری‌یانه، هه‌لسه‌نگین (هابی‌رماس، ۱۹۸۷).

6- public sphere

● سی ئیدیکا

۱- یه‌که‌م ئیدیکا ئەم وتاره‌ی ئەوه‌یه‌که‌ی یه‌کیک له‌باشترین رێگاكان بۆ تییینی و لیکۆلینه‌وه‌ی پرووداوه‌كان و کیشه‌کانی کۆمه‌لگای کوردی شیکردنه‌وه‌ی ئەو ئیماژانه‌یه‌که‌ «ئەوی دی» (مه‌به‌ست نه‌ته‌وه‌کانی تره، وه‌کوو عه‌ره‌ب و توورک و فارس) له‌ئیمه‌ی دروست کردووه. «ئەوی دی»، به‌دریژای میژوو، له‌رێگای هیندی «ئیمار»، «کلێشه» و بیرۆکه‌ی چه‌ندپاته‌وه‌بوو له‌گه‌ڵ کورد پێوه‌ندی گرتووه و هه‌ر له‌م رێگایه‌وه‌ هه‌ولێ داوه له‌پیکه‌یتانی پرووداوه‌كان و فاکته‌کانی ناوه‌وه‌ی کۆمه‌لگای کوردی دا رۆلی سه‌ره‌کی بگێڕێ. که‌وابوو، تیگه‌یشتن له‌ «ئیمار» و «کلێشه» گه‌له‌که‌ ئەوی دی له‌ئیمه‌ی دروست کردووه‌یه‌که‌م هه‌نگاوه‌ بۆ ئەوه‌ی بزاین ئیمه، له‌روانگه‌ی ئەوی دیه‌وه، کێین و چۆن ده‌بیرێین. ده‌بێ ئه‌مه‌ش بزاین که‌ «به‌رگری به‌رامبه‌ر به‌هژمۆنی جیهانی و ناوچه» ته‌نێ له‌رێگای هه‌لۆه‌شاندنه‌وه‌ی 'ئهم «ئیمار» و «کلێشه» گه‌له‌وه‌ ده‌کریت. له‌وه‌ش گرن‌گ‌تر، ده‌بێ بزاین که‌ «ئەوی دی» له‌رێگای ئهم «ئیمار» و «کلێشه» گه‌له‌وه‌ هه‌ندی جار توانیوه‌تی ته‌نانه‌ت خۆچۆن‌بینی^۱ و خۆناسی ئیمه‌شکل بدات. زۆرجار تیگه‌یشتن و ناسینی‌ک که‌ ئیمه‌ی کورد له‌خۆمان هه‌مانه‌ هه‌ر له‌چوارچێوه‌ی ئەو باسکرد و پێناسه‌دايه‌که‌ ئەوی دی، به‌رده‌وام، به‌مه‌به‌ستی ده‌ست‌به‌سه‌رداگرتن و کۆنترۆڵ‌کردنی ئیمه، له‌ئیمه‌ی داتاشیوه. «میوانداریتی»، «تیکئالای له‌گه‌ڵ سروشت»، «له‌دله‌وه‌ به‌په‌رحم و به‌رواله‌ت توندوتیژ» و ساده‌یی و ساویلکه‌یی «برێ له‌وه‌ به‌رچاوترین «کلێشه» گه‌له‌که‌ ته‌نانه‌ت خۆمانیش وه‌کوو به‌شیکی سروشتی و زاتی له‌شوناسی^۲ خۆمان باوه‌رمان پێ کردووه.

۲- ئیدیکا دووهم ئەوه‌یه‌که‌ شوناسی کۆمه‌لایه‌تی هه‌یچ تاخم، کۆمه‌ل‌یان نه‌ته‌وه‌یه‌ک شتیکی جیه‌وه‌ری یان له‌ده‌ره‌وه‌ی میژوو نه‌یه. شوناسی کۆمه‌لایه‌تی ئیمه‌ی کوردیش، هه‌ر وه‌کوو فارسه‌كان و عه‌ره‌به‌كان و توورکه‌كان، به‌ره‌نجامی بارودۆخیکی کۆمه‌لایه‌تی / میژوویی و خودی ئهم بارودۆخه‌ زۆرجار له‌ناخی ململانی نیوان «هژمۆنی کولتووری / سیاسی ئەوی دی» و «به‌رگری کولتووری / سیاسی ئیمه» وه‌به‌ره‌م هاتووه. هه‌رکه‌س یان هه‌ر پێیازیکی هزری که‌ برۆی به‌جیه‌وه‌ریکی نه‌گۆر و نامیژوویی بۆ شوناسی کوردی هه‌بێت و شوناسی ئیستای ئیمه‌ به‌شتیکی سروشتی و ئەزله‌ی / ئەبه‌دی بزانیته‌، له‌پراستیدا خه‌ریکه‌ شتیکی به‌مسۆگه‌ر و جیه‌وه‌ری

1- deconstruction

2- self-image

3- identity

۴- بۆ وینه، مامۆستا فاروق ره‌فیق له‌کتیپی مالتیکی لیک‌ترازاو و وێژدانیکی بیماردا برۆی به‌ئاوا شتیکی هه‌یه و هه‌ولێ داوه به‌هه‌تانه‌ ئارای چه‌مکه‌لێک وه‌کوو «پۆچی کوردی» جه‌خت له‌سه‌ر ئهم ئایدیا بکات که‌ هه‌ل‌وله‌رجی شپه‌زه‌ی ئیستای کۆمه‌لگای کوردی به‌ره‌نجامی دوورکه‌وتنه‌وه‌ له‌و پۆچه‌ نه‌مه‌ریه. هه‌لبه‌ت نموونه‌کانی جیه‌وه‌رخوازی هه‌میشه‌ ئاوا ئاشکرا نیین: زۆرن نووسه‌رانیکی که‌ به‌رواله‌ت جیه‌وه‌رخوازی په‌ت ده‌کهنه‌وه، به‌لام که‌ جووان سه‌رنج ده‌ده‌یت، لیکۆلینه‌وه‌کانیان، ناڤاگادارانه، په‌ر له‌بیر و بۆچوونی جیه‌وه‌رخوازان و له‌ئاخردا پێیان وایه‌ که‌ ئەوه‌ی له‌مه‌ر شوناس گوتوویه‌ هه‌تاهه‌تایه‌ حه‌قیقه‌ته.

داده نیت که هژمۆنی جیهانی و ناوچه پۆلێکی سەرەکیان لە پێکەینانیا گیراوه، و ئاشکرایە که ئەم کەسە یان ئەم جوۆرە بیرکردنەوه، بێ ئەوهی خۆی بزانی، بەرهو بەهێزکردنی وێژمانی ئەوی دی هەنگاو هەڵدەگریت. بۆ خۆپاراستن لەم هەڵە، سەرەکی ترین ئەرکی پۆشنییر، پەخەگر، وێژەوان، نووسەر، فیلم درهینەر، و بە کورتی هەموو چالاکوانانی بەستینی گشتی ئەوهیه که بۆ پێکەینانی⁵ شوناسی کوردی و دەوله مەندکردنەوهی ئەم شوناسە تییکۆشن. ئاشکرایە که ئەم تییکۆشانه ئەبێ لە پێگای «بەرگری بەرامبەر بە گوتاری ئەوی دی و هەلۆ شانندنەوهی ئەو کلیشه گەلەوه بیست که لە ئیمە دروست کراوه و بەهۆیانەوه بارودۆخی هەنووکە ی ئیمە راگیراوه. چالاکوانانی بەستینی گشتی، لە هەمان کاتدا، ئەرکیکی دیکەشیان هەیه، و ئەویش ئەوهیه که میژوو و کولتووری کۆمه لگای کوردی بخەنە ژێر رەخنەوه تا بهو شیوهیه بتوانن بۆ پێکەینانی کۆمه لگایکی بەهێز، دیمۆکراتیک و پارێزراو هەنگاو هەڵبگرن. دیاره که یە کەم مەرجی بەجی هینانی ئەم ئەرکه بریتیه له خستنه ئەولاوهی خەیاڵی «دۆزینەوهی شوناسی پەسەن و جەوهەری لە پشتی واقعیە ناپەسەنەکان و دیاردە میژووییەکان» دا. ژمارەیه کی زۆر له پۆشنییران و پەخەگران له کۆمه لگای کوردی دا بۆ بەجی هینانی ئەم ئەرکه (واته بۆ دەوله مەندکردنەوهی شوناس و کولتووری کوردی هاوکات له گەل پەخەگرتن له پەهەندە کۆمه لایەتی و سیاسی و کولتووریەکانی کۆمه لگای کوردی) تییکۆشانیکی بێ وچانیان هەبووه که هەموو دەیانناسین و دەتوانین وهک نمونە به مامۆستا قانێع، گۆران و شیخ رەزا له قەدیمه کان، و مەسعوود مۆحه مەد، نەوشیروان مستەفا ئەمین، شیرکۆ بێ کەس و فەرهاد پیربەل له جەدیده کان، ئاماژە بکهین.

۳- سیههه ئیدیعی ئەم وتاره، که وه کوو کاکلی وتاره که وایه، ئەوهیه که ئیمە وه کوو کورد، بەداخه وه، له ژین جیهانیکی⁶ لیکداپراو، له لهت کراو و قهیراناوی دا ده ژین و پرووبه پرووبونه وه مان له گەل ئەوی دی له کانتیکستی ئەم ژین جیهانه دا پروو ده دات. راستی ئەوهیه، ژیان له هەر شوینیکی کوردستان له سەر درز و قلیشی لیکبونه وه، پچران و ناپته و بوون دامه زراوه و هەموو ئەمانهیش ده گەرینه وه بۆ هەل و مەرجی ئالۆز و نابەرامبەری جیهانی له سەر ده می مۆدی پێندا. به دلناییه وه ده توانین ناوی ئەم ژیا نه بنیین «ژیان له دۆخی داسه پێندراو یان دۆخی نااسایی». بهرچاوترین و گرنگترین به رەنجامی ئەم داپران و ناپته و بوونه ئۆبژکتیفه بۆ تاکی کورد بریتیه له پچران و بۆشای له بواری سۆبژکتیف دا. لیکبونه وه و داپرانی کۆمه لگای کوردی، له دوا ی پیک هاتنی دیاردەیه کی وەیشوو مه به ناو پۆژهه لاتی ناوه راست، بوو به هۆی ئەوهی که سووژهی کورد زۆربه ی جار بۆ پێکردنەوهی بۆشایه ئۆبژکتیفه کانی ژیا نی خۆی په نا بیات بۆ بیرو که ئوستوو ریهی / ئایدیۆلۆژیکه کان (که له سەر

5- construction

6- life world

بنه‌مای دژبه‌یه‌کی دوودانه‌یی^۷ یان‌رەش و سپی دامه‌زراون) و له ژیر سیبهری ئەو بیرۆکه‌ی یان ئەو زەینیه‌ته‌دا بژی و له پەوتی گۆرپان و پیشکه‌وتن دوور بکه‌وێته‌وه. ئەم زەینیه‌ته‌ له‌و به‌شانه‌ له‌ کۆمه‌لگای کوردی که له‌ سه‌ر ئاستی تیره و هۆز و خێل چین‌چین کراون زۆرتر پەره‌ی سه‌ندووه و له‌ گه‌ڵ ئەم چینییه‌یه‌ تیکه‌ڵ بووه و له‌ فۆرمی «زەینیه‌تی خێله‌کید^۸» خۆی نیشان داوه. زەینیه‌تی خێله‌کی له‌ میژووی مۆدێرنی کورددا دیاردیه‌کی کۆمه‌لایه‌تی هه‌ره‌گرنه‌ و به‌ درێژای هه‌بوونی نه‌یه‌شتووه سووژه‌ی کورد تیگه‌یه‌شتنێکی قوول و دروستی له‌ پرووبه‌پرووبوونه‌وه‌ی خۆی و ئەوی دی بییت. ئەم زەینیه‌ته‌ هه‌م رێگری و ت‌ووێژی پەخنه‌گرانه و به‌رنگارانه له‌ گه‌ڵ ئەوی دی بووه، و هه‌م له‌ ناوخۆی کۆمه‌لگای کوردی مه‌نعی و ت‌ووێژی پەخنه‌گرانه‌ی له‌ نیوان لایه‌نه‌کان کردووه. ئەوه‌ی جیگای سه‌رنجه‌ ئەوه‌یه‌ که هه‌ژمۆنی ناوچه‌ هه‌میشه‌ لایه‌نگری مانه‌وه‌ی ئەم زەینیه‌ته‌ بووه، چونکه‌ برپای ئەوه‌ بووه که به‌م جووره‌ ستراکتور و فۆرمی کۆمه‌لگای کوردی له‌ ئاستیکی بی‌جم و جوول‌دا پاده‌گری. له‌ وه‌ش خراپتر، ئەم هه‌ژمۆنی هه‌میشه‌ له‌ کاتی‌کدا که لی‌ی پ‌رسراوه‌ هۆکاره‌کانی گه‌شه‌نه‌سه‌ندنێ کۆمه‌لگای کوردی چین، له‌ چه‌مکی سووکانه‌ی «کۆسپه‌کانی ناوخۆیی گه‌شه‌نه‌ندن»^۹ که‌لکی وه‌رگرتووه، که مانای ئەوه‌یه‌ هۆکاره‌کانی دوواکه‌وتوویی و پ‌یشه‌که‌وتنی کورد له‌ نیو خۆدی کۆمه‌لگای کوردی دایه و به‌س. هه‌ژمۆنی ناوچه‌ به‌ که‌لک وه‌رگرتن له‌م چه‌مکه‌ له‌ راستیدا رۆلی سه‌ره‌کی خۆی له‌ وه‌دوو‌اخستنی کۆمه‌لگای کوردی دا پ‌وشیوه. و کۆمه‌لناسی پەخنه‌گرانه‌ ته‌نیا له‌ رێگای شیکردنه‌وه‌ی ستراکتور و فۆرمی کۆمه‌لگای کوردیه‌وه ده‌توانیت چۆنیه‌تی ئەم رۆلگێرانه و چۆنیه‌تی داپۆشینه‌که‌ی نیشان بدات.

● زەینیه‌تی خێله‌کی

بۆ پ‌یشان‌دانی دروستی یان نادروستی هه‌ر کام له‌م سێ ئیدعا ده‌توانین سه‌رنجی فاکته‌ ئۆبژکتیفه‌کانی کۆمه‌لگا و میژوو و کولتووری کوردی بده‌ین و به‌شیوازیکی شیکارانه به‌با‌یخ‌بوون یان بی‌با‌یخ‌بوون یان به‌خه‌ینه‌ پروو. قسه‌ی سه‌ره‌کی ئەم وتاره‌ ئەوه‌یه‌ که هه‌ژمۆنی ناوچه‌ به‌ رێگری له‌ پ‌رۆسه‌ی گه‌شه‌نه‌ندن و پیشکه‌وتنی کۆمه‌لگای کوردی، به‌کرده‌وه، بارودۆخیکی پ‌یکه‌ینه‌وه که له‌م بارودۆخه‌دا زەینیه‌تی خێله‌کی، ته‌نانه‌ت له‌م سه‌رده‌مه‌ی به‌جیهانی بوونیش‌دا، هه‌ر وه‌کوو رابردوو بم‌ینیه‌وه و بگه‌ر له‌ فۆرمی تازه‌ش‌دا پ‌ه‌روه‌رده‌ بییت. بۆ نمونه‌ با تماشای ئەم چه‌ند فاکته‌ میژوویی بکه‌ین که پ‌یشانده‌ری رۆلی گزنگی خێل و عه‌شیره‌تن له‌ میژووی

7- binary opposition

8- peasant mind

9- internal obstacles of development

کورددا. «ده‌وله‌تی عوسمانی سالی ۱۸۹۱ بۆ سازدانی هیزی کورد دژی روسیای قه‌یسه‌ری و دژی گه‌لی ئه‌رمه‌نی، فه‌وجه‌کانی حه‌میدی، له‌ خێله‌کانی کورد دروست کرد و ده‌یان هه‌زاری به‌ناوی تیره و هۆز و خێله‌کانیانه‌وه به‌ سه‌رۆکایه‌تی ئاغا و به‌گ و خان و شیخه‌کانی خۆیانه‌وه کۆ کرده‌وه و هاویشته مه‌یدانی جه‌نگه‌وه» (مسته‌فا ئه‌مین، ۲۰۱۵: ۱۱). یان با تماشای دوو نمونه‌ی دیکه‌ بکه‌ین که چۆن هژمۆنی ناوچه که‌لکی وه‌رگرتوه له‌ خێل و عه‌شیره‌تی کورد بۆ سه‌رکوت کردنی خودی کورد: «ده‌وله‌تی تازه دامه‌زراوی عیراق له‌ سیه‌کان و چله‌کانی سه‌ده‌ی بیسته‌م دا توانی به‌ناوی تیره و هۆز و خێله‌وه هه‌زاران کورد شان به‌شانی جه‌یشی عیراق ریک بخا و بیان کاته‌وه به‌ گژی کورددا» (هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۱۱). یان «حیزی به‌عس پاش نزیکه‌ی سه‌د سال له‌ ده‌وله‌تی عوسمانی و پاش زیاتر له‌ په‌نجا سال له‌ ده‌وله‌تی هاشمی، له‌ سه‌ره‌تای هه‌شتاکی سه‌ده‌ی بیسته‌م دا توانی به‌ هه‌مان شیوه‌ی جارێ، زیاتر له‌ سی سه‌د و په‌نجا فه‌وجی میلیشا به‌ناوی تیره و هۆز و خێله‌وه دروست بکا و سه‌دان هه‌زار کورد چه‌کدار بکات، له‌ شه‌ری ئیران دا به‌ کاریان به‌یئنی و له‌ هه‌مان کاتدا بیان کاته‌وه به‌ گژ شو‌رشی کوردا» (هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۱۱). پرسیاری رۆشنیرانی وه‌کو وه‌شیروان مسته‌فا ئه‌مین ئه‌وه‌یه که «بۆچی هه‌تا ئیستاش ئه‌م گریه‌ - گری خێل و گوند و ناوچه - له‌ ده‌رونی مرۆفی کورددا ئه‌وه‌نده کاریگه‌ره و ئه‌وه‌نده جیگه‌ی شانازی که‌ خۆی پێوه هه‌ل بکیشی؟ و بۆچی تاکی کورد ئه‌وه‌نده ئینتیما بۆ گونده‌که‌ی و شاره‌که‌ی و ناوچه‌که‌ی ئه‌ی ورژینی، ئه‌وه‌نده ئینتیما بۆ نیشتمان که‌ی نای خرۆشینی؟ و بۆچی ئه‌وه‌نده ئینتیما بۆ تیره‌که‌ی و هۆزه‌که‌ی و خێله‌که‌ی ئه‌ی جۆلینی ئه‌وه‌نده ئینتیما بۆ نه‌ته‌وه‌که‌ی نای بزۆینی؟ (هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۱۱). بۆ ولام‌دانه‌وه به‌م پرسیارانه‌ پێویسته‌ برۆینه سه‌ر ئه‌و باسه که‌ زه‌ینیه‌تی خێله‌کی له‌ کۆمه‌لگای ئیستای کوردی دا چ رۆلێک ده‌گیریت.

به‌ برپای من، ئه‌م زه‌ینیه‌ته، له‌ میژووی مۆدێرنی کورددا، به‌ گیرانی دوو رۆلی گرنگ هاوده‌ستی هژمۆنی جیهانی و ناوچه‌بووه له‌ رێگری به‌ پرۆسه‌ی گه‌شه‌سەندن و پێشکه‌وتنی کۆمه‌لگای کوردی: یه‌که‌م، نه‌ی هێشتوه ئیمه‌ی کورد فێر بێن له‌ ناوخۆی کوردستان وه‌کوو تاک و وه‌کوو گروپ و توویتی ره‌خنه‌گرانه‌مان هه‌بیت و به‌بی توندوتیژی و به‌گریه‌کدا چوون له‌ سه‌ر کێشه‌کانمان بدوین؛ دووه‌م، نه‌ی هێشتوه رێبازیکی به‌قازانج و به‌کارهاتوو بۆ به‌رگری به‌رامبه‌ر به‌ هژمۆنی جیهانی و ناوچه‌ بدۆزینه‌وه. زه‌ینیه‌تی خێله‌کی به‌تایبه‌ت ئه‌م ئایدیایه‌ی به‌ ئیمه‌ سه‌لماندوه که‌ بوونی کۆمه‌لایه‌تی ئیمه‌ شتیکی به‌ته‌واوی جیاوازه و هیچ پێوه‌نده‌کی به‌ بوونی کۆمه‌لایه‌تی ئه‌وی دیه‌وه نه‌یه. زه‌ینیه‌تی خێله‌کی هه‌میشه له‌ پروانگه‌ی عه‌شیره‌تیه‌وه چاوی له‌ کورد کردوه و به‌ گۆمانی خۆی و یستویه به‌م جۆره‌ بپاریزیت. مانای ئه‌م وته‌ ئه‌وه‌یه که‌ ئیمه‌ی کورد هه‌موومان خێله‌کی بیر ده‌که‌ینه‌وه یان نازانین و نه‌مان زانیوه له‌ گه‌ل عه‌ره‌ب و تۆرک و فارس پێوه‌ندی بگرین،

به‌لک‌وو مه‌به‌ست ئه‌مه‌یه که فێر نه‌بویین له کاتی ڕووبه‌ڕووبوونه‌وه له‌گه‌ڵ ئه‌وی دی به‌شیوازیکی ڕه‌خه‌گرانه و به‌رنگارانه پێوه‌ندی بگراین. له‌ ڕووبه‌ڕووبوونه‌وه له‌گه‌ڵ ئه‌وی دی، یان خۆمان له‌بیرته‌به‌ینه‌وه و شه‌یدای ئه‌وی دی ئه‌بین (شتیک که له‌ سالانی ڕابردوو له‌ نیو چینه سه‌ره‌وه‌کانی شاره‌کانی کوردستان ڕووی داوه و زۆرکات پێیان خۆشه‌بووه لاسایی شیوازی ژیا‌نی «مه‌رکه‌ز» بکه‌نه‌وه. ئه‌م لاسایی کردنه‌وه بۆ نمونه له‌ بوا‌ری زمانی ڕۆژانه‌ی خه‌لکی ئاسایدا ده‌بینرێت) یان خۆمان دوور ئه‌گرین و شانازی به‌وه‌وه ده‌که‌ین که ته‌نانه‌ت یه‌ک لاپه‌ره له‌ می‌ژووی فارسه‌کان و تۆرکه‌کان و عه‌ره‌به‌کانمان نه‌خۆیندوه‌ته‌وه. دیسان ئه‌مه‌یش به‌م مانایه‌یه که ئه‌م ڕه‌وته له‌ هه‌موو شوێنێکی کوردستان ڕه‌وتی زāl بووه، به‌لک‌وو قسه‌ ئه‌وه‌یه که له‌ هه‌ر کۆی زه‌ینیه‌تی خێله‌کی (زه‌ینیه‌تیک که هه‌لبه‌ت نه‌ته‌نیا له‌ کوردستان به‌لک‌وو له‌ هه‌موو شوێنێکی ڕۆژه‌لاتی ناوه‌راست نمونه‌کان و نیشانه‌کانی ده‌بینرێت) پیکه‌ینه‌ری بیر و کرده‌وه‌ی خه‌لکی بووه، نه‌یه‌شتووه هه‌ل و ده‌رفه‌تیکێ ڕاسته‌قینه بۆ ڕووبه‌ڕووبوونه‌وه‌ی ئیمه و ئه‌وی دی پیک بیت. زه‌ینیه‌تی خێله‌کی ناهێلێت ئه‌م ئایدا جێ بکه‌وێت که، وه‌کوو باختین ئه‌لیت، «بوون شتیک نه‌یه‌ جگه‌ له‌ پێوه‌ندی گرتن له‌گه‌ڵ ئه‌وی دی» (باختین، ۱۹۸۴: ۲۸۷) و ئیمه وه‌کوو کورد ته‌نیا به‌ ئه‌گه‌ری «پێوه‌ندی گرتنیک به‌رامبه‌ر و به‌رنگارانه له‌گه‌ڵ ئه‌وی دی» ده‌توانین بوونی کۆمه‌لایه‌تی و کولتووری خۆمان ده‌ربهرین. له‌وانه‌یه بگوترێت که ئه‌وی دی به‌ ڕه‌ت کردنه‌وه و نه‌لێکردنی بوونی ئیمه به‌ کرده‌وه ده‌رفه‌تی ئاوا پێوه‌ندی گرتنیک نادات. ئه‌م قسه‌ بێگۆمان ڕاسته، به‌لام پرسیار ئه‌وه‌یه که شیوازیکی که ئه‌وی دی بۆ ڕه‌ت کردنه‌وه‌ی بوونی ئیمه به‌کاری ئه‌هێنێ چیه؟ بێگۆمان یه‌ک و لام ئه‌مه‌یه که ئه‌وی دی تێده‌کۆشیت باروودۆخه‌که جۆریک پیکه‌ینه‌یت که ئیمه نه‌توانین له‌ ژێر ڕکێفی ئه‌م زه‌ینیه‌ته‌ ڕۆینه ده‌ره‌وه، چونکه ئه‌گه‌ر له‌م له‌مه‌ره سه‌رکه‌وین ده‌توانین بوونی کۆمه‌لایه‌تی خۆمان به‌ ئه‌وی دی سه‌لمین و بین به‌ هاوسه‌نگ و هاوئاستی ئه‌و.

● پیکه‌ینه‌ی «خود» له‌ به‌رامبه‌ر «ئه‌وی دی»

هیچ خودیک پیک ناییت مه‌گه‌ر له‌ به‌رامبه‌ر به‌ ئه‌وی دی. ئه‌مه به‌م واتایه‌یه که ئه‌گه‌ر بمانه‌وی پش‌تیوانی له‌ شوناس و کولتووری کوردی بکه‌ین ئه‌بێ درگای ماله‌که‌مان له‌ سه‌ر خۆ دا‌بخه‌ین و خۆمان له‌وی دی بشارینه‌وه، یان سنووریکی له‌ ڕین نه‌هاتوو له‌نیوان خۆمان و ئه‌وی دی بکیشین، یان ئه‌م سنووره به‌ تیزکردنه‌وه‌ی «دژبه‌یه‌کی دوودانه‌یه‌کان» ڕۆژه‌ڕۆژ نه‌بوتر بکه‌ین^{۱۰}، یان کوردبوون ته‌نیا به‌و شته‌ بزاین که ئایدیۆلۆژیه‌که‌مان پیمان ده‌لیت.

۱۰- به‌ره‌نجامی ئه‌م فیکره له‌ ئاخردا ئه‌بێ به‌وه‌ی که سنووره‌کانی کوردبوون به‌پێی سنووره‌کانی خێل و عه‌شیره‌تی خۆمان پێناسه

به لām له گه‌ل ئه‌مه‌ش دا، ئه‌بێ بزانی که خۆی بوون ته‌نیا له مه‌یدانی پرووه‌پروو بوونه‌وه و وت وویژی په‌خه‌گرانه به‌رامبه‌ر به‌ ئه‌وی دی پێک دیت، وه‌ک چۆن فیرده‌وسی فارس بوونی له‌ پرووه‌پروو بوونه‌وه‌یه‌کی تیکۆشه‌رانه له‌ به‌رامبه‌ر کولتور و زمانی عه‌ره‌بیدا زیندوو کرده‌وه. که‌وابوو ئه‌و که‌سه‌ی که‌ هه‌موو ژبانی خۆی له‌ پیناوی ده‌وله‌م‌ندکردنه‌وه و به‌هێزکردنی زمان و شوناس و کولتور ی‌کدا قوربانی ده‌کات (عه‌بدۆلکه‌ریم مۆده‌ریس، شیرکۆ بیکه‌س، حه‌سه‌ن زیره‌ک و....) له‌گه‌ل ئه‌و که‌سه‌ی که‌ سه‌باره‌ت به‌ «مالی بوون»^{١١} ی خۆی بێ هه‌ست و که‌مه‌رخه‌مه‌ و تیکه‌یشتنێکی پرووه‌کی له‌ «فۆرمی ژبان»^{١٢} ی خۆی هه‌یه، زۆر فهرقی هه‌یه. به‌ لām گرنگ ئه‌وه‌یه ئیمه‌ ئه‌م فهرقه‌ چۆن مانا بکه‌ینه‌وه و تائیس‌تا چۆنی لێ تیکه‌یشتووین؟ به‌ پای من، برێکات ئیمه‌ تیکه‌یشتنێکی هه‌له‌مان له‌م باب‌ه‌ته‌ هه‌یه: ئیمه‌ پیمان وایه‌ گروپی هه‌وه‌ل که‌سانێکن که‌ به‌ شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ و تایبه‌تی ده‌ستیان ده‌گاته‌ خه‌زینه‌ی میراتی میژوویی کولتوری کوردی و ئه‌و میراته‌ له‌ سه‌رحه‌می به‌ره‌مه‌کانی‌دا به‌ کار ئه‌هێنن، و گروپی دووه‌م که‌سانێکن که‌ به‌ته‌واوه‌تی پشتیان له‌و خه‌زینه‌یه‌ کردووه‌ و له‌ رێ لایان داوه‌. به‌ لām ئه‌م بۆچوونه‌ هه‌له‌یه‌ و ته‌واو به‌پێچه‌وانه‌وه، ده‌بێ بڵێن گروپی هه‌وه‌ل که‌سانێکن که‌ له‌ریگای که‌لک‌وه‌رگرتن له‌ خه‌زینه‌ جو‌راو جو‌ره‌کانی کولتوره‌کانی تر توانیویانه‌ به‌ره‌مه‌مێک به‌ زمانی کوردی، له‌ فۆرمی کولتوری کوردی، و بۆ ده‌وله‌م‌ندکردنه‌وه‌ی شوناسی کوردی، بخۆلقینن. به‌وته‌یه‌کی دیکه‌، ئه‌مانه‌ که‌سانێکن که‌ وت وویژی په‌خه‌گرانه‌یان له‌گه‌ل ئه‌وی دی کردووه‌ و له‌ میراتی کولتوره‌کانی تر که‌لکیان وه‌رگرتووه‌، به‌ لām هه‌مووی ئه‌م شتانه‌یان هیناوه‌ و «مالی بوون» ی کوردیان پێ ئاوه‌دان و ده‌وله‌م‌ند کردووه‌ته‌وه. له‌م رۆانی‌ه‌دا، کوردبوون به‌ مانای پێوه‌ندی به‌رگریکارانه‌ له‌گه‌ل ئه‌وی دیه‌ و ئه‌مه‌ش له‌ راستیدا وه‌کوو ریگه‌ پۆیشتن له‌ مه‌یدانی مین وایه‌: کاریکی زۆر سه‌خته‌ و پێویستی به‌ ئاوه‌ز و بیر و هه‌زه‌. که‌سانیک ئه‌م ریگه‌ پۆیشتنه‌ له‌ مه‌یدانی مین ئه‌زموون ده‌که‌ن که‌ بیانه‌وی و تیکۆشن به‌ره‌مه‌مێک له‌ نیو زمان و کولتوری خۆیاندا بخۆلقینن و به‌ ئه‌وی دی بڵێن که‌ ئیمه‌ بوونی تایبه‌تی خۆمان هه‌یه‌ به‌ لām دۆژم‌نی تۆنین. له‌ کۆمه‌لگای کوردی‌دا، له‌ نیو کلاسیکه‌کان مامۆستا هه‌زار و له‌وانه‌ی هاوچه‌رخیش به‌همه‌ن قوبادی به‌ ئاوارێگه‌یکدا پویشتون. کاتی‌ک ده‌لێن ئه‌زموونی کوردبوون پرپه‌ له‌ تیکۆشان و به‌ره‌نگاری و مه‌ترسی، مه‌به‌ست ئه‌م مانایه‌یه‌. به‌ لām ئه‌م تیکۆشان و به‌رگریه‌ قه‌ت به‌م مانایه‌ نیه‌ که‌ ئیمه‌ی کورد له‌گه‌ل عه‌ره‌ب یان تۆرک یان فارس کێشه‌مان هه‌یه‌ و نابێ هیچ پێوه‌ندیه‌ کمان له‌گه‌ل یان هه‌بێت. ته‌واو به‌پێچه‌وانه‌وه، ده‌بێ بڵێن ئیمه‌ به‌بێ پێوه‌ندی له‌گه‌ل ئه‌وی دی ده‌مرین. باسه‌ که‌ سه‌ر چۆنیه‌تی ئه‌و پێوه‌ندیه‌یه‌.

بکه‌ین و کوردبوون له‌گه‌ل به‌مه‌اله‌و تیره‌ و هۆز به‌ هاوئاست دابنێین.

١١- ده‌سته‌وشه‌ی هایدیگه‌ر بۆ پیناسه‌کردنی زمان، به‌م مانایه‌ زمان سه‌ره‌کێترین به‌شی پێک‌هێنه‌ری شوناس و مالی بوونی مرۆفه‌.

١٢- life form ده‌سته‌وشه‌یه‌ک له‌ ویتگی‌نیش‌تاین به‌م مانایه‌ که‌ زمان گرنگ‌ترین فاکته‌ری پیکه‌یه‌نه‌ری بوونی کۆمه‌لایه‌تی مرۆفه‌.

● پۆشنیر چۆن له گه‌ڵ ئه‌وی دی پرووبه‌پروو ده‌بیته‌وه

بۆ ئه‌وه‌ی بتوانین ئهم مه‌سه‌له‌ی بکه‌ینه‌وه که «له‌ کۆمه‌لگای ئیمه‌دا چالاکوانانی به‌ستینی گشتی تاج راده‌یه‌ک له‌ په‌وتی فیروبوونی وت‌ووێژی په‌خه‌گرانه‌ له‌ گه‌ڵ ئه‌وی دی چوونه‌ته‌ پێشه‌وه» له‌ چه‌مکی «جیهان ۳» ی کارل پۆپر که‌لک وه‌ر ده‌گرین. پۆپر ئهم چه‌مکه‌ی بۆ پشتیوانی له‌ ریالیزی په‌خه‌گرانه‌ و کۆمه‌لگای کراوه‌ داھینا. له‌ روانگه‌ی ئه‌وه‌وه، سێ جیهان بوونی هه‌یه: جیهانی ۱ جیهانی ئۆبژکتیف، واقعی و مادییه، ئه‌و جیهانه‌ی که‌ له‌ ده‌ره‌وه‌ی زه‌ینی ئیمه‌ بوونی هه‌یه؛ جیهانی ۲ جیهانی زه‌ینی ئیمه‌یه که‌ تایه‌تی مروّفه؛ و جیهانی ۳، که‌ پۆپر زۆر جه‌ختی له‌ سه‌ر ده‌کات، به‌ره‌نجامی پرووبه‌پرووبوونه‌وه‌ی زه‌ینی ئیمه‌ و جیهانی مادییه، واته‌ جیهانی به‌ره‌مه‌ فیکری و هۆنه‌ریه‌ کانه، ئه‌و شوێنه‌یه که‌ تیۆریه‌کان، ئایدیاکان، چه‌مکه‌کان، میتۆده‌کان و ئامرازه‌کانی ناسینی جیهان له‌ قالبی کتیب و وتار و فیلم و وێنه‌ و کیشراوه‌دا به‌ره‌مه‌مدێن و ده‌خرینه‌ به‌رده‌ستی به‌رده‌نگ (پۆپر، ۱۹۹۴: ۱۵). هه‌موو ئهم شتانه‌ پیکه‌وه‌ جیهانپیک دێن که‌ سه‌ره‌خۆوه، بوونی جیاوازی هه‌یه و واقعییه؛ له‌م جیهانه‌دا به‌ره‌مه‌کان جۆدا له‌ داھینه‌ره‌کانیان هه‌لئه‌سه‌نگیندرین. هه‌لئه‌سه‌نگاندن و په‌خه‌گرتن له‌ به‌ره‌مه‌ فیکری و هۆنه‌ریه‌کان له‌ جیهانی ۳ هه‌رگیز به‌ مانای په‌خه‌گرتن له‌ داھینه‌ره‌کانیان نیه، چونکه‌ ئهم به‌ره‌مه‌مانه‌ سه‌ره‌خۆن و بوونی جیاواز و ده‌ره‌وییانه‌ هه‌یه. له‌ هه‌ر کۆمه‌لگایه‌ کدا که‌ تاکه‌کان فیروبین به‌ بڵاوکردنه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌ فیکری و هۆنه‌ریه‌کانیان له‌ جیهانی ۳ ئه‌وی دی بۆ وت‌ووێژ و په‌خه‌گری بانگێشت بکه‌ن و له‌ جیاتیی په‌خه‌گرتن له‌ یه‌کتر، له‌ تیۆریه‌کان و ئایدیاکان و به‌ره‌مه‌کانی یه‌کتر په‌خه‌ بگرن، له‌ویدا ئاستی دانوس‌تان و مشت‌ومپی فیکری ته‌رواته‌ سه‌روه‌ و پێش ته‌که‌وێت. هه‌ر له‌م پرووه‌ جیهانی ۳ ته‌نیا له‌ کۆمه‌لگای کراوه‌دا به‌دی دێت. له‌ کۆمه‌لگای داخراودا جیهانی ۳ شکل ناگریت و گه‌شه‌ ناکات. چونکه‌ هه‌ر که‌س یان هه‌ر تاقمێک که‌ خاوه‌نی فیکریک یان داھینه‌ری تیۆری و ئایدیایه‌ که‌ به‌ چه‌شنیک ده‌لکیت به‌ بیر و باوه‌ره‌یه‌وه‌ که‌ هه‌ر په‌خه‌یک له‌ بیر و باوه‌ره‌که‌ی، په‌خه‌ له‌ که‌سایه‌تی خۆی ده‌زانیت و پێی وایه‌ به‌و په‌خه‌گرتنه‌ جیگه‌ و پێگه‌ی به‌ته‌واوی داده‌پۆخیت. هه‌روه‌ها، په‌خه‌گریش له‌ جیاتیی ئه‌وه‌ی «په‌خه‌ی ناوه‌کی»^{۱۳} له‌ به‌ره‌مه‌کان و ئاسه‌واره‌کان بگریت، پاسته‌وخۆ ده‌پوات به‌ره‌و تاوتوێکردنی ژیان‌نامه‌ و ویست و نیهاتی داھینه‌ر و تێده‌کۆشیت به‌رژه‌وندیه‌کان و دلبه‌سته‌یه‌کانی داھینه‌ر/نوسه‌ر بخاته‌ پروو. له‌ کانتیکستیکی قه‌یراناوی رۆژه‌لاتی ناوه‌راست‌دا، زۆر ئاساییه‌ که‌ ئومێد و چاوه‌روانی بۆ به‌دی‌هاتنی جیهانی ۳ پۆپر که‌م بێت. به‌لام ئه‌رکی سه‌ره‌کی هه‌ر پۆشنیر و په‌خه‌گریک ئه‌وه‌یه که‌ ئه‌مه‌ وه‌کوو یۆتۆپیایه‌ک له‌ به‌ر چاو بگریت و بۆ پیکه‌یتانی هه‌ول‌بدات، چونکه‌ تاقه‌ رێگای ئیمه‌ بۆ چاره‌سه‌رکردنی دژایه‌تی نێوان ئایدیۆلۆژییه‌کان و پرکردنه‌وه‌ی

بۆشاییه تۆقینه‌ره‌کانی نیوان چالا‌کۆنان پیکه‌پێنان و په‌ره‌دان به‌ جیهانی ٣یه. هیندی نیشانه‌ی گه‌شه‌سەندنی جیهانی ٣ له‌ کۆمه‌لگای کوردی دایره‌ و له‌وئ ده‌بهری. بۆ وینه، کتیبی رۆمان و نه‌ته‌وه (هاشم ئه‌حمه‌دزاده) نموونه‌ی وت‌وو‌پێری راسته‌قینه‌یه‌ له‌ گه‌ل ئه‌وی دی، یان سینه‌مای به‌همه‌ن قۆبادی نموونه‌یه‌کی په‌سه‌نه‌ له «ئاوه‌دان‌کردنه‌وی مالی خو‌له‌پێگای یاری کردن له‌ مه‌یدانی ئه‌وی دی دا»، یان وت‌وو‌پێری په‌خه‌گرانه‌ی فاروق په‌فیق و به‌ختیار عه‌لی باشترین نموونه‌ی وت‌وو‌پێری په‌خه‌گرانه‌یه‌ له‌ ناوخۆی کۆمه‌لگای کوردی دا. هه‌مووی ئه‌مانه‌ نیشانه‌ گه‌لێکی هیوا به‌خشن بۆ گه‌شه‌سەندنی وت‌وو‌پێری راسته‌قینه‌ و پرپوونه‌وی بۆشاییه‌کانی نیوان چالا‌کۆنانی به‌ستینی گشتی.

● هژمۆنی و مندال‌بوون

چه‌مکی‌تری تر که بۆ شیکردنه‌وه‌ی پێوه‌ندی نیوان «خۆد» و «ئه‌وی دی» زۆر گونجاوه، چه‌مکی «مندال‌بوون»^{١٤}، «مندال‌کردنه‌وه»^{١٥}، «مندال‌بوونه‌وه» یان گه‌رانه‌وه بۆ سه‌رده‌می مندالییه. ئه‌م چوار و شه، هه‌موویان، ئاماژه‌ به‌ یه‌ک دیارده‌ ده‌کەن، دیارده‌یک که زۆرتر له‌ دۆخیکی داخراو و توتالیترا‌دایک دیت. له‌م دۆخه‌دا، دام‌وده‌زگا‌کانی ده‌وله‌ت، که سه‌رتاسه‌ر ئایدیۆلۆژیکن، ده‌سه‌لاتی خویان تا سه‌ر ئیسقان ده‌خه‌نه‌ سه‌ر ژین جیهانی تاکه‌کان، به‌جۆریک که به‌شی «من»^{١٦} ی که‌سایه‌تی تاکه‌کان به‌ته‌واوی له‌ناوده‌چێ. ئه‌م دام‌وده‌زگا‌گه‌له‌ له‌پێگای ب‌لا‌و‌کردنه‌وه‌ و داسه‌پاندنی کۆمه‌لێک واتا و نۆرم و پێوه‌ر، به‌شی «سه‌رم»^{١٧} ی که‌سایه‌تی تاکه‌کان ده‌خه‌نه‌ ژێر رکیفی خویان و تا بتوانن ئه‌و به‌شه‌ پر ئه‌کەن له‌و شتانه‌ی که خویان پێیان خۆشه‌ و به‌وجۆره‌ ئه‌و به‌شه‌ بۆ خویان داگیر ده‌کەن. که به‌شی «سه‌رم» ی که‌سایه‌تی تاکه‌کان داگیر کرا، ورده‌ورده‌ به‌شی «من» لا‌واز ده‌بێت و له‌به‌ین ده‌چیت؛ که‌وابوو تاک توانای شیکردنه‌وه‌ و لیکدانه‌وه‌ی باب‌ته‌کانی نامینیت و چیدی ناتوانیت له‌سه‌ر بنه‌مای «ئه‌سلی واقعیته‌»^{١٨} مه‌یله‌ سروشتیه‌کانی خۆی پیک و میزان بکات.

14- childhood

15- infantilization

١٦- ego به‌شیکه‌ له‌ که‌سایه‌تی مروف که‌ واله ژێر رینۆینی ئه‌سلی واقعیته‌ دا و سه‌رچاوه‌ی ژیری و ئاوه‌زه. هه‌ر ئه‌م به‌شه‌یه‌ که مه‌یله‌ سروشتیه‌کان پیک و میزان ده‌کات.

١٧- superego به‌شیکه‌ تر له‌ که‌سایه‌تی مروف که‌ جیگای کۆبوونه‌وه‌ی ئه‌و واتا و نۆرم و پێوه‌رگه‌له‌یه‌ که تاک له‌ پێگای هه‌لگرته‌وه‌ی پێ‌و‌شوی کۆمه‌لگا له‌ کۆمه‌لگای وه‌رده‌گری.

18- principle of reality

لێره‌دا تاک ده‌رواته ناو دۆخیکه‌وه که پیتی ده‌لێن «پاش وە‌چوونه‌وه»^{۱۹} یان گه‌رانه‌وه بۆ دواوه، واته‌ چه‌شنیک هه‌لس وکه‌وت و جوولانه‌وه و بیرکردنه‌وه ده‌گریته‌ پێش که تاییه‌ت به‌ قوناخه‌ پێشووه‌کانی گه‌شه‌سەندنی که‌سایه‌تیه‌تی. به‌ له‌ناوچوونی «من»، تاک بۆ ده‌ربازبوون له‌ گوشاری «سه‌رم» به‌ناچار ده‌گریته‌وه بۆ «ئید»^{۲۰}، واته‌ هه‌ر وه‌کوو مندالیک ته‌نێ ده‌که‌وێته‌ شوێن هانده‌ره‌ جه‌سته‌یی و مه‌يله‌ سروشتیه‌کانی خۆی. ریک لێره‌دایه که ناریسیسیزم (خۆویستی، خۆخوازی) پیک دیت. هێربیرت مارکوزه‌ له‌ «ارووس و شارستانیته‌ت»^{۲۱} پیکهاتنی ئەم دۆخه‌ له‌ سه‌رمایه‌داری رۆژاوا‌دا به‌جووانی شی ده‌کاته‌وه (مارکوزه، ۱۹۵۵)؛ هه‌ر وه‌ها میلان کوندرايش له‌ رۆمانی ژیان له‌ شوێنیکێ تره‌، تیشک ده‌خاته‌ سه‌ر پیکهاتنی ئەم دۆخه‌ له‌ ولاته‌ کۆمونیستییه‌کاندا (کوندرا، ۱۳۹۵). ئیمه‌یش ئە‌گه‌ر به‌وردی سه‌رنجی دۆخی پیکهاتن و گه‌شه‌سەندنی سووژه‌ له‌ ناوچه‌ بده‌ین، ده‌توانین زۆر به‌ئاسانی نیشانه‌کانی «مندال‌کردنه‌وه» و «مندال‌بوونه‌وه»^{۲۲} ی تاکه‌کان بپین، دیارده‌یک که بێگومان ده‌ره‌نجامی مکانیزمه‌ کولتووری و کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌کانه‌. مه‌به‌ست ئە‌وه‌ نیه‌ که تاکه‌کان شیاو و هه‌لگری گه‌شتن به‌ گه‌وره‌بوون و کامل‌بوون نین، به‌لکوو باسه‌ که ئە‌وه‌یه‌ که له‌ پرۆسه‌ی رۆوبه‌رووبوونه‌وه له‌گه‌ڵ ئە‌م مکانیزمه‌که‌ له‌ زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری توانایی و لێهاتوویی ده‌روونی و جه‌سته‌یی یان له‌به‌ین ده‌چیت و لێوه‌شاوه‌یی و لێهاتوویی یان، ده‌قیقه‌ن له‌ کاتی‌که‌دا چاوه‌ڕوانین گه‌شه‌ بسینیت، به‌ فێرۆ ده‌روات و تاکه‌کان به‌ناچار ده‌گریته‌وه بۆ قوناخه‌ پێشووه‌کانی گه‌شه‌سەندنی ده‌روونی / جه‌سته‌یی یان. هۆکاری سه‌ره‌کی ئە‌وه‌ی که له‌ رۆژه‌لاتی ناوه‌راست «که‌سایه‌تی ده‌سه‌لات‌خواز»^{۲۳} (تیپیک مندال‌ئاسا که له‌ ئە‌خلاقی پیتی-بۆرژوایی^{۲۴} یان ئاغاوات -په‌عه‌تی په‌یره‌وی ده‌کات) هێشتا هه‌ر باوترین تیپی که‌سایه‌تیه‌، هه‌ر ئە‌مه‌یه‌. مندال‌که‌سیکه‌ ده‌تۆریت، به‌غیلی ده‌بات، بیرته‌سکه‌، ته‌نێ به‌ تێکردن و به‌دی هێنانی پێداویستییه‌کانی خۆی بایه‌خ ده‌دات، له‌سه‌ر چکۆله‌ترین شت به‌شه‌ر دیت، ئاواته‌کانی پچووکن، و ده‌کریت زۆر به‌ئاسایی و ئاسانی کۆنترۆلی بکه‌یت. زۆربه‌ی ئە‌م تاییه‌تمه‌ندیانه‌ له‌ ناو بالاترین راده‌کانی دنیا‌ی سیاسه‌ت له‌م ناوچه‌دا ده‌بینریت. ئە‌گه‌ر میژووی بیر و هزری ره‌خه‌گرانه‌ به‌جووانی بخویننه‌وه تیده‌گه‌ین که داھینه‌رانی تیۆری ره‌خه‌یی - له‌ نیچه‌ و فروید و لاکانه‌وه بگه‌ر تا مارکس و مارکوزه‌ و فۆکۆ - بۆ شیکردنه‌وه‌ی ئە‌و شته‌ی پێیان وایه‌ ده‌کریت ناوی بنریت «هۆکار و چۆنیه‌تی گه‌شه‌نه‌سەندنی به‌تاک‌بوون له‌ کۆمه‌لگای رۆژئاوا»^{۲۵}، کۆمه‌لێک له‌م تیرم و بابته‌گه‌له‌یان خولقاندووه و به‌کارهێناوه. ئە‌مه‌ له‌ حالیکه‌دایه‌ که دۆخی چالاکی خه‌لک و گه‌شه‌سەندنی تاکه‌کان و کۆمه‌لگای مه‌ده‌نی و

19- regression

۲۰- Id سه‌رچاوه‌ی مه‌یل و زگماکه‌ سروشتیه‌کان له‌ که‌سایه‌تی مرفۆدا.

21- Eros and civilization

22- authoritarian personality

23- petty bourgeoisie ethics

رۆڵ گێڕی بزووتنه‌وه‌کان له‌ رۆژئاوادا زۆر زۆر باشت‌ر بووه. ئه‌وان به‌جوانی تێگه‌یشتوون که‌ ده‌ربازبوون له‌ دۆخی مندال‌بوون ته‌نێ له‌ پڕیگای په‌خه‌ی بته‌یه‌وه‌ به‌دی دیت. ته‌نیا پۆبۆلیستیکێ خه‌لک فریوده‌ر و ئازاوه‌گێڕ که‌ چاوه‌ده‌ستی ده‌نگ و یارمه‌تی خه‌لکه‌ دژ به‌ شیکردنه‌وه‌ی په‌خه‌گرانه‌ی دۆخی کۆمه‌لگا رادویستیت. له‌ دۆخی مندال‌بوونه‌وه‌دا، تاکه‌کان و گروپه‌کان، بۆ ئه‌وه‌ی هه‌ستی مندال‌بوونه‌وه‌یان بشارینه‌وه‌، به‌ناچار له‌ روواله‌تدا ژستی که‌سیکی به‌هێز و به‌توانا ده‌گرن و وه‌کوو پێشه‌وایکێ رزگاریده‌ر خۆیان ده‌نوین. له‌م حاله‌ته‌دا هه‌رگیز ناتوانن پڕه‌یه‌یی²⁴ شته‌کان په‌سه‌ند بکه‌ن و بوونی ئه‌وی دی وه‌کوو بوونه‌وه‌ریکی هاوئاست و هاوشان به‌فه‌رمی بناسین. که‌وابوو هه‌ر که‌س خۆی به‌ رینۆین ده‌زانیت و ئه‌وانی دی وه‌کوو که‌سانیک چاوه‌لی ده‌کات که‌ ده‌بی رینۆینی بکڕن و پڕیگیان بێ پیشان بدریت. هه‌ر له‌م کاته‌دا به‌ ئایدیۆلۆژییه‌کان دینه‌مه‌یدان و رۆلی بته‌یه‌تی ده‌بینن؛ ئایدیۆلۆژی ئه‌و خه‌زینه‌یه‌ که‌ ولامی هه‌موو ویست و ئاوات و پرسیاره‌کانی تێدا به‌هه‌رچی خه‌سه‌له‌تی رادیکالتری هه‌بیت، زووتر و زووتر له‌م دۆخه‌دا په‌سه‌ند ده‌کری. ئایدیۆلۆژییه‌کان توانایی دڵگه‌رمی دانه‌وه‌ و دڵه‌واپیان هه‌یه‌ و ولامگه‌لیک دیاری کراو و گۆمان‌لێ نه‌براو بۆ ویست و پرسیاره‌کانی مڕۆف ده‌خه‌نه‌ به‌رده‌ست. له‌ هه‌ر کۆمه‌لگایه‌ کدا که‌ تاکه‌کان بگه‌رینه‌وه‌ بۆ سه‌رده‌می مندالی، بۆ هاندانی خه‌لک به‌ره‌و جوولاندنه‌وه‌ و گۆران، پێویست ناکات «پڕی چاره‌یکێ زانستی» یان «به‌نامه‌یه‌کی توێژینه‌وه‌یی»²⁵ بۆ چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌کان دیاری بکه‌یت، هه‌ر ئه‌وه‌ به‌سه‌ که‌ توانایی هێنانه‌سه‌رپڕی، بێ سه‌لماندن و رازی کردنی خه‌لکه‌ که‌ت هه‌بیت و به‌رده‌وام هه‌ندی پڕی چاره‌ی مسۆگه‌ر و وته‌ی دڵخۆش که‌ر بێتته‌ ئاراوه‌.

ده‌رکه‌وتی هه‌ره‌ ئاشکرا و به‌لگه‌نه‌ویستی کاریگه‌ریه‌تی هژمۆنی ناوچه‌ له‌ سه‌ر کۆمه‌لگای کوردی ئه‌مه‌یه‌ که‌ «دۆخی مندال‌مانه‌وه‌» به‌رده‌وام درێژه‌ی هه‌بووه‌. واته‌ هژمۆنی ناوچه‌ هه‌میشه‌ به‌رگری کردووه‌ له‌ گه‌شه‌سەندن و گه‌وره‌بوونی ئیمه‌. ئه‌وه‌ی دۆخه‌که‌ی له‌مه‌ش شپ‌زه‌تر و ئالۆزتر کردووه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ ئیمه‌ به‌هۆی نیشه‌جی‌بوون له‌ سه‌ر درز و قلیشه‌ دژبه‌ره‌کان به‌ درێزایی می‌ژووی مۆدێرن به‌ گروپ و خێل و عه‌شیره‌ته‌ جو‌راو جو‌ره‌کان دابه‌شکراوین. هه‌رچی که‌ ئه‌م درز و قلیشانه‌ زووتر ده‌کرینه‌وه‌، که‌لێن و بۆشایی له‌ ده‌روونی ئیمه‌ وه‌کوو تاک و له‌ ناو کۆمه‌لگای ئیمه‌ به‌گشتی زووتر ده‌بیت؛ لێره‌دا به‌ ئایدیۆلۆژییه‌کان پیک دین و تێده‌کۆشن ئه‌م که‌لێن و بۆشایانه‌، بۆ تاک و بۆ کۆمه‌لگا، پڕ بکه‌نه‌وه‌ و چه‌شنیک یه‌ک‌بوونی نا‌کۆنکریته‌ بۆ ئیمه‌ دروست بکه‌ن. له‌ روانگه‌ی ئایدیۆلۆژییه‌کانه‌وه‌، ئیمه‌ مندال‌لانیکی که‌ ده‌بی ته‌واوی جیاوازییه‌کان و پڕه‌یه‌یه‌کان وه‌لا بنه‌ین و باوه‌ش به‌یه‌ کتردا بکه‌ین. به‌لام ئه‌م یه‌ک‌بوونه‌ ئایدیۆلۆژییکه‌ شتیک نه‌یه‌ که‌ رۆشنیری په‌خه‌گر په‌سه‌ندی بکات؛

24- relativity

25- research program

26- dualism

28- traumatic life

٢٩- میلان کۆندرا له پۆمانی ژبان له شوێنێکی ٧تره بهوردی تیشک دهخاته سهڕ ئهم خالّه که ئهوانه‌ی به روواله‌ت گه‌وره به‌لام له‌راستیدا منداڵن هه‌میشه به‌ته‌مای ئه‌وه‌ن له شوێنێکی ٧تر، یانێ له‌ده‌روه‌ی ئهم ژبانه، به‌ژایانیکی خاوی‌ن و زۆلال و بێگه‌رد بگه‌ن، و هه‌ر له‌م پروه‌وه به‌شێوازێکی ته‌واو ئیپۆکلیتیک (چاوه‌پوانی بۆ ناخه‌زه‌مان) هه‌موو کولۆلی و پۆرژه‌شی و لێقه‌وماوی و که‌نه‌فتیه‌ک به‌ه‌یوای گه‌شتن به‌و ژبانه په‌سه‌نه‌قه‌بول ئه‌کهن و ده‌ست‌به‌ئه‌ژنۆ داده‌نیشن و عیچ هه‌ولێک بۆ گۆڕینی بارودۆخه‌که‌یان ناده‌ن. رێک به‌یچ‌ه‌وانه‌ی ئهم که‌سانه، ئه‌وانه‌ی وا بێگه‌شتوو و ژیرن رێژه‌یێتی ئهم ژبانه‌قه‌بول ده‌کن

● سوڀر ڀڪتي ۽ زمان

و پتدە کۆشن ھەر بە گۆرپنی بەرەبەرە ئەم ژيانە، لەناوی ئەم ژيانەدا، ویست و ئاواتەکانیان بە دی بینن. ئەوانە ی و کۆندرا پێیان دەلیت منداڵ و پینەگە یشتوو ھەر ئەوانەن و ا نیچە پێیان دەلیت شوێنکە و تووانی ئەخلافی کۆیلەیی؛ ژیر و پینەگە یشتوو کانیش ئەوانەن کە لە روانگە ی نیجەو بە ژان بەلێن دەدەنەو.

31- the symbolic

په‌روه‌رده‌دا)، ئامرازی ئاشنا‌بوونی ئیمه‌یه‌ له‌ گه‌ڵ ده‌سکه‌وته‌ زانستی و کولتوریه‌کانی نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌، زمانی دایکیش سه‌ره‌کی‌ترین م‌دیومی پ‌یوه‌ندی خو و ئه‌وی‌دیه‌ له‌ ژین جیهانی کۆمه‌لگای کوردیدا، واته‌ زۆرت‌ر له‌ به‌ستینی ژیا‌نی پ‌وژانه‌دا به‌کارئه‌ه‌ی‌ن‌ری و م‌دیومی گ‌ی‌رانه‌وه‌ی گ‌ی‌رو‌گ‌رفته‌کان و گ‌ی‌ره‌و‌ک‌یشه‌کانی سووژه‌ی کورده‌ له‌ ژین جیهانی له‌ت‌و‌کو‌ت‌ک‌راوی کۆمه‌لگای کوردی‌دا. سو‌پ‌ژیک‌تی‌ف‌یه‌ی منی کورد به‌ناچار هه‌م له‌ چوارچ‌یوه‌ی دام‌وده‌زگای زمانی ه‌ژمۆنیک‌دا و هه‌م له‌ ق‌ال‌بی زمانی دایک‌یدا پ‌یک د‌یت. به‌لام گ‌رنگ‌تر له‌مه‌شت‌یک‌ی دیکه‌یه‌: چونکه‌ م‌ل‌م‌ل‌انی زمانی ه‌ژمۆنیک و زمانی دایکی وه‌کوو ئا‌و‌ینه‌یه‌که‌ که‌ ته‌واو م‌شت‌وم‌پ‌ه‌کان و به‌ره‌ه‌سته‌کانی ت‌ری ت‌یدا ده‌ب‌ی‌ن‌ری‌ت، ده‌توانین ب‌ل‌یین سو‌پ‌ژیک‌تی‌ف‌یه‌ی منی کورد له‌ مه‌ل‌به‌ند‌یک پ‌یک د‌یت که‌ ل‌ی‌وان‌ل‌ی‌وه‌ له‌ هاود‌ژی و د‌ژبه‌یه‌کی، له‌ ته‌واوی ئه‌و به‌ره‌ره‌کانی و د‌ژایه‌تیه‌ م‌ی‌ژوو‌یه‌ ئ‌و‌پ‌ژک‌تی‌ف‌انه‌ که‌ له‌ زمان‌دا ره‌نگ ده‌دنه‌وه‌. که‌وابوو ئیمه‌ به‌و ئه‌ندازه‌ ده‌توانین له‌ به‌رامبه‌ر ه‌ژمۆنی جیهانی و ناوچه‌یه‌وه‌ به‌رگ‌ری بکه‌ین که‌ زمانی دایکی مان‌بت‌وان‌یت له‌ به‌رامبه‌ر زمانی ه‌ژمۆنیک‌دا راوه‌ست‌یت. به‌وته‌یه‌کی دیکه‌، ئیمه‌ ته‌نیا له‌ پ‌ی‌گ‌ای ده‌وله‌م‌ند‌کردنه‌وه‌ی زمانی دایکی و خ‌ول‌ق‌اند‌نی جیهان له‌ زمان‌دا ده‌توانین به‌رامبه‌ر به‌ ئه‌وی‌دی راوه‌ست‌ین. ئه‌گه‌ر دیسان وه‌کوو لا‌کان‌وای دان‌یین که‌ سووژه‌ ته‌نی ئه‌و کاته‌ی که‌ ده‌رواته‌ ناو جیهانی ره‌یمای زمانه‌وه‌ هه‌ست به‌ جیا‌وا‌ز‌بوونی خو‌ی ده‌کات، ئه‌وکات ده‌توانین ب‌ل‌یین که‌ ئیمه‌ چون سیسته‌می ف‌ه‌رمی ف‌ی‌ر‌کاری و په‌روه‌ده‌یی مان هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌ به‌ زمانی دایکی نیه‌، هه‌ستی جیا‌وا‌ز‌بوون و ئه‌وی‌دی‌بوون لا‌مان زۆر که‌مه‌؛ به‌واتایه‌کی‌تر، ئه‌م هه‌سته‌ ئه‌وه‌نده‌ لا‌وازه‌ که‌ نات‌وان‌یت پ‌ی‌ خو‌ش ب‌کات بو دروست‌بوونی چه‌شن‌یک پ‌ی‌ز‌بو‌خ‌ودانان و باوه‌ربه‌خ‌وبوون له‌ که‌سایه‌تی ئیمه‌دا.

ب‌ی‌رۆکه‌یه‌کی‌تر که‌ ده‌ک‌ری‌ت له‌ ئه‌ند‌یشه‌ی لا‌کان سه‌باره‌ت به‌ د‌و‌خی سو‌پ‌ژیک‌تی‌ف‌یه‌ی کوردی ده‌ره‌ی‌ن‌ری‌ت ئه‌وه‌یه‌ که‌ ئیمه‌ی کورد به‌ه‌وی ئه‌وه‌ی که‌ له‌ ج‌و‌گ‌راف‌یا‌یه‌کی هه‌لق‌لی‌شاو و له‌ م‌ال‌یک‌ی ل‌یک‌دا‌بر‌اودا ده‌ژین هه‌م‌یشه‌ خ‌وا‌زیاری ئه‌وه‌ین که‌ ئاما‌ژ‌یا‌وی‌کی^{۳۲} (مه‌دل‌ول) نه‌گ‌ۆر بو پ‌ر‌کردنه‌وه‌ی «ب‌ی‌به‌ری‌تی سه‌ره‌تایی^{۳۳}» مان (که‌ل‌ینی‌کی که‌سایه‌تی که‌ هاوکات له‌ گه‌ڵ دروست‌بوونی سنووره‌کان و ده‌وله‌ت - نه‌ته‌وه‌ له‌ سو‌پ‌ژیک‌تی‌ف‌یه‌ی ئیمه‌دا پ‌یک

32- signified

33- primary lack

هات³⁶) بدۆزینهوه و توندوتۆڵ خۆمانی پێداهه‌ل‌واسین³⁷. یه‌کیک له‌ هۆکاره‌کانی په‌ره‌سه‌ندنی چه‌پی را‌دی‌کال و سه‌له‌فی‌باوه‌ریی ئایینی له‌ کۆمه‌لگای کوردی دا‌هه‌ر بۆ ئەمه‌ ده‌گه‌رپته‌وه، واته‌ بۆ هه‌ول‌دان بۆ پر‌کردنه‌وه‌ی «بێ‌به‌ریتی سه‌ره‌تایی». ته‌نانه‌ت تیکۆشانی بری له‌ بیرمه‌ندان بۆ دۆزینه‌وه‌ی شوناسی‌کی جه‌وه‌ه‌ری له‌ قولایی می‌ژوودا هه‌ر بۆ ئەم ویستی پر‌کردنه‌وه‌ی «بێ‌به‌ریتی سه‌ره‌تایی» ده‌گه‌رپته‌وه؛ بێ‌خه‌به‌ر له‌وه‌ی که‌ کوردبوون، وه‌کوو هه‌ر شوناسی‌کی تر، بابه‌تیک‌ی دروست‌کراوه‌ نه‌ جه‌وه‌ه‌ری، و ئەبێ له‌ ری‌گای تیکۆشان له‌ گۆره‌پانی ره‌یما‌ی زماندا به‌هێز بکری‌ت و ده‌وله‌مه‌ند بکری‌ته‌وه، نه‌ک ئەوه‌ی که‌ له‌ قولاییه‌کانی می‌ژوودا به‌ شوینیا بگه‌رپین. بێ‌ئاگایی له‌ پرۆسه‌ی کۆنکری‌تی «پیکهاتنی شوناس له‌ داوینی زمان»، له‌ راستیدا بێ‌ئاگاییه‌ له‌ چۆنیه‌تی پێوه‌ندی ژێرده‌ست و سه‌رده‌ست؛ و به‌هۆی ئەم بێ‌ئاگاییه‌وه‌یه‌ که‌ ئیمه‌ بۆ ناسینی شوناسی خۆمان به‌ناچار ده‌سته‌ودامانی جه‌وه‌ه‌ر و نۆسته‌ل‌جیا و ر‌زگاریده‌ر ده‌بین. جو‌ری‌کی تر ب‌ل‌یین، بۆ تی‌گه‌یشتن له‌ شی‌وازی پیکهاتنی شوناسی کوردی ئەبێ رۆلی نی‌ونجیه‌کان/ناوه‌ندیاره‌کان³⁸ له‌ به‌ر‌چاوو ب‌گ‌ری‌ن، چون، وه‌کوو ئادۆرنۆ ده‌لی‌ت، له‌بیر‌کردنه‌وه‌ی رۆلی نی‌ونجیه‌کان/ناوه‌ندیاره‌کان، له‌ کاتی شیکردنه‌وه‌ی هه‌ل‌ومه‌رجی ده‌سه‌لات و به‌ر‌گری‌دا، به‌راستی سه‌رینه‌وه‌ و ورد‌وه‌ان‌کردنی دیالیکتی‌که‌ وه‌ر چه‌شنیک له‌ تیکۆشان بۆ ر‌زگاری و «به‌فه‌رمی ناسین»³⁹ به‌ لا‌ری‌گه‌دا ده‌بات، چونکه‌ ئەم تیکۆشانه‌ ته‌نیا له‌ ری‌گای بیر و ه‌زری دیالیکتی‌کی و پراکتیسی به‌ر‌گری‌کارانه‌وه‌ به‌ ئەنجام ده‌گات. تیکۆشان بۆ «به‌فه‌رمی ناسین»، له‌ روان‌گه‌ی بیرمه‌ندانیک وه‌کوو ئسپینۆزا و ر‌انسپیره‌وه، ته‌نانه‌ت تیکۆشان بۆ «به‌فه‌رمی ناسین» وه‌کوو شوناسی‌کی تایه‌ت نیه، به‌ل‌کوو تیکۆشانی‌کی سیاسیه‌ بۆ گه‌یشتن به‌ دیمۆکراسی و به‌رامبه‌ری ته‌واو، و زمانیش ئامرازێ سه‌ره‌کی ئەم تیکۆشانه‌یه. بۆ ئیمه‌ی کورد که‌ له‌ دۆخی ئیستای ه‌ژمۆنی جیهانی دا به‌ چه‌ندین تا‌قم و ده‌سته و خێل و عه‌شیره‌ت دابه‌ش‌کراوین، گونجاوترین و با‌ش‌ترین ری‌گا بۆ ده‌سپیک‌ی تی‌رامانی‌کی ره‌خه‌گرانه‌ له‌ باره‌ی هه‌ل‌ومه‌رجی هه‌نوکه‌ییدا بریتیه‌ له‌ گه‌شه‌پێدان به‌ نی‌وان‌زه‌نیه‌تیک⁴⁰ که‌ له‌ سه‌ر بنه‌مای زمانی دایکی دامه‌زرایه‌ت. په‌نا‌بردن بۆ ئەو پالپشته‌ جو‌راو‌جو‌رانه‌ی که‌ فه‌لسه‌فه‌ی سو‌ورژه‌ ده‌ستیشانیان ده‌کات (وه‌کوو کاریزما، پرۆلتاریا و شتانی دیکه‌) له‌ راستیدا هه‌ل‌ب‌ژاردنی

36- ده‌کریت ب‌ل‌یین که‌ هه‌ول‌دان بۆ دۆزینه‌وه‌ یان پیکهاتنی شوناس لای ئیمه‌ی کورد ری‌ک ئەو کاته‌ ده‌ستی پیکرد که‌ له‌ گه‌ل جیهانی مۆدێرن به‌ره‌ورووبوینه‌وه‌. لای نه‌ته‌وه‌کانی دیه‌ که‌ش هه‌ر وا‌بوو و ئەم پرۆسه‌یه‌ کاتی‌ک ده‌ستی پیکرد که‌ له‌ گه‌ل مۆدێرنیته‌ رووبه‌روو بوونه‌وه‌. شی‌وازه‌ جو‌راو‌جو‌ره‌کانی هه‌ول‌دانی ئیمه‌ بۆ دۆزینه‌وه‌ یان پیکهاتنی شوناسی نه‌ته‌وايه‌تی ته‌نانه‌ت ئەگه‌ریش له‌ سه‌ره‌تادا له‌ فۆرمی خێله‌کی و عه‌شیره‌تی و قه‌ومی‌دا بو‌وی‌ت، دیسان هێچ فه‌رق نا‌کات و هه‌ر نموونه‌گه‌ل‌یکن له‌ گه‌ران به‌ شوین شوناسی نه‌ته‌وايه‌تی‌دا. هه‌ر بۆیه، ئەو که‌سانه‌ی که‌ هه‌وله‌ین تیکۆشانه‌کانی کورد بۆ پیکهاتنی شوناس وه‌کوو بزوتنه‌وه‌ی خێله‌کی و عه‌شیره‌تی پێناسه‌ ده‌کهن (بۆ نموونه‌، ئی‌حسان هووشمه‌ند)، هه‌ر له‌ به‌رته‌دا شته‌که‌ به‌ هه‌له‌ تی‌گه‌یشتوون.

37- ئەم شته‌ له‌ م‌ر‌ه‌م‌و‌وی ئێران و بریک له‌ نه‌ته‌وه‌کانی ت‌ره‌وه‌ ری‌ک هه‌روایه‌.

36- mediation
37- recognition
38- intersubjectivity

شیوازیکی فیکری دژه- دیالیکتیکیه که باوه‌ری به نیوان زه‌ینیه‌تی بوونی ئایدیاکان و کرده‌وه‌کان نیه. ده‌ره‌نجامی فله‌سه‌فه‌ی سووژه هیچ نیه بیجگه له خه‌یالی پرۆپوچی خۆبه‌زل‌زاین، ئەوی دی به‌هیچ‌گرتن، توندوتیژی و په‌ت‌کرنه‌وه‌ی پیوه‌ندی له‌گه‌ڵ ئەوی دی.

ئه‌گه‌ر بمانه‌وی‌ت شوینکه‌وتووی «سیاسه‌ت وه‌کوو کرده‌وه» یان «سیاسه‌تی دیمۆکراتیک» بین، ئەبێ بزاین که‌ گزنگایه‌تی دان به‌ ئەوی دی، هه‌م له‌ ناوخۆ و هه‌م له‌ ده‌ره‌وه‌ی کۆمه‌لگای کوردی، سه‌ره‌کی‌ترین به‌ما و کۆله‌که‌ی ئەم بۆچوونه‌یه. «سیاسه‌تی دیمۆکراتیک» ئەوه‌یه که‌ هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌ به‌ما‌ی خۆی له‌ سه‌ر به‌رامبه‌ری هه‌موو تاکه‌کان و گروپه‌کان داده‌نی‌ت و هه‌مووان هه‌ر له‌ هه‌وه‌له‌وه‌ رۆلێکی هاوسه‌نگ و هاوئاستیان له‌ پیکه‌یتانی دا هه‌یه؛ واته‌ ئەم سیاسه‌ته‌ خه‌لکی چاوه‌روان دانانی‌ت که‌ دووای دروست‌بوونی ریک‌خراوه مه‌ده‌نیه‌کان و دامه‌زراوه کۆمه‌لایه‌تیه‌کان بگه‌ن به‌ به‌رامبه‌ری. له‌ کۆمه‌لگای کوردی دا، به‌هێزترین فاکته‌ر که‌ وه‌کوو کۆسیپکی به‌قه‌وه‌ت، نه‌یه‌شتووه ئیمه‌ی کورد له‌ سه‌رده‌می مۆدێرن‌دا بۆ پیوه‌ندی‌گرتن له‌گه‌ڵ ئەوی دی (ناوخۆیی و ده‌ره‌کی) شوینی ئەم سیاسه‌ته‌ بکه‌وین، بێگومان، خێل و عه‌شیره‌ت بووه و هژمۆنی جیهانی و ناوچه هه‌میشه‌ پشتیوانیان له‌م شته‌ کردووه. ئیمه‌ی کورد به‌رواڵه‌ت ئازادین زیندوو بین و بژین، به‌لام راستی ئەوه‌یه که‌ لانی که‌م قوربانی توندوتیژی ره‌یماین³⁹ و به‌رده‌وام له‌ جیهانی ژین و له‌ هه‌موو مه‌له‌ب‌نده فه‌رمیه‌کانی خۆده‌رخستن ده‌کرینه‌ ده‌ره‌وه. ده‌ره‌نجامی ئەم ده‌رکردن و ده‌رپه‌راندنه‌ پیکه‌هاتنی هه‌ل‌ومه‌رجیکی گونجاوه بۆ دروست‌بوونی زه‌ینیه‌تی لاتهریک‌خواز، دووره‌په‌ریز، خۆقایم‌که‌ر و به‌شداری‌نه‌که‌ر، زه‌ینیه‌تیک که‌ له‌ راستیه تاله‌کانی کۆمه‌لگای کوردی خۆی که‌ر ده‌کات و په‌نا ده‌بات بۆ ئۆستوووه و ئەفسانه. ئەم زه‌ینیه‌ته به‌ره‌می چۆنیه‌تی هه‌لس-وکه‌وتی هژمۆنی جیهانی له‌گه‌ڵ کۆمه‌لگای کوردی دا. بێک له‌ بیرمه‌نده‌کانی کورد ئەم شته‌یان به‌باشی ده‌رک کردووه. شیعره‌کانی مامۆستا قانیع به‌جووانی روونی ده‌که‌نه‌وه که‌ دارشته‌ی عه‌شیره‌تی و داب‌وده‌ستووری ئاغاوات -په‌عه‌یه‌تی ئامرازی سه‌ره‌کی هژمۆنی ناوچه‌یین به‌ سه‌ر کۆمه‌لگای کوردی دا، دارشته‌ و داب‌وده‌ستووریک که‌ له‌ روانگه‌ی ئەوه‌وه‌ په‌خه‌گری عه‌قلائی ده‌کوژن و په‌گ‌وپه‌شیه‌ی شه‌ره‌ف و پیاوه‌تی و جوامی‌ری و دادپه‌روه‌ری ده‌ردینن. لام‌وايه، که‌مترین ئەگه‌ری گه‌یشتن به‌ خۆئاگایی گشتی و پاراستنی به‌رژه‌وه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی هاته‌نده‌ره‌وه‌یه له‌م سیکله‌ وێران‌که‌ره.

● دۆخی ئاناسایی و ئه‌ندیشه‌ی «یان ئەم/یان ئەو»^{٤٠}

له‌ پهره‌وتی پروبه‌پروبوونه‌وه‌ی کۆمه‌لگای کوردی له‌ گه‌ڵ مۆدێرنیته‌، هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌ تا ئیستا، ژيان و بیرکردنه‌وه‌ی ئیمه‌ له‌ دۆخیکدا تیپه‌ر بووه‌ که‌ هه‌لبژاردیه‌ی خۆمان نه‌بووه‌، به‌لکوه‌ هه‌ژمۆنی جیهانی به‌ سه‌رماندا دایسه‌پاندووه‌، دۆخیک که‌ بێ هیچ چه‌ندوچه‌نییه‌ک ده‌توانین ناوی «دۆخی ئاناسایی»^{٤١} لێ بنیین. ئاواره‌یی، ده‌ربه‌ده‌ری، چاوه‌پوان‌بوون بۆ داهاوویکی بێ‌ناوونیشان، لیکدا‌برانی مآل و شوناس، بێ‌مال‌وحاللی، ژێرده‌ست‌بوون و تاک‌وته‌نیابوون سه‌ره‌کی‌ترین تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی ئەم دۆخه‌ن و به‌پروونی له‌ کۆمه‌لگای کوردی‌دا ده‌بینرێن. ژيان و بیرکردنه‌وه‌ له‌ دۆخی ئاناسایی‌دا، پیک هه‌ر وه‌کوو خۆدی دۆخه‌که‌، تیکنا‌لاوی هه‌موو جۆریک ئالۆزی، پیک‌دژی، هاونا‌کوکی و لیک‌بوونه‌وه‌یه‌. بێ‌گومان پیک‌گای چوونه‌ده‌ره‌وه‌ له‌م دۆخه‌ شاردنه‌وه‌ی دژبه‌ریه‌کان و لیک‌دا‌برنه‌کان نیه‌، به‌لکوه‌ له‌دوا‌گه‌رپان و دۆزینه‌وه‌ی چاره‌سه‌ریه‌کی عه‌قلا‌نی نیوان‌زه‌ینییه‌یه‌ که‌ هه‌م به‌رگری به‌رامبه‌ر به‌ هه‌ژمۆنی جیهانی/ناوچه‌ بکات و هه‌م کۆسه‌په‌کانی پێشکه‌وتن له‌ ناوخۆی کۆمه‌لگای کوردی‌دا بخاته‌ ژێر په‌خنه‌وه‌. ئەم له‌دوا‌گه‌رپانه‌ نه‌ هه‌ر ئاسان نیه‌، به‌لکوه‌ ده‌توانین ب‌لێین دژوارترین و پادیکالترین ئیشه‌، چونکه‌ بۆ ئەنجامدانی ئەم کاره‌، پێویسته‌ زۆریک له‌ ئای‌دیاکان و چه‌مکه‌کان و بۆ‌چوونه‌کانمان هه‌لبه‌شیینه‌وه‌. بۆ‌نموونه‌، یه‌کیک له‌و شتانه‌ که‌ ئه‌بێ‌ وه‌لای بنیین «گوتاری فه‌رمی گه‌شه‌سەندنه‌»، گوتاریک که‌ ئه‌م‌پرو‌کانه‌ دام‌ده‌زگا ده‌وله‌تیه‌کان پشتیوانی لێ ده‌کەن و ئه‌لێن بۆ پێشکه‌وتنی کۆمه‌لگا له‌ هه‌موو بواریکدا تاقه‌ پێ‌چاره‌یه‌. تائه‌و شوینه‌ی به‌ کوردستانه‌و پێوه‌ندی هه‌یه‌، ئەم گوتاره‌ له‌ سه‌ر دوو ئاگزیۆم بنیات نه‌راوه‌: یه‌که‌م ئه‌وه‌ی که‌ کێشه‌ی سه‌ره‌کی کوردستان کێشه‌ی ئابووریه‌ و ئه‌گه‌ر ئەم کێشه‌یه‌ چاره‌سه‌ر بکری‌ت هه‌موو کێشه‌کانی‌تر به‌ شیوازیکی خۆکار چاره‌سه‌ر ده‌کری‌ن؛ و دووه‌م، ئه‌و کۆسه‌په‌ی پتر له‌ هه‌موو کۆسه‌پیک مه‌نعی گه‌شه‌سەندنی ئابووری له‌ کوردستان ده‌کات تایبه‌تمه‌ندییه‌ کولتووریه‌کانی ناوخۆی کوردستانه‌. ئەم دوو ئاگزیۆمه‌ نیشان ده‌ده‌ن که‌ له‌ پشتی ئەم گوتاره‌وه‌ عه‌قلا‌یه‌تیکی تیکنۆکراتیک خۆی داشاردووه‌ که‌ هیچ بایه‌خیک به‌ نابهرامبه‌ریه‌ بنه‌په‌تیه‌کان نادات و بوونی کۆمه‌لایه‌تی ئیمه‌ به‌ته‌واوه‌تی بۆ مکانیزمه‌ بۆرۆکراتیک و تیکنۆکراتیکه‌کان داده‌به‌زینی‌ت. هه‌له‌وه‌ شاندنه‌وه‌ی ئەم جۆره‌ گوتارانه‌ یه‌کیک له‌ پێویسته‌ سه‌ره‌کیه‌کانی «تێپه‌رامانی په‌خنه‌گرانه‌ی شیوا‌زار»^{٤٢} له‌ هه‌له‌ومه‌جی ئیستای کۆمه‌لگای کوردی‌دا. به‌داخه‌وه‌

40- either/ or

٤١- state of emergency، چه‌مکیک له‌ جۆرجۆ ئاگامیین. هه‌لبه‌ت ئاگامیین دوو چه‌مکی دیکه‌شی هه‌یه‌ که‌ واتا‌کایان زۆر نزیکن به‌م چه‌مکه‌وه‌: «دۆخی ئاوارته‌» (state of exception) و «دۆخی گه‌مارۆ» (state of siege). بۆ‌تیگه‌یشتن له‌ دۆخی هه‌نوکه‌ی کورد، زۆه‌ گرنگه‌ ئەم سه‌ی چه‌مکه‌ به‌وردی لیک جیا‌بکه‌ینه‌وه‌. به‌ کورتی ب‌لێم، لای من، به‌کاره‌ینانی دۆخی ئاوارته‌ و دۆخی گه‌مارۆ بۆ خۆ‌ئێندنه‌وه‌ی هه‌له‌ومه‌رجی ئیستای کۆمه‌لگای کوردی هه‌له‌یه‌، به‌لام پێم وایه‌ که‌ چه‌مکی دۆخی ئاناسایی بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ زۆر یاریده‌ره‌.

نمونه‌ی «تێپامانی په‌خه‌گرانه‌ی شیوازدار» لای توێژه‌ران و لیکۆله‌رانی ئیمه‌ که‌مه‌ و به‌ستینی گشتی، به‌تایبه‌ت فه‌زای تۆره‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کان، بووه‌ته‌ گۆره‌پانی مشت‌ومری لایه‌نگرانی دوواییسم، واته‌ بووه‌ته‌ مه‌لبه‌ندیک که‌ به‌رده‌وام زه‌ینیه‌تی «یان ئەم/یان ئەو» له‌ فۆرمه‌تی نویدا به‌ره‌م‌دینیه‌وه. له‌ فه‌زای دوواییستیدا، هه‌ر که‌س که‌ شتیک ئه‌لێت یان رافه‌ و شروقه‌یه‌ک له‌ کیشه‌کان و پرووداوه‌کان ده‌خاته‌ روو، ئه‌بێ قسه‌کانی له‌گه‌ڵ بیر و هزری لایه‌نیکدا هاوشیواز بێت، ئه‌گینا ده‌سه‌به‌جی وه‌ده‌رده‌نریت یان سه‌رناویکی نویی بو‌ده‌تاشریت و له‌ ژیر ئەو سه‌رناوه‌دا پیناسه‌ ده‌کریت. زه‌ینیه‌تی «یان ئەم/یان ئەو» چونکه‌ له‌ کاتی هه‌ولدان بو‌تێگه‌یشتن له‌ فره‌په‌نگی و ئالۆزی کۆمه‌لگادا سه‌ری لیده‌شیوێت، ناچار په‌نا ده‌بات بو‌ «لۆگۆسی دابه‌شکردن» و ئه‌بێ شته‌کان به‌ش‌به‌ش بکاته‌وه‌ تا لێیان تییگات. له‌ هه‌ل‌ومه‌رجی ده‌سه‌لاتداری زه‌ینیه‌تی دابه‌شکه‌ردا، چوونه‌ده‌ره‌وه‌ له‌ دوخی ژێرده‌ست‌بوون و په‌ره‌دان به‌ فیکر و ئه‌کتی رزگاریده‌ر دژواره‌. زه‌ینیه‌تی دابه‌شکه‌ر، که‌ له‌ زۆربه‌ی ولاتانی رۆژه‌لاتی ناوه‌راست و به‌تایبه‌ت له‌ ئێران‌دا زاله‌، هه‌یچ نه‌جگه‌ له‌ به‌ره‌مه‌هاتنه‌وه‌ی زه‌ینیه‌تی خێله‌کی و عه‌شیره‌تی له‌ فۆرمیکه‌ی نویدا. یه‌کیک له‌ رێگاکان بو‌ تێکدانی ئەم زه‌ینیه‌ته‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ چالاکوانانی به‌ستینی گشتی ته‌واوی هه‌ولێ خۆیان له‌ پیناوی ریک‌خستن و دامه‌زراندنی ئه‌نجومه‌نه‌کان، ریک‌خراوه‌ مه‌ده‌نیه‌کان و بزووتنه‌وه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کان به‌کاربهێنن و به‌م‌جۆره‌ رێ‌خۆش بکه‌ن بو‌ پیکهاتنی فره‌په‌نگی و دروست‌بوونی سیاسه‌تی دموکراتیک. زۆر روونه‌ که‌ ئەم کاره‌ کاری یه‌ک‌پۆژ و دوو‌پۆژ نیه‌ و ئه‌رکیکی قورس و دژواره‌، چونکه‌ ئه‌وانه‌ی که‌ ئەم ئه‌رکه‌ ده‌گرێنه‌ ئه‌ستۆ ئه‌بێ هه‌م له‌گه‌ڵ هژمۆنی ده‌رکه‌ون و هه‌م له‌گه‌ڵ کۆمه‌لگا. به‌لام له‌ هه‌ر حال‌دا به‌که‌لکترین و کاراترین شیوازی دیمۆکراتیزه‌کردنی هه‌ر کۆمه‌لگایه‌ک هه‌ر ئه‌مه‌یه‌، واته‌ تیکۆشان بو‌ خاوه‌ن‌به‌ش‌بوون له‌ ده‌سه‌لات‌دا و سه‌ندنه‌وه‌ی مافی ژێرده‌سته‌کان له‌ رێگای ئاوه‌دان‌کردنه‌وه‌ی به‌ستینی گشتیه‌وه‌ (شوێنیک له‌ نیوان ده‌وله‌ت و کۆمه‌لگای مه‌ده‌نی). له‌ هه‌ر شوێنیک له‌ رۆژه‌لاتی ناوه‌راست، هه‌نگاویه‌ک بو‌ به‌هێزکردنی بانه‌ماکانی کۆمه‌لگای مه‌ده‌نی هه‌لبگیریت به‌قازانجی هه‌موو ژێرده‌سته‌یه‌ک و به‌تایبه‌ت به‌قازانجی کورده‌. بو‌وینه‌، هه‌ر تیکۆشانیک بو‌ به‌هێزکردنی پرۆژه‌ی دیمۆکراسی‌خوای له‌ ئێران ده‌توانیت له‌ درێژخایه‌ندا به‌قازانجی کورد ته‌واو بێت. به‌دیهاونی داهاوویکی دیمۆکراتیک بو‌ ئیمه‌ی کورد به‌بێ گه‌شه‌سه‌ندنی دیمۆکراسی له‌ هه‌موو ناوچه‌که‌دا به‌راستی دژواره‌. هه‌لبه‌ت ئیمه‌ی کورد له‌م‌بواره‌دا، له‌چاو نه‌ته‌وه‌کانی تری ده‌ورووبه‌ر، زۆر تیکۆشه‌رت‌ر بووین و به‌هه‌موو شیوازیک بو‌ په‌ره‌دان به‌ فیکر و ئه‌کتی دیمۆکراتیک له‌ ناوچه‌که‌دا هه‌ولمان داوه‌. جگه‌ له‌وه‌ که‌ هه‌یچکات به‌ شوێن شه‌ره‌وه‌ نه‌بووین، تازه‌هه‌میشه‌ هه‌ولمان داوه‌ له‌ رێگای پۆلگێری له‌ مه‌یدانی^{٤٢} ئه‌وی دی‌خۆمانی پێ‌سه‌لمێنین و داوای لێ‌بکه‌ین بوونی

٤٢ - له‌م‌ده‌قه‌دا وشه‌ی مه‌یدان (field) له‌ هه‌موو شوێنیک له‌ مانا پۆردیویه‌که‌یدا به‌کار هێنراوه‌.

ئیمه به فەرمی بناسیت. یۆلماز گۆنە ی بە ئافرانندی هەلکەوتووترین بەرھەمەکان لە مەیدانی سینەما؛ مۆحەمەد قازی بە وەرگیڕانی ئۆریجینالترین دەقە ئەدەبیە مۆدێرنەکان بە زمانی فارسی؛ و مامۆستا ھەژار بە وەرگیڕانی کارەکانی ئین سینا لە عەرەبیە وە بۆ فارسی، ئەم پۆلەیان جوانی گیراوە. ئەم کارە ی ئەوان بە شیوازیکی ناپراستەوخۆ ھەولدانە بۆ کردنەوێ درگای وتووێژی پەرخەگرانە لە گەڵ ئەوی دی. تەنانەت ئەگەر هیچ ئەنجامیکیشی نەبوویت و ئەوی دی قەت ئیمە ی بەفرمی نەناسیبت و ھەمیشە ھەر وە کوو بەشیکی چکۆلە لە مەیدانە کە ی خۆی چاوی لیمان کردیبت، دیسان ھەر ئەم ھەولانە گرنگن. جاریکی تر جەخت لە سەر ئەم خالە دەکەم کە ئەمە بەم مانایە نیە کە نووسەر/داهێنەر بەرھەمھێنانی دەق بە زمانی دایکی بختە پشت گوێ یان لە پلە ی دووھەمی ھەولەکانیدا دایینبت. پێشتر سەبارەت بە پێوەندی زمان و سوێژیکتیویتە و پێویستبوونی ئاوەدان کردنەوێ مائی بوونی خۆمان بەوردی قسەمان کرد و دووپات کردنەوێ بپھوودەبە. بەلام قسە لە سەر ئەوێە کە ئیمە ئەبێ لە ژێر رکێفی زەینیەتی «یان ئەم/یان ئەو» بێنە دەروە و ھەول بەدین لەرێگای «تێرامانی پەرخەگرانە ی شیوازار» ھەو لە پێوەندیە ئالۆزەکانی نیوان کولتووورەکان و نەتەوەکان تێگەین. نابێ وا بیر بکەینەو کە تا مۆمێنتی پروودانی ئال وگۆرێکی بنەرەتی لە پۆژھەلاتی ناوھەراست ھەر بیر و ھزریک و ھەر ئەکتیک بێ ئەنجامە و هیچ سوودی نیە. ئەم پوانگە یە میسانستیە و ناچالاک و ناکاریگەرە، چونکە پێی وایە ئەگەر ئال وگۆرێ بنەرەتی لە پۆژھەلاتی ناوھەراست پروو بدات، دۆخی داھاتوو بەدنیایەو دۆخیکی دیمۆکراتیک ئەبێت و لە ھەموو ھێزە دیمۆکراسی خاوەکان داوا دەکریت بێن و بەشی خۆیان لە دەسەلاتی سیاسی و کولتوووری و کۆمەلایەتی وەر بگرن. دیسانیش، پێی وایە ئەو سیستەمە سیاسیە کە لەدوای ئال وگۆرە بنەرەتیە کە پێک دێت، سەبارەت بە پرسێ کورد بەدنیایەو بۆچوونیکی دیمۆکراتیکی ھەبێت و مافی کورد بەتەواوەتی دەدات. بەرەنجامی ئەم پوانگە میسانستیە پارادۆکسیکی وێرانکەرە: ناچالاک و ناکاریگەری لە کردەو و پادیکال بوون لە قسە. ئەمە پێک مانای پاسیفیزمە. ھەر توێژەر یان خوێنەرێکی ژیر کە زانیاریەکی سەرەتایی لە تیۆریەکانی فوکۆ، گرامشی، ھال و بۆردیۆ سەبارەت بە دەسەلات و بەرگری و پیکھاتی سووژە ھەبێت، زۆر زوو تێدەگات کە لایەنگری لەم پوانگە یە چەندە بۆ پەرەپێدان بە دیمۆکراسی پراستەقینە پێگەرە. بەکورتی بڵێن، یەکیک لە پێگاکانی چوونەدەرەو لە زەینیەتی «یان ئەم/یان ئەو» لەم دۆخە نااسایەیدا پەنا بردنە بۆ «تێرامانی پەرخەگرانە ی شیوازار».

● ئەنجام

ئیمه‌ی کورد، له‌سه‌ره‌تای پرووبه‌پرووبه‌وه‌مان له‌گه‌ڵ مۆدێرنیتیه، به‌هۆی هه‌ل‌ومه‌رجی‌کی ئالۆزی جیهانی، له‌توقینه‌رتیرین و ناله‌بارترین دۆخدا ژیاوین که ده‌توانین ناوی «دۆخی نااسایی» لێ بنیین. بێگومان، پۆتینشلی ناوه‌کی کۆمه‌لگای کوردی بۆ گه‌یشتن به‌ دیمۆکراسی و پیشکه‌وتن له‌ پۆتینشلی ناوه‌کی ولاتانی دیکه‌ی پۆژه‌لاتی ناوه‌پاست زۆرت‌ره. به‌لام ه‌ژمۆنی جیهانی و په‌وتی سیاسی زāl به‌سه‌ر پۆژه‌لاتی ناوه‌پاستدا هه‌تا کۆ ئیستا به‌ شیوازی‌ک چووه‌ته‌ پێشه‌وه که نه‌یه‌شتووه گه‌شه‌سە‌ندنی راسته‌قینه له‌ کۆمه‌لگای کوردی له‌ هیچ بواری‌ک پروو بدات. له‌م دۆخه‌ی پروونه‌دانی گه‌شه‌سە‌ندنی راسته‌قینه، تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی کۆمه‌لگای کوردی به‌داخه‌وه بریتی بووه له‌ لێکدا‌برایی، بێ‌مال‌وحاللی، چاوه‌پروان‌بوون بۆ داها‌تووی‌کی بێ‌ناوونیشان، و له‌ زۆر شوێن زه‌نیه‌تی خێله‌کی. ه‌ژمۆنی جیهانی و ده‌سه‌لاتی ناوچه به‌رده‌وام له‌م دۆخه‌ پش‌تیوانیان کردووه و ئایدیۆلۆژییه‌کانیش نا‌راسته‌وخۆ له‌ به‌ره‌مه‌یه‌تانه‌وه‌یدا پۆل‌ییان گێراوه. سه‌ره‌پای ئەمه‌ش، ئەو ژین جیهانه له‌ت‌وکوت‌کراوه که سووژه‌ی کورد له‌ نیویدا‌بوونی ته‌جرۆبه‌ کردووه‌ فاکته‌ری‌کی دیکه‌یه که ده‌بی له‌ به‌رچاوی بگرین. سه‌ره‌کی‌ترین په‌هه‌ندی ئەم ژین جیهانه له‌ت‌وکوت‌کراوه ئەو «بابه‌تی ره‌یمای لێکدا‌براو» یان «زمانی پارچه‌پارچه‌بوو»یه که سو‌بژێکتی‌فیه‌تی ئیمه‌ی کوردی به‌دوای خۆیدا له‌ت‌وکوت‌کردووه‌^{٤٣}. لێره‌دایه که گرنگ‌ترین ئامانجی ه‌ژمۆنی جیهانی به‌دی دی‌ت: به‌مندال‌کردنه‌وه‌ی سووژه‌ی کورد و ه‌یشتنه‌وه‌ی له‌ قوناغی مندالی‌دا؛ مندال‌بوون لێره‌دا به‌ واتای پیشنه‌که‌وته، هه‌ر به‌و مانایه که کانت ده‌ل‌یت «پۆشن‌گه‌ری یانی هاتنه‌ده‌ره‌وه‌ی مرو‌ف له‌ مندالی». مه‌رجی سه‌ره‌کی هاتنه‌ده‌ره‌وه له‌ دۆخی مندالی ئەوه‌یه که له‌گه‌ڵ ئەوه‌ی که به‌رده‌وام جه‌خت له‌سه‌ر یۆتۆپیاکان و ئاواته‌کانمان ده‌که‌ین، میتۆد و شیوازی گه‌یشتن به‌و ئاواتانه‌ ده‌ستنیشان بکه‌ین، چونکه‌ یۆتۆپیاکان و ئاواته‌کان به‌بی په‌چاو‌کردنی شیوازی به‌دی‌هاتنیان قه‌ت ناتوانن له‌م دۆخه‌ ناله‌باره‌ رزگاریمان بدن. تائه‌و جیگه‌ من له‌م دۆخه‌ سه‌رسو‌رپه‌ینه‌ره‌ تیگه‌یشتووم، پیم وایه که «تێپرامانی په‌خه‌گرانه‌ی شیوازدار»، «جیدی‌گرتنی ئەوی دی»، «په‌سه‌ند‌کردنی فره‌رنگی و پێژه‌یی‌تی له‌ ناوخۆی کۆمه‌لگای کوردی»، «لێکۆلینه‌وه‌ی دیالێکتیکی»، و به‌تایبه‌ت «جه‌خت‌کردن له‌ سه‌ر بابه‌ته‌ هاوبه‌شه‌کان» (واته‌ ته‌واوی ئەو شتانه‌ی که منی کورد به‌هۆی کورد‌بوونه‌وه‌ لێیان بێ‌به‌ش بووم) باشترین پێگا‌کانن بۆ ده‌رباز‌بوون له‌م هه‌ل‌ومه‌رجه‌ نااساییه.

٤٣- لێره‌دایه که ده‌بی رێژ له‌ تیکۆشانی ئەو که‌سانه‌ بگیری‌ت که له‌ سه‌ر پێکه‌یه‌تانی «زمانی یه‌ک‌گرتوو» جه‌خت ده‌که‌ن.

سه‌رچاوه‌کان

- ره‌فیع، فاروق (۲۰۰۳)، مالتیکی لیک ترازو و ویتزدانیکی بیمار، چاپخانه‌ی ره‌نج.
- مسته‌فائه‌مین، نه‌وشیروان (۲۰۱۵)، به‌دهم ریگ‌اوه گولچنین، کتیبی یه‌که‌م، سلیمانی، به‌رگی دووهم، بیروت، الدارالعرییه.
- کوندرا، میلان (۱۳۹۵)، زندگی جای دیگری است، ترجمه پاتنه آمه‌اجر کنگرلو، تهران: نشر نو.
- آگامبن، جورجو (۱۳۸۷)، «قانون و خشونت: قدرت حاکم و حیات برهنه»، ترجمه مراد فرهادپور و امید مهرگان؛ در قانون و خشونت، تهران: نشر رخداده نو.

References

- Bakhtin, M. (1984), Problems of Dostoevsky's poetics, C. Emerson (Ed. And trans.), Manchester University Press.
- Habermas, J. (1987), Knowledge and Human Interests, Trans by Jeremy J. Shapiro, Heinemann Educational Books.
- Lacan, J. (1977). The Four Foundemental Concepts of Psychoanalysis, London: Hogarth.
- Marcuse, H. (1955), Eros and Civilization, United States, Beacon Press.
- Popper, K. (1994), In Search of a Better World, London and New York: Routledge.

فەزا-سیاسەتی رۆژھەلاتی ناوەراست و پارادایمی سنوور (دەوری ستراتیژی سنوور بەندی و سیاسەتی ئەویدی سازی لە کارەساتی ئەنفال و ھەلەبجەدا)

مەسعوود بێنەندە

● پوختە‌ی وتار:

کارەساتی کۆمەڵکووژی و پاکتاوی رەگەزی بەدریژایی میژووی مەرفایەتی بوونی ھەبوو و نەتەوێ کورد لە رۆژھەلاتی ناوەراست وەکوو زۆربە‌ی نەتەوێکانی تر لە پەوتی میژوویی بەسەرھاتیدا ئەم مەرگەساتە بەشیوی جیاواز ئەزموون کردوو. بەلام کارەساتەکانی سەدە‌ی بیستەم واتە شالاوێکانی ئەنفال و کیمیابارانی ھەلەبجە جیاوازییەکی بنەمایان لەگەڵ پرووداوێ میژووییەکاندا ھەیە. واتە میژوو لە سەدە‌ی بیستەمدا بۆ کورد دابراوێکی ئەوتۆی بەدی ھێناوە و لە چوارچێوە‌ی جیھانیکی نوێدا جێگیر کردوو. ژین سیاسەتی ھاوچەرخی بە داشکاندنێ مەرفای کورد بۆ ئاستی ژینەوێری پروتەل و لەشی بایۆلۆژیک، ھاوکات کە پلانی چۆنیەتی بژیو و شیوازی ھەلسووکەوتی بەسەردا سەپاندوو، لەژێر ھەلپەساردنی قانون و بێاری ئاوارتە‌ی حاکمدا مەرگ و نەمانی بۆ مسۆگەر کردوو. ئەم وتارە بەکەلک وەرگرتن لە تیۆرییەکانی ئاگامبێن سەبارەت بە پارادایمی ئوردووگا و دۆخی ئاوارتە، لە سیاسەتەکانی پڕیمی دارووخوازی بەعس سەبارەت بە کورد دەکۆڵێت و ھەولێ داوێ پارادایم و ستراتیژی تایبەتی ئەم پڕیمە لە ئاست نەتەوێ کورد بناسیت و چەمکسازیی بۆ بکات. میتۆدی توێژینەوێ ئەم وتارە میتۆدی شیکاری-پەرخەگرانیە کە پرووی لە پەرەپێدان و داھێنانی تیۆرییە سەبارەت بە ناسینی بەستین و ھۆکارەکانی کارەساتی ئەنفال و کیمیابارانی ھەلەبجە. ئەم توێژینەوێ لە کۆتاییدا بەو ئاکامە گەشت کە پارادایمی سنوور سیاسەتی زالی فەزا-

سیاسەتی پۆژەھەڵاتی ناوھەراستە کە بە ستراتیژیی سنوور بەندیی ھەموو ناوچەکانی کوردستان لە ڕێگای ڕاگواستن، کۆچیکردن و دەرکردن، ژيانی ئاوارتە ی ئۆردووگای بۆ ھەموو جەماوەری خەڵکی کوردستان بەرھەم ھێناوە. کۆمپلیکسی ستەیتەکان لە ڕێگای کارکردە گشتیتی بەخشەکانیانەو و اتە بەرھەمھێنان، نواندنەو و کۆنتڕۆڵ ئەو زیدە-ئۆیژانەیان بەرھەم ھێناوە کە لە کە کردن و بۆ کردنەو و ھەیان لەسەر دۆخی کورد کاریگەریی ئەوتۆی داناوە. سووژەکانی ئەنفالکراو، ئاوارە و کۆلەبەر ئەو فیکوورە سنوورائزنگراوانەن کە لە دۆخی دژوازی و ئاوارتە ی پارادایمی سنووردا بەرھەم ھاتوون و چارەنووسی میژوویی کورد لە چوارچێوی سیستەمی فەزا-سیاسەتی پۆژەھەڵاتی ناوھەراستدا بە ڕوونی دیاری دەکەن.

وشە ی سەرەکی: کارەساتی ئەنفال و ھەڵبجە، ژین-سیاسەت، ئاگامبێن، پارادایمی سنوور، فەزا-سیاسەتی پۆژەھەڵاتی ناوھەراست، سیاسەتی ئەویدی سازی، فیکوورەکانی ئەنفالکراو، ئاوارە و کۆلەبەر

● پێشەکی:

کوشتنی بەکۆمەڵی نەتەو و گرووپە مەروییەکان بەدریژایی میژوو و لە ھەر فەرھەنگ و سەرەدەمی کدا کەم تازۆر بوونی ھەبوو و ھەکوو دیاردە یەکی دزیو کێشە و چمانی سەرنجراکێشی بوارەکانی ئاکار، فەلسەفە و زانستە کۆمەڵایەتیەکانی پیکھێناوە. کارەساتی کۆمەڵکووژیی ئەنفال و کیمیا بارانی ھەڵبجە بەشیک لەو پەوتە میژووییە پیک دینن کە کۆمەڵگای کوردی لە بەستیتی ژین جیھانی پۆژەھەڵاتی ناوھەراستدا لە قوناغ و سەرەدەمی جیاوازدا ئەزموونی کردووە. شەر و ھیرشەبەری لە میژووی کۆندا زۆرجار کۆمەڵکووژیی جەماوەری بەرامبەری لێدەکەوتەو و نواندنەو و پاساوی ئایدۆلۆژیانە ی ئەم پاکتاوکردنەش زۆرتر ھێما و دەلالەتی ئایینی و پیرۆزیان ھەبوو. کۆمەڵکووژیی ئەنفال و ھەڵبجە لە نیو ی دووھەمی سەدە ی بیستەم و لە چوارچێوی ئیتنۆ-دەوڵەتییکی مودیڕنی ناوچە ی پۆژەھەڵاتی ناوھەراستدا ڕووی داو کە جیاوازیی ئەوتۆی لە گەڵ کۆمەڵکووژیەکانی سەرەدەمی کۆن ھە یە^١. پاش پەیمانێ ویستفالی (١٦٤٨) لە نیوان ولاتانی ئەورووپی ڕیگا بۆ بەدیھاتنی پیکھاتە ی نویی سیاسی واتە دەوڵەت-نەتەو و کان^٢ ھاتە ئاراو و ئەم یە کە سیاسییە نویاوە بە پوانکردنی سەرچاوەکانی ئابووری و ھیز و یاسا، تاکە دەسەڵاتی مەشروع و ھاوکات تاکە دەسەڵاتی داپلۆسینەری لە ڕووبەری سیاسی

١. بۆ نمونە باقر یاسین لە کتیی «میژووی خۆنایویی عێراق» (سلیمانی: ٢٠٠٤)، ئاماژە بە قوناغیککی ٥٠٠٠ سالە ی توندووتیژی لە میژووی عێراق ئەدات و جیاوازییە بنەمایەکانی کۆمەڵکووژیەکانی سەدە ی بیستەم لەو میژوو و دەست پێ ناکات.

2- nation-states

عەقلى ژيۆپۆلوتىكى مودىرن بەپپى چوار شەنگستى سەرەكى، تىروانىنىكى نوپى لە خوڭدەنەوى سىياسەتى جىھانى سەردەمدا ھىنايە كايەو. يەكەم ئەو ەى كە جىھانى ەو كوو گشتىكى ھاوگرتوو وينا كەد كە ھاو كات بەپپى دابە شكارىيە كى ھىراكى لە شوينە جىاوازە كان بەرھەم ھاتو. دووھەم بادانەو لە زەمەن تەو ەريەو ەو بۆ

7- heartland

شۈيىن تەۋەرى (ئانتالۇژىيە رېئوپۇلتىك)، كە دابەشكارىي پېشكەوتو و پاشكەوتوۋى لە رېوۋەرى شۈيىنە كان بەدى ھېنا. سېھەم ئانتالۇژىيە دەۋلەت تەۋەرى كە جېھان لە ژىر دەسەلاتى دەۋلەتە كاندا دەيىنە كە بەسەر بلۆكە ناۋچەيە كاندا ھكۈمەت دەكەن. چۈرەم «دۇخى ئەنارشى» يە كە لە پېۋەندى نېۋان دەۋلەتە كاندا باۋە و ھەموۋىيان بۇ ۋەگە رېخستى دەسەلاتى زىدەتر رادەنە. (توئل لە زارى اگىنو، ۱۳۹۵: ۱۴۷) رېۋانگەى رېئوپۇلتىكى ئەگەرچى تېگەيشتى مېژوۋىيە سەبارەت بە پېۋەندىي شۈيىن و كات، شۈيىن و فەزا، دەسەلات و جوگرافىا و بە گشتى سىياسەت و جېھانى بەفەزاكرۋى توۋشى گۇرۋانى بىرەتەيى كەرد بەلام لە ئاستىكى تردا رېالىستى و جوگرافىا تەۋەرى مایەۋە و نەيتۋانى ئالۋزى و گرىچىنى دۇخى سەردەم بىخوئىتەۋە.

تېپەراندنى رېۋانگەى رېئوپۇلتىكى لە لايەن دۇكتىن و تېۋرىي سىياسى نويداھاتەۋە ۋەكوو «ژۇكالىچىر»ى والپشتاين^۸، «پىكدانى شارستانىيە تەكان»^۹ى ھانتىگىتون^{۱۰} و «كۆمەلگەى تۇرئاسا»^{۱۱}ى كاستىلز^{۱۲} لىكدانەۋەى نوئى سەبارەت بە رېزبەندىي جېھانى نوئى و ئاكامەكانى ۋاتە سەرھەلدى شەپ و تېكەلچۈنەكان و ھەرۋەھا كارەساتە مۇۋىيەكان ھېنايە كايەۋە. لە درىژايى سەدەى بىستەمدا رەۋتى رەخنىي جىاۋاز ھاتنەئارۋە كە بۇچۈنەكانىيان پاش شەپرى دوۋەمى جېھانى بەتايىبەت كەۋتە رۆژھەۋە و ئاراستەى فرەلايەنى پېكەيىنا. لەم قۇناغەدا تېرۋانىنى رەخنەگرانى بۋارەكانى كۆمەلئاسى و فەلسەفەى سىياسى ھەرۋەھا ھاتنەئارۋە كە بە شۈيەكى بىنەمايى تر و بە ئاوردانەۋە لە پېكەھاتە مېژوۋىيە و كۆمەلەيەتتەكان و بە جەخت كەردن لەسەر مېژوۋىيە مېتافىزىكى رۇژئاۋايى، رەۋتى رۇشنگەرى و مۇدېرئىتە شۇقەى رۇوداۋە نالەبار و شەپ مەرگەسات ئامىزەكانىيان داھېنا. رەخنەگرانى رۇشنگەرى^{۱۳} و عەقلى كەرەسەمەند^{۱۴} ۋەكوو ئەندامانى مەكتەبى فرانكفۇرت، پۇست ماركىستەكان، چەپى رادىكال و ھەرۋەھا پاش پېكەھاتەخۋازان بە جەخت كەردن لەسەر پېۋەندىي بىنەمايى عەقلى رۇشنگەرى و دەسەلات، تەكنۇلۇژىا و سېرپەنەۋەى مۇۋىيە و تېكدانى سىرۋىت، بىرۇكراسى و تۇتالىتارىيەنىزم و ھتد كارەساتەكانى سەدەى بىستەمىيان نەۋەكوو لادان و پاشھاتىكى لاۋەكىي ژىارى مۇدېرئىتە بەلكوۋ ۋەكوو ھاۋبەستەيەكى بىرەتەيى پېكەھاتەى جېھانى مۇدېرئىتە لىكدايەۋە.

رەۋتى مۇدېرئىتە لە رېۋانگەى نوۋسەرۋەۋە ۋاتە جىگىرۋوۋى كۆمپلېكسى ستەيتەكان و گشتىگىرۋوۋى كەردە

8- Immanuel Wallerstein

9- The Clash of Civilizations

10- Samuel P. Huntington

11- Network society

12- Manuel Castells

13- Enlightenment

14- Instrumental reason

گشتى بەخشە كانى ۋە كوو بەرھەمھېنان^{۱۵}، نواندە ۋە^{۱۶} ۋ كۆنترۆل لە پەوتى ھەلسوورپانى چەرخى ستەيتە كاندا. كۆمپلېكسى ستەيتە كان نە لەسەرىەك كەردوکار بەلكوو لەسەر ترىالىكتىكى كەردوکارە كان ھەلدەسوورپى ۋ لە مىكانىزمىكى سىپاژىدا ديارە كان بەرھەم دىنى. ئەم دۆخە تايبەتە لە رېگاي پەرەپېدانى فۆرمە گشتىيە كان ۋە كوو فۆرمى بايەخ، فۆرمى نيشانە ۋ فۆرمى ياسا؛ دىالىكتىكى خۆپەرەپېدەرى سەرمايە ۋ كايەى بىسنوورى نيشانە كان ۋ ھەر ۋەتر دۆخى ئاوارتەى قانون بەربلاو دەكاتە ۋە سەرشت ۋ كۆمەلگا لە فەزاسياسەتتىكى ئابستراكت، پىچرپىچر، نامۆ ۋ بۆشكراودا رۆدەبات. فەزاسياسەتتى رۆژھەلاتى ناوەرپاست بە پىكھېنانى پارادايىمى سنوور^{۱۷} ۋ شاللاۋە كانى ئەويدىسازى^{۱۸} لە بەرھەمھېنانى سووژە كانى ئاوارە ۋ پەنابەر، ئەنفالكرائو ۋ كۆلبەردا دەورىكى سەرەكى گىپراۋە.

پرسيارە سەرەككە كانى ئەم وتارە برىتىن لە:

۱. خويندە ۋەى ژيۆپۆلوتىكى بۆ كارەساتى شاللاۋە كانى ئەنفال ۋ كىمىابارانى ھەلەبجە واتە پەچاۋە كەردىيان ۋە كوو بەرھەمى مەملەتتى ۋ تىكھەلچوونى ژيۆپۆلوتىكى دوو ۋلاتى رۆژھەلاتى ناوەرپاست لە بەستىنى جىھانى دووجەمسەرى شەرى سارددا تاجەندە دەتوانى پەھەندە جياۋازە كانى ئەم كارەساتە پروون بكاتە ۋە؟

۲. سىياسەتتى زالى سەردەم ھەر لە پىكھېنانى دەۋلەت-ئوردوگا دەسكردە كانى ناوچە لە سەرەتاي سەدەى بىستەم، تا سالى ۱۹۸۸ واتە سالى رووداۋە كانى كارەساتى ئەنفال ۋ ھەلەبجە چ لۆژىك ۋ پارادايىمىكى بنەمايى پەيرەو كەردوۋە؟

۳. پارادايىمى سنوور ۋ دۆخى ئاوارتەى فەزاسياسەتتى رۆژھەلاتى ناوەرپاست چ دەرکەوتە ۋ دەرئەنجامىكى بۆ كورد بوۋە ۋ چ سووژەگەلىك لەم دۆخەدا بەرھەم ھاتوون؟

● بنەما تيۆرىيە كان:

كارەساتى ھەلەبجە لە بەستىنى رۆژھەلاتى ناوەرپاستدا ۋ لە قۇناغىكى مېژووى تايبەتدا ھاتتە ئاراۋە. رۆژھەلاتى ناوەرپاست بەپىي پىناسەى باو، پىناسەى كى ئەوروپا-تەۋەرە^{۱۹} كە لە گۆشەنىگاي ۋلاتانى رۆژئاۋاۋە

15- Production
16- Representation
17- Border
18- Othering
19- Euro centrism

بەرھەم ھىنراوہ؛ واتە بە پىيى چەق و ناوہندى رۆژئاوا و لاتانىك لە نىوان ئىران و مىسردا كە مەوداى نىوان رۆژھەلاتى نىزىك و رۆژھەلاتى دوور پىك دەھىنن لە ژىر ناوى رۆژھەلاتى ناوہ پراست پۆلئىبەندى دەكرىن. رۆژھەلاتى ناوہ پراستى فەرھەنگى يان «كىشورە فەرھەنگى»^{۲۰} ئەگەرچى شەبەنگىكى فەرھەنگەند و پلورالە و برىتيە لە كۆمەلگە و كامپونىتى جىاواز كە لە «ناھاوكاتى ھاوشوین»^{۲۱} دا دەژىن بەلام لە دارىزگەى «رۆژھەلاتى ناوہ پراستى سىياسى» دا كە پىكھاتەيەكى بەرھەمھىنراوى كۆلۆنالىزم و گوتارى رۆژھەلاتىناسانە، بە يەكەيەكى ھاوبەش و ھاوشوێھى فەرھەنگى و كۆمەلەيەتى دىتە ناس كردن. بە پىيى پىناسەى ئىدوارد سەيد^{۲۲} «رۆژھەلاتىناسى بە بى ئەوھى و لاتانى رۆژھەلات بەو شىوھى كە بوونيان ھەيە بنوئىتەو، گوتارىكە كە لە سۆنگەى فەرھەنگى ئەورووپايىيەو رۆژھەلات لە بوارەكانى سىياسى، كۆمەلناسى، سەربازى، ئايدۆلۆژىكى، زانستى و فانتازىيى پاش سەردەمى رۆشنگەرى، كونترۆل و ئىدارە دەكات و تەنانەت بەرھەمى دەھىنئىتەو. رۆژھەلاتىكى ئالۆز، شىاوى خويندەو لە بەشەكانى ئاكادىمىا، بۆ نومايشكردن لە مۆزەخانەكان، بۆ لىكۆلئىنەوھى تىزەكانى ئىتئۆلۆژى، بايۆلۆژى، زمانناسى و مېژووى و ھتد.» (سەيد، ۱۳۷۱: ۷۳)

بە گشتى سەيد پىيى وایە رۆژھەلاتىناسى، گوتارى رۆژئاوا سەبارەت بە رۆژھەلاتە، كە پىوہەندى بالادەست و ژىردەست لە چوارچىوھى گوتارى كۆلۆنالىستىدا پىكەربەندى دەكات و جوگرافىيەكى خەيالى پىكەھىنى كە سەرەپاى ھاوشوێھە كردن و يەكەستەكردنى جىاوازيەكانى رۆژھەلات، وىنەيەكى رازئاوى و دزىو و ناتەواوى لى بەرھەم دىنئى. زۆربەى رەخنەگرانى گوتارى رۆژھەلاتىناسى وەكوو تىرنىر، ھال، ئەلتىياوى و ھتد پىيان وایە مودېرنىتەى رۆژئاوايى بە ئەفراندنى ئايدىيى پىشكەوتن^{۲۳}، رەوتى مېژووى لە شىوازي پىشكە چووندا پىكھىنا و بەم شىوھە «جىھانى خاوەن مېژوو» و «جىھانى بەدەر لە بازنى مېژوو» بەرھەم ھىنا. لە تىۆرىيەكانى كانت، ھىگىل، ماركس و بىرمەندانى سكاتلەندىدا ئەو وىنايە لە مېژوو دەبىندى كە بە شىوھەكى ھىلەكى و راستەوانە بەرھەم پىش دەچىت و سنوورى خۆى لەگەل جىھانى پىش مېژوودا دىارى دەكات. «زۆرجار دەوترىت كە بىرمەندانى قوتابخانەى سكاتلەندى ئەفرىنەرى پىشكەوتن بوون، درووستتر وایە بلىن ئەوان ئەفرىنەرى پاشكەوتنى ئەویدىيەكان بوون، تاكوو بتوانن بە دىتنى روخسارى خويان لەم ئاوينەيدا، پىشكەوتنى خويان پىناسە بكەن.» (فونتان، ۱۳۹۴) كەوايە دەتوانىن بلىن رۆژھەلاتى ناوہ پراست و ئەو ھەبوونايەتيەى ئىستاي نە كرۆك و رەگەزىكى راستەقىنە و سەقامدار بەلكو دەسكردىكى سىياسى و ئايدۆلۆژىانەى دەسەلاتى رۆژئاوايە،

۲۰. زاراوہەكى ئاماژە پىدراوى ھەيب بورجيان.

۲۱. چەمكىكى بەرناماژەى نووسەرە كە باسى مېژووى جىاوازي ئەو نەتەو و فەرھەنگانە دەكات كە لە رۆبەرئىكى نىزىك و ھاوشوێھ، و لە قۇناغىكى ھاوسەردەمدا دەژىن؛ واتە جىاوازي مېژووى لە ھەناوى سەردەمىكى ھاوبەشدا.

22- Edward Said

23- Progress

پهوتی مودیریتیه ی رورژاوا یی دهسه لاتیکی ئالوز و چه ندره هندیی خسته رورژه وه که به پیی دهسته واژه یه کی فوکو یی دهتوانین به بیوپاویر (Bio-power) ناودیری بکه یین. فوکو پیی وایه له سه دهی حه فده و هه ژده به دواوه که به سه رده می کلاسیک ناوی ده بات، دهسه لات له شیوازی دهسه لاتی حوکمییه وه که ئیزن و بریاری مه رگی له نه ستودایه ده گوردیریت بو چه شنیک له دهسه لاتی به ریو به ریی که سه ره رای دیسیپلین به خشی به جهسته و کرداری تاکه کان، له پیناوی ریخستن و پیکه ره بندیی جه ماوه و حه شیمه ته کانداه لده سووړی. «له سه دهی هه ژده به دواوه دارشتنیکی نوی له کومه لگای مودیرنی رورژاوا یی به پیی نه م راستییه بایولورژیکیه بنه ماییه که هه موو مروفایه تی ره گه زیکی هاوبه ش پیکده هیینن، هاته ئاراهه. نه مه نه دیارده یه که من پیی ده لیم ژین- دهسه لات؛ دیارده یه ک که پیوه ندیی ده ولت و ژیانی جه ماوه ده هیئتیه ئاراهه و به پیی دیسیپلین و ریخستن به ره و پیش ده چیت. سیاسه تی ئاناتومیی جهسته ی مروف؛ ژین دهسه لاتی جه ماوه.» (فوکو، ۱۳۸۹) فوکو پیی وایه هه زاران ساله مروف به پیی پیناسه ی نه ره ستوویی واته مروفیکی زیندوو که توانستی ژیانی سیاسی هیه پیناسه ده کری و ئیستا به هاته ئارای سیسته می ژین دهسه لات نه م پیناسه یه به ره و پرووی ته نگره بوته وه؛ واته «ئیستا مروفی مودیرن ژینه وه ریکه که ژینی وه کوو بوونه وه ریکی زیندوو له لایه ن سیاسه ته وه به ره و پرووی کیسه هاتووه.» (لیمکه، ۱۳۹۶، له زاری فوکو) له م بارودوخه دا بو یه که مین جار بوونی ژینه وه رانه (biological existence) ی مروف له بوونی سیاسی (political existence) دا ده رکه وتووه و ته وای لایه نه کانی ژیانی جه ماوه وه کوو ئوبژه ی کارلینکردن و چاوه دیربی هاتوته ئاراهه. (هه مان، ۵۶ ل) فوکو پیی وایه دوو ته کنیکی سه ره کیی دهسه لات واته دیسیپلینکاری و کونترول له سه ده ی توزه ده مه مده له پیکهاته یه کی نوی به نیوی ده زگا کان (dispositifs)، یه کانگیر ده بنه وه و برشت و کاریگه رییان بو به ئوبژه کردن و شیوازه ندیی ژیانی جه ماوه به هیتر و به ربلاوتر ده بیت. دیسپوزیتیفه کان هاوکات که سیکسوالیته ی جه ماوه پیکه ره ندی ده کهن، ره گه ز و شوناسی خه لکیش ده کهنه ئامانج و تیکه ل به واقعی بایولورژیکالی جه ماوه ری ده کهن. کومه لکوژی و پاکتاوی ره گه زی له هه ناوی

25- Samir Amin

چاره‌نووسیکی نادیارى له ئەستۆ که‌وتبوو به‌و واتایه‌ی که نه به‌پێى ئۆمۆس قوربانى ده‌کرا و نه‌ش به‌پێى قانون ئیمکانى کوشتنى هه‌بوو، به‌لام کوشتنى هۆمۆساکیر هیچ سزایه‌کی به‌دواوه نه‌بوو. دۆخى ئاوارته‌ی هۆمۆساکیر له‌ بۆچوونى ئاگامبێندا هه‌مان پارادایمى سه‌ره‌کی سیاسه‌تى پۆژئاواى و نوێنگه‌ی پێگه‌ی ئاوارته‌ی حاکم و ده‌سه‌لاتداره‌. ئاگامبێن به‌ ئاماژه‌دان به‌ بیرۆکه‌یه‌کی کارپل ئیشمیت که پێى وایه «بپاری حاکم ئاماژه‌ده‌ری ئه‌ویه که بۆ دامه‌زراندی قانون پێویستی به‌ قانون نییه» (ئاگامبێن، ۱۳۸۷، له‌ زارى ئیشمیت)، تۆپۆلۆژی پێگه‌ی حاکم دیاری ده‌کات. «پارادۆکسی حاکمیه‌ت بریتیه‌ له‌م راستیه‌ که حاکم هاوکات، له‌ ناوه‌وه و له‌ ده‌ره‌وه‌ی سیسته‌مى قانوندا به‌ ئاوارته‌ به‌ واتای میکانیزمى ده‌سه‌لاتدارى هه‌مان پێکهاته‌ی سه‌ره‌تاییه‌ که له‌ویدا قانون ئاماژه‌ به‌ ژيان ئه‌دات و به‌ هه‌له‌ ساردنى ژيان، تیکه‌ل به‌ هه‌ناوى خۆی ده‌کات... حاکم یان ده‌سه‌لاتدار هه‌مان خالى نادیارى نیوان قانون و توندووتیژییه‌، لیواریک که له‌و یوه، قانون و توندووتیژی تیکه‌ل به‌ یه‌کتر ده‌بن.» (هه‌مان: ۶۲ و ۶۵) لۆژیکى exceptio یان دۆخى ئاوارته‌ (state of exception) ئه‌و ده‌قه‌ره‌ ناروون و نادیاریه‌ که له‌ هه‌له‌ ساردنى رێسا و قانوندا، په‌ره‌ به‌ ئاوارته‌ ئه‌دات و له‌ رێگای سپینه‌وه‌ی بابته‌ی ده‌ره‌وه‌ی، له‌ هه‌ناوى خۆیدا تیکه‌لى ده‌کات. قانون هه‌میشه‌ له‌ پێوه‌ندى له‌گه‌ڵ بابته‌ی ده‌ره‌وه‌ی خۆیدا به‌ ده‌سه‌رداربوونى ئه‌و بابته‌ ده‌ره‌وه‌یه‌، له‌ هه‌ناوى خۆیدا رایده‌گریت. له‌م حاله‌ته‌دا شوێنیکى به‌یناوبه‌ینى (liminal) ی دێته‌ کایه‌وه‌ که سه‌رچاوه‌ی زۆرى قانون و توندووتیژی حاکمه‌. «سپینه‌وه‌-تیکه‌لکردنه‌وه» ی لایه‌نى ژینه‌وه‌ری ژيان، جه‌سته‌ی به‌ره‌لاکراو و بابته‌ی ده‌ره‌وه‌ی هۆی سه‌ره‌کی به‌ره‌مه‌پێنانى ئاوارته‌ی ژيانى پروته‌ل، هۆمۆساکیر و پێگه‌ی حاکمه‌. ئاگامبێن هێماکانى دۆخى ئاوارته‌ و هه‌ریه‌مى به‌یناوبه‌ینى، له‌ شوێنیکدا به‌ نیوى «ئوردوگا» ده‌بینێته‌وه‌ که سه‌ردێرى ئاشنای فه‌زای شه‌رى دووه‌مى جیهانى و ولاته‌ دیکتاتۆره‌ کانه‌. له‌ ئوردوگاکانى مه‌رگی ئاشوویتس و داخاؤدا، چاره‌نووسى ئه‌و مڕۆفه‌ بێ‌ده‌ره‌تانانه‌ ده‌بینین که ئاگامبێن (۱۳۹۵: ۵۱) به‌ «موزولمان»^{۲۹} یان له‌ خسته‌براو نیودیریان ده‌کات: «گروپیکى تاراده‌یه‌کی زۆر له‌ پیاوان که له‌ میژه‌ هه‌رچه‌شنه‌ ئیراده‌یه‌کی راسته‌قینه‌یان بۆ زیندوویمان دۆراندبوو.» ئاگامبێن به‌ گشتاندنى ئه‌م دۆخه‌ ئاوارته‌ بۆ میژووى سیاسى پۆژئاوا به‌و ئاکامه‌ ده‌گات که سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی ژيانى پروته‌ل و ئاوارته‌ی ژین سیاسه‌ت پارادایمى سه‌ره‌کی ئه‌و میژووه‌ پێک ده‌هێنێ، هه‌موو شارۆمه‌ندان و ئه‌ندامانى رژیمى ژین سیاسه‌ت به‌شیوه‌یه‌کی هێزه‌کی^{۳۰} هۆمۆساکیرن؛ واته‌ به‌رده‌وام له‌ ژێر هه‌ره‌شه‌ی مه‌رگ و زه‌بروزه‌نگى قانوندا ده‌ژین. ئوردوگا هاوبه‌سته‌ی سێ کۆله‌ که‌ی به‌ره‌تیه‌ی ده‌سه‌لاتى پۆژئاواى واته‌ «سه‌ره‌وین، نه‌ته‌وه‌ و ده‌وله‌ت» هه‌ که له‌ پێوه‌ندى ره‌وتى هاوجووتى شوین سازى و

۲۹. به‌ واتای جیاوازه‌ کوو پشت‌چه‌ماوه، ته‌سلیم‌بوو و بێ‌ده‌روه‌ست له‌ ئاست ژيان و مه‌رگ هاتووه‌.

سیستەم سازیدا، دۆخی تایبەتی ژین سیاست تەواو دەکات.

«سەرھەلدانى ئوردوگا لە سەردەمی ئیمەدا پرووداویکە، بى پىچ و پەنا ئاماژەى خودى شوینى سیاسى مودىرنیتەى. ئەم سەرھەلدانە کاتى دیتە ئاراوە کە سیستەمى سیاسى دەولەت-تەوى مودىرن-سیستەمىک بە پى پىوھندى کارکردى نىوان داگیرکاری زەوىنى یان شوین گرتنى دابىنکراو (ھەرىم یان خاک) و ریزەندىیە کى دابىنکراو (دەولەت)، کە بە نىوھنجى یاسا و پىسایە کى ئۆتۆنۆم بۆ جىگیرکردن و تۆمارکردنى ژيان (لە دایکبوون یان نەتەوايەتى) بە دى دەھات-ھەنگاو بەرەو قۇناغىک لە قەیرانى بەردەوام ھەلەندى و دەولەت بە و ئەرکە ھەلەستى تاکوو بەرپوھبردنى ژيانى بايۆلۆژىکى نەتەو پراستەوخو وەکوو ئەرکى خوێ لە ئەستۆ بگرى. (آگامبن، ۱۳۸۷: ۵۰)

کەوايە ئوردوگا دەرکەوتەى نۆمۆسى جیھانى مودىرن و پارادایمى سەرەکى ژین سیاسەتى سەردەمە. ئوردوگا نەتەنى ئوردوگاگانى ئاشووتس و داخائۆ لە ئەوروپا، و تۆپزاوا و نۆگرەسەلمان لە عىراق بەلکۆ ئەو پانتایە بەرىن و بەربلاوہیە کە ھەموو ھەرىمەکانى ژێردەسەلاتى پىکھاتەى ژین سیاسەت دەرگىتەوہ. «کۆکى ئوردوگا بریتىیە لە جەستەمەندبوونى دۆخی ئاوارتە و لە ئاکامدا شوینىک بۆ خودى ژینى پرووتەل بە گشتى...» (ھەمان، ۴۹)

● چوارچىوہى تیۆرى:

پىناسەى باو لە شەر و کارەساتە مۆیەکان لە جیھاندا تائىستاش پىناسەى کى باوى ژىۆپۆلۆتىکیە کە لەسەر سى بنەپەتى سەرەکى جوگرافیا (فەزا، دەورووبەر و مۆفەکان)، سیاسەت (دەولەت، دامەزراوہ کان) و دەسەلات (خۆجى و ناوچەى و جیھانى) و ھەروەھا پىوھندى چەندلایەنەى ئەوانە دامەزراوہ^{۳۱}. (حافزىا، ۱۳۷۹) پىناسە و پروانىنى نوێ لە ژىۆپۆلۆتىک کە لە دەستەواژەکانى ژىۆپۆلۆتىکى پەرخەگرانە^{۳۲}، ژىۆئىکۆنۆمى و ژىۆکالچىر و ھتد دا دەرەکەوێ تەنگەبەرىیەکانى خویندەوہى پەھای ژىۆپۆلۆتىکى بۆ دياردە سیاسى و

۳۱. بۆ نمونە لە فەرھەنگى ئاکسفۆرددا ژىۆپۆلۆتىک بریتىیە لە «خویندەوہى چۆنیەتى کارىگەرىی وەرگرتنى سیاسەتەکان لە ھۆکارە جوگرافىیەکان».

۳۲. لەم پروانگەىدا لە جىگای بايەخدان بە فاکتەرە جوگرافىیەکان، زۆرتەر لەسەر چۆنیەتى پىکەربەندى سیاسەتى دەرەوہی و لاتان جەخت دەرکەوت. (ئەحمەدى پوور و بەدیعى، ۱۳۸۱)

کۆمه‌لایه‌تیه‌کان له جیهاندا پروون ده‌کاته‌وه. پۆژه‌لانی ناوه‌راست ته‌نی وه‌کوو دیاردیه‌کی ژێپۆلۆتیک ناتوانی په‌هه‌نده‌ جیاوازه‌کانی میژوو و به‌سه‌رهاتی پرووداوه‌کانی ئەم پانتاییه‌ شروقه‌ بکات و خۆیندنه‌وه‌یه‌کی به‌رچاوپروون‌که‌رانه‌ له‌ دۆخی ئەم ژین جیهانه‌ به‌ده‌سته‌وه‌ بدات. فێرناند برۆدیل^{۳۳} میژوونووسی قوتابخانه‌ی ئانال^{۳۴} ئاماژه‌ به‌ چه‌شنیک میژووی شوین ئەدات که‌ تییدا شوین هه‌م وه‌کوو جوگرافیا و هه‌م وه‌کوو فه‌زایه‌ک که‌ پێوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تی و ئابوورییه‌کانی ئەو شوینه‌ له‌ پیکه‌ینانیدا ده‌ور ده‌گێڕی دیاری ده‌کریت. برۆدیل جیهانی مه‌دیته‌رانه‌یی^{۳۵} وه‌کوو کۆهه‌فگرتووییه‌ک له‌ جیاوازییه‌کانی ده‌ریا و که‌ناره‌کان، کویستان و ده‌شته‌کان، شار و لادیکان، سه‌رمایه‌، کال و هیزی کار و هتد وینا ده‌کات و پێی وایه‌ له‌ به‌ستینی جیهانی مه‌دیته‌رانه‌ییدا «جیهان‌ئابووری»^{۳۶} یه‌ک جیگرتوو ده‌بیت له‌ پێگای بازاره‌ په‌رسنوورییه‌کانه‌وه‌ کاریگه‌ری خۆی ده‌نوییت. به‌ بۆچوونی من «جیهانی پۆژه‌لانی ناوه‌راست» له‌ ئاستی یه‌که‌مدا وه‌کوو جیهانی مه‌دیته‌رانه‌یی مۆتۆربه‌ی پاژه‌ جیاوازه‌کانی ره‌گه‌ز، ناوچه‌، جه‌ماوهر، ئابووری، مه‌زه‌ه‌ب و هتده‌ که‌ شوناسیکی تایبه‌تی بۆ به‌ره‌هه‌م هێناوه‌. له‌ ئاستی دووهمدا ئەم جیهانه‌ به‌ره‌هه‌می ژین سیاسه‌تی سه‌رده‌مه‌ که‌ له‌ پێگای گۆڕینی سیاسه‌ت بۆ ژینه‌وه‌ری، دۆخیکی ئاوارته‌ و پێگه‌یه‌کی له‌رزوکی بۆ جه‌ماوهری ئەم ده‌قه‌ره‌ په‌خساندووه‌. پارادایمی سیاسه‌تی پۆژه‌لانی ناوه‌راست هه‌مان پارادایمی سیاسه‌تی پۆژئاوايه‌ که‌ ئوردوگا به‌ سه‌رنموونه‌ی سه‌ره‌کیی داده‌نری. «ئیمه‌ هه‌موو کۆلبه‌ری دۆخیکی تایبه‌تین»^{۳۷}، سه‌ردێری ئەو بیروکه‌یه‌ که‌ پێی وایه‌ له‌ پانتایی پۆژه‌لانی ناوه‌راستدا ته‌نی کۆلبه‌ران و په‌نابه‌ران نین که‌ له‌ به‌ستینی دۆخی ئاوارته‌ی سنووردا تووشی هه‌ره‌شه‌ی مه‌رگ و گرتن و برینداربوون هاتوون، به‌لکوو ژین‌سیاسه‌ت هه‌موو جه‌سته‌ی دیمۆسی ئەم هه‌ریمه‌ی داشکاندۆته‌ سه‌ر له‌شی بایۆلۆژیک، هه‌ر بۆیه‌ ئەم له‌شه‌ بایۆلۆژیکه‌ له‌ ئاکامدا ته‌نیا له‌ بازنه‌ی مان و نه‌مان و مه‌رگ و ژياندا پێناسه‌ ده‌کری و بۆی هه‌یه‌ به‌ سانایی له‌ مافی ئینسانی دا‌ب‌پ‌دری‌ت. له‌ ئاستی سی‌هه‌مدا جیهانی پۆژه‌لانی ناوه‌راست فه‌زا‌سیاسه‌ت (space-politics) یکه‌ که‌ له‌ لایه‌ن کۆمپلیکسی سه‌ته‌یه‌کانه‌وه‌ به‌ره‌مه‌ياتووه‌. سه‌ته‌یه‌کان ئەو ده‌زگا هاو‌پێوه‌ندانه‌ن که‌ پیکه‌اته‌ی تایبه‌تیا‌ن هه‌یه‌ و هه‌رکام خاوه‌نی کارکرد و کرده‌وه‌ی گشتی به‌خشی خۆیان. هه‌ر سه‌ته‌یتیک خاوه‌نی سی کردوکاری گشتی به‌خشه‌؛ کردوکاری به‌ره‌مه‌ینان، کردوکاری نواندنه‌وه‌

33- Fernand Braudel

۳۴. قوتابخانه‌ی ئانال به‌پێی جه‌ختکردن له‌سه‌ر قۆناغی درێژمه‌ودای ئابووری و پیکه‌اته‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کان پێناسه‌ ده‌کریت که‌ له‌ژێره‌وه‌ رووداوه‌ پروکه‌شییه‌کان که‌ برۆدیل به‌ ته‌پ‌وتۆز وه‌سفیان ده‌کات پیکه‌ده‌هێنیت. هه‌روه‌ها به‌پێی جه‌ختکردن له‌سه‌ر میژووی گشتگیر له‌هه‌ناوی قۆناغه‌ دوورمه‌وداکان و فه‌زا جوگرافیه‌ به‌ربلاوه‌کان. (encyclopedia: fernand-braudel)

۳۵. برودل، فێرناند (۱۹۴۹) مدیترانه و تمدن مدیترانه‌ی در عصر فیلیپ دوم.

36- World economy

۳۷. سه‌ردێری باب‌ه‌تیکی نووسه‌ر که‌ باسی ژین‌سیاسه‌ت و دۆخی ئاوارته‌ له‌ کوردستان ئەکات.

و کردوکارى كونترۆل. ستەيتەکان لە ڕێگای ئەم کردوکارانەو زێدەئۆبژەکانى بايەخ، واتا و دەسەلات بەرھەم دێن. ئەم کردوکارانە لە رەوتى ئالووی، پێوەندی و دیسپلینەو فۆرمى گشتى و ئابستراکت پێکدەھێنن و لە ڕێگای ئەم پڕۆسەيەو کاللا و سەرمايە، نیشانە، رەوايەت، ھېز و زۆر بەرھەم دێن. کۆمپلێکسى ستەيتەکان لە رەوتى ھەلسووړانیاندا فەزايەکی گشتیکراو و پروتیندراو پەرە پێدەدەن کە تێیدا بايەخ و واتا و كونترۆل ھاوکات کە لە ناوھەرۆکی خۆيان پووت و بۆش دەکێنەو، تووشى پیتاندن و کەلەكەبوونی ئەوتۆ دەبن و ھەموو بازنە و گۆرەپانیك داگیر دەکەن. مەرووف سەپنەو، نامۆبوونەو، بۆشکرانەو، بنەماسرپنەو، پاژپاژکرانەو ھەندى لەو ئاکامانە کە فۆرم و فەزاي گشتیکراو بلاقى دەکاتەو و ھەکوو بنەماي یاسا و ڕیسای سەردەم دايدەسەپینیت. یەكی لە ئیفیکتە سەرەکیەکانى فەزاسىياسەتى رۆژھەلاتى ناوہ پراست دیاردەى سنوور. سنوور لە پیکھاتەى دەولەت-نەتەوەکان و ھەروەھا لە پێوەندی لەگەڵ چەمكى سەرزەوین، ئاسایش و پاراستن، کەمینە نەتەوەیی و زمانییەکان و ھەروەھا دیاردەى ئەویدیى سازى دەور و پێوەندییەکی بنەپەتی ھەيە. ئەم وتارە ھەول ئەدات وێرای ئاوردانەو لە گۆشەنیکای ئاگامی بۆ ژین-سیاسەت و چەمكى ئوردووکا، دۆخی رۆژھەلاتى ناوہ پراست و کارەساتى ئەنفال و ھەلەبجە لە ژێر تیشکی زاراوہى «کۆمپلێکسى ستەيتەکان» و «فەزاسىياسەت» دا بخوینیتەو و پارادایمى سنوور و میکانیزمى ئەویدیى سازى و ھەکوو گەنگترین دەرکەوتەکانى دۆخی ئاوارتەى رۆژھەلاتى ناوہ پراست شۆفە بکات. سووژەکانى ئاوارە، کۆلبەر و ئەنفالکراو سووژەکانى بەرھەمى پارادایمى سنوور و میکانیزمەکانى ئەویدی سازین کە لە دۆخی ئاوارتەى فەزاسىياسەتى رۆژھەلاتى ناوہ پراست و لە ئاکامى کردوکارەکانى کۆمپلێکسى ستەيتەکاندا کۆساز دەکێن.

● شۆفە:

لە زۆربەى لیکدانەوکانى کارەساتى ھەلەبجە و ئەنفالدا ئاماژە بە کێشەى ژێپۆلۆتیکى و شەپرى نیوان ئێران و عێراق و ھەکوو ھۆکارى ئەم کارەساتە دەکێت، «جەنگى (ئێران-عێراق) لە مەودای کورتخایەندا، بوو بەھۆى بووژانەو ھەوێ بزووتنەو ھەوێ سیاسى و چەکدارى کوردستان و لە تەمەنى درێژخایەنیشدا، ھەرەسى شۆرشى نوێ و جیتۆسایدی گەلى کوردی لیکەوتەو»^{۳۸}. (عادل سدیق، ۲۰۱۸، لە زارى پشکو نەجمەدین: ۸۳) ھەروەھا

۳۸. لە ھەندى سەرچاوەشدا بۆ لیکدانەو ھۆکارەکانى روودانى کارەساتى ھەلەبجە بەتایبەت، ئاماژە بە دەورى ئۆپۆزیسیۆنى

لە روانگەى تره‌وه ئامازە بە ناسیۆنالیزمى شۆقینیستی عەرەب و ترۆپىكى ئەو رەوتە واتە حیزبى بە عەس دەکریت وە کوو ھۆکاری سەرەکی پروودانى کارەساتەکانى ئەنفال و ھەلەبجە. «حیزبى بە عەس گەلى کوردی بە خەتەرتەرتین فاکتەر دانائە لەسەر ئەمنى ستراتیجى عىراق و بگرە زیادە لەووش بە گەرەتەرتین خەتەرى دانائە بۆ سەر ئەمنى قەومى عەرەبى، کە ئەمەش رادەى شۆقینی و رەگەزپەرستانەى بە عەس دەردەخا.» (قادرمینە، ۱۹۹۹: ۹۳) سى کۆچکەى سیاسەتى ئەمنى قەومى حیزبى بە عەس لە بەرامبەر کورد بریتى بوو لە «تەریب، ترحیل، تەبیس» واتە بە عەرەبکردن، راگواستن و بە عەسى کردنى کۆمەلگای کوردی کە لە ھەموو ھەلەبجە و تەکانى پرژیمى دارووخاوى بە عەسدا لە ئاست کورد بە باشى دەردەکەوئ. زۆربەى ئەو سەرچاوانە بە درووستى ئامازە بە دەورى ناسیۆنالیزمى عەرەبى دەکەن کە لە چوارچێوەى حیزبى بە عەسدا پرووى فاشیستى خۆى نواندووە و بە پلانى ئەمنى قەومى و سیاسەتیی ئەویدىسازى کارەساتەکانى ئەنفال و ھەلەبجەى قەوماندووە. بەلام کیشەى ئەم چەشنە خۆیندەوانە ئەویە کە لە شۆقەى بنەما و بەستینی سەرھەلەدانى ئەم سیاسەت و ستراتیژیانەدا تووشى داشکینەراندن و پیکەوت باوەرى دەبن و کۆى ئەم کارەساتانە بە ئانتالوژىای ژيۆپۆلوتیکى، ئەنارشی نیودەولەتى و رەگەزپەرستى و شۆقینیزمى عەرەبى دەبەستەووە. لەم رەھەندەو دەوخی تايبەت و پارادایمى زالى بەرھەمھێنەرى کارەسات واتە پیکەتەى ژین سیاسەت و فەزاسیاسەت رەچاوانبى و دابرانى سەرەکی چاخى مودپرن شۆقە ناکرئ.

● مۆدپرنیتە و دابرانى مودپرن لە رابردوو:

مودپرنیتە بریتىە لە پرۆسەسێک کە تۆرى کۆمپلێکسى ستەیتەکان لە پێگای کارکردەکانى گشتیتى بەخشیەووە بەدیى دینن. مەرۆف و کۆمەلگە لە ھەرەتى دەستپەرەدانى مودپرنیتە لە «جیھانى نەرىت» دا سەرھەلەدەن. واتە مەودایە ک لە پرووېرەوونەوى جیھانى سونەت و جیھانى مودپرندا دیتە کایەووە کە سەرھەلەدان و دارووخان و مان و نەمانى مەرۆف و کۆمەلگە لە ھەناویدا تۆمار کراوە. کارکردەکانى بەرھەمھێنان، نواندەووە و کۆنترۆل لە پێگای ئالوویر و پێوھندى و یاساوە، فۆرمى ئابستراکت و گشتى بەرھەم دینن و فەزایەکی گشتگیر بۆ بەرھەمھێنانەوى دیاردەکان دەخولقینن. کەوايە لە سەرەدى مودپرندا نە سرووشت و نە کۆمەلگە ھیچکام

کوردی باشوور دەکریت کە گوايە بە ھۆى خۆیندەووەى ھەلە لە پلانى سوپای ئێران بۆ گرتنى شارى ھەلەبجە بەشداریان کرد و ئەمەش کارەساتى لیکەوتەووە. بروانە بۆ «کۆمەلکۆزى کورد لە جەنگى ئێران عىراقدا، ھەلەبجە (۱۶/۳/۱۹۸۸) بە نمونە»، لاپەرەى ۳۶۹، نووسینی عادل سدیق عەلى؛ سلیمانى، چاپى رێنۆین، ۲۰۱۸.

خاوەنى كرۆك و بنەماي خۆلەخۆياندا نين، بەلكوو دەسكرد و كۆسازدراوى ميكانيزمى ستهيته كانن. مودىپرئىتە لە رىگاي بى بنەما كردن و بنەماسازىيەو ئەو دارشتنە سەرلە نوێيە بۆ دياردەكان مسۆگەر دەكات. واتە ھەموو شوناسىكى چەقبەستوو و ناوپريان لى دەستىنى و شوناسىكى نىودىركراو و دەلالەتمەنديان بۆ داين دەكات. لە ئاستى سەرزەوينيدا مودىپرئىتە برىتيە لە سىرپىنەو ھەريەكان و ھاوكات بەرھەمھيئانەوى ھەريەم؛ واتە پىكھيئاننى دەولەت-نەتەو ھەكان لەسەر سنوورىكى لەرزۆك و بى بنەما كە بەردەوام لە لاين پەوتەكانى ھەريەم بەزىن و سنوور شكىنەو بەرھەوروى تەنگرە دەبنەو.

● كۆمپليكىسى ستهيته كان و فەزا سىياسەت وەكوو ھۆكار و ھۆكردە:

ستەيته كان شوینی نیشتەجی بوونی سەردەمی مودىپرن، واتە مرفۆ لە ھەر كات و ساتى كدا خۆی لە ئابلقەى ستهيتى كدا دەبينىتەو. ستهيته كان بە تەنى و بەشیوى تاك و پەرتەوازە بوونيان نیە بەلكوو ھەمیشە بە شیوى تىكچىراو و ھاوبەستە ھەبوون و كارىگەرىی خۆيان دەسەلمىن. ستهيتى دەولەت چەشنى قەبەستەيته كە بە گرنترین ستهيت دىتە ئەژمار و خۆی لە چەندەھا ژىرستەيتى جياواز پىكھاتوو. ئەم ستهيتانە لە بەشە جياوازەكانى سىياسى و ئابوورى و فەرھەنگىدا كاركرد دەنوین و كارى سەرەكیان بەرھەمھيئان، كۆكردنەو و بلاوكردنەوى زىدە ئۆبژەكانە. زىدە ئۆبژەكان لە شیوازی بەرھەست و كۆنكرىتدا برىتين لە كالا و سەرمايە، واتا و گوتار، و ھەروەھا دەسەلات و ھیز. ئەو فۆرمانەى كە زىدە ئۆبژەكان لە بەستىنى گشتى ئەواندا بەرھەم دىن برىتين لە فۆرمى بايەخ، فۆرمى نیشانە و فۆرمى دىسپلین. فەزاسىياسەت وەكوو بەرھەمى بەئاستراكتكردنى دياردەكان لە رىگاي ميكانيزمەكانى بۆشكردنەو، پىچرپىچر كردن، و تاكوژاندنەو، مرفۆ سىرپىنەو، نامۆكردن و پرووتاندن بەرھەم دىت. ئەم فەزاسىياسەتە ئەگەرچى بەرھەمى كاروكردى كۆمپليكىسى ستهيته كانە بەلام دەبىتە بەستىن و بنەمايەك بۆ ستهيته كان و بەشیویەكى دژوازانە وەكوو ھۆكارى ستهيته كان دەور دەگىرێت. واتە لىرەدا ھۆكرد (effect) بەشیویەكى كردارنواندن بەرھە و داو (retrospective)، ھۆكار (cause)ى خۆی دەخولقینىت. ھەلسووپرانى بەردەوامى ستهيته كان واتە دەولەتەكانى ناوچە فەزاسىياسەتى رۇژھەلاتى ناوہ پراست بەرھەم دىن، بەلام ھاوكات ئەم فەزاسىياسەتە وەكوو ھۆكارى شیوازی ھەلسووكەوتى دەولەتان كارىگەرى دەنوینىت.

● پارادایمی سنوور:

سنوور ئەو دیاردە ئالۆز و پرپیچ و پەنایە کە لۆژیکە *exceptio* پەیرەو دەکات. چەرخە کارکردە گشتی بەخشەکانی سەیتەکان واتە بەرھەمھێنان، نواندنەو و کۆنترۆڵ سنوور لە سێ رەھەندی کالایی و واتایی و دەسەلاتنامیزدا بەرھەم دێن. سنوورەکانی ئالویر، سنوورەکانی پێوەندی و سنوورەکانی قانون پیکەو سنووریک بۆ بەرھەمھێنان و کۆکردنەو و وەشانە زێدەتۆبژەکان پیک دەھێن. سنوور لە فۆرمە گشتیەکانی بایەخ، نیشانە و دیسپلیندا شیوازی فۆرمیکە فەزایی لەخۆ دەگرێ و دەبێ بە یەکی لە سەرەکی ترین میکانیزمەکانی خۆپەرەپەندەریی فەزاسیاسەت. دیالیکتیکە خۆپەرەپەندەری سنوور مەودای لیمینال و بەیناوبەینی وەکوو تۆپۆسی سەرەکی دۆخی ئاوارتە بەرھەم دێن و ئەم جارەیان بەشیوەکی کردارنواندن بەرەوداوە، کەش و ھەوای سەیتەکان تووشی پارادۆکسی دۆخی ئاوارتە دەکات.

بێگومان یەکی کە پرسە سەرەکیەکانی میژووی مەودایەتی دیاریکردنی سنووری نیوان مەودا و نامرۆف، سروشت و فەرھەنگ، زمان و دۆخی پێش زمان و ھتد بوو کە بە «دوانە ھاودرەکان»^{۳۹}ی میتافیزیکی پۆژئاوایی ناسراون. لە لۆژیکە باودا کە رەگی لە لۆژیکە کلاسیکی ئەرەستوودایە ئەم سنوور بەندیە شوناسیکی ئەرینی لە رێگای نەلێکردنی شوناسیکی نەرینییە و پیکدێنی. لە لۆژیکە نویدا ئۆتۆریتە یابەتی ئامادە لە نەلێکردنی یابەتی نادیار و غایبدا پڕۆبلیماتیک دەبێت و دەور و حوزووری یابەتی غایب لە پێگە یابەتی ئامادە و حازردا ئاشکرا دەبێت. دریدا پێی وایە «جیادواکەوتن»^{۴۰}یان دیفیئەنس نە تەنیا کاری «مەودا بەندیی شوین» بەرپۆ دەبات بە لکۆ «مەودا بەندیی زەمەن»یش جێبەجێ دەکات... واتە دەیخاتە داو (to defer)، زەمەنمەند (temporalizing) ی دەکات و مەودای پێ دەدات (spacing). (یانگ، ۱۳۹۶: ۴۱۳) کەوایە ھەر دیاردە یەکی ئامادە بە پێی لایەنی نا ئامادە خۆی ھەستیمەند و ھەبووندار دەبێت، نیشانە یە کە لە رابردوو و جێگای بۆشی شتیک لە داھاتوو؛ واتە جێی (trace). دژە میتۆدی دریدایی لە جیادواکەوتن و جێپیدا نە رێگە چارە یەکی تەواو کەر بە لکۆ ئەگەر ریک بۆ رزگاری و خۆ بە دەست و ھەندەن دەدۆزیتەو. بەلام لە پڕۆژە گراماتۆلۆژی دریدا یە بھەماشکێنی بەر دەوامی دەق و دواکەوتنی بەر دەوام لە ئەنارشیزمیک بیکۆتاییدا پۆ دەچێت. لە پڕۆژە دژە میتافیزیکی ئاگامبێندا پانتایی نیوان ھاودرەکان نە دواکەوتنیکی لە پراپەرەتوو و نە دیالیکتیکە سەنتیزاسایە بە لکۆ چەشنیک دیالیکتیکە ھێزەکی و دەروونمانە کە ھێزە دژبەرەکان بە شیوە یەکی دیالیکتیکە رادەو ھەستێنی. پانتایی لیمینال و سەرسنووری شوینی زۆربە ی مشتومر ھەستیارەکانە و پێگە ی سەرەکی ھەلپەساردنی توانست و ھێزەکی بوونە. ھەلپەساردنی

توانست و ھێزەکی لە راستیدا چەشنیک ناتوانست و ناھێزەکی بوون (impotentiality). کەواوە بۆ ناسینی شیاوی پارادایمی سنوور پێویستە لەژێر تیشکی ئەم ڕوونکردنەوانەدا لە تێگەیشتنێکی باو و ڕیالیستی بۆ چەمکی سنوور تێپەرین و ئالۆزی و دیالێکتیکی بەردەوامی دیاردە ناھاوسازەکان (non-coincidence) ی تێدا ڕەچاو بکەین.

زۆربەی تێگەیشتنەکان لە چەمکی سنوور دەگەرێنەووە سەر تێگەیشتنێکی ژێرپۆلۆتیک و شوێن تەوەرەنە کە لەخیزی و پێچاو پێچییەکانی نابینی و پراکتیس و ئیفیکتە جیاوازیەکانی داھاتووی ڕەچاو ناکات. «یەکیک لەو کێشە ئالۆزانەیی لە سەرەتای پەیدا بوونی مەوقایەتی یەو ڕووبەر ڕووی گەلان و ولاتانی جیھان بۆتەو، کێشە و گیروگرتی بۆ دروست کردوون، تووشی جەنگ و پیکادانی کردوون، کێشەیی سنوور بوو.» (قادر مینە، ١٩٩٩: ١٤٤)

لە ڕوانگەی فەزاسیاسەتەو دەتوانین بڵێین کێشەیی کورد لە سەر دەمی مۆدێرندا بەشیوەکی گشتی کێشەیی سنوور بوو:

یەكەم: کورد بە سنوور بەندیی فەرھەنگی و زمانی لە گەڵ نەتەوەکانی تر جەختی لە سەر جیاوازی و سەر بەخۆیی شوناسی خۆی کردووە لە ئاست ئەویدیەکانی. (بەپێی تیۆری فێریدریک بارت^{٤١} کە شوناسی نەتەوەیی بەپێی سنوور بەندیی کۆمەڵایەتی و سیمبۆلیک پێناسە دەکات.)

دووھەم: کورد بەردەوام جەختی لە سەر کوردستانی بوونی ئەو ناوچانە کردووە کە بەدرێژایی میژوو تێیدا ژیاوە و جێگیر بوو. مشتومڕی سنووری جوگرافیایی کوردستان ھەم لە دابەشبوونی کوردستان پاش ڕووخانی حکومەتی عوسمانی دەبیندری و ھەم لە ململانی و ڕووبەر ڕووبوونەوی لە گەڵ ئەو دەوڵەتانەیی لە دەوری کەوتوون. (نموونەیی ناوچە داڕاوھەکان لە باشووری کوردستان و ھەرۆھە شاری کەرکوک)

سێھەم: کورد بەردەوام لە بیر ئەو دەدا بوو سنوورەکانی ئابووری، سیاسی و فەرھەنگی خۆی بەربلۆتر بکاتەو و کاریگەرییەکی بەرفراوانتر و گشتگیرتر دا بنی. (وێرایی ئەوێ پەلھاوێشتنی سەر زەوینی کەمتر بوو)

ژێن سیاسەتی مۆدێرن و ھەرۆھە فەزاسیاسەتی سەردەم لە سنوور بەندیی بەردەوام و سنوور بەزاندنی بێوچاندا لۆژیکێ سەرەکیی سنوور واتە دۆخی ئاوارتەیی سنوور بەرھەم دێن. دەوڵەتانی کۆلۆنیالیست پاش شەری یە کەمی جیھانی لە پێگەی ئاوارتەیی حاکمدا بە ڕاگرتنی یاسا و ھەڵپەساردنی قانونی خۆیان (ھەلۆھە شاندەوی پەیمانی سێفەر^{٤٢})، کوردستانیانی لە دۆخی ئاوارتەیی سنووردا ڕۆ برد. دابەشکردنی کوردستان و ھاوکات لکاندنیان

41- Barth, Fredrik. 1969a. ethnic groups and boundaries: The social organization of cultural difference. London: Allen & Unwin.

٤٢. پەیمانی سێفەر (Treaty of Sèvres) لە ڕۆژی ١٠ مانگی ئوتی سالی ١٩٢٠ی زاینیدا بۆ دابەشکردنی ئیمپراتوریای عوسمانی بەسترا و چەشنیک سەر بەخۆیی کوردستانی تێدا ڕەچاو کرابوو.

به ده‌ولەت-نه‌ته‌وه‌ی ده‌سکردی تازه‌پیکهاتوو، کوردستانی خسته گێژاوی پرۆژە‌ی نه‌ته‌وه‌سازی زۆره‌ملیی ئەو ده‌ولەتانه‌وه و به‌م چه‌شنه له هه‌له‌په‌ساردنی قانوندا، توندووتیژی دۆخی ئاوارته‌یان تووشی کۆمه‌لگای کوردی کرد. سنووره‌ جوگرافیه‌ کان له سنووربه‌ندییه‌کی سیاسیدا وه‌کو وه‌یڵی سووری کیانی ده‌ولەته‌کان پیناسه‌ کران و به‌میلتاریزه‌کردن و داسه‌پاندنی به‌رده‌وامی یاسای توندووتۆڵ به‌سه‌ر سنوورنشیناندا، بوون به‌به‌هێزترین ئامرازێ کۆنترۆڵ و سه‌رکوتکاری ده‌ولەت-ئۆردووگا‌کان. ده‌ولەت-ئۆردووگان له چه‌شنی حکومه‌تی دارووخاوی به‌عسی عێراقیدا سنووره‌کانی به‌گوندنشینان چۆڵ ده‌کرد، سنووره‌کانی مینرێژی و ته‌لبه‌ند ده‌کرد، هاتووچۆی ئاسایی سنووره‌کان داده‌خست، له سنووره‌کاندا شه‌ری به‌ریا ده‌کات، به‌ردوام سنووره‌کانی بۆمه‌باران ده‌کرد و هه‌رچه‌شنه چه‌کیکی ئاناسایی به‌کار ده‌ینا، له سنووره‌کاندا بازگه‌ی گۆمرک و بازگه‌ی سیخووری داده‌مه‌زراند و به‌گشتی سنووره‌کانی وه‌کوو سنووری چۆله‌وانیی و مه‌رگ پیکده‌هینا. دۆخی ئاوارته‌ی سنوور ته‌نیا له پانتایی سنووری جوگرافی عێراقدا نه‌ده‌مايه‌وه و وه‌کوو ته‌کنیکی ده‌هاته‌نیو شار و لادیکان و به‌گشتی به‌سه‌ر هه‌موو جه‌ماوه‌ری عێراقدا ده‌سه‌پا. ده‌رکه‌وته‌ی پارادایمی سنوور له ناوخۆدا ئۆردووگا زۆره‌ملیه‌کان بوو که به‌ زۆری خه‌لکی راگۆیزراوی تیدا جێگیر ده‌کرد و وه‌کوو فه‌زایه‌کی ئاماده و ده‌سکرد ته‌واوی کون و قوژنه‌کانی ژیا‌نی ئۆردووگان‌شینانی ده‌خسته ژێر چاوه‌دێرییه‌وه. کاتی ئەم که‌مه‌ زۆره‌ملیه‌نه‌ش نه‌یده‌توانی سیاسه‌تی ئەمنیه‌ی ده‌سه‌لاتداران به‌شیوی شیاو جیه‌جی بکات ئەوکات ئۆردووگای مه‌رگ و که‌مپی تانه‌وه‌ی راسته‌قینه‌ی جه‌سته و ژیا‌نی مرفه‌کان ئاماده‌ بوو تا‌کوو خاڵی کۆتایی ته‌کنیکی سنوور به‌ئه‌نجام بگه‌یه‌نیت. «ئه‌گه‌ر هیتله‌ر خه‌ونی به‌ پیکه‌یتانی «ناوچه‌یه‌کی خاڵی له‌ حه‌شیمه‌ت» (volkloser Raum)^{٤٣} له به‌شیکی ئه‌ورووپادا ده‌بینی، به‌عسییه‌کان هه‌میشه له یوتۆپیاکاناندا، جوگرافیای کوردستانیان وه‌کوو ناوچه‌یه‌کی کۆنترۆڵ کراو و خاڵی له‌ دوژمن وینا ده‌کرد، جه‌ماوه‌ریکی خه‌ساو و به‌عه‌ره‌ب کراو، که به‌ مانای راسته‌قینه به‌یده‌ست کرابی و ئاوه‌زمه‌ندیی سیاسی و پراکتیسی ئاگایانه‌ی به‌ ته‌واوی له ناو چووبی.» (بینه‌نده، کولتور مه‌گه‌زین، ٢٠١٨)

٤٣. ئاگامبین له کتیی «پاشماوه‌کانی ئاشۆویتس» دا ده‌گێڕێته‌وه که هیتله‌ر به‌نیازی دامه‌زراندنی رووبه‌ریکی بۆش و به‌تال له حه‌شیمه‌ت بوو (empty space)؛ و ئەم فه‌زایه‌ش به‌ بۆچوونی ئاگامبین ته‌نیا پانتاییه‌کی جوگرافی پا‌قزکراو له جه‌ماوه‌ر نه‌بوو به‌لکوو «ژین-سیاسه‌ت» یکی به‌مایه‌ی بوو. سه‌رچاوه:

● ستراتیژی سەرەکی پارادایمی سنوور: بەسنوورکردنی ھەموو ناوچەکانی کوردستان

تەکنیکی سنووربەندی لە ناوچە جیاوازه‌کانی باشووری کوردستان ئەم دەستەواژانەی لەخۆ گرتووە: راگواستن (ترحیل): کۆکردنەوی و ھەناردەکردنی جەماوەری ناوچە سنوورییەکان لە ئۆردوگای زۆرەملێدا. کۆچپێکردن (تەجیر): پەرەوازه‌کردنی دانیشتوانی کوردی ناوچە نەوتاییەکان و بەعەرەبکردنیان دەرکردن (تەسفی): دەرکردنی ھەموو ئەو کوردانەی تۆمەتی ئێرانی بوونیان دراوەتە پال؛ وەکوو فەیلییەکان. (ھەمان)

لە کارەساتی ئەنفالدا ستراتیژی سەرەکی پارادایمی سنوور بە زەقترین شیوە خۆی دەنویستی و ھاوکات تەواوی تەکنیکەکانی سنووربەندی واتە راگواستن، کۆچپێکردن، دەرکردن و لە کۆتاییدا مەرگ و زیندەبەچالکردنی بەکۆمەڵ خۆ دەنویستی. «ئەو ھەڵمەتە نەفرین لێکراوە کە بە ھەشت قۆناخی جیاوازا تێپەڕی [لە شەش ناوچەی جیاواز]: لە (١٩٨٨/٢/٢٣) دەستیپێکردو لە (١٩٨٨/٩/٦) کۆتایی ھات و لە قۆناغی سییەم و لە بەرواری (١٩٨٨/٤/١٤) دا جینۆسایدە کە گەشتە لوتکەی نامرۆیانەو ھۆقانی خۆی و بە جاریک چەند ھەزار کوردیک لە یەک رۆژدا ئەنفالکران. لەو پرۆسەی جینۆسایدەدا (٤٧٣٢) گوندی باشوری کوردستان وێرانکران و (١٨٢٠٠٠) ھەزار کوردی بی گوناھ لە ژنان، منداڵان و پیرەکان. لە ناوبران. ئەمە سەرەپای سوتانی پەزو باخ و کوێرکردنەوی کانیاو کاریزەکان و ھەروەھا لە پرۆسەی جینۆسایدی کورددا جگە لە کوشتن بە پێگا جیاوازه‌کان، کەرەمەتی نەتەوێکەشیان شکاند و کچ و ژنە گەنجەکانیان بە یانە لەشکرەکانی ولاتانی عەرەبی فرۆشت...» (مالپەری جینۆساید کورد، ٢٠١٥)

وێک لە شیوازی بەرپۆڕچوونی ئۆپەراسیۆنەکانی ئەنفالدا دەبینین، تەواوی ئەو ناوچانەی کرانە ئامانج نە پێگەیەکی سەرسنووریان ھەبوو و نە لە بواری ئەمنی و سەربازییەو مەترسییەکی بەرچاویان بۆ پێکھێناوە بەلکۆ تەنیا بەشیکی بوون لە ئۆبژەکی درێژەپێدان و جەستەمەنکردنەوی ستراتیژی سنوور وێک دۆخی ئاوارتە. وێک ئێشمیت و دواتر ئاگامبێن ئامازەیان پێداوە ھیچ یاسایەکی بە بێ بابەتی ئاوارتە سەقامگیر ناکرێت، کەوا یە سەپاندنی دۆخی ئاوارتە بەشیکی لە سیاسەتی ئاسایی قانوون. تاریق عەزیز لە ھەڵامی پۆژنامەوانیکدا سەبارەت بە تاوانی ھەڵبەجە، بەو پاساوە حاشا لە دەوری حکومەتی عێراقی لەو کارەساتە دەکات کە گوا یە دۆخی ژێو ستراتیژی ھەڵبەجە ئەوێندە گەنج نییە کە بۆ پاراستنی چەکی کیمیایی بەکار بەھێنێت. کەوا یە ناوچە ئەنفالکراوەکان بە گشتی نە تەنیا لە بازنی شەری ئێران و عێراقدا نەبوون بەلکۆ چۆلکردن و قەڵاچۆکردنیان بە پێی ھیچ فاکتۆریکی ژێو پۆلیتیکی نەبوو.

«پروسه‌که به‌هه‌شت قوناغی جیاواز ئه‌نجامدرا و ماوه‌ی نزیکه‌ی هه‌وت مانگی خایاند (١٩٨٨-٢-٩) بۆ ٦-٩-١٩٨٨. پروسه‌یه‌کی سه‌ربازی-سیاسی بوو، له‌گه‌ڵ کوشتن و زیندانی و شه‌پدا، چه‌کی کیمیاویش به‌کاره‌ینرا. دوا‌ی پروسه‌که، دوو له‌سه‌ر سی‌ی خاکی باشوری کوردستان بووه‌ ناوچه‌ی قه‌ده‌غه‌کراو. واتا، هه‌ر که‌سیک له‌و ناوچه‌دا بینه‌رایه، ده‌کوژرا. ئابووری و کشتوکالی کوردستان به‌ره‌نجامی ئه‌و شالاره‌ له‌بنه‌وه‌ هه‌لته‌کینرا.» (سامان که‌ریم، مالپه‌ری گه‌رمیان)

ته‌کنیکی سنووربه‌ندی ئه‌و ناوچه‌ی به‌ر شالاری ئه‌نفال که‌وتوون له‌ پارادایمی ئوردووگادا پۆ ده‌بات و به‌ داسه‌پاندنی دۆخی ئاوارته‌ی ئوردووگا دووله‌سی‌ی خاکی کوردستانی باشوور و هه‌کوو ناوچه‌ی سنووری قه‌ده‌غه‌کراو ده‌ست‌نیشان ده‌کات. رژیمی ئوردووگایی به‌عس مه‌به‌ستی بوو زۆربه‌ی کوردستان و هه‌کوو ناوچه‌ی قه‌ده‌غه‌کراو سه‌رله‌نوێ به‌ره‌م به‌یینه‌وه؛ و پاش ئه‌وه‌ی هه‌موو جه‌ماوه‌ری ئه‌و گوند و شارۆچکانه‌ له‌ پروبه‌ری ئه‌و هه‌ریمانه‌ ده‌سپێته‌وه، له‌ ئوردووگا ده‌سکرده‌کاندا که‌ نیوی موجه‌مه‌عاتی سه‌رده‌می لی‌ نابوون واته‌ شار و گوندی هاوچه‌رخ، به‌ زۆره‌ملی و له‌ژێر چاوه‌دییدا جیگیریان بکات. ئه‌مه‌ بریارێکی سه‌رکردایه‌تی نووسینگه‌ی باکووره‌ که‌ عه‌لی حه‌سه‌ن ئه‌لمه‌جید و هه‌کوو سه‌روکی ئه‌و نووسینگه‌یه‌ له‌ ده‌سپێکی ئۆپه‌راسیۆنی ئه‌نفالدا ده‌ریک‌دوووه. «هه‌موو ئه‌و که‌سانه‌ی له‌م گۆندانه‌دا ده‌گیرین، ده‌بی‌ به‌ند بکری‌ن و له‌لایه‌ن ده‌زگا ئه‌منیه‌کانه‌وه‌ لیکۆلینه‌وه‌یان له‌ گه‌ڵ بکری‌ت و ئه‌وانه‌ی ته‌مه‌نیان له‌نیوان ١٥ بۆ ٧٠ سالدایه‌ ده‌بی‌ ئیعدام بکری‌ن، پاش ئه‌وه‌ی زانیاری به‌سوودیان لیه‌رده‌گیردیت^{٤٤}» (هه‌لته‌رمان، ٢٠٠٨: ١٣٢)

په‌وتی به‌پۆه‌چوونی پاکتاوکردنی ناوچه‌ ئه‌نفالکراوه‌کان به‌م چه‌شنه‌یه‌ که‌ سه‌ره‌تا به‌ فڕۆکه‌ و چه‌کی کیمیایی و تۆپبارانکردن گوند و شارۆچکه‌کان بۆردومان ده‌که‌ن و دواتر به‌ هێزی پیاده‌ هێرش ده‌که‌نه‌ سه‌ر خه‌ڵک و جه‌ماوه‌ری زیندوووماوی شوینه‌ گولله‌بارانکراوه‌کان و پێیان ده‌لێن که‌ بۆ موجه‌مه‌عات ده‌گوازینه‌وه. به‌لام به‌پێچه‌وانه‌وه‌ ده‌بردین بۆ ئوردووگای سه‌ربازی و شوینه‌ ئه‌منیه‌کان و له‌وێ پیاوه‌کان و گه‌نجه‌کان له‌ ته‌مه‌نی ١٥ تا ٧٠ ساڵ جیا ده‌کری‌نه‌وه‌ و بۆ شوینی نادیار به‌پێ ده‌کری‌ن. به‌پێی به‌لگه‌ به‌جی‌ماوه‌کان ئه‌م پیاو و گه‌نجان به‌که‌نه‌یه‌ که‌ هه‌موویان له‌ په‌گه‌زی نێر بوون راپێچی ئیستخبارات و ناوه‌نده‌ ئه‌منیه‌کان ده‌کران و پاش ئه‌شکه‌نجه‌ و ده‌رهاویشتی زانیاری پێویست هه‌موویان گولله‌باران ده‌کران. منداڵانی ژێر ١٥ ساڵ و پیروپه‌که‌وته‌ی سه‌روو ٧٠ ساڵ به‌ره‌و ئوردووگاکانی تۆپ‌ئاوا و نوگره‌سه‌لمان که‌ به‌ ئوردووگای مه‌رگی هێور ناسرابوون به‌پێ ده‌کران. له‌ ئوردووگای مه‌رگی نوگره‌سه‌لماندا جه‌ماوه‌ری ژن و منداڵ و پیروپه‌که‌وته‌کان له‌ دۆخی ناله‌باری گه‌رما و نه‌خۆشین و خواردنی ناله‌باردا به‌ره‌به‌ره‌ گیانیان ئه‌سپارد و ده‌بوون به‌ خۆراکی سه‌گه‌ په‌شه‌کانی بیابان.

٤٤. په‌گه‌ی ٥٥ پاسپارده‌ی س ف/٤٠٠٨، ٢٠ ی حوزه‌یرانی ١٩٨٧؛ نووسینگه‌ی سه‌رکردایه‌تی باکوور علی حسن المجید

پاش ئەوێ بپاری لیبوردنی گشتی دەرەچیی پاشماوەکانی ئۆردووگاكان واتە ئەوانەى لە قەدەرى مەرگ رزگاریان ھاتوو لە دۆخیکی زۆر تاقەتپرووکیندا دەگوازی نەو بۆ ئۆردووگاكانی نیشتەجی بوون و بەلێیان لی وەرەگیردیت کە پێیان لەسەر ھێلی سوور نەترازی و لە شوێنە قەدەغە کراوە کاندانەبێرنەو. ئەو کوردانەى بە بپاری لیبوردنی گشتی گەرانەو و لە موحەمەدە کاندانەبێرنەو جی دەکران پیمل دەکران بۆ ھەتاهەتایی لەو کەمپە گشتیانەدا بمێنەو و بەپیی ئەم بەلێننامەى پەفتار بکەن:

«من کە لە خوارووە ئیمزام کردووە ناوم (.....)ە، بەلێن دەدەم کە لە پارێزگای (.....)، لە کەرتی (.....)، لە خانووێ ژمارە (.....)دا بژیم، ھەر وەھا گشتی ئەو دەدەم کە سزای مەرگ بدریم ئەگەر ئەو زانیاریانەى لێرەدا داووە درۆ بن، یان ئەگەر ناوێشانى خۆم بێ ئاگاداریی دامودەزگای پەيوەندیدار و دەسەلاتداران بگۆرم. جارىکی تریش بەرپر سيارى خۆم دووپات دەکەمەو.» (میدل ئیست وۆچ، ١٩٩٩: ٤٩٤)

ھەمووی ئەم کردەوانە لە پێش چاوی کۆمەلگای جیھانییەو بەرپێو دەچیت و بە وتەى سەمەنسا پاوەر نووسەرى ئەمریکی، چاوی خۆیان لە ئاستى ئەو ژینۆسایدە ئاشکرایە نووقاندوو تاکوو بەدەنگەتانیان ھاوسەنگی ھێز لە شەری ئێران و عێراقدا لە بەرژەوێندی ئێران تەواو نەکات. «دەستەى نووسەرانى نیویۆرک تایمز لە گەل ویلیام سەفایەردا تەبا بوون و وتیان: نەک بەتەنھا بۆن بەلکۆو بۆگەنى جینۆساید لە خاکی کوردانەو دەیت... سەرورەى ناییت شەرعییەت بدات بە جینۆساید... بێدەنگی بەسە.» (پاوەر، ٢٠٠٦: ٥٥) ھەر وەھا واشەنگتۆن پۆست پاش کیمابارانکردنی ھەلەبجە لە ١٦ى مارسى ١٩٨٨دا و سەبارەت بە بێدەنگی دەوڵەتى ئامریکا لەو بابەتەو دەنووسیت «لە جیھانیکیدا کە زۆر شت بێدەنگ کراوە، پۆشنە کە ئەگەر گازباران وەک سنوور بەزاندن نەبێرنیت، ئەوا ھیچ سنووریک بوونی نییە.» (ھەمان، ٥٥) پاش کارەساتەکانی ئەنفال و ھەلەبجە ریکخراوی وڵاتانی ئیسلامی چەندەھا کۆبوونەو و بۆ بابەتى جیاواز سازدا بەلام لە پێناوی بەرژەوێندی و پاراستنى یە کگرتوویى وڵاتانی عەرەبى و ئیسلامیدا بە ھیچ کلوجیک باسى تاوانى ئەنفال و کیمابارانى ھەلەبجەى نەکرد. کلۆفیس مەقسوود سکریتیری گشتی کۆمکاری وڵاتانی عەرەبى سەرەرای دەرپرینی پشتیوانى خۆى لە حکوومەتى عێراق، پەلاماردانى کوردانى لە لایەن ئەو وڵاتەو بە کێشەى کى ناوخۆ زانی و راشیگەیاندا «رێکەوتی جینیف بەکارھێنانى گازى ژەھراوى دژى دوزمنى دەرەکی قەدەغە کردووە، نەک لە نیو وڵاتە کە خۆیدا.» (عادل سدیق، ٢٠١٨: ٤٦٠)

بەپیی ئەم ھەلوێستانەى وڵاتانی جیھان لەمەر کارەساتەکانی ئەنفال و ھەلەبجە بەو بۆچوونەى سەرەکی ئاگامی دەگەین کە ژین سىاسەت وەکوو سىاسەتى زالى دەوڵەتانی مودیپرن درێژەدەرى ئاوارتەى قانون و بەرھەمھێنەرى توندووتیژی لە ئاست ھەموو دانیشوان بەتایبەت ئەو دانیشوانەن کە بە ئەویدی و سنوور ئاژن

نیودیر کراون. سته‌یتی ده‌ولته‌ له شیوازی پارادایمی سنووردا به‌ته‌نیا یه‌ک پلات و ستراتیژی نییه‌ به‌لکوو به‌پیی هه‌لومه‌رج ده‌توانی پلات و هه‌لسووکه‌وتی جیاواز له‌خۆ بنوییت. رژیمی ئوردو و گایی به‌عس یه‌کی له‌ ده‌رکه‌وته‌کانی پارادایمی سنوور و فه‌زا‌سیاسه‌تی رۆژه‌لاتی ناوه‌پراسته‌ که به‌ ئاوردانه‌وه‌یه‌ک له‌ میژووی ئەم جیهان‌سیاسه‌ته‌ شیوازه‌کانی تریش به‌ پروونی خویان ده‌نویتن.

● ته‌کنیکی سنووربه‌ندی و سیاسه‌تی ئەویدی‌سازی

یه‌کی له‌ گرن‌گترین ته‌کنیکه‌کانی سنووربه‌ندی، وه‌کوو ستراتیژی فه‌زا‌سیاسه‌تی رۆژه‌لاتی ناوه‌پراست سیاسه‌تی ئەویدی‌سازییه‌ که هاوکات که م‌رو‌ف (homo) ه‌کان تا‌ئاس‌تی له‌ش (corpus) ی‌فیزی‌لۆژی‌ک داده‌به‌زی‌تی و ئاماده‌ی ده‌ستی‌وه‌ردانی زه‌ینی و جه‌سته‌ییان ده‌کات، نیودیرکردنیان وه‌کوو ئەویدییه‌کی دوژمن و مه‌ترسیداره. س‌لا‌وی ژیا‌ک پی‌ی وایه‌ ر‌ه‌گه‌زه‌رستی و به‌دنی‌وکردنی ئەویدی م‌ل‌م‌لا‌یی فانتازیا‌کانه. فانتازیا‌ی گشتی که د‌و‌خ‌یکی بی‌کیشه‌ و که‌ل‌ین و‌ینا ده‌کات، ته‌وا‌وی ک‌یش‌ه‌کان به‌سه‌ر ئەویدییه‌کدا دیها‌وی‌ژی ده‌کات و پی‌ی وایه‌ که ئەو ئەویدییه‌ چ‌ی‌ژ و به‌ر‌ژه‌وه‌ندی ئە‌وی زه‌وت کردووه. ئەم می‌کانیزمه‌ که له‌ ئ‌ال‌مان‌ی نازی‌دا به‌سه‌ر جو‌وه‌کاندا به‌کار ه‌ین‌را، کوش‌تن و قه‌لا‌چ‌و‌کردنی ک‌ۆمه‌له‌ی جو‌وه‌کانی وه‌کوو گه‌یش‌ته‌وه‌ به‌ یه‌ک‌گرت‌وویی و پاک‌و‌خا‌و‌ینی س‌ه‌ره‌تایی نه‌ته‌وه‌ی ژیر‌مه‌ن پ‌یناس‌ه‌ ده‌کرد. به‌ وته‌ی ژیا‌ک فی‌گ‌و‌ری جو‌وله‌ که ئەو ده‌ر‌ئ‌اما‌ژه (symptom) یه‌ بو‌و که ن‌یش‌انی خ‌ۆش‌به‌ختی و هاوکات چاره‌په‌شی نه‌ته‌وه‌ی ئ‌ال‌مان‌ی له‌ ئە‌ست‌ۆ که‌وت‌بو‌و. (مایه‌رز، ١٣٨٥) ته‌کنیکه‌کانی سنووربه‌ندی له‌ لایه‌ن ر‌ژیمی به‌عه‌وه‌ سیمایه‌کی د‌زی‌و و خه‌وش‌داری له‌ نه‌ته‌وه‌ی کورد نه‌خ‌ش‌اند‌بو‌و و فی‌گ‌و‌ری کوردی وه‌کوو ئیرهابی، ت‌یک‌ده‌ر، خه‌یا‌نه‌ت‌کار و دوژمن به‌ یه‌کی‌تی ع‌ی‌راق و ئوممه‌ی عه‌ره‌بی ده‌ن‌وان‌ده‌وه. واته‌ کورد ئەو ده‌ر‌ئ‌اما‌ژه‌یه‌ بو‌و که به‌ سرینه‌وه‌ی له‌ پانتایی ع‌ی‌راقدا بریار بو‌و ئاوه‌دانی و سه‌روه‌ری ب‌ۆ ع‌ی‌راقی عه‌ره‌بی له‌ سی‌به‌ری ر‌ی‌به‌رایه‌تی حیزبی به‌ع‌س‌دا به‌دی ب‌نی‌ت. «ک‌ورده‌کان هه‌روه‌ها له‌ چ‌او فاشیزمی به‌ع‌سی، گشت‌یی‌ه‌ک پ‌یک‌ده‌ه‌ین‌ن که به‌رده‌وام هاو‌گرت‌وویی و هاوسه‌نگی جیهانی ئایدیالی ئە‌وان ده‌ش‌ی‌و‌ی‌ت؛ ک‌ورده‌کان وه‌کو سیم‌پ‌ت‌ۆم‌یک، له‌ گشت‌یی‌ زی‌د و نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌بی‌یه‌وه دیها‌وی‌ژی (projection)»^{٤٥} ده‌کر‌ین تا‌کوو یه‌ک‌تایی بی‌قه‌ل‌ش‌و‌که‌ل‌ینی

٤٥. پ‌ر‌ۆج‌یک‌ش‌ین که له‌ کوردیدا دوو به‌رانبه‌ری «دیها‌وی‌ژی» و «دو‌وره‌ا‌وی‌ژی» ب‌ۆ داده‌ن‌ر‌ئ به‌واتای ها‌و‌یش‌تن و له‌ خ‌ۆ

عەسەببەتی قەومی-ئایدیایەکی نەخۆشئاسا- کۆساز بەدەن. (بێنەندە، کۆلتورمەگەزین، ٢٠١٨)

سیاسەتی ئەویدی-سازیی دەولەت-ئۆردوگای بەعسی ئەگەرچی هەموو کوردی بە تێکدەر و داگیرکەری وڵاتی عەرەبی یە کەرتوو پێناسە دەکرد بەلام بە سنووربەندییەکی بەردەوام و بیکۆتایی لەنیو خودی کورداندا، هەلاواردنێکی دووچەندانی لەنیو چینه جیاوازه کانی کۆمەڵگای کوردی بەدی دەهینا. ئەگەرچی لە روانگەیی فاشیزمی بەعسییەوه کوردی چاک کوردی مردوو، بەلام کوردی زیندووش باش و خراپی هەیه و ئەم هەلسەنگاندنەش جیاوازییەکان بەردەوام دەکات و درێژەیان پێدەدات. پڕییمی ئۆردوگا ئەنفالکراو لە تەواوی مافەکانی بێبەری دەکات و کاتی لە شیوازی پاشماوەدا ئیزنی زیندوومانیا پێ دەدات، بە ئەنفالی نیوڤیریان دەکات و هەموو مافە کۆمەڵایەتیەکانیان لێ زەوت دەکات. «زۆر لە ئەنفالەکان مەحەل بوو ناسنامەیی تازەیان بۆ دەربکری، کە بێ ئەوه لە دەزگا کانی دەولەتدا کاریان دەست نەدەکەوت، منداڵیان نەیاندهتوانی بەردەوام بن لە خۆیندندا، نەخۆشیان تیمار نەدەکرا و لە هەموو خزمەتگوزارییەکی حکوومەت بێبەش بوون... هەندیکیشیان پسۆلەیی ناسنامەییەکی نوێیان دەدانی کە ئەم وشانەیی تیدا نووسرابوو» بەر عەمەلیاتی ئەنفال کەوتوو. (میدل ئیست وۆچ، ١٩٩٩: ٥٠٧ و ٥٠٨)

پاشماوەی ئەنفال هەم تروما و بیرەوهریی ئازاردەری کەسوکاری لەدەسچووی لەئەستۆ کەوتبوو و هەم نیوزراندن و بەدنیوکردنێان لەلایەن دەسەلاتەوه پێوەندیی ئاسایی لە نیو کۆمەڵگاکەیی خۆیدا بۆ دژوار کردبوو. زۆرجار شایەتەکان لە بیرەوهرییەکانیاندا بەو نیگا و روانینە قورس و غەریبەیی دەورووبەری خۆیان ئاماژە ئەدەن کە نە تەنیا لە ئەزموونی دلەهژنیان نەدەگەشتن بەلکۆو بە خۆدوورخستەوه و سنووربەندی، چاوەروانیی ئەنفالچییەکانیان بەجێ دەهینا^{٤٦}. لێرەدا یەکێ لە یاسا بەهێزەکانی پارادایمی سنوورمان بۆ روون دەبیتەوه کە هیچ سنوورێک بۆ سنووربەندی لە ئارادا نییە و سنوورەکان تا قوولایی ژبانی مرقەهەکان پۆدەچن و هەول دەدەن تەنانەت بە داگیرکردنی جیهانی خەون و فانتازیاکانیان، مرقەهەکی دۆراو و لەخستەبراو بەرەم بێن.

گریگۆری ستانتۆن (٢٠١٦) دەقوئەیی کۆمەڵکووژی پۆلێنبەندی دەکات کە تیئاندا ستراتیژەکانی پارادایمی سنوور و سیاسەتەکانی ئەویدی-سازیی بەروونی دیار دەکەوێت: «پۆلێنبەندی، هیماسازی، هەلاواردن، لە مرقەبوون داڕپین، پێکخستن، جەمسەرەبەندی، ئامادەکاری، ئازاردان، تەفروتووناکردن، حاشاکردن.» ئەم قوئەغانە کەم تا زۆر لە زۆربەیی کۆمەڵکوژییەکانی هاوچەرخیی جیهاندا ئامادەن و هەروەها دەتوانین

دوورخستەوهیه؛ واتە میکانیزمیکی دەروونییه کە مرقەهەست و رەوشە دزیو و ناله‌باره کانی خۆی بە نیو کەسیکی دیکەوه دەناسینی و بەم چەشنەهەست بە ئاسایش و ئارامی دەکات.

شىۋازەكانى ھەركام لەم قۇناغانە لە كۆمەلكوۋى ئەنفالدا بېيىنەۋە. بېگومان سەرەتاي ھەر ئەۋىدى سازىيەك بە دابەشكارىيەكى پۇلىنكارانەۋە دەست پى دەكات:

پۇلىنبەندى (classification): ھەموو فەرھەنگىيەك چەشنىك پۇلىنبەندى و جياكارىي بۇلايەنە فەرھەنگى و قەۋمىيە جياۋازەكانى تېدايە. لە عىراقى سەردەمى بەعسدا ئەم پۇلىنبەندىيە لە بەرانبەركىي ئىمەى ئومەى عەرەبى و ئەۋانى بېگانەى كوردا دەگىرسايەۋە.

ھېمابەندى (symbolization): كاتى پۇلىنبەندىيەكە نىۋ و نىشانەيەك ۋەردەگرى و لەگەل رىق و نەفرەتدا مۆتۈربە دەكرىت، دەتۈن سەرەتايەك بۇ دزايەتى ئەۋىدى بەرھەم بېنىت. كورد لە روانگەى رېژىمى بەعسدا بە تىكەدرى يەكىتى و يەكگرتۋى ۋلاتى عەرەب نىۋدىر دەكرى. ئۆپەراسىۋنى قەلاچۇكردى كوردستان بە نىۋى «انفال» واتە سوورەتى ھەژدەھەمى قورئان نىۋدار دەكرى تاكوو كورد ۋەكوو كوفارى سەردەمى سەرھەلدىنى ئىسلام بداتە قەلەم و گرتنى مالى و گيانىان بە ئەنفال بناسىنى.

ھەلاۋاردن (discrimination): گروپى سەردەست بە بانگەشە و پاساۋى جۇراۋجۇر گروپى ژىردەست لە مافە كۆمەلايەتى و مرقاىەتتەكانىان بىبەش دەكەن و پىۋەندىيەكى نابەرابەر و ناتەندرووست لە ئاستياندا بەرھەم دېنن. كورد لە سەردەمى دەسەلاتدارىتى حىزبى بەعسدا لە زۆربەى مافە مەدەنى و شارۋمەندىيەكانى بىبەش كرابوو و بۆى نەبوو ۋەكوو كوردىك خاۋەنى مافى رەۋاى خۆى بېنىت.

لە مرقابوون داپرىن (dehumanization): لەم قۇناغەدا گروپ و كۆمەلى ژىردەست لە مافى ئىنسانىيان بېيەرى دەبن و ۋەكوو ئاۋەل و نائىنسان دەنۇنرېنەۋە. عەلى ھەسەن ئەلمەجىد سەرۋكى ئۆپەراسىۋنەكانى ئەنفال بەردەۋام دەستەۋازە و ناتۈرەى دزىۋى بۇ كوردان و ئىزەدىيەكان بەكارھىناۋە و بە دژەمرۆڧ ۋەسفى كردوون.^{۴۷} ئەلمەجىد لە كانوونى دووهمى ۱۹۸۹ دالە لىدوانىكى داخراۋ لەگەل كاربەدەستانى نووسىنگەى باكوور دەللى: «ئايا دەكرا ھەروا رېك و پېك دايان نىم؟ ئەى كەۋاتە دەبوو چى لەم بزنانە بكەم؟... پىزىيان لى بىم؟ خزمەتبان بكەم؟ نەخىر؟ بەلكوو بە بىلدۈزەر دەيانكەمە ژىر خۆلەۋە.» (مىدل ئىست ۋۆچ، ۱۹۹۹: ۵۶۴)

رېكخستن (organization): كۆمەلكوۋى بەبى رېكخستى كۆمەلكوۋان بەرھەلستى قوربانىيان بەئەنجام ناگات. رېژىمى بەعس لە پاكىۋاى رەگەزىي ئەنفالدا لە ھىزەكانى سوپا، فېدايىيانى سەرۋككۆمار، جەيشى شەعبى، قىادە الدفاع الوطنى (جاش)، قۋات الطۋارى، مفارزى خاصە، مەغاۋىر و چەندەھا مىلىشيا و ھىزى چەكدار كەلكى ۋەردەگرت. (ھەمان: ۱۱۲ و ۱۱۳)

۴۷. تەرمى كوزراۋى ئەنفالكران بەكۆمەل بە بۆلدېزىر و شۆڧىل دەخرانە گۆرە بەكۆمەلەكانەۋە، جارىكان كەسىك بە پۇلىسىكى ئەمنى دەللىت ئەۋ جۆرە ناشتە لە ئىسلامدا رەۋا نىيە، پولىسى ئەمنى ۋەلامى لى دەگىرېتەۋە كە سەگ ھىچ پىۋەندىيەكى بە ئىسلامەۋە نىيە. (مىدل ئىست ۋۆچ، ۱۹۹۹)

جەمسەر بەندی (polarization): لەم قۆناغەدا کەلێنی نێوان دەسەڵاتی سەر دەست و کۆمەڵی ژێر دەست فراوانتر دەبێت و دەوڵەتی ئاوارتە بۆ بەدوژمن ناسین و قەدەغە کردنی ژیان و ھەڵسووڕانی ئەویدی دیتە ئاراو. پارادایمی سنوور لە ژینۆسایدی ئەنفالدا ھەموو کوردستانی لە شیوازی ناوچەیی قەدەغە کراودا بەرھەم ھێناوە و جەمسەر بەندییەکی توندوتۆڵی لە نێوان کوردی شیاوی مەرگ و ھاوڵاتی شیاوی ژياندا ھێناوە ئاراو.

ئامادە کاری (preparation): قۆناغی ئامادە کاری لە کۆمەڵکوژییدا بریتیە لە خۆتە یارکردن و ھاتنە سەرچۆک بۆ تەنگە تاوکردن و لە داوختنی قوربانی. پڕۆژیمی بە عەس ھەر لە یە کەم قۆناغی دەسەڵاتگرتنییەو لە ١٩٦٣، پلانی پڕۆژە بۆ کۆمەڵکوژی کورد و بە عەرەبکردنی ناوچە کوردییەکانی دەسپێک کردبوو. ھەروەھا سازکردن و پیتاندنی چە کوچۆلی نایاسایی و ھەکوو چەکی بایۆلۆژیک و کیمیایی.

ئازاردان (persecution): لەم پرگەیدا داروودەستەیی تە یارکراوی ھێرشبەر، دە چنە گیانی گرووپی مەبەست و بە جیاکردنەو و راگوازتن و ئازاردانیان پێگا بۆ پلانی کوشتنی واتە کوشتن و سڕینەو ھەیان ئامادە دە کەن. ئەنفالچییەکان سەرەتا کوردانی ناوچەکانی بەرمەبەستی خۆیان بە کۆمەڵ قۆلبەست دە کرد و بە جیاکردنەو و راگواستنیان بۆ ناوھەندە ئەمنییەکان، ئامانجی کوشتنیان بۆ ھەر کام لە قربانیان دیاری دە کرد.

تەفروتناکردن (extermination): لەم قۆناغەدا کوشتنی تاک و بە کۆمەڵی قوربانیان دەستپێدە کات. ئەنفالچییەکان بە چەند شیوێ قوربانیانی خۆیان دە کوشت. یان بە ھێرشێ گورچیری ھەوایی و توپبارانی بیوچانی ناوچە مەبەستەکان بە چەکی جۆراو جۆر؛ یان کوشتنی بە کۆمەڵ بە دەسپێژی گوللە و ھاوکات چالکردنیان. ھەروەھا کوشتنی بەرەبەرە لە ئوردووگاکانی مەرگدا بەو شیوێ کە لە ئوردووگاکانی توپزناو و نوگرە سەلماندا پرووی دا.

حاشالیکردن (denial): تاوانبارانی کۆمەڵکوژی ھیچکات کوشتنی بە کۆمەڵی قوربانیان بە کۆمەڵکوژی و پاکتاوی پەرگەزی لە قەڵەم نادەن و بە ئەرکیکی نەتەوویی و ئایینی لە پێناو پاراستنی ئەمنی وڵات و کۆمەڵگا دەنرخێنن. ھەربۆیە وەک لە ئوردووگای مەرگی نازییەکاندا پرووی دا؛ تا بۆیان دە کرا داکیۆمێنت و جێپەنجەیی تاوانەکانیان سڕییەو و پەوتی بە پێوە چوونیان لە بولل و تارمایییدا شار دەو. عەلی کیمیایی کاتی پادەیی کوژراوانی ئەنفال واتە ١٨٢٠٠٠ کەسی بە پروودا ئەدەنەو، تێھەڵدە چۆ و دە لۆ کوا ئەو ھەندەمان کوشتووە؛ بە ھەموویەو پەرنگە ١٠٠٠٠٠ کەسمان کوشتی (ھەمان: ٥٦٣). یان کاتی جەلال تالەبانی لە دانیشتنیکیدا لە گەڵ سەدام پەنجۆری سەروشیوێ ئەنفالکراوان دە بۆ سەدام لە وەلامدا دە لۆیت مەرگەر سەروشیوێیان لای خودا بێنەو. ھەروەھا وەک لە پەوتی دادگاییکردنی سەدام و دیکەیی تاوانبارانی حیزبی بە عەسدا دە بێنن ھیچکام لەو تاوانبارانە دان بە سەر تاوانەکانیاندا نا ئین و نکۆلی لە کردەو ئەشکرانیان دە کەن.

هه‌مووی ئەم قۆناغانە بە نێو و شیوازی جیاوازه‌وه له پرۆسەی کۆمه‌ڵکوژیی نەتەوه‌ی کورد له باشووری کوردستان له لایەن دەسه‌لائی ئەویدی کوژی به‌عسه‌وه له عێراق په‌یره‌و کراوه و کاره‌ساتی ئەنفال و کیمیابارانی هه‌له‌بجە‌ی لێکه‌وتۆته‌وه که هێشتا پاشهات و ده‌رئه‌نجامه‌کانی وه‌کوو ترومایه‌کی میژووی له ئە‌و‌پ‌ر‌ۆ‌ی کۆمه‌لگای کوردیدا ئاماده‌یه و هێشتا کورد به‌گشتی نه‌یتوانیوه پێوه‌ندی درووستی خۆی له‌گه‌ڵ ئە‌م بیره‌وه‌رییه‌ د‌ل‌ک‌وت و تاقه‌ت‌پ‌ر‌ۆ‌کینه‌دا دیاری بکات.

● پارادایمی سنوور و سووژه‌کانی به‌ر‌هه‌مه‌ین‌راو

یه‌ک‌ئ‌ی له‌ گ‌رن‌گ‌ترین به‌ر‌هه‌مه‌کانی س‌تر‌اتیژی سنوور و ته‌کنیکی سنووربه‌ندی کۆسازدانی سووژه‌ی سنوورئاژن‌ک‌راوه؛ واته‌ ئە‌و سووژانه‌ی که چاره‌نووسیان به‌ هێلی سنووره‌وه‌ تیکه‌ڵ بووه و ئاوارته‌ی سنوور به‌شیکی گ‌رن‌گی شوناسی ئە‌وان پیکده‌هێنێ. فیک‌گۆره‌کانی ئە‌نفال‌ک‌راو، ئاواره و کۆلبه‌ر ئە‌و سی فیک‌گۆره‌ سه‌ره‌کیه‌ن که له‌ژێر سیبه‌ری دۆخی د‌ژ‌واز و بازنه‌ی لیمینالی سنووردا راها‌ت‌وون و هه‌بوونا‌یه‌تیان، بانگه‌شه‌کانی گ‌شت‌گیربوونی مافی م‌ر‌ۆ‌ف و هیومانیزم به‌ره‌و‌پ‌و‌وی ته‌نگ‌ژه‌ ده‌کاته‌وه. هانا ئارینت پیی وابوو مافی م‌ر‌ۆ‌ف، پیناسه‌یه‌کی گ‌شت‌گیر و یۆنیفیرسالی بۆ م‌ر‌ۆ‌ف نییه و م‌ر‌ۆ‌ف ته‌ن‌ئ‌ی به‌ شارۆمه‌ندانی ولاتان پیناسه‌ ده‌کات، هه‌ربۆیه‌ ئاواره و په‌نابه‌ران که پشتیوانی شارۆمه‌ندیان لێ بر‌اوه‌ چیدی له‌ مافی م‌ر‌ۆ‌فی پ‌ر‌ۆ‌ژئاواییدا هیچ نوانده‌وه‌یه‌کیان بۆ ناک‌ری. ئاگامبێن پیی وایه‌ په‌نابه‌ر له‌ پ‌ی‌گ‌ای که‌ل‌ئ‌ن تێخستن له‌ نیوان م‌ر‌ۆ‌ف و شارۆمه‌ند، له‌ نیوان له‌دایک‌بوون و نه‌ته‌وا‌یه‌تی، ئە‌فسانه‌ی بونیاتنه‌ری ده‌سه‌لات‌د‌اری‌تی ئە‌و ده‌وله‌تانه‌ تووشی قه‌یران ده‌کات. فیک‌گۆری کۆلبه‌ر به‌ر‌هه‌می سنووربه‌ندی ده‌وله‌ت‌ئ‌وردوگا‌کانی ناوچه‌که‌یه‌ که به‌ پیکه‌ینانی ئابووری چه‌قبه‌ستووی سه‌رمایه‌داری له‌ ناوه‌نده‌کان و مۆدیلی گه‌شه‌سە‌ندنی ناهاوسه‌نگ، په‌راوی‌زیک‌ی پاشکه‌وتوو و ناکارامه‌یان به‌ر‌هه‌م هێناوه و ژیا‌نی م‌ر‌ۆ‌فه‌کانیان به‌ره‌و کۆلبه‌ری و سنووربه‌زینی پ‌انا‌وه. سنووری سیاسی که‌ خاوه‌نی ئیراده‌ی حاکم بۆ هه‌له‌په‌ساردنی قانون و بلا‌ک‌ردنه‌وه‌ی دۆخی ئاوارته‌یه، به‌بێ له‌به‌ر‌چاو‌گ‌رتنی مه‌ترسیی ئە‌مین‌ی کۆلبه‌ران، پ‌ی‌س‌ای هۆمۆساک‌س‌یر‌یان بۆ دایین ده‌کات و چاره‌نووسیان به‌ره‌و بێ‌چاره‌ن‌و‌وسی پ‌اده‌ن‌ئ‌ی. فیک‌گۆری ئە‌نفال‌ک‌راو به‌ئ‌ه‌نجام‌گ‌یشه‌ت‌و‌ویی چاره‌ن‌و‌وسی ئە‌و م‌ر‌ۆ‌فه‌ کورده‌یه‌ که له‌ژێر ده‌سه‌لائی پارادایمی سنووردا ده‌ژیت. ئە‌گه‌ر ژین‌سیاسه‌ت‌ کورد له‌ ئاستی م‌ر‌ۆ‌ف‌دا پ‌انا‌گ‌ری و به‌ره‌و له‌شی بایۆلۆژیک‌ دایده‌به‌زینی، فه‌زا‌سیاسه‌ت‌ کورد وه‌کوو نیشانه‌یه‌کی

ئابستراکت و بۆشکراو بەرھەم دێنێ کە لە شوناسی بەرھەستی دامالراوە و ئامادە ی پزبەندی، کۆکردنەو و سەرپنەو و تەواو و ھەتاهەتاییە. پانتایی نادیار و دژوازی سنوور شوینی راستەقینە ی ھەر مەرفیکی کورد و پارادایمی ئەم سنوورەش ئەو سیاسەتە گشتگیرە ی سەرەدەمە کە چارەنووسی کۆتایی ھەر کوردیک لە چارەنووسی ئەنفالکراویکدا دەبینێتەو.

● بەرھەنجام

ئەگەرچی کۆمەڵکوژی و سیاسەتی توانەو و فەرھەنگی و جەستەیی نەتەو و پەگەزە جیاوازیەکان بەدریژایی میژووی ژیانی مەرفایەتی بوونی ھەبوو، بەلام کۆمەڵکوژیەکانی سەدە ی بیستەم بەتایبەت کارەساتەکانی ئەنفال و ھەلەبجە لەم پەوتە میژووییەدا جیاوازیەکی ئەوتۆیان ھەیە. زۆربە ی خۆیندەوکان لە بەستینی مەملانییەکی ژێپۆلۆتیک و لە ئاکامی شەری ئێران و عێراقدا ئەم پرووداوانە پێناسە دەکەن و توانا و بپرستی شیکارییان بۆ بەردەوامی و گشتگیربوونی کارەسات لە بەشە جیاوازیەکانی کۆمەڵگای کوردستان و ھەرۆتر لە ھەناوی ژیانی مەرفی کورد، پێ نیە. کوردستان لە بەستینی فەزاسیاسەتی پۆژھەڵاتی ناوھەراستی و لە چوارچێوی ژین سیاسەتی دەوڵەت ئوردووکاکی دەسکردی پاش ئیمپراتوریای عوسمانی کەوتە داوی ستراتیژیی سنووربەندی و سیاسەتی ئەویدی سازی. فەزاسیاسەتی پۆژھەڵاتی ناوھەراستی و دەوڵەت ئوردووکاکی بەرھەمی کۆلۆنیالیزم و گوتاری پۆژھەڵاتناسانە، لە دیالیکتیککی ھەمەلایەنەدا پەوتیککی دیاریکراویان بۆ سیاسەت و ستراتیژی سەیتەکان؛ بەتایبەت قەبەستەیتی دەوڵەت، دا بین کرد کە بە پارادایمی سنوور نیومان لی ھینا. پارادایمی سنوور بەسەر زۆربە ی سیاسەتەکانی دەوڵەت ئوردووکاکی عێراقی ھەر لە دامەزراندنییەو و لە سالی ١٩٢١ ھەتا کوو پروو خانە لە سالی ٢٠٠٣ دا زال بوو و ترۆپکی دەرکەوتن و جەستەمەندبوونە ی ئەم پارادایمە لە شالۆکانی ئەنفال و کیمیا بارانی ھەلەبجە لە سالی ١٩٨٨ دا بەروونی دەردە کەوێت. بەکەڵکەرگرتن لە دەستەواژەکانی ئاگامبێن، دەتوانین بڵیین ژین سیاسەتی پزیمی بەعسی نە تەنیا مەرفی کوردی تا رادە ی جەستە یەکی بایۆلۆژیک داشکاندبوو، دۆخی ئاوارتە ی لەسەر کۆمەڵگە ی کوردی پراگەیاندبوو و بە ھەلپەساردنی یاسا، ریکای بۆ سەرپنەو و قوربانیکردنی نەتەو ی کورد ئاوە لا کردبوو. سەیتەتی دەوڵەتی بەعسی لە پیکای کردوکارەکانی بەرھەمەپێنان، نواندنەو و کۆنترۆل زیدە ئۆیژەکانی سەرما یە (نەوت)، واتا (گوتاری ئایینی

و فەرھەنگی) و دەسەلات (دەسەلاتی سیاسی و کۆمەڵایەتی)ی بۆ خۆی پیاوان کردبوو و بە پەرەپێدانی فۆرمە گشتی بەخش و بۆش کەرەوه‌کان، فەزاسیاسەتییکی مەترسیداری بۆ نواندەوێ فەزا و کۆمەڵگای کوردستان بەرھەم ھێنا بوو. نواندەوێ فەزای کوردستان لە پارادایمی سنووردا پانتاییەکی پاڤژکراو لە مەژوێ کورد و سنووربەندییەکی ھەمەلایەنە بەپێی دۆخی ئاوارتە نومایش دەکرد کە تێیدا ھەموو دانێشتوانی کوردستان و ھۆمۆساکێر لەژێر مەترسی توندووتیژی قانون و دۆخی ئاوارتە ی حاکمدا دەژیان. ستراتیژی سەرەکی پارادایمی سنوور بریتیە لە بەسنوورکردنی ھەموو ناوچەکانی کوردستان؛ واتە ئەو سیاسەتانی پزیمی بەعس بەدریژی تەمەنی لە چوارچێوەی راگواستن، کۆچپێکردن و دەرکردن و ھەروەھا بەعەرەبکردن و بەبەعسی کردندا بەسەر جەماوەی کورد لە ناوچە جیاوازیەکانی باشووری کوردستان دایسەپاندوو. یەکی تر لە تەکنیکە گەنگەکانی سنووربەندی بریتیە لە سیاسەتی ئەویدی سازی لەپێناو کۆمەڵکوژی کە بەپێی ئەزمونە میژووییەکان لانیكەم لە دە قوناغدا بەرپۆ دەچیت. ئەم چەشنە لە پەوتی ئەویدی سازی کە لە کۆتاییدا بە کوشتن و تەفروتنو ناکردنی قوربانی کۆتایی دیت تەنیا پێوەندییەکی رەقەمبێژانە ی فیزیکی یان زەخت و گورزی سەربازی نییە بەلکۆ لە پۆلێنەندی و ھێماسازییەو بەگرە ھەتاکۆ ئامادە کاری، جەمسەرەندی و ریکخستن لەخۆ دەگریت. پارادایمی سنوور لە دۆخی دژوا و ئاوارتە ی پانتایی بەیناوبەینیدا سووژی سنوورناژنکراو بەرھەم دینێ. فیکۆرەکانی ئاوارە، کۆلبەر و ئەنفالکراو ئەو ھۆمۆساکێرانە کە لە ژینەویری پروتەلدا رۆ چوون و بەردەوام لەسیبیری توندووتیژی قانون و ئاوارتە ی حاکمدا دەژین. ئەم فیکۆرانە کەلێنیک دەخەنە نیوان چەمکی مەژو و چەمکی شارۆمەند و بانگەشە ی ژین سیاسی سەردەم و فەزاسیاسەتی مودێرن بەرەورپووی تەنگە دەکەنەو. پارادایمی سنوور لە بەستینی فەزاسیاسەتی رۆژھەلاتی ناوہراستدا تەنیا لە شیوازی دەولەت ئوردووگای پزیمی دارپوخوا ی بەعسدا دەرناکەوێت، بەلکۆ تەنکیک و پلاتی جۆراوجۆر لە ھەناوی ئەم پارادایمەو سەرھەلئەدەن کە ھەموویان بەرەو سنووربەندی و دەستەمۆکردنی ھەمەلایەنە ی ناشوینی کۆمەلگا و مەژو دەپۆنە پیش. بەرھەمەپنانی کۆمەلگایەکی خامۆش و مەژوکی لەخستەبراو کە چارەنووسی لە لەشی بایۆلۆژیک و ژینەویری پروتەلدا تۆمار کراو و ھەروەھا شوینمەندکردن و سنوورناژنکردنی تەواوی ھەبونایەتی سروشتی و مەژی کردوکاری سەرەکی پارادایمی سنوور کە تەنیا دەکری بە سیاسەتی خۆراگرانە ی ناشوینمەند بەرھەلستی بوەستینەو.

سه‌رچاوه‌ی کوردی:

پاوه‌ر، سه‌مه‌نسا (۲۰۰۶) ئەمریکا و ئەنفال، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوه: بەختیار کەریم.

سدیق عەلی، عادل (۲۰۱۸) کۆمەڵکوژی کورد لە جەنگی ئێران-عێراقدا (هەڵبەجە ۱۹۸۸/۳/۱۶) بەنموونه، سلێمانی: چاپی پێنۆین.

قادر مینە، ئەمین (۱۹۹۹) ئەمنی ستراتیجی عێراق و سێکوچکەیی بەعسییان: تەرحیل، تەریب و تەبعیس، سلێمانی: چاپی سەنتەری لیکۆلێنەوه‌ی ستراتیجی کوردستان.

میدل‌ئێست وۆچ (۱۹۹۹) جێئۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، وەرگێڕانی سیامەندی موفتی‌زاده، سلێمانی: بلاوکراوه‌ی خاک.

هیلته‌رمان، یوست (۲۰۰۸) کاریکی ژەهراوی، ئەمریکا و عێراق و گازبارانی هەڵبەجە، وەرگێڕانی محەمەد حەمەسەلەح توفیق، سلێمانی: کۆمپانیای ئاوینه.

یاسین، باقر (۲۰۰۴) مێژووی خوێناوی عێراق، سلێمانی: چاپی مەکتەبی پێکخواه‌ی دیموکراتییەکان.

سه‌رچاوه‌ی فارسی:

آگامبن، جورجو (۱۳۸۷) قانون و خشونت: قدرت حاکم و حیات برهنه، ترجمه مراد فرهادپور، تهران: فرهنگ صبا.

آگامبن، جورجو (۱۳۸۷) وسایل بی‌هدف: یادداشت‌هایی در باب سیاست، ترجمه امید مهرگان و صالح نجفی، تهران: نشر چشمه.

امین، سمیر (۱۳۸۹) اروپامداری: نظریه‌ی فرهنگی سرمایه‌داری مدرن، ترجمه‌ی موسی عنبری، تهران: نشر علم.

فرامکین، دیوید (۱۳۹۵) صلح کردند که جنگ بماند (چگونگی یورش به خاورمیانه و دائمی شدن جنگ)، ترجمه‌ی داود حیدری و مفید علیزاده، جلد دوم، تهران: انتشارات دنیای اقتصاد.

فوکو، میشل (۱۳۸۹) تولد زیست‌سیاست، ترجمه رضا نجف‌زاده، تهران: نشر نی.

فوتانا، خوسپ (۱۳۹۴) گذشته تحریف شده اروپا: تفسیر دوباره اروپا، ترجمه‌ی افشین خاکباز، تهران: انتشارات مینوی خرد.

لمکه، توماس (۱۳۹۶) زیست‌سیاست، ترجمه‌ی محمد زهدی گهرپور و فاطمه سادات میراحمدی، تهران: نشر ثالث.

مایرز، تونی (۱۳۸۵) اسلاوی ژیزک، ترجمه‌ی احسان نوروزی، تهران: نشر مرکز.

یانگ، جولیان (۱۳۹۶) فلسفه قاره‌ای و معنای زندگی، ترجمه بهنام خداپناه، تهران: انتشارات حکمت.

سه‌رچاوه‌ی ئینگلیزی:

10 Stages of Genocide, By Gregory H. Stanton, President, Genocide Watch
2016, in: <http://genocidewatch.net/genocide-2/8-stages-of-genocide/>
HEARTLAND AND RIMLAND IN EURASIAN HISTORY, DONALD W. MEINIG, University of Utah: in
<http://ekldata.com/qqtLg7P3qXPZkkmeoQLtwEf3aXs/Meinig-Heartland-Rimland.pdf>
Fernand Braudel, in:
<https://www.encyclopedia.com/people/history/historians-european-biographies/fernand-braudel>

مالپه‌ره‌کان:

ئاواره‌ی حسین، ئه‌نفال، جینۆساید کردنی نه‌ته‌وه‌ی کورد، له‌ مالپه‌ری جینۆساید کورد:
<http://genocidekurd.com/ku/babati/4702>
سامان که‌ریم، ئه‌نفال، به‌لگه‌ی جینۆسایدی نه‌ته‌وه‌یه‌که، له‌ مالپه‌ری گه‌رمیان:
<http://agc.garmian.edu.krd/%D8%A6%DB%95%D9%86%D9%81%D8%A7%D9%84-%D9%88%D8%AA%D8%A7%D8%B1/>
مه‌سعوود بینه‌نده، کاره‌ساتی سه‌رده‌شت به‌ زمانی ئه‌نفال ده‌دوێ، وه‌رگێڕانی: چنوور سه‌عیدی و عه‌لی
حه‌سینی، له‌ مالپه‌ری کولتور مه‌گه‌زین:
<http://cultureproject.org.uk/kurdish/dr-binnda-anfal-binnanda/>

دونیای دواى كۆرۈنا

نووسىنى: يوفال نووح ھەرارى*
وەرگىرانى لە ئىنگلىزىيەو: ھىوا كەرىمى

ئەم زىيانە رادەبرى. بەلام ئەو بزارانەى ئىستا ھەلىان دەبۇرىن، دەتوانن ژيانمان لە سالانى داھاتوودا بگۆرن.

مروفايەتى ئىستا تووشى بوو بە تووشى قەيرانىكى جىھانىيەو. رەنگە ئەمە گەرەترىن قەيرانى نەوۋى ئىمە بىت. بىرارىك كە خەلك و حكومەتەكان لە ماوۋى چەند ھەوتوۋى داھاتوودا دەيدەن پى دەچى جىھانى سالانى داھاتوۋى ئىمە دابىرئىتەو. ئەو بىرارانە تەنیا سىستەمە تەندروستىيەكان دانارپىژنەو، بەلكو كار دەكەنە سەرئابوورى، سىياسەت و كولتوريش. ئىمە دەبى بە خىرايى و لىبراۋانە وەخۆكەوين. ئىمە ھەرۋەھا دەبى كارىگەرىيى درىژماۋى كردارەكانمان لەبەرچاوبگىرىن. كاتى ھەلبىزاردن لە نىۋان بزارەكاندا نابى تەنیا بىر لەو بەكەينەو ئاخۆ چۆن دەتوانىن لەم مەترسىيە رزگارمان بىت، بەلكو دەبى بىرلەوۋەش بەكەينەو كە بىرار وايە، دواى تىپەرپوۋنى زىيانەكە، لە چ جۆرە جىھانىكدا درىژە بە ژيان بەدەين. بەلى زىيان تى دەپەرپىت. مروفايەتى دەمىنئەو، زۆربەى ئىمەش ھىشتا ھەر زىندوۋ دەمىنن، بەلام ئىتر لە جىھانىكى جىاۋازدا.

زۆر لەو رېۋوشوئە كورتخايەنانەى لە بارى ئائاسايەدا گىردراۋنە بەر، دەبنە بەشىكى دانەپراۋى ژيانمان. ئەمە سروشتى بارى ئائاسايە. ئەم ئالوگۇرپانە پروسە مېژوئىيەكان بەخىرايى بەرەو پىش دەبن. بىرارگەلىك كە لە ھالەتى ئاسايىدا لەۋانەبوو بەسالان مشوورى لى بخورىت، لەم دۆخەدا

به چەند سەعاتێك دەدرێن و دەكەونە بوارێ جێبەجێكردنەوه. تێكنۆلۆژیا ناكامل و مەترسیداره‌كان دەخرێنە گەر، چونكە دەست لەسەردەست دانان و هێچنە كردن مەترسی زیاتری بەدواوه‌یه. تەواوی وڵاتانی دنیا وەك مشكی تاقیگەیان لێ هاتوووە لە خزمەت تاقیگەیه‌كی كۆمەڵایه‌تی بەرفراواندا. چى پروو دەدات ئەگەر هەمووان لە ماله‌وه ئەركەكانیان راپەرێن و دووراودوور لەگەل یەكدی لە پێوەندیدا بن؟ چى پروو دەدات كاتێك هەموو قوتابخانە و زانكۆكان دەبنە ئۆنلاین؟ هەرگیز لە كاتى ئاساییدا دەوڵەت و دامەزراوە بازرگانیه‌كان رێگە بەم چەشنە تاقیکاریانە نەدەن. بەلام ئیستا كاتى ئاسایی نیه.

لەم هەلومەرجی قەیرانەدا ئیمە لەگەڵ دوو هەلبژاردنی گرینگ بەرەوپرۆوین. یەكەم، هەلبژاردن لە نیوان چاوه‌دێریكردنیکى تۆتالیتاریانە و توانامەندكردنی هاوولەتان. دووهمەم، هەلبژاردن لە نیوان خۆتەریكخستنی ناسیونالیستی و هاویشتی جیهانی.

● چاوه‌دێریه‌كی ژێر پێستی

بۆ بەرگرتن لە تەشەنەسەندنی پەتا پێویستە تەواوی خەلك پابەندی هەندێك رێنمایی تاییه‌ت بن. گەشتن بەم ئامانجەش بە دوو رێگەى سەرەكیدا مەیسەر دەبێ. شێوازی یەكەم بۆ حكومه‌ته‌كانە كە دەبێ چاوه‌دێریی هاوولاتیان بكەن و ئەوانەش سزا بەدن كە بریارەكان پێشێل دەكەن. ئەوپۆكە بۆ یەكەم جار لە میژووی مەروفايه‌تیدا تێكنۆلۆژیا رێگەى خۆش كردوووە بۆ ئەوه‌ی كە بشێ چاوه‌دێریی هەموو كەس لە هەموو كاتێكدا بكرێت. پەنجە سال لەمەوبەر (كا گێ بێ) واتە پۆلیسی ئاسایشی یەكیه‌تی سۆفیه‌تی نەیدەتوانی ۲۴ سەعاتی شەو و رۆژ ۲۴۰ ملیون هاوولاتی سۆفیه‌تی لە ژێر چاوه‌دێری رابگرێ، بە هیوای ئەوه‌ش نەبوو بتوانی هەموو زانیاریه‌ به‌ده‌سته‌هاتووكان بەشێوه‌یه‌كی كاریگەر تاووتوی بكات. (كا گێ بێ) پشتی بە هێزی ئینسانی و لێكدانەوه‌ی دەستوپێوه‌نده‌كانی ئەستور بوو، هەر بۆیه‌ لە تواناییدا نەبوو سیخوڕ بۆ چاوه‌دێریكردنی تاك بە تاكی هاوولاته‌كان تەرخان بكات. بەلام ئیستا دەوڵەتان لە بری بەكارهێنانی مەروفاى پێكهاتوو لە گۆشت و خۆین، هەموو كەلێن و كۆنێکیان بە ئامێره‌هه‌ستیاره‌كانی شوێنپێه‌لگرتن و ئەلگۆریتمه‌ به‌هیزه‌كان تەنیوه.

لە شەری دژ بە پەتای فایرۆسی كۆرۆنا چەندین دەوڵەت كەرەسته‌ نویه‌كانی چاوه‌دێریكردنیان خستۆتە گەر. هەره‌ بەرچاوترین حاله‌تیش حكومه‌تی چینه. حكومه‌تی چین لەرێی چاوه‌دێریكردنی وردی تەله‌فونە

زىرەكەكان، كەلكۈەرگرتن لە كامىراى دەموچاۋناسى سەدان مىليۇن كەس و ناچاركردى خەلك بە خۆپشكىن و پاگەياندنى رېژەى گەرمای لەش و بارودۇخى تەندروستيان، نەك ھەر دەتوانى بە خىراىى ئەوانە دەستىشان بىكات كە گومانى تووشبوون بە قايرۇسى كۆرۈنايان لى دەكرى، بەلكو دەتوانى شوينپيشيان ھەلبىگرى و ھەرەكەسكىش لەگەل ئەوان لە پىۋەندىدا بوويت، بناسىتەو.

ئەم جۆرە تىكنۆلۇژىيە سنووردار نىە بە رۆژھەلاتى ئاسيا. سەرۆك وەزىرانى ئىسرائىل بىنيامين ناتانياھو لەم دوايىدە دەسەلاتى بە دەزگای ئاسايشى ئىسرائىل داوہ تا ئەو تىكنۆلۇژىيەى چاوەدېرى، كە پىشتەر بۆ بەرەنگار بوونەوہى تىرۆرىستان بە كار دەھات، بۆ چاوەدېرىكردى تووشبووان بە قايرۇسى كۆرۈنۈش بخرىتە كار. كاتىكىش كۆمىتەى پىۋەندىدار لە پەرلمانى ئىسرائىل، داواكارىيەكەى سەرۆك وەزىرانى رەد كردهوہ، ناتانياھو ئەمەى لە ژىر ناوى (۱) پىراى بارى نااساىى (۲) دا، تىپەراند.

ئىۋە رەنگە بلىن ئەمە ھىچ شتىكى نوى تيا نىە. لە سالانى رابردودا ھەم دەولەتان و ھەم كۆمپانىكان تىكنۆلۇژىيەى بگرە پىشكەوتووترىشان بۆ شوينپىھەلگرتن و چاوەدېرى و لەخستەبردنى خەلك بەكارھىناوہ. بەلام ئەگەر ورياناھىن ئەم پەتايە دەبىتە سەرچاوەيىكى گرینگ لە مېژووى چاوەدېرىدا. نەك لەبەر بەئاساىى لەقەلەمدانى كاركردن بە ئامرازەكانى چاوەدېرىى بەكۆمەل، ئەويش لە ولاتانىكدا كە پىشتەر بەكارھىنانى ئەم ئامرازەكانى رەد كړدۆتەوہ، بەلكو لەبەر ئەوہى ھىماى گۆرانكارى و گواستەوہىكى دراماتىكە لە چاوەدېرىى (۱) سەر پىستەوہ (۲) بۆ چاوەدېرىى (۳) ژىر پىست.

تا ھەنووكە، كاتىك پەنجەت دەخستە سەر شاشەى تەلەفونە زىرەكەكەت و لىنكىكت كلىك دەكرد، دەولەت دەويست بزائىت پەنجەى تۆرپىك چ لىنكىكى كلىك كىردوہ. بەلام بە ھاتنى قايرۇسى كۆرۈنۈش، ئىستا ئىتر تامەزرۆيى چۆتە سەر شتىكى تر. ئىستا دەولەت دەيەوى پلەى گەرمای پەنجەكانت بزانى و پەى بە پەستانى خويىنى ژىر پىست ببات.

● پودىنگى بارى نااساىى

يەككى لەو كىشانەى لە پىۋەندى لەگەل چاوەدېرىدا بەرەورپووى دەبىنەوہ ئەوہىە كە ھىچ كام لە ئىمە بە تەواوى نازانين چۆن چاوەدېرى دەكرىين و، نازانين ئەو رپوشويناھى بۆ چاوەدېرىكردنمان دەگىردىنەبەر لە سالانى داھاتوودا چى لى دەكەوېتەوہ. تىكنۆلۇژىيەى چاوەدېرى پىشكەوتنىكى خىراى بە خۆوہ بىنيوہ و

ئەو هی ۱۰ سال له مه و بهر به شتیکی زانستی خه یالی له قه له م ده درا ئەمڕۆ ئیتر بۆ ته هه والێکی به سه رچوو. وهك تاقی کردنه وه یه کی هزری، وهرن حکومه تیکی گریمانه کراو به یئینه پیش چاومان که داوا ده کا هه ر هاوولاتیك ده سته ندیکی بایۆمیتریک له ده ست بکا بۆئه وه ی ۲۴ سه عاتی شه وورپۆژ چاوه دیری گه رمای له ش و لیدانی دلی بکری. زانیاری به ده سته اتوو ه کان پاشه که وت ده کرین و به هو ی ئەلگۆریتمه کانی حکومه ته وه تاووتوی ده کرین. کاتیك نه خو ش ده که ویت، پیش ئەو هی خو ت پیی بزانی ئەلگۆریتمه کان لیی ئاگادار ده بن. ئەوان ههروه ها ئاگادار ده بن که تۆ له کو ی بوویت و له گه ل کیش دیدارت هه بووه. ده شی زنجیره ی تووشبوون زۆر که م بکریته وه و ته نانه ت به یه کجاری بچرپندر ی. سیستمی که له و شیوه یه ده توانی به چهند رۆژ په تاکه رابگری. سه رسامکه ر دیته بهرچاو، وانیه؟

به لام گومان له وه دا نیه که مه سه له که دیوکی نیگه تیغیشی هه یه، ئەویش ره وایه تیه خشی به م چاوه دیری کردنه نوییه له سه رتان. بۆینه ئەگه ر من له جیاتی (سی ئین ئین) کلیک بکه مه سه ر (فاکس نیوز) ئەمه ده توانیت ئیوه له بیروبوچوونی سیاسی من و ته نانه ت که سایه تی من ئاگادار بکات. به لام ئەگه ر ئیوه بتوانن چاوه دیری ئەوه بکه ن که ئاخۆ له کاتی ته ماشا کردنی گرتیه یی کی فیدیویدا چی به سه ر گه رمای له شی مندا دیت، یان ئاگاداری په ستانی خوین و لیدانی دلم بن، ئەوکات ئیدی ئیوه ده توانن بزنان چ شتیك من ده خاته پیکه نین، یاخود چی من ده گریینیت یا چ شتیك به راستی من تووره ده کات.

شایانی بیره ئانه وه یه که تووره ی و خو شی و دلته نگی و ئەفین دیارده گه لیکی بایۆلۆژین ریک وهك تالیهاتن و کوکین. هه مان ئەو تیکۆلۆژیایه ی که ده توانی کوکینی تۆ پیناسه بکات توانای پیناسه کردنی پیکه نینی تۆشی هه یه. ئەگه ر کۆمپانیا و ده ولته تان ده ست به کو کردنه وه ی داتا بایۆمیتریکه کانی ئیمه بکه ن ئەوکات ئەوان ئەو توانایه یان ده بیت که ئیمه چاکتر له خو مان بناسن و ئیدی؛ نه ته نیا پیشینی هه سته کانمانیان پی ده کری، به لکو ده توانن ده ستیش له هه سته کانمان وه ربه دن و هه رچیان هه ز لی بوو پیمانی بفروشن - جا ئەمه کالاییک بیت یا سیاسه تمه داریک.

چاوه دیری بایۆمیتریک وا ده کات که داتا کانی که مبرج ئانالیتیکا وه کوو شتیکی چاخی به ردین بیت بهرچاو. بیهینه بهرچاوتان له سالی ۲۰۳۰ داین و له کۆریای باکوور هه موو هاوولاتیك ناچاره ۲۴ سه عاتی شه وورپۆژ ده سته ندی بایۆمیتری له ده ستدا بیت. ئەگه ر تۆ له و کاته دا خه ریکی ته ماشا کردنی وتاری ربه ری بالا بیت و ده سته نده که ت هیما ی تووره یی تۆ نشان بدات، چی ده قه ومی!

به دلناییه وه ئیوه ده توانن مه له فی چاوه دیری بایۆمیتریک وه کوو هه ولتیکی کاتی، که له ره وش ی ئاوارته دا هاوته ئارا، پیناسه بکه ن و پیتان وابیت پاش ده ربازبوون له و ره وشه کوتایی پی دیت. به لام هه ول کاتیه کان هیندیک

خوۋى ناشىرىن لەگەل خۇياندا بەجى دەھىلن، بە تايەت كە ھەمىشە ترس و دلە راوكىي رەوشىكى خراپى دىكە لە ئارادايە. بۇ نموونە لە ولاتى من ئىسرائىل، بەھۆى شەرى سەربەخۆيەو ۱۹۴۸ ياساى بارى ئائاسايى راگەيىندرا. ئەو ياسايە كرايە پاساۋى كۆمەللىك رىساى كاتى كە ئىتر ھەر لە سانسۆرى چاپەمەنيەكان و دەستبەسەرداگرتنى زەويوزارەو بەگرە تا ديارىكردى رىوشوئى تايەت بۇ دروستكردى شىرىنى پودىنگ (بى گالتەمە!) دەگرەو. شەرى سەربەخۆي لەمىزە بە سەركەوتوۋى كۆتايى پى ھاتو، بەلام ئىسرائىل ھەرگىز ھەلۋەشەنەو بارى ئائاسايى رانەگەيانە و نەتوانىيە واز لە زۆر لە و رىوشوئە (كاتى) يانە ۱۹۴۸ بەيئىت (سپاس بۇخوا ھىچنەبى رىساى شىرىنى پودىنگ لە سالى ۲۰۱۱-دە ھەلۋەشەندرايەو).

تەننەت كاتىك كە فوكولى فايرۆسى كۆرۈناش بۇ ئاست خالى سفر دادەمركىتەو، ھىشتاش تاقمى حكومەتى تىنوۋى داتا و زانىارى، دەتوانن داوا بكەن كە ھاوولائىان دەست لە دەستبەندە بابۆمىتريەكانىان نەدەن ئەويش بە بيانوۋى ترس لە ئەگەرى سەرهەلدانەو فايرۆسى كۆرۈنا يان لەبەر ئەو ھى جۆرى ئىيولاي نوئ خەرىكە لە ئەفرىقاي ناوہراستەو سەر ھەلدەداتەو، يان بە ھەر بيانوۋىيىكى تر. لەم سالانەى دوايىدا مەملەتتەكى گەورە لە سەر پىرسى پارىزگارى لە پانتايى تايەت ئىمە، لە ئارادا بوو. قەيرانى فايرۆسى كۆرۈنا دەتوانىت لوتكەى ئەم مەملەتتە بىت. ئاخىر كاتىك خەللى لە نيوان دوو بزارەى پارىزگارى لە ژيانى تايەت و تەندروستياندا سىرشك دەكرىن، ئەوان عادەتەن تەندروستى ھەلدەبژىرن.

● پۆلىسى سابوون

لە راستىدا سەرچاۋەى كىشەكەش ھەر ئەو سەرىشكرانەى خەللىكە لە نيوان دوو بزارەى پارىزگارى لە ژيانى تايەت يان تەندروستى. چونكە ئەمە سەرىشكردىكى چەوت و ھەلەيە. ئىمە دەكرى و دەبى ھاۋكات چىژ لە ھەردوۋ بزارەكە وەربگرىن؛ ھەم پارىزراۋىتتى ژيانى تايەت، ھەم تەندروستى. ئىمە دەتوانىن بزارەى پارىزگارى لە تەندروستى و بەرگرتن لە تەشەنەى فايرۆسى كۆرۈنا ھەلۋەبژىرن بەلام نەك بە نرخی دامەزراندنى رىژىمە تۆتالىتارەكانى چاۋەدىركردن، بەلكو بە ھۆى توانامەندكردى ھاوولائىانەو. لەم چەند ھەفتەيەى دوايىدا ولاتانى كۆرياي باشوور، تايوان و سەنگاپور، چەند ھەللىكى سەركەوتوۋانەيان بۇ كۆنترۆلكردى پەتاي فايرۆسى كۆرۈنا داو. ئەمان، لەھەمان كاتدا كە ھىندىكىان كەللىك لە ئەپلىكەيشىنەكانى

شویښه لگرتنیش وەرگرتووه، زیاتره‌ه‌ولیان داوه پشت بیه‌ستن به تاقیکاریی به‌ریالو، راپۆرتدانی راستگۆیانه و هاوکاریی دوولایانه له نیوان خۆیان و خه‌لکی خۆیان که به باشی ئاگادار کراونه‌ته‌وه.

ته‌نیا ریڤاگاکانی هاندانی خه‌لک بۆ وه‌به‌رچاوگرتنی رینمایه سوودبه‌خشه‌کان بریتین نین له چاوه‌دی‌ریی چر و سزادانی قورس. کاتی‌ک خه‌لک فاکته زانستییه‌کانیان پێ بگوت‌ری‌ت و متمانه‌شیان هه‌بی‌ت به‌و کاربه‌ده‌ستانه‌ی ولات که ئه‌و راستییانه‌یان پێ ده‌لێن، له‌و کاتانه‌دا هاوولاتیان خۆیان کرداری دروست ئه‌نجام ده‌ده‌ن، به‌بی ئه‌وه‌ی ئیتر پێویست بکا (١) براگه‌وره (١) چاوی به‌سه‌ریان‌ه‌وه‌بی‌ت. به‌گشتی، خه‌لکی هاندراو و وشیارکراو زۆر به‌هیزتر و به‌پرشت‌تر له‌خه‌لکی ژیرچاوه‌دی‌رخراوی ده‌ستوبی سبی و ناوشیار.

نمونه‌ی ده‌ستشوستن به‌سابوون به‌ینه‌به‌رچاو. ئه‌مه‌یه‌ک له‌هه‌ره‌گه‌وره‌ترین پێشکه‌وتنه‌کانی مروفایه‌تی له‌بواری پاکوخواوینی دایه. ئه‌م کرده‌وه‌ ساده‌یه سالانه گیانی میلیۆنان که‌س ده‌پاری‌زێت. ئیمه‌ ئه‌مه‌ به‌ کرده‌وه‌یه‌کی به‌لگه‌نه‌ویست له‌قه‌له‌م ده‌ده‌ین، که‌چی ئه‌وه‌ ته‌نیا له‌سه‌ده‌ی ١٩ هه‌مدا بوو که زانایان گرینگیی شوستنی ده‌ستیان به‌سابوون بۆ ئاشکرا‌بوو. پێش ئه‌و ریکه‌وته، ته‌نانه‌ت پزیشکه‌کان و په‌رستاره‌کان، نه‌شته‌رگه‌ری له‌دوای نه‌شته‌رگه‌ریان ئه‌نجام ده‌دا، به‌بی ئه‌وه‌ی ده‌سته‌کانیان بشۆن. ئه‌گه‌ر ئه‌و‌رۆکه میلیارده‌ها که‌س پۆژانه‌ ده‌ستوپه‌لیان ده‌شۆن، له‌به‌ر ئه‌وه‌یه‌که له‌پۆلیسی سابوون بترسن، به‌لکو له‌به‌ر ئه‌وه‌یه‌که له‌راستییه‌که تیگه‌یشتون. من ده‌ستوپه‌لم به‌سابوون ده‌شۆم چونکه‌ باسی فایرۆس و باکتریایانم بیستووه. من تیده‌گه‌م که ئه‌م ئۆرگانیسمه‌ وردانه‌ ده‌بنه‌ هۆی نه‌خۆشکه‌وتن و ده‌شزانم که سابوون ده‌توانی ئه‌وان له‌ناو بیات.

به‌لام بۆ گه‌یشتن به‌ ئاستی‌کی ئه‌وتۆ له‌گوێراپه‌لی و هاوکاری، پێویسته‌ متمانه‌ له‌گوێراپه‌لی بێت. خه‌لک پێویستیان به‌وه‌یه‌که متمانه‌ بکه‌ن به‌ زانست، به‌کاربه‌ده‌ستانی میری و به‌میدیا. له‌سالانی راپ‌ردوودا سیاسه‌تمه‌داره‌ نابه‌رپرسه‌کان به‌ ده‌ستی ئه‌نقه‌ست متمانه‌یان به‌ زانست و کاربه‌ده‌ستانی میری و میدیا، لاواز کردووه.

ئێستاش دوور نیه‌ هه‌مان سیاسه‌تمه‌دارانی نابه‌رپرس که‌لکه‌له‌یان بکه‌وتنه‌ سه‌ر تا ئه‌سپی ئاو‌تۆریتاریه‌تی خۆیان به‌ تیزترین شیوه‌ تاویده‌ن، ئه‌وه‌ش ته‌نیا به‌و پاساوه‌ی گۆیا خه‌لکی متمانه‌ی ئه‌وه‌یان پێ ناکرێ که به‌ شیوه‌ی گونجاو هه‌لسوکه‌وت [له‌گه‌ل بارودۆخه‌که] بکه‌ن.

ئاساییه‌که متمانه‌یه‌ک که به‌ درێژایی سالانی‌ک لاوازیووه، به‌شه‌وی‌ک نۆژن ناکرێته‌وه. به‌لام ئه‌مانه‌ کاتی ئاسایی نین. له‌کاتی قه‌یراندا، زه‌ین و هزری مروفه‌کان ده‌توانن به‌ خیرایی بگوێدرین. تۆ و خوشک و براکانت ده‌توانن بۆ سالانی‌کی زۆر ده‌نگ له‌یه‌کتر دابهرن، به‌لام کاتی‌ک په‌وشیکی ئاوارته‌ دێته‌ ئارا، له‌ناکا و کانگایه‌کی شاراوه‌ی متمانه‌ و هاو‌پشتی له‌نیوانتاندا ده‌ته‌قیته‌وه و بۆ ده‌ستوبرد ده‌که‌ن بۆ یارمه‌تیدانی یه‌کتری. له‌جیاتی بنیاتنانی

بەم پىيە، قايرۆسى كۆرۈنە تاقىكارىيە كى گەورەيە سەبارەت بە ھاوولائىتى. لە پۈژانى داھاتوودا، ئىمە دەبى لە نىۋان بىرواكردن بە داتا زانستىيە كان و شارەزاينى بەشى تەندروستى لە لايەك و تىۋورى پلانگىرى و ئەو سىياسەتمەدارانەى خەرىكى خىزمەتكردن بە خۋيانن، يە كيان ھەلبۇئىرىن. ئەگەر ئىمە لە ھەلبۇئاردنى بۇزارەى دروستدا شىكست بخۋىن، لەوانەيە واژۋى خۇمان لە ژىر بەلگەى دەستداشتن لە بەنرخترىن ئازادىيە كانماندا بىيىنەوھە و، پىشمان وابى ئەمە تاكە رىگەيە بو پارىزگارى لە تەندروستىمان.

● ئىمە پىويستمان بە پلانىكى گۆبالە

دوو ههم هه لږاردنی گرینگ که ئیمه له گه لای بهر و پرووین، هه لږاردنه له نیوان خۆته ریکه خستی ناسیونالیستی و هاویشتی جیهانیدا. ههم په تاکه و هه میس ئه و قهیرانه ئابووریه ی له ئه نجامیدا پیک هاتووه، کیشه یلکی گۆبالن.

چارەسەرى ئەو كىشانەش تەنبا بە ھۆى ھاوکارىكى كارىگەرى گۇبالبە ۋە، مەيسەر دەبى.

سەرەتا و پىش ھەموو شتىك، بەچۆكداھىنانى قايرۆسە كە پىۋىستى بە دابەشىنە ۋەى زانىارىيە كان بە ھەموو دىئادا ھەيە. ئەمە خالى بە ھىزى مرقە لە بەرامبەر قايرۆسە كاندا. قايرۆسىكى كۆرۈنە لە چىن و قايرۆسىكى كۆرۈنە لە ۋلاتە يە كگرتوۋە كان ناتوان سەبارەت بە شىۋەى تووشكردنى مرقە كان پىنومامى يە كتر بكن. بەلام چىن دەتوانى زۆر وانەى بەنرخ سەبارەت بە قايرۆسى كۆرۈنە و چۈنەتى مامەلە كەردن لەگەل ئەو قايرۆسە، بە ۋلاتە يە كگرتوۋە كان بدات. ئەو شتەى پزىشكىكى ئىتالىيى بەرەبەيانىك لە ميلان پەى پى دەبات، رەنگە دەمە ۋەئىۋارە گىانى گەلىك كەس لە تاران لە مردن رزگار بكات. كاتى حكومەتى بەرىتانىا لە نىۋان ھەلباردنى چەند سىاسەتتىكى جىاۋازدا توۋشى پاراىى بوۋە، دەتوانى كەلك لە ئامۇزگارىى كۆرىيە كان ۋەربگرى كە مانگىك پىشتر لەگەل ھەمان كىشە پروبە پروو بوۋە. بەلام بۆ ئەۋەى ئەمە پروو بدات، پىۋىستمان بە رۋحى ھاوکارىكردنىكى گۇبالبە و متمانە ھەيە.

ۋلاتان دەبى مەىلى دابەشكردنىكى سنگفراۋانانەى زانىارىيان ھەبىت و بە خاكەپرايىە ۋە داۋاى پراۋىز لە يەكترى بكن، ھەرۋەھا دەبى بتوان متمانە بەو زانىارى و بەرچاۋروۋىنانە بكن كە ۋەرى دەگرن. ئىمە ھەرۋەھا پىۋىستمان بە تىكۋشانىكى جىھانى ھەيە بۆ بەرھەمەتپان و دابەشكردنى كەرەستەى پزىشكى كە گرىنگرىنيان كىتەكانى تاقىكارى و ئامپىرەكانى يارمەتيدەرى ھەناسە ھەلكىشان. لە جىاتى ئەۋەى كە ھەر ۋلاتىك بىەۋى بە شىۋازىكى لۇكالى ھەۋل بۆ بەدەستەتپان و بەرھەمەتپاننى ئەو ئامپىر و پىداۋىستىيانە بدات، تىكۋشانىكى رىكخراۋ لەسەر ئاستى جىھان دەتوانىت بەرھەمەتپاننى ئەم پىداۋىستىيانە خىراتر بكات و دلىيى بىەخشىت كەۋا بە شىۋازىكى دادپەرۋەرەنەتر بۆ رزگار كەردنى گىانى مرقە كان دابەش بكرىن. ۋەك چۆن ۋلاتان لە كاتى شەردا پىشەسازىيە سەرەكىيە كان (بەنەتەۋەى) دەكەن، رەنگە شەرى مرقە دژ بە قايرۆسى كۆرۈنەش پىۋىستى بە «بەمرۋفىكردن» ى ھىلە سەرەكىيەكانى ۋەبەرھىنان ھەبى. ئەو ۋلاتە دەۋلەمەندانەى ھالەتگەلىكى كەمى كۆرۈنەيان تىا تۆمار كراۋە، دەبى ئىرادەى ئەۋەيان ھەبى كە كەرەستە بەنرخە كانىان بۆ ئەو ۋلاتە ھەزارانە بنىرن كە لەگەل ئەژمارىكى زۆرى توۋشبوۋ گىرۋدە بوۋن، بەو پروايەۋە كە ئەگەر ھاتوۋ ئەۋانىش دواتر لىيان قەۋما، ۋلاتانى دىكە بە ھانايانەۋە دىن.

رەنگە پىۋىست بى ھەۋلىكى ھاۋشىۋەى جىھانى بۆ يەكانگىركردنى ستافى پزىشكىش بكەۋىتەگەر. ئەو ۋلاتانەى لە كاتى ئىستادا كەمتر لە قايرۆسە كە تىۋەگلاۋن دەتوانن ستافى پزىشكى بۆ ئەو ناۋچانەى جىھان بنىرن كە خراپتر تىۋەگلاۋن، ھەم بە نىازى ھارىكارىكردنىان، ھەم بە نىازى بەدەستەتپاننى ئەزموۋنىكى بەنرخ لە سۆنگەى ئەو ھاوکارىيەۋە. دواترىش ئەگەر ھاتوۋ ئاراستەى پەتاكە ۋەرسوۋپراۋە، دەشى ئاراستەى

ھارىكارىيە كانىش پىچەوانە بىرىتەوہ.

ھاوکارى جىھانى لە پانتايى ئابورىشدا پىويستىيەكى چارەنوسسازە. بە لەبەرچاوغرتنى سروشتى گۆبالی ئابورى و زنجىرەى رادەستکردنى کاللا، ئەگەر ھەر ھۆكۈمەتتىك بى گۆيدان بە ولاتانى دىكە خەرىكى كاروبارى خۆى بىت، ئەمە ئاکامەكەى دەبىتە پاشاگەردانى و قولبۈونەوہى قەيرانەكە. ئىمە پىويستمان بە پلاتىكى تىكۆشانى جىھانى ھەيە، ھەر ئىستا پىويستمانە.

مەرجىكى دىكە، گەشتەنە بە رىككەوتنىكى جىھانى سەبارەت بە گەشتکردن. ھەلپەساردنى ھەموو گەشتە نۆدەولەتتەكان بۆ ماوہى چەندىن مانگ، كىشەى گەورەتر بە دواى خۆيدا دەھىنەت و، دەبىتە كۆسپ لە سەر رىى شەر بە دژى قايرۆسى كۆرۈنا. ولاتان دەبى رىوشوئىنىك بدۆزنەوہ بۆ ھارىكارىيەكى يەكتەر، بۆ ئەوہى ھىچنەبى تاقمىكى كەم لە موسافىرانى سەرەكى واتە زانايان، پزىشكان، رۆژنامەوانان، سىاسەتمەداران و بازارگانان، بتوانن بە بەردەوامى لە سنوورەكان بىرپەنەوہ. ئەم كارە دەكرى بە ھۆى ساغبونەوہ لەسەر رىكەوتنىكى جىھانى ئەنجام بدرى، كە رىگە خۆش كات بۆ ئەوہى موسافىران پىشۈەختە ھەر لە ولاتەكەى خۆياندا لە بىژنگى تەندروستى بدرىن. كاتى تۆ دلنبا بى لەوہى تەنبا ئەوانەى بە وردى لە بىژنگ دراون رىى سواربۈونى فرۆكەيان پى دراوہ، بە باوہشىكى ئاۋەلاترەوہ ئەوانە وەردەگىت كە پى دەننە نىو ولاتەكەت. بەداخەوہ، ولاتان لە ھەلومەرجى ئىستادازەحمەتە ھىچ كام لەم كارانە ئەنجام بدەن. كۆمەلگەى جىھانى بە جارىك شەپلە لىى داوہ. كە چاۋ دەگىرپىت، وا ھەست دەكەيت ژوورەكە ھىچ مروفىكى پى گەشتوۋى تىدا نەبىت. وا چاۋەروان دەكرا رىبەرانى جىھان چەندىن ھەفتە پىش ئىستا كۆبۈونەوہى بەپەلەيان بۆ دانانى پلاتىكى تىكۆشانى ھاۋبەش رىك بخستانە. تازەبەتازە رىبەرانى گروپى G۷ كۆنفرانسىكى فىدوئىيان لەم ھەفتەيەدا رىك خست، ئەۋىش ھىچ پلاتىكى لەو شىۋەيەى لى نەكەوتەوہ.

لە قەيرانە گۆبالەكانى پىشوۋى وەك قەيرانى دارايى سالى ۲۰۰۸ و پەتاي ئىبۇلا-ى سالى ۲۰۱۴ داۋىلايەتە يەكگرتوۋەكانى ئەمىرىكا رۆلى پىشەنگايەتتى جىھانى گرتە ئەستۆ. بەلام ئىدارەى ئىستاي ئەمىرىكا ئەركى رىبەرايەتىكردنى لەسەر خۆى راكردوۋە. ئەم ئىدارەيە زۆر بە روۋنى رايگەياندوۋە كە مەزنايەتتى ولاتە يەكگرتوۋەكانى بەلاۋە زۆر گرىنگترە لە پاشەپوژى مروفايەتى.

ئەم ئىدارەيە تەنانتە وازى لە نىكتىرەن ھاۋپەيمانەكانى خۆى ھىناۋە. كاتىك تىكراى گەشتەكانى لە يەكەتتى ئەوروپاۋە قەدەغە كرد، تەنانتە زەحمەتى ئاگاداركدنەوہەكى پىشۈەختى ئەوروپايەكانى بە خۆى نەدا - چىگا بەوہى سەبارەت بەم برىارە توندە پاۋىژىك لە گەل يەكەتتى ئەوروپا بكات. سكاندال و ئابروۋچوۋنىكىشى توۋشى ئەلمانىا كرد كاتىك دەنگۆى ئۆفەرى ۱ مىليارد دۆلارى ئەمىرىكا بۆ كۆمپانىيەكى

دەرمانسازىي ئىلمانى بىلابوۋوۋە سەبارەت بە كېرىنى مافى قۇرخكراۋى فاكسىنى نوۋى Covid-۱۹. خۇئەگەر بىت و ئىدارەى ئىستاي ۋلاتە يەكگرتوۋەكان دواچار گۇرپان لە مەيلىدا پىك بىت و پلاتىكى تىكۇشانى گۇبائىش دابىرئىت، مەگەر بە دەگمەن دەۋلەتانى تر شوۋىن رېبەرىك بىكەون كە قەت بەرپرسىارىيەتى ھەلنەگرتوۋە، قەت دانى بە ھەلەكانىدا نەناۋە و، ۋەك پىشەى ھەمىشەيش ھەموو سەركەوتنىك بە ناۋى خۇيەۋە تۆمار دەكا و ھەموو چەۋتىيەكانىش دەداتە پال خەلكى تر.

ئەگەر جىگە بەتالەكەى ۋلاتە يەكگرتوۋەكان لەلايەن ۋلاتانى دىكەۋە پىر نەكرىتەۋە، نەك ھەر بەرگرتن بەم پەتا ھەنوۋەكەيىە زۆر دژوارتر دەبىت، بەلكو مىراتى ئەم دياردەيە بەردەوام دەبى لە ژاراۋىكردى پىۋەندىيە نىۋەۋلەتىيەكان لە سالانى داھاتوۋدا. لەگەل ئەمەشدا، ھەر قەيرانىك دەرفەتتىكىشە. ئىمە دەبى ھىۋادار بىن كە ئەم پەتا ھەنوۋەكەيىە يارمەتى بە مرقۇايەتى بدات تالە مەترسىي راستەوخۇى ناتەبايىە جىھانىيەكان تىيگات. مرقۇايەتى دەبى خۇى ساغ بىكاتەۋە و يەكىكىان ھەلېرئى. ئايا دەمانەۋى بە كۆپرەپى ناتەبايىدا شۆر بىيىنەۋە يان دەمانەۋى رېچكەى ھاۋسۆزى و ھاۋپىشتى جىھانى بگرىنە بەر؟ ئەگەر رېگەى ناتەبايى ھەلېرئىن، نەك ھەر قەيرانەكە زىاتر پەل دەھاۋىرئىت، بەلكو دوور نىە لە داھاتوۋدا كارەساتى زۆر خراپىرىشى بەدۋادا بىت. بەلام ئەگەر رېگەى ھاۋپىشتى گۇبائىل بگرىنە بەر، ئەمە نەك ھەر سەركەوتنمان دژ بە فايرۆسى كۆرۋنا مسۆگەر دەكات، بەلكو دەستەبەرى سەركەوتنمان دەبى بەرامبەر ھەموو ئەۋ پەتا و قەيرانانەى لەۋانەيە لە سەدەى ۲۱ دا بەرۋك بە مرقۇايەتى بگرن.

* يوفال نواح حەرارى نووسەرى كىتپە پىخوئەرەكانى (مرۆقى ئاۋەزمەند)، (مرۆقى خودائاسا) و ۲۱۰ وانە بۆ سەدەى بىست و يەكەم ۵۰. دەقى ئىنگىلىزىي ئەم وتارەى نووسەر لە لە مالپەرى Financial Times ۋەرگىراۋە.

پیکهاته هه لوه شانندن

نانسی. جی. هولاند^۱
وه رگی: کارووش عوسمانیان

گه رچی ریشه ی پیکهاته هه لوه شانندن له سه ره گ و بنجی چه مکی Destruction^۱ ی مارتین هایدگیروهه رواوه، به لام پیکهاته هه لوه شانندن تیکدان و پروخاندن نییه. پیکهاته هه لوه شینی بزافیکی دوو فاقیانه ی^۲ په سه ندکردن و په ت کردنه وه ی هاوکاته. ده فله سه فه ی هایدگیرو و ژاک دیریدادا، پیکهاته هه لوه شینی وه ک ریگایه ک بو خویندنه وه ی میژووی میتافیزیک هاته کایه وه، به لام زووری پی نه چوو بو شروقه ی ده قه کانی پیوه ندی دار به نه ده بیات، دین و ماف که لکی لی وه رگیرو و هاوکات کومه لیک تیوری دانه ری فمینیستی فرهنسه یی، بو توخی کردنه وه ی ده مارگریزی چه ق به ستووی پیاو، که سه رله به ری نه ریتی رووناک بییری ئوروو پایسی داگرتبوو، پروو له پیکهاته هه لوه شینی ده که ن. پیکهاته هه لوه شینی به مانای هه لوه شانندی ده ق و ته واوی «لایه نه هه لوه کانی» پیوه ندی دار به پیکهاته یه به هو ی ته ماوی بوونی زاتی و ناوه کیسی یه ک یان هه ندیک له چه مک و بابه ته کللییه کانی پیکهاته که، هاتوونه ته گورپی هه تائه و ته ماوی و دژوازیانه ئاشکرا بکه ن ده ق و به ردین. بو نمونه، ده به ره مه می «ده واخانه ی نه فلاتوون»^۳ دا، دیریدا په خنه ی سوقرات له وشه ی نووسراوه پیکهاته هه لوه شینی ده کا و پیی وایه په خنه که ی سوقرات به هو ی نه و به راوردی سوقرات خو ی له نیوان «یاده وه ری»^۴ و «نقیسار»^۵ ده یکات، نه ک هه ر تووشی ناته بایی ناوه کی ده بییت، به لکو و ده گزی ئه م راستیه ش راده چیت که روانگه کانی خویشی له ریگای وشه نووسراوه کانه وه (وه ک

1. Deconstruction, Nancy J. Holland, Internet Encyclopedia of Philosophy, <https://www.iep.utm.edu/deconst/>

له‌متمان‌به‌ده‌ر سه‌یری کردبوون) گه‌یشتونته‌ده‌ستمان (D-۱۶۱-۱۷۱). دیره‌دا ئه‌و بزاقه‌ دوو فاقیه‌ هاوته‌ریب ده‌گه‌ل گه‌رانه‌وه‌ی کیشه‌که‌ بۆ ده‌قه‌کانی ئه‌فلاتوون و خویندنه‌وه‌ی نه‌ریتیانیه‌ی ئه‌و ده‌قانه‌، ددان به‌هه‌ندی‌ک رینگای بنه‌مایی داده‌هیتیت تیان‌دا تیگه‌یشتنی ئیمه‌ له‌ جیهان به‌ستراوته‌وه‌ به‌پرووکردی سوقرات ده‌رباره‌ی وشه‌ی نووسراوه‌. دیریدا له‌ باسه‌ فلسه‌فیه‌یه‌کانی پیوه‌ندی دار به‌ پیشه‌کیه‌ک (D.G.W.F.Hegel, ۱-۶۹) و چوارچیوه‌ی وینه‌^۱ (Immanuel Kant, TP۱۷-۴۷)، ئاماژه‌ به‌ دژوازییه‌کی هاوچه‌شن ده‌کا به‌نۆره‌ له‌ ژووره‌وه‌ و ده‌ره‌وه‌ی هه‌ر کام له‌م به‌ره‌مانه‌دا له‌به‌ر چاو ده‌گیرین.

چونکه‌ جیاوازی نیوان ئه‌و شته‌ی له‌ ژووره‌وه‌ی ده‌ق دایه‌ (نیگارکیشه‌نه‌وه‌) و ئه‌و شته‌ی له‌ ده‌ره‌وه‌ی ده‌ق دایه‌، ده‌کرئ به‌ پپی هه‌ندی‌ک ئه‌سلی هاوچه‌شنه‌وه‌ پیکهاته‌هه‌لوه‌شینێ بکری، پیکهاته‌هه‌لوه‌شینێ وه‌ک Destruktion بزاقیکی میژووسازه‌ ده‌قه‌کان به‌ره‌و بارودۆخی داهینه‌رانیا و به‌ گشتی ئه‌و زه‌مینه‌یه‌ی تیی‌دا وه‌به‌ره‌اتوون ده‌گه‌رینته‌وه‌، نه‌ک هه‌ر نه‌ریت و ئه‌و بارودۆخه‌ میژوویی‌یه‌ی ده‌قه‌کانی لی هه‌ستاوته‌وه‌، به‌لکوو چۆنیه‌تی ژیانی نووسه‌رانی ده‌قه‌کان و گریه‌ست و ورده‌کاریه‌یه‌ی ده‌قه‌کانی ئه‌و زمانه‌ی ده‌قه‌کانیشی پی‌نووسراوه‌. ئه‌مه‌ش هۆکاره‌ بۆوه‌ی ده‌ق تووشی تیکچندراوییه‌کی شوین‌دانه‌رانه‌ی نه‌پراوه‌ بی‌ که‌ به‌ شیوه‌یه‌کی واجب هه‌ر چه‌شنه‌ خویندنه‌وه‌یه‌کی پیکهاته‌هه‌لوه‌شینانه‌ ده‌کاته‌ خویندنه‌وه‌یه‌کی پاژه‌کی و سه‌ره‌تایی.

● ۱. چه‌مکی «Destruktion»

به‌ کار بردنی وشه‌ی Destruktion، له‌ لایه‌ن هایدگیروه‌، تووشی ئه‌و گرفت و کیشه‌ هاوچه‌شنه‌ی ده‌کات که‌ هوسپیل له‌ به‌کاره‌ینانی وشه‌ی Intentionalität^۲ دا تووشی ببوو. هیچ کام له‌م وشانه‌ وشه‌یه‌کی ئاسایی و ساده‌ی ئه‌لمانی نین و هه‌ر دووکیان له‌ لاتینه‌وه‌ وه‌ک وشه‌سازیه‌ک بۆ ده‌برپینی چه‌مکی‌ک به‌قه‌رز وه‌رگیراون که‌ داهینه‌ره‌کانیا پیا و ابووه‌ ده‌ پانتایی فلسه‌فه‌دا چه‌مکی‌کی نوویه‌، به‌لام کاتیک ئه‌م وشانه‌ بۆ زمانی فره‌نسه‌یی یا ئینگلیزی وه‌رده‌گیردرین، هه‌ر ده‌بنه‌ ئه‌و وشانه‌ی که‌ ده‌گه‌ل ریشه‌ هاویه‌شه‌کانیا تیکه‌ل ده‌بن. هاوتای ئاسایی زمانی ئه‌لمانی بۆ وشه‌ی ئینگلیزی «destruction» وشه‌ی «Zerstörung» ه، به‌لام ته‌عبیری هایدگیر له‌ چه‌مکی «destruktion» زۆر نیزیکه‌ له‌ وشه‌ی Abbau یا هیتانه‌خواره‌وه‌. دیریدا وشه‌ی پیکهاته‌

هه‌لوه‌شینى (deconstruction) به‌کار دینى بۆوه‌ی فه‌رى به‌هه‌ردووک وشه‌ئه‌لمانییه‌کانه‌وه‌هه‌بى. (٦-٨٦EO) له‌کتیبى بوون و زهمان‌دا هایدگیر ده‌لّی مه‌به‌ستى Destruktion «گه‌یشتن به‌وئه‌زمونه‌کۆنانه‌یه‌تییان‌دا به‌یه‌که‌م ریگا‌کانى پیناسه‌کردنى سروشتى بوون گه‌یشتووین—ئه‌و ریگایانه‌ی بۆهه‌میشه و تاییستارپیشاندهرمان بوونه» (BT٤٤). ئه‌مه‌ئه‌و تاییه‌تمه‌ندییه‌دووفاقیه‌یه‌که‌له‌سه‌ره‌تای وتاره‌که‌دا پى‌داهاتین، تاییه‌تمه‌ندییه‌که‌نهریته‌ئورووپاییه‌کان ده‌ترازینى و له‌و ترازانه‌ی‌دا به‌تیگه‌یشتنیکى بنه‌په‌تى و قوول له‌بوون ده‌گا. ئه‌م ئامانجه‌، Destruktion له‌پیکهاته‌هه‌لوه‌شینى (deconstruction) جودا ده‌کاته‌وه، نه‌که‌له‌به‌ر ئه‌وه‌پیکهاته‌هه‌لوه‌شینى یه‌که‌به‌ره‌نهرییه‌، به‌لکوه‌له‌به‌ر ئه‌مه‌یه‌هیچ مه‌به‌ستیکى دیارى کراوى نییه‌. پیکهاته‌هه‌لوه‌شینى به‌رده‌وام پڕۆسه‌یه‌کى زیندوو و چالاکه‌، چونکه‌سروشتى هه‌میشه‌بگۆرى زمان به‌و مانایه‌یه‌هه‌لگرتنه‌وه‌ی دوايين مانا و شروقه‌له‌ده‌ق ئیمکانى نییه‌. چاخه‌یه‌که‌به‌دوایه‌که‌کان، که‌له‌سه‌ر بنه‌مای زمانه‌جیاوازه‌کان و شیوه‌جیاوازه‌کانى ژيانه‌وه‌هه‌ستاونه‌ته‌وه، کاتیک له‌به‌ر تیشکى ئه‌م واقعیه‌تانه‌ی‌واله‌گه‌لیان ژيان ده‌که‌ن، ده‌ق پیکهاته‌هه‌لوه‌شینى ده‌که‌ن، هه‌میشه‌چاویان به‌شتیکى جیاواز ده‌که‌وى. بۆ نمونه، له‌وه‌دا که‌مه‌به‌ست له‌«وشه‌ی نووسراوه» چ بووه، هه‌ر له‌پیشتره‌وه و له‌و کاته‌دا که‌دیریدا به‌ره‌مه‌ی «ده‌واخانه‌ی ئه‌فلاتون» ی نووسى، به‌هۆی ته‌قینه‌وه‌ی راگه‌یاننده‌ئیلکترۆنیکه‌کان، ئه‌و پرسه‌کوئوپر هاته‌گۆرى و گه‌شه‌ی کرد. سه‌ره‌به‌رى ئه‌و شتانه‌ی پیکهاته‌هه‌لوه‌شینى ده‌توانى ئاشکرایان بکا، حه‌قیقه‌ته‌کاتى و که‌م و زۆر به‌وه‌جه‌کانن، نه‌که‌حەقیقه‌ته‌قوول‌تر یا هه‌ره‌سه‌ره‌تایی‌یه‌کان. له‌لایه‌کى تره‌وه، له‌لای هایدگیر «ئه‌زمونه‌سه‌ره‌تایی‌یه‌کان» ی پێوه‌ندى دار به‌بوون که‌له‌رى Destruction وه‌ئاشکرا ده‌بن، به‌ره‌مه‌ی تاقه‌شروقه‌یه‌کى پرووتن که‌له‌حاست خراب‌تیگه‌یشتنى فه‌لسه‌فه‌له‌میژوومه‌ندى و کاته‌مندی مروّف، جیگره‌وه‌یه‌کى به‌قا پى‌کراوتر پاده‌نین.

میژوومه‌ندى و کاته‌مندی دوو خه‌سله‌تى جه‌وه‌ه‌ری دازاین (Dasein)، دازاین ئه‌و زاراوه‌یه‌یه‌هایدگیر بۆ ئینسان یان بوونی مروّف دایناوه، چونکه‌«گه‌لّاله‌یه‌کى تیکه‌وتوویه»^٨، جه‌وه‌ه‌ریکه‌به‌شیوه‌یه‌کى واجب پرووى له‌دوارۆژیکى نادیار و نه‌ناسراو دایه‌و هاوکات رابردوویه‌کى هه‌لگرتووه‌که‌خۆی به‌پررسى نییه‌و هه‌رگیز ناتوانى بیناسى. بیره‌دا کات نه‌که‌هه‌ر گوته‌زایه‌که‌له‌مه‌ر ئه‌زموون (ئه‌و جوهرى له‌فه‌لسه‌فه‌ی کانت‌دا وایه‌)، به‌لکوه‌جه‌وه‌ه‌ر و بنه‌مای بوونه. چونکه‌بوونه‌کانى ساتى ئیستا به‌پى رابردوویه‌که‌پیناسه‌ده‌کرین که‌کۆمه‌لیک ئیمکان وه‌به‌ردینى و به‌پى دوارۆژیک پیناسه‌ده‌کرین تى‌دا گه‌لّاله‌ی ئه‌و ئیمکانانه‌داده‌پژین. له‌پێوه‌ریکی گه‌وره‌تردا، ئه‌م کاته‌مندیبوونه‌ی دازاین (دژ به‌روحى هیگیلی) ئه‌و شته‌یه‌میژوو ده‌خولقینى؛ توانستى مروّفه‌بۆ به‌ره‌و پێشه‌وه‌چوون و گه‌رانه‌وه‌بۆ رابردوو و شروقه‌کردنى رابردوو، نه‌که‌هه‌ر بارودۆخى ژيان، به‌لکوه‌ته‌واوى ئه‌و جیهانه‌کۆمه‌لایه‌تییه‌ی مروّف تى‌دا ده‌ژى. به‌برواى هایدگیر ده‌و جیهانه‌کۆمه‌لایه‌تییه‌دا، Destruktion

ی نهریته‌کان ده‌توانی ئیمه‌ بۆ رابردوویه‌ک بگۆزیته‌وه‌ و شرۆفه‌ بکریته‌وه‌ تیی دا تیگه‌یشتنیکی قوولتر له‌و بوونه‌ شاراوه‌یه‌ی ده‌قه‌ پیش‌وه‌خت و سه‌ره‌تایی‌یه‌کانی نهریتی ئوروپایی بیه‌ مه‌یدان؛ Destruction به‌ پیی شیوازیکی نویی سه‌یرکردنی رابردوو، هه‌ندی‌ک ریگامان بۆ ده‌کاته‌وه‌ گه‌ڵاڵه‌ی دوا‌پۆژیکی به‌قایی کراو و جیاواز بۆ دازاین دابریژین.

● ٢- پیکهاته‌هه‌لوه‌شیینی

ئه‌لف: فۆرمۆله‌ پیش‌وه‌خته‌کان

پیشتر ئاماژه‌مان پێ کرد پیکهاته‌هه‌لوه‌شیینی له‌ Destruction جودا ده‌بیته‌وه‌ و به‌و جودا بوونه‌وه‌یه‌ی وای لی دئ هیچ گه‌ڵاڵه‌ و ئامانجیکی نه‌گۆر و چاوه‌پوان کراوی نه‌بی و به‌ پیچه‌وانه‌ بیه‌ پرۆسه‌یه‌کی نادیار و نه‌پراوه‌. پیکهاته‌هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ بیه‌دا ئامیژیکی ره‌خه‌ گرانه‌یه‌ و به‌ تایبه‌تی له‌لای هایدگیره‌وه‌ ئه‌و مانایه‌ کویر ده‌کاته‌وه‌ پیی وایه‌ ئه‌و ده‌قه‌ی ده‌بی پیکهاته‌هه‌لوه‌شیینی بکری، به‌شیکه‌ له‌وه‌ چۆن بیروکی ئوروپایی به‌هه‌له‌ پۆیشتوه‌ و پۆیستی به‌ راست کردنه‌وه‌ هه‌یه‌. هۆکاره‌که‌شی ئه‌مه‌یه‌ پیکهاته‌هه‌لوه‌شیینی دوو پوانگه‌ ره‌ت ده‌کاته‌وه‌، یه‌کیان پیی وایه‌ ده‌ میژووی ئوروپایی داسی چاخیی چه‌ق به‌ستوو (که‌ونا، ناوه‌راست و مۆدیرن) هه‌ن که‌ ده‌لاله‌ته‌ بۆ لارییی و لادان و ئه‌وی تریان پیی وایه‌ هیندی‌ک ریی دیاری کراو هه‌ن تییان دا له‌وانه‌یه‌ ئه‌م لارییی و لادانه‌ به‌ هۆی دیسان-شرۆفه‌کردنی فه‌لسه‌فه‌ی پیش‌وه‌ختی یۆنان کۆتایی پێ بی. به‌ پیچه‌وانه‌، دیریدا پیداکری ده‌کا ئه‌و شته‌ی ئه‌و پیکهاته‌هه‌لوه‌شیینی ده‌کا، ئه‌و ده‌قانه‌ هه‌ر خۆی «هۆگر» یانه‌ (Aveo) و به‌شیکه‌ ژبانه‌کی جیهانی تی‌فکرینی ئیمه‌ن و هه‌لگری پوانگه‌یه‌کن بۆ ئاشکراکردنی تی‌کچندراوییه‌ سه‌ره‌کیه‌کان و دژایه‌تییه‌ شاراوه‌کانیان. دیریدا بۆ نمونه‌، به‌دوای نه‌زۆک‌کردنی پوانگه‌ی کانت دا ناگه‌رێ، یا له‌ دوو نییه‌ نووسراوه‌کانی کانت و شرۆفه‌ بکا نیزیک بن له‌ پوانگه‌که‌ی خۆی ده‌رباره‌ی پرسه‌ی فه‌لسه‌فه‌ ده‌بی چ بی، به‌لکوو ئه‌و ریگایانه‌مان پێ نیشان ده‌دا تییان دا کانت نهریتی میتافیزیکی ده‌گۆرێ و دیری‌ی پێ ده‌دا، هه‌روه‌ها ئه‌و ریگایانه‌شمان پێ نیشان ده‌دا تیی دا ده‌قه‌کانی کانت و پرای «لایه‌نه‌هه‌له‌» هاوچه‌شنه‌کانه‌وه‌ که‌ هه‌ر به‌ پیی میژووی ئه‌و نهریته‌ میتافیزیکیه‌، پرست له‌ خودی نهریته‌که‌ ده‌برن، په‌کی خۆیان ده‌خه‌ن.

له سالی ١٩٦٧ دا دیریدا ئه م پیناسه یه راده نی:

«پیکهاته هه لوه شانندن وه» یه فلسفه ده بته بیرکردنه وه له — به راست ترین و ناوه کی ترین شیوه دا —
 ره گه زناسی پیکهاته یی یانه ی چه مکه فلسفه فیه کان و ده هه مان کات دا دیاری کردنی — له پرووگه یه کی
 دیاری کراوی دهره کیسه وه که فلسفه فیه پی نیسه ته وسیفی بکا و ناوی لی نی — ئه و شته یه له ری
 مانا کانی ئه م... سه رکوته ورووژینراوه خوی ده کاته میژوویه ک و میژوو توانیویتی بیشاریته وه یا
 قه ده غه ی بکا و بیرده دا» (٦P).

ئه و شته ی ده که ویتته دهره وه ی ئه م پانتایی یه یا له و پانتایی یه پاوان کراوه که نه ریتی فلسفه ی به سه ری دا
 زاله و گهرچی تیشی دا بی ناو و نشان ماوه ته وه، دا بینکه ری خالی وهرچه رخا و کلیلیکه به هویه وه ئه و هه له
 و که موکوری و بوشایی یانه ده دوزینه وه که زال بوون هه ول ده دا بیانشاریته وه. دژایه تی نیوان نووسراوه و گوتراوه
 له لای ئه فلا تونه وه، ده ق و پیشه کیسه که ی له لای هیگیله وه، نیگار کیشانه وه و چوارچیوه له لای کانتیه وه، سه ر
 به زنجیره یه ک له دژبه ریتین (باش، خراب / له ش، زمین / نیرینه، میینه / په راویز، ناوه ند / واجب، ئیمکان و هتد)
 که به چه ند لادا نه ریتی فلسفه ی ئوروپایی پیکهاته به ندی و به ریو به ری ده که ن. هه ر کام له و جووته دژبه ره،
 زنجیره پله یه که و به ته ما بووه هه م لایه نی نا زال (له ش، میینه، په راویز، ئیمکان) و هه م هه رچی له دهره وه ی
 ئه م دژبه ریه یه (ته ماوی بوون، هیلی دوولت کارانه، دووره گیی) له پانتایی فلسفه ی پاوان بکا. ئه م دژبه ره
 زنجیره پله یی یانه به نۆره ی خویانه وه به مایه ک بو زنجیره پله یی سیاسی، زال بوونی کومه لایه تی (نیرینه، میینه /
 کویله، ئازاد / دارا، نه دار / مه سیحی، ئه وی تر / شارمه ند، کوچه ر) و جیاوازیه کانی پیوه ندی دار به ده سه لالت
 وه به ردینن که ریک ئه و شیوه سه رکوته دهره وروژینن دیریدا په نجه ی بو راکیشاوه. بویه پیکهاته هه لوه شیئی
 حاشا له ئیمکانی هه بوونی هیندییک له «ئه زمونه سه ره تاییه کانی» پیش - سقراتی دهره به ری بوون ده کا که
 به پروو خاندنی نه ریتی میتافیزیکیه وه پیان بگه یین و له جی دا ئه و گرفتانه چاره سه ر بکا به هوی نه ریتیه وه هاتوونه ته
 گورئ، چونکه به سه ر ئه م گوته هاوچه شاننه شه وه، ئه و ئه زمونانه بابته ی به رتیشکی پیکهاته هه لوه شیین.

ئه وه ی پیکهاته هه لوه شیئی له نیو یه که به ری شته کانی تره وه ئاشکرای ده کا، ئه مه یه ئه و سه رکوته ی له پیناو
 خولقاندنی میژووی فلسفه فیه واجب ده نوینی، له مه ودایه کی گه وهره تر دا سه رکوته ی ئه و شته یه فلسفه فیه خوی
 ناتوانی به رزه فتی بکا، سه رکوته ی ئه و شته یه وپرای ئه وه به شییکه له فلسفه فیه به ره دهستی تیگه یشتنی فلسفه فیه
 هه لدی. ئه و لایه نه هه له یه ی و پیکهاته هه لوه شیئی به دووی دا ده روا، ئه و شوین پیانه ن ده پانتایی فلسفه فیه دا
 جیهیشتراون، ئه ویش به ری ئه و شته دا که ده بی وه ک گوته زایه کی دهره کی بو فلسفه فیه پیناسه بکری هه تا به
 فلسفه فیه دهریچی. کاره پیش وه خته که ی دیریدا ئه م لایه نه هه له یه له و شته گری ده دا له ری وشه ی گوتراوه

ده‌که‌وێته به‌رده‌ست: ده‌ست‌کورتی ئێمه‌ بۆ به‌رزەفت‌کردن و سنووردارکردنی مانایه‌ک که له‌وانه‌یه‌ درابێته‌ وشه‌کان، به‌هۆی پێشکه‌وتی میژوویی زمان، ته‌ماوی‌بوونی مانا له‌باری زمانناسیه‌وه‌ و توانایی ده‌قی نووسراوه‌ بۆ ئه‌وه‌ هه‌ڵبژێردرێته‌وه‌، دیسان وه‌به‌ر بێته‌وه‌ و له‌و که‌شه‌دا بخوێندرێته‌وه‌ که نه‌ ده‌توانین وێنای بکه‌ین و نه‌ ده‌توانین به‌رزەفتی بکه‌ین^۹ (به‌رواڵه‌ت، دژ به‌ زه‌مینه‌ی سنووردار و بێ ناو‌بژیوانکارانه‌ی وشه‌ی گوتراوه‌یه‌). بۆیه‌ ده‌کرێ هه‌ر چه‌شنه‌ ده‌قیک پێکهاته‌هه‌ڵه‌وشی بکری (ته‌نانه‌ت په‌یامه‌ که‌رت ئاساکه‌ی نیچه‌ش) چه‌تره‌که‌م له‌ بیر چووه‌ (in spurs)، به‌لام ده‌قه‌ په‌سه‌نه‌کان (ئه‌فلاتوون، کانت، هێگیل و هایدگی‌ری دووهم‌میش) پانه‌ری به‌پیت‌ترین زه‌مینه‌ن بۆ پێکهاته‌هه‌ڵه‌وشی. ئێمه‌ زۆرتر له‌ پێی دیتنی شوێن‌پێه‌کانی ترسیک له‌ نه‌بوونی په‌ها، ده‌توانین له‌ باره‌ی خۆمانه‌وه‌ فی‌ربین که ده‌ ده‌قه‌کانی هێگیل‌دا، چه‌مکی والا (Aufhebung) ده‌وروژین، نه‌ک دیتنه‌وه‌ی ئه‌و نه‌بوونه‌ ره‌هایه‌ له‌ نێو نووسراوه‌ی که‌سیکه‌وه‌ که‌ کاریگه‌رییه‌کی واقوولی له‌سه‌ر فه‌لسه‌فه‌ی (سیاسه‌ت) ئوروپایی دانه‌ناوه‌.

که‌وایه‌ وه‌ک نمونه‌یه‌کی پێوه‌ندی‌دار به‌ پێکهاته‌هه‌ڵه‌وشی، باش‌تر دێته‌ به‌ر چاو ده‌قیک هه‌ڵبژێرین نزیک‌بێ له‌ چه‌تری نیچه‌ نه‌ک دیارده‌ناسی روحی هێگیل. به‌ره‌می حه‌قیقه‌ت ده‌ نیگارکێشانه‌وه‌دا سه‌ردێری خۆی له‌و نامه‌یه‌ی پۆل سێزانه‌وه‌ وه‌رده‌گرێ تێی‌دا به‌ ئیمیل بیرنارد ده‌لی: «من له‌حاست به‌ره‌می حه‌قیقه‌ت له‌ نیگارکێشانه‌وه‌دا به‌ تۆ قه‌رزدارم» [la verité en peinture] و ئه‌وه‌شت پێ ده‌لێم. دێری‌دا ده‌لی فه‌لسه‌فه‌ی زمان له‌ حاست نووسین و ده‌ربڕینی ئه‌م پسته‌یه‌ی ئیمیل‌ه‌وه‌، بانگه‌شه‌ ده‌کا سێزان ده‌بێ زانیی مه‌به‌ستی چ بووه‌، به‌لام له‌ راستی‌دا پسته‌که‌ هێچ مانایه‌کی دیاری‌کراوی به‌ به‌ریه‌وه‌ نییه‌. حه‌قیقه‌ت له‌ نیگارکێشانه‌وه‌دا له‌و سنوورانه‌ هه‌ڵده‌کشی و واوه‌یان ده‌پروا که فه‌لسه‌فه‌ به‌ له‌ به‌ر چاو‌گرتنی زمانه‌وه‌ ده‌یه‌وه‌ی دیاریان‌بکا، چونکه‌ لانی که‌م چوار مانای هه‌یه‌ و هێچ کامه‌یان دانا به‌زێته‌^{۱۰} سه‌ر ئه‌وه‌ی تر: (۱) حه‌قیقه‌ت له‌باره‌ی خودی حه‌قیقه‌ت ده‌بێ ده‌ نیو یا له‌ پێی نیگارکێشانه‌وه‌ یا کاریکی‌تری هونه‌رییه‌وه‌ بدۆزێته‌وه‌، وه‌ک ئه‌و حه‌قیقه‌ته‌ی هایدگی‌ر له‌ کتیی «سه‌رچاوه‌ی کاری هونه‌ری»‌دا و ده‌ نیو نیگارکێشانه‌وه‌ی پیللوی فان‌گۆک‌دا ده‌بیینیته‌وه‌. (۲) حه‌قیقه‌تی نیگارکێشانه‌وه‌ به‌ چه‌شنی نیگارکێشانه‌وه‌، ئه‌وه‌ی که‌ چهند «راسته‌ بۆ ژیان» و چهند سه‌رکه‌وتوو‌یه‌ له‌ نوانده‌وه‌ی ئه‌و شته‌ی وا مه‌به‌ستی بووه‌ بینوینێته‌وه‌. (۳) حه‌قیقه‌ت ده‌رباره‌ی ئۆبژه‌ی حه‌قیقه‌ت که‌ ده‌کرێ له‌ پێی نیگارکێشانه‌وه‌ بیندرێته‌وه‌، وه‌ک ئه‌و کاته‌ی پۆرتالیک به‌ ئاشکرایه‌ی که‌ سایه‌تی سووژه‌ی خۆی نشان ده‌دا. (۴) حه‌قیقه‌ت ده‌رباره‌ی نیگارکێشانه‌وه‌ به‌ چه‌شنی ئه‌و شته‌ی واده‌ نیگارکێشانه‌وه‌دا وه‌ک کاریکی ئینسانی یا فۆرمی هونه‌ر، حه‌قیقه‌ته‌.

ئه‌م ته‌ماوی‌بوونه‌ی پسته‌ فیه‌نسه‌یه‌ که‌ به‌ هۆی ئه‌م راستیه‌ سه‌روبه‌ر بووه‌ که‌ سێزان به‌لێنی ده‌دا به‌ زمان

حه‌قیقه‌ت بلی نه‌ک بیکشیتیه‌وه و بی‌ره‌دایه ده‌ق و نیگار کیشانه‌وه له زنجیره‌یه کی تی‌کچندراوی مانا و راستیه مومکینه‌کان‌دا، پیکه‌وه ده‌لکینه‌وه. له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ریکه‌وه‌ندی فرهنسه‌یی «en peinture» (ده‌نیگار کیشانه‌وه‌دا) له‌قه‌ده‌ر ئاسایی‌یه (که‌چی له‌وه‌رگیران به‌ده‌ره)، رسته‌که هی‌چ مانایه‌کی تایبه‌تی نییه و ناشکرئ هه‌یی. چون‌که جار جار پیکهاته‌هه‌لوه‌شانده‌وه‌ی ئه‌م جو‌ره ده‌قه په‌مزاوی و قه‌تسانه‌گرفتی له‌گه‌له، مه‌به‌ستی دیریدا لیره‌هه‌ر خودی گوته‌کانی سیزان نییه، به‌لکو وروانگه‌ی حه‌قیقه‌ت و به‌لینی‌یه‌کانه (ناشکراترین قه‌رز له‌گوزاره‌ی سیزان‌دا «من به تو قه‌رزدارم») که له‌فله‌سه‌فه‌ی هاوچه‌رخ‌ی زمان‌دا به‌دی ده‌کرئ. ئه‌م رسته‌یه له‌به‌ر ته‌ماوی بوونه‌که‌ی، نه‌ک هه‌ر ده‌ره‌قه‌تی پیه‌وره فله‌سه‌فیه نه‌ریتیه‌کان نایه تا نرخی‌کی حه‌قیقی هه‌بی، به‌لکو و پیی نیه بگاته مه‌رجه‌کانی په‌زامه‌ندیش پیی‌دا فله‌سه‌فه‌ی ئه‌م دوا‌یی‌یانه‌ی زمان هیوادار بوو سه‌ره‌له‌نوئ ئه‌و پیه‌ورانه جی‌گیر بکاته‌وه و پروونی بکاته‌وه ئایا سیزان «قه‌رز که‌ی» داوه یا نا. دیریدا له‌ری پیکهاته‌هه‌لوه‌شانده‌وه‌ی ریکه‌وه‌ندی «حه‌قیقه‌ت ده‌نیگار کیشانه‌وه‌دا»، هیواداره‌پیداگری له‌سه‌ر واقیعه‌تی‌کی پراگماتیک بکا که چون کارکرده‌کانی زمان وه‌ک دیارده‌یه‌کی زیندوو، گه‌شه‌پیدانی پیه‌وری‌کی ره‌سمی و رووت بو ناسین و ریزبه‌ندی گوزاره‌کان نامومکین ده‌کن.

بی: پیکهاته‌هه‌لوه‌شینیه‌ئ ده‌بی

یه‌کی‌ک له‌راستیه سه‌ره‌کیه‌کانی پیه‌وه‌ندی دار به‌په‌سه‌ندکردنی پیکهاته‌هه‌لوه‌شینیه له‌ولاتی ئه‌مریکا، ئه‌وه بووه دپارتمانی ئه‌ده‌بی له‌چاو دپارتمانی فله‌سه‌فی زووتر پیکهاته‌هه‌لوه‌شینیه په‌سه‌ند کرد. بی-گومان چه‌ندین هۆکار بو ئه‌م په‌سه‌ندکردنه‌ش هه‌ن، به‌لام یه‌کی‌ک له‌وه‌کارانه به‌و جو‌ره‌ی جیفری هارتمه‌ن ئاماژه‌ی پیی ده‌کا، ئه‌مه‌یه «په‌خنه‌ی پیکهاته‌هه‌لوه‌شینانه‌خۆی وه‌ک چالاکیه‌کی پیه‌وه‌ندی دار به‌رۆمان نانوئیتیه‌وه»، چون‌که ته‌ماوی بوون و زه‌مینه‌مه‌ندی، پیه‌وه‌ندی دوو لایه‌نه‌ی وشه‌ی نووسراوه و گوته‌راوه که پیکهاته‌هه‌لوه‌شینیه ده ده‌قه فله‌سه‌فیه‌کان‌دا پیداگریان له‌سه‌ر ده‌کا، ده‌دقه ئه‌ده‌بییه‌کان‌دا، به‌رچاوتر و ناشکراتره. ده‌هه‌مان کات‌دا، پیکهاته‌هه‌لوه‌شینیه له‌ری راسته‌پاسته‌کردنی ئه‌م راستیه‌ی ده‌لئ «ته‌واوی ئه‌م شته‌ی به‌روح یا مانایه‌کی جودا له‌پته‌کانی ده‌قه‌وه بیرمان لئ کردووه‌ته‌وه، ده‌پانتایی‌یه‌کی نیوان ده‌قی» (دا ده‌مینیتیه‌وه (DCviii)، دالانه‌گرینگه‌کانی پیه‌وه‌ندی فله‌سه‌فه و خوئنده‌وه ئه‌ده‌بییه‌کانی کردووه‌ته‌وه. ئامرازه‌کانی پیکهاته‌هه‌لوه‌شینیه و جو‌ری ئه‌و حه‌قیقه‌تانه‌ی ناشکرایان ده‌که‌ن ده‌هه‌ردوو‌ک پانتایی‌دا {فله‌سه‌فه و ئه‌ده‌بیات} هاوچه‌شن. ستراتیژی سه‌ره‌کی هه‌روا هه‌ر ئه‌وه‌یه به‌به‌ری ده‌ق‌دا، شوین پیی ته‌ماوییه‌کی بنه‌مایی یا گری‌کویره‌یه‌ک بگرینه‌به‌ر تا ئه‌و دژبه‌رایه‌تییه زنجیره‌پله‌یی یانه‌روون بکه‌ینه‌وه ده‌قه‌که له‌سه‌ری دامه‌زراوه، هه‌روه‌ها هه‌ندیک له‌و لایه‌نه

هه لانه‌ش پروون بکه‌ینه‌وه ده‌ق وږایانه‌وه په‌کی ده‌که‌وئ، که‌چی هه‌روا له‌ بیروکی‌ی ئوروپایی‌دا، ددان به‌ هیژ و گرینگایه‌تیه‌که‌ی داده‌هینرئ. بۆ نمونه، خویندنه‌وه‌ی ده‌روون‌شیکارانه-کلاسیکی ئیرنیست جونس له‌ «هملیت» پیکهاته‌هه‌لوه‌شینانه‌یه، ئه‌ویش له‌ وگوشه‌نیکایه‌وه‌که‌ له‌ نمایشته‌نامه‌ی «ژولیس سیزار» دا باوک‌کوژی‌ه‌کی ناره‌وا به‌رجه‌سته‌ده‌کاته‌وه، (شکسپیر خوی له‌م راستیه‌نه‌بان ده‌کا که‌ برؤتوس کوره‌ بیژوه‌که‌ی سزار بووه و ئه‌مه‌ش ده‌لاله‌تیکه‌ بۆ جووتیکي دووفاقیانه‌ی نه‌گور له‌ باوک و کور، باوکی (خوش‌ویستراو-)/ کوری (شهرعی)، خویندنه‌وه‌که‌ی ئیرنیست جونس بۆ به‌ دوا‌داجوونی پرس‌ی لایه‌نی هه‌له‌ی ئودیپ له‌ کایه‌ی دواتردا، ئه‌م شیوه‌خونه‌بان‌کردن و پاک‌کردنه‌وه‌یه‌ی {پرسه‌که‌} به‌چه‌شني کلیک له‌به‌ر چاو ده‌گرئ. دیره‌دا پیکهاته‌هه‌لوه‌شیني نه‌ک هه‌ر مانایه‌کی نوئ له‌ «هملیت» وه‌به‌ر دینئ، به‌و جوړه‌ی ده‌توانین بلین دیریدا له‌ باسی پتوه‌ندی‌دار به‌ پيشه‌کیه‌کان له‌ هیگیل‌دا ده‌یکات، به‌لکو و تیگه‌یشتنی ئیمه‌ له‌ به‌ره‌مه‌که‌ی شکسپیر ده‌وله‌مه‌ندتر ده‌کات.

دیره‌کانی سه‌روو ئه‌م راستیه‌نیشان ده‌دن که‌ پیکهاته‌هه‌لوه‌شیني زورتر له‌ ئه‌ده‌بیات‌دا ده‌وریکی جیاواز کایه‌ده‌کا نه‌ک فله‌سه‌فه. پیکهاته‌هه‌لوه‌شیني گه‌ره‌کیتی ده‌تیوری ئه‌ده‌بی‌دا و له‌باره‌ی بایه‌خی تیورییه‌کانی تیوری‌دایره‌کان که‌لکی لی وه‌رگیری، نه‌ک له‌باره‌ی بایه‌خی ئه‌و ده‌قانه‌ی باسیان له‌سه‌ر ده‌کن. فله‌سه‌فه‌ی کانت پیکهاته‌هه‌لوه‌شیني ده‌که‌ین تا‌گوتویژ و باسی ده‌گه‌ل بکه‌ین (یا ده‌گه‌ل ئه‌وانی‌تر)، به‌لام بۆ‌گوتویژ و باس‌کردن ده‌گه‌ل شکسپیر، شکسپیر پیکهاته‌هه‌لوه‌شیني ناکه‌ین (یا به‌و جوړه‌ی پيشتر باسی هاته‌گوری سیزان پیکهاته‌هه‌لوه‌شیني ناکه‌ین تا‌گوتویژ و باسی ده‌گه‌ل بکه‌ین). جگه‌ له‌مه‌ش پیکهاته‌هه‌لوه‌شیني ئه‌ده‌بی ئه‌و ده‌قانه‌ ده‌گریته‌وه‌ سروشتیکي جیاوازیان له‌ خودی پیکهاته‌هه‌لوه‌شیني هه‌یه، که‌چی پیکهاته‌هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی ده‌قیکی فله‌سه‌فی، به‌ره‌مه‌می ده‌قیکی تری فله‌سه‌فیه. ئه‌م بابته‌ش ده‌ فله‌سه‌فه‌داروانگه‌یه‌کی له‌م چه‌شنه زورتر پروون ده‌کاته‌وه‌که‌ ده‌لئ ده‌قی پیکهاته‌هه‌لوه‌شینانه‌ بۆ خوی ده‌کرئ و ده‌بی پیکهاته‌هه‌لوه‌شیني بکری. له‌ لایه‌کی‌تر، ئه‌وه‌ی پیکهاته‌هه‌لوه‌شیني ئه‌ده‌بی وه‌به‌ری دیني، هه‌ر ئه‌ده‌بیات نییه. ئه‌مه‌ش به‌م مانایه‌ نییه که‌ ناکرئ پیکهاته‌هه‌لوه‌شینیه‌ ئه‌ده‌بییه‌کان، پیکهاته‌هه‌لوه‌شیني نه‌کرین، به‌لکو و به‌و مانایه‌یه‌ هه‌ر به‌و ریازه‌ هاوچه‌شنه‌ی‌دا وه‌به‌ره‌اتوون، پیکهاته‌هه‌لوه‌شیني نه‌کرین. ئه‌و زه‌مینه‌یه‌ی له‌وانه‌یه‌ ئه‌م جوړه‌ پیکهاته‌هه‌لوه‌شینیه له‌سه‌ری دامه‌زرا بی، ته‌واو له‌و زه‌مینه‌یه‌ی تی‌دا ده‌قیکی ره‌س‌ن و پیکهاته‌هه‌لوه‌شینانه‌ بیچمی‌گرتووه، جیاوازه. به‌ده‌رپر‌یتیکي‌تر، پیکهاته‌هه‌لوه‌شیني ئه‌ده‌بی، لانی‌که‌م له‌ هه‌ندی‌ک مانای وشه‌دا، ئیمکان و واقعیه‌تی ئه‌ده‌بیات‌گریمانه‌ده‌کا، که‌چی پیکهاته‌هه‌لوه‌شیني وه‌ک چالاکیه‌کی فله‌سه‌فی ده‌بنه‌مایي‌ترین ئاستی‌خوی‌دا، ده‌گه‌ل مومکین‌بوونی‌خودی فله‌سه‌فه‌ململانی‌ده‌کا.

پى: ده مه قاله و بهر دور و بوونه وه كان

پيوهندى دار به ده قه نه ده بى و فه لسه فيه كانه وه، پيكهاته هه لوه شينى به رده وام له گه ل پرووكرده كانى جيهانى هاوچه رخ گوتويژىكى به كار و به وه جى هه بووه. به پيت ترين و بهرهم هينه رترين گوتويژ، له گه ل نه و قوتابخانه بووه كه به بهرى ميژوو و ئاراسته ي پيكهاته هه لوه شينى دا شورده بنه وه و زور جاريش ريشه ي خويان له فه لسه فه ي هايدگيردا ديتووه ته وه. له هه مان كات دا نه و بابه تانه ي له و ده مه قالا نه وه سهريان هه لداوه، ده گه ل نه و بابه تانه ي له لايه ن په خه گر به باس و خواسته كانه وه ده ستيشان كراون و يه كبه ره ده گزى جووله و چالاكيي پيكهاته هه لوه شينانه راچوونه، ويك ده چن. پوخته يه ك له هه نديك له به برست ترين ده مه قاله كان كه بيست ساليشى تيه راندووه، له كوتايى سه ده ي بيسته م به دواوه نه م هه لى په خساندووه ناره زامه ندى و ناقييل بوونيكي نه و تو به رانه به به پيكهاته هه لوه شينى به يته گورى.

گوتويژى سالى ۱۹۸۱ ي پيكهاته هه لوه شينى (ديريدا) و هيرمينوتيك (گادامير) لانى كه م دوو تيمى باوى لى دهرده كه وي كه يه كيان هه ر له پيشتره وه ناراسته وخو باسى لى كرا— نه و تومه ته ي پيكهاته هه لوه شينى به چالاكيه كى نه رى داده نى. گادامير وه كوو كه سيك كه ده كه ويته نيوان خويندنه وه ي هايدگير و خويندنه وه ي ديريدا له نيچه، بانگه شه ده كا پيكهاته هه لوه شينى «په تاندنى» «زمانى چه مكه كان» ه كه ميراتى فه لسه فه ي ئوروپايى يه (DD ۱۰۱). ئينجا به گويره ي نه وه ي له سه ره وه وروژينرا، پيكهاته هه لوه شينى پرسيار و بزافىكى دوو فاقيه كه ده زانى قه رزداره به وه ده قانه ي پيكهاته هه لوه شينيان ده كا، بويه هه رگيز په ت كردنه وه نيه.

تومه تى دوو وه م نه مه يه پيكهاته هه لوه شينى ريگا به م ئيمكانه نادا كه وشه يه ك سه رله نوئ پيناسه بكرته وه يا به شيويه كى سه ره خو له مانا ميتافيزيكى و نه ريتيه كه ي كه لكى لى وه ربگيرى. گادامير به له بهر چاو گرتنى «تيگه يشتن» به گشتى، «خود-فامى» و «ديالكتيك» نه م بابه ته چه ق ده كاته وه و ده پرسى كاتيك نه م زاراوانه به و رييه دا كه لكيان لى وه رگيراوه كه من كه لكيان لى وه رده گرم، بوچى ده بى وه ك به شيك له ميتافيزيك په چاو بكرين. نه م به لگانده به هوى گه رانه وه ي خودى گادامير بو ريكه وه ندى «حيكه تيكى كون تر كه له زمانيكى زيندوودا ده دوى» پرستى كه م بووه ته وه و بيرده دا ئاوه زه دانه وه ي به رده وامى نه ريت پشتراست ده كاته وه، ته نانه ت له نيو خيرخوازانه ترين زاراوه فه لسه فيه كان و نه و زاراوه فه لسه فيانه ي به وردينه ترين شيوه پيناسه كراونه ته وه. (DD ۹۵-۹۹).

راگورپينه وه ي سالى ۱۹۹۰ ي نيوان تيورى داريزه فمنيسته سه ره كيه كان، كه سيهريان له پوست موڊيرنيسم گرتبوو به ناوى ده مه قاله فميتيستيه كان ده سه ريه ك كراوه و وه ك راگورپينه وه كه ي {سالى ۱۹۸۱} هه نديك بابه تى هاوچه شنى چه ق كرده وه و له جى دا نوسخه ي فميتيستيه ي پيكهاته هه لوه شينى له ولا تى نه مريكا وه دى هينا. نه و

فمینیستانه‌ی لیږه‌دا دژۍ پوسټ‌مۆډرنیسم و پیکهاته‌ه‌لوه‌شینین و تاراده‌یه‌کی زیادتر دژۍ پیکهاته‌ه‌لوه‌شینین، هم‌بابه‌ته‌ده‌خه‌نه‌روو که کرده‌ی سیاسی حه‌وجه به‌بنه‌مایه‌کی به‌هیزتر له‌و جوړه‌بنه‌مایه‌یه که هه‌ر کام له‌و دوو قوتابخانه‌یه واپیانه‌داینی بکه‌ن. بونموونه، سیلابن‌ح‌یب ددان به‌مه‌داده‌هینۍ که سؤبرټیکتیفته به‌ره‌می زمان و پیکهاته‌سیمبلیکه‌کانی تره، به‌لام‌پیداگری ده‌کا‌ده‌بی ده‌میژووی ژیانمان‌دا پریک‌مانا بمیننه‌وه تی‌دا»‌هاوکات‌نوسه‌ر و کاراکتیر»‌بین. بن‌ح‌یب پی‌ایه، بونموونه له‌باری سیاسیوه به‌رانبه‌ر به‌مانایه‌کی ناسکی ژنانه له‌خود و نه‌بوونی خودفه‌رمانی، کارتی‌که‌ر و شوین‌دانه‌ر بین، فله‌سه‌فه‌ی فمینیستی حه‌وجه به‌زاتی بکه‌ریټی^{۱۳} و که‌سیتیته‌یه‌کی له‌دابه‌زین نه‌هاتوویه پیکهاته‌ه‌لوه‌شینۍ حاشای لی‌کردووه (FC۲۱-۲۲). به‌و جوړه‌ی جودیس باتلی‌ر ده‌لی، باوه‌ری له‌م‌چه‌شنه، له‌خوگری ئیمکانی هه‌رچه‌شنه «دژوازیه‌کی سیاسی» له‌حاست‌خوده، ری‌ک به‌و‌ریبازه‌نهریتیته‌ی‌دا‌لی‌تی تیکه‌یشتوین، چونکه‌هیچ ری‌گایکی سیاسیمان بوناکاته‌وه پی‌دا بونواوه‌ی دووفاقیه میتافیزیکیه نه‌ریتیته‌کان (نوسه‌ر/کاراکتیر، -توتوریته/پیمل‌بوون، خود/نه‌وی‌تر، توتونومی/هیتوتونومی-نیرینه/میننه) هه‌لبکشین (FC۳۶).

بن‌ح‌یب ده‌ولامه‌که‌ی‌دا بونباتلی‌ر و له‌باس و خواسته‌کانی پیوه‌ندی‌دار به‌پیکهاته‌ه‌لوه‌شینۍ، پیداگری له‌سه‌ر‌بابه‌تیکی بازنهی‌ئاسا ده‌کا: «چون‌ده‌کری‌که‌سیک له‌ری‌گوتاریکه‌وه (discourse) و به‌بی‌نه‌وه به‌سترایتته‌وه به‌گوتاره‌که، سه‌ره‌لده‌دا؟» واته، چون‌تیکه‌یشتنی پیکهاته‌ه‌لوه‌شینانه له‌خود، به‌چه‌شنی ته‌ماوییه‌ک که به‌شیوه‌یه‌کی زاتی دابه‌ش‌بووه، ده‌توانی بوره‌خنه‌ی کومه‌لایه‌تی و سیاسی خالی ده‌ستپیک‌داین بکا (FC۱۱۰)؟ که‌وايه زانیمان له‌لای پیکهاته‌ه‌لوه‌شینۍ، گوتار نه‌یه‌کپارچه‌یه و نه‌ناته‌ماویانه‌یه، گوتار ناتوانی‌دیاری‌کهری‌چر و پری‌خود‌بی. نه‌بوونی «خود»‌یکی جه‌وه‌ری و پایه‌دار، له‌و‌مانا‌ئاسایی‌ده‌دا که بن‌ح‌یب و نه‌وانی‌تر پیوه‌ندی‌دار به‌پیکهاته‌ه‌لوه‌شینۍ، ره‌خنه‌ی لی‌ده‌گرن، هاوکات‌نه‌و شته‌یه له‌ده‌ره‌وه و واوه‌ی جیهانی‌مانا و جه‌وه‌ره‌نه‌گوره‌کان‌دا (که به‌نهریتی فله‌سه‌فی‌دا‌راسته‌پاسته‌کراوه) ئیمکانی بکه‌ریټی وه‌به‌ر دینۍ. (دکارت‌خوی له‌به‌ره‌می «تیرامانه‌کان»^{۱۴}‌دا ده‌لی‌خودی‌دکارتی‌نه‌و کاته‌زورترین‌نازادی‌ه‌یه که هیچ‌مزاریکی جگه له‌پیمل‌بوون به‌ئاوه‌ز نه‌بی). لی‌ره‌تیکچندراوییه‌کان ده‌کری به‌شیوه‌یه‌ک بیندرین‌که ده‌قی پیکهاته‌ه‌لوه‌شینانه خوی هه‌میشه ده‌گه‌ل هه‌ندی‌ک پرسپاری‌هاوچه‌شن‌ده‌رباره‌ی ئیمکانی بکه‌رایه‌تی سیاسی و تاکه‌که‌سی (خواره‌وه‌بینن) تیکه‌ل‌ده‌بی، به‌لام‌به‌و جوړه‌ی له‌وانه‌یه‌چاوه‌ری‌بکری، به‌هیچ‌ولامیکی گومانبرانه‌نه‌گه‌ن.

به‌ره‌روو‌بوونه‌وه‌ی سالی ۱۹۹۳‌ی پیکهاته‌ه‌لوه‌شینۍ و نوی‌پراگماتیستی ری‌چارد‌پورټی‌چند خالی‌هاوچه‌شنی لی‌ده‌که‌ویتته‌وه. پورټی‌وپرای‌ده‌برپینی هم‌باوه‌ره که پیکهاته‌ه‌لوه‌شینۍ لانی‌که‌م له‌ولاتی

ئەمریکا سەرئێوەی پێکەتە هه لوه شانده و واقیعی دەسڕێتەوه (دواتر سیاسەتی راستەقینە بەچەشنی «پێکەتەن و چاکسازی کورت خایینی پراگماتیک» پێناسە دەکا)، بەو ئاسۆیەدا کە دێریدا هه روا هه ر شوین گری نەریتی رووناک بیرییە، بە کەسیکی مەوێ خوازی دادەنی. رۆرتی لایەنگری لە تێگەشتنی پێکەتە هه لوه شیانە ی زمان دەکا کە بەو شتە ی دادەنی ویتگنشتاین کردوویتی، بەلام حاشا لەو دەکا ئاکامەکانی تیۆری ویتگنشتاین دەربارە ی زمان بە شیوەیەکی مانادار لە مەیدانی زانستە سروشتییەکاندا دەکار بکری. رۆرتی لەبەرانبەر دا باوەری بە بۆچوونیکی ئەزموون خوازانە یا سروشتی خوازانە ی نیو پانتایی زانست هەیه و پێی وایە دەگەڵ لایەنی «والایانە ی»^{۱۵} پێکەتە هه لوه شینی دژایەتی هەیه، ئەویش سەرقال بوونی بەردەوام بە میتافیزیک و هه بوونی حەزێکی وەبەرھێنە بۆ دیتنی زانست وە ک فۆرمیک لە ماتریالیسمی میتافیزیکی (DP۱۴-۱۷).

دێریدا لە ولام دا باوەری بە هەندیک خالی هاوێش لە نیوان پراگماتیسیم و پێکەتە هه لوه شینی هەیه، بەلام پشتیوانی لە هێنانە بەر باسی بابەت و پرسایری والایانە و ئەمری رەت هه لگر دەکا کە تەواوی میتافیزیک وە ک بەرگرییەکی دژ بە ئەزموون خوازی، پۆزیتیفیسیم و سایکۆلۆژیسم نایینی. ئەو هه روه ها پەنجە بۆ لای بەرھەمیکی خۆی رادەکیشی کە پرسایری لە چارنە هاتوویی^{۱۶} ی توندوتیژی پانتایی سیاسای دەگریتەوه و تێی دا هێرش دەکاتە سەر ئەو گەش بێنە ئەوتۆیە ی لە روانگە سیاسییەکانی رۆرتی دا بەدی دەکری (DP۸۱-۸۳). دەلیلەکی دێریدا ئەمەیه دەولەتی سیاسای لەسەر یاسا دامەزرێوه و یاسا لەسەر هێزی سزادان و تەنێ کردن، واتە توندوتیژی دامەزرێوه، کە زەمینە و بناغە ی دەولەتی سیاسییە. بەرھەمەکی دواتری دێریدا بە ناوی لەمەر کۆچەری، بەستراو بوونی دەولەتی سیاسای بە سنووری زەخت و زۆرجار توندوتیژانە ی نیوان ئەو کەسە ی هه موو مافەکانی شارمەندایەتی دیموکراتیکی هەیه (لە مانا فەرنسەییەکی دا «برایەتی») —واتە شارمەند، خاوەن زەوی و هه موو مەوێ ئازادەکان و هه میشەش تەواوی ژنەکان — ئەو کەسە ی ئەو مافانە ی نییە (کەسی بێگانه، گوندنشینەکان و کۆیلەکان و ژنەکان) توێخ دەکاتەوه.

بەرھەمی فەلسەفە لە چاخی ترۆردا (۲۰۰۳) بەرپرووبە پرووبوونەوه ی راستەوخۆی پێکەتە هه لوه شینی و تیۆری کردە ی پێوەندی کارانە ی^{۱۷} یورگین هاییرماس نییە، بەلام درێژەداریتی ئەو تیۆرییە پروون دەکاتەوه لەو بیست سالە ی دوایی دالە نیو رەخنە گرانی پێکەتە هه لوه شینی بەرچاو کەوتوو. دەدەقی ۹/۱۱ دا، روانگەکانی هاییرماس ددان بە هه بوونی توندوتیژییەکی پێکەتە یی دادەهێنن کە کۆمەڵگا سەرکەوتوووەکانی گرتوووە، ئەو کۆمەڵگایانە ی بە رۆژئاوا ناوی دینی. هاییرماس دوا جار تیشک دەخاتە سەر «گومانای پێکەتە هه لوه شین خوازانە^{۱۸}» و دەلی ئەو شیوە پێوەندییە ی بە بارێکی ئاوەز مەند دا و بە باشی لە هه ر چەشنە بارودۆخیکی رۆژانە دا کار دەکا، کاتیک کە پەل بۆ نیو گوتوبیژیکی بەربلوتری نیوان گرووپە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان دەکوتین، چیتەر ئەو دەوهرە ی

نامینې هه‌یوو. هابیرماس پښی وایه گوتوبیژنی پیداکړی له‌سهر کراو» هیچ نییه مه‌گهر «توندوتیژی په‌کی راگو‌یزراو که پتانسیله‌کانی گوتوبیژ بۆ کۆتایی پښ هینان به توندوتیژی ته‌ماوی ده‌کا، ټه‌ویش به بڼی ټه‌وی زه‌مینیه‌کی نوی بۆ توندوتیژی به‌ینیته‌وه‌گورځ (PT۳۵-۳۸). هابیرماس هه‌ر بیرده‌نا‌قایلله‌وه‌ی چه‌مکی خودبوردوویی^{۱۹}، پیکهاته‌هه‌لوه‌شینې بکړی که وه‌ک هه‌میشه مه‌شق کردن یا ده‌کارکردنی ده‌سته‌لآته بۆ ټه‌وه‌ خودبوردوویی بکا یان نا، چونکه ټه‌و خودبوردوویی په‌ی له‌دیموکراسی دا‌واو ده‌کړی، خودبوردوویی په‌که ده‌که‌وټه‌ نیوان به‌راره‌کان و خودبوردوویی په‌کی دوولایه‌نه‌یه نه‌ک تاکلایه‌نه. ټه‌و هه‌روه‌ها ده‌پیکهاته‌هه‌لوه‌شینې دا‌بازنه‌ئاسا بوونی‌کی دیاری کراو ده‌دۆزټه‌وه، چونکه وا‌دیاره‌پشتی به‌جیهانداگریه‌کی هاوچه‌شن، خودبوردوویی و هتد به‌ستوه و ده‌بریش دایه‌په‌کیان بخا.

که‌وايه، به‌پښو‌شینې باسه‌که‌مان‌دا، ټه‌م هیما دووفاقیه‌ خوی جه‌وه‌ری پیکهاته‌هه‌لوه‌شینیه. دیریدا پښی وایه ټه‌و «رووداوه‌ سهره‌کیانه‌ی» که‌ شیوه‌یه‌ک له‌ پیوه‌ندی نیوان ټه‌و گرووپانه‌ی هابیرماس ئاماژه‌یان پښی ده‌کا، ده‌رووژینن، هه‌میشه و نه‌ک به‌ شیوه‌یه‌کی پاوانکارانه، ټه‌و رووداوانه‌ن راسته‌وخو له‌سهر ئوروپا و ټه‌مریکا کاریگه‌ریان هه‌یه و بۆ نمونه، به‌قه‌رای مه‌رگی ټه‌و که‌سانه‌ نین له‌ سو‌مالیا و سودان گیانان له‌ده‌ست داوه. هابیرماس ده‌ درټزه‌ده‌لځی، ټه‌و مه‌ترسیه‌ی به‌ بۆنه‌ی رووداوی ۹/۱۱ هاتوه‌ته‌ کایه‌وه، ریک زه‌مینیه‌کی تایه‌تی پیوه‌ندی دار به‌شرو‌فه‌کردنه‌ که‌ به‌سهر دیالوگی نیوان «روژئاوا» و «ټه‌و‌تریه‌که‌ی» دا‌زاله و هاوکات هیندیک شیوه‌ی توندوتیژی به‌لایه‌وه‌ ره‌وايه و مه‌یدانیش به‌ هیندیک توندوتیژی نادا (PT۹۲-۹۳). دیریدا خویندنه‌وه‌ی خوی له‌ چه‌مکی لی‌بوردوویی نوی ده‌کاته‌وه و به‌ چه‌شنی ده‌کارکردنی ده‌سته‌لآتیکی تاکلایه‌ن‌خوازانه و به‌ تایه‌ت دینی سه‌یری ده‌کا (PT۱۲۷). که‌س دا‌وا له‌ گرووپیکې سته‌م‌لی‌کراو و بن‌ده‌ست نا‌کا به‌رانه‌ر به‌ سه‌رکووت‌کاره‌کانیان «خودبوردوویی» بکه‌ن: ته‌نیا له‌و که‌سانه‌ دا‌وی خودبوردوویی ده‌کړی له‌ ئاستیک دان ده‌توانن خودبوردوویی قبول‌ بکه‌ن یا حاشای لی‌ بکه‌ن. دیریدا هه‌روه‌ها به‌هوی توندوتیژی پیوه‌ندی‌کانی ده‌سته‌لآت (PT۱۲۰) ئیمکانی هه‌بوونی دیموکراسیه‌کی واقعی ده‌هه‌لمه‌ت ده‌گرځی و بریک له‌وه‌ش زورتر مل‌ملاتی ئیمکانی دیموکراسیه‌ک ده‌کا‌تی دا‌گرووپه‌ جیاوازه‌کان به‌و‌راده‌یه‌ی گه‌ره‌که‌ به‌رانه‌ر بن‌ه‌تا‌خودبوردوویی په‌کی به‌راستی دوولایه‌نه‌ بوونی هه‌بی.

ټه‌م ده‌مه‌قاله‌یه‌ی دیریدا و هابیرماس ناراسته‌وخوی، چونکه‌ روانگه‌کانیان له‌رپښی هه‌ندیک دیمانه‌ی جودا جودادا کو‌کراوه‌ته‌وه و سی‌ خالی ته‌وه‌ریش شی ده‌کاته‌وه. خالی په‌که‌م که‌ پیشتیش باسی هاته‌ گورځی به‌رده‌وام‌بوونی ټه‌و ناره‌زایه‌تیانه‌یه به‌رانه‌ر به‌پیکهاته‌هه‌لوه‌شینې هه‌ن و بۆ ماوه‌یه‌ک ده‌ گورځی دا‌بوونه و ده‌ په‌که‌م هه‌نگاودا له‌سهر بابته‌ی وه‌ک ټه‌مری روژانه / ټه‌مری والا (جوړه‌ دووفاقیه‌ک که‌ پیکهاته‌هه‌لوه‌شینې به‌

ته مایه جیگای پی چۆل بکا) و پاشهاته سیاسیه کانی پیکهاته هه لوه شینی چر ده بنه وه. خالی دووهم، پروانگهی دواخستنه^{٢٠} که باس و خواسته کانی پیوهندی دار بهم پروانگهی، زۆرتر له سهر دژبه رایه تی داده مه زرين نه ک ئه هه وه له واقیعیانه ی نیه تی پیوهندی یا سازدانی به لگه یه کیان هه بی. ئه وهش میتۆدیکه ریک وه ک ئه وه ی پیکهاته هه لوه شینی ده یکا، پرسیار له هه موو شتیکی وه ک خود و ته نانه ت میتۆدیش ده کا و بنه مایه کی که متر عه ینی جی ده هیلی ره خه گران ره خه ی لی بگرن، ئه وه ی نایکا ئه و بازنه ئاسابوون و هیما دووفاقی یه یه پیکهاته هه لوه شینی په سه ندی ده کا. ده هه مان کات دا، خالی سییه م ئه مه یه له پاش سالی ١٩٨٩ وه، پیکهاته هه لوه شینی زیادر سهرقالی سیاسه ته و ئه گهر به شیوه یه کی راسته وخۆ له جوابی ئه م ململانی و کیشانه دا نه بووی، لانی که م له چوارچیوه ی خواسته سهره کییه کانی ئه م هه لمه ت و گرفتانه دایه.

دی: نوسخه کانی دواتر

ده دیمانه ی سالی ٢٠٠١ دا ده رباره ی رووداوی ٩/١١، دیریدا له مه ر سروشتی پیکهاته هه لوه شینی هه ندیک گوته ده رده بری که ده گه ل پروانگه کانی پیشتری لایه نی هاوچه شن و جیاوازی هه یه. دیره دا فه یله سووفی پیکهاته هه لوه شین باوه ر به و که سه داده نی «سهره تاشی ده کاته وه و دواتر ئاکامه کرده یی و شوین دانه ره کانی پیوهندی نیوان میراتی فه لسه فی و پیکهاته ی هه روا زالی سیستمی سیاسی - حقوقی ده خاته پروو که ئاشکرایانه پازدانی^{٢١} پیوه دیاره (PT ١٠٦). پیداگریه کی ئاشکرا له سهر سیاسه ت و ئه مری پراگماتیک، به قه رای به شی هه ره زۆری ئه و سهرچاوه ته ماویانه ی ئاماژه ی پی ده کری که له م سی سالی ده وایی دا زۆر هاویه ش بوون. له هه مان کات دا، دیریدا به هه ست و سۆزه وه تایبه ته ندی دووفاقیانه ی پشتراست کرده وه ی برپا و هاوپه یمانی خۆی ده گه ل مافی نیونه ته وه یی دووپات ده کاته وه که وه ک دیموکراسی له جیهانی واقع دا جیگیر نابی و دیسان هه ر وه ک دیموکراسی له برپازنه هاتوویه و ته نانه ت ناکری به بی دژبه ری و دژوازی ویناش بکری (PT ١١٥). ئه و له ئاکام دا ده گه رپته وه بۆ «ده واخانه ی ئه فلاتون» هه تا به وی دا بلی ده وه تی سیاسی به لای سوقرا ته وه که نفیسار وایه که «هه م ده رده و هه م ده رمان^{٢٢}» و به بی ده وه لته ناتوانین بژین، نه ک له بهر ئه وه زاتیکی توندوتیژانه ی هه یه، به لکوو هه ر ده وه لته له و توندوتیژانه ی خۆی هۆکاریتی ده مانپاریزی (PT ١٢٤).

پیکهاته هه لوه شینی ده سه ده ی بیست و یه که م دا لایه نی ره خه گرانه به خۆوه ده گری، ته نانه ت ئه و کاته ی سیره ی له ده قه یه کگرتووه لیک نیزیکه کانیش گرتبی. بۆ نمونه دیریدا له په یامی سالی ٢٠٠١ ی وه رگرتنی خه لاتی تیۆدۆر ئادۆرنۆدا، ده گه رپته وه بۆ خودی ئادۆرنۆ، به تایبه ت بۆ ئه و ده سته وه ته ی ئادۆرنۆ به هۆی زانیی زمانی ئه لمانی مسۆگه ری کردووه و ئه و ململانییه ی له گه ل جیهانی بوون و ئوروپای یه کگرتووی هه یه. ئه م

جوړه پیکهاته هه لوه شینیه له سهر شیویه کی ناسیاو و وشه یه کی له وهرگیران نه هاتووی (fichu) (ده ستمالی مل، وه کوو ئاوه لئاو؛ له ده ست دراو {ون بوو} یا به جی گه ییندراو بو) فرهنس هی دامه زراوه. هم وشه یه له نامه یه ک دا و به زمانی فرهنس هی له لایه ن والتر بنیامینه وه بو ژنی ئادورنو نووسراوه. بنیامین له وسف کردنی زینده خه ونیک دا که لک له م وشه یه وهرده گری. کاتیک ده یه که م مانای وشه ی fichu دا (ده ستمال یان شال گهرده ن) قسه له «گورانی شیعریک ده ده ستمالیک دا» ده کا. له زینده خه ونه که دا وشه ی fichu له پیتی «d» گری ده دری که به و جوړه ی دیریدا ده لی، له وانه یه ئاماژه به ناویک بکا بنیامین ده پیته نیشانه داره کان دا که لکی لی وهرگرتووه، یا ئاماژه به خوشکه که ی و ژنه که ی بکا که هه ردووک ناویان Dora بووه. دیریدا دریزه ی پی ده دا و ده لی وشه ی «Dora» ده زمانی یونانی دا ده توانی به مانای پیستی سوتاو و داروشاو بی و لیره نه وه ده بیته مانای دووهمی وشه ی fichu، مانای پرووداوی ئاشویتز و مانای ۹/۱۱ که رژی له دایک بوونی ئادورنو بووه (PM۱۶-۱۸۱). ده نمونه یه کی هره باشی پیکهاته هه لوه شانده وه ی پیکهاته هه لوه شینیه ک دا، وهرگیری ئینگیزی هم گوتانه ی سه روو ژینووسیک داده نی تالی زیاد بکا که وشه ی «Dor» به مانای دیاری به شیکه له ناوی ئادورنو، تیودور به مانای «دیاری خودا کان» (PM۲۰۳).

ده پرۆسه ی پیکهاته هه لوه شانده وه ی وشه ی «fichu» دا جنس ده دریکی سه ره کی ده گیری. نه گهر که م و کورتی و که لین و هه له ی نیو ده قه فلسه فی و نه ریتییه کان، ئاکامی هم حه ولاننه ده یانه وه ی هم شته له فلسه فه هه لاویرن که فلسه فه ناتوانی به رزه فتی بکا و سیه ری به سه ردا بنوینی، دواچار ژن (ژنی ئادورنو، ژن و خوشکی به نیامین و هه ر ژنیک که شال گهرده ن له ملی ده کا) ده بیته یه کیک له شوینه کانی نه زوک کردنی پیکهاته هه لوه شینانه. به سه ر جنسی ژنه وه، مه رگیش به و جوړه ی دیریدا ده به ره مه که ی دواتری دا سه رنج ده داته مه رگی باوک، دایک و مه رگی خو ی، گرینگیه کی به ره و زیاد بوونی له پیکهاته هه لوه شینی دا هیه. به و لای نه و پیوه ندیه دا که ده روون شیکاری له نیوان ژن و مه رگه وه سازی ده کا، پیکهاته هه لوه شینی، چه مکی ژن و مه رگ راده نوینیته وه تا بینه ریشه ی نه و شته ی نه ریتی فلسه فی هه میشه حه ولی داوه خو ی لی پاریزی. نفیسار به لای سوراته وه ده کری (وه کوو ژن) فریوکارانه بی، یا له سه رچاوه یه کی وه ک کورپکی بیژوو (له م چه شنه ژنه بو بی) سه رسوورماو بمینیته وه. پیکهاته هه لوه شینی پی وایه سورات نه قسه له «ژن» و نه قسه له «مه رگ» ده کا، به لکوو قسه له دوژمنایه تی کردنی نفیسار ده کا، که وه ک ته وای نیشانه کانی رچوونی نیمه له نه ندیشه ی نه فلائون و نه و نه ریتیه خو ی ده سپیکه ری بووه، ده به رته دا «سه رکوتی ورووژینراو» ی نه و شته یه به رده وام بو واه ی فلسه فه، جه سته ی فیه له سووف، حه زه کان و مه رگی فیه له سووف هه لده کشی.

● ۳. پیکهاته هه لوه شینی فمینیستی

پێوه ندى نیوان پیکهاته هه لوه شینی و خویندنه وهی فمینیستیانه ی نهریتی ئوروپایی که واهه ر له کاتی نووسینی به رهه می «ده واخانه ی ئەفلاتوون» وه (۱۹۷۲) پێوه ندیه کی نیزیک و ئاشکرا بووه، ده گوتیژی سالی ۱۹۸۱ یش دا هه ر پرون و ئاشکرایه. ئەم گوتیژه که به «کۆرۆگرافی»^{۲۴} ناوی پۆیشتووه، گوتیژی دیریدا و کریستی فی. مه ک دۆنالد. هه لبه ت ماوه یه ک به ر له م گوتیژه تیۆریکارانی فمینیست له فیه نه سه، له به رهه م و کاره کانی خۆیان دا سه رقالی ده کارکردنی ستراتییه پیکهاته هه لوه شینییه کانیان بوون. بۆ نمونه، هیلین سیخوس و کاترین کلیمانت له کتیه که یان دا به ناوی «ژنی تازه له دایک بوو» (۱۹۷۵)، کۆمه لیک له و دژبه ره زنجیره پله یانه (باش بوون/ خراپ بوون، ژیان/ مه رگ، پۆژ/ شه و، سروشت/ فیه رهنه گ، نیرینه/ مینه) توێخ ده که نه وه، که به شی هه ره زۆر و نه هه مووی ئەو زاراهه کیلییانه ده هینه گۆرێ، پینه ده ق به ره و خویندنه وه ی پیکهاته هه لوه شینیانه ئاوه لا بکه نه وه. پیزی ئەو دژبه ره زنجیره پله یی یانه که له خوگری سه رچاوه یه کی ژیرنوس کراوه و دیریدا ی به سه رچاوه داناوه، به و جوړه ی پشتر بۆن هاته پشسه وه، هه ر پیزیکی پروت و قووت و په ک که وتوو نییه. به لای ئەفلاتوونه وه، جووتی نفیسار/ گوتار خۆی گرینگ و به نه تیه: له لای یۆنانییه که ونارا کانه وه به گشتی، به کار/ نه زۆک، ده دین دا، یه زدان/ مروّف، مه سیحی/ جووله که و ده فله سه فه ی دکارت و مۆدیرنه کان دا، زهین/ له ش و ده ئایدۆلۆژیای په گه زی و داگیرکه ری دا سپی/ ره ش، پۆژناوا/ پۆژه لات، به نه ته ی و ژیا نه کین. به به ری دووپات کردنه وه ی میتۆدی دیریدا دا، چالاکی و جووله ی سیخوس و کلیمانت، به رئاوه ژوو کردنه وه یا سه ره ونخون کردنی ئەم دژبه ره زنجیره پله یی یانه نییه که هه ر سیستمیکی نوێ ده سه لاتێ لی ده که ویتسه وه، به لکو و ئەوان له ریه کی نوێ یا سییه مین رینگا ده گهرین. ئەم رینگا سییه مه «دوو جنسایه تیه» (bisexuality) و ئەو مانایه ی هه لگرتووه که بۆ لایه نگری کردن له چیه نا جیاوازه کانی هه وه س له سه ر ئۆرگانی جنسی چر نه بینه وه (NBWA ۸۵-۸۴). چالاکی له م چه شنه بۆ سه رله نوێ بیرکردنه وه له سیکسوالیته و دانانی سیکسوالیته به به شیک له ستراتی پیکهاته هه لوه شینیانه که واده قی پێوه ندى دار به نه نترۆپۆلۆژی و ده پروون شیکاری کردووه ته پالپشتی خۆی، ده قی وه ک «وتاریک له مه ر دیاری» (مارسیل مۆس)، تیمی هاوبه شی نیو پیکهاته هه لوه شینی فمینیستیانه ی فیه نه سییه که بۆ نمونه، له کاره کانی لوک ئیریگاری و ژولیا کریستوا (دواتر ده قه کانی دیریدا) دا به رچاو ده که وێ.

به ره چاو کردنی گرینگایه تی کاره کانی زیگمۆند فروید بۆ ئەم په گه ی پیکهاته هه لوه شینی فمینیستی، کتیه که ی سالی ۱۹۸۰ ی سارا کافمه ن به ناوی له مه ر فروید، نمونه یه کی به وردی کار له سه ر کراوی پێوه ندى دار به ده سه لاتێ هیه که ئەم میتۆده بۆ بیروکه ی فمینیستی دابین ده کا. ئەم بابته گرینگه ی کافمه ن لی چر

ده‌بېته‌وه، چه‌مکي «ټيرهي‌بردن به‌نيرينه‌يي»^{۲۵}، که ده‌روالته‌دا بوټهم پرؤسه‌يه ديارده‌يه‌کي ژيانه‌کي و ناوه‌نديه و گيانله‌به‌ره‌دوو جنسيه‌کان ده‌گورې و ده‌کاته‌ژن. کافمن ده‌لې ټهم پرؤسه‌يه، ټالوگورې يا شتيکي وه‌ک راگواسته‌وه به‌سهر ژن‌دا دټي، «کچيکي بچووک که سهره‌تا کورپکي بچووک بووه»، چونکه ده‌دروون شیکاري‌دا دوو جنسايه‌تي پيش-ټوديي، «زالايه‌تي ره‌سني نيرينه»^{۲۶} (ده‌ه‌ردووک جنسي نير و مي‌دا) په‌سند ده‌کا (EW۱۱۱-۱۲۲). کافمن بوټه‌وه پروون بکاته‌وه چوون فرويد ژن به‌چه‌شنيک ده‌ناسي که دوو تايه‌تمه‌ندی بي‌به‌ش بوون^{۲۷} (ټيرهي‌بردن به‌نيرينه‌يي) و زیده‌پروبووني^{۲۸} (خود-بژيويه‌کي^{۲۹} نارسيستیک و ناجياوازيوون که وا‌ده‌کات نيرينه» به‌هوې چيژي ټوژه‌ي ټووين له‌م نارسيسمه‌ره‌سبه‌تال بکري «(۵۲۱)»، که جوړپکي ديکه‌يه له‌خود-دژوازيي^{۳۰} پيکهاته‌ه‌لو‌ه‌شينانه و کلاسيک) به‌به‌ريه‌وه‌ه‌يه، پروو ده‌ده‌قه‌کان و ژيانامه‌ي فرويد ده‌کا، ټه‌مه‌ش شيوه‌يه‌کي تر له‌خود-دژوازيه‌کي کلاسيکي پيکهاته‌ه‌ل-وه‌شينانه‌يه. ده‌ټاکام‌دا کافمن پي‌وايه «ټيرهي‌بردن به‌نيرينه‌يي» و زاراه‌ي «ټايداي نه‌گور»^{۳۱} و سهرله‌به‌ري روانگه‌ي فرويد ده‌باره‌ي مينه‌بوون و سيکسواليته‌ي مينه، «وا‌ده‌کا به‌هوې ه‌بووني ناداپه‌روه‌ريه‌کي فره‌ه‌نگي که تي‌دا پياو چيژه سيکسيه‌کاني ژن ده‌خاته‌بن چه‌نگي خوې» لومه‌ي سروشت بکا. به‌سهر ټه‌وانه‌شه‌وه، کافمن ټاماره به‌باوه‌رپکي سهرنج‌راکيشي‌تري فرويد ده‌کا که ده‌لې له‌وانه‌يه ژنه‌کان به‌رانبه‌ر به‌پياوه‌کان سارد و سر‌بن و دوژمنکارانه‌ه‌ل‌سوکه‌وت بکه‌ن (EW۲۰۸-۲۰۹).

له‌به‌ره‌مه‌ي «پياوي ټاوه‌ز» دا (۱۹۸۴) ژنيقيف ليود له‌سهر بنه‌ماي پيوه‌رپکي هه‌راوتری ميژوويي، خویندنه‌وه‌يه‌کي فمنيستي دينيته‌مه‌يدان (هه‌ل‌به‌ت خوې ټهم چه‌مکه ده‌کار ناکات) و وي‌پراي پيکهاته‌ه‌لو‌ه‌شاندنه‌وي روانگه‌يه‌ک که ټاوه‌ز به‌هاوتاي نيرينه‌يي داده‌ني، ده‌قه‌فلسه‌فيه‌کان له‌ټه‌فلاتونه‌وه هه‌تا سيمون دبوار پيکهاته‌ه‌لو‌ه‌شيني ده‌کا. ټه‌و دووفاقيه زنجيره‌پله‌يي‌يه‌ي نيو پيکهاته‌ه‌لو‌ه‌شيني (گوتار/نيقيسار: نيرينه/مينه و هتد) و نيو فلسه‌فه‌ي ټينگليزي زمان که به‌لای مه‌عريفه‌ناسي‌دا ده‌شکيته‌وه، فورمي وه‌ک ټاوه‌ز/بي‌ټاوه‌ز، مه‌عريفه/نه‌زاني و هتد به‌خووه ده‌گرې. ليود به‌و جي‌ي شوينه‌دا ده‌پروا تي‌دا دوو جووتي دژبه‌ري وه‌ک ټاوه‌ز/بي‌ټاوه‌ز و مه‌عريفه/نه‌زاني به‌رگري له‌مانايه‌کي ټه‌وتوي به‌جنسي کراوي وه‌ک ټاوه‌ز ده‌کا که شوين پي‌ه‌کي به‌رجه‌سته‌ي ده‌ميژووي فلسه‌فه‌ي ټوروپايي‌دا هه‌بووه. پاش سالي ۱۶۰۰، پانتايي تايه‌تي/گشتي و پانتايي جيهانداگر/پاژه‌کي که له‌بواري سياسي‌وه‌گرينگن، شانيان له‌شاني زنجيره‌ي دووفاقيه‌کان داوه: له‌سه‌ده‌ي بيسته‌م‌دا فلسه‌فه‌ي ټيگزيستانسياليسميش دووفاقي‌بووني والا/عهين له‌و زنجيره‌ي دووفاقيه‌زياد ده‌کا. ليود ده‌لې گرينگ‌ترين دووفاقيتي که له‌ته‌نيشت ټه‌و دووفاقيانه‌قيت بووه‌ته‌وه، سه‌رتريتي^{۳۲}/نرمايه‌تي^{۳۳} بووه. به‌و جوړه‌ي پيشتر زانين، ټه‌وه‌ي وه‌به‌ر لايه‌ني نيرينه‌ي ټهم دابه‌ش بوونه ده‌که‌وي، به‌سروشتي دابه‌ش بوونه که‌دا

پیی گه یشتین که بایه خی هه یه و به پیچه وانه لایه نی مینیه هیچ به ها و بایه خیکی نییه. لیۆد وه ک دیریدا، سیخۆس و کلیمانت هه ر چه شنه جوولیه ک بۆ به رئاوه ژوو کردنه وه ی ئه م دوو فاقیه په ت ده کاته وه، چوونکه ئه م جوولیه «به شیویه کی کایه کارانه»^{۳۴} ده که شیک دا پروو ده دا که به ر له هاتنه مهیدانی، له لایه ن نه ریتیکی هزریه وه ئاماده کاری بۆ کراوه که جوولیه که ته مای حاشا لی کردنی هه یه (MR۱۰۵). لیۆد زۆر گه ش بین تر له هاوتا فره نسهی یه کانی به ری نویسخه ی خویه وه ده رباره ی هیما ی دوو فاقیه ی پیکهاته هه لوه شی نی دا، ئاوا کۆتایی پی دینی: «فهلسه فه له ریگای په راویز خستنی جنسی مینیه، ئایدئاله کانی ئاوه زی پیناسه کردووه. به لام فهلسه فه ده ناخی ئه م په راویز خستنه دا، هه لگری سه رچاوه یه که بۆ تیرامانی په خنه گرانه ی له و ئایدئالانه و خواست و هه زه کانی خوی (MR۱۰۹).

● فره هه نگۆک

1- Destruktion

ئه م وشه ئه لمانیه تایبه ته به فهلسه فه ی هایدگری و هه ر ده وتاره که دا شی ده کریته وه

2- Double movement

3- Plato's Pharmacy

4. Memory

5- The written word

6- Picture frame

7- Intentionalität

8- Thrown projection

ته عبیری «تیکه وتن»، «تی که وتووی» له وانیه بتوانی تایبه تمه ندی بیر کردنه وه و له دوووی رزگاری بوونیشی هه لگری. مروف پاش تیکه وتن ده شوینیک، خیرا ده ست ده کا به بیر کردنه وه و به هیوای رزگار بوونه. گه لاله دیسان هه ر ته عبیری که بۆ دازاین. دازاین ئه و بوونه یه ده گه ل خوی گه لاله ی پییه. بۆ به کرده یی کردنی ئه م گه لاله یه بیر له دواپۆژ ده کاته وه.

9- Control

10- Reduction

دوو شیوه دابه زانندن هه یه. دابه زانندی ئه نتۆلۆژیک و دابه زانندی میتۆدۆلۆژیک. ده دابه زانندی میتۆدۆلۆژیک دا، توژی نه وه و لیکۆلینه وه یا شروقه کردن ده چته وه سه ر میتۆدیک دیاری کراو. بۆ نمونه، میتۆدی هیرمیتۆژیک یا میتۆدی زانستی سروشتی (ماتماتیک، فیزیک). ده دابه زانندی ئه نتۆلۆژیک دا، هیندیک جه وه ره هه ن و

پیدراوه‌کان و لیکۆلینه‌وه‌کان دینه‌وه‌سەر ئه‌و جه‌وه‌ه‌رانه و به‌پیی ئه‌و جه‌وه‌ه‌ر یا گه‌وه‌ه‌رانه‌یه که توێژینه‌وه یا لیکۆلینه‌وه‌که درێژه‌ی پێ ده‌دری. دێره‌دا مه‌به‌ست له‌له‌-داب‌ه‌زین نه‌هاتوو ئه‌مه‌یه دوو ئه‌مری نات‌ه‌با یا نه‌د‌ز‌ه‌ر به‌گوێره‌ی نات‌ه‌بابوون و د‌ز‌ه‌ربوون، ده‌چنه‌ پێشه‌وه و هیج کامه‌یان نابێته جه‌وه‌ه‌ری ئه‌وی تر و هه‌ردووکیان سه‌ربه‌خۆ ده‌مێننه‌وه.

11- Repudiation

12- Language of concepts

13- Agency

14- Meditations

15- Transcendental:

هه‌ژار له «هه‌نبانه‌بۆرینه» دا بۆ وشه‌ی «والا»، باز و مفتوحی داناوه. هه‌ر دووک هاوتا بۆ وشه‌ی ترانسیندیئیتال ده‌بن. ترانسیندیئیتال میتۆدۆلۆژیکه و ئه‌نتۆلۆژیک نییه، بۆیه نابێ ماناکه‌ی سنوورداریا شوینمه‌ند بکری. پێم وایه «والایانه»، «والاخوازی»، «والا» ده‌توانن بینه‌نیو مه‌یدانی ده‌کارکردنی وشه‌ی ترانسیندیئیتال. ده‌کری «والایی‌خوازی»، «والایی» و «والایی‌یانه» ش راست بن.

16- Unavoidable

17- Communicative action

18- Deconstructivist suspicion

19- Toleration

20- Lingering impression

21- Mutation

22- At once remedy and poison

23- Motivated repression

24- Choreographies

25- penis envy

26- Original predominance of masculinity

27- Lack

28- Excess

29- Narcissistic self-sufficiency

30- Self-contradiction

31- Idée fixe

32- Superior

33- inferior

34- Ironically

سه رچاوه کان

- Benhabib, Seyla, Judith Butler, Drucilla Cornell, and Nancy Fraser. *Feminist Contentions: A Philosophical Exchange*. New York: Routledge, 1995. (FC)
- Bloom, Harold, Paul de Man, Jacques Derrida, Geoffrey Hartman, and J. Hillis Miller. *Deconstruction and Criticism*. New York: The Seabury Press, 1979. (DC)
- Borradori, Giovanna. *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*. Chicago: University of Chicago Press, 2003. (PT)
- Cixous, Hélène, and Catherine Clément. *The Newly Born Woman*, Betsy Wing, trans. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1986. (NBW)
- Critchley, Simon, Jacques Derrida, Ernesto Laclau, and Richard Rorty. *Deconstruction and Pragmatism*, Chantal Mouffe, ed. New York: Routledge, 1996. (DP)
- Derrida, Jacques. *Positions*, Alan Bass, trans. Chicago: University of Chicago Press, 1981. (P)
- Derrida, Jacques. *Dissemination*, Barbara Johnson, trans. Chicago: University of Chicago Press, 1981. (D)
- Derrida, Jacques. *The Ear of the Other: Otobiography, Transference, Translation*, Christie V. McDonald, ed., Peggy Kamuf, trans. New York: Schocken, 1985. (EO)
- Derrida, Jacques. *The Truth in Painting*, Geoff Bennington and Ian McLeod, trans. Chicago: University of Chicago Press, 1987. (TP)
- Derrida, Jacques, and Christie V. McDonald. "Choreographies", in *Feminist Interpretations of Jacques Derrida*, Nancy J. Holland, ed. University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 1997.
- Derrida, Jacques. *Paper Machine*, Rachel Bowlby, trans. Palo Alto, CA: Stanford University Press, 2005. (PM)
- Descartes, René. *The Philosophical Words of Descartes, Volume I*, Elizabeth S. Haldane and G. R. T. Ross, trans. (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1911).
- Heidegger, Martin. *Being and Time*, John Macquarrie and Edward Robinson, trans. New York: Harper, 1962. (BT)
- Heidegger, Martin. "The Origin of the Work of Art" in *Poetry, Language, Thought*, Albert Hofstadter, trans. New York: Harper, 1971.
- Jones, Ernest. *Hamlet and Oedipus*. New York: Doubleday, 1954.
- Kofman, Sarah. *The Enigma of Woman: Woman in Freud's Writings*, Catherine Porter, trans. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1985. (EW)

- Lloyd, Genevieve. The Man of Reason: “Male” and “Female” in Western Philosophy. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984. (MR)
- Michelfelder, Diane P., and Richard E. Palmer, eds. Dialogue and Deconstruction: The Gadamer-Derrida Encounter. Albany, NY: State University of New York Press, 1989. (DD)

بۆ خویندنه‌وه‌ی زیاتر:

- Armour, Ellen T. Deconstruction, Feminist Theology, and the Problem of Difference. Chicago: University of Chicago Press, 1999.
 - o Excellent, but dense, example of the political use of deconstruction.
- Bordo, Susan R. The Flight to Objectivity: Essays on Cartesianism & Culture. Albany, NY: State University of New York Press, 1987.
 - o Excellent, accessible feminist deconstruction of Descartes.
- Cornell, Drucilla. Beyond Accommodation: Ethical Feminism, Deconstruction, and the Law. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 1999.
 - o Excellent, but dense, example of the use of deconstruction in legal theory.
- Derrida, Jacques. Writing and Difference, Alan Bass, trans. Chicago: University of Chicago Press, 1978.
 - o Early deconstructions of Foucault, Hegel, Husserl, and others.
- Derrida, Jacques. Margins – Of Philosophy, Alan Bass, trans. Chicago: University of Chicago Press, 1982.
 - o Early deconstructions of Heidegger, Hegel, and J. L. Austin.
- Derrida, Jacques, and Anne Dufourmantelle. Of Hospitality, Rachel Bowlby, trans. Palo Alto, CA: Stanford University Press, 2000.
 - o Addresses issues of gender, immigration, and the political state.
- Derrida, Jacques. Rogues: Two Essays on Reason, Pascale-Anne Brault and Michael Naas. Palo Alto, CA: Stanford University Press, 2005.
 - o Excellent political and feminist late deconstruction.
- Derrida, Jacques. Psyche: Inventions of the Other, Volume II, Peggy Kamuf and Elizabeth Rottenber, eds. Stanford, CA: Stanford University Press, 2008.
 - o Includes both “Geschlecht” articles on Heidegger and gender, plus other important papers from 1998-2003.
- Fraser, Nancy. Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989.
 - o A major feminist theorist who is critical of deconstruction.

- Kofman, Sarah. Selected Writings, Thomas Albrecht, ed., with Georgia Albert and Elizabeth Rotten berg. Stanford, CA: Stanford University Press, 2007.
- Moi, Toril, ed. The Kristeva Reader. New York: Columbia University Press, 1986.
- Sellers, Susan, ed. The Hélène Cixous Reader. New York: Routledge, 1994. (CR)
- Silverman, Hugh J., and Gary Aylesworth, eds. The Textual Sublime: Deconstruction and its Differences. Albany, NY: State University of New York Press, 1990.
 - o Several interesting articles on deconstruction, including one by Paul DeMan.
- Taylor, Mark C., ed. Deconstruction in Context: Literature and Philosophy. Chicago: University of Chicago Press, 1986.
 - o Collection of philosophical writings from Kant onward that provides some of the historical context for deconstruction.
- Whitford, Margaret, ed. The Irigaray Reader. Malden, MA: Blackwell, 1991.

دیاریکردنی چاره‌نووس له سه‌ده‌ی بیست و یه‌ک دا^۱

نووسەر: مۆنتیسترات گویبیرناوۆ
وه‌رگێڕ: ریزان عه‌بدوڵلاهی

● پوخته

دیاریکردنی چاره‌نووس پرستیکی سیاسی-یاساییه که ئاماژه به مافی یاسایی خه‌لک بۆ بریاردان له سه‌ر چاره‌نووسی خۆیان له ته‌کوزی نیونه‌ته‌وه‌ییدا ده‌کات. دیاریکردنی چاره‌نووس که بنه‌واشه‌یه‌کی سه‌ره‌کی یاسای نیونه‌ته‌وه‌ییه له یاسای باوی نیونه‌ته‌وه‌یی دا سه‌رده‌ردی، به‌لام وه‌ک بنه‌واشه‌یه‌کی سه‌ره‌کی یاسایش پشتراست ده‌کرێته‌وه و له نیو کۆمه‌لیک په‌یماننامه‌ی نیوده‌وله‌تی دا ده‌پاریزێ. له په‌یماننامه‌ی ریکخراوی نه‌ته‌وه‌یه‌که‌رتووه‌کان و کۆنوانسیۆنی نیونه‌ته‌وه‌یی بۆ مافه‌ مه‌ده‌نی و سیاسیه‌کان دا وه‌ک مافییک بۆ هه‌موو خه‌لک پارێزراوه. تیگه‌یشتنه‌ هاوچه‌رخه‌کان له دیاریکردنی چاره‌نووس زۆر جار جیاوازی داده‌نێن له‌نیوان دیاریکردنی چاره‌نووسی «ناوخۆیی» و «ده‌ره‌کی» دا. باس له‌وه‌ ده‌که‌ن که دیاریکردنی چاره‌نووس بابه‌تیکی رێژه‌ییه. دیاریکردنی چاره‌نووسی ناوخۆیی ده‌کرێ ئاماژه به مافه‌ جوراوجۆره‌ سیاسی و کۆمه‌لایه‌تییه‌کان بکات. به‌پێچه‌وانه‌وه دیاریکردنی چاره‌نووسی ده‌ره‌کی ئاماژه به سه‌ربه‌خۆیی/جیا‌ب‌و‌ونه‌وه‌ی یاسایی بۆ خه‌لکیکی دیاریکراو له نیو ده‌وله‌ته‌ سیاسی-یاساییه‌که‌وه‌ ده‌کات.

۱. ئەم وتاره‌ وه‌رگێڕانه‌ که له:

Montserrat Guibernau (2015) Self-determination in the Twenty-First Century, *Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics*, 14:5, 540-546, DOI: 10.1080/17449057.2015.1051814

● دیاریکردنی چاره‌نووس چیه؟

پیناسه‌کانی دیاریکردنی چاره‌نووس به‌پیی کات و شوین جیاوازن. هه‌روه‌ها به‌پیی کولتووری سیاسی دۆزه‌کش جیاوازیی دیته ئاراوه. سی دانه پیناسه‌ی سه‌ره‌کی گشتی دیاریکردنی چاره‌نووس ئه‌مانه‌ن:

(۱) مافی به‌کۆمه‌ل بۆ کۆمه‌لێکی دیاریکراوی ئه‌تیک، زمانی، کولتووری، یان ئایینی بۆ دروست کردن و به‌ریوه‌بردنی ده‌وله‌تی خۆیان.

(۲) مافی خه‌لک بۆ بریاردان له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که ده‌یان‌ه‌وی چۆن حوکم بکریڻ و کێ له‌ حکومه‌تدا نوینه‌رایه‌تیان بکات؛ ئه‌مه‌ به‌نمای سه‌ره‌کی بیردۆزی دیموکراسییه.

(۳) بانگه‌شه‌ی بۆ ئه‌وه‌ که هه‌موو نه‌ته‌وه‌کان مافی خۆیانه‌ که له‌ سه‌ر ئامانجی سیاسی هاوبه‌ش و رێک‌خواه‌ ئابوری و سیاسیه‌کانیان بریار بدن. ئه‌م پوانگه‌یه‌ هاوواتایه‌ له‌ گه‌ل به‌واشه‌ی سه‌روه‌ری و ده‌ست‌تیه‌ره‌نه‌دان، تیشک‌ده‌ره‌وه‌ی تێگه‌یه‌کی سه‌ره‌کییه‌ له‌ کرده‌وه‌ی دیپلوماتیک و یاسای نیونه‌ته‌وه‌یی دا.

به‌واشه‌ی پاراستنی یه‌کپارچه‌یی به‌شیکی گرنگی ته‌کوزی یاسایی نیونه‌ته‌وه‌یییه‌ و له‌ په‌یماننامه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌ کگرتووه‌کاندا ده‌پاریزری، به‌تایبه‌ت له‌ ماده‌ی ژماره‌ ۲ له‌ پاراگرافی چواره‌م دا. له‌ به‌ره‌تدا نه‌ته‌وه‌ ده‌وله‌ت له‌ هه‌مبهر به‌واشه‌ی دیاریکردنی چاره‌نووس راده‌وه‌ستێ و به‌ جێی ئه‌و به‌واشه‌ی ئه‌تۆنۆمی بۆ پاراستنی مافی بریاردان دیته‌ کایه‌وه‌.

ده‌کرێ شۆرشی کۆلۆنییه‌ ئه‌مریکییه‌کان له‌ دژی فه‌رمانه‌روایی بریتانیا له‌ کۆتاییه‌کانی سه‌ده‌ی هه‌ژده‌ دا وه‌ک یه‌که‌مین نمونه‌ی سه‌ره‌که‌وتووی مافی دیاریکردنی چاره‌نووس له‌ به‌رامبهر فه‌رمانه‌روای ده‌ره‌کیدا بپنری، هه‌رچه‌نده‌ شۆرشی درێژماوه‌ و ناسه‌ره‌که‌وتووی ئیڕلند له‌ به‌رامبهر فه‌رمانه‌روایی بریتانیا به‌ر له‌ شۆرشه‌که‌ی ئه‌مریکاش بوو. به‌یاننامه‌ی سه‌ره‌به‌خۆیی (ئه‌مریکا) له‌سه‌ر ئه‌و به‌نما دیموکراتیکه‌ دامه‌زرا که په‌زامه‌ندی له‌ ده‌سه‌لات تاقه‌ بنچینه‌ی په‌روایی حکومه‌ته‌. له‌و کاته‌دا کۆلۆنییه‌کان له‌ پارله‌مانی بریتانیا نوینه‌ریان نه‌بوو و بێجگه‌ له‌وه‌، خودی فه‌رمانه‌روایی به‌ریتانی‌ش په‌نگ‌ده‌ره‌وه‌ی خواستی جه‌ماوه‌ری داگیرکراو نه‌بوو.

دیاریکردنی چاره‌نووس وه‌ک میکانیزمی کار بۆ ده‌سته‌به‌ر کردنی وه‌لامیکی دیموکراتیک بۆ ئه‌و پرسیارانه‌ ده‌کات: «کێ بریار ده‌دات؟»، «خه‌لک کییه‌؟»، و «هاوسه‌نگی هیژ له‌ نیوان زۆرینه‌ و که‌مینیه‌ کۆمه‌لگایه‌ کدا چیه‌؟» دیاریکردنی چاره‌نووس له‌سه‌ر به‌نمای په‌زامه‌ندی خه‌لک دامه‌زراوه‌. له‌م خاله‌دا دوو پرسیری گرنگ هه‌له‌تۆقن: کێ خه‌لک پیناسه‌ ده‌کات؟ میکانیزمه‌کانی پیناسه‌کردنی [خه‌لک] چین؟

ئارمانجی دیاریکردنی چاره‌نووس قوڵکردنه‌وه‌ی دیموکراسییه‌. هه‌رچه‌نده‌ هیژگه‌لی پته‌و هه‌ن که له‌ هه‌مبهر

قولکردنه‌وه‌ی دیموکراسیدا راده‌وه‌ستن و به‌هێزترینان نه‌ته‌وه‌ده‌وله‌ته‌که به ته‌واوی ماناوه‌وه‌که سه‌ره‌کترین نه‌کته‌ری گۆره‌پانی سیاسه‌ت ده‌مییته‌وه.

نه‌ته‌وه‌کان به شیوه‌یه‌کی به‌رچاو پیناسه‌گه‌لی جو‌راو‌جو‌ر له‌بنه‌واشه‌ی دیاریکردنی چاره‌نووس و هه‌روه‌ها دیموکراسی قه‌بوڵ ده‌که‌ن. بۆ ئهم‌بابه‌ته‌چهند پیکه‌ینه‌ری سه‌ره‌کی دینه‌پیناسه‌کردن؛ له‌نیوانیدا: هه‌بوونی ده‌زگایه‌کی دادوه‌ری سه‌ربه‌خۆ، ده‌سه‌لاته‌کانی یاسادانان و جیه‌جیک‌کردن، و هه‌روه‌ها په‌سهند کردنی مافی مڕۆف. گرنگه‌ ئاماژه‌ به‌وه‌ بدری که له‌کاتیکدا هیندی‌ک له‌ئندامانی کۆمه‌لی نیونه‌ته‌وه‌یی ئاماده‌ی جیه‌جیک‌کردنی بنه‌واشه‌ی دیاریکردنی چاره‌نووس له‌بواری سیاسه‌تی ناوخۆیی دایان بۆ نه‌ته‌وه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ (جیاواز)، هیندی‌کی تریان کورتی ده‌که‌نه‌وه‌ بۆ پرۆسه‌ی دامالینی داگیرکاری. له‌روانگه‌ی به‌هالاوه‌ده‌بی جیاکارییه‌ک بکری له‌نیوان دیاریکردنی چاره‌نووس و جیا‌بوونه‌وه‌دا، چونکه‌یه‌که‌مینان دوو‌هه‌می راناوه‌ستینی (p, ۱۹۹۱, ۹۸). له‌م‌روانگه‌وه‌ جیا‌بوونه‌وه‌وه‌که به‌شیک له‌ناکۆکیه‌کی ناوخۆیی سه‌رنجی ده‌دریتی که کۆمه‌لی نیونه‌ته‌وه‌یی نابێ ده‌ستیه‌ردانی تیدا بکات. دیسان له‌م‌روانگه‌وه‌ئه‌وه‌که «تا‌چ‌را‌ده‌یه‌ک کیشه‌ی ئه‌و‌گروپه‌ی به‌دوای سه‌ربه‌خۆیی له‌ده‌وله‌تی دایکه‌یه‌کلایی ده‌کریته‌وه‌، جا به‌ناشتیانه‌یان به‌زه‌بروزنگ، ئه‌وه‌ئیر کیشه‌ی ده‌وله‌تی دایکه‌». هه‌ر‌چهنده‌به‌هالا رای‌وايه‌که:

«هیچ‌ناشتیه‌ک ده‌سته‌به‌ر‌نابیت، مه‌گه‌ر‌ه‌موو‌خواسته‌نه‌ته‌وه‌یه‌کان دانیان پێدا‌بنریت. مه‌به‌ستی به‌ره‌تی بنه‌واشه‌ی دیاریکردنی چاره‌نووس بۆ‌گه‌ره‌نتی کردنی ئه‌وه‌یه‌که هه‌موو‌خه‌لک‌خواه‌نی حکومه‌تی هه‌ل‌بژێرد‌راوی خۆیان بن که له‌رینگه‌ی ناسنامه‌ی هاوبه‌شیانه‌وه‌لام‌ده‌ری پێدا‌ویستیه‌سیاسی و جفاکیه‌کانیان بێت» (p, ۱۹۹۱, ۹۸ff).

● ئه‌وه‌یه‌زه‌سه‌ره‌کیانه‌چین که‌رێچکه‌کانی [دیاریکردنی چاره‌نووس]یان‌شکل‌پێداوه‌و‌پێ‌ده‌ده‌ن؟

له‌سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م‌دا، شۆرش‌ی کولتووری دنه‌دراو له‌لایه‌ن‌پروماتیسیزم‌گیانیکی نوێی به‌به‌ر‌زمان و کولتوره‌خۆمالیه‌کانی سه‌رانسه‌ری ئه‌وروپا‌دا‌کرد. به‌تێروانیی‌کی سیاسی هه‌ل‌کشان‌ی دیاریکردنی چاره‌نووس له‌ده‌رکه‌وتنی ته‌فگه‌ره‌نه‌ته‌وه‌یه‌کانی ئه‌وروپا‌دا‌خۆی‌نیشان‌دا‌که‌به‌ده‌ر له‌ئیمپراتۆریه‌ته‌گه‌وره‌فره‌-ئه‌تیکیه‌کان و به‌شگه‌لێک له‌ئیمپراتۆریه‌ته‌کان که به‌سه‌ر‌ناوه‌ند و‌پۆژه‌ه‌لاتی ئه‌وروپا‌دا‌فه‌رمانه‌وا‌بوون، به‌شوێن‌دروست‌کردنی ده‌وله‌ته‌نه‌ته‌وه‌یه‌کانی خۆیان‌دا‌بوون. له‌وه‌ده‌مه‌دا‌گروپه‌نه‌ته‌وه‌یه‌کان به‌رگریان له‌

مافی دروست کردنی ده‌وله‌تی خویان ده‌کرد، ټاکامی ټم پرۆسه‌یه زی‌ده‌بوونی ټلمانیا و ټیتالیا بوو به نه‌ته‌وه- ده‌وله‌ته مۆدیرنه‌کانی دیکه‌وه.

کاتی‌ک باس له دیاریکردنی چاره‌نووس ده‌که‌ین، گرن‌گه دان به‌وه‌دا بنی‌ین که نه‌ته‌وه یان ده‌وله‌ته بچو‌کتره‌کان به‌شیوه‌یه‌کی گشتی به‌ستراوه‌ی ټه‌کتره زله‌یزه جیهانییه‌کانن. کوبان دان به‌وه‌دا ده‌نیت که کیش‌ه‌ی سه‌ره‌کی سه‌قام‌گیری نی‌ونه‌ته‌وه‌یی په‌یوه‌ندی به‌خو‌پیناسه‌کردنی کومه‌له‌کانه‌وه هه‌یه که خاوه‌نی وشیاریه‌کی سیاسی تاییه‌ت به‌خویانن، جا نه‌ته‌وه‌یی بن یان ناوچه‌یی. کوبان پی‌ی وایه که گشتپرسی ټامرازیکی ټالۆزه له سیاسه‌تی نی‌ونه‌ته‌وه‌یی دا. ټه‌گه‌رچی له دیدی ټه‌وه‌وه «هه‌ر کاتی‌ک ژیان و مانه‌وه‌ی کومه‌ل‌یکي نه‌ته‌وه‌یی جیاواز تووشی گرفتیکي جیددی بی‌یت، ژیرانه‌ترین شیوازی چاره‌سهری پرسه‌که گه‌رانه‌وه بو‌ ده‌نگی جه‌ماوه‌ره» (۱۹۴۵، p. ۱۷۴).

دیموکراسی و دیاریکردنی چاره‌نووس خزمی نزیکی په‌کترن. هه‌ر چه‌نده له ټیستادا وا دیته به‌ر چاو که په‌روشی بو‌ دیموکراسی له‌گه‌ل ټروانینیکي دژوازان‌ه‌ی نه‌ری‌نی له هه‌مبه‌ر جیا‌بو‌ونه‌وه په‌کانگیره (Gauthier, ۱۹۹۴، pp. ۳۵۷-۳۷۲; Philpott, ۱۹۹۵، pp. ۳۵۲-۳۸۵; Walzer, ۱۹۹۲، pp. ۱۶۵-۱۶۹) ټالین بو‌کانان جیا‌وازی‌یه‌ک به‌رجه‌سته ده‌کاته‌وه له‌نی‌وان ټروانگه‌ی «مافی بی‌ ټه‌ملاولای گشتپرسی» که باس له‌وه ده‌کات هه‌ر گروپی‌ک مافی جیا‌بو‌ونه‌وه‌ی هه‌یه ټه‌گه‌ر بتوانی (ده‌نگیکي) فره به‌قازانجی جیا‌بو‌ونه‌وه له به‌شیکي دیاری‌کراوی نی‌شتمانی ده‌وله‌تیکي هه‌بوو کوبکا‌ته‌وه، له‌گه‌ل ټروانگه‌ی «ماف ته‌نیا بو‌ چاره‌سهرکردن» که باس له مافی فره‌مانه‌وایی دیموکراتیک وه‌ک مافیکی گشتی و مافی جیا‌بو‌ونه‌وه به‌س وه‌ک مافیکی چاره‌ساز ده‌کات و به‌ پاریزه‌وه ټروبه‌رووی بابه‌تی جیا‌بو‌ونه‌وه ده‌بی‌ته‌وه. واته وه‌ک دوا‌یین چاره‌سهر بو‌ هی‌ندیک گروپی تو‌شبوو به‌ نادا‌دپه‌روه‌ریه‌کی جیددی له‌لایه‌ن ده‌وله‌ته‌وه (۱۹۹۷، pp. ۳۴ff, ۲۰۰۶). ټم ټروانگه‌یه داکوکی له [پابه‌ندبوون] به‌ دیموکراسی ده‌کات و ټاوه‌سته‌یه‌کی سنوردار له‌سهر جیا‌بو‌ونه‌وه ده‌کات.

گرن‌گه ټاماژه به‌وه بدریت که به‌شداریکردنی گه‌لانی داگیرکراو له شه‌ری جیهانی په‌که‌م و شه‌ری جیهانی دووه‌م دا به‌ شیوازیکی به‌رچاو له ټزگار‌بوونی ولاته داگیرکراوه‌کان دا ټول‌ی هه‌بوو. واته له سه‌رده‌می‌ک دا که به‌ هو‌ی ژماره‌ی فره‌ی ټه‌و خه‌ل‌کانه‌ی که که‌وتبو‌ونه ژیر باندو‌ری، دیاری‌کردنی چاره‌نووس ده‌بوو به «کاریگه‌رت‌ترین ټایدیای گه‌ردوونی». دامالینی داگیرکاری نی‌شانی دا که قه‌باره، جو‌وله‌ی ټابوری، بنه‌چه‌ی ټه‌وروپی، یان په‌نگی سپی پی‌ش پی‌دفی مافی دیاری‌کردنی چاره‌نووس نین (Ronen, ۱۹۷۹، p. ۲۰). به‌پی‌چه‌وانه‌وه ټیمه له جیهانیکدا ده‌ژین که تیایدا ژماره‌یه‌کی ټوو له هه‌ل‌کشانی خه‌ل‌ک خوازیاری مافی دیاری‌کردنی چاره‌نووسن که له‌گه‌ل ژیانیکي با‌شتر، دیموکراسی، پاراستنی پی‌وه‌نداری‌تی و ناسنامه گری‌ دراوه.

له ئیستادا پیشینی ده‌کریت که پرۆسه دیموکراتیکه‌کان به مه‌به‌ستی دیاریکردنی چاره‌نووس و پاراستنی ناسنامه زیاتر بن. به‌جیهانیوون هاوکار بووه بۆ دروست کردنی سیناریۆیه‌کی نویی سیاسی که تیایدا په‌یوه‌ندییه زۆر و زه‌وه‌نده‌کان و هه‌روه‌ها گه‌رۆک بوونی ئاییدیا و میناکه‌کانی دیموکراسی ڕینگه بۆ فۆرمه تازه‌کانی کرده‌وه‌ی سیاسی ده‌که‌نه‌وه. بۆ نمونه له سالی ۱۸۱۵ دا کۆ باوه‌ری ده‌کرد که تا سالی ۱۹۴۵ په‌نجا دانه ده‌ولت ده‌بن به ئەندامی هاوشانی یه‌کتر له ڕیک‌خراوی نه‌ته‌وه یه‌ک‌گرتووه‌کان دا؟ یان کوا چاودێریکی ڕیک‌خراوی نه‌ته‌وه یه‌ک‌گرتووه‌کان له سالی ۱۹۴۵ دا ده‌یزانی که له سالی ۱۹۷۹ دا سه‌د و په‌نجا ده‌ولتی سه‌ربه‌خۆ ده‌بن به ئەندامی ئەو یه‌که‌یه؟ (Ronen, ۱۹۷۹, p. ۲۰) خیرایی په‌یوه‌ندییه‌کان و زۆربوونی ته‌فگه‌ره‌کانی دیموکراتیک کردن دیمه‌نی سیاسه‌ت ده‌گۆرڤ و ڕینگه بۆ ده‌رکه‌وتنی فۆرمه‌گه‌لی نویی فەرمانه‌روایی ده‌که‌نه‌وه، به‌و ئاراسته‌یه دا که گۆرانه‌کاری له کرده‌وه سیاسیه باوه‌کانی ئیستا دا ده‌که‌ن و تیگه‌گه‌لی نویی دینامیکی له دیموکراسی و دیموکراتیک کردن ده‌خه‌نه جیگه‌یان.

چاوه‌رێ ده‌کرێ که هه‌ولێ کان بۆ به‌ری‌گرتنی داخوازی دیاریکردنی چاره‌نووس درێژه‌ی ده‌ییت و سه‌رکرده سیاسیه‌کان و زانا‌کان به‌راشکاوی به‌دوای ڕی وشوین دا ده‌گه‌رڤن بۆ سنوردارکردنی ئاراسته‌گه‌لی جوداییخوازانه و بۆ چاره‌سه‌رکردنی «مملاتی ئەتیکیه‌کان» به‌ ئامرازگه‌لی جوراوجۆر (Musgrave, ۱۹۹۷; Ronen, ۱۹۷۹, p. ۲۱). له هه‌مان کاتدا فاکتۆری دیکه‌ش به‌ ڕینگه‌ی هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی ده‌ولته‌ هه‌نوکه‌یه‌یه‌کان ده‌بنه‌ هوکاري زیده‌بوونی کیانه سیاسیه‌کان. که‌واته ته‌کوزیکی نویی جیهانی چی ده‌که‌ن که نه‌ا خه‌ریکه وه‌دی دیت. هه‌رچه‌نده دیاریکردنی چاره‌نووس مافی جیابوونه‌وه‌ش له‌ خۆ ده‌گرێ، زیاتر وا ویده‌چی که داخوازی بۆ دیاریکردنی چاره‌نووس ئاکامی بنیاتنانی چوارچیوه‌ سیاسیه تازه‌کان و په‌یوه‌ندییه سیاسیه‌کانه له‌ نێو که‌مینه‌کان و زۆرینه‌کان، له‌گه‌ڵ دانه‌دانی دروست کردنی ڕیک‌خراوه‌ی سیاسی داهینه‌رانه و ڕیک‌خستنی سیاسی بۆ داننان به‌ هیزی پێوه‌نداریتی دا.

له سه‌ده‌ی بیست و یه‌کدا چوار هیزی سه‌ره‌کی شکل به‌ ڕیچکه‌ی دیاریکردنی چاره‌نووس ده‌ده‌ن و کاریگه‌ری ده‌خه‌نه سه‌ری. ئەوانیش ئەمانه‌ن:

★ پیکه‌وه‌یی (دیاریکردنی چاره‌نووس) له‌گه‌ڵ تیگه‌ی دیموکراسی له‌سه‌ر بنه‌مای دادپه‌روه‌ریی کۆمه‌لایه‌تی، دیموکراسی راویژکارانه و ئازادی تاک.

★ گرنگی نوییووه‌ی نه‌ته‌وه وه‌ک کۆمه‌لی چاره‌نووس.

★ زیده‌بوونی ته‌فگه‌ره کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و ڕیک‌خستنه‌ سیاسیه‌کان له‌ ئه‌وروپا و واوه‌تریش، وه‌ک له‌ کاتالۆنیا، سکۆتلهند، فینیتۆ، گرینلند، بافاریا، و فلانده‌رز ده‌بینرێ. و هه‌روه‌ها له‌ ئوکراین، کریمیا و له‌ باکوری ئه‌فریقا ئه‌و

شوینه که «به‌هاری عه‌ره‌بی» بوو به هۆکاری گۆرانه‌کاری سیاسی خیراله پانتایی جیهانی عه‌ره‌بی دا. سه‌ره‌تا وه‌ک ناره‌زاییه‌کی بچوکی جه‌ماوه‌ری له‌ دژی رژی‌مه‌ دیکتاتوریه‌ به‌ته‌مه‌نه‌کان ده‌ستی پیکرد و له‌ ته‌نیا چهند رۆژیکی که‌م دا بوو ته‌فگه‌ریکی به‌رفراوان که‌ توانای هاندانی گۆرینی رژی‌می هه‌بوو.

★ کاریگه‌ری تۆره‌ جفاکیه‌کان له‌ به‌هیز کردنی ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌ تازانه‌ی که‌ له‌سه‌ر بنه‌مای هه‌ستی گری‌دراویتی به‌ کومه‌لگا مه‌جازیه‌کان بوو، کاریگه‌رییه‌کی راسته‌قینه‌، نزیک، واتادار و به‌په‌رۆش بوو بۆ هاندانی ریک‌خستنی سیاسی بۆ ده‌ستخستنی کومه‌لک ئامانجی جۆراوجۆر و هیندی‌ک جارانی‌ش پیکدژ. به‌رفه‌یه‌ی ئه‌و شۆرشانه‌ شتیکی نوێ بوو. هه‌روه‌ها خیرایی و سه‌رکه‌وتنی شۆرشه‌کان نایاب بوو، ته‌نانه‌ت مه‌یلی سه‌رکرده‌ سیاسیه‌کان بۆ ده‌ستبه‌رداری‌بون له‌ ده‌سه‌لات به‌ شیوه‌یه‌کی سه‌رنج‌راکیش خیرا بوو. چ شتیک جیاوازیی خولقاند؟ له‌ سه‌ر رۆلی فه‌یسبۆک، تویته‌ر و ئینته‌رنیټ له‌ بلا‌و‌کردنه‌وه‌ی په‌یامی ناره‌زاییه‌تیه‌کان، وینه‌کان و هه‌واله‌کان زۆر قسه‌ ده‌کریت. هه‌تا ئیستاش ئه‌وه‌ به‌ شتیکی نااسایی ده‌بینرێ که‌ ده‌کرێ هه‌زاران که‌س به‌ ده‌ستی خه‌لکانی نه‌ناس ریک‌ بخرین. خه‌لکیک که‌ قه‌ت په‌کتریان نه‌دیتوو هه‌مان ده‌نگی په‌کتریان نه‌بیستوو. خه‌لکیک که‌ په‌نگه‌ ناوی ساخته‌ به‌ کار به‌ینن، خه‌لکیک که‌ مه‌به‌ست و متمانه‌یان تاقی نه‌کراوه‌ته‌وه‌. خه‌لکیک که‌ له‌ دۆخی ئیستا داوه‌ کوو “قاره‌مان” پیناسه‌ ده‌کرین به‌لام په‌نگه‌ سه‌به‌ینی به‌پیتی ئاراسته‌ی گۆرانه‌کارییه‌کان بگۆردین بۆ “پیاو‌خراپ”.

● به‌لین و مه‌ترسییه‌ سه‌ره‌کیه‌کانی دیاریکردنی چاره‌نووس کامانه‌ن؟

دیاریکردنی چاره‌نووس له‌ لایه‌ن لایه‌نگه‌کانیه‌وه‌ وه‌کوو هیزیک بۆ پته‌و‌کردن و له‌ لایه‌ن دژه‌ره‌کانیه‌وه‌ وه‌کوو مه‌ترسییه‌ک بۆ سه‌قامگیری سیاسی وه‌سف ده‌کریت. له‌ کاتی‌کدا هه‌موو باب‌ه‌ته‌که‌ هه‌لو‌بستییکی سۆزدارانه‌ی به‌هیزه‌ له‌ به‌رژه‌وه‌ندی یان له‌ دژی دیاریکردنی چاره‌نووس.

داخوازییه‌کانی دیاریکردنی چاره‌نووس زۆر جار پووبه‌پووی هۆفتیه‌کی ئاشکرا ده‌بنه‌وه‌، چونکه‌ به‌ره‌به‌ستی سه‌ره‌کی ده‌خه‌نه‌ سه‌ر‌پیی په‌کپارچه‌یی نه‌ته‌وه‌ ده‌وله‌ت. له‌ کومه‌لگا نه‌ریتیه‌کاندا کردارگه‌لی وه‌کوو نافه‌رمانی و خۆدزینه‌وه‌ له‌ خۆ‌گونجاندن وه‌کوو سه‌رچاوه‌ی جۆراوجۆری ململانی و گرژی و ئالۆزی چاویان لی ده‌کریت و شیای سزای قورسن. زیاترینیان سزادانی جه‌سته‌یی له‌به‌ر چاوی خه‌لکه‌، به‌لام قه‌ره‌بووی مادی و هه‌روه‌ها وه‌ده‌رنان و پاوانایش هه‌ن که‌ بۆ گپ‌رانه‌وه‌ی خه‌لک (له‌م کارانه‌) ده‌ستیشان کراون.

زۆربە‌ی جاران کرداره‌کانی نافه‌رمانی و سه‌ریچیی پێخۆشکه‌ری گوزاری کۆمه‌لایه‌تین و زیاتر کاتییک پروو ده‌ده‌ن که که‌سانی پێش‌ه‌و له‌ بواره‌گه‌لی نه‌ندیشه‌، لیکۆلینه‌وه و کار سه‌ره‌تا سه‌رکۆنه ده‌کری‌ن به‌لام دواتر ئاویری جیدیان لی ده‌دریته‌وه. شکاندنێ نۆرمه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌ هیندییک نمونه‌ دا ئامرازیک بووه‌ بۆ نویگه‌ریی کۆمه‌لایه‌تی و پێشکه‌وتن. شتانییک په‌نگه‌ له‌ قوناغییک دا سه‌یر و نامۆ بینه‌ پێش چاو، به‌لام دواتر وای لی بیت که زۆریش په‌سن بدری‌ن. بۆ میناک ده‌کری ده‌رکه‌وتنی ژنان له‌ فه‌زای گشتی دا، هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ی کۆیله‌تی، رزگاریی په‌شیسته‌کان له‌ ویلایه‌ته‌یه‌ کگرتووه‌کانی ئەمریکا، و دامالینی داگیرکاری له‌ دوا‌ی شه‌ری مه‌زن به‌م ئاراسته‌یه‌ دا بخوینرینه‌وه.

بۆ هیندییک که‌س دیاریکردنی چاره‌نووس له‌خۆگری ئازادی هه‌لبژاردن له‌ سه‌ر بنه‌مای بنه‌واشه‌ی ئۆتۆنۆمی و فه‌رمانه‌روایی گشتی زāl به‌سه‌ر لیبرāl دیموکراسیه‌کانی خۆرئاوایه‌. له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا جیاوازی گرنگ له‌ مانا‌ پاره‌ کراوه‌کانی دیاریکردنی چاره‌نووس، ئازادی، و دیموکراسی له‌ چوارچێوه‌ی کولتوو‌ره‌ سیاسیه‌ جیاوازه‌کان دا هه‌ن.

● سنوره‌ نوێ و گرنگه‌کانی لیکۆلینه‌وه له‌ دیاریکردنی چاره‌نووس کامانه‌ن؟

سنور، حدودییک، به‌ر به‌ستییک، و هیلکیکه‌ که‌ بێ رێپێدان تیناپه‌ریندری. هه‌روه‌ها زۆنکی بقیه‌ که‌ زیاتر به‌ ئامرازی سه‌ربازی کۆنترۆل ده‌کری‌ت و ئه‌رکه‌ که‌شی پاراستنی یه‌ کپارچه‌یی خاکی نه‌ته‌وه‌ ده‌وله‌ته‌. سنوریکی سه‌ره‌کی بۆ دیاریکردنی چاره‌نووس ئه‌وه‌یه‌ که‌ به‌ مه‌به‌ستی به‌ده‌سته‌پێانی په‌وایی ده‌بی شوین بنه‌مای په‌زنامه‌ندی بکه‌وین. هه‌رچه‌نده‌ له‌ هیندییک دۆز دا ناکوکییه‌کان پروو له‌ هه‌لکشان له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی کێ وه‌ک «خه‌لک» حیسابی بۆ بکری‌ت- (خه‌لک) واته‌ ئه‌وه‌ که‌ سه‌انه‌ی که‌ سه‌باره‌ت به‌ په‌زنامه‌ندی و بریاردان له‌سه‌ر داهاتووی سیاسی خۆیان مافدارن. ئه‌مه‌ ته‌نگه‌یه‌کی سه‌ره‌کییه‌ بۆ ئه‌وه‌ خه‌لکه‌ی داوا‌ی مافی دیاریکردنی چاره‌نووس ده‌که‌ن، چونکه‌ داهاتوویان به‌ره‌و ئه‌وه‌ ئاقاره‌ ده‌چی که‌ گه‌له‌و له‌ پالپشتی ده‌وله‌تیکی به‌هیزی خۆیان سودمه‌ند ده‌بن یان ده‌ست به‌ سه‌ر نوینه‌رایه‌تی به‌رژه‌وه‌ندییه‌ ژێپۆلیتیکی یان ئابوو‌رییه‌کانیان دا ده‌گیری‌ت. له‌م به‌شه‌دا من ئاماژه‌ به‌ دۆزی کاتالۆنیا ده‌ده‌م و هه‌روه‌ها هه‌لوێستی نه‌رینی ده‌وله‌تی ئیسپانیا له‌مه‌ر رێگه‌دان به‌ ریفراندۆمیکی په‌یه‌ست به‌ جیه‌جیوون سه‌باره‌ت به‌ دیاریکردنی چاره‌نووسی کاتالۆنیا باس ده‌که‌م.

● سه‌باره‌ت به جیابوونه‌وه‌خوازی کاتالان

به‌پیی یاسای بنه‌رته‌ی ئیسپانی، ئیسپانیا یه‌ک «گهل»ه که له هه‌موو ئیسپانیۆلییه‌کان پیک هاتووه؛ کاتالۆنییه‌کان وه‌ک به‌شیک له‌گه‌لی ئیسپانیای یه‌کینه له‌به‌ر چاو ده‌گیرین و نه‌مه‌ش به‌شیوازیکی خوکار هه‌ر هه‌ولیک بو به‌پویه‌بردنی ریفراوندۆمیک به‌مه‌به‌ستی دیاریکردنی چاره‌نووسی کاتالۆنیا به‌نایاسایی ده‌خه‌ملینیی، مه‌گه‌ر نه‌وه‌ی که ده‌ولت ریگای پی دابیت. هه‌ر به‌و ئاراسته‌یه‌دا ماده‌ی ژماره‌ ۲ی یاسای بنه‌رته‌ی ئیسپانیا ده‌بیژئ که «یاسای بنه‌رته‌ی له‌سه‌ر یه‌کیه‌تی هه‌میشه‌یی نه‌ته‌وه‌ی ئیسپانیا و نیشتمانی هاوبه‌ش و لیکدانه‌پراو بو هه‌موو ئیسپانیۆلییه‌کان دارپژراوه» و ماده‌ی ژماره‌ ۸ ده‌بیژئ که «ئه‌رکی ئه‌رتش پاراستنی سه‌روه‌ری و سه‌ربه‌خویی ئیسپانیا و به‌ره‌فانی له‌یه‌کپارچه‌یی خاک و یاسا بنه‌رته‌یه‌که‌تی».

له‌ کاتالۆنیا به‌هۆی سنوردارکردنه‌وه‌ی له‌میژینه‌ی داخوازییه‌کان بو به‌ده‌سته‌هێنانی ئۆتۆنۆمیه‌کی سیاسی به‌رینتر، بێمتانه‌یی به‌ربالۆی سیاسی و توو‌په‌یی له‌سیاسه‌تمه‌داران و سیستمی سیاسی تیکه‌ل به‌نادلشادی ده‌بیٔ. ئه‌وان هه‌روه‌ها له‌کورتیه‌نانی دارایی کاتالۆنیا و به‌فهرمینه‌ناسینی کاتالۆنیا وه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌ک له‌نیو ئیسپانیا دا گازنده‌ده‌کن. پرسگه‌لی کولتووری و ناسنامه‌یی له‌نیو داخوازییه‌کانی ئه‌واندا به‌زه‌قی دیارن.

له‌ کاتالۆنیا سه‌رچاوه‌ی گۆرپانکاری له‌شه‌راکه‌تی ده‌سه‌لاته‌وه‌ بو جیابوونه‌وه‌ ئاکامی دوو پرۆسه‌ی هاوته‌ریبه‌. یه‌که‌م، پته‌وبوونی دیموکراسی ریگه‌ی به‌خه‌لک داوه‌ بئ ترس خواسته‌سیاسیه‌کانیان ده‌برن-ئه‌مه‌ شتیکی نوییه بو کۆمه‌لگایه‌ک که نزیکه‌ی چل سال دیکتاتۆریی به‌سه‌ر دا برابوو-وله‌هه‌مان کاتیشدا به‌په‌ویان ده‌زانی. نه‌وه‌ی نویی پیگه‌یشتوو له‌نیو ئیسپانیای دیموکراتیک دا خواسته‌کانی ئه‌وان و له‌ناویشیاندا مافی بریاردان له‌سه‌ر داهاووی سیاسیان به‌ئامرازگه‌لی وه‌کوو گشتپرسی به‌په‌وا ده‌زانیت، وه‌ک چۆن ئه‌مه‌ له‌دیموکراسیه‌ ئه‌وروپیه‌کانی تریشدا بو نمونه‌له‌سکۆتله‌ند داوا ده‌کریٔ. ئه‌م بابته‌ش له‌ئه‌نجام دا خولیای کاتالۆنییه‌کانی بو ری‌ک‌خستنیکی جه‌ماوه‌ی به‌مه‌به‌ستی نیشاندانی بێزاریی خۆیان له‌دۆخی هه‌نوکه‌یی لیده‌که‌وتیه‌وه‌.

دوو هه‌م، ده‌ولته‌ی ئیسپانیا له‌هه‌موو که‌س زیاتر دژایه‌تی کردوو له‌گه‌ل دانپێدانان به‌ کاتالۆنیا وه‌کوو نه‌ته‌وه‌یه‌ک و داواکانیان بو شه‌راکه‌تی زیاتر له‌ده‌سه‌لات دا. له‌هه‌مان کاتیشدا به‌رگری له‌پروانینیکی ناوه‌ندگه‌را بو ده‌ولت ده‌کات که هاوبه‌شه‌له‌نیوان کۆنه‌پاریز و سۆسیالیسته‌کان دا. کاتی‌ک له‌کاتالۆنیا چاوپیکه‌وتنم ئه‌نجام دان، خه‌لکانیک به‌ئینتمای سیاسی جیاوازه‌وه‌چهن‌دین جار باسیان له‌وه‌لامنه‌دانه‌وه‌ی داخوازییه‌کانیان له‌مه‌ر ئۆتۆنۆمیه‌کی به‌رینتر بو کاتالۆنیا ده‌کرد (نه‌ک جیابوونه‌وه‌ له‌و کاته‌دا). هه‌روه‌ها ئاماژه‌یان به‌هه‌له‌په‌ساردنی به‌شگه‌لیک له‌یاسای ئۆتۆنۆمی سالی ۲۰۰۶ ده‌کرد. دوا‌ی ئه‌وه‌ ناچار که پیملی یاسای بنه‌رته‌ی بیٔ و به‌هۆی ریفراوندۆمی پوژی هه‌ژده‌ی مانگی شه‌شی سالی ۲۰۰۶ گه‌مارۆی خرایه‌سه‌ر. ئه‌م کاره‌له‌ئه‌وروپای

مۆدیرن دا تا ئیستا ئەنجام نەدرابوو و خوازیاری ئەوێش بوون کە کورتەپێنانی دارایی کاتالۆنیا بە پێغه‌به‌ریی ناوهندی لە مادرید بیه‌ستنه‌وه. ئەم هۆکارانه کە ناوهرۆکیکی به‌هیزی هه‌سته‌کیان له‌ پشت بوو، قه‌لشتی نیوان کاتالۆنیا و ده‌وله‌تی ئیسپانیان قوولتر کرده‌وه. به‌و جوړه کە هه‌ستکردن به‌ نامۆیی له‌ نیو به‌شه‌ به‌رچاوه‌کانی خه‌لکی کاتالۆنیا زیده‌تر بوو کە خو‌ی له‌ هه‌لکشانى بزووتنه‌وه‌ی مه‌ده‌نى جوداییخوازان له‌ پینچ سالی رابردوو به‌ملاوه‌ نیشان داوه.

له‌ قوناغی گوزار بۆ دیموکراسی و دوا‌ی نزیکه‌ی ۴۰ سال دیکتاتۆری، ناسیۆنالیزمی زۆرینه‌ی کاتالانی به‌رگری له‌و ئایدیایه‌ ده‌کرد کە بیردۆزی «یه‌ک نه‌ته‌وه، یه‌ک ده‌وله‌ت» یارمه‌تی نه‌ته‌وه بۆ ده‌سته‌به‌رکردنی گه‌شه‌ی هه‌مه‌لایه‌نه‌ نادات. له‌ ئەنجام دا ده‌سه‌لات له‌ نیو ئیسپانیا دا دابه‌ش کرا و جیا‌بونه‌وه‌ په‌ت کرایه‌وه. به‌لام ئەم دۆخه‌ له‌ سالی ۲۰۰۰ را به‌ شیوازیکی به‌رچاو گۆرانکاری به‌سه‌ر دا هات. له‌ ئیستادا بزووتنه‌وه‌یه‌کی جوداییخوازی جه‌ماوه‌ریی کە خو‌ی به‌ پرۆئه‌و‌روپی و دیموکراتیک پیناسه‌ ده‌کات، داوا‌ی مافی خه‌لکی کاتالۆنیا بۆ به‌ریوه‌بردنی ریفرا‌ندۆمیکی پیه‌ست به‌ جیه‌جیه‌وون ده‌کات ده‌رباره‌ی ئەوه‌ کە ئاخۆ کاتالۆنیا ده‌بێ بیته‌ ده‌وله‌تیکی سه‌ربه‌خو‌یان نا؟ کە ئەمه‌ هه‌تا ئیستا به‌ ته‌واوی له‌ لایه‌ن ده‌وله‌تی ئیسپانیاوه‌ پێگه‌ی لێ گیرابوو. کاتالۆنیا له‌ نیو ئیسپانیا دا وه‌کوو گه‌لیکی جودا‌حسابی بۆ نه‌کراوه‌ و هه‌ر پریریکی کە کاریگه‌ری بخاته‌ سه‌ر ره‌وشی سیاسی ئەو‌ی، پێسته‌ له‌ لایه‌ن هه‌موو شارۆمه‌ندان‌ی ئیسپانیا و له‌وانه‌ش کاتالۆنییه‌کانه‌وه‌ گه‌مارۆی بخه‌ریته‌ سه‌ر. من ناوم له‌ (کاتالۆنییه‌کان) ناوه‌ «که‌مینه‌ی نه‌گۆر». چونکه‌ که‌مینه‌یه‌کن له‌ ئیسپانیا دا و هه‌یچ شانسێکیان نییه‌ بۆ ئەوه‌ی ده‌نگیان ببیسری، مه‌گه‌ر ئەوه‌ی سیاسه‌تگه‌لی نو‌ی داپرێژرێن کە تیا‌ی‌اندا بوار بۆ که‌مینه‌کان بره‌خسێت تا ده‌سه‌لاتی «ده‌نگ» و «فیتۆ»ی خو‌یان به‌ کار به‌یئن.

● کۆبه‌ند

ده‌بێ پێگه‌ به‌ کاتالۆنیا بدرێت کە گشت‌پرسییه‌ک له‌سه‌ر بنه‌ما دیموکراتیکه‌کان بۆ سه‌ربه‌خو‌یی به‌ریوه‌ بیات. گشت‌پرسییه‌کان ئامرازن بۆ دا‌بین کردنی وه‌لامی پروون له‌ لایه‌ن شارۆمه‌ندان‌ه‌وه‌ کە به‌ شیوه‌یه‌کی پێک و پێک له‌ لایه‌ن لیبرال دیموکراسیه‌ ئه‌وروپیه‌کان و له‌ نیو ئەوانیش له‌ لایه‌ن ئیسپانیاوه‌ به‌ کار هێنراون. پرس‌یاریکی گ‌رنگ کە ده‌بێ لێره‌ بپرسین ئەوه‌یه‌ کە بۆچی بزووتنه‌وه‌ی نه‌گۆری جوداییه‌خوازی کاتالۆنیا گۆرا بۆ بزووتنه‌وه‌یه‌کی جوداییخوازی به‌ره‌وپێش؟ چ شتێک پالی به‌ گۆرانکارییه‌وه‌ نا له‌ شه‌راکه‌ته‌وه‌ بۆ جودایی؟ ئایا هه‌موو

حیزبه‌کان بـی دوودلی هه‌موو هه‌ولـی خوـیان داوه بـۆ دۆزینه‌وه‌ی چاره‌سه‌ریکی ئاشتیانه‌ی دیموکراتیک بـۆ ئه‌م دۆخه‌ قه‌تسه‌؟ له‌ کاتالۆنیا ترس له‌ دیکتاتۆریه‌ت هه‌نوکه‌ هه‌یه‌ له‌ نیو ئه‌و که‌سانه‌ دا که‌ له‌ زه‌مه‌نی شه‌ری ناوخوا‌یی ئیسپانیا دا ژیاون، (شه‌ریک) که‌ دیکتاتۆریه‌تی لـی که‌وته‌وه‌. زیندوبونه‌وه‌ی پرپه‌نگی کۆنه‌پاریزی و ناوه‌ندگه‌رایـی له‌ ئیسپانیای هاوچه‌رخ دا تیگه‌یشتنیکی نه‌گۆری له‌ یاسای بنه‌رته‌ی ئیسپانیای ده‌که‌وته‌وه‌. ئه‌م ئاراسته‌یه‌ش ریگه‌ له‌ گه‌شه‌ی زیده‌تری دیموکراسی وه‌کوو پرۆسه‌یه‌کی دینامیکی که‌ ده‌بی به‌رده‌وام نۆژن بکریته‌وه‌، ده‌گریت.

References

- Bhalla, R. S. (1991). The right of self-determination in international law. In W. Twining (Ed). Issue of self-determination (pp. 91-101). Aberdeen: Aberdeen -university Press.
- Buchanan, A. (1997). Theories of Secession. *Philosophy and Public Affairs*, 26(1), 31-61
- Buchanan, A. (2006). -uncoupling Secession from Nationalism and intrastate autonomy from Secession. In H. Hannum (Ed.), *Negotiating self-determination* (pp. 81-114). London: Routledge.
- Cobban, A. (1945). *National self-determination*. London: OUP.
- Gauthier, D. (1994). -breaking up: An essay on secession. *Canadian Journal of Philosophy*, 24(3), 357-372.
- Guibernau, M. (2014). Catalan secessionism: Young people's expectations and political change. *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 49(3), 106-117.
- Musgrave, T. D. (1997). *Self-determination and national minorities*. Oxford: Clarendon Press
- Philpott, D. (1995). In defense of self-determination. *Ethics*, 105, 352–385.
- Ronen, D. (1979). *The quest for self-determination*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Walzer, M. (1992). The new tribalism. *Dissent*, 39(2), 165–169.

قه‌یرانی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی له بزووتنه‌وه‌ی کوردستاندا

سیروان پێناس

له‌ رێک‌خراوه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌ ک‌گرت‌وه‌کاندا ١٣٥ نه‌ته‌وه‌ هه‌ن که‌ جه‌ما‌وه‌ریان له‌ کورد که‌م‌تره (XXI: ١٩٩٦, Qutoed in O)balance).

● پوخته

ئه‌م وتاره‌ باس له‌ قه‌یرانی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی له‌ ناو بزووتنه‌وه‌ی کوردستاندا ده‌کا. وه‌لێ ناچێته‌ ناو ورده‌کاریه‌کانی په‌یوه‌ندیدار به‌ بزووتنه‌وه‌ که‌ به‌ ل‌کوو زیده‌تر په‌خه‌یه‌کی تیۆرییه‌، له‌ ئاستی بووناسیدا^١ گریمانه‌ی ئه‌م وتاره‌ نه‌وه‌یه‌ که‌ بزووتنه‌وه‌ی کوردستان تووشی قه‌یرانی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌. ئه‌م قه‌یرانه‌ له‌ ناو بزووتنه‌وه‌ کوردیه‌کاندا هه‌بووه‌ و به‌رده‌وامه‌. هۆکاری ئه‌م قه‌یرانه‌ش له‌ خۆنه‌ناسینی کوردایه‌ که‌ بووه‌ته‌ هۆی پێناسه‌یه‌کی ناته‌واو له‌ خۆی، واته‌ کورد وه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌کی بێده‌وله‌ت، و کوردستان وه‌ک نیشتمانی کورد، له‌ به‌رژه‌وه‌ندیی نه‌ته‌وه‌گه‌لێ تر به‌سه‌ر پێنج ده‌وله‌تدا دا به‌ش کراوه‌ و ناسنامه‌ی شیۆئێندراوه‌ وه‌لێ کورد خۆشی له‌ بزووتنه‌وه‌ی کوردستاندا تا پاده‌یه‌کی زۆر ئه‌مه‌ی قه‌بوول کردووه‌. خۆناسین و هۆشیاریی نه‌ته‌وه‌یی پێویستی به‌ وه‌لامی ئه‌م سێ پرسیاره‌ هه‌یه‌ که‌ ئێمه‌ کێین، ئێمه‌ چین، و چیمان ده‌وی. لێ بزووتنه‌وه‌ی کوردستان وه‌ک پێویست وه‌لامی دروستی به‌م پرسیارانه‌ نه‌داوه‌ته‌وه‌. به‌ جیاکاریی تیگه‌یی پرسێ کورد و پرسێ کوردستان، باس له‌ وه‌ ده‌که‌م که‌ ئامانجی سه‌ره‌کیی بزووتنه‌وه‌ی کوردستان پێویسته‌ رزگاریی خاکی کوردستان (سه‌ربه‌خۆیی نه‌ته‌وه‌یی) بێ. که‌واته‌ پێشتر خستنی هه‌ر ئامانجێکی ئایدیۆلۆژیکی له‌ رزگاریی خاکی کوردستان لادانه‌ له‌و ئامانجه‌

سه‌ره‌کییه‌ی بزووتنه‌وه‌ی کوردستان. له‌م نێوانه‌دا، باس له‌ پرسی کوردستان له‌ تیۆری سیاسیدا ده‌که‌م. هه‌روه‌ها، کۆنفیدراڵیزمی دیموکراتیکی ئۆجالان و سۆسیالیزمی دیموکراتیکی قاسملوو، وه‌ک دوو تیزی ناسراو، ده‌درینه‌ به‌ر تیشکی ره‌خنه‌. به‌ له‌ به‌رچاوگرته‌ی ئه‌و پرستییه‌ که‌ یه‌ک، ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی گرنه‌ترین ناسنامه‌ی مرقۆی سه‌رده‌مه‌؛ و دوو، پاراستن و گه‌شه‌پێدانی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ته‌نیا له‌ چوارچێوه‌ی ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌ییدا مومکینه‌، ئه‌م وتاره‌ جه‌خت له‌ سه‌ر گرنه‌گی بازدانی پارادایمی له‌ «پارادایمی ریفۆرمخوازی» یه‌وه‌ به‌ره‌و «پارادایمی سه‌ره‌به‌خۆیخوازی» ده‌کاته‌وه‌.

وشه‌ سه‌ره‌کییه‌کان: بزووتنه‌وه‌ی کوردستان، پرسی کوردستان، پرسی کورد، نه‌ته‌وه‌ی بێده‌وله‌ت، پۆست-حیزبایه‌تی، سۆسیالیزمی دیموکراتیک، کۆنفیدراڵیزمی دیموکراتیک، قاسملوو، ئۆجالان، پارادایمی ریفۆرمخوازی، پارادایمی سه‌ره‌به‌خۆیخوازی.

● پێشه‌کی

بزووتنه‌وه‌ی کوردستان ده‌گه‌رێته‌وه‌ به‌ر له‌ دامه‌زراندنی ده‌وله‌ته‌ مۆدێرنه‌کان له‌ پۆژه‌هلایه‌ ناڤیندا. ئه‌م بزووتنه‌وه‌یه‌ به‌ پالنه‌ری ئه‌وه‌ی که‌ کورد نه‌ته‌وه‌یه‌ که‌ پێویسته‌ خۆی سه‌روه‌ری خۆی بێ، به‌ ده‌یان سه‌ره‌هلانی به‌ خۆیه‌وه‌ بێنیه‌. له‌م به‌ینه‌دا، کورد ده‌یان حیزب و سه‌دان رێکخراوه‌ی سیاسی و هه‌زاران رێکخراوه‌ی مه‌ده‌نی و کولتووری بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ دامه‌زراندووه‌. زۆر که‌سایه‌تی کورد ژیا‌نیان له‌م پێناوه‌دا ته‌رخان کردووه‌. به‌ سه‌دان هه‌زار کورد گیانیان به‌خت کردووه‌ و به‌ ملیۆنان کوردیش به‌ هۆی داگیرکارییه‌وه‌ یان بوونه‌ ته‌قوربانی یان ئاواره‌ی وڵاتان بوون. به‌م حاله‌شه‌وه‌ کورد ده‌ستکه‌وتێکی ئه‌وتۆی نه‌بووه‌ و داها‌تووی مرقۆ و نه‌ته‌وه‌ی کورد ئێستاش هه‌روا له‌ ژێر هه‌ره‌شه‌دايه‌. په‌رسیا رێک که‌ دێته‌ ئاراوه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌: چما بزووتنه‌وه‌ی کوردستان هێشتا سه‌ره‌که‌فتنیکی ئه‌وتۆی تۆمار نه‌کردووه‌؟ هه‌له‌ کانی ئه‌م بزووتنه‌وه‌یه‌ له‌ چیدان؟ گه‌له‌ به‌ ده‌ر له‌ دۆخی جیۆپۆلیتیکی کوردستان و بێده‌سه‌لاتی نه‌ته‌وه‌ی کورد، بزووتنه‌وه‌ی کوردستان خۆی تووشی هه‌له‌ی (یان هه‌ندی هه‌له‌ی) ستراتیژیک بووه‌ که‌ بوونه‌ ته‌وه‌ هۆکاری سه‌رنه‌که‌فتنی؟ بزووتنه‌وه‌ی کوردستان چۆن چاو له‌ پرسی کوردستان ده‌کا؟ چۆن خۆی پێناسه‌ ده‌کا و رێگا چاره‌سه‌ره‌ کانی له‌ چیدا ده‌بینێته‌وه‌؟ به‌ گشتی ده‌کری له‌ پوانگه‌ و په‌هه‌ندی جیاواز و بواره‌ جۆراوجۆره‌ کانی زانسته‌ مرقیه‌ کان-وه‌ک فه‌لسه‌فه‌، سیاسه‌ت، کۆمه‌ڵناسی، ده‌روونناسی و هتد-وه‌ لامي ئه‌م په‌رسیارانه‌ بدریته‌وه‌. یه‌کیک له‌ پێویستییه‌ کانی توێژینه‌وه‌ له‌ سه‌ر کورد و کوردستانیش پێویسته‌ وه‌لامدانه‌وه‌ به‌م په‌رسیارانه‌ بێ.

● ۱- ناسنامه

ناسنامه ریشه‌ی له جیاوازی‌دایه. شته‌کان به شیوه‌یه‌کی سروشتی له گه‌وه‌ر^۲ و تایه‌تمه‌ندی‌دا له یه‌ک جیاوازن. ئه‌و جیاوازییه کاتیک دیته ناو دونیای مڕۆیه‌وه گرنگیه‌کی زۆری هه‌یه له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که واته‌ده‌دا به ژیا‌نی مڕۆف و ئایدیایه‌ک به ناوی ناسنامه به‌ره‌م دینێ. بۆیه‌ش، ناسنامه ته‌نێ شتیکی ساخته‌ی بیکه‌لک نییه به‌لکوو به‌شیکی سه‌ره‌کی و گرنگی ژیا‌نی مڕۆفه که هه‌ندی لایه‌نی سروشتی هه‌یه و هه‌ندی لایه‌نی کولتووری هه‌یه که له پڕۆسه‌یه‌کی می‌ژوویدا به‌ره‌م هاتووه. بۆ نموونه مڕۆقبوون -واته سه‌ر به په‌گه‌زی مڕۆف بوون- لایه‌نی سروشتی هه‌یه وه‌لێ ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌ی به‌ره‌مه‌ی پڕۆسه‌یه‌کی دوورودرێژی می‌ژووویه که ده‌بیت به‌شیک له سروشتی کولتووری نه‌ته‌وه‌یه‌ک. له‌م پڕوه‌وه، مڕۆف نه‌ته‌نێ خاوه‌ن سروشته^۳ به‌لکوو بوونه‌وه‌ریکی کولتوورییه^۴. به‌ درێژایی می‌ژوو مڕۆف له‌ فۆرمگه‌لی جیاوازا‌دا کولتووری به‌ره‌م هیناوه. مڕۆفه‌کان هه‌میشه ئه‌ندامی کۆمه‌لگه‌لێکی کولتووری له‌یه‌ک جیاوازا‌ بوون. له‌ پڕوانگه‌ی ته‌یلۆره‌وه، کولتوور ده‌رپرینی ناسنامه‌یه‌کی په‌سه‌ن^۵ و بیۆینه‌ی خه‌لکیکی جیاوازه (Markell, 2003: 154). بۆیه‌شه که پاراستنی و گه‌شه‌پێدان به‌م جیاوازییه پاراستن و گه‌شه‌پێدانی مڕۆفایه‌تییه. نکۆلیکردن له‌م جیاوازییه (ناسنامه‌یه) تا پاده‌یه‌کی زۆر نکۆلیکردنه له‌ مڕۆقبوونی مڕۆفه‌کان. واته، کاتیک ناسنامه‌ی که‌سیک یان گرووپیکی مڕۆیی سه‌رکوت ده‌کری ئه‌مه ته‌نیا سه‌رکوتیکی سیاسی نییه به‌لکوو له‌ناوبردنی به‌شیک له‌ مڕۆقبوونی ئه‌و مڕۆفانه‌یه. چارلێز ته‌یلۆر له‌ وتاره‌ ناسراوه‌که‌یدا له‌ ژێر ناوی «سیاسه‌تی به‌فه‌رمیناسین» دا‌کۆکی له‌ وه‌ها پڕوانگه‌یه‌ک له‌ ناسنامه ده‌کات. ناسنامه له‌ واتای «شتیک وه‌کوو تیگه‌یشتنی که‌سه‌کان له‌وه‌ی که کین، تیگه‌یشتیان له‌و تایه‌تمه‌ندییه بنه‌په‌تیانه‌ی که خۆیا‌نی وه‌ک مڕۆف پێ پیناسه ده‌که‌ن» (Taylor, 1994: 25). بۆیه‌شه که ئه‌و دا‌کۆکی له‌ ناسنامه‌ی کۆیی^۶ له‌سه‌ر ئه‌و بنه‌مایه که ئه‌و جووره‌ ناسنامه‌ پڕۆلێکی گرنگیان له‌ که‌رامه‌ت و سه‌نگه‌خودی^۷ مڕۆف‌دا هه‌یه (Ibid: 25-43). وه‌ها تیگه‌یشتنیک له‌ کولتوور له‌ مڕۆف‌ناسیدا^۸ باوه. بۆ وینه، گیرت‌ز به‌لگه‌ ده‌هینیته‌وه که چلۆن بوونه‌وه‌ری مڕۆیی له‌ پێگه‌ی فۆرمگه‌لی کولتووری بیۆینه‌وه دروست بوون. له‌ پڕوانگه‌ی ئه‌ودا، «بوونه‌وه‌ری مڕۆیی ئاژه‌لێکی ناته‌واو یان نا‌پوخته که له‌ پێگه‌ی کولتووره‌وه [ده‌بیت مڕۆفی] ته‌واو - و نه‌ک له‌ پێگه‌ی کولتوور به‌ واته‌ گشتیه‌که‌ی به‌لکوو له‌ پێگه‌ی فۆرمگه‌لێکی زۆر تایه‌ت له‌ کولتوور» (Geertz, 1973: 30).

2- Essence

3- Nature

4- Cultural creature

5- Authentic

6- Collective identity

7- Self-esteem

8- Anthropology

35 (1973). ئەم کولتورەیه که ده‌بێته بنه‌ما بۆ ناسنامه‌ی کۆمه‌ڵگه‌لیکی جیاوازی مۆیسی - وه‌ک به‌شیکی گرنه‌گ له‌ پێناسه‌ی مۆقوبوونیان. کوردبوون وه‌ها ناسنامه‌یه‌ که. له‌م سۆنگه‌وه، کوردبوون به‌شیکی هه‌ره‌ گرنه‌گی مۆقوبوونی مۆقی کورده‌.

به‌گه‌شتی، ناسنامه‌ به‌سه‌ر دوو جووری ناسنامه‌ی که‌سی و کۆییدا دابه‌ش ده‌بێ. لێره‌دا باسه‌ که‌ په‌یوه‌ندی به‌ ناسنامه‌ی کۆی یان به‌ کۆمه‌ڵه‌وه‌ هه‌یه‌. کاتیکی کۆمه‌ڵیک مۆق وه‌کیه‌ک ده‌چن، یان به‌ ده‌سته‌واژه‌یه‌کی تر، له‌ جیاوازی له‌ته‌ک کۆمه‌ڵیک تر دا وه‌کیه‌ک ده‌چن، ئەوان به‌ شیوه‌یه‌کی ئۆتوماتیکی ناسنامه‌یه‌کی کۆی به‌ خو‌ ده‌گرن و وه‌ک گرووپیکی وێنا ده‌کرین و خویشیان وه‌ک گرووپیکی خو‌یان ده‌بینن. که‌واته، ناسنامه‌ به‌ر له‌وه‌ی له‌ وێکچوون دروست بێ، له‌ «وێکچوون له‌ جیاوازیدا» دروست ده‌بێ. میناک، له‌به‌ر ئەوه‌ ئێمه‌ به‌ خو‌مان ده‌لێین کورد که‌ له‌ کۆمه‌ڵیک تایبه‌تمه‌ندی له‌ته‌ک نه‌ته‌وه‌کانی تر دا جیاوازی. واته، له‌ جیاوازی له‌ته‌ک ئەواندا ئێمه‌ وه‌کیه‌ک ده‌چین یان زه‌ینی وه‌کیه‌کمان^۹ هه‌یه‌ نه‌ک ئەوه‌ی که‌ ئێمه‌ی کورد هه‌موومان وه‌کیه‌ک بچین. لێره‌وه‌ ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی په‌یوه‌ندی به‌ نه‌ته‌وه‌کانی تریشه‌وه‌ په‌یدا ده‌کات به‌ جوړیک که‌ نه‌ته‌وه‌کان «خود» یان له‌ به‌رامبه‌ر «ئه‌وی تر» ه‌کانیدا زه‌ق ده‌که‌نه‌وه‌.^{۱۰} شایانی ئاماژه‌یه‌ که‌ ناسنامه‌ی کۆی زو‌ر جو‌ری جیاوازی ناسنامه‌ له‌ خو‌ ده‌گرێ. هه‌ر له‌ ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌وه‌ هه‌تا چینیکی کۆمه‌ڵایه‌تی، جێنده‌ر، کۆمه‌ڵه‌یه‌کی زانستی یان وه‌رزشی و هتد. ئەوه‌ی لێره‌دا مه‌به‌ستی ئەم وتاره‌یه‌ ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌. ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ناسنامه‌ی زالی مۆقه‌ له‌ دونه‌ی مۆدێرندا. واته‌ ئەگه‌رچی مۆقه‌کان هاوکات ئەندامی کۆمه‌ڵه‌ و گرووپیکی جیاوازن وه‌لی له‌ دونه‌ی نو‌یدا مۆقه‌کان به‌سه‌ر کۆمه‌ڵگه‌لیکی نه‌ته‌وه‌ییدا دابه‌ش بوون^{۱۱}. هۆکاره‌که‌شی ئەوه‌یه‌ که‌ مۆقه‌کان هه‌ستیکی زو‌ر قوولی په‌یوه‌نداریتییان به‌ نه‌ته‌وه‌که‌یانه‌وه‌ هه‌یه‌ و «هۆکاری ئەو په‌یوه‌نداریتیه‌ دۆخی مۆقه‌^{۱۲} که‌ به‌سه‌راوه‌ته‌وه‌ به‌و شیوازه‌ی که‌ مۆقه‌کان وه‌ک بوونه‌وه‌ریکی مۆیسی پێوستیان به‌وه‌یه‌ که‌ واتا به‌

9- Likeminded

۱۰- هه‌ندی له‌ بیرمه‌ندانی بواری ناسنامه‌ ته‌نانه‌ت له‌سه‌ر ئەو باوه‌ڕه‌ن که‌ ناسنامه‌کان له‌ به‌رامبه‌ر یه‌کترا دروست ده‌بن. بۆیه‌ش، له‌ ئاستی سیاسیدا نه‌ته‌وه‌کان پێوستیان به‌ دروستکردنی «ئه‌وی تر» ه‌. به‌م پێیه‌ش، کوردیش وه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌ک پێوسته‌ ئەوی تری خو‌ی بناسی و له‌ روانه‌گی خو‌یه‌وه‌ پێناسه‌ی بکا. بۆ وتاریکی له‌مه‌ر زه‌رووره‌تی دروستکردنی ئەوی تر له‌ گوته‌ری ناسنامه‌ی کورددا بره‌وه‌: حه‌مرادی، مه‌حمه‌د (۲۰۲۰). ضرورت تاسیس (دیگری) در گفتمان هویت کوردی. گۆفاری پۆلیتیا. سالی دووهم. ژماره‌ی ۴. ل. ۲۵-۴.

۱۱- بۆ نمونه‌، که‌سیکی هاوکات پیره‌، ژنه‌، ده‌وله‌مه‌نده‌، وه‌رزشکاره‌، خو‌شکاه‌ و سه‌ر به‌ گرووپیکی مۆسیقاشه‌. ئەمانه‌ هه‌ر کامیان به‌شیکی له‌ ناسنامه‌ی پیک دینن به‌لام له‌ سیاسه‌تدا ناسنامه‌ی سه‌ره‌کی که‌ باندووری له‌ گه‌شتیان زو‌رتیه‌ و مۆقه‌کان زیاتر به‌م خو‌یان ده‌ناسین هه‌مان ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌. میناک، کریکاریک له‌وانه‌یه‌ بتوانی چینی کۆمه‌ڵایه‌تیه‌که‌ی بگوری به‌لام گۆرینی نه‌ته‌وه‌شتیکی ئەسته‌مه‌. بۆ وتاریکی له‌مه‌ر گرنه‌گی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وايه‌تی و به‌راوردیکی له‌ته‌ک ناسنامه‌ی چینه‌یه‌تیدا بره‌وه‌: Tamir, Yael (1995). The Enigma of Nationalism. World Politics. April 1995 v47 n3 p418(23).

12- Human condition

جیهانه‌که‌یان بدهن» (Kymlicka, 2000: 25; Kymlicka, 1995: 90). که‌وابوو، مرقه‌که‌کان نه‌ته‌نی سروشتی هاوبه‌شیان هه‌یه وه‌ک مرقه‌بوون، به‌لکوو جیاوازی زۆر گرنگیان هه‌یه به‌هۆی جیاوازی له «دۆخی مرقه‌» دا. واتای مرقه‌بوون هه‌م لایه‌نه‌هاوبه‌شه‌یۆنیغیرساله‌که (سروشتی مرقه‌) ده‌گرته‌وه هه‌م لایه‌نه‌جیاوازه‌تایه‌تییه‌که (دۆخی مرقه‌). له‌ئه‌نجامدا، نکۆلیکردن له‌جیاوازی و ناسنامه‌ی مرقه‌که‌کان (لایه‌نه‌تایه‌تییه‌جیاوازه‌که‌یان) نکۆلیکردنه‌له‌به‌شیکی گرنگ له‌پیناسه‌ی مرقه‌بوونیان.

۲-۱- ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی

ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی له‌سه‌ر بنه‌مای نه‌ته‌وه‌بوون داده‌مه‌زری. نه‌ته‌وه‌که‌کان له‌دونیای نویدا به‌دامه‌زراندنی ده‌وله‌ت له‌پینگه‌ی ئایدیۆلۆژیای ناسیۆنالیزمه‌وه‌گه‌یشتون به‌م فورمه‌له‌نه‌ته‌وه‌که‌ئیمه‌ئێستا ده‌یانناسین. نه‌ته‌وه‌پۆزافاییه‌که‌کان وه‌ک دامه‌زرینه‌ری ئه‌م فورمه‌سیاسیه‌نوییه‌هه‌ر به‌ر له‌ده‌سپێکی مۆدێرنیته‌وه‌به‌ره‌و شوینگه‌لی تری دونیاش وه‌پڕی که‌وتن. ئه‌وان دواتر به‌پیشکه‌وتنی پیشه‌سازی، به‌ره‌وپیشبردنی سیسته‌می سه‌رمایه‌داری، گه‌شه‌پێدان، کاولکاری، کۆیله‌گه‌ری، و دۆزینه‌وه‌ی دنیا ده‌ستیان به‌سه‌ر زۆربه‌ی ولات و کۆمه‌لگه‌کانی تردا گرت. له‌م قوناغه‌دا که‌به‌کۆلۆنیالیزم ناسراوه، نه‌ته‌وه‌کانی ولاته‌نارۆزافاییه‌که‌کان هه‌ولیان دا به‌جۆریک خۆیان پیناسه‌بکه‌ن که‌بتوانن دژی کۆلۆنیالیزم به‌هه‌سته‌وه‌و پیشکه‌وتنیش به‌خۆیان وه‌ببینن و پێ بنێنه‌ناو دونیای نوێوه‌پۆشنیبرانی ئه‌و ولاتانه‌گه‌یشته‌ئوه‌ده‌رئه‌نجامه‌که‌به‌پارێزگاریکردن له‌خۆیان پێویسته‌پیناسه‌یه‌کیان له‌خۆیان هه‌بێ بۆ ئه‌وه‌ی خۆیان بدۆزنه‌وه‌و بتوانن به‌رژه‌وه‌ندیی خۆیان بپارێزن. به‌وشه‌گه‌لیکی تر، ناسنامه‌و به‌رژه‌وه‌ندیی خۆیان دیاری بکه‌ن، بپارێزن و گه‌شه‌ی پێ بده‌ن. ئه‌مه‌ش ته‌نیا له‌چوارچێوه‌ی دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی مۆدێرندا مومکین بوو. ئه‌وانه‌که‌وا بیده‌وله‌ت مانه‌وه‌به‌شیکی زۆر له‌ناسنامه‌و به‌رژه‌وه‌ندییان تیدا چوو، ته‌نانه‌ت هه‌ندیک کولتور و شارستانیته‌به‌ته‌واوی له‌ناو چوون.

به‌ریه‌که‌که‌وتنی کۆلۆنیالیسته‌کان و به‌کۆلۆنیکراوه‌کان تیچوویه‌کی زۆری هه‌بوو و ته‌نانه‌ت ئێستاش کاریگه‌رییه‌کانی زۆر به‌رچاوه‌یه‌کیک له‌ئیکه‌وته‌کانی ئه‌و به‌ریه‌که‌که‌وتنه‌دیاریکردنی سنووره‌سیاسیه‌کانی دونیای نوێ بووه‌له‌م نیوه‌دا، کوردستان له‌پروسه‌یه‌کی میژوویدا و له‌دابه‌شکاریی نوێ له‌پێکه‌وته‌ننامه‌ی نیوان کۆلۆنیالیسته‌پۆزافاییه‌که‌کان و داگیرکه‌رانی کوردستاندا دابه‌ش بوو.^{۱۳} گه‌شه‌ی نه‌ته‌وایه‌تی له‌زۆر ولاتدا په‌وتیکی سروشتی و نیوخۆیی تیپه‌ر نه‌کرد به‌لکوو له‌پینگه‌ی دیاریکردنی سنووره‌کۆلۆنیالیستییه‌که‌نه‌وه‌نه‌ته‌وه‌ده‌وله‌ت و ناسنامه‌ی نه‌ته‌وایه‌تی په‌ره‌ی ستاند. به‌شیکی به‌رچاوی ئه‌و ولاتانه‌ی که‌به‌ره‌مه‌می سنووره‌

۱۳- ئاشکرایه‌که‌به‌ر له‌دابه‌شکردنی کوردستان له‌پهمانی لۆزان له‌۱۹۲۳دا، پێشتر له‌گریبه‌ستی زه‌هاو له‌۱۶۳۹دا (دوبه‌دوای شه‌ری ۱۵۱۴دا) کوردستان به‌دووبه‌ش کرابوو. کوردستان ستریش که‌رووسه‌که‌داگیریان کردبوو.

کۆلۆنیالیستییه‌کان بوون، بوونه‌ده‌وه‌له‌تی فره‌ته‌وه.^{١٤} له‌م ده‌وه‌له‌تانه‌دا نه‌ته‌وه‌گه‌لیک که له ده‌سه‌لاتدا بوون هه‌موو هه‌وڵی خۆیان دا که خۆیان وه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌ک پیناسه‌بکه‌ن و یه‌ک ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی به‌ره‌م به‌یئن. واته، له کۆمه‌لیک له نه‌ته‌وه‌کان یه‌ک نه‌ته‌وه‌دروست بکه‌ن - به‌تایبه‌ت که پێویستیان به‌پێشکه‌وتنیکی خیرا هه‌بوو بۆ ئه‌وه‌ی که ناسنامه‌ی خۆیان له به‌رامبه‌ر رۆژاڤیه‌کاندا بپاریزن و گه‌شه‌ی پێ بدهن. بۆ ئه‌م مه‌به‌سته، زۆربه‌یان په‌نایان برده‌به‌ر دۆزینه‌وه‌ و ته‌فسیری می‌ژوو و زیندووکردنه‌وه‌ی قوناغی زیڕینی می‌ژوویی و هاوکات سه‌رکوت و توانده‌وه‌ی به‌زۆری نه‌ته‌وه‌بنده‌سته‌کان و دیاریکردنی ناسیۆنالیزمی نه‌ته‌وه‌بالاده‌سته‌که‌ وه‌ک ئایدیۆلۆژیی فه‌رمیی ده‌وه‌له‌ت.^{١٥} له‌م جو‌ره‌ نه‌ته‌وه‌سازیه‌که‌ وه‌ک ئایدیۆلۆژییه‌کی فه‌رمیی ده‌وه‌له‌تی به‌رپۆه‌ چوو نه‌ته‌وه‌داگیرکه‌ره‌کان ده‌ستیان به‌سه‌ر کولتووری نه‌ته‌وه‌بنده‌سته‌کاندا گرت. به‌شیکیان دزی، به‌شیکیان شیواند و به‌شیکیشیان له‌ناو برد. می‌ژووی ئه‌و نه‌ته‌وه‌وانه‌یان شیواند و ناسنامه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی ساخته‌یان به‌سه‌ردا سه‌پاندن. ده‌وه‌له‌ت وه‌ک گه‌وره‌ترین دامه‌زراره‌ی مۆدی‌رن ئامرازێ جیه‌جی‌کردنی ئه‌م پڕۆژه‌یه‌ بوو. نه‌ته‌وه‌بالاده‌سته‌کان تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی خۆیان به‌دروست و تابه‌تمه‌ندییه‌کانی نه‌ته‌وه‌بنده‌سته‌کانیان به‌بیکه‌لک یان هه‌له‌له‌ قه‌له‌م دا. سه‌رکه‌وتنه‌ می‌ژوویی و هه‌نوکه‌یه‌کانیان به‌ناوی خۆیان و بنکه‌وتنه‌کانیشان به‌ناوی نه‌ته‌وه‌بنده‌سته‌کانه‌وه‌ تۆمار کرد.^{١٦} له‌باشترین حاڵه‌تدا، نه‌ته‌وه‌بنده‌سته‌کانیان وه‌ک ئه‌تیک^{١٧} پیناسه‌کردن.

ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ئه‌و ناسنامه‌یه‌که‌ له‌سه‌ر نه‌ته‌وه‌بوون داده‌مه‌زری. گریپو و چکه‌یه‌کی سه‌ره‌کی ئه‌وه‌یه‌که له ئاستی گوتاری سیاسیی و میدیاییدا^{١٨} بۆ ماوه‌یه‌کی زۆر، که وه‌ک له‌سه‌ره‌وه‌ش ئاماژه‌ی پێدرا، به‌مه‌به‌ستی توانده‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌بنده‌سته‌کان نکۆلی له‌ناساندنی «نه‌ته‌وه‌بنده‌سته‌کان» وه‌ک نه‌ته‌وه‌کراوه. له‌ ئاستی سیاسه‌تی

١٤- سه‌یریکی سه‌رپێی نه‌خشه‌ی سیاسیی ولاتانی ئه‌فریقا و رۆژه‌لاتی ناڤین ئه‌وه‌ نیشان ده‌دا که چۆن ئه‌م سنوورانه‌ هاوشیوه‌ی شیوه‌گه‌لی ئه‌ندازه‌یی وه‌ک سیڭۆشه، چوارگۆشه، لاکیشه‌ و هتد به‌ده‌ست کیشراون و له‌ته‌ک سروشتی کولتووری و کۆمه‌لایه‌تی نه‌ته‌وه‌کان یه‌کانه‌گیر نین. سنووره‌ کۆلۆنیالیستییه‌کانی له‌ وه‌لاته‌کانی تریشدا کیشه‌ی زۆریان ناوه‌ته‌وه. بۆیه‌ وێده‌چێ له‌ داهاوتوودا نه‌ته‌وه‌بنده‌سته‌کان به‌رپه‌رچی ئه‌م سنوورانه‌ بدانه‌وه.

١٥- له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که ئایدیۆلۆژیایه‌کان، به‌تایبه‌ت ناسیۆنالیزم، له‌خۆیاندا خۆ-ته‌واوکه‌رنین تیکه‌ل به‌ ئایدیۆلۆژیایه‌کانی تر ده‌بن. له‌م ولاتانه‌شدا وه‌نه‌بێ ته‌نیا ناسیۆنالیزم هه‌بووبێ به‌لام بۆ دۆزی نه‌ته‌وه‌سازی ناسیۆنالیزم ئایدیۆلۆژیای فه‌رمیی ئه‌و ده‌وله‌تانه‌ بوو. بۆ وێنه، ئه‌و جو‌ره‌ له «نه‌ته‌وه‌ده‌وله‌تسازی»یه‌ی که فارسه‌کان له‌ ئێران و تورکه‌کان له‌ تورکیادا بردیانه‌ پێشه‌وه. پڕوانه: انتخابی، نادر (١٣٩٠). ناسیۆنالیسم و تجدد در ایران و ترکیه. تهران. نگاره‌ آفتاب. چاپ اول. بێشکچی، ئیسماعیل (٢٠٠٠ [١٩٧٧]). هه‌ردی، ئاسۆس. تیزی تورک بۆ می‌ژوو تیۆری زمانی خۆر. سلێمانی. سه‌رده‌م.

١٦- ناھۆشیاری نه‌ته‌وه‌یی و هه‌روه‌ها به‌رژه‌وه‌ندیخوازی هۆکارگه‌لیک بوون که ته‌نانه‌ت به‌شیک له‌ نوخبه‌ و رۆشنیرانی نه‌ته‌وه‌بنده‌سته‌کان هاوکاری نه‌ته‌وه‌ و ده‌وله‌تی بالاده‌ست بوون. میناک، رۆلی می‌ژوونووسانیک وه‌ک ره‌شید یاسه‌می له‌ کتیی «کرد و پووستگی نژادی و تاریخی او» به‌مه‌به‌ستی شیواندنی می‌ژووی کورد له‌ به‌رژه‌وه‌ندیی فارسه‌کاندا.

١٧- ئه‌تیک له‌ زمانی فارسیدا به «قوم» وه‌رگیردراوه، تاراده‌یه‌ک نزیکن له‌ یه‌کتر. به‌س به‌گشتی، قه‌وم واتای به‌رتسه‌کتی هه‌یه. ئه‌تیک له‌ زانسته‌ سیاسیه‌کاندا چار وابه‌ به‌ واتای کۆمه‌له‌ خه‌لکیک دی که خاوه‌نی «کولتووری جیاوازا» ن. وه‌لی له‌ گوتاری ناسیۆنالیزمی ئێرانیدا به‌ واتای خه‌لکیک دی که خاوه‌نی «هورد-کولتوور» ن که کولتوور.

١٨- نووسه‌ری فه‌ره‌نسی، رۆلان بیرتۆن، ئاماژه‌ به‌ رۆلی گوتاری سیاسیی و میدیایی له‌ پیتاسه‌کردنی ئه‌و نه‌ته‌وه‌گه‌له‌ وه‌ک «ئه‌تیک» ده‌دات. پڕوانه: برتون رولان (١٣٨٢). فکوه‌ی، ناصر. قوم‌شناسی سیاسی. نشر نی. تهران.

نیونه‌ته‌وه‌ییشدا ئه‌و وادانانه^{۱۹} له ئاستی تیۆر و کردی سیاسیدا بوو به‌باو که نه‌ته‌وه‌ده‌وله‌ت یه‌که‌یه‌کی سیاسی نه‌ته‌وه‌یه. واته، سنووره‌سیاسیه‌کانن که ده‌بنه‌پیوه‌ری سه‌ره‌کی بۆ پێناسه‌کردنی نه‌ته‌وه، به‌واتایه‌کی دیکه، به‌پێی ئه‌م پێناسه‌یه‌هه‌ر ده‌وله‌تیک له‌یه‌که‌ نه‌ته‌وه‌پیک هاتووه. بۆیه‌ش ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی له‌ویژه‌ی سیاسیدا تیکه‌ل به‌ناسنامه‌ی ده‌وله‌ته‌کان بووه. هه‌نوکه، زۆریک له‌تیۆریسته‌سیاسیه‌کان و کۆمه‌ڵناسه‌کان گه‌شتوونه‌ته‌ئهو تیکه‌یشتنه‌که‌پێویسته‌له‌نیوان نه‌ته‌وه‌کان و ده‌وله‌ته‌کاندا جیاوازی دابنری به‌لام کێشه‌یه‌کی گه‌وره‌ئه‌وه‌یه‌که‌ئه‌مه‌نه‌که‌نه‌بووه‌ته‌خه‌می زۆربه‌یان به‌لکوه‌ئاماده‌ش نین به‌ئاشکرایه‌دان به‌مه‌دا بنین و باس له‌ریگاچاره‌سه‌ر بکه‌ن. یه‌کیک له‌هۆکاره‌سه‌ره‌کیه‌کانیش ئه‌مه‌یه‌که‌به‌شیک له‌ولاتانی رۆژافا، واته‌ولاتانی خودی ئه‌م رۆشنیرگه‌له، ئه‌گه‌ری له‌تبوونیان هه‌یه‌و چاره‌پروان ناگرێ ئه‌مان وا به‌سانایی دان به‌م کێشه‌یه‌دا بنین.^{۲۰} به‌م حاله‌شه‌وه، له‌به‌ستینی ئه‌و وولاتانه‌که‌پرسی نه‌ته‌وه‌بێده‌وله‌ته‌کان هه‌بووه‌بیرمه‌ندگه‌لیک هه‌ولێ پێناسه‌و فۆرموله‌کردنی پرسی بێده‌وله‌تیان داوه. کاتیکی تیکه‌ی نه‌ته‌وه‌ی بێده‌وله‌ت ناس بکه‌ین ئه‌وه‌ده‌توانین باس له‌ناسنامه‌و به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌ی بێده‌وله‌ت، یان لانیکه‌م له‌ده‌ره‌وه‌ی کانتیکستی ده‌وله‌تداریدا، باس له‌ناسنامه‌و به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی له‌دۆخی بێده‌وله‌تیدا بکه‌ین. به‌و واتایه‌که‌چۆن ناسنامه‌و به‌رژه‌وه‌ندیمان ده‌ستیشان بکه‌ین که‌بتوانین به‌ره‌و دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی برۆین. مانویل کاستیلز ده‌رباره‌ی ناسنامه‌باس له‌وه‌ده‌کا که‌هه‌ندی له‌«نه‌ته‌وه، و ناسیۆنالیزمه‌کان، نه‌گه‌یشتنه‌دروستکردنی نه‌ته‌وه‌ده‌وله‌ت (مینا: سکۆتله‌ند، کاتالۆنیا، کۆبییک، کوردستان، فه‌له‌ستین)، به‌لام هه‌شتاش هه‌ر به‌رچاون، هه‌ندیکیان بۆ چه‌ند سه‌ده [خه‌باته‌که‌یان] دیار بووه، ناسنامه‌یه‌کی کولتووری/سه‌رزه‌وینی^{۲۱} که‌خۆی وه‌کوو کاره‌کنه‌ریکی نه‌ته‌وه‌یی به‌یان ده‌کا. (Castells, 2010: 32). ئانتۆنی گیدینز له‌سه‌ر ئه‌و باوه‌ڕه‌یه‌که‌«به‌رخۆدانی ئه‌تیکه‌ناسراوه‌کان^{۲۲} له‌ناو نه‌ته‌وه‌گه‌لیکی دامه‌زراودا بووه‌ته‌هۆی دیاره‌یه‌که‌به‌ناوی نه‌ته‌وه‌بێده‌وله‌ته‌کان» (Giddens, 2009: 1035)، وه‌کوو، سکۆتله‌ندییه‌کان، ویلزییه‌کان، کاتالانه‌کان، کۆبییکه‌کان، فلاڤیره‌کان، فه‌له‌ستینییه‌کان، ته‌به‌تییه‌کان و کورده‌کان

19- Presumption

۲۰- زۆربه‌ی وولاته‌کانی دنیا خاوه‌نی لانیکه‌م «که‌مینه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی»ن. جا ئه‌گه‌ر هه‌رچه‌ندیکیش بچووک یان گه‌وره‌بن ئه‌وه «مه‌ترسی جیاپوه‌نه‌وه»یان دروست کردووه‌بۆ ئه‌م وولاتانه. میناک، کانادا (کۆبییک و نه‌ته‌وه‌خۆجینییه‌سوورپێسته‌کان)، بریتانیا (سکۆتله‌ند، ئایرله‌ند و ویلز)، سپانیا (کاتالان و باسک)، به‌لجیک (فلامان)، فه‌ره‌نسا (پرتۆنه‌کان. فه‌ره‌نسا زۆر که‌مینه‌ی نه‌ته‌وه‌یی بچووکێ تریشی هه‌ن. به‌شیک کاتالانه‌کانیش که‌وتوونه‌ناو فه‌ره‌نسا)، ئه‌مریکا (پۆرتۆریکو. هه‌وره‌ها، له‌ئه‌مریکا به‌رده‌وام جوداییخوازی له‌هه‌ندێ ویلایه‌تی پاشووردا هه‌یه‌و له‌دوای شه‌ری ناوخواوه‌ئهم پرسه‌وه‌که‌هه‌رپه‌شه‌بۆ سه‌ر ناسنامه‌ی ئه‌مریکا ییوون بێندراوه). ته‌نانه‌ت ئیتالیا و ئه‌لمانیا چه‌ند گروپی کولتووری هاوشتیه‌یان هه‌یه. له‌ناو وولاته‌زله‌یه‌کاندا هه‌موویان فره‌ته‌وه‌ن. بۆ نمونه، هه‌ندستان (که‌شمیر وه‌که‌نه‌ته‌وه‌یه‌کی بێده‌وله‌ت و چه‌ن که‌مینه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی تر)، چین (ئوغور، ته‌به‌ت و تایوان)، روه‌سیا (چێچین، تاتارستان و ده‌یان که‌مینه‌ی نه‌ته‌وه‌یی تر).

21- Territory

22- Well-defined

(Ibid: 1038-39). لای فه‌یله‌سووفی سیاسی لیبرال، ویل کیملیکا، ئەوانه «نه‌ته‌وه‌ی بێ‌ده‌وله‌ت» ن (Kymlic- 208: 2000). هه‌روه‌ها، کۆمه‌ڵناسی کاتالۆنیایی، مۆنتیسترا گویبیرناؤ هه‌ولێ تیۆریزه‌کردنی تیگه‌ی «نه‌ته‌وه بێ‌ده‌وله‌ته‌کانی» داوه. ئەو به‌م جۆره‌ پێناسه‌ی نه‌ته‌وه بێ‌ده‌وله‌ته‌کان ده‌کات: «ئهو کۆمه‌له‌ کولتوووریانه‌ی که‌ خاوه‌نی رابردوووه‌کی هاوبه‌شن، به‌ خاکیکی^{٢٣} دیاریکراوه‌وه‌ گری‌ دراو، خاوه‌نی ده‌وله‌تی خۆیان نین و حه‌ز ده‌که‌ن که‌ بریار له‌سه‌ر داها‌تووی سیاسی خۆیان بده‌ن» (Guibernau, 1999: 1)، وه‌کوو، کاتالۆنیا، سکۆتلەند، کۆییکی و کوردستان (Guibernau 2004).^{٢٤} یان به‌ پێناسه‌ی کریستۆفیر ویلمه‌ن، «نه‌ته‌وه‌ خه‌ڵکیکن که‌ له‌ گرووپیکی کولتوووری پیک هاتوون و به‌یه‌که‌وه‌ ده‌ناسرێن جا یان چاره‌نووسی سیاسیان تا راده‌یه‌ک دیاری کراوه‌ یان به‌ دوایدان» (Wellman, 2005: 98).^{٢٥} یان هه‌یفوود ده‌لی که‌: «نه‌ته‌وه‌یه‌که‌یه‌کی کولتووورییه‌، جه‌سته‌یه‌ک که‌ خه‌ڵک تیایدا له‌ ریگه‌ی میراتی کولتوووری هاوبه‌شه‌وه‌ به‌یه‌که‌وه‌ به‌ستراوه‌وه‌» (Heywood, 2004: 98). که‌ وابوو هه‌ندیک نه‌ته‌وه‌ هه‌ن که‌ بێ‌ده‌وله‌تن. هه‌مدیسان هه‌یفوود جه‌خت ده‌کاته‌وه‌ که‌ «نه‌ته‌وه‌کان له‌وانه‌یه‌ خاوه‌نی ده‌وله‌تی خۆیان نه‌بن چ به‌ هۆی کۆلۆنیالیزمه‌وه‌ وه‌ک نه‌ته‌وه‌ ئاسیایی و ئەفریقیه‌کان له‌ سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌مدا- یان به‌ هۆی ئەوه‌ی که‌ به‌شیک بن له‌ ده‌وله‌تیکی فره‌نه‌ته‌وه‌. میناک، بریتانیا یان یه‌کییتی سو‌قیه‌تی جارن» (Ibid)، بۆیه‌شه‌ که‌ ده‌توانین ب‌بینین که‌ له‌ ولاتیکی وه‌ک بریتانیا چوار نه‌ته‌وه‌ی ئینگلیزی، سکۆتلەندی، ویلزی و ئایرله‌ندی هه‌ن (Ibid, 99).

بۆ ئەوه‌ی ده‌توانین باس له‌ ناسنامه و به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یه‌کی بێ‌ده‌وله‌ت بکه‌ین سه‌ره‌تا پێویسته‌ تیگه‌ی ده‌وله‌ت، نه‌ته‌وه‌ی بێ‌ده‌وله‌ت، نه‌ته‌وه‌-ده‌وله‌ت، ده‌وله‌تی فره‌نه‌ته‌وه‌ و ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی له‌یه‌ک جیا بکه‌ینه‌وه.^{٢٦} وه‌ک له‌سه‌روه‌ باس کرا، کورد نه‌ته‌وه‌یه‌کی بێ‌ده‌وله‌ته‌. له‌ناو تیۆر و فه‌لسه‌فه‌ی سیاسیشدا له‌ ناوه‌راستی نه‌وته‌کانه‌وه‌ ئەو جیاکاریانه‌ کراوه‌ و ئەفرۆ له‌ ئاستی ئاکادیمی و توێژینه‌وه‌ی زانستیدا جیاکاری له‌ نیوان

23- Territory

٢٤- گویبیرناؤ له‌م وتاره‌یدا به‌ وردی باس له‌وه‌ ده‌کات که‌ چۆن ئەم چوار نه‌ته‌وه‌ بوون به‌ نه‌ته‌وه‌ی بێ‌ده‌وله‌ت. هه‌روه‌ها ئەوه‌ی که‌ چۆن کوردستان به‌ زۆره‌ملی به‌سه‌ر پینچ ده‌وله‌تدا دابه‌ش کراوه‌ (Guibernau, 2004: 1275). بر‌وانه‌:

Montserrat Guibernau, Nations Without States: Political Communities in the Global Age, 25 Mich. J. Intl L. 1251, (2004).

٢٥- ویلمه‌ن ده‌لی ئەوه‌ سیتاریۆیه‌کی ناواقیعی نییه‌ و مافیکی په‌وای کورده‌کانه‌ ئەگه‌ر که‌ له‌ ئێراق، ئێران، و تورکیا جیا ببنه‌وه‌ و یه‌ک ده‌وله‌تی نوێ و سه‌ره‌خۆی کوردستان دابه‌مه‌زێنین. (Wellman, 2005: 59)

٢٦- نه‌ته‌وه‌-ده‌وله‌ت به‌ ده‌وله‌تیکی ده‌گوتری که‌ یه‌ک نه‌ته‌وه‌ی هه‌یه‌، وه‌کوو ژاپۆن. ده‌وله‌تی فره‌نه‌ته‌وه‌ به‌و ده‌وله‌تانه‌ ده‌گوتری که‌ چهند نه‌ته‌وه‌یان تیا، وه‌کوو ئێران. پێناسه‌ی ناسراوی ده‌وله‌ت لای ماکس ویبیر به‌م جۆره‌یه‌: «کۆمه‌له‌یه‌کی مرۆیی که‌ به‌ شیوه‌یه‌کی سه‌رکه‌وتووانه‌ ئیدعای هه‌بوونی مۆنوپۆلی به‌ کاره‌ینانی توندوتیژی هه‌یه‌ له‌ خاکیکی دیاریکراودا» (Weber, 1946). بر‌وانه‌:

Kim, Sung Ho, «Max Weber», The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/weber>.

نەتەو و دەولەتدا ئاسایە. بۆ نموونە، کیملیکا تیگە «کەمینە نەتەو» (۱۹۹۵) ھیناوتە ناو فەلسەفە‌ی سیاسییە، کە بە وتە‌ی ئەو دوو جۆری ھەیه: «نەتەو بێدەولەتەکان»، ئەو نەتەوانە‌ی کە دەولەت‌یکان نییە کە تاییدا زۆرینە بن، وەکوو کاتالانەکان، فلیمیشەکان، سکۆتلەندیەکان و ھتد؛ و «خەڵکی خۆجیی»، خەڵکی کە بەشیکی زۆری خاکە کەیان بەزۆری کراوەتە شوینی نیشته‌جیوونی خەڵکانی تر، وەکوو سامیەکان، سوورپیستەکانی ئەمریکا و ھتد (Kymlicka, 2000: 207-8). دواتر لە وێژە‌ی سیاسیدا باس لە نەتەو بوونی ئەو نەتەوانە دەکری کە لەسەر وە باسیان کرا. ^{۲۷} گۆبیئۆنۆ پیی وایە کە «ناسنامە‌ی نەتەو» ھەستێ پەيوەنداریتی بە نەتەو ھەبە دەر لە وە کە ئەو نەتەو ھەبە خواونی دەولەتی خۆی بێ یان نەبێ (Guiber- 135: nau, 2004) و ئەو ناسنامە‌ی پێنج لایەنی دەروونناسی، کۆلتووری، سەرزەوینی، میژوویی و سیاسی لە خۆ دەگری (Ibid). تیۆرە ناسراوەکانی بواری ناسیۆنالیزم کە لە دەیه‌ی ھەشتادا سەریان ھەلدا توانایی ناسینی پرسی نەتەو بێدەولەتەکانیان نەبوو. تەنانت تیۆرەکانی ئەندیرسون (۱۹۸۳)، گیلنیر (۱۹۸۳) و ھابزبام و رینجیر (۱۹۸۳) ھەموویان دروستبوونی نەتەو دەگەرێننەو بۆ قوناغی مۆدێرن و بە دروستکراو و بەرھەمی مۆدێرنیتە‌ی دەزانن. ^{۲۸} ئەو لە حالیکدا ھەبە: یە کەم، نەتەوکان لە ھەموو دنیا وەکیەک نەبوون و نین. دووھەم، ھەر وەک ئانتۆنی سمیت –کە دامەزری پەراوێزی ئەتۆسیسمبۆلیزم لە توێژینەکانی ناسیۆنالیزمدا– پەخنیان لێ دەگری، ئەگەرچی ناسیۆنالیزم دیاردە‌یەکی مۆدێرنە ^{۲۹} بەلام زۆریەکی نەتەوکان ھەمان درێژکراوە‌ی کۆمەڵە کۆلتووریەکانی (تەنیکەکان) بەر لە قوناغی مۆدێرن. ھەر وەھا نەتەوکان ھەموویان بەقەدەر یەک تەمەنی میژووییان نییە. ھەندیکیان میژوویەکی کۆنیان ھەبە و دەگەرێنەو قوناغی میژووی کۆن، ھەندیکیان بۆ چاخی ناوەراست و ھەندێ تریش بۆ قوناغی مۆدێرن (Smith, 1986). میناک، ئەو باس لە بوونی فارس و کورد و ئارەب دەکا وەک ئەتیک لە سەدە‌ی یازدەھەمدا (Smith, 1991: Ch.1). دیارە میژووی کورد دەگەرێتەو زۆر

۲۷- بۆ نموونە بروانە ئەم ژێدەرانی:

Moore Margaret. 1997. Ed. National Self-Determination and Secession. Oxford: Oxford University Press.
Moore, Margaret and Buchanan Allen. 2003. States, Nations, and Borders; The Ethics of Making Boundaries. Cambridge University Press. New York.
Miller, David. 2016. Boundaries, Democracy, and Territory. The American Journal of Jurisprudence. Vol. 61, No. 1 (2016), pp. 33-49.
Patten, Alan. (2014). Equal Recognition: The Moral Foundations of Minority Rights. Princeton; Oxford: Princeton University Press.

۲۸- بروانە:

Anderson, Benedict. 1983. Imagined Communities: Reflections on the origins and spread of nationalism. London: Verso
Gellner, Ernest. 1983. Nations and Nationalism. Oxford: Basil Blackwell.
Hobsbawm, Eric and Terence Ranger (eds.). 1983. The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press

۲۹- بۆ نموونە، سمیت ناسیۆنالیزمی کورد دەگەرێتەو بۆ سەردەمی بۆلۆکەرنەو یە کەم پۆژنامە‌ی کوردی لە ۱۸۸۹ و ھەر وەھا دامەزراندنی پێکخراوە‌ی تەعالی و تەرەقی لە پاییزی ۱۹۰۸ دا و مێنپێ کورد لە ۱۹۱۰ دا (Smith, ۱۹۹۱: ۱۳۲).

کۆنتر. به‌س مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه که ته‌نانه‌ت به‌بۆچوونی سمیت، کورد له‌سه‌ده‌ی یازده‌دا به‌کورد ناسراوه. هه‌ر وه‌ک نه‌به‌ز جه‌خت ده‌کاته‌وه کورد به‌لانیکه‌م هه‌زار ساڵه‌ ناوی به‌کورد پۆشیستوه (نه‌به‌ز، ٢٠٠٧: ١٤-١٥). ته‌نانه‌ت کورد «له‌سه‌ده‌ی چه‌وته‌مه‌وه به‌و ناوه‌ ناسراوه» (قاسملوو: ٢٠٠٤ [١٩٦٤]: ٢٦٠). که‌وابوو نه‌ته‌وه‌ی کورد شتی‌ک نییه له‌م دوا‌ییانه‌ دروست بوو. ئه‌م لیک‌دانه‌وه‌یه که کورد له‌کۆنه‌وه وه‌ک «ئه‌تیک» ی‌ک هه‌بووه و له‌قوناغی مۆدێرن‌دا بووه‌ته نه‌ته‌وه به‌تێوره‌که‌ی سمیت به‌سانایی شی ده‌کرێته‌وه. ئه‌م تێوره‌ پارادایمیکی نوێی بۆ لیک‌ۆلینه‌وه له‌بوا‌ری ناسیۆنالیزمدا کرده‌وه. به‌چه‌شنیک که تێوریسته‌ سیاسیه‌کان له‌ده‌یه‌ی نه‌وه‌ندا، هه‌ر وه‌ک باس کرا، له‌ناوه‌پراستی نه‌وه‌ته‌کانه‌وه چیر نه‌ته‌وه‌بوون نابه‌سته‌وه به‌ده‌وله‌ته‌وه. ٣٠ له‌دوا‌ی پروخانی یه‌کیته‌ی سۆقیه‌ت ئیتر ناسیۆنالیزم جاریکی تر له‌ئاستی کرده و تێوری سیاسیدا زیندوو بووه‌وه.

١-٢-١- قه‌یرانی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی

مرو‌قه‌کان هه‌م به‌نیه‌ت خۆیان هه‌م به‌نیه‌ت جیهان هۆشیاریان هه‌یه، بۆ ئه‌وه‌شه که هه‌ست به‌بوون ده‌که‌ن و هۆشیاریان هه‌یه به‌سه‌ر خۆیاندا. لێره‌وه‌یه که مرو‌قه‌کان خۆشیاری خۆیان له‌به‌که‌ری وه‌ک «من» و «ئیمه‌» دا ده‌دۆزنه‌وه. «هه‌ر کام له‌ئیمه‌ وشه‌گه‌لیک وه‌ک «من»، «ئێ من» به‌کار ده‌هێنین هه‌تا ئاماژه به‌خۆمان به‌که‌ن» (Smith, 2020). له‌ئاستی به‌کۆمه‌ڵیشدا جو‌ری جیاوازی «ئیمه‌» به‌کار دێنین به‌پێی ئه‌و مه‌به‌سته‌ی که هه‌مانه. «ئیمه‌» کاتی‌ک بۆ ئاماژه به‌نه‌ته‌وه‌که‌مان به‌کار دێنین به‌هێزترین «ئیمه‌» یه‌که که له‌دونیای مۆدێرن‌دا ده‌کار ده‌کری. قه‌یرانی ناسنامه‌ کاتی‌ک دروست ده‌بێ که ئیمه‌ نه‌زانین رێک مه‌به‌ست له‌ئیمه‌ کییه و چیه‌تی «ئیمه‌»، واته‌ خۆمان (تایبه‌تمه‌ندی و توانا‌کانمان) نه‌ناسین و له‌ئاکامدا نه‌زانین چیمان ده‌وی.

لێره‌دا مه‌به‌ست له‌قه‌یرانی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وا‌یه‌تی خۆلیونبوون و خۆنه‌ناسینه له‌ئاستی نه‌ته‌وه‌یدا. واته‌ کاتی‌ک وه‌ک کورد ئاماژه به‌ «ئیمه‌» ده‌که‌ین رێک نازانین باس له‌کێ و له‌چی ده‌که‌ین. به‌تایبه‌ت که وه‌ک کورد هۆشیاریمان به‌سه‌ر تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی (باش و خراپ) خۆماندا نییه. ٣١ تاکی کورد خۆی له‌نیوان سێ ئاستدا هاوکات له‌چوارچۆیه‌ی ده‌وله‌ته‌ داگیرکه‌ره‌کاندا (ئێرانی، تورکیایی و هتد)؛ و هاوکاتیش وه‌ک ئه‌ندامی‌کی کوردی به‌شیک له‌کوردستان (وه‌ک کوردی رۆژه‌لات)؛ و زۆر به‌لاوازی‌ش، وه‌ک کوردی‌کی کوردستانی (وه‌ک ئه‌ندامی‌کی نه‌ته‌وه‌ی کورد) پێناسه ده‌کات. ئه‌مه‌ بووه‌ته هۆی ئالۆزییه‌کی یه‌که‌جار زۆر له‌دیاریکردنی ناسنامه و به‌رژه‌وه‌ندی مرو‌فی کورددا. هۆکاری

٣٠- لێره‌دا مه‌به‌ست ئه‌وه نییه که هیچ بیرمه‌ندیکی سیاسی نه‌ته‌وه‌بوون به‌ده‌وله‌ت نابه‌ستێته‌وه به‌لکوه مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه که له‌هه‌ردوو به‌ره‌دا به‌لگاندن و توێژینه‌وه‌ی زانستی هه‌ن به‌لام بۆ زۆریه‌ی تێریسته‌کان نه‌ته‌وه‌بوونی کورده‌کان، کاتالانه‌کان، کۆبیکه‌کان و هتد جێگه‌ی مونا‌قشه‌یه‌ک نییه.

٣١- بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ پێویسته به‌به‌ربالا‌ی له‌سه‌ر واتای ئه‌وه‌ی که کوردبوون چیه‌ به‌کۆلینه‌وه. ئه‌م وتاره‌ نا‌پڕۆژیه‌ سه‌ر ئه‌م باسه له‌به‌ر ئه‌ویکه ئه‌م به‌شه‌ خۆی پێویستی به‌نوسینی وتاری تر هه‌یه.

ئەمەش خۆنەناسینە. واتە، «خۆوشیاری نەتەوه‌یی»^{۳۲} لە ناو کورددا لاوازه. خۆوشیاری پەيوەندیی نێوان دوو شتە؛ ئەو جوۆره‌ی که ئیমে خۆمان دەبینین و بیر دەکەینەوه‌ له‌ خۆمان، له‌ته‌ک ئەو جوۆره‌ی که بوونی راستەقینه‌ی ئیমে‌یه‌. به‌ وشەگەلی تر، له‌ نێوان بوونی ئیমে‌ وه‌ک نەتەوه‌ و هۆشیاریی ئیमे‌ به‌ نەتەوه‌بوونمان که‌لێنکی گەوره‌هه‌یه‌. ئەمەش ئەو قەیرانه‌یه‌ که کۆی مه‌عریفه‌ و کرده‌ی سیاسی مروفی کوردی داگرتووه‌. به‌ کورتی، ئیमे‌ وه‌ک «نەتەوه‌»یه‌ک خۆمان به‌ چه‌شنیک دەبینین که‌ جیاوازی هه‌یه‌ له‌ گە‌ل بوونی نەتەوه‌یی خۆمان. خۆوشیاریی نەتەوه‌یی یانی ئەوه‌ی که مروف بتوانی جوولە‌ی نەتەوه‌که‌ی له‌ میژوودا ده‌رک پێ بکات و خۆی وه‌ک به‌شیک له‌م نەتەوه‌یه‌ له‌م پرۆسه‌ میژوویه‌دا بناسی. ئەم جوۆره‌ وشیارییه‌یه‌ که نەتەوه‌یه‌ک ده‌باته‌ ناو جیهان و میژووه‌وه‌ و له‌ سه‌رلێشیواویی میژوویی و سیاسی و فیکری ده‌ربازی ده‌کا. بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ش هه‌ر نەتەوه‌یه‌ک پێویستی به‌ پێناسه‌کردن و وێناکردنی خۆی هه‌یه‌ بۆ ئەوه‌ی که به‌ روونی خۆی وه‌ک ئەندامێکی ئەو نەتەوه‌یه‌ بینێ. نەتەوه‌ش بێ گومان له‌ پەيوەندی له‌ته‌ک خاک و نیشتمانیک دیاریکراودا ده‌توانی بوونی هه‌بێ. ئەم سه‌رلێشیواویی به‌ ساکاری له‌ پێناسه‌کردنی مروفی کورددا وه‌ک «کوردی ئێرانی»، «کوردی تورکیایی» و هتد ده‌رده‌که‌وێ. له‌م نێوانه‌دا سنووری واتایی و سنووری جوگرافی ئهم ناسنامه‌یه‌ دیاریکراو نییه‌. به‌هه‌له‌ پێناسه‌کردنی کورد بووه‌ته‌ هۆی قه‌یرانی ناسنامه‌ی نەتەوه‌یی کورد. به‌هه‌له‌ ناسینی بوونی نەتەوه‌ییمان بریتیه‌ له‌: لێنه‌کۆلینه‌وه‌ و نەناسینی چه‌یه‌تی کوردبوون و تابه‌تمه‌ندییه‌کانی، نەناسینی میژوویه‌ک که پێیدا هاتووین، نەناسینی دۆخیک که تیايدا ده‌ژین، تابه‌تمه‌ندیگه‌لێک که هه‌مانه‌، نەناسینی دۆژمه‌کانمان^{۳۳}، لاوازیمان له‌ ناسینی ئەندامبوونمان وه‌ک هاونیشتمانیه‌کی کوردستان، نه‌بوونی وێنه‌یه‌ک له‌ داهاوتوومان، نادیاربوونی ئامانجی سیاسیمان، نه‌بوونی هۆشیاری به‌ چاره‌نووسی هاوبه‌شمان و دیارنه‌بوونی پێگه‌مان له‌ جیهاندا. ئەمه‌ قەیرانه‌ بۆ کورد کاتییک قوول ده‌بێته‌وه‌ که سه‌ر له‌ ده‌گمه‌نبوونی پرسى کوردستان ده‌ربکه‌ین.^{۳۴} واتا ئەو شتە‌ی که به‌ «پرسی

32- National self-consciousness

۳۳- نمونه‌گه‌لی زۆر له‌ میژووی هاوچه‌رخى کوردستاندا هه‌یه‌ که رێبه‌ره‌ سیاسیه‌کانی کورد له‌ ناسینی دۆژمه‌کانیاندا تووشی هه‌له‌ بوون. برێتدین ئۆلیه‌ری باشووری کوردستان و سودانی باشوور پێک گرتووه‌ و باس له‌ پرۆسه‌ی نووسینی یاسای بته‌په‌تی نوێ له‌ ئێراق سودان ده‌کات. ئەو ئاماژه‌ ده‌کا که هه‌م کورده‌کان و هه‌م سوودانی باشوور گه‌یشتبوونه‌ ته‌وافوقیکى هاوشێوه‌ له‌ گه‌ل حکومه‌ته‌ ناوه‌ندییه‌کانیاندا (O'Leary, 2014: 240) به‌لام سوودانییه‌کان جه‌ختیان کردوه‌ که ده‌بێ له‌ یاسای بته‌په‌تی مافی ریفراڤۆمی سه‌ربه‌خۆیی په‌فهرمی بناسرێ. ئەوه‌ بوو که له‌ جانیوه‌ری ۲۰۱۱دا ریفراڤۆمه‌که‌ به‌رپه‌وه‌ چوو و سوودانی باشوور بوو به‌ ده‌وله‌تیکى سه‌ربه‌خۆ. به‌لام وه‌ک باس ده‌کا «رێبه‌رانی کورد خۆیان پرپاریان دا که هه‌ول نه‌ده‌ن بۆ ئەوه‌ی که مافی جیاپه‌وه‌یه‌ به‌ شێوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ له‌ یاسای بته‌په‌تی ئێراقدا هه‌بێ، ئەگه‌رچی ئەو ده‌لی که به‌ ده‌ستپێشخه‌ری بارزانی جه‌خت کراپه‌وه‌ که له‌ پێشه‌کییه‌که‌دا ئێراق وه‌ک «یه‌که‌یه‌کی دلخواز له‌ خاک و خه‌لک بناسێندێ» (Ibid, 240) ئۆلیه‌ری به‌لگه‌ ده‌یڤته‌وه‌ که کورده‌کان مامه‌له‌یان کرد. له‌به‌ر ئەویکه‌ که ده‌رفه‌تی باشیان ده‌دی له‌ ئێراقدا چونکه‌ ئاره‌به‌کان یه‌گه‌رتوو نه‌بوون. ئەمەش ئاماژه‌یه‌ به‌وه‌ی که رێبه‌ره‌ کورده‌کان متمانه‌یان به‌ ئاره‌به‌کان کردوه‌ له‌ دواى ئەوه‌ی ئاره‌ب کوردیان جێب‌ساید و کیمیا‌باران کرد. له‌م جوۆره‌هه‌له‌ گه‌وره‌انه‌ له‌ میژووی هاوچه‌رخى کورددا زۆرن که ئاماژه‌یه‌ به‌ لاوازیی دۆژمناسی له‌ ناو رێبه‌ره‌ سیاسیه‌کانی کورددا. چه‌ڕۆکی تیرۆکردنی رێبه‌ره‌ کورده‌کان له‌ رۆژه‌لاتی کوردستان له‌ لایه‌ن «نەتەوه‌ی فارس» نمونه‌گه‌لێکی تره‌ له‌ نەناسینی دۆژمن.

۳۴- بۆ راپامتییک له‌ سه‌ر ده‌گمه‌نبوونی پرسى کوردستان ب‌روانه‌: بۆکانی، کاردۆ (۲۰۱۶). دۆزی ده‌گمه‌ن، دۆزی کورد. ب‌لاوکراوه‌ له‌ ئینته‌رنێتدا. لێره‌دا له‌به‌ر ده‌سته‌: <https://www.kurdipedia.org/default.aspx?lng=1&q=2019020622181066351>

کورد» ناسراوە چ سروشتیکی ھەبە و تاییەتمەندییەکانی چین. ھەر وەھا، خاڵیکی گەنگ لەمەڕ ناسنامەى نەتەوەیی ئەو ھەبە کە گرێدراوە بە چەشنیک لە ھۆشیاریی میژووییەو. ھۆشیاریی نەتەوەیی لەم سۆنگەو، بەم واتایە کە مەزھەبى کورد خۆی وەک ئەندامى نەتەوەییەک بێنێ کە ئەم نەتەوەییە لە میژوودا خەریکی جوولەییەکی میژووییە. چەند نموونەییەک لە خۆنەناسینی کورد لە ئاستی سیاسیدا بریتین لە: خو تێو گەلاندنی کورد لە شەری سیاسى و ئایدیۆلۆژیکى بەرەى چەپ و راست لە جیھاندا؛ داواکردنی کۆنفیدرالیزمی دیموکراتیک بۆ کورد و «گەل»انى تر؛ داواى دیموکراسى کردن بۆ نەتەوەکانى تر و خودمختارى بۆ ئێران؛ براھەتیی کورد و ئارەب لە ئێراق^{٣٥}؛ «براھەتیی گەلان» و خو بە ئێرانى، تورکیایى، ئێراقى و سووریایى زانین؛ ئاخفتنى رێبەرە سیاسییەکانى باکوورى کوردستان بە زمانى تورکى و خوێنەبانکردن لە زمانى کوردی^{٣٦}؛ پاشکۆبوونی ھێزە ئیسلامییەکانى کورد و لاسایکردنەوێ ئیسلامى ئارەبى و تورکى و فارسى؛ و شوین ئایدیۆلۆژیا مۆدێرنەکان کە وەتن بەبێ شەنوکە و کردیان بە نەسبەت پرسى نەتەوێ. لە پال ئەمەشدا، پاشەکشەى گوتارى لە ناسیۆنالیزمی کوردییەو بۆ ناسیۆنالیزمی دەوڵەتە داگیرکەرەکان کە خو لەم نموونەدا دەبینێتەو: خوواردنی رۆشنیرانى کورد لە نووسین و ئاخفتن بە زمانى کوردی؛ ناوێرکردنی نەتەوێ کورد بە ئەتیک، «قەوم»، «گەل»، کەمینە و خەلک؛ خوواردن لە بەفەرەمیکردنی تیگەى نەتەو؛ ناولێنای کوردستان بە «ناوچەى کوردنشین»؛ پێوەنووساندنی پاشگری ناسنامەى داگیرکەرەکان بە کوردستان و نەتەوێ کورد وەک کوردستانی ئێران، کوردی ئێرانى، کوردستانی تورکیا، کوردستانی ئێراق و ھتد؛ بە ھەمان شێو، پێوەنووساندنی پاشگری ئێرانى و تورکى بە ناوی بزووتنەوەکانى کوردستان وەک حیزبى دیموکراتى کوردستانی ئێران و ھتد. جێخستنى ناوی باشوورى کوردستان بە کوردستان لە ناو رۆشنیراندا بە جوړیک کە باقى کوردستان وەک بەشیک لە ناسنامەى نەتەوەکانى تر دەبینرێ. ئەم چوونە ناو گوتارى ئەو ترە بەو پەرى خو دەگات کاتیک لە رۆژافا تەنانت ناوی کوردستان دەگوێردرێ بە «باکوورى سوریا». ئەم ھەموو ئالۆزیانە بوونەتە لەمەڕ لەمەڕ دیاریکردنی پێناسەییەک لە «ئیمە» وەک کورد. لەم دۆخەشدا دیاریکردنی سیاسەتى نەتەوەیی کارىکی ناموومکینە.

٣٥- گوتارى براھەتیی کورد و ئارەب لە لای رێبەریکی سیاسى وەک جەلال تالەبانى تا ئەو ئاستە دەرواتە بەرەو کە تالەبانى نەتەنێ ھەموو ھەولێ خو دەدا کە ئێراقىکی رووخاو دابمەزینیتەو بەلکوو، سەرەرای نیوژیوانیکردنی ئارەبى شیعە و سوننە، دەگاتە ئەو ئاستە لە پیشیلکردنی ئازادى و ئیرادەى نەتەوێ کورد کە بە ئاشکرا وەک کوردیک کە سەرۆک کۆمارى ئێراقە دەلى: «دەوڵەتى کوردی خەون و خەیاڵى شاعیرانەى». ئەو لە خاڵیکدا بە کورد دەیتوانى لە باشوورى کوردستان دەوڵەت دابمەزینێ ئەگەر کەسگەلیکی وەک تالەبانى کوردیان بە دەستى خوێان نەکردبایەو ژێردەستى ئارەب.

٣٦- نموونەییەکی بەرچا و رێبەرە سیاسییەکانى باکوورى کوردستان. میناک، سەلاحەدین دەمیرتاش کە دەنگى زۆرى کوردی باکوورى کوردستانی ھێنا و وەک رێبەریکی ناسراوى باکوور ھێچکات نەھات بە کوردی (زازاکى یان کورمانجى) لێدوانى سیاسى بەدا. پاساوى نەزانینی زمانیش تەنانت ئامازەییە بە لاوازبوونی ھەمان ھۆشیاریی نەتەوەییەو.

● ۲- کورد وهک یه ک نه ته وه

سه‌ره‌کترین کیشی پوانین له «پرسی کورد» نه‌وه‌یه که توێژه‌ره‌کان کورد وهک یه‌که‌یه‌که‌ی نه‌ته‌وه‌یی ره‌چاو ناکهن. کیشی که لی‌ره‌وه ده‌ست پێ ده‌کری که کورد وهک یه‌که‌یه‌کی میژوویی و کولتووری، و له ئاستی سیاسیدا وهک به‌شی‌ک له ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی فارس و تورک و ئاره‌ب سه‌یر ده‌کردی. ئهم پوانگه‌یه ته‌نانه‌ت له توێژینه‌وه‌کانی کوردناسیشدا به‌دی ده‌کردی. کیشی‌یه‌کی گه‌وره‌ی توێژه‌ر، سیاسه‌توان و چالاکه‌ سیاسی و مه‌ده‌نییه‌کان به‌ کورد و ناکورده‌وه- نه‌وه‌یه که سنووری ئهو ده‌وله‌تانه‌ی کوردستانیان دابه‌ش کردووه وهک سنووریک بۆ لیکدانه‌وه‌ی سیاسی، فه‌لسه‌فی، کۆمه‌ڵناسی و بواره‌کانی دیکه‌ی زانسته‌ مرۆپیه‌کان هه‌له‌بژێرن - به‌تایبه‌ت بوا‌ری سیاسی. لی‌ره‌وه پرس‌ی کورد هۆشیاران و نا‌هۆشیاران تووشی دابه‌زاندنیکی بووناسانه‌ ده‌بی. واته، کورد له نه‌ته‌وه‌یه‌که‌وه که خاوه‌ن هه‌موو تابه‌تمه‌ندیگه‌لی میژوویی و کۆمه‌لایه‌تییه‌ ته‌نی خاوه‌نی سه‌روه‌ریی سیاسیی نه‌ته‌وه‌یی خۆی نییه‌- داده‌به‌زێندری بۆ که‌مینه، ئه‌تیک، «که‌مینه‌ی قه‌ومی»^{۳۷}، هورده‌ کولتوور، خه‌لک، گه‌ل^{۳۸} و هتد. له‌ باشترین حاله‌تدا کورد وهک «که‌مینه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی»^{۳۹} له‌ هه‌ر به‌شه‌ی کوردستان به‌ جیا سه‌یری ده‌کردی. له‌م پوانگه‌وه، «پرسی کورد» وهک یه‌ک نه‌ته‌وه ده‌کرێته‌ چوار پرس نه‌ک ئه‌وه‌ی له‌ته‌ک «پرسی کورد» دا وهک یه‌ک پرس پووبه‌پوو بین. ئهو له‌ حالیکه‌ی که ئه‌گه‌ر ته‌نانه‌ت کورد خۆشی له‌و پاده‌یه له‌ هۆشیاری نه‌ته‌وه‌یی‌دا نه‌بی- یان به‌ هه‌ر هۆکاریکی تر بۆی نه‌لوی- که خۆی وهک نه‌ته‌وه‌یه‌ک ده‌ربخا، ئه‌وی تره‌کانی کورد هه‌ر به‌ یه‌ک نه‌ته‌وه‌ی ده‌بین. ^{۴۰} جیاوازی نیوان به‌شه‌کانی کوردستان پرسیکی کرده‌ی سیاسیه‌ و بی گومان ده‌کری له‌ ئاستی کرده‌ و کایه‌ی سیاسیدا ئهو جیاوازیانه‌ له‌ به‌رچاو بگیری.

له‌ خۆینده‌وه‌ی پرس‌ی کورددا به‌ ده‌گه‌ن بیرمه‌ند وهک ئیسماعیل بێشکچی و جه‌مال نه‌به‌ز له‌ نیوه‌ی دووهمی سه‌ده‌ی بیسته‌مدا ده‌ریان به‌وه‌ کردووه که پرس‌ی کورد پرس‌ی یه‌ک نه‌ته‌وه‌ی دابه‌شکراوه. بێشکچی پێی وایه که پرس‌ی کورد پرس‌ی که‌مایه‌تی نیوان ئهو ده‌وله‌تانه‌ نییه. ئهو له‌م باره‌وه ده‌لی: «پرسی کورد پرس‌ی

۳۷- مه‌به‌ست «اقلیت قومی» یه که فارسه‌کان بۆ نه‌ته‌وه بیده‌وله‌ته‌کانی ناو ده‌وله‌تی ئێران به‌کاری ده‌هێنن.

۳۸- گه‌ل له‌ به‌ره‌ته‌وه له‌ وێژه‌ی سیاسیی کورددا به‌ واتای نه‌ته‌وه‌یه. وه‌لی به‌ زالبوونی گوتاری سیاسیی چه‌پ، به‌تایبه‌ت وێژه‌ی پێ.کێ.کێ. پۆژ له‌ دوا‌ی پۆژ له‌ واتای نه‌ته‌وه دوور که‌وتووه‌ته‌وه و به‌ خه‌لکی گوند، ده‌قه‌ر، ناوچه و با‌زیری‌ک هه‌تا کوردیش ده‌گوتری گه‌ل.

39- National minority

۴۰- ئه‌مه خا‌لیکی زۆر گرنگه له‌ پێناسه‌کردنی ناسنامه‌دا. وه‌ک له‌ به‌شی ناسنامه‌شدا باس کرا، ناسنامه له‌ پیه‌وه‌ندی له‌ته‌ک ئه‌وی تردا چی ده‌بی. ده‌لاله‌ته‌ سیاسیه‌کانی ئهو پوانینه‌ گرنگن. بۆ نموونه، له‌ که‌سی ریفرا‌ندۆمی سه‌ربه‌خۆیی باشووری کوردستاندا ئه‌وه‌نده‌ی که ئێران پۆلی هه‌بوو له‌ گیره‌شی‌پێیدا خودی ده‌وله‌تی ئێراق هێنده‌ پۆلی نه‌بوو. به‌ هه‌مان شێوه له‌ هێرشه‌کانی ترکیا بۆ سه‌ر رۆژا‌قا یان بۆ مابار‌انکردنی هه‌ری‌می کوردستان له‌ لایه‌ن ئێران و ترکیاوه. نموونه‌ی یه‌کجار زۆری ترمان هه‌ن که ئاماژه‌ به‌ کۆده‌نگی سیاسی ده‌وله‌ته‌ داگیرکه‌ره‌کان ده‌کهن له‌ سه‌رکو‌تکردنی کورددا. ته‌نانه‌ت هه‌ندی پیه‌ماننامه‌ی فه‌رمی، له‌وانه: «پێکه‌وتنی سه‌عدئاباد» له‌ ۱۹۳۷دا.

که‌مایه‌تی نییه چونکه کورد له نیشتمان و له‌سه‌ر خاکی خۆی ده‌ژێ و خه‌لکی په‌سه‌نی ئهم وڵاته‌یه «(بیشکچی، ٢٠٠٢: ٣٨) بۆیه‌ش، «گه‌وه‌ه‌ری مه‌سه‌له‌ی کورد له‌و راستیه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ ده‌گرێ که ده‌وله‌ته‌ ئیمپریالی و ده‌ستوپه‌یوه‌نده‌کانی له‌ پۆژه‌ه‌لاتی نزیکدا نه‌ته‌وه‌ی کورد و کوردستانیان دابه‌ش و پارچه‌ پارچه‌ کردووه‌، مافی دامه‌زراندنی ده‌وله‌تییکی سه‌ربه‌خۆیان له‌ نه‌ته‌وه‌ی کورد زه‌وت کردووه‌.» (بیشکچی، ٢٠٠٢: ٤٠). له‌به‌ر ئه‌وه‌شه‌ که کوردستان «کۆلۆنییه‌کی نیوده‌وله‌تی»یه. نه‌به‌ز جه‌خت ده‌کاته‌وه‌ که «خاکی کورد به‌ زۆر به‌سه‌ر وڵاتانی تورکیا و ئێران و ئێراق و سووریا و سوڤیه‌تدا به‌ش کراوه‌» (نه‌به‌ز، ١٩٧٢: ١٦) و ناسنامه‌ی ئێرانی، تورکیایی، ئێراقی و سووریایی ناسنامه‌گه‌لی ساخته‌ن که به‌زۆر به‌سه‌ر کورددا سه‌پاون و په‌یوه‌ندیان به‌ ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورده‌وه‌ نییه‌، بۆیه‌ش ده‌بی له‌ ده‌ره‌وه‌ی چوارچێوه‌ی ئهم ده‌وله‌تانه‌ بۆ رێگاچاره‌سه‌ر بگه‌رێن (نه‌به‌ز، ٢٠٠٧). به‌ کورتی، هه‌ر جوهره‌ رامانێکی فیکری و سیاسی له‌ پرسی کوردستان پێویسته‌ له‌م هه‌قیقه‌ته‌وه‌ ده‌ست پێ بکات که نه‌ته‌وه‌ی کورد و هه‌روه‌ها کوردستان، وه‌ک نیشتمانی کورد، به‌زۆر و له‌ پێناو به‌رژه‌وه‌ندیی نه‌ته‌وه‌گه‌لی تر دا دابه‌ش کراون.^{٤١} ئه‌وه‌ که تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی کورد چین پێویستی به‌ توێژینه‌وه‌یه‌کی جیا هه‌یه‌ له‌ به‌ کورتی تایبه‌تکاره‌کانی کوردبوون بریتین له‌: «زمان، به‌چه‌ و په‌چه‌له‌ک، نیشتمان، ئایین، کولتور، هه‌ستی وه‌کیه‌کی کوردبوون» (نه‌به‌ز، ٢٠٠٧: ١٠-٤٦). نه‌به‌ز له‌م باره‌وه‌ ده‌لێ:

ئیمه‌ کۆمه‌لگه‌یه‌کی چل ملیۆنیین، به‌ خۆمان ده‌بێژین «کورد» و خۆمان چ له‌ پروی زمان و چ له‌ پروی میژوو و چ له‌ پروی فره‌هه‌نگ و چ له‌ پروی هه‌ستی په‌یوه‌نداریتی نیوکۆیییه‌وه‌، له‌ گه‌لانی ده‌وله‌ته‌ داگیرکهره‌کانی وڵاته‌که‌مان به‌ جیا ده‌زانین. جا ئه‌گه‌ر ئیمه‌ هه‌ره‌ کۆنترین گه‌لی خۆره‌ه‌لاتیش نه‌بین، ئه‌وا بێ گومان یه‌کیکین له‌ هه‌ره‌ کۆنترین گه‌له‌کانی خۆره‌ه‌لات و ئهم جیهانه‌، ئهم وڵاته‌ی ئیمه‌ش که چهند هه‌زار سالێک ده‌بی واری ئیمه‌یه‌ و تێیدا ده‌ژین به‌ لایه‌نی که‌مه‌وه‌ هه‌زار سالێک ده‌بی به‌ کوردستان نیوی پۆیوه‌. (نه‌به‌ز، ٢٠٠٧ [١٩٩٥]: ١٨٥)

دیاره‌ جه‌ماوه‌ری کوردستان ئیستا ٥٠ ملیۆنه‌. ئهم ده‌رپرینه‌ی نه‌به‌ز ده‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ نه‌وه‌ته‌کان. شیخ عوبه‌یدوڵا له‌ هه‌شتاکانی سه‌ده‌ی نۆزده‌، له‌ نامه‌یه‌کدا بۆ بالۆیزی بریتانیا، له‌باره‌ی نه‌ته‌وه‌بوونی کورده‌وه‌ به‌م جوهره‌ نووسیویه‌تی: «خه‌لکی کورد نه‌ته‌وه‌یه‌کی «جیاوازن» [...] ئیمه‌ ده‌مانه‌ه‌وێ کاروباری خۆمان له‌ ده‌ستی خۆماندا بێ» (کوچرا، ١٣٧٧: ٢٧)، هه‌روه‌ها ئه‌و له‌و باوه‌رهدا بوو که «چاره‌په‌شیی نه‌ته‌وه‌ی کورد کاتێک ته‌واو ده‌بی که کوردستانیکی سه‌ربه‌خۆ پێک بێ که له‌ کوردستانی [بنده‌ستی] ئێران و عوسمانی پێک هاتبێ»

٤١- سیاسی عه‌تا جه‌مالی ده‌که‌م که وێرای چهند په‌خنه‌ و تییینی به‌نرخ، ئهم خاله‌ی بیر خسته‌وه‌ که پێویسته‌ وشه‌ی کوردستانیش لێره‌ زیاد بکه‌م.

(هه‌مان ژێده‌ر: ۲۶). هه‌ستکردنی کورد به‌ نه‌ته‌وه‌بوونی شتیکی نوێ نییه و ده‌گه‌ڕێته‌وه به‌ر له‌ قۆناخی مۆدێرنیش. ته‌نانه‌ت بیرمه‌ندی کورد، ئه‌حمه‌دی خانی (۱۶۵۱-۱۷۰۷)، له‌ سه‌ده‌ی یازده‌دا باس له‌ جیاوازیی کورد له‌ ته‌ک «نه‌ته‌وه» کانی تر ده‌کا و بانگه‌وازی هۆشیاریی نه‌ته‌وه‌یی ده‌دا به‌ کورد.^{۴۲}

۱-۲- پرس‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد و کوردستان

سه‌ره‌تا پێویسته‌ پوونی بکه‌ینه‌وه که‌ ئه‌و شته‌ی به‌ ناوی «پرسی کورد»^{۴۳} ناسراوه‌ چییه. پرس‌ی کورد زاراوه‌یه‌کی زۆر گشتیه، بۆیه‌ش زۆر لێل و ناروونه. ئه‌م ناروونیه‌ش کاریگه‌ریی خستووته‌ سه‌ر تیگه‌یشتمان له‌ سیاسه‌ت و چاره‌نووسی کورد. وه‌ک ده‌زانین کورد نه‌ته‌وه‌یه و پرس‌ی کوردیش پرس‌یکی نه‌ته‌وه‌یه. پرس‌ به‌ واتای شتیکی دێ که‌ جیگه‌ی باسه. واته، شتیکی که‌ مشتومر و موناقله‌ی له‌ سه‌ره. هه‌ر کاتیکی بابه‌تیکی ده‌بێته جیگه‌ی گه‌نگه‌شه و کۆده‌نگی نییه له‌ سه‌ری به‌ لک‌وو پێویستی به‌ لیک‌ۆلینه‌وه، لێ‌وردبوونه‌وه، ته‌نانه‌ت شه‌ره‌ بۆ یه‌ کلاکردنه‌وه‌ی، ئه‌و کات له‌ ته‌ک پرس‌یکدا پرووه‌پرووین.

پرسیاریکی که‌ دێته‌ گۆڕێ ئه‌وه‌یه که‌ ئه‌گه‌ر کورد نه‌ته‌وه‌یه وه‌ک نه‌ته‌وه‌ کانی تر، چما پرس‌ی فارس، یان تورک و ئاره‌بمان نییه، به‌و شیوه‌یه‌ی که‌ پرس‌ی کوردمان هه‌یه.^{۴۴} پرس‌یاریکی لۆژیکیه که‌ بپرسین بۆچی شتیکی به‌ ناوی پرس‌ی کورد هه‌یه و مه‌به‌ست له‌م پرس‌ه چییه؟ که‌ینێ، چۆن و بۆچی ئه‌م زاراوه‌یه دروست بووه؟^{۴۵} خودی زاراوه‌ که‌ ئاماژه‌یه به‌وه‌ی که‌ کورد جیگه‌ی موناقله‌یه. ته‌نانه‌ت ئه‌و تری وه‌کوو کێشه‌یه‌کی جیددی سه‌یری کورد ده‌کات. کێشه‌یه‌ک که‌ بووه‌ته‌ نه‌خۆشی له‌ جه‌سته‌ی ئه‌و تری که‌ کانی کورددا. هۆکاره‌که‌شی ئه‌وه‌یه که‌ ئه‌و تری که‌ کانی کوردیان به‌ ناراست و ناروه‌وا، وه‌ک به‌شیکی له‌ جه‌سته و ناسنامه‌ی خۆیان پێناسه‌ کردووه. ئه‌مه‌ش وای کردووه که‌ هه‌ر جووره‌ خه‌باتیک بۆ رزگاری نه‌ته‌وه‌یی لای ئه‌وانه وه‌ک کێشه‌یه‌ک سه‌یری بکدری. ته‌نانه‌ت له‌ ئاستی جیهانی‌شدا، سیسته‌می ته‌کووزی نیونه‌ته‌وه‌یی^{۴۶} هه‌ر به‌ کێشه‌ سه‌یری پرس‌ی نه‌ته‌وه‌ بێده‌وله‌تان ده‌کا.^{۴۷}

۴۲- بۆ وتاریکی له‌م باره‌وه‌ بروانه: میرزا، شه‌مال (۲۰۱۹). فۆرمی ناسیۆنالیزمی کورد له‌ رۆژه‌لاتی کوردستان. گۆفاری پۆلیتیا. سالی دووهم. ژماره‌ی ۳. ل. ۵-۷.

۴۳- ئه‌و زاراوه‌یه که‌ وابه‌ ناوی پرس‌ی کورد، دۆزی کورد، یان ته‌نانه‌ت کێشه‌ی کورد ناسراوه (Kurdish question, Kurdish issue, Kurdish problem).

۴۴- کاتیکی باسی پرس‌ی ئاره‌ب ده‌کری مه‌به‌ست موناقله‌ی نیوان ئاره‌به‌کان و ئیسراییل له‌ سه‌ر فه‌له‌ستینه.

۴۵- ئیستا له‌ ئاستی توێژینه‌وه‌ی ئاکادیمی و گوتاره‌ سیاسی و میدیاییه‌کاندا کوردیان دابه‌ش کردووه و باس له‌ چوار جوور پرس‌ ده‌کدری:

The Iraqi Kurdish Question, Turkish Kurdish Question, The Iranian Kurdish Question, and the Syrian Kurdish Question

46- International Order

۴۷- هه‌ر لێره‌وه، کورد بێ ئه‌وه‌ی که‌ به‌خۆی بزانی، له‌ ئاستی دیسکۆرسدا ئه‌رکی داکوکیکردن له‌ خۆی وه‌ک تاوانباریک که‌وتووته‌ سه‌ر شان. ئه‌مه‌ له‌ حالیکه‌دایه که‌ نه‌ته‌وه‌ی داگیرکەر پێویسته‌ بۆ داگیرکاریی خۆی به‌ لگاندن به‌ پێتته‌وه‌ نه‌ک کورد بۆ بنده‌ستی خۆی. یه‌کیک له‌و هۆکارانه‌ش که‌ بزافه‌ ئازادیخوازه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کان به‌شی زۆریان له‌ ئاستی نیونه‌ته‌وه‌یییدا به‌ تیرۆریست

کورد نه‌ته‌وه‌یه‌کی میژوویه که خاوه‌نی تایبه‌تکاری نه‌ته‌وه‌یی خۆیه‌تی. کورده‌کان خۆیان وه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌ک ده‌بینن و پیناسه‌ده‌که‌ن. ئه‌وه‌ی که پیتی ده‌گوتری «پرسی کورد» له‌مه‌وه‌ ده‌ست پێ ده‌کات که کورده‌کان له‌سه‌ر پرسى کورد له‌ته‌ک نه‌ته‌وه‌ دراو‌سی‌کانی (داگیرکه‌ره‌کان) کوردستاندا له‌مه‌ر ناسنامه و به‌رژه‌وه‌ندیی خۆیان له‌شه‌ردان. له‌به‌رامبه‌ردا، ئه‌وانی تر به‌هه‌مان شیوه‌ داخوایی خۆیان هه‌یه. ئه‌وان هه‌ر کامیان به‌ شیوازی خۆیان ته‌عبیر له‌ به‌رژه‌وه‌ندی و ناسنامه‌ی خۆیان و کورد ده‌که‌ن. له‌نکۆلیکردن له‌بوونی کورده‌وه‌ بگره‌هه‌تا سیاسه‌تی داگیرکاری، توانده‌وه‌ و له‌ناو‌بردن. له‌م نێوانه‌دا، له‌ ئاستی نێونه‌ته‌وه‌یه‌شدا^{٤٨} هه‌یه‌ سیاسیه نێونه‌ته‌وه‌یه‌کان بۆچوون و باندۆری تایبه‌تی خۆیان له‌سه‌ر پرسى کورد هه‌یه. له‌دۆخیکی وه‌هادا، چاره‌نووسی کورد و کوردستان که‌وتوو‌ته‌ ده‌ستی هه‌ژگه‌ل و نه‌ته‌وه‌گه‌لی جگه‌ له‌خۆی. پرسى کورد ئاماژه‌یه‌ به‌و بزاڤه‌که‌یه که له‌کۆتایه‌کانی سه‌ده‌ی نۆزده‌وه‌ له‌ کوردستان ده‌ستی پێ کردووه و ئیستاش به‌رده‌وامن. هاوشیوه‌ی ئه‌م پرسه‌ له‌ناو نه‌ته‌وه‌ بیده‌وه‌له‌ته‌کانی تریشدا هه‌یه‌ وه‌کوو، پرسى کۆبییک^{٤٩}، پرسى تامیل، پرسى به‌لووچ، پرسى سکۆتله‌ند، پرسى کاتالۆنیا، پرسى که‌شمیر، پرسى فلانڈیر و هتد. لێ پرسى کورد جیاوازیی تایبه‌تی خۆی هه‌یه. ئه‌م جیاوازییه‌ش به‌شیکی زۆری ده‌گه‌رێته‌وه‌ سه‌ر له‌تبوونی کوردستان له‌نێوان چه‌ند ده‌وله‌تی سیسته‌م-جیاوازا و جووری هه‌لکه‌وته‌ی جوگرافیى کوردستان له‌ناوچه‌یه‌کی ستراتیژیکدا. وه‌لێ مه‌به‌ست له‌ پرسى کورد ئه‌م پرسه‌یه که کورد له‌گه‌ڵ خۆیدا هه‌یه‌تی و پێوه‌ندی به‌ نه‌ته‌وه‌کانی تره‌وه‌ نییه. پرسى کورد جیایه‌ له‌ پرسى کوردستان. ئه‌وه‌ که تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی کورد چین، کورده‌بوون به‌چ واتایه‌که و کورد چۆن ده‌روانیته‌ خۆی، خاله‌ ئه‌رینی و نه‌رینییه‌کانی کورده‌بوون چین و زۆر پرسیا‌ری تر که‌ مرو‌ف و بیرمه‌ندی کورد پێویسته‌ له‌ پیناو خۆناسیندا له‌سه‌ریان راوه‌سته‌ بکات. لێکۆلینه‌وه‌ له‌ کورده‌بوون (پرسی کورد) پێویستی به‌ واتاریکی جیا هه‌یه و خۆی باسیکی ئالۆز و به‌ربالاوه‌ که‌ هه‌لبه‌ت وه‌ک پێویستیش له‌ لایه‌ن رۆشنییری کورده‌وه‌ ئاو‌پری لێ نه‌دراوه‌ته. بیرکردنه‌وه‌ له‌ پرسى کورد خالیکی سه‌ره‌کی خۆناسینی مرو‌ف و نه‌ته‌وه‌ی کورده‌.

٢-١-١- پرسى کوردستان

ئه‌و پرسه‌ که به‌ «پرسی کورد» ناسراوه‌ هه‌مان پرسى کوردستانه. تیزه‌کان و ستراتیژه‌ سیاسیه‌کان له‌مه‌ر ئه‌م

ده‌ناسرێن هه‌ر ئه‌وه‌یه که ئه‌مانه‌ به‌ گه‌یه‌شتی و تیکده‌ری «ته‌کووزی نێونه‌ته‌وه‌یی» ده‌زانرێن. ئه‌وه‌ له‌ حالیکدا که ریشه‌ی کیشه‌که‌ داگیرکاری و کۆلۆنیالیزمه‌ نه‌ک ئه‌م خه‌باته‌ رزگاربخوازانیه‌.

٤٨. ئه‌م تیرمه‌ که‌ تیگه‌یه‌کی سه‌ره‌کی و به‌ره‌تی سیاسه‌تی نێونه‌ته‌وه‌یه‌ به‌ ئاشکرا هه‌له‌یه. دروسته‌که‌ی ئه‌وه‌یه که سیاسه‌تی نێوده‌وله‌تی بێ، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که ئه‌وه‌ ده‌وله‌ته‌کانن که سیاسه‌ت ده‌که‌ن. ئه‌م ده‌وله‌تانه‌ش له‌وانه‌یه‌ چه‌ند نه‌ته‌وه‌یان تیا بن یان ته‌نانه‌ت یه‌ک نه‌ته‌وه‌ش وه‌لێ نوێنه‌رایه‌تی نه‌ته‌وه‌که‌ نه‌که‌ن. کورد که‌ له‌ گه‌وره‌ترین نه‌ته‌وه‌کانه‌ له‌ ریکخراوه‌ی نه‌ته‌وه‌ یه‌کگرتوو‌ه‌کاندا ئه‌ندام نییه. ئه‌م تیرمه‌ هه‌له‌یه‌ چونکه‌ ریکخراوه‌ی نێونه‌ته‌وه‌یی نوێنه‌رایه‌تی ده‌وله‌ته‌کان ده‌کا نه‌ک نه‌ته‌وه‌کان.

(Heywood, 2013: 109; Moore, 1997: 901)

٤٩- کۆبییکه‌کان خۆیان له‌ زمانى فهره‌نسیدا به‌ la Question nationale باس له‌ پرسى کۆبییک ده‌که‌ن، به‌ واتای پرسى نه‌ته‌وه‌یی.

پرسه به لایه‌کدا رۆیشتوون که چیتر مه‌سه‌له‌ی رزگاریی خاک گرنگیه‌کی ئه‌وتۆی پێ نادری. ئه‌م خۆلادانه له مه‌سه‌له‌ی ئازادیی خاک و نیشتمان به‌شی هه‌ره زۆری به‌ره‌می تیغ‌کینه له چوارچیوه‌ی ئایدیۆلۆژیایکانی سه‌رده‌مدا. وه‌ک کورد، بۆ هاته‌ده‌ر له‌م بازنه‌یه پۆیستیمان به‌ پێداچوونه‌وه به‌ تیغ‌ه‌یشتیمان له «پرسی کورد»^{۵۰}. به‌ ده‌سته‌واژه‌یه‌کی تر، دووباره‌ نوارین و پامانه‌وه له‌ سروشت و هه‌روه‌ها پێناسه‌ی ئه‌م پرسه‌. یه‌کیک له‌ پۆیستییه‌کانی ئه‌مه‌ش جیاکردنه‌وه‌ی پرسێ کورد له‌ پرسێ کوردستانه. واته، به‌تیغ‌ه‌ییکردن^{۵۱} و خسته‌ به‌ر باسی «پرسی کورد» و «پرسی کوردستان» به‌ جیا. مه‌به‌ست له‌ پرسێ کوردستان چیه؟ پرسێ کوردستان هه‌مان ئه‌و پرسه‌یه که کورد له‌ گه‌ڵ نه‌ته‌وه‌کانی تر له‌سه‌ری له‌ شه‌ردایه. واته‌ خه‌باتی رزگاریخوازانه‌ی نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌ پێناو یه‌کلاییکردنه‌وه‌ی ئه‌و پرسه‌دایه که کێ خاوه‌نی کوردستانه. به‌لام ئایدیا و فه‌لسه‌فه‌ی پشتی خاوه‌نداریتیکردن له‌ خاک و سه‌روه‌ریی سیاسی به‌سه‌ر نیشتماندا کاریکی ئه‌وتۆی له‌سه‌ر نه‌کراوه. نه‌ک هه‌ر له‌ناو کوردا به‌لکوو له‌ تیۆری سیاسیشدا. بيوکانان که له‌ نه‌وه‌ته‌کانه‌وه‌ دیارترین توێژه‌ری بواری «جیا‌بوونه‌وه»^{۵۲} ده‌لی: «تیۆری سیاسی هه‌نووکه، به‌ تیۆری سیاسی لیبرالیشه‌وه، شتیکی ئه‌وتۆی ده‌رباره‌ی [په‌نسیی] ئه‌خلاقی دروستکردن و گۆڕینی سنووره [سیاسیه‌کان] نه‌گوتوه» (Buchanan 2003, 131) ته‌نانه‌ت «هه‌تا ئه‌م دوا‌ییانه، تیۆریسته لیبراله‌کان وایان دانابوو که هه‌ر جو‌ره‌ فره‌چه‌شنیه‌کی [کولتووری] ده‌کرێ له‌نیۆ ده‌وله‌تیکدا جێ بکریته‌وه» (Buchanan 2003, 131). هه‌روه‌ها مارگاریت مو‌ر (۲۰۱۴) له‌ تیۆری سیاسیه‌ی خاک^{۵۳} به‌لگه‌ ده‌هینیته‌وه که تیۆری سیاسیه‌ی تیۆریکی بۆ خاک پێ نییه. نه‌ته‌وه‌کانی تر ته‌نێ له‌ رێگه‌ی هێزه‌وه‌ خاوه‌نداریتیان له‌ خاکی خۆیان کردووه (ته‌نانه‌ت به‌ نا‌ه‌وا خاکی نه‌ته‌وه‌کانی تریشیان داگیر کردووه).

کورد به‌ هه‌ق پێی وایه که ته‌نیا ئه‌و ده‌بێ سه‌روه‌ریی سیاسیه‌ی به‌سه‌ر کوردستاندا هه‌بێ نه‌ک هیه‌چ نه‌ته‌وه‌یه‌کی تر. له‌ روانگه‌ی کوردیه‌وه، به‌ده‌ر له‌م ته‌عبیره، هه‌ر جو‌ره‌ بۆچوونیکی تر له‌مه‌ر پرسێ کورد به‌لای پێدا‌بردنی پرسه‌که‌یه. ئه‌و تیغ‌ه‌یشتنگه‌له‌ی تر که پرسێ کوردستان (وه‌ک باس کرا، پێی ده‌گوترێ پرسێ کورد) به‌ پرسه‌گه‌لیک وه‌ک دیموکراسی، سۆسیالیزم، لیبرالیزم، مافه‌کانی مرؤف، مافه‌کانی کریکاران، پرسێ ژن، ئیکۆلۆژی و هتد ده‌به‌سته‌وه، هه‌له‌ن. پرسێ کوردستان په‌یوه‌ندیی به‌م پرسه‌گه‌له‌وه‌ نییه. پرسێ کوردستان گری‌دراوی پرسێ خا‌که. له‌ حالیکدا ئه‌م پرسه‌گه‌له‌ گری‌دراوی جو‌ری کولتووری سیاسیه‌ی و سیسته‌مه‌ سیاسیه‌کان. له‌ راستیدا، کۆمه‌لگه‌ی کوردستان وه‌ک هه‌موو کۆمه‌لگه‌یه‌کی تر له‌ته‌ک هه‌موو ئه‌و پرسه‌گه‌له‌دا پرووه‌پروویه، به‌لام ئه‌مانه په‌یوه‌ندیان به‌ پرسێ کوردستانه‌وه‌ نییه به‌لکوو پرسه‌گه‌لی نیوخۆی کوردستان و ده‌بێ کورد خۆی له‌ناو خۆیدا

50- Conceptualize

51- Secession

52- Moore Margaret. 2014. A Political Theory of Territory. Oxford: Oxford University Press.

چاره‌سه‌ریان بۆ بدۆزیته‌وه. بئى گومان هیچ پاساویک بۆ ئه‌وه‌ نییه که مرقی کورد ئه‌و پرسگه‌له پشگوى بخت به ناوی خه‌باتی نه‌ته‌وه‌یه‌وه. نه‌ خه‌باتی نه‌ته‌وه‌یی بۆ ئه‌و پرسگه‌له داده‌به‌زیندری نه‌ ئه‌وانیش پیوسته بۆ خه‌باتی نه‌ته‌وه‌یی دابه‌زیندرین. ئه‌م پرسانه‌هیچیان نابێ بۆ یه‌کتر کورت بکړینه‌وه و هه‌ر کامیان په‌یوه‌ندیان به‌ ژیان، ئازادی و به‌خته‌وه‌ریی مرقه‌وه‌هیه و کوردیش پیوسته به‌ شیوازی خوی وه‌ک پرسگه‌لیکی گرنه‌گ مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا بکا. هه‌قیقه‌ته‌که‌ ئه‌وه‌یه که «کوردی کان له‌سه‌ر خاک و جوگرافیا سیاسیه‌که‌یان له‌ته‌ک پرسى رۆژه‌لاتی نافیندا پرووه‌پروون.» (حاجی زاده، ١٣٧٨: ٢٣٤) به‌و واتایه‌که‌، کورد له‌گه‌ل چهند نه‌ته‌وه‌ له‌ رۆژه‌لاتی نافیندا له‌ موناقله‌دايه - که راسته‌وخۆ و ناراسته‌وخۆ به‌رژه‌وه‌ندیان له‌ داگیرکاری و به‌شکردنی کوردستاندايه. که‌وابوو به‌ کورتی، ئه‌و زاراوه‌یه‌ی که به‌ پرسى کورد ناسراوه‌ هه‌مان پرسى کوردستانه. پرسى کوردستانیش به‌ واتای یه‌کلایکردنه‌وه‌ی خاوه‌نداریتی له‌ خاکی کوردستانه.

● ٣- پرسى کوردستان له‌ تیۆر و فه‌لسه‌فه‌ی سیاسیه‌ی مۆدێرندا

له‌م به‌شه‌دا به‌کورتی هه‌ندیک سه‌رنجی گشتی سه‌باره‌ت به‌ چۆنییى روانینی تیۆری سیاسیه‌ی^{٥٣} و هه‌روه‌ها تیۆری سیاسیه‌ی نیۆنه‌ته‌وه‌یه‌ی^{٥٤} له‌ پرسى کوردستان ده‌خړیته‌ به‌ر باس. ئینجا باس له‌ هه‌ندی بنه‌ما بنه‌ره‌تییه‌کانی تیۆری سیاسیه‌ی ده‌کردی که‌ ریشه‌یان له‌ فه‌لسه‌فه‌ی سیاسیداوه‌ و ده‌کړی له‌ویوه‌ بۆ چاره‌سه‌ری پرسى کوردستان له‌ چوارچێوه‌ی تیۆری سیاسیدا رابمێننه‌وه. وه‌لێ سه‌ره‌تا باس له‌ چهند روانگه‌ی باو له‌ سیاسه‌ت ده‌که‌م که‌ ئه‌ندرو هه‌یفوود (٢٠٠٢: ١-١٣) له‌ کتیبی سیاسه‌ت دا به‌ وردی باسی کردوون. سه‌ره‌تا با بزانی سیاسه‌ت چیه‌ و سه‌روکاری له‌ته‌ک چیدا هه‌یه‌؟ «سیاسه‌ت په‌یوه‌ندیی به‌ دیارده‌ی موناقله‌ و هاوکاریکردنه‌وه‌ هه‌یه» (Heywood: 2: 2013) و به‌ هۆی ئه‌وه‌ که‌ مرقه‌کان به‌ دواى سه‌رچاوه‌کاندا (که‌ به‌ بۆچوونی مرقف سه‌رچاوه‌کان که‌من و هه‌ر که‌س و نه‌ته‌وه‌یه‌ک زۆرتر بۆ لای خوی ده‌پچرێ) و له‌سه‌ر پرسگه‌لیکی سیاسیه‌ی کۆده‌نگ نین ئه‌وه‌ سیاسه‌ت له‌ زاتى خۆیدا پانتاییه‌ که‌ که‌ کێپکێ و موناقله‌ی تێدايه. ئامانجی سیاسه‌ت دۆزینه‌وه‌ی رینگا چاره‌سه‌ره‌ بۆ ئه‌و موناقله‌ که‌ هه‌ندیک جاریش هه‌ر مومکین نییه‌. که‌ وابوو، ناکوکی ریشه‌ی له‌ جیاوازیی باوه‌ره‌کان و به‌رژه‌وه‌ندییه‌کاندا هه‌یه‌ - واته‌ هه‌مان جیاوازیی ناسنامه‌ و به‌رژه‌وه‌ندی. هه‌یفوود هه‌روه‌ها به‌ گشتی روانگه‌کان سه‌باره‌ت به‌ چیه‌تی سیاسه‌ت به‌سه‌ر چوار روانگه‌دا دابه‌ش ده‌کات که‌ بریتین له‌: سیاسه‌ت وه‌ک هونه‌ری

53- Political Theory

54- International Political Theory

حکومرانی، که پێناسه‌یه‌کی نه‌رێتییه له سیاسه‌ت و له‌سه‌ر ئهم گریمانه‌یه وه‌ستاوه که سیاسه‌ت په‌یوه‌ندی به ده‌ولت و حکومه‌ته‌وه هه‌یه (Ibid: 4-5)، هه‌ر بۆیه‌ش، ته‌نیا ئه‌و که‌س و گرووپ و پارتانه که په‌یوه‌ندیان به ئه‌نستیتۆ ده‌ولتیه‌یه‌کانه‌وه هه‌یه ده‌توانن تێکه‌ڵ به‌ سیاسه‌ت بن. له‌ روانگه‌ی خه‌ڵکی ئاسایشدا سیاسه‌ت هه‌ر به‌م جو‌ره جێی که‌وتوووه. کاتی‌ک کورد خۆی ده‌ولتیه‌تی نییه و داموده‌زگا ده‌ولتیه‌تییه‌کانی هێ کورد نین ئیتر جێگه‌یه‌کی ئه‌وتۆ بۆ ئه‌و جو‌ره پێناسه‌یه له‌ پرسی کوردستاندا نامێنێته‌وه.

روانگه‌ی دووهم سیاسه‌ت به‌ جو‌ری‌ک پێناسه‌ ده‌کات که په‌یوه‌ندی به‌ پرسی گشتیه‌وه هه‌یه. له‌م روانگه‌یه‌دا که ریشه‌که‌ی ده‌گاته‌وه ئه‌ره‌ستۆ (مروّف وه‌ک بوونه‌وه‌ری‌کی کۆمه‌لایه‌تی) سیاسه‌ت چالاکیه‌کی ئه‌خلاقیه و په‌یوه‌ندی به «پانتایی گشتی» و چاکه‌ی گشتی کۆمه‌لگاوه هه‌یه له‌ پێناو دامه‌زراندنی «کۆمه‌لگه‌یه‌کی دادپه‌روه‌رانه» دا. له‌ زمان هه‌یفووده‌وه، هانا ئارینت له‌ کتیی «مۆخه‌ی مروّف» دا و جان ستوارت میل له‌ «ده‌ریاره‌ی ئازادی» دا هه‌ر له‌م روانگه‌وه به‌شداریی سیاسی زۆر به‌ کرده‌وه‌یه‌کی ئه‌رێنی پێناسه‌ ده‌کهن. لێ‌ره‌وه سیاسه‌ت پێویستی به‌ کێشانی هێڵیک له‌ نیوان پانتایی گشتی و خۆکه‌سیدا هه‌یه. ئهم بۆچوونه زۆر سه‌رنجراکێشه و له‌ باری هزری سیاسیه‌وه ده‌توانی ب‌ه‌مایه‌ک بۆ تیفکیرین له‌ چاکه و به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی بی. له‌مه‌ر پرسی کوردستانیشدا به‌شداری کورد له‌ روانگه‌یه‌کی کوردستانییه‌وه له‌ پانتایی گشتی ناو ئه‌و ده‌ولتانه که کوردیان دابه‌ش کردوووه و هه‌روه‌ها پانتایی گشتی جیهاندا ده‌توانی باندۆر ب‌خاته سه‌ر پێشخستنی پرسی کوردستان. روانگه‌ی سییه‌م یه‌کیک له‌ تیگه‌یشته‌ باوه‌کان له‌ گۆره‌پانی سیاسه‌تی کورددا ئه‌و روانگه‌یه‌یه که قاسملووش باسی کردوووه: سیاسه‌ت وه‌ک «هونه‌ری مومکین»⁵⁵. ئهم پێناسه‌یه، که پێناسه‌یه‌کی باو و ناسراوه له‌ دونه‌ی سیاسه‌تدا، ئاماژه‌یه به‌ پێگاچاره‌سه‌ری ئاشتیانه، واته‌ ئه‌و شته‌ی که پێی ده‌گوتری پێگاچاره‌سه‌ری سیاسی. ریشه‌که‌ی ده‌گه‌رێته‌وه سه‌ر ئه‌ره‌ستۆ و له‌ناو مۆدێرنه‌کانیشدا بێرنارد کریک داکۆکی له‌ وه‌ها بۆچوونی‌ک ده‌کات (Heywood, 2013 : 9-10). کریک بۆ خۆبه‌دوورگرتن له‌ توندوتیژی، ئهم پێناسه‌یه له‌ سیاسه‌تدا باس ده‌کات. ئه‌و له‌ تیۆره‌که‌یدا داکۆکی له‌وه ده‌کا که سیاسه‌ت به‌ مانای دانوستان و سازان و گه‌یشتن به‌ کۆده‌نگیه. له‌م روانگه‌یه‌وه شه‌ر کوتایی سیاسه‌ته. سیاسه‌ت بۆیه هه‌یه که شه‌ر نه‌بی. مه‌به‌ست له‌ سیاسه‌ت دۆزینه‌وه‌ی پێگاچاره‌سه‌ری سیاسیه بۆ کێشه‌کان له‌ پێگه‌ی گفتوگۆ و دانوستان. له‌ زمان کریک خۆیه‌وه، «سیاسه‌ت چالاکیه‌که که له‌ پێگه‌یه‌وه به‌رژه‌وه‌ندییه جیاوازه‌کان له‌ناو یه‌که‌یه‌کی دیاریکراوی یاساییدا، له‌ پێگه‌ی پێدانی پشک له‌ ده‌سه‌لاتدا»⁵⁶ به‌یه‌که‌وه ئاشتی ده‌درێته‌وه [...] به‌مه‌به‌ستی نه‌جاتی هه‌موو کۆمه‌لگه‌که» (Crick, 1962:).

55- The Art of The Possible

56- Power

16-17). ئەم پروانگە‌یه سەرچاوه‌که‌ی هه‌مان پرنسپه‌گه‌لی لیبرالییه‌ که له ولاته‌ لیبراله‌کاندا بو سیاسه‌تی نیوخۆ ده‌کار ده‌کری. کیشه‌ی ئەم پروانگە‌یه ئەوه‌یه که بو بارودۆخ‌ی ده‌وله‌ته‌ دیموکراتیه‌کانی رۆژافا دامه‌زراوه و له‌و شوێنانه‌ که گه‌مه‌ی سیاسی گه‌مه‌یه‌کی دیموکراتیه‌انه‌ نییه به‌ بنه‌ست ده‌گات. ئەوه پیناسه‌یه‌کی باشه له سیاسه‌ت کاتییک باسه‌که په‌یوه‌ندی به‌ سیاسه‌تی نیوخۆیی نه‌ته‌وه‌یه‌که‌وه هه‌بێ نه‌ک سیاسه‌تی نیوان نه‌ته‌وه‌کان. پروانگه‌ی چواره‌م سیاسه‌ت وه‌ک هێز ده‌بینی. ئەمه‌ رادیکاله‌ترین و به‌رباله‌ترین پیناسه‌یه‌که که له سیاسه‌ت کراوه (Heywood, 2013: 10-11). هارۆل لاسوێل (1936) له پیناسه‌یه‌کی ناسراودا به‌م جوهره‌ پیناسه‌ی کردووه: سیاسه‌ت به‌ واتای ئەوه‌یه که «کێ، چ شتی، که‌ینێ و چۆن وه‌ده‌ست ده‌هێنی؟» که‌وابوو سیاسه‌تی نه‌ته‌وه‌یی کورد له سهر‌تایه‌ترین پیناسه‌ی خۆیدا پێویسته به‌رسفی ئەم پرسیاره‌ بداته‌وه که کێ، که‌ینێ و چۆن، کوردستانی داگیر کردووه؟ بزووته‌وه‌ی کوردستانیش له‌م سۆنگه‌وه وه‌لامیکه به‌م پرسیاره‌ که کورد، چۆن و بۆچی ده‌بێ کوردستان رزگار بکا. مارکسیست و فیمینسته‌کان که زیده‌تر له‌سهر چۆنیتیی په‌یوه‌ندی سهر‌ده‌ستی بنده‌ستی ورد بوونه‌وه هه‌ولیان داوه له‌م پروانگه‌وه پیناسه‌ی سیاسه‌ت بکه‌ن.

هه‌ر وه‌ک ده‌بینری پیناسه‌ی سیاسه‌ت وه‌ک هێز زۆر باشت‌ر بو پرس‌ی بنده‌ستی سهر‌ده‌ستی نه‌ته‌وه‌یی به‌که‌لکه‌. ئەم پیناسه‌یه پر به‌ پستی سیاسه‌تی نیوان نه‌ته‌وه‌کانه. له‌خۆوه نییه که ریاڵسته‌کان له پێوه‌ندی نیونه‌ته‌وه‌ییدا وه‌ها پیناسه‌یه‌کیان له سیاسه‌ت هه‌یه. لێ کاتییک باسی سیاسه‌ت وه‌ک «هونه‌ری مومکین» ده‌که‌ین وامان داناوه که لایه‌نی به‌رامبه‌ر ئیمه‌ی به‌فه‌رمی ناسیوه و یاسا‌کانی کایه‌ی سیاسی به‌ رێککه‌وتن له نیوان ئیمه و ئەواندا دارێژراون. کاتییک که لایه‌نی به‌رامبه‌ر نکۆلی له بوونی نه‌ته‌وه‌یه‌ک بکا ئیتر ئەم پیناسه‌یه که‌لکیکی ئەوتوی نامیێ. له سیاسه‌تدا هه‌ندێ کیشه به‌ دیالۆگ چاره‌سه‌ر نابن و پێویسته به‌ هێزیه‌ کلایی بکریه‌وه. به‌گوێره‌ی نه‌به‌ز کۆمه‌له‌ی ژ.ک (ژیانه‌وه‌ی کوردستان) یه‌که‌م برۆیان ئەوه‌بوو: «ئەوه‌ی به‌زۆر له کورد زه‌وت کراوه، ته‌نها له رێگه‌ی زۆر و هێزه‌وه ده‌ستیندریته‌وه» (نه‌به‌ز، 1972: 89). ئەم پروانیه‌ی کۆمه‌له‌ی ژ.ک ساکار، قوول و بنه‌په‌تیه بو چاره‌سه‌ری دۆزی نه‌ته‌وه‌یی. ئیستا پرسیار ئەوه‌یه که هێز چییه؟ به‌ پێچه‌وانه‌ی باوه‌ری باو، هێز ته‌نی هێزی ره‌ق نییه، به‌لکوو لایه‌نی ره‌ق و نه‌رمی⁵⁷ هه‌یه. له سیاسه‌تدا هێز خۆی له‌ گوتاری فیکری و سیاسیدا فۆرمووله ده‌کات (به‌تایه‌ت که کورد ناتوانی له هێزی ره‌قدا له‌ته‌ک دوزمه‌نه‌کانیدا هاوسان بی). سیاسه‌ت په‌یوه‌ندییه‌کی زۆری له‌گه‌ڵ زماندا هه‌یه به‌ جوړیکه‌ که: «[سیاسه‌ت] چالاکیه‌کی کۆمه‌لایه‌تییه له رێگه‌ی زمانه‌وه» (Heywood, 2004: 2). ئەم زمانه‌یه که ده‌بیته‌ گوتار و رۆلکی گرنه‌گ له سیاسه‌تدا ده‌گیرێ. زمانیش خۆی ئامرازیکه‌ی بێلایه‌ن نییه که له رێگه‌یه‌وه جیهان وینا بکه‌ین به‌لکوو زمان خۆی وینه له واقیعه‌ت دروست

ده‌کات و ئەو جوۆری به‌کاره‌یینه‌که‌ی جوۆری واقیعه‌ته‌که‌ پێناسه‌ ده‌کات. له‌ راستیدا، «وشه‌کان ته‌نێ پهن‌گدانه‌وه‌ی واقیعه‌ته‌کانی ده‌ورو به‌رمان نین، به‌ل‌کوو فۆرم ده‌ده‌ن به‌ جوۆری دیتی ئیমে و پوانگه‌ی ئیمه‌ به‌ نېسه‌ت ئەم واقیعه‌تانه‌ چوارچێوه‌دار ده‌کهن.» (Ibid) ئەوه‌شه‌ که «تێگه‌ سیاسیه‌کان زۆربه‌ی کات ده‌بنه‌ بابته‌ی موناقلشه‌ی ئایدیۆلۆژیکه‌ی و پۆشنییری» (Ibid, 5). هه‌ر لێره‌وه‌ ته‌نانه‌ت خودی وشه‌ی کورد و کوردستان ده‌بنه‌ بابته‌یک بۆ لێکدانه‌وه‌ و موناقلشه‌ی سیاسی.^{۵۸} کاتییک باس له‌ تیۆری سیاسی ده‌کری و دانراوه‌ که تیۆر پۆلیکی گرنگی له‌ دونه‌ی سیاسه‌تدا هه‌یه‌. به‌گشتی، تیۆر زمان و ئامرازی په‌یوه‌ندی ئیمه‌وه‌یه‌ به‌ جیهان. کاتییکش که‌ باسه‌ که جیهانی سیاسه‌ت بی، تیۆر پۆلیکی زۆر گرن‌گتریش ده‌بینی. مروفیک که‌ توانایی فۆرموله‌کردنی جیهانبینی خۆی له‌ چوارچێوه‌ی تیۆر و گوتاردا نییه‌ وه‌ک مروفیکه‌ی بێزمان وایه‌ که‌ لاله‌ و ناتوانی ته‌عیر له‌ بوون، پێداویستی، به‌رژه‌وه‌ندی، هه‌ز، ئاوات و ئارمانجه‌کانی بکات. مروفی کوردیش له‌ نه‌بوونی تیۆریگه‌لی نه‌ته‌وه‌یدا خاوه‌نی جیهانبینییه‌کی نه‌ته‌وه‌یه‌ی نییه‌ که‌ بتوانی ناسنامه‌ و به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یه‌ی خۆی پێانه‌وه‌ پێناسه‌ بکات. بۆیه‌ش، نووسه‌ر و پۆشنییری کورد زیاتر له‌وه‌ی که‌ ته‌عیر له‌ کوردبوونی خۆی بکات و خۆی به‌و جوۆره‌ی که‌ ده‌خوازی ده‌ر بیری، ته‌عیر له‌ هه‌ز و خواستی نه‌ته‌وه‌گه‌لی تر ده‌کات و له‌پێناو ناسنامه‌ و به‌رژه‌وه‌ندی ته‌واندا «ده‌فکری». له‌ سیاسه‌تدا، به‌هۆی فۆرموله‌نه‌کردن و تیۆریزه‌نه‌کردنی سیاسه‌تی نه‌ته‌وه‌یه‌ی کورده‌وه‌، کرده‌ی سیاسیه‌ی کوردیش بووه‌ته‌ گۆره‌پانی به‌ریه‌که‌وتنی گوتاره‌ نا‌کوردیه‌کان.

بۆ ده‌ربازبوون له‌ گوتاری سیاسیه‌ی نه‌ته‌وه‌ و ده‌وله‌ته‌کانی تر پێویستیمان به‌ گوتاری کوردی هه‌یه‌. به‌گشتی، پوانگه‌ی ته‌وسیفی له‌ تیۆری سیاسیدا هه‌ر به‌ره‌و ده‌کارخستنی ئەو تیۆرانه‌مان ده‌با که‌ ئیستاکه‌ هه‌ن. ئەم تیۆرانه‌ش له‌پێناو به‌رژه‌وه‌ندی ده‌وله‌ته‌کان و پاراستنی ئاسایش و ته‌ناهی نیونه‌ته‌وه‌یدا دامه‌زران. بۆ ده‌ربازبوون له‌ پوانگه‌ی ده‌وله‌ت‌ته‌وه‌ر و دامه‌زراندنی گوتاری نه‌ته‌وه‌ته‌وه‌ر پێویستیمان به‌وه‌یه‌ که‌ له‌ به‌رژه‌وه‌ندی خۆمان پێداچوونه‌وه‌ به‌ تێگه‌ و تیۆره‌ سیاسیه‌کاندا بکه‌ینه‌وه‌. ئەمه‌ش له‌ ڕیگه‌ی هه‌زی سیاسیه‌ی و فله‌سه‌فه‌ی سیاسیه‌وه‌ مومکینه‌. تیۆری سیاسیه‌ی کاتییک نۆرماتیف ده‌بێته‌وه‌ په‌نا ده‌باته‌ به‌ر فله‌سه‌فه‌ی سیاسیه‌ی بۆ ئەوه‌ی گۆرانکاری له‌ تیۆره‌کاندا دروست بکا.^{۵۹} له‌به‌ر ئەوه‌ی که‌ فله‌سه‌فه‌ی سیاسیه‌ی دوو کارکردی گرنگی هه‌یه‌: یه‌ک، سه‌روکاری

۵۸- بۆ باسیک له‌سه‌ر گوتاری بزوتنه‌وه‌ی کوردستان پ‌روانه‌: مه‌فاخری. پ‌امین (۲۰۱۸). بزوتنه‌وه‌ی کورد؛ له‌ به‌ستی ديس‌کۆرسی نه‌ته‌وه‌یه‌وه‌ تا گۆره‌پانی تیۆر و کرده‌. گۆفاری پۆلیتیا. سالی یه‌که‌م، ژماره‌ی یه‌که‌م، ل‌ل ۱-۱۱.

۵۹- ئەگه‌رچی به‌هه‌له‌ له‌سه‌ده‌ی یه‌سته‌مدا و له‌ ژێر باندۆری «شۆرشێ کرده‌وه‌گه‌راییدا» (Behavioral Revolution) هه‌تا ده‌یه‌کانی کۆتایی باس له‌ مه‌رگی فله‌سه‌فه‌ی سیاسیه‌ی ده‌کرا. بۆ نمونه‌، که‌سیکی وه‌ک پیتەر لازلیت (۱۹۵۶) له‌ کتیی فله‌سه‌فه‌، سیاسه‌ت و کۆمه‌ڵگا دا بانگه‌وازی «فله‌سه‌فه‌ی سیاسیه‌ی مردووه‌»ی ده‌کرد. به‌لام زۆر زوو ده‌رکه‌وت که‌ سیاسه‌ت له‌ سرشتی خۆیدا سه‌روکاری له‌ته‌ک جیاوازیی بیروراکان و جیاوازیی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کان هه‌یه‌ بۆیه‌ش هه‌میشه‌ وه‌ک کایه‌یه‌کی نۆرماتیف ده‌مێنێته‌وه‌. له‌ هه‌فتاکان و هه‌شتاکانه‌وه‌ به‌ کاره‌کانی بېرمه‌نده‌یلێک وه‌ک جان رالز (۱۹۷۱)، رابېرت نوزیک (۱۹۷۱)، ئەلیس‌دیتر مه‌ک ئینتایر (۱۹۸۱)، چارلیز ته‌یلۆر (۱۹۷۱)، مایکیل والزیر (۱۹۸۳)، و هابېرماس (۱۹۸۱) فله‌سه‌فه‌ی سیاسیه‌ی زۆر به‌هێز بووه‌وه‌ و ئیستاش به‌ره‌فدانه‌کانی

لەتەك بەراوردى پەخە گرەنى باوھە پەسىيەكان ھەيە: دوو، ھەول دەدات ئەو تەگەنى كە لە گوتارى سىياسىدا بەكار ھاتوون پروون بکاتەوھ و دووبارە پیناسەيان بکاتەوھ (Heywood, 2004: 11). ئەگەر بمانەھوئى كوردبوون، ناسنامە و بەرژەوھەندىيى نەتەوھى كورد لە دەستى ئەو گوتارە پزگار بکەين و دووبارە پیناسەيان بکەيەنەوھ – كە بەر لەوھى كە كورد پیناسەيان بکا، ئەو تەكەنى كورد پیناسەيان كوردوون – بى گومان پيوستيمان بە روانگەى نۆرماتىف دەبى.

لەم سۆنگەوھ، كاتىكەش كە باس لە جىاوازي نيوان كولتور، نەريت، ھزر و پامانى كوردى لەتەك نەرىتى ھزرىي نەتەوھەكانى تەدەكەين دەكەوينە ناو بازنەى ھزرى سىياسىيەوھ. بەو پىشەش، پرسى كورد پرسىكى ھزر و فەلسەفەى سىياسىيە: ^{۶۰} «تيۆرى سىياسى سەروكارى لەتەك خويندەنەوھى شىكارانەى ئايدىكان و دكتورىنگەلىك ھەيە كە پۆلى سەرەكى دەگىرن بۆ ھزرى سىياسى» (Ibid: 10). كەوابوو، تيۆرەكان پىشەيەكان لە ھزر و فەلسەفەى سىياسىدا ھەيە. ھەر ھەوھە، ھەر تيۆرىك لە بەستىنەكى ^{۶۱} تايەتدا سەر ھەلدەدا و بەرسقى پرسىارگەلىك دەداتەوھ كە كۆمەلگەيەك لەو بەستىنەدا لەتەكاندا پرووبە پرووبە. تيۆرىستە سىياسىيەكان كاتىكەش كە تيۆرگەلى سىياسىيان دارشتوون، ھۆشيارانە و ناھۆشيارانە، باسيان لە كۆمەلگە و نەتەوھى خويان كوردوون. ھەكى ھەيفوود بە دروستى ئامازەى پى دەدا كە يەكەك لە تايەتمەندىيەكانى تيۆرى سىياسىيە مۆدىرن ئەوھەيە كە گرنگىيەكى زىدەتر بە پۆلى ميژوو و كولتور لە تەگەيشتنى سىياسىدا دەدات (Ibid: 12). بۆيەش، بۆ نمونە، پلاتو، پۆسۆ و ماركس زياتر سەبارەت بەو كۆمەلگە و دۆخە ميژووييەى كە تايەتدا ژياون نووسىويانە ھەتەوھى كە بابەتگەلى سىياسى و ئەخلاقي ھەمىشەيان وروژاندەبى (Ibid). ئەوھەيە كە تيۆرى سىياسى ھەرچەندىكەش ھەول بەدات ناتوانى لە لىكەدانەوھى كۆتايىدا بىلايەن بى. لىرەوھە پيوستىيى دارشتنى تيۆرى نەتەوھىيى بۆ بزووتنەوھى كوردستان دەردەكەوئى. تيۆرىگەلىك كە لەپىناو پزگارىيە نەتەوييدا داپرژىرن.

بەپرەتى فەلسەفەى سىياسى بە باسى «گرىبەستى كۆمەلەيەتى» ^{۶۲} و ئايدىاي ھاوولەتبيوون دەست پى دەكا. دەولەتى مۆدىرن لەسەر ئەو بىنەمايە دامەزراوھ كە تاكە ئازاد و يەكسانەكان بەيەكەوھ گرىبەستى كۆمەلەيەتى دەبەستن. واتە، پەوايى سىستەمى سىياسى لە پەزەمانەندىيە ھاوولەتبيانەوھ سەرچاوە دەگرئ. تۆماس ھابز (۱۶۵۱)، جان لاک (۱۶۸۹)، ژان ژاك پۆسۆ (۱۷۶۲)، و جان پالز (۱۹۷۱) ھەموويان لەسەر بىنەمايە گرىبەستى كۆمەلەيەتى

ناو تيۆرى سىياسى ئامازەن بە زىندووبوونى فەلسەفەى سىياسى.

۶۰- ئىعتبارى ئەم ئايدىايە دەگەرپتەوھ بۆ جەلال حاجىزادە. برەوانە: حاجىزادە، جەلال (۱۳۸۹). گۆفارى پۆژەف. ژمارەى ۱۴ و ۱۵. ۱۶. لىل ۳۳۱-۳۲۴. ھەر ھەوھە، حاجىزادە، جەلال (۲۰۲۰). مسئلە كورد چىست؟. گۆفارى ئەلكترۆنى پۆلىتيا. دۆسيەى تايەتى پۆلىتيا بۆ جەلال حاجىزادە. پامان و زەينى كوردى. لىل ۵۳-۶۶.

61- Context

62- Social contract

هه‌وڵی دامه‌زراندنی کۆمه‌ڵگایه‌کی دیموکراتیان داوه. کاکلی ئاییدیای گریه‌ستی کۆمه‌ڵایه‌تی ئه‌وه‌یه که ده‌وڵت گریه‌ستیکه له نێوان هاوولاتییه ئازاد و یه‌کسانه‌کاندا. له‌بهر ئه‌وه‌شه که ده‌وڵت په‌وایی هه‌یه و هاوولاتیان پێویسته یاساکانی ده‌وڵت وه‌ک یاساگه‌لیکی دادپه‌روه‌رانه په‌چاو بکه‌ن. ئیستا پێویسته بپرسین که ئایا ئه‌و ده‌وڵتانه که کوردستانیان به‌ش کردووه په‌واییان هه‌یه له کوردستاندا؟ مرۆف و نه‌ته‌وه‌ی کورد که‌ی و چۆن چۆته ناو چ گریه‌ستی کۆمه‌ڵایه‌تییه‌ک له‌ته‌ک ئه‌واندا؟

سه‌ره‌تا پێویسته جه‌خت له‌سه‌ر ئه‌وه بکه‌ینه که سنووری ئه‌و ده‌وڵتانه‌ی که کوردستانیان به‌سه‌ر خۆیاندا دا به‌ش کردووه به‌شی زۆری سنووری کۆلۆنیالیستین. ئینجا هه‌ر له‌ سه‌ره‌تای دامه‌زرانی ده‌وڵته‌ی مۆدیرن له‌و ده‌وڵتانه‌دا کورد دژیان وه‌ستاوه‌ته و نا‌په‌زایه‌تی خۆی له‌ دژی یاسا و ده‌سه‌لاتی ئه‌و ده‌وڵتانه‌ ده‌ربپه‌وه. بزافی ناسیۆنالیستی کورد ده‌گه‌رێته‌وه بۆ به‌ر له‌ هه‌ر جو‌ره گریه‌ستیکه کۆمه‌ڵایه‌تی له‌ته‌ک «هاوولاتیان» ی ئه‌و ده‌وڵتانه‌دا - واته به‌ر له‌ دامه‌زراندنی ده‌وڵته‌ نوێیه‌کان. له‌م سۆنگه‌وه، باسکردن له‌ دیموکراسی (وه‌ک گریه‌ستیکه کۆمه‌ڵایه‌تی) له‌ ناخی خۆیدا هه‌له‌یه‌کی تیۆری گه‌وره‌یه. له‌مه‌ش زیاتر، دیموکراسیه‌ی مۆدیرنه‌کان له‌ چوارچێوه‌ی نه‌ته‌وه‌-ده‌وڵتدا کار ده‌که‌ن. بۆیه‌ش جیهان به‌سه‌ر نه‌ته‌وه‌-ده‌وڵته‌کاندا دا به‌ش بووه. بۆچی وایه؟ هۆکارێکی زۆر گه‌نگ ئه‌وه‌یه که دیموکراسی پێویستی به‌ ئاستیک له‌ یه‌کگرتوویی کۆمه‌ڵایه‌تی و هه‌ستی هاوبه‌شی نیوکۆیی هه‌یه. واته دیموکراسی به‌بێ هه‌بوونی ناسنامه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی هاوبه‌ش ناتوانی کار بکات. لێره‌وه‌یه که نه‌ته‌وه‌ ده‌بێته‌ چه‌قی دامه‌زراندنی دیموکراسی. به‌وته‌ی هه‌یفوود (2004: 98: 97) له‌ دووسه‌ت سالی رابردووه‌وه، نه‌ته‌وه‌ وه‌کوو ته‌نیا کۆمه‌ڵگه‌یه‌کی سیاسیی ره‌وا دانراوه و «هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک یه‌که‌یه‌کی سه‌ره‌خۆیه» (Ibid, 97). که‌وابوو، سیسته‌می دیموکراسی هه‌مان سیسته‌می دیموکراسی نه‌ته‌وه‌یه‌یه. به‌بۆچوونی کرایگ کالهون دیموکراسی تا‌پاده‌یه‌کی زۆر به‌ ناسیۆنالیزمه‌وه به‌سه‌راوه‌ته‌وه، له‌بهر ئه‌وه‌ی که دیموکراسی به‌نده‌ به‌وه‌ی که کێ ده‌توانی هاوولاتی بێت و کێ مافی ده‌نگدانی هه‌یه، پریاردان له‌و باره‌شه‌وه په‌یوه‌ندی به‌ ناسیۆنالیزمه‌وه هه‌یه (Calhoun, 2014: 63). ده‌یفید میله‌ر (۱۹۹۵) له‌ کتیی *ده‌رباره‌ی نه‌ته‌وه‌ییه‌تی* له‌وه‌ ده‌دوێت که هه‌ر تیۆریک له‌مه‌ر هاوولاتیوون ده‌بێ ئاییدیای نه‌ته‌وایه‌تی په‌چاو بکات، له‌بهر ئه‌وه‌ی به‌بێ ئه‌و ئاییدیایه‌ متمانه و هه‌ستی هاوبه‌شی نیوکۆیی له‌ نێوان هاوولاتیاندا دروست نابێت. یائیل تامیر (۱۹۹۳: ۱۱۷-۱۴۰) پێمان ده‌لی که چلۆن له‌ پشتی لیبرالیزم ئه‌جیندای شاراه‌وه‌ی ناسیۆنالیستی هه‌یه. مارگاریت کانوفین (۱۹۹۶) له‌ کتیی *نه‌ته‌وه‌ییه‌تی و تیۆری سیاسی* دا^{۶۳} نیشانی داوه که تیۆری سیاسی له‌سه‌ر بنه‌مای نه‌ته‌وایه‌تی دامه‌زراره‌ بێ ئه‌وه‌ی که تیۆریسته به‌ ئاشکرا خۆیان دانیان به‌مه‌ دانا. به‌کورتی، دیموکراسی له‌بۆشاییدا

یان له هه‌موو جۆره به‌ستینیکدا دروست نابێ. قه‌باره‌ی سیسته‌میکی سیاسی و سنووره‌کانی ده‌بێ به‌پێی سنووری کولتووری نه‌ته‌وه‌کان بێ هه‌تا باس له گریه‌ستی کۆمه‌لایه‌تی بکه‌ین.

ئێستا به‌له‌به‌رچاوگرته‌ی ئه‌و پراستییه‌ که (١) کورد نه‌ته‌وه‌یه، (٢) دیموکراسی گریه‌ستیکی کۆمه‌لایه‌تییه، و (٣) دیموکراسی پێویستی به‌ ناسنامه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی هاوبه‌ش هه‌یه، هه‌ر جۆره هه‌ولێکی تیۆری بۆ خوێندنه‌وه‌ی دۆزی کوردستان له‌ چوارچێوه‌ی تیۆری دیموکراسیدا پێویسته‌ باس له‌ دوو جۆر گریه‌ست بکات: یه‌ک، گریه‌ستیک له‌ نیوان تاکه‌ کورده‌کان (وه‌ک هاوولاتییه‌ی ئه‌و ده‌وله‌تانه‌) و هاوولاتییه‌ نا‌کورده‌کانی ئه‌و ده‌وله‌تانه‌؛ دوو، گریه‌ستیکیش له‌ نیوان نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌ته‌ک نه‌ته‌وه‌ به‌لاده‌سته‌کاندا. ئاییدیای سیسته‌می دیموکراسی به‌سه‌ر جۆری گریه‌ستی دووهمدا بازی داوه. ئه‌گه‌ر کورد نه‌ته‌وه‌ بێ چیترا هاوولاتییه‌ی کورد ته‌نێ تاکیک نییه به‌لکوو تاکیکه‌ سه‌ر به‌ کۆمه‌لگه‌ی سیاسی کوردستان، واتا تاکیکه‌ له‌ نه‌ته‌وه‌ی کورد. دیموکراسی له‌ واتا فه‌لسه‌فیه‌که‌ی خۆیدا ئه‌وه‌ نییه‌ که‌ به‌ پاساوی ماف و ئازادییه‌کانی تاک، ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی تاکه‌کان پێشیل بکات و پێگه‌ له‌ دیاریکردنی مافی چاره‌نووسی نه‌ته‌وه‌ی کورد بگرێ. به‌لکوو بئه‌مه‌ فه‌لسه‌فیه‌یه‌کی دیموکراسی وا ده‌خوازێ که‌ به‌ر له‌ هه‌ر جۆره گریه‌ستیک له‌ نیوان تاکه‌کانی ناو ده‌وله‌تێکی فره‌ته‌وه‌، گریه‌ستیک له‌ نیوان نه‌ته‌وه‌کانی ناو ئه‌و ده‌وله‌ته‌دا هه‌بێ. له‌ ئه‌نجامدا، پێویسته‌ پرسێ کوردستان وه‌ک پرسێ نه‌ته‌وه‌یه‌کی بیده‌وله‌ت له‌ پرسێ دیموکراسی به‌ ته‌واوی جیا بکریته‌وه. هه‌له‌یه‌کی ستراتیژیکی کورد به‌سته‌وه‌ی پرسێ کوردستانه‌ به‌ باسی دیموکراسی و مافه‌کانی هاوولاتییه‌وون. پێه‌ره‌ سیاسیه‌کانی کورد و زۆریه‌ی هه‌ره‌ زۆری توێژه‌ر، بیرمه‌ند، و خوێنده‌واری کوردیش هه‌ر تووشی ئه‌م هه‌له‌یه‌ هاتوون. له‌ راستیدا، پرسێ نه‌ته‌وايه‌تی په‌یوه‌ندی به‌ دیموکراسیه‌وه‌ نییه. پرسێ کوردستان پرسێ نه‌ته‌وه‌یه‌کی بیده‌وله‌تی دابه‌شکراوه. دیموکراسی و هاوولاتییه‌وون باسی جۆری سیسته‌می سیاسی و لاتیکن. هاوولاتییه‌وون په‌یوه‌ندی به‌ مافه‌ تاکه‌ که‌سییه‌کانه‌وه‌ هه‌یه و باس له‌ مافه‌گه‌لێکی به‌کۆمه‌ل وه‌ک مافی خاوه‌نداریتی له‌ نیشتمان، زمان، هزر و پامانی گشتیی نه‌ته‌وه‌یه‌ک، چۆنیتی داپشتنی سیاسه‌تی ده‌ره‌وه‌ و چۆنیتی په‌یوه‌ندی له‌ته‌ک نه‌ته‌وه‌کانی تر، داپشتنی شه‌ر و ناشتی، جۆری ئالا، سروودی نه‌ته‌وه‌یی و سیمبۆله‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کان، داپشتنی ستراتیژ بۆ داهاووی نه‌ته‌وه‌یه‌ک، دیاریکردنی پۆلی نه‌ته‌وه‌یه‌ک له‌ داهاوودا و هتد، ناکات.

۱-۳- پرسی کوردستان؛ ریکخراوه نیونه‌ته‌وه‌یه‌کان و تیۆری سیاسی نیونه‌ته‌وه‌یی

له ئاستی نیونه‌ته‌وه‌ییدا پرسی کورد وه‌ک پرسی که‌مین‌ه‌کان سه‌یری ده‌کردری. له ریکخراوه نیونه‌ته‌وه‌یه‌کاندا^{۶۴} هیچ پرهنسیپکی نیونه‌ته‌وه‌یی نییه که کورد (و نه‌ته‌وه‌ بیده‌وله‌ته‌کانی تر) وه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌ک سه‌یر بکا و کۆمه‌لیک مافی وه‌ک نه‌ته‌وه‌ بو به‌فرمی بناسی. ته‌نانه‌ت له هیچ به‌یاننامه‌یه‌کی مافه‌کانی مرۆڤدا ئاماژه به که‌مین‌ه‌ی نه‌ته‌وه‌ییش نادرئ. هه‌ر بۆیه‌ش داها‌تووی نه‌ته‌وه‌گه‌لیکی وه‌ک کورد زۆر ته‌موثراییه و له به‌رده‌م هه‌رپه‌شه‌دايه. ئه‌مه‌ش هۆکاریکی تری قه‌یراناویوونی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورده، به‌هۆی ئه‌وه‌ی که کورد پێگه‌یه‌کی فره‌می له جیهاندا نییه. به‌فرمینه‌ناسینی کورد وه‌ک نه‌ته‌وه‌ و پێناسه‌کردنی به‌ناسنامه‌ی ده‌وله‌ته‌ داگیرکه‌ره‌کانه‌وه‌ هه‌م بووه‌ته‌ هۆی شیواندنی ناسنامه‌ی کورد، هه‌م پێشیلکردنی ماف، ئازادی و به‌رژه‌وه‌ندیی مرۆڤی کورد. به‌کورتی، ریکخراوه نیونه‌ته‌وه‌یه‌کان کوردیش وه‌ک که‌مین‌ه‌یه‌ک ده‌بینن بۆیه‌ش، ریکجاچاره‌سه‌ر له دیموکراسی و مافه‌کانی هاوولاتیووندا دیاری ده‌که‌ن. مافی دیاریکردنی چاره‌نووسیش وه‌ک پرهنسیپک له ئاستی ریکخراوه نیونه‌ته‌وه‌یه‌کاندا گرنگ نییه و ته‌نئ باسکی تیۆرییه که مونا‌قشه‌یه‌کی یه‌کجار زۆری له‌سه‌ره و ریکجاچاره‌یه‌کی کرده‌یی نییه^{۶۵} و له کۆتاییشدا ده‌بێته‌ باسکی سیاسی نه‌ک باسکی مافناسانه. بۆیه ئه‌وه‌ی که ده‌مین‌ه‌وه‌ به‌ره‌ڤدان و مونا‌قشه‌گه‌لی تیۆرین.

له ئاست سیاسه‌تی نیونه‌ته‌وه‌ییشدا، «سه‌روه‌ری نه‌ته‌وه‌یی تا‌پاده‌یه‌کی زۆر وه‌ک به‌ردی بناغه‌ی یاسای نیونه‌ته‌وه‌یی دانراوه» (Heywood, 2004: 89). مه‌به‌ستیش هه‌مان سه‌روه‌ری نه‌ته‌وه‌-ده‌وله‌ته‌کانه نه‌ک نه‌ته‌وه‌کان. لێ‌ره‌وه‌یه که په‌یوه‌ندیی نیونه‌ته‌وه‌یی بو‌مانه‌وه‌ و به‌رژه‌وه‌ندیی ده‌وله‌ته‌کان ده‌ست پێ ده‌کا. له په‌یوه‌ندی له‌ته‌ک پرسی کوردستاندا ئه‌م تیۆرانه چیمان پێ ده‌لێن؟ ئه‌گه‌ر ئه‌گه‌ر ئه‌م پێناسه‌یه‌ قه‌بوول بکه‌ین که سیاسه‌ت سه‌روکاری له‌گه‌ڵ ناسنامه و به‌رژه‌وه‌ندیی نه‌ته‌وه‌ییدا هه‌یه، ئایا ده‌توانین باس له‌پاراستن و گه‌شه‌پێدانی ناسنامه و به‌رژه‌وه‌ندیی نه‌ته‌وه‌یی کورد بکه‌ین له‌ناو ئه‌م تیۆرگه‌له‌دا؟ چلۆن ده‌کرێ پێدا‌چوونه‌وه‌ به‌م تیۆرانه بکه‌ین بو‌دۆخی نه‌ته‌وه‌یه‌کی بیده‌وله‌ت؟ ئاسته‌نگی سه‌ره‌کی له‌ تیۆره‌کانی په‌یوه‌ندیی نیونه‌ته‌وه‌ییدا ئه‌وه‌یه که نه‌ته‌وه‌-ده‌وله‌تیان وه‌ک گریمانیه‌ک داناوه. له هه‌چ‌کام له‌پارادایمه‌کانی تیۆری سیاسی نیونه‌ته‌وه‌ییدا کورد وه‌ک

64- International Organizations

۶۵- برگه‌ی مافی دیاریکردنی چاره‌نووس، وه‌ک برگه‌یه‌کی گرنگی مافه‌کانی مرۆڤ، به‌دوو هۆکار ناتوانی ریکجاچاره‌سه‌ری کرده‌یی بخاته‌ به‌ر ده‌ست: یه‌که‌م، هیچ گه‌ره‌نتیه‌ک نییه وه‌ک ده‌سه‌لاتیکی جیهانی گشتگیر له‌سه‌رووی ده‌وله‌ته‌کانه‌وه‌ بو‌جێه‌جێکردنی ئه‌م مافه. بۆیه‌ش جێه‌جێکردنه‌کی دراوه‌ته‌ ده‌ستی ده‌وله‌ته‌کان. دووهم، برگه‌ی په‌یوه‌ندیدار به‌ مافی دیاریکردنی چاره‌نووس باسی «خه‌لک» (people) ده‌کات و ده‌بێژێت هه‌ر خه‌لکیکی مافی دیاریکردنی چاره‌نووسی خۆی هه‌یه، لێ‌ پوون نییه کێ ده‌توانی «خه‌لک» بێت و کێ ناتوانی بێت، کورد لێ‌ره‌دا هه‌مدیسان ناسنامه نه‌ته‌ویه‌که‌ی له ئاستی نیونه‌ته‌وه‌ییدا به‌فرمی ناسرێ. هه‌ر به‌م هۆیه‌شه که مافی دیاریکردنی چاره‌نووس زیاتر له‌وه‌ی که پرسیکی مافناسانه بێت بووه‌ته‌ پرسیکی سیاسی و ده‌سه‌لات و هه‌یزیه‌کلایی ده‌کاته‌وه‌.

نه‌ته‌وه‌یه‌ک رێگه‌ی ده‌رکه‌وتنی نییه. که‌وابوو «دۆخی بێ‌ده‌وله‌تی» وه‌ک دۆخی‌کی ده‌گمهن ده‌رده‌که‌وێ که له‌م تیۆرگه‌له‌دا هیچ پێناسه‌یه‌کی بۆ نه‌کراوه. له‌ وه‌ها دۆخی‌کدا چۆن ده‌توانین باس له‌ به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی کورد بکه‌ین؟ ئه‌گەر کورد نه‌ته‌وه‌یه‌که‌وايه به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی کورد چۆن فۆرموله‌ ده‌کردی؟ ئایا به‌بێ پێناسه‌یه‌ک له‌ کورد و ناسنامه‌که‌ی ده‌توانین باس له‌ به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی کورد بکه‌ین؟ له‌م حاله‌ته‌دا به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی دیسان ده‌که‌وتیه‌وه‌ ژێر سایه‌ی قهیرانی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورددا. له‌ سیاسه‌تی نۆنه‌ته‌وه‌یدا به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی وه‌ک ئامانجی سه‌ره‌کی نه‌ته‌وه‌-ده‌وله‌ته‌کان پێناسه‌ ده‌کردی و ئه‌م چه‌مکه‌ گرنجیه‌کی وه‌ها زۆری هه‌یه‌ که به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی وه‌ک ئامانجی سیاسه‌ت له‌ ئاستی نۆنه‌ته‌وه‌یدا ده‌ناسرێت. هه‌ر وه‌ک چۆن ته‌وه‌ری سه‌ره‌کی سیاسه‌تی نۆنه‌ته‌وه‌یی هێزه‌، به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یه‌ش له‌ زیادکردنی هێزی نه‌ته‌وه‌یدا به‌واته‌ بۆ پێناسه‌کردنی به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی چوارچۆیه‌کی مه‌عریفی پێویسته که هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک له‌ رێگه‌یه‌وه‌ پێناسه‌ی تایبه‌ت له‌ خۆی بکات. ئه‌مه‌ش هه‌مان ئه‌و شته‌یه‌که‌ به‌ ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ته‌عبیری لێ ده‌کردی. به‌ وته‌ی کیملیکا، سیاسه‌ت هه‌میشه‌ سه‌روکاری له‌ته‌ک ناسنامه‌ و هه‌روه‌ها به‌رژه‌وه‌ندیدا به‌ (Kymlicka, 2016: 400). دیاره‌ نه‌ته‌وه‌کان ئه‌و جوژه‌ له‌ گرووپه‌ مڕۆیه‌ن که هه‌م ناسنامه هه‌م به‌رژه‌وه‌ندی هاوبه‌شیان هه‌یه. ئیمی گاتمان (٢٠٠٤) له‌ تیۆرییه‌که‌ی له‌ ژێر ناوی ناسنامه له‌ دیموکراسیدا، ئه‌و تیگه‌یه‌شتنه‌ ده‌دات به‌ ده‌سته‌وه‌ که ناسنامه‌ی خه‌ڵک یارمه‌تیان ده‌دات که به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانیان تی بگهن.^{٦٦} لێره‌دا به‌ گرنجیه‌ی خۆپێناسه‌کردنی کورد وه‌ک یه‌ک نه‌ته‌وه‌ ده‌رده‌که‌وێ. قه‌بوولکردنی دابه‌شبوونی کوردستان و مامه‌له‌کردن له‌ته‌کیدان وه‌ک چوار پرسی جیا هۆکاری‌کی سه‌ره‌کی بیهێزی کورده‌ له‌ ئاستی سیاسه‌تی ناوچه‌یی و نۆنه‌ته‌وه‌یدا. ئه‌وه‌ی که ده‌توانی هێزه‌ به‌ سیاسه‌تی نه‌ته‌وه‌یی کورد بدا یه‌کگرتوویی کورده‌ له‌ ئاستی هه‌موو کوردستاندا. له‌مه‌ گه‌رێن که هه‌تا ئیستا کورد ته‌نانه‌ت له‌ یه‌ک به‌شی کوردستانیشدا وه‌ک یه‌ک نه‌ته‌وه‌ ده‌رنه‌که‌وتوووه‌ و ناسنامه‌ی خۆی جیا له‌ ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌ و ده‌وله‌تی زāl پێناسه‌ نه‌کردوووه‌. ئه‌گەر کورد ناسنامه‌ی خۆی له‌ ناسنامه‌ی ده‌وله‌ته‌ داگیرکه‌ره‌کان ته‌واو جیا بکاته‌وه‌ ئه‌وه‌ ده‌توانی وه‌ک ئه‌کته‌ری‌کی ناسنامه‌دار (به‌ ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی خۆیه‌وه‌) پۆلی تایبه‌تی خۆی بگێڕی و بۆ به‌رژه‌وه‌ندی خۆی هه‌ول بدا له‌ ده‌ره‌وه‌ی هه‌ر جوژه‌ گریډراوییه‌ک به‌ پاراستنی یه‌کیتی خاکی ده‌وله‌ته‌کان. بێرکردنه‌وه‌ له‌وه‌ی که له‌ دۆخی بێ‌ده‌وله‌تیدا چۆن ده‌توانین پرسی کوردستان له‌ تیۆره‌کانی نۆنه‌ته‌وه‌یدا فۆرموله‌ بکه‌ین یه‌کێکه‌ له‌ پرسه‌ گرنجیه‌کانی تیۆریزه‌کردنی پرسی کوردستان. به‌ کورتی، بۆ ئه‌وه‌ی که بتوانین به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی دیاری بکه‌ین سه‌ره‌تان پێویستیمان به‌وه‌یه‌ که ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کوردستان پێناسه‌ بکه‌ین.

٦٦- پروانه: Gutmann, Amy (2004). Identity in Democracy, Princeton University Press, Princeton.

۱-۱-۳- فەلسەفە‌ی سیاسی خاک وەک پۆلیستیه‌ک بۆ سەر‌به‌خۆ‌یی نه‌ته‌وه‌یی

تیۆری سیاسی مۆدێرن زۆر به‌قوولێ به‌خاکه‌وه‌ گرێ‌دراوه‌ لێ هاوکات خۆ‌ی له‌ باسگه‌لی په‌یوه‌ندیدار به‌ خاک و نیشتمان‌ه‌وه‌ به‌ دوور‌گرتووه‌. دیموکراسی وەک باوترین مۆدێلی سیاسی سهر‌ده‌م هه‌چکات پرس‌یاری له‌ سنووره‌ سیاسیه‌کان نه‌کردووه‌. لێ‌ره‌دا ئهم باسه‌ ته‌نیا کردنه‌وه‌ی ده‌لاقه‌یه‌کی بۆ بیر‌کردنه‌وه‌ له‌سه‌ر فەلسەفە‌ی سیاسی خاک. سنووره‌ سیاسیه‌کان به‌ هه‌ر جۆرێک کیشرا‌بن هه‌روا قبوول‌ کران و په‌وا‌ییان پێ دراوه‌. ئه‌وه‌ له‌ حالێک‌دا‌یه‌ که‌ کاکلی پرس‌ی کوردستان په‌یوه‌ندی به‌م سنووره‌ ده‌ست‌کردانه‌وه‌ هه‌یه‌. پرس‌یاری بنگه‌هین له‌مه‌ر پرس‌ی کوردستان ئه‌وه‌یه‌ که‌ کێ خاوه‌نی کوردستانه‌؟ ئه‌مه‌ پرس‌یاریکی فەلسەفە‌ی سیاسیه‌ له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که‌ پێمان ده‌لێ که‌ چ شتیک هه‌ی کێیه‌. پێمان ده‌لێ که‌ گه‌لۆ مافیکی به‌کۆمه‌ڵ هه‌یه‌ بۆ خاوه‌نداریتی له‌ خاک و نیشتمان یان نا، پێمان ده‌لێ که‌ ئایا په‌یوه‌ندییه‌کی دانه‌چراو له‌ نیوان ناسنامه و به‌رژه‌وه‌ندی م‌رو‌ف‌ه‌کان، نه‌ته‌وه‌کان و خاکه‌که‌یاندا هه‌یه‌ یان نا. پێمان ده‌لێ که‌ ئایا نه‌ته‌وه‌کان پۆلیسته‌ سەر‌به‌خۆ‌ بن؟ ئهم پرس‌یاره‌ وەک پرس‌یاریکی به‌ره‌تی له‌ تیۆر و فەلسەفە‌ی سیاسی هاوچه‌رخ‌دا گرنگیه‌کی ئه‌وتۆ‌ی پێ نه‌دراوه‌.^{۶۷} پ‌رۆ‌شنیری کورد خ‌و‌یشی خ‌و‌ی له‌ وه‌لام‌دان‌ه‌وه‌ی ئه‌م پرس‌یارگه‌له‌ لا داوه‌. به‌روا‌له‌ت، کورد خ‌و‌ی به‌ خاوه‌نی کوردستان ده‌زانێ. لێ س‌تر‌اتیژی سیاسی، و له‌مه‌ش خ‌راپ‌تر، گوتاری سیاسی کورد داکۆکی له‌مه‌ نا‌کا که‌ کوردستان ته‌نیا مو‌ل‌کی کورده‌. له‌ ئێستادا، له‌ باشترین حاله‌تدا «گوتاری ناسیۆنالیزمی کوردی» داکۆکی له‌ سه‌روه‌ری هاو‌به‌ش له‌گه‌ڵ نه‌ته‌وه‌کانی تر به‌سه‌ر خاکی کوردستاندا کردووه‌ (که‌ خ‌و‌ی له‌ فیدرا‌لیزمی فره‌نه‌ته‌وه‌دا ده‌بینێته‌وه‌).

مارگاریت مۆر له‌باره‌ی فەلسەفە‌ی سیاسی داکۆکی‌کردن له‌ خاک باس له‌وه‌ ده‌کا که‌ «ئێمه‌ بوونه‌وه‌ریکی فیزیکی و بۆیه‌ش شوێن پر ده‌که‌ینه‌وه‌؛ به‌لام هه‌ر له‌و شوێنه‌شدا ئێمه‌ پ‌ر‌و‌ژه‌کان و په‌یوه‌ندییه‌کانمان په‌ره‌ پێ ده‌ده‌ین و به‌ دوا‌ی ئه‌و شیوازه‌ ژیا‌نه‌ ده‌که‌وین که‌ گرێ‌دراویمان پێه‌وه‌ هه‌یه‌» (Moore, 2014: 38). واته‌ ژیا‌ن و شیوازی ژیا‌نی م‌رو‌ف‌ به‌ شوێنه‌وه‌ گرێ دراوه‌. له‌مه‌ش زیاتر، کولتووری نه‌ته‌وه‌یی له‌سه‌ر خاکیک به‌ره‌م دێ به‌ جۆرێک که‌ هه‌ر کولتوورێک به‌ نیشتمانیکه‌وه‌ گرێ دراوه‌. میناک، کولتووری و‌لات‌یکی گه‌رمین له‌گه‌ڵ کۆیستاندا جیاوازه‌. به‌واتیه‌ک، کولتوور به‌ره‌می په‌یوه‌ندی نه‌ته‌وه‌یه‌ک له‌گه‌ڵ خاکیکه‌ له‌ میژوودا. له‌ ده‌ره‌وه‌ی ئه‌م خاکه‌ کولتوور وەک به‌ره‌میکی به‌کۆمه‌ڵ مانای نامێنێ. که‌وابوو، کولتوور وەک یه‌کیک له‌ گرنگ‌ترین پ‌ن‌دا‌ویستیه‌کانی ژیا‌نی م‌رو‌ف‌ به‌ستراوته‌ به‌خاکه‌وه‌. ئه‌مه‌ش یه‌کیکه‌ له‌ به‌لگه‌ به‌هێزه‌کان بۆ خاوه‌نداریتی‌کردن له‌ خاک. نه‌ته‌وه‌کان ته‌نانه‌ت فۆرم ده‌ده‌ن به‌ خاک به‌

۶۷- بۆ زانیاری له‌مه‌ر لاوازی تیۆری سیاسی و خ‌و‌ب‌نده‌وه‌ی تیۆریکی نوێ له‌م باره‌وه‌ پ‌روا‌نه‌: Moore Margaret. 2014. A Political Theory of Territory. Oxford: Oxford University Press.

جۆریک که «[خاک] بووه‌ته مائی خه‌لک، له‌م واتایه‌دا که ئه‌وان شیوازی ژانیان له‌ته‌ک ئاسته‌نگه‌ فیزیکیه‌کانی خاکه‌که‌دا گونجاندووه» (Miller, 2007: 218). بۆیه‌ش، ته‌نانه‌ت له‌ نیوان تاییه‌تمه‌ندیی خاک و تاییه‌تمه‌ندیی کولتوویدا په‌یوه‌ندییه‌کی راسته‌وخۆ هه‌یه. به‌ بۆچوونی ئۆجالان، ته‌نن له‌ به‌ستیانی فیزیکی و ماتیریاڵیدا ده‌توانین له‌ فۆرماسیۆنه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان تیبه‌گه‌ین - واته‌، [فۆرماسیۆنه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان] به‌شیکن له‌ ژینگه‌ی جوگرافی و میژوویی خۆیان (Quoted in Matin, 2019: 1). له‌پاڵ ئه‌وه‌شدا، زمان وه‌ک یه‌ک له‌ سه‌ره‌کترین توخمه‌کانی کولتوویری نه‌ته‌وه‌یی به‌ شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ له‌ته‌ک خاکدا دروست بووه‌ و په‌ره‌ی ستاندووه. وشه‌گه‌لی که له‌ زمانه‌ جیاوازه‌کاندا ده‌کار ده‌کردین له‌ پێوه‌ندی له‌ته‌ک خاکیه‌کی دیاریکراودا به‌ره‌م هاتوون. چیرۆک و یاده‌وه‌رییه‌کانی نه‌ته‌وه‌یه‌ک له‌سه‌ر نیشتمانیه‌کی دیاریکراودا روویان داوه. ته‌نانه‌ت مۆسیقا و ئامیژه‌ مۆسیقاییه‌کان، وێژه‌ی نه‌ته‌وه‌یی، جوانیناسی و نژیاروانی^{٦٨} هه‌موویان له‌ پێوه‌ندی له‌ته‌ک تاییه‌تمه‌ندی خاکدا و له‌ نیشتمانیه‌کی دیاریکراودا په‌ریان ستاندووه. ده‌یفید میله‌ر به‌ دروستی جه‌خت ده‌کاته‌وه‌ که یه‌کیک له‌ تاییه‌تمه‌ندییه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی نه‌ته‌وه‌ ئه‌وه‌یه‌ که «گریڤدراوه به‌ خاکیه‌کی تاییه‌ته‌وه» (Miller, 1995: 27). گرنگیی خاک بۆ ئه‌و نه‌ته‌وانه‌ که نیشتمانیان داگیر کراوه زۆر باش ده‌رکه‌وتووه. فرانتس فانۆن وه‌ک تیوریستیکی دژی کۆلۆنیالیزم گه‌یشتووه‌ته‌ ئه‌و ئه‌نجامه‌ که: «گرنترین و بنگه‌هیتترین به‌ها بۆ خه‌لکی کۆلۆنیکراو خاکه‌، وه‌کوو کۆنکریتیترین به‌ها، خاکیه‌که‌ که نایان بۆ دابین ده‌کات، و سه‌رتر له‌ هه‌موو شتیکیش که‌رامه‌تیان ده‌پاریژیت» (Fanon, 1961: 43). به‌ کورتی، مڕۆڤ په‌یوه‌ندییه‌کی دانه‌پچراوی به‌ خاکه‌وه‌ هه‌یه. ئه‌گه‌ر ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی وه‌ک پێداویستییه‌کی سه‌ره‌کی مڕۆڤی مۆدێرن له‌به‌رچاو بگرین ئه‌و ناسنامه‌یه‌ ته‌نیا له‌سه‌ر خاکیه‌ک و به‌ سه‌روه‌ریی سیاسی به‌سه‌ر ئه‌و خاکه‌دا دێته‌ چێکردن.

زۆربه‌ی ئه‌و تیزه‌ سیاسییانه‌ی له‌ لایه‌ن کورد و ناکورد سه‌باره‌ت به‌ پرسای کوردستان ده‌نوسری‌ن باس له‌ مافه‌کانی هاووڵاتیوون و تیزی «هاووڵاتی دیموکراتی» ده‌که‌ن. ئه‌م جۆره‌ تیۆرانه‌ گرنگی به‌ ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد ناده‌ن بۆیه‌شه‌ که گرنگی به‌ پرسای خاک ناده‌ن. له‌ ده‌ره‌وه‌ی سه‌روه‌ری سیاسی به‌سه‌ر کوردستاندا کوردبوون واتای خۆی له‌ ده‌ست ده‌دا. له‌ راستیدا، مڕۆڤ به‌ خاوه‌نداریتی له‌ خاکه‌وه‌ ده‌توانی مانا به‌ مڕۆڤبوونی خۆی بدا. له‌ بێخاکیدا مڕۆڤ له‌ باشترین حاله‌تدا ده‌بێته‌ «مڕۆڤی ناته‌وا» و له‌ خراپترین حاله‌تیشدا جینۆساید ده‌کری. ئه‌م جۆره‌ تیۆرانه‌، له‌ راستیدا، مڕۆڤی کورد «له‌خاک ده‌خه‌ن»^{٦٩}. پێناسه‌کردنی مڕۆڤ له‌

68- Architecture

69- Deterritorize

دەرەووی پەيوەنداریتی بە خاکە کە یەوێ هەرەشە یە لەسەر مانەووی کۆلتوور و داهاووی ئەم نەتەوێ. کورد سەرەووی بەسەر خاکی خۆیدا نییە و دەوڵەتەکان هەموو هەوڵی خۆیان دەدەن کە کورد وەک تاک پێناسە بکەن. ئەوێشە کە لە گوتاری سیاسی داگیرکەرەکاندا و شە ی کوردستان نییە بە لک و تەنێ و شە ی کوردەکان^{٧٠} بە کار دێ. لە ئاکامدا، مەوێ کورد پێویستە هۆشیاری بێ کە تەنیا خاکە کە دەتوانێ گەرەنتی مانەووی خەلک، کەرەمەت و ئازادی نەتەوێ، کۆلتوور و ناسنامە ی نەتەوێ کورد بکا. بێوکانان لەم بارەوێ دەبێژێ کە «یەکیک لە بەهێزترین ئارگومێنتەکان بۆ بەفەرماناسینی دەوڵەتێکی سەر بە خۆی کوردی، تەنیا ئەو حالەتە یە کە بە کۆنترۆڵکردنی خاکیک کە تیا یان، مانەووی ئەم گرووپی لە هەمبەر مەترسیەکانی جینۆساید لە لایەن ترکیا، ئێران و ئێراق دەپارێزێت». (Buchanan, 2007: 760) بە کورتی، سیاسەتی مۆدێرن بە چەری بە خاکەوێ گری دراوێ و هێچ پێگەچارەسەرێک بۆ دۆزی نەتەوێ ناتوانێ بەسەر ئەم راستییەدا باز بدات.

● ٤- بزوو نەووی کوردستان و خۆیندەووی دژە-کاپیتالیستی لە پرسی کوردستان

بەهۆی تێوەگلان لە ناو شەری بەرە ی چەپ و راست و باسگەلێکی ئایدیۆلۆژیک، زۆریک لە بیرمەند و پێبەرە گەورەکانی کورد لە دۆزینەووی پێگەچارەسەر بۆ پرسی کوردستان تووشی ئالۆزی و هەلە بوون کاتێک پرسی کوردستان گری دەدەنەوێ بە پێویستی دارمان یان گۆرانی قوول لە سیستەمی کاپیتالیزمدا لە چوارچێوە ی خۆیندەوویەکی مارکسیستیدا. خاڵێکی زۆر سەرئێڕاست کە ئەوێشە کە مارکسیزم لە بنەڕەتێرا بۆ خەباتی چینیایەتی دامەزرا. واتە ئاستی لێکدانەوێ^{٧١} لە پارادایمی مارکسیزمدا چینه^{٧٢}، نەک نەتەوێ. لە حالیکدا کە پرسی کوردستان پرسیکی نەتەوێیە - واتە پرسیکی گریدراو بە خاکەوێ. هەر لێرەوێ دەرەوێ کەوێ کە خەباتی نەتەوێی کە قەرارە نەتەوێ بە بنەما بگری لە پارادایمیکی جیا لە مارکسیزمدا یە و سەر بە پارادایمی ناسیۆنالیزم. لێرەدا وەک دوو نمونە و مۆدێلی سەرەکی باس لە کۆنفیدرالیزمی دیموکراتیکی ئۆجالان و سۆسیالیزمی دیموکراتیکی قاسملوو دەکەم کە لە پارادایمی مارکسیزمدا هەوڵی تیۆریزەکردنی پرسی کوردستانیان داوێ. دیارە گەرنگە هۆشمان بەم دوو خالە گەرنگەوێ بێ کە یەک، ئەم دوو پێبەرە هاوکات کە بیرمەند بوون سیاسەتوانیش بوون. دوو، پێویستە

٧٠- لە ئارەبیدا الاکرد، لە فارسیدا کردە، بەشی زۆری کوردناسەکانیش بە جێگە ی کوردستان باس لە کوردەکان (The Kurds) دەکەن.

71- The Level of Analysis

72- Class

٤-١- کونفيدرالیزمی دیموکراتیک

حاجی زاده، جلال (۱۳۸۹). تبیین نظریه‌ی کفندالیسم دموکراتیک خلق‌ها در سپهر اندیشه‌های سیاسی او جلالان. فصلنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی روزه‌ف. سال پنجم. شماره ۱۴ و ۱۵ / بهار، تابستان و پاییز ۱۳۸۹. صص ۳۰۵-۳۳۵.

بەرژەۋەندىيە كى زىدەتر بەر ژەزەمەندى و لە چوارچىۋەى گرىبەستىكدا كۆ دەبنەۋە؛^{۷۶} بۇ نموونە، يەككىتى ئوروپا. ھەر كاتتىكىش ھەستىيان كىرد بەرژەۋەندى، ئاسايش يان ناسنامەيان كەۋتوۋەتە مەترسىيەۋە لە گرىبەستە كە دىنەۋە دەرى. ۋەك ھاتنە دەرى برىتانىا لە يەككىتى ئوروپا لە پىگەى گشتىرسىيەۋە. يەككىك لە توخمە سەرەككىە كانى تىۋورى ئۇجالان ئەۋرە خەنە يەيە كە ئاراستەى سەرمايە دارىي دەكات، لە گۆشەنىگايە كى جىاۋاز لەۋەى ماركس. ئەۋ بە پىچەۋانەى ماركس، پىشە كانى سەرمايە دارى ناگەپىننەۋە بۇ ھۆكارگەلى ئابۋورى بەلگەۋرە خەنە لە لىكدانەۋەى ئابۋورىيەنەى ماركس دەگرى و دەلى كە «كىتىي كاپىتال لە ئاستى توۋتەمىكى نويدا خزمەتى كىردوۋە و كەلگىكى ئەۋتۋى بۇ كرىكاران نەۋو» (اۋجالان، ۲۰۱۹: ۲۹۸). ھۆكارەكەشى، لە دىدى ئەۋەۋە، ئەۋەيە كە ماركس بۇ لىكدانەۋەى كاپىتالىزم بە شوين ھۆكارە ئابۋورىيە كاندە گەپى لە ھالىكدە ھۆكارە كانى سەرھەلدانى كاپىتالىزم ئابۋورىيەنەى نىن (ھەمان ژىدەر). لە بەرامبەر دىالەكتىكى مېژۋىي ماركسىزىمدا، وىدەچى كە ئۇجالان باۋەرى بە دىالەكتىكى ئايدىۋولۇژىكى ھەبى (حاجى زادە، ۱۳۸۹: ۳۱۹). ئەۋ باۋەرى بە ھەبۋونى رەسەنايەتتە ك لە مېژۋودايە بەۋ واتايە كە ھەندى گۆرپانكارىي گىرنگ كە لە سەرەتاي مېژۋودا پرويان داۋە كارىگەرىيە كانىان ھىشتاش ھەر ماۋە بە جۆرىك كە دەۋلەتى مۆدىرن درىژە و بەرھەمى گەشەى ھەمان رەۋتە مېژۋىيە. لە بەر ئەۋەش، بە گۆيرەى ئەۋ، بۇ تىگەيشتن لە دۇخى ئىستاي مېژۋ و بەتايەت تىگەى دەۋلەت و سىستەمى سەرمايە دارى پىۋىستە بگەپىنەۋە سەرەتاكانى مېژۋ و لىكدانەۋە بۇ شارستانىەتى سۆمىرى بگەين. بەم ھۆكارەيە كە لە مېتودۇلۇژىي كارە كانىدا، ئۇجالان دەگەپىتەۋە سەر شىكارىي ئوستوۋرەكان ۋەك ئاخىزگە سەرەككىە كانى مېژۋ و يەكەم سەرچاۋە كانى «ھۆشيارىي ئايدىۋولۇژىكى». ھەر بە لىكدانەۋە بۇ شارستانىەتى سۆمىرىش دەگاتە دوو ئايدىي سەرەكى تىۋرەكەى كە برىتىن لە خويندەنەۋەيەكى تايەت بۇ تىگەى دەۋلەت و ھىنانە ئاراي تىۋرى ژنۇلۇژى. روانىنى ئۇجالان بۇ تىگەى دەۋلەت و سەرچاۋە كانى و پىرۋسەى دروستبۋونى نەتەۋە دەۋلەت دەپتە ھۆكارىك بۇ دژايەتىكىردنى لەتەك نەتەۋە دەۋلەت. بۇ تىگەيشتن لە پامانى ئۇجالان لە نەتەۋە دەۋلەت پىۋىستە سەرەتاتىگەيشتنى ئەۋ لە دوو تىگەى نەتەۋە و دەۋلەت پروون بگەينەۋە.

ئۇجالان لەسەر ئەۋ باۋەرىيە كە لەنىۋ كۆمەلگە مېۋىيە كاندە جىاۋازى ھەيە. بۇيەش جەخت دەكاتەۋە كە «باسكردن لە فۆرمى جىاۋازى نەتەۋە و نەك يەك جۆر نەتەۋە واتادارتە. دەكرى باس لە نەتەۋە گەلىك بگەين كە لەسەر بىنەماگەلىكى زۆر جىاۋاز دروست كراون و نەك يەك بىنەماى ھاۋبەش» (اۋجالان، ۲۰۱۹: ۳۰۰). لە روانگەى ئەۋەۋە، نەتەۋە برىتتە لە «كۆمەلە پەيۋەندى يان دىاردەيەكى كۆمەلەيەتى كە لە دەۋرى «ھۆشيارىي

۷۶- بۇ وتارىك لەبارەى كۆنفىدرالىزىمدا پروانە: سونگ، زىاۋكون (۲۰۱۸). كۆنفىدرالىزم؛ چاۋخشاندىنەۋەيەك بە دوايىن دەقەكان (ۋەرگىپ: نەروەند سالارى). گۆفارى پۇلىتيا. ژمارەى يەكەم. سالى يەكەم. لى. ۴۹-۶۲.

خێله‌کی + هۆشیاریی ئایینی + ئۆتۆریته‌ی هاوبه‌شی سیاسی + بازار» دا دروست بووه (هه‌مان ژێده‌ر: ٣٠٣). له‌ پرۆسه‌یه‌کی له‌م چه‌شنه‌دا نه‌ته‌وه‌کان هاتوونه‌بوون. «کۆمه‌ڵه‌ی نه‌ته‌وه‌یی»^{٧٧} دیاردیه‌که‌ که‌ له‌ زه‌یندا هه‌یه‌، که‌ ئه‌مه‌ش به‌ واتای ئه‌وه‌یه‌ که‌ دیاردیه‌کی خه‌یاڵیه‌ (Ocalan, 2017 : 12).

ئه‌و که‌ پێکهاته‌ی نه‌ته‌وه‌ ده‌وله‌ت به‌ به‌رهمه‌می مۆدیرنیته‌ی کاپیالیستی ده‌زانێ له‌سه‌ر ئه‌و روانگه‌یه‌ که‌ «باشترین مۆدیل بۆ نه‌ته‌وه‌کان، نه‌ته‌وه‌ی دیموکراتیکه‌» (هه‌مان ژێده‌ر: ٣٠٤) و ئه‌و نه‌ته‌وه‌ دیموکراتیکه‌ فۆرمی سیاسی بانه‌رته‌یی مۆدیرنیته‌ی دیموکراتیکه‌ (Ocalan, 2017 : 18). له‌م حاڵه‌ته‌دا به‌ که‌، «نه‌ته‌وه‌کان له‌ سیسته‌می کۆمه‌ڵگه‌ی دیموکراتیکدا به‌ باشترین شیوه‌ دروست ده‌بن و گه‌شه‌ ده‌که‌ن [...] به‌ جۆریک که‌ [ده‌توانێ] «نه‌ته‌وه‌یه‌ک له‌ نه‌ته‌وه‌کان» به‌رهم بێ» (اوجالان، ٢٠١٩: ٣٤). وه‌ک ئه‌و ده‌بیژێ: «پێویست ناکات هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک یه‌ک ده‌وله‌تی هه‌بێ» (Ocalan, 2017 : 26) چون له‌ دیدی ئه‌ودا، هه‌بوونی ده‌وله‌ت کیشه‌کان چاره‌سه‌ر ناکا به‌ لکوه‌ خودی ده‌وله‌ته‌ که‌ بووه‌ته‌ خوێڵینه‌ری کیشه‌کان. بۆیه‌شه‌ که‌ «کۆمه‌ڵگه‌ی نه‌ته‌وه‌ ده‌وله‌ت له‌ سروشتی خۆیدا ناتوانێ دیموکراتیک بێ» (Ibid: 23)، له‌به‌ر ئه‌وه‌ «ده‌کرێ باس له‌ تیگه‌ی نه‌ته‌وه‌ی یاسایی»^{٧٨} (Ibid: 26). ئه‌و جۆره‌ له‌ نه‌ته‌وه‌یه‌ که‌ له‌سه‌ر بانه‌مای «هاوولاتی ده‌ستووری»^{٧٩} داده‌مه‌زرێ ده‌توانێ گه‌ره‌نیتی هاوولاتیوونی یاسایی بکات که‌ تیایدا هه‌لاواردنی ره‌گه‌زی، ئه‌تیکه‌ی و نه‌ته‌وه‌یی نییه‌ (Ibid: 26). مۆدیلی «نیشتمانپه‌روه‌ری ده‌ستووری»^{٨٠} له‌ لایه‌ن هابیرماسه‌وه‌ پێشتر وه‌ک مۆدیلیک بۆ یه‌ کیتی ئوروپا باس کراوه‌.^{٨١} لێ پرونه‌ که‌ یه‌ کیتی ئوروپا کۆنفیدراڵیزمیکی ئاسایه‌ نه‌ک ئه‌و کۆنفیدراڵیزمه‌ی که‌ ئوجالان

77- National society

78- Law nation

79- Constitutional citizenship

80- Constitutional patriotism

٨١- به‌گشتی ئه‌م روانگه‌یه‌ی ئوجالان روانگه‌یه‌کی پۆست-ناسیۆنالیستییه‌. له‌م روانگه‌وه‌، هاوولاتیوون ده‌کرێ له‌سه‌ر کۆمه‌ڵیک به‌های هاوبه‌ش وه‌ک کۆلتووریکی سیاسی پێناسه‌ بکدرێ نه‌ک له‌سه‌ر ته‌نسیته‌ و کۆلتوور و ناسنه‌مه‌ی نه‌ته‌وه‌یی. هابیرماس باس له‌ وه‌ها ئایدیایه‌ک ده‌کا و پێی وایه‌ که‌ هاوولاتیوون له‌ پروی تیگه‌یه‌وه‌ به‌ ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌وه‌ نه‌به‌ستراوه‌ته‌وه‌. به‌ بۆچوونی ئه‌و هه‌ستی یه‌ کگرتوویی له‌ نێوان ئه‌ندامانی کۆمه‌ڵگادا ده‌بێ ریشه‌ی له‌ کۆمه‌ڵگه‌ی سیاسیدا هه‌بێت نه‌ک له‌ یه‌ کگرتوویی کۆلتووریدا. له‌و دیده‌وه‌ هاوولاتیوون پێویستی به‌ کۆلتوور و زمان و ته‌نسیته‌ی هاوبه‌ش نییه‌ به‌ لکوه‌ زیاتر په‌یوه‌ندی به‌ کۆلتووریکی سیاسی هاوبه‌شه‌وه‌ هه‌یه‌ و ده‌بێ تیگه‌ی هاوولاتیوون وه‌ک تیگه‌یه‌کی ته‌واو سیاسی له‌ تیگه‌گه‌لیکی ناروون وه‌ک کۆلتوور و ته‌نسیته‌ و نه‌ته‌وه‌ جیا بکریته‌وه‌. هابیرماس ولاتانی ئه‌مریکا و سویسرا وه‌ک نمونه‌یه‌ک بۆ داگۆکی له‌ روانگه‌ی خۆی ده‌هێنێته‌وه‌ (Habermas, 1994: 27). له‌ روانگه‌یه‌کی هاوشیوه‌یه‌ که‌ عه‌بباس وه‌لی پێی وایه‌ که‌ به‌ناو ته‌نسیکیکردنی ده‌سه‌لاتی بالاده‌ست ده‌کرێ چه‌مکی هاوولاتی دیموکراتیکه‌ وه‌دی بێت (سالحه‌زاده، ٢٠١٧). به‌ هه‌مان شیوه‌، کامران مه‌تین باس له‌وه‌ ده‌کا که‌ له‌ ئێراندا «پێویستیمان به‌ تیگه‌یه‌کی فره‌چه‌شن له‌ نه‌ته‌وه‌ هه‌یه‌» و زیده‌ی ده‌کات که‌ سه‌باره‌ت به‌ ئێران «حاله‌تی ئایدیال ئه‌وه‌یه‌ که‌ له‌ به‌ستنی ته‌ناهییه‌کی سیاسی ته‌واو دیموکراتیکدا له‌ زمان، ئاینز و نه‌ژادیک له‌ پێناسه‌کردنی سنووره‌کانی سیاسه‌ت، ئابووری و کۆمه‌ڵگادا که‌ لک وه‌رنه‌گیری» (متین، ٢٠٢٠). پڕوانه‌:

متین کامران (٢٠٢٠). کرده‌ا (کامران متین در گفتگو با غزل صدر). قابل دسترس در: <https://www.aasoo.org/fa/articles/2858> [accessed 8 June 2020]

هه‌مووی ئه‌م روانگانه‌ ده‌کونه‌ ناو هاوولاتی پۆست-ناسیۆنالیستییه‌وه‌. ئه‌ز له‌سه‌ر ئه‌و باوه‌رهم که‌ هاوولاتیوون ناتوانێ له‌ ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و ناسیۆنالیزم دا به‌ری. له‌ شوێنیکی تر ئه‌وه‌م باس کردووه‌. پڕوانه‌:

باسی لێ ده‌کات. نه‌ته‌وه‌کان له ئورووپادا خاوه‌نی نه‌ته‌وه‌ده‌وله‌تن و ده‌وله‌ته‌کان به‌خواستی نه‌ته‌وه‌که‌یان ده‌چنه‌ ناو‌یه‌کی‌تیه‌که‌یان لێ ده‌کشینه‌وه‌ (هاتنه‌ ده‌ری بریتانیا له ۲۰۱۶ دا وه‌ک نمونه‌). دیارترین نمونه‌ش له‌ دنیادا که‌ هاو‌ولا‌تیوونی له‌سه‌ر بنه‌مای «نیشتمان‌په‌روه‌ری ده‌ستووری» دامه‌زراندبێ ده‌وله‌تی ئەمریکا‌یه‌ که‌ نه‌یتوانیوه‌ په‌گه‌زه‌ره‌ستی له‌ دژی په‌شپه‌سته‌کان چاره‌سه‌ر بکا. وێ ناچی هه‌چ ده‌ستوورێک و هه‌چ ده‌وله‌تێک بتوانی به‌ نیه‌ت کولتوور و ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی بیلایه‌ن بێ. بیلایه‌نی ده‌وله‌ت له‌مه‌ر کولتوور و ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ئەفسانه‌یه‌کی تیوری سیاسیه‌. به‌کورتی، ئۆجالان ده‌یه‌وه‌ی بیژێ که‌ نه‌ته‌وه‌کان پێویست نا‌کا هه‌موویان سه‌روه‌ری سیاسیه‌ جیا‌یان هه‌بێ به‌لکوو ده‌کرێ فۆرمێک له‌ نه‌ته‌وه‌ی دیموکراتیک (نه‌ته‌وه‌یه‌ک له‌ نه‌ته‌وه‌کان) به‌ره‌م بێ که‌ تاییدا نه‌ته‌وه‌کان به‌ ناشتی بژین و له‌ ده‌وله‌مه‌ندی کولتووری یه‌کتر که‌لک وهر‌بگرن و گه‌شه‌ بکه‌ن. ئەمه‌یه‌ که‌ دواتر له‌ ئاستیکی به‌ربلاوتردا ده‌بیته‌ کۆنفیدرا‌لیزمی دیموکراتیک. میناک، ده‌کرێ له‌ تورکیا کورد و تورک نه‌ته‌وه‌یه‌کی دیموکراتیک دروست بکه‌ن، له‌ ئێران و ده‌وله‌ته‌کانی تریشدا هه‌روه‌ها. له‌ کۆتاییدا کۆمه‌له‌یه‌ک له‌ نه‌ته‌وه‌ دیموکراتیا‌نه‌ ده‌بیته‌ کۆنفیدرا‌لیزمی دیموکراتیک. به‌ په‌ره‌سه‌ندنی ئەم مۆدێله‌ش له‌ دنیادا‌یه‌ که‌ کیشه‌کانی مۆدێرنیته‌ی کاپیتالیستی چاره‌سه‌ر ده‌بن.

ئۆجالان ده‌وله‌ت چۆن ده‌بینی؟ ئۆجالان ریشه‌ی ده‌وله‌ت ده‌گه‌رێنێته‌وه‌ بۆ کاهینه‌کانی^{۸۲} سۆمێر (اوجالان، ۲۰۱۹: ۳۰۵) و پێی وایه‌ که‌ سیسته‌می هیرارشیه‌ی له‌ کۆمه‌لگه‌ی مرویددا له‌و کاته‌وه‌ دروست بووه‌ و له‌ میژوودا په‌ره‌ی ستاندوووه‌ هه‌تا گه‌یشته‌وه‌ته‌ ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی ئەفرۆ. ئامانجی ئۆجالان ئەوه‌یه‌ که‌ ئەو هیرارشیه‌ نه‌مینی. دژایه‌تی ئۆجالانیش بۆ نه‌ته‌وه‌ده‌وله‌ت هه‌ر ریشه‌ی له‌م بۆچوونه‌ی له‌مه‌ر هیرارشیدا‌یه‌. لێ‌روه‌ ئۆجالان ده‌چێته‌ ژێر باندووری تیوری ئیکۆلۆژی کۆمه‌لایه‌تی^{۸۳} مورای بوکچین. ئامانجی ئۆجالانیش وه‌ک بوکچین پر‌گارکردنی کۆمه‌لگایه‌ له‌ ده‌ستی سێ کۆله‌که‌ی سه‌ره‌کی هیرارشیه‌: پیاوسالاری (که‌ ئۆجالان له‌ به‌رامبه‌ریدا تیوری ژنۆلۆژی دا‌هیناوه‌)، کاپیتالیزم و نه‌ته‌وه‌ده‌وله‌ت.^{۸۴} ئۆجالان پێی وایه‌ که‌ «ده‌کرێ هه‌ر فۆرمێک له‌ هه‌یز که‌ باری ما‌فناسانه‌ی به‌خۆ گرتبێ ناوی بنرێ ده‌وله‌ت» (هه‌مان ژێده‌ر: ۳۰۵). له‌م واتایه‌دا، کۆنفیدرا‌لیزمی دیموکراتیکیش خۆی فۆرمێکه‌ له‌ ده‌وله‌ت به‌لام ده‌سه‌لات له‌ کۆنفیدرا‌لیزمی دیموکراتیکدا ئەوه‌نده‌ به‌نه‌ناوه‌ندی ده‌کرێ و شۆر

سال‌حزاده، سیروان (۲۰۱۷) ئایدیای ده‌وله‌تی نا‌ه‌تیکه‌ی له‌ هزری عه‌باس وه‌لیدا. گۆڤاری بیروه‌زر. ژماره‌ی سێ و چوار. ل. ۴۱-۳۷

82- Priest

83- Social ecology

۸۴- بۆ وتاری‌یک ده‌رباره‌ی په‌یوه‌ندی نیوان تیوری کۆنفیدرا‌لیزمی دیموکراتیکه‌ی ئۆجالان و تیوری ئیکۆلۆژی کۆمه‌لایه‌تی بوکچین بروانه‌:

Damian Gerber & Shannon Brincat (2018): When Öcalan met Bookchin: The Kurdish Freedom Movement and the Political Theory of Democratic Confederalism, Geopolitics, DOI: 10.1080/14650045.2018.1508016

ده‌بیته‌وه ناو کۆمه‌لگا (که هه‌ندی تیۆریست به دیموکراسیی رادیکال ناوی ده‌به‌ن) که چیتەر ده‌وله‌تیک له واتای ئه‌و شیوه‌ی ده‌وله‌ت له دونیای ئه‌فرۆدا نامینی. ئوجالان خۆی ده‌بیژی که: نکۆلی له رۆلی ده‌وله‌ت له به‌ریوه‌بردنی کۆمه‌لگادا ناکه‌م [...] پێناسه‌یه‌ک وه‌ک ئه‌وه‌ی که ئانارشیه‌سته‌کان له‌باره‌ی ده‌وله‌ته‌وه‌ ده‌یکه‌ن و [هه‌روه‌ها] فۆرمی بیده‌وله‌تی به [شتیکێ] لۆژیکێ نازانم و ناتوانری به‌کرده‌یی بکری (هه‌مان ژێده‌ر: ٣٠٥). ئه‌و به‌گشتی، ده‌وله‌ت به‌ به‌ره‌مه‌ی پرۆسه‌یه‌کی میژوویی ده‌بینی که به‌م جۆره‌یه: «ده‌وله‌ت = به‌ره‌م و به‌های زیادکراو + ئامرازه‌ ئایدیۆلۆژیکیه‌کان + ئامرازه‌کانی به‌کارهێنانی زۆر + هونه‌ری به‌ریوه‌به‌ریتی» (هه‌مان ژێده‌ر: ٣٠٦). ئه‌و باسی چه‌ند فۆرم له‌ ده‌وله‌ت ده‌کا و ئامازه‌ ده‌کا که به‌ چه‌ند شیوه‌ ده‌کری ده‌وله‌ته‌کان له‌ میژوودا پۆلێنه‌ندی بکری (هه‌مان ژێده‌ر: ٣٠٧-١١). ئه‌م جیاوازی‌دانه‌ له‌ نیوان فۆرمه‌ جیاوازه‌کانی ده‌وله‌تدا لای ئه‌و هێنده‌ گرنگه‌ که ده‌بیژی: «پاوه‌سته‌کردن له‌سه‌ر جۆره‌کانی ده‌وله‌ت پێویستیتیرین ئه‌رکی فله‌سه‌فه‌ی سیاسیه» (هه‌مان ژێده‌ر: ٣١٠). ئه‌م فۆرمه‌ی نه‌ته‌وه‌ ده‌وله‌ت که ئیستا له‌ دونیادا باوه، له‌ روانگه‌ی ئه‌ودا، به‌ره‌مه‌ی مۆدێرنیه‌ی کاپیتالیستیه‌ و یه‌کیکه‌ له‌ ریشه‌ سه‌ره‌کیه‌کانی نه‌هامه‌تیه‌کانی مڕۆف. لێره‌وه‌یه‌ که ئوجالان دژی ناسیۆنالیزمیش و به‌ ئامرازی ستراتیژیکێ ئایینی نویی «لیک دابیره‌ و حکومه‌ت بکه» له‌ لایه‌ن ئینته‌رناسیۆنالیستی چینی بالاده‌ستی ده‌زان (هه‌مان ژێده‌ر: ٣١٧). کێشه‌یه‌کی ئه‌و جۆره‌ لێکدانه‌وه‌ مارکسیستیه‌کانی ئوجالان ئه‌وه‌یه‌ که پێمان نالی جیاوازی ناسیۆنالیزمه‌کان له‌ چیداوه‌ و بۆ هه‌موویان ده‌بی وه‌کیه‌ک پۆلێنه‌ندی بکردری. میناک، له‌ نیوان ناسیۆنالیزمی کوردی و ناسیۆنالیزمی فارسدا جیاوازی هه‌یه، له‌ حالیکدا که ناسیۆنالیزمی فارس شۆفیستی، هێرشه‌ر و پاوانخوازه‌، ناسیۆنالیزمی کوردی ئامانجی رزگاری کوردستانه‌ له‌ ژێرده‌ستی. ئوجالان به‌ شوبه‌اندنی ناسیۆنالیزم وه‌ک ئایین و ئامازه‌ به‌ لایه‌نی خودایانه‌ی^{٨٥} ده‌وله‌ت، پێی وایه‌ که نه‌ته‌وه‌ ده‌وله‌ت و ناسیۆنالیزم تایبه‌تمه‌ندی میتافیزیکیان هه‌یه (Ocalan, 2011: 15). به‌ وته‌ی ئه‌و، «ئه‌گه‌ر ناسیۆنالیزم وه‌ک ئایینی نه‌ته‌وه‌ ده‌وله‌ت ته‌فسیر بکه‌ین، ئه‌وکات نه‌ته‌وه‌ ده‌وله‌ت خودای ئایینه‌که‌یه» (Ocalan, 2011: 13). لێره‌وه‌یه‌ که، به‌ گویره‌ی ئه‌و، ده‌توانین بیژین که «له‌ روانگه‌ی کۆمه‌لناسانه‌وه‌، ناسیۆنالیزم ئایینه» (اوجالان، ٢٠١٩: ٣٠٤). ئوجالان ئه‌م لایه‌نه‌ میتافیزیکیه‌ی ناسیۆنالیزم وه‌ک هۆکاریک بۆ په‌تکردنه‌وه‌ی ناسیۆنالیزم ده‌کار ده‌خا. ئه‌وه‌ له‌ حالیکدا که ئوجالان خۆی به‌رده‌وام باس له‌ گرنگی میتافیزیک ده‌کات و هه‌ر له‌م گۆشه‌نیگایه‌شه‌وه‌ په‌خنه‌ی جیددی له‌ پوزیتیفیزم و کاپیتالیزم ده‌گری. هه‌ر وه‌ک که ئامازه‌ ده‌کا به‌وه‌ی که «دژایه‌تی له‌ته‌ک میتافیزیکدا یه‌کیک له‌ گه‌ژانه‌ترین هێرشه‌کانی پوزیتیفیزمه‌. میتافیزیک له‌ سه‌ره‌تای [دروستبوونی مڕۆقه‌وه‌]، پێویستیه‌کی سه‌ره‌کی مڕۆف بووه» (اوجالان، ٢٠١٩: ٣١٥). وه‌ک دیاره‌، ئوجالان دژی خۆی ده‌وه‌سته‌یه‌وه‌

كاتېك تايپەتمەندىيى مېتافىزىكىيەنە ناسىئونالىزم ۋەك بەلگەيەك بۇرپەتكەندە ۋە ناسىئونالىزم دەھىنەتە ۋە ۋە لە ھەمان كاتېشدا لەسەر بىنەماي گىرەنگىدان بە مېتافىزىك پۇزىتېفېزىم (ۋە بە دۋاشىدا كاپىتالىزم) پەت دەكاتە ۋە. لەم سۇنگە ۋە، كۇنفىدراىلىزىمىك كە ئۇجالان باسى لى دەكا ھەر لە سەرەتاۋە بە پەتكەندە ۋە نەتە ۋە، ناسىئونالىزم ۋە نەتە ۋە دەۋلەت، لە واتاي باۋدا، دەست پى دەكات (Ocalan, 2011: 9-19). ئۇجالان پىي وايە كە:

لە چەند دەيەي رابىردوۋدا خەباتى كورد نەتەنى لە دژى سەركۈتى دەسەلاتە زالەكان ۋە بە دۋاي ئەۋەدا بوۋە كە بوۋنى بەفەرمى بىناسى، بەلكوۋ بە دۋاي ئازادكردنى كۆمەلگا لە دەستى فېۋدالىزىمىشدا بوۋە [...] داۋاكردنى نەتە ۋە دەۋلەتتىكى جودا، دەگەرپتە ۋە سەر بەرژەۋەندىيەكانى چىنى دەسەلاتدار يان بەرژەۋەندىيەكانى [چىنى] بورژۋازى بەلام ئەۋە رەنگدانە ۋە بەرژەۋەندىيەكانى خەلك نىيە، لەبەر ئەۋە ۋە كە دەۋلەتتىكى تەرتەنى دروستكردنى ناداپەرۋەرىيەكى زىدەتەر دەبى ۋە ئازادى بەرتەسكەر دەكاتە ۋە. (Ocalan, 2011: 19)

لە دىدى ئۇجالانە ۋە سەرۋەرىيى سىياسىي نەتە ۋە يى پۇلىتىكى نەرتى دەگىرى لە دابىنكردنى دادپەرۋە ۋە، ئازادى ۋە يەكسانىدا. بۇيەش ئەۋ لەتەك نەتە ۋە كورددا ۋەك يەكەيەكى جوگرافى سىياسى ھەلسۈكەۋت ناك. ئەمەش خۇي ھۇكارىكە كە لە تېۋرەكەي ئەۋدا «ئاستى لىكدانە ۋە» ئاستى نەتە ۋە نىيە، بەلكوۋ پۇرژەۋەلاتى ناپىن ۋەك چەقى لىكدانە ۋە تېۋرەكەي ھەلدەبۇرپى. ئەۋەيەكە، كەلكەلەي سەرەكى تېۋرى كۇنفىدراىلىزىمى دېمۇكراتىك پۇرژەۋەلاتى ناپىنە نەك كوردستان. چارەسەرى «پرسى كوردستان» ىش ھەر بە تېپەركردنى دەۋلەتى نەتە ۋە يى مومكىنە. كەۋابوۋ، «پرسى كورد دەتۋانى بەبى ئالوۋدەبوۋن بە دەۋلەتگەرايى بىتە چارەسەركردن» (Ibid: 19). ئۇجالان ھەرۋەھا لەژىر كاريگەرىيى تېۋرى كۆمەلگەي ئىكۇلۇژىكى بوچىندا، لەلايەكەۋە پرسى كوردستان گىرى دەداتە ۋە بە پرسى ژىنگە، ۋە لەلايەكى تىشەۋە، بە داھىنانى ئايدىا ۋە ئايدىۋلۇژىي ژنۇلۇژى، ئەم پرسە گىرى دەداتە ۋە بە پرسى ژن – بە تىگەيشتنى تايپەتى خۇي.^{۸۶}

نەتە ۋە لاي ئۇجالان تىگەيەكى سىياسىيە نەك كۇلتوۋرى، بۇيە كوردىك دەتۋانى بلى كە «من سەر بە نەتە ۋە يى ئىران، توركيا، سوورىا ۋە ھتەم، بەلام لە ھەمان كاتدا كوردم» (لە زمان حاجى زادە، ۱۳۸۹: ۳۲۶). بەم پىيە، لە دىدى ئۇجالان، دژىيەك لە نىۋان ناسنامەي ئىرانىيۋن ۋە كوردبوۋندا نىيە؛ بۇ كوردى بەشەكانى تىش بە ھەمان شىۋە. بە زمانىكى ساكار، ئەۋ پىي وايە كە دەكرى توركيايىۋن ۋە ئىرانىيۋن ۋەك «نەتە ۋە يەكى

۸۶- بۇ خۇيەندە ۋە كىتېكى كورت ۋە پۇخت لەسەر ژنۇلۇژى پروانە:

Ocalan, Abdulla (2013). Liberating Life: Woman's Revolution. International Initiative Edition. Available at: <http://www.freeocalan.org/wp-content/uploads/2014/06/liberating-Lifefinal.pdf>

دیموکراتیک» که پیک هاتوو له «نه ته وهیه ک له نه ته وه کان» پیناسه بکردرین که کورد و نه ته وه کانی تر تیايدا به ئازادی و یه کسانى، له دۆخى ئاشتیدا بژین. ته نانه ت، به باوه رى ئه و، کورد ده کرئ ئه مه وه ک ده رفه تیک بۆ په ره پیدان به زیندوو کړدنه وه و پینسانسیک له ناو کورد و پوژه لاتى نافیندا بقوژیته وه (Quoted in Gerber and Brincat, 2018: 9). ئوجالان له نیوان ناسنامهى ئیرانیسون و تورکیاییسون له گه ل کورد بووندا دژیه کیه ک نابینى و ته نانه ت وای بۆ ده چى که «کورد ه کان ده توان ناسنامهى ئه تنیکى خویان ه بى و له بهر ئه وهى که ناسنامهى نه ته وه بیان نییه، ده توانن خویان له چوارچیوهى ناسنامهى نه ته وهى ئیرانى، تورکیایی یان سووریایی پیناسه بکه ن و به ناسنامهیه کی گه وره تر بگه ن» (له زمان حاجى زاده، ۱۳۸۹: ۳۳۰). لى پروونه که ناسنامهى نه ته وهى تورکیا، ئیران، ئیراق و سووریا دان به ناسنامهى نه ته وهى کورد دانانى. ئه وهى که ناسنامهى نه ته وهى له ناو «نه ته وهى دیموکراتیک» چۆن ده بى و چۆن دیته دى بیوه لام ده مینیته وه.

ئوجالان به ده ستیشان کردنى خاله لاوازه کانى مۆدیریتیهى کاپیتالیستى و ده ولتهى نه ته وهى، ده به وهى نیشانى بدا که کۆنفیدرالیزمى دیموکراتیک چ شتیک نییه به لام ناتوانى نیشانى بدا که ئه م کۆنفیدرالیزمه چ شتیکه. به دسته واژه یه کی تر، تیورى کۆنفیدرالیزمى دیموکراتیک وه ک تیوریکى په خه گرانه ده مینیته وه و ئالتیرناتیفیکى ئه وتۆ ناخاته بهر ده ست. ئه م تیوره به رسفى ئه وه ناداته وه که بۆ نمونه یه که خۆسه ره کانى ناو کوردستان قه راره چۆن خویان له به رامبه ر ده ولته داگیرکه ره کاندایارین (بۆ نمونه پوژا قه راره چۆن له به رامبه ر سووریا و تورکیادا گه ره نتیی مانه وهى خوى بکا). ئوجالان که یه که م ریبه رى سیاسى کورده که له ئاستى هزرى سیاسیدا هه وللى دا خویندنه وهیه کی مه عریفى بۆ کورد وه ک نه ته وهیه کی میژوویى بکا، به هوى قه تسمانه وهى له چوارچیوهى تیورگه لیکى سۆسیالیستیدا تیوره که ی چوارچیوهى نه ته وه خوازى به خو نه گرت و جه خت له سه ر چاره سه رکردنى پرسى پوژه لاتى نافین و چاره سه رى قهیرانه کانى مۆدیریتیهى کاپیتالیستى ده کاته وه، که لیکه وته که ی مۆدیلى خۆسه رى دیموکراتیه بۆ کورد. ئه م مۆدیله سیاسیه له باشتترین حاله تدا، له کرده وه دا، هه ر ده بیته وه مۆدیلى حوکمى زاتى و خودمختاریه کی ناوچه یى بۆ کورد. به م شیوه شه، له دونیا یه کدا که نه ته وه ده ولته قه راره لانیکه م هه تا داها تووى پیشینی کراو بمینیته وه، پروون نییه داها تووى کورد به م په رته وازه یى و له توپه تییه له داگیرکراویدا چى لى به سه ر دى. خویندنه وهى په خه گرانه ی ئه و په رپادیکالى ئوجالان له مۆدیریتیه و خولیاى دروستکردنى پینسانسیک له پوژه لاتى نافین که وه ک ئاتى تیزیک له دژى تیزى شارستانیه تى کاپیتالیستى پوژا قه راره بوه ستیته وه و سه نتیزیک به ناوى شارستانیه تى دیموکراتیک وه دى بىنى، فره باندورى خستوه ته سه ر تیگه یشتنى ئه و له پرسى کوردستان که لیکه وته که شى تیچوویه کی گه وره یه بۆ نه ته وهى کورد. ئوجالان له پیکه ی «فه یله سووف پاشا» وه بهر پرسیاریتى چاکسازى شارستانیه تى مرویى خستوته

سەر شانى كورد وەك نەتەوہیەكى بىدەولەت كە لەژىر ھەرەشەى چەند دەولەتدايە. لە دواړژدا، تيوريەكەى ئوچالان ھەرچەندىكىش بىھەوئ لە ناسيۆناليزم دەر باز بىي، لە كردهوہدا چارەيەك بۆ بىي. كئى و پارت و رىكخراوہكانى ترى سەر بە ئاپۆيزم نامىنئەوہ جگە لەوہى كە شەرىكى ناسيۆنالىستييانەى خاكى كوردستان بكەن. پرسيارىك كە بە كراوہى دەمىنئەوہ ئەوہىە كە چما نەتەوہى كورد دەبىي تيچووى چاكسازىي سىستەمى كاپىتالىستى جىھانى بدا؟ و بۆچى كورد لەپىناو ئەو چاكسازىيەدا پىويستە دەست لە سەر بەخۆيى نەتەوہى خۆى ھەلبگرئ، لە حالىكدا يەك نەتەوہ-دەولەت لە دونىادا ئامادە نىيە كارىكى وەھا بكأ؟

۴-۲- سۆسياليزمى ديموكراتىك

سۆسياليزمى ديموكراتىك ھەمان سۆسياليزم بەلام لەسەر ئەو بنامەيە دامەزراوہ كە سۆسياليزم پىويستە ديموكراتىيانە بىي. وەشانىكى سۆسياليزمە لە بەرامبەر سۆسياليزمى ستالين-لينىستىدا دروست بوو لەسەر بنەماى ئەو پەخنەيە كە ستالين-لينىزىم ديموكراتىك نىيە و مافەكانى ھاوولائىيان بە ئاشكرا پىشيل دەكات. قاسملوو داكوكى لەم جوړە سۆسياليزمە ديموكراتىكە دەكا، ھاوكات سۆسيال ديموكراسى پەت دەكاتەوہ. ئەو لەم بارەوہ دەلئ: «ئىمە كاتىك دەلئىن: ديموكراسىمان دەوئ، ئەوہ خۆى بە ماناى پەتكردنەوہى سەرمايەدارى و، لە نەتىجەدا پەتكردنەوہى سۆسيال ديموكراسىيە. بەلام ئەگەر گوتمان: «سۆسياليزمى ديموكراتىك» مان دەوئ، ماناى ئەوہىە كە ديسان ھەر سۆسياليزمان دەوئ، بەلام سۆسياليزمىك كە ديموكراسىشى لەگەل بىي و پەرەى پىي بدا» (لە زمان ئەحمەدى، ۲۰۰۸: ۱۳). ئەو جەخت دەكاتەوہ كە، «بۆ ئىمە دامەزراندنى سۆسياليزم ئەسلىكى زۆر گرنگە» (قاسملوو، ۲۰۰۳ [۱۹۸۳]: ۸۷) و «سۆسياليزم بۆ ئىمە ئەسڵ و ئامانجى دواړوژى حيزبەكەمان دامەزراندنى سۆسياليزمە» (ھەمان ژىدەر: ۱۳). بۆيەش، «كاتىك دەلئىن: «بمرئ ئىمپرياليزم» لە راستىدا بە دژى سەرمايەدارى دروشمان ھەلگرتووە، چونكە ئىمپرياليزم سىستەمى جىھانى قوناغى ئىستاي سەرمايەدارىيە» (ھەمان ژىدەر: ۱۶). بەوتەى بازىار يەكيك لە تايبەتمەنديەكانى سۆسياليزمى پىناسەكراو لە كورتەبەسدا ئەوہىە كە «[سىستەمى] سەرمايەدارى پەت دەكاتەوہ و دەلئ سەرمايەدارى وەك نىزامىكى كۆمەلايەتى لە لاين ميژووہو مەحكومە» (بازىار، ۲۰۱۹: ۹). ئەوہ لە حالىكدايە كە لە ئورووپاي پوژاڤا سۆسياليزم ھەر زوو پەخنەى جىددىي لىنگىران و وردەوردە بەرەو ئاراستەى سۆسيال ديموكراسى پوشت. بەتايبەت، كە لە دواى پووختى يەكيتىي سۆڤيەت، لە ئورووپاي پوژاڤا سۆسياليزمە ديموكراتەكان بەرەو سۆسيال ديموكراسى پوشتن. ئەو

۸۷- يەكيك لە خالە ھەرە گرنگەكان بۆ تىگەيشتن لە ھزرى كەسپك ئەوہىە كە بزائىن لە چ كاتىكدا و لە كوئى، واتە لە چ بەستىنكدا زىاوہ. ھەر وەك لە بەشى ناسنامەى نەتەوايەتيدا باسەم كرد، توژىنەوہكان سەبارەت بە ناسيۆناليزم دەگەرپنەوہ ھەشتاكان و بەتايبەت لە ۱۹۸۳ بەولاوہ. واتە لە ئاكادىمىيادا لەو كاتەدا بەھۆى شەرى ساردى نىوان دوو بلۆكى پوژاڤا و پوژەھلات-بەرەى سەرمايەدارى و سۆسياليزم- و كۆمەلەك ھۆكارى تر گرنگيان بە پرسى نەتەوہى نەدەدا.

سیستەمه ئابووری و سیاسییە ئیستای ولاته سکاندیفایه کان نمونە یه ک له م سۆسیال دیموکراسییە یه . وه ک هه یقوود باس ده کا «هه ندیك به لگه ده هیننه وه که سۆسیالیزمی دیموکراتیک یه کجار زۆر سازشی کردووه» (Heywood, 2012: 19). له ئیستادا ده ولە تیک نییه که سۆسیالیزمی دیموکراتیکی تیدا به پێوه بجی که بزانی له کرده دا چییه و چۆنه . ههروه ها گرنگه بپرسین که چما هه چکام له ده ولە ته سۆسیالیستییه کان هه تا ئه مپرو به ره و ئاقاری سۆسیالیزمی دیموکراتیک نه رویشتوون .

قاسملوو به پروونی ئاماژه به جیاوازی سۆسیالیزمی دیموکراتیک و سۆسیال دیموکراسی ده کات و سۆسیال دیموکراسی رەت ده کاته وه ، کاتیك ده لێ : «سۆسیالیزمی دیموکراتی» له گه ل «سۆسیال دیموکراسی» فهرقی هه یه . سۆسیال دیموکراسی رێبازیکی ریفۆرمیسته که به ناوی سۆسیالیزم ، سه رمایه داری ده پارێزی و هه لێ ده سووړینی به ناوی سۆسیالیزم ، کرێکاران هان ده دا بۆ ئه وه ی سه رمایه داری قبو ل بکه ن (قاسملوو ، ٢٠٠٣ [١٩٨٣ : ٤٠]). له راستیدا «قاسملوو پتر له ٩٠ سا ل دوای سۆسیال دیموکراته کانی ئالمان ، که مارکسیزمیان رەت کردبووه وه ، کورتە باس ده نووسی . ئه و پرسیاره ی لێره دا قووت ده بیته وه ، ئه مه یه که چۆن دوای تپیه پروونی ئه و ماوه دورودرێژه و قه بوولکردنی سۆسیال دیموکراسی له زۆر ولاتانی پیشکه وتوو و سه رکه وتنی به رچاوی ئه و مۆدێله [...] قاسملوو سۆسیال دیموکراسی رەت ده کاته وه ؟» (ئه حمه دی ، ٢٠٠٨ : ١٣) . بۆ زۆریک له وانه که لایه نگری قاسملوو و حیزبی دیموکراتن^{٨٨} ئه مه بووه ته گرێبوو چکه یه کی تیۆری . گرنگه بزانی که قاسملوو هه یچ داهینانیکی له تیۆر و فه لسه فه ی سیاسیدا نه کردووه و ته نی باس له سۆسیالیزمی ده کات که له رۆژافای جیهان زۆر باسی لێوه کراوه . بۆیه ، ئالۆزییه کی تیۆریی ئه وتۆی نییه و به سانایی ده کری له م مۆدێله ی پیشناری کردووه تپیه گه یه ن . میراتی قاسملوو له سیاسه تی کورددا ئه وه یه که که سایه تییه کی دیپلوماتی به هیزی هه بوو و له رپیه رایه تیدا^{٨٩} که سیکی شاره زا و سه رکه وتوو بوو ، نه ک ئه وه ی که میراتیکی فیکری به جی هیشتی . له پێگه ی رپیه ریکی سیاسیدا هاوکات که سایه تییه کی شاره زا و رۆشنیری هه بوو که ئه مه بۆ کۆمه لگه ی کوردستان نمونە یه کی شازه . بۆیه ش ده کری له سه ر ئه و میراته ی قسه بکردری .

له هه ر شتیکی گرنه تر ئه وه یه که له سه ر روانگه ی قاسملوو بۆ «پرسی کوردستان» بدوین . به بۆچوونی قاسملوو له کورتە باس دا مه سه له ی نه ته وایه تی له پێگه ی دیاریکردنی مافی چاره نووسه وه به سی شیوه جیه جی ده کری : سه ره خۆیی ، فیدرا لیزم و خودمختاری (قاسملوو ، ٢٠٠٣ : ٩) ، ههروه ها ده لێ : «[ئیمه] خودمختاریمان هه لبژاردووه و پیمان وایه به وه ده سه ته یانی خودمختاری مه سه له ی نه ته وایه تییه گه لی کورد له ئیرادا چاره سه ر

٨٨- دیاره ئه م حیزبه بووه به دوو به ش و دوو ناوه وه . بۆیه هه ر له کورتکراوه که ی که لک وه رگیراوه که کوردی رۆژه لاتی ش هه ر به م ناوه ی ده ناسن .

ده‌کری» (هه‌مان ژێده‌ر)، بۆیه‌ش، «داوای ئێمه‌ له‌ سنووره‌کانی ئێران تینا په‌ری» (قاسملوو، ٢٠٠٦: ١٨).^{٩٠} قاسملوو هاوکات ژیربێژانه‌ جه‌خت ده‌کاته‌وه‌ که‌ نه‌وه‌ی ئێمه‌ نه‌وه‌ی خودم‌وختاری و دیموکراسیه‌، له‌وانه‌یه‌ نه‌وه‌کانی داها‌توو خواست و ئارمانجی‌کی تریان هه‌بێ (هه‌مان ژێده‌ر: ٣٦-٣٥). ئه‌و له‌ کتیی کورد و کوردستان دا لێکدانه‌وه‌یه‌کی ئابووری-سیاسی پیشک‌ه‌ش ده‌کات. ئه‌مه‌ خۆی ده‌رخه‌ری ئه‌و راستیه‌یه‌ که‌ قاسملوو به‌ قوولی له‌ ژێر باندووری پێناسه‌ی مارکسیستیه‌ بۆ په‌رسی نه‌ته‌وايه‌تی. له‌م کتیه‌دا به‌ پرونی ده‌توانین بۆچوونی ئه‌و له‌سه‌ر نه‌ته‌وه‌بوونی کورد و په‌رسی نه‌ته‌وايه‌تی بدۆزینه‌وه‌ (به‌تایبه‌ت که‌ ئه‌وه‌کات له‌ پێگه‌ی توێژه‌ری‌کدا بۆچوونی خۆی ده‌رپه‌یه‌). ئه‌و سه‌ره‌تا هه‌ولی پێناسه‌کردنی نه‌ته‌وه‌ ده‌دات و له‌ کۆتاییدا به‌م جوژه‌ کورد وه‌ک نه‌ته‌وه‌ ده‌ناسینی: «نه‌ته‌وه‌ کۆمه‌له‌ خه‌لکی‌که‌ که‌ له‌ په‌وتی میژوودا په‌یدا بووه‌ و سه‌قامگیر بووه‌. کۆمه‌له‌ خه‌لکی‌که‌ ته‌نیا پاش قو‌ناغی‌کی دیاریکراوی پێگه‌یشتن ده‌بێته‌ نه‌ته‌وه‌. راستیه‌ که‌شی ئه‌وه‌یه‌ که‌ بناخه‌ی نه‌ته‌وه‌کانی سه‌رده‌می ئێمه‌ به‌ گه‌شه‌کردنی سه‌رمایه‌وه‌ به‌نده‌ و ئه‌و نه‌ته‌وانه‌ له‌ گه‌ل گه‌شه‌کردنی سه‌رمایه‌داریدا سه‌قامگیر ده‌بن [...] بۆ ئه‌وه‌ی کۆمه‌له‌ خه‌لکی‌که‌ به‌ نه‌ته‌وه‌ دا‌بن‌ری، هیندیک شه‌رتی دیکه‌ پێویستن که‌ له‌ هه‌موویان گرن‌گه‌تر زمانی هاوبه‌ش و خاکی هاوبه‌ش و ژبانی ئابووری هاوبه‌ش^{٩١} و خو‌و و په‌وشتی هاوبه‌شه‌ که‌ له‌ ژبانی فه‌ره‌ه‌نگی نه‌ته‌وه‌دا خۆی ده‌نوێنێ.» (قاسملوو، ٢٠٠٤ [١٩٦٤]: ٢٦٠) کورد خاوه‌نی زمانی هاوبه‌ش، خاکی هاوبه‌شه‌ (هه‌مان ژێده‌ر: ٢٦٠-٢٦١) وه‌لێ له‌سه‌ر «ئابووری هاوبه‌ش» مونا‌قشه‌ هه‌یه‌ (هه‌مان ژێده‌ر). قاسملوو له‌ لێکدانه‌وه‌که‌یدا به‌م بۆچوونه‌ ده‌گا که‌ «ئه‌گه‌ر نه‌توانین ب‌ل‌ێن ژبانی ئابووری یه‌ ک‌گرت‌و‌وی ته‌وا‌و له‌ کوردستاندا هه‌یه‌، ناشتوانین ب‌ل‌ێن ژبانی ئابووری هاوبه‌ش نییه‌». هه‌روه‌ها، «خو‌و و په‌وشتی هاوبه‌شی کورده‌کان به‌ گشتی سه‌لم‌ین‌دراوه‌» (هه‌مان ژێده‌ر: ٢٦٢) که‌واته‌ «ده‌توانین کوردیش وه‌ک یه‌کی‌که‌ له‌ نه‌ته‌وه‌کانی تری پ‌و‌ژ‌ه‌ه‌لاتی نی‌وه‌راست دا‌بن‌ین که‌ ئیستا به‌ قو‌ناغی پێگه‌یشتنی نه‌ته‌وايه‌تیدا تیده‌په‌رن» (هه‌مان ژێده‌ر: ٢٦٤).

ئه‌و دواتر به‌م جوژه‌ باس له‌ «سروشته‌ تابه‌تیه‌کانی مه‌سه‌له‌ی کورد» ده‌کات: «خه‌باتی گه‌لی کورد له‌ سه‌رده‌می ئیستادا پێش هه‌موو شتی‌که‌ خه‌باتی‌کی دژی ئیمپریالیستیه‌، که‌وابوو، دوژمنی سه‌ره‌کی گه‌لی کورد ئیمپریالیزمه‌ [...] تا ئه‌وه‌کاته‌ی ئیمپریالیزم هه‌روا به‌سه‌ر کاروباری ئه‌و ولاتانه‌دا زāl بێ که‌ کوردیان تیدا ده‌ژی

٩٠- و تووێژ له‌ ته‌ک پ‌و‌ژ‌نامه‌ی لیبراسیۆن. (سالی چاپی کتیه‌که‌ به‌ هه‌تاوی نووسراوه‌ واته‌ په‌شه‌مه‌ی ١٣٨٤)

٩١- ژبانی ئابووری هاوبه‌ش یه‌کی‌که‌ له‌ مه‌رجانه‌ بوو که‌ ستالین له‌ پێناسه‌ی نه‌ته‌وه‌دا کردیه‌ باو. دیاره‌ پێناسه‌ی ستالین ره‌خنه‌ی زۆری لێ گیراوه‌ و زۆر پێناسه‌ی تر له‌ نه‌ته‌وه‌ هه‌ن، له‌ به‌شی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وايه‌تیدا ئاماژه‌ به‌ دوو پێناسه‌ی تر داوه‌. بۆ روان‌گه‌یه‌کی به‌که‌لک له‌م باره‌وه‌ پ‌روانه‌ ره‌خنه‌ی گۆبی‌رنائو له‌ ئانتۆنی سمیت له‌سه‌ر پێناسه‌ی نه‌ته‌وه‌ و ناسنامه‌ی نه‌ته‌وايه‌تی: Guibernau, Montserrat (2004). Anthony D. Smith on nations and national identity: a critical assessment in Nations and Nationalism 10 (1/2), 2004, 125–141.

پزگاری کورد و هیچ نه‌ته‌وه‌یه‌کی دیکه ئیمکانی نییه. که‌وابوو، ئه‌رکی سه‌ره‌کی هه‌موو نه‌ته‌وه‌ ژێرده‌سته‌کانی رۆژه‌لاتی نیوه‌راست تیکۆشانه‌ بو پزگاری له ژێر ده‌سه‌لاتی ئیمپریالیزم» (هه‌مان ژێده‌ر: ٢٦٤-٦٥). قاسملوو به‌م جووره‌ بزووتنه‌وه‌ی کوردستان گری ده‌داته‌وه‌ به‌ خه‌بات له‌ دژی ئیمپریالیزم له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که‌ به‌ وته‌ی ئه‌و: «خه‌باتی دژی ئیمپریالیستی و خه‌باتی دژی زۆرداری [نه‌ته‌وايه‌تی]... لیک جیا نا‌کرێنه‌وه» (هه‌مان ژێده‌ر: ٢٦٦). لای ئه‌و، «جوولانه‌وه‌ پزگاری‌خوای نیشتمانی گه‌لی کورد له‌ سه‌رده‌می ئیستادا هه‌م له‌ دژی ئیمپریالیزم وه‌ک دوژمنی‌کی سه‌ره‌کیه‌ و هه‌م له‌ دژی چینه‌ فه‌رمانه‌واکانی ئێران و عێراق و تورکیایه» (قاسملوو، ٢٠٠٤ [١٩٦٤]: ٢٥٠). واته‌ لای ئه‌و، کورد شه‌ری دژی چینه‌ فه‌رمانه‌واکان و ئیمپریالیزم ده‌کات نه‌ک ئه‌وه‌ی که‌ شه‌ره‌که‌ له‌ نیوان کورد و نه‌ته‌وه‌ سه‌رده‌سته‌کاندا بێ. ریشه‌ی ئه‌م بو‌چوونه‌ش ده‌گه‌رێته‌وه‌ سه‌ر پێناسه‌یه‌ک له‌ ده‌ولت که‌ له‌ مانیفیستی کۆمۆنیزمدا کراوه‌. به‌پێی ئه‌م پێناسه‌یه‌، ده‌ولت «کۆمیته‌ی به‌رپۆه‌بردی چینی بورژوازیه» (Ormerod, 2008: 1578)، قاسملوو، وه‌ک شوێنکه‌وتوویه‌کی مارکس، ده‌ولته‌ داگیرکه‌ره‌کانی کوردستان به‌ نوێنه‌ری چینی‌کی تایبه‌ت داده‌نێ. ئه‌وه‌ له‌ حالیکه‌دا که‌، له‌و ده‌ولته‌ فره‌نه‌ته‌وانه‌دا که‌ نه‌ته‌وه‌یه‌ک خۆی به‌سه‌ر نه‌ته‌وه‌کانی تر دا‌زێ کردووه‌ ده‌ولت نوێنه‌ری نه‌ته‌وه‌ی داگیرکه‌ره‌ نه‌ک چینی بورژوا. قاسملوو وێرای ئه‌وه‌ی که‌ دا‌کوکی له‌ نه‌ته‌وه‌بوونی کورد ده‌کا، وا بیر ده‌کاته‌وه‌ که‌ «جی‌گه‌یربوونی نه‌ته‌وايه‌تی کورد به‌ته‌واوی، له‌ هه‌لومه‌رجی ئیستادا مومکین نییه»^{٩٢}، به‌لام ئه‌وه‌ به‌ هیچ جوور به‌و مانایه‌ نییه‌ که‌ بتوانین حاشا له‌ بوونی نه‌ته‌وه‌ی کورد بکه‌ین که‌ رۆژه‌پۆژ گه‌شه‌ ده‌کا و سه‌قامگیر ده‌بێ» (قاسملوو، ٢٠٠٤ [١٩٦٤]: ٢٦٤). هاوکات پێی وایه‌ که‌ «چاره‌سه‌ری مه‌سه‌له‌ی نه‌ته‌وايه‌تی کورد به‌ دیموکراتیه‌وه‌ به‌ستراوه‌، چونکه‌ مه‌سه‌له‌ی نه‌ته‌وايه‌تی بو‌خۆی به‌شیکه‌ له‌ دیموکراتی» (هه‌مان ژێده‌ر: ٢٦٦) و ئاماژه‌ به‌ بو‌چوونی لینین ده‌دا و جه‌خت ده‌کاته‌ که‌ لینیش له‌ سه‌ر هه‌مان باوه‌ره‌ (هه‌مان ژێده‌ر: ٢٦٦-٢٦٧) و نموونه‌ و به‌لگه‌ ده‌هێنێته‌وه‌ بو‌ ئه‌و به‌لگانه‌ که‌ چۆن دیموکراسی (له‌ ده‌ولته‌ بالاده‌سته‌کان) و پرسی کورد پیکه‌وه‌ به‌ستراونه‌وه‌ (هه‌مان ژێده‌ر: ٣٦٧-٦٨). لێره‌دا به‌ قاسملووش هه‌ر ده‌چێته‌ ناو ئه‌و بازنه‌یه‌ی رۆشنیری کورد که‌ به‌ درێژایی هه‌فتا سالی رابردوو دیموکراسی و پرسی نه‌ته‌وه‌یی کوردستانیان به‌ هه‌له‌ به‌یه‌که‌وه‌ گری داوه‌ته‌وه‌.

به‌ گۆیره‌ی قاسملوو تایبه‌تمه‌ندییه‌کی «جوولانه‌وه‌ی پزگاری‌خوای نه‌ته‌وايه‌تی کورد، سروشتی دژی ده‌ره‌به‌گایه‌تی ئه‌و جوولانه‌وه‌یه‌» (هه‌مان ژێده‌ر: ٢٦٨)، به‌لام ناسیۆنالیسته‌کان له‌مه‌ تێنه‌ گه‌شتوون بۆیه‌ش،

٩٢- ئه‌م پوانگه‌یه‌ که‌ باس له‌وه‌ ده‌کا که‌ له‌ ئیستادا سه‌ره‌خۆیی مومکین نییه‌، لانیکه‌م له‌ دوای جه‌نگی جیهانی دووه‌مه‌وه‌ به‌سه‌ر گوتاری سیاسیی کورددا زāl بووه‌. حاجیزاده‌ نیشانی داوه‌ که‌ ئه‌مه‌ هاوشیوه‌ی ئه‌و شته‌یه‌ که‌ بیرمه‌نده‌ پۆست-مۆدێرنه‌کان به‌ «چیروکی گه‌وره‌» باسی ده‌که‌ن. بروه‌نه: حاجی‌زاده‌ جلال (٢٠٢٠ [٢٠١٢]). گۆفاری پۆلیتیا. نگاه‌ی شالوده‌شکانه‌ به‌ برون‌رفت از یک کلان‌روایت تاریخی. دۆسیه‌ی تایبه‌ت (رامان و زه‌ینی کوردی). ل. ٥٣-٣٠.

«ناسیۆنالیسته دهستی راستیه‌کان به شیوه‌یه‌کی گشتی له‌سه‌ر نه‌ته‌وه‌ی کورد قسه ده‌که‌ن و که‌م وایه له نیوان چینه‌کانی کۆمه‌لی کورده‌واریدا جیاوازی دابنێن» (هه‌مان ژێده‌ر: ۲۶۹). قاسملوو له ۱۹۶۴ له کتییی کورد و کوردستان دا ده‌نووسی: «کوردیش وه‌ک هه‌موو نه‌ته‌وه‌یه‌ک مافی دیاریکردنی چاره‌نووس و دامه‌زراندنی ده‌وله‌تییکی سه‌ربه‌خۆی هه‌یه [...] مه‌سه‌له‌که‌ بۆ کورد ته‌نیا جیاپه‌وه‌یه‌یه، به‌لکوو پێش هه‌موو شتیکی یه‌ کگرتنه‌وه‌یه» (هه‌مان ژێده‌ر: ۲۷۶) و پێداگریش ده‌کا که «بیری یه‌ کگرتنه‌وه‌ی گه‌لی کورد له‌یه‌که‌م پروانیدا به‌ شتیکی خه‌یالی دێته‌ به‌رچاو [...] به‌لام هه‌ر ئه‌ندازه‌یه‌ کگرتنه‌وه‌ی کوردستان دوور و ناپاست بێته‌ پێش چاو، هه‌ر ئه‌وه‌یه‌ دانی پێدا بێژی که‌ کورد مافی دامه‌زراندنی ده‌وله‌تییکی سه‌ربه‌خۆی هه‌یه» (هه‌مان ژێده‌ر: ۲۷۶)، به‌لام هه‌ر له‌م کتیبه‌دا ئهم باسه‌ به‌ ته‌واوی به‌جێ دیلی و باسی سه‌ربه‌خۆیی کوردستان له‌پێناو ئارمانی سۆسیالیزی دیموکراتیکدا وه‌لا ده‌نی. دواتر قاسملوو لی‌کدانه‌وه‌ بۆ پروانگه‌ی مارکسیستی به‌ نېسه‌ت پرسی سه‌ربه‌خۆیی کوردستان ده‌کا و ده‌گاته‌ ئه‌و ئاکامه‌ که‌ ده‌بی ئه‌و مافه‌ دانی پێدا بێژی وه‌ک ماف به‌لام «ئهو داخوازه‌ بۆ کورد بێجگه‌ له‌یه‌که‌وتنه‌وه‌ مانایه‌کی نییه‌. که‌وابوو، ناتوانین جیاپه‌وه‌یه‌ به‌شیکی له‌ کوردستان وه‌ک کوردستانی ئێران به‌ته‌نیا، به‌ دامه‌زراندنی ده‌وله‌تییکی سه‌ربه‌خۆی کورد دابنێن» (هه‌مان ژێده‌ر: ۲۸۳)، ته‌نانه‌ت «داواکردنی سه‌ربه‌خۆیی کوردستان وه‌ک دروشمیکی کاتی زیان له‌ خه‌باتی هاویه‌شی ئه‌و نه‌ته‌وانه‌ ده‌دا که‌ له‌ نیو یه‌ک و لاتدا پێکه‌وه‌ ده‌ژین» (هه‌مان ژێده‌ر). دوا‌ی شروقه‌یه‌کی زۆر، ئه‌و ده‌گاته‌ ئه‌و ده‌ره‌نجامه‌: «له‌ قوناغی ئێستادا دروشمی سه‌ربه‌خۆیی کورد له‌ باری تیۆرییه‌وه‌ دروشمیکی ناپاسته» (هه‌مان ژێده‌ر: ۲۸۳)، بۆیه‌شه‌ که‌ «پێگای رزگاریی گه‌لی کورد» «ته‌نیا یه‌ک پێگای له‌ پێشه‌، ئه‌ویش چوونه‌پالی جوولانه‌وه‌ دژی ئیمپریالیستی هه‌موو پوژژه‌لاتی نیوه‌راسته» (هه‌مان ژێده‌ر: ۲۸۴). ده‌بی بزاین که‌ «چاره‌سه‌ری مه‌سه‌له‌ی کورد به‌ستراوه‌ته‌وه‌ به‌ پێشکه‌وتنی دیموکراتی و سۆسیالیزم له‌ پوژژه‌لاتی نیوه‌راستدا» (هه‌مان ژێده‌ر: ۲۸۴). قاسملوو جه‌خت ده‌کاته‌وه‌ که‌ قسه‌ی به‌یاننامه‌ میژوویه‌که‌ی حیزبی کۆمونیستی سۆفیته‌ راسته‌ که‌ ده‌لی «ئهو کاته‌ی چه‌وسانه‌وه‌ی ئینسان به‌ ده‌ستی ئینسان کۆتایی هات، چه‌وسانه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌ک به‌ ده‌ستی نه‌ته‌وه‌یه‌کی تریش دوا‌یی دی» (له‌ زمان قاسملوو، هه‌مان ژێده‌ر: ۲۸۵)، به‌م جوژه‌ ئه‌و ده‌یه‌وه‌ی بێژی که‌ هه‌موو کێشه‌ی چه‌وسانه‌وه‌ی مرو‌فایه‌تی چاره‌سه‌ر بێی ئینجا مه‌سه‌له‌ی کوردیش چاره‌سه‌ر ده‌بی. بیرکردنه‌وه‌ له‌وه‌ی که‌ ه‌ی و چۆن هه‌موو جوژه‌ چه‌وسانه‌وه‌یه‌کی ئینسان به‌ ده‌ستی ئینسان کۆتایی دی خه‌یالیکی کۆمونیستییه‌ که‌ زه‌ینی قاسملووشی داگیر کردووه‌ و پێگه‌ی له‌ دیتنی واقعیته‌کان لی‌ گرتووه‌ (به‌ پێچه‌وانه‌ی ئه‌وه‌ی که‌ ئه‌و ناسیۆنالیسته‌ کورده‌کان

۹۳- له‌ شوێنێکی تر باسی ئه‌وه‌م کردووه‌ که‌ رۆشنیری کورد به‌لگه‌ ده‌هێنێته‌وه‌ که‌ کورد مافی سه‌ربه‌خۆیی هه‌یه‌ به‌س هه‌ولی بۆ نادا و پتووستیه‌کی و چاکه‌یه‌کی گشتی سه‌یری ناکات. بروانه‌: سال‌حزاده، سیروان. (۲۰۱۸) گۆفاری گوتارنامه‌ پتووستیی ده‌ربازبوون له‌ مافخوازی به‌ره‌و چاکه‌خوازی له‌مه‌ر پرسی بێده‌وله‌ت. ل. ۴۹-۵۲

تاوانبار ده‌کا که واقعییه‌ته‌کان نابینن). قاسملوو له دیمانه‌که‌ی له‌ته‌ک گۆفاری/صیاد له وه‌لامی ئەم پرسیاره‌که «ئایا ده‌وله‌تیکی سهر‌به‌خۆی کوردستان له داهاتوودا له نه‌زه‌ردایه‌؟» ده‌لّی «ئیمه‌ له سیاسه‌تدا ئەهلی خه‌یالات نین، به‌لّکوو واقعیینن [...] سیاسه‌ت واته‌ هونه‌ری مومکین. ئیمه‌ باوه‌رمان به‌ سیاسه‌ته‌ نه‌ک به‌ خه‌یال. جاری وایه‌ کوردی وا ده‌بینی که خه‌یالی پیکه‌ینانی ده‌وله‌تیکی سهر‌به‌خۆ ده‌کا» (قاسملوو، ۲۰۰۶: ۳۵)، له راستیدا، «ئه‌من پیم‌ باشتره‌ نه‌ته‌وه‌یه‌ک تیر بێ و ئه‌وه‌ش بزانی که به‌سهر چاره‌نوووسی خۆیدا ده‌سه‌لاتی هه‌یه‌ هه‌ر چه‌ند ئالا و نوینه‌ری له ریک‌خراوه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌که‌گرتووه‌کان نه‌بێ» (هه‌مان ژێده‌ر: ۳۶). قاسملوو به‌م جوړه‌ گرنگی به‌فه‌رمیناسینی نه‌ته‌وه‌یه‌ک له ئاستی نیوده‌وله‌تی و سهر‌به‌خۆیی نه‌ته‌وه‌یی زۆر به‌ که‌م ده‌نرخینێ و پیشکه‌وتنیکی ئابووری له سهر‌به‌خۆیی نه‌ته‌وه‌یی به‌رزتر ده‌نرخینێ.

قاسملوو باس له پیکه‌وه‌ژیانی گه‌لان ده‌کات و ده‌لّی «[هه‌رچه‌ند] له پیشه‌وه‌گوتمان گه‌لی کوردیه‌ک ده‌گرێته‌وه‌، به‌لام مه‌به‌ستمان ئه‌وه‌ نییه‌ که گه‌لی کورد له نه‌ته‌وه‌کانی دراوسێی جیا ده‌بێته‌وه‌. چونکه‌ زۆر ویده‌چیی که‌یه‌تییه‌کی دل‌خوازانه‌ی زۆر گه‌وره‌تر پیک بێ که به‌ قازانجی گه‌لی کورد و نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌ش ته‌واو بێ. بۆیه‌ ئه‌و سنوورانه‌ی ئیستا له داهاتوودا ئیتر ئه‌وه‌نده‌ گرنگ نابن [...] ئه‌وه‌ش ریک‌گای چاره‌سهری لێنین [١-ه] [بۆ مه‌سه‌له‌ی نه‌ته‌وايه‌تی]» (هه‌مان ژێده‌ر: ۲۸۶-۸۷). دیاره‌ ئه‌مپۆ دوا‌ی نزیکه‌ی شه‌ش ده‌یه‌ له‌م لیکدانه‌وه‌یه‌ سنووره‌کان ئه‌گه‌ر گرنگیه‌کی زۆرتریان په‌یدا نه‌کردبێ که‌متر نه‌بووه‌ته‌وه‌.

قاسملوو له نیوان کوردبوون و ئێرانیبووندا دژیه‌کییه‌ک نابینێ و ئه‌مه‌ش ئاماژه‌یه‌ به‌ هه‌مان ئه‌و روانگه‌ سیاسیه‌ی که ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کوردستانی و ئێرانی به‌یه‌که‌وه‌ گرێ ده‌داته‌وه‌ و به‌شیک‌ی سهر‌ه‌کییه‌ له قه‌یرانی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد. ئه‌و هه‌روه‌ها له‌سهر ئه‌و باوه‌رپه‌یه‌ که دیموکراسی ئه‌گه‌ر له ئێراندا نه‌بێ شتیکیش به‌ ناوی خودم‌وختاری له کوردستان سهر‌ناگرێ. به‌لام ئەم لیکدانه‌وه‌ دوو هه‌له‌ی تێدایه‌: یه‌ک، ویده‌چیی قاسملوو نه‌ته‌وه‌ی فارس و ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی فارسی باش نه‌ناسیوه‌ و پێی وایه‌ که ده‌کرێ ئێران دیموکراتیزه‌ بکری (که دواتر بوو به‌ یه‌کیک له دژه‌ دیموکراتیکترین دوله‌ته‌کانی میژوو). دوو، ئه‌گه‌ر نه‌ته‌وه‌ی فارس نه‌خوازێ دیموکراسی قه‌بوول بکا ئه‌وکات چما کورد ده‌بێ جه‌ختیک‌ی بیه‌هووده‌ بکاته‌وه‌ له‌سهر دیموکراتیزه‌کردنی ئه‌وان. له‌ وتووێژ له‌ته‌ک/صیاددا له قاسملوو ده‌پرسرێ که: ئه‌گه‌ر پڕیم خودم‌وختاری بۆ کوردستان، به‌بێ دیموکراسی له ئێراندا قه‌بوول بکا، ئایا ئیوه‌ قه‌بوولی ده‌که‌ن؟» له وه‌لامدا ده‌بێژی: «له نیوان خودم‌وختاری و دیموکراسیدا په‌یوه‌ندییه‌کی له‌پسانه‌هاتوو هه‌یه‌ [...] یه‌که‌م، [...] باوه‌ری ئیمه‌ ئه‌وه‌یه‌ که به‌بێ جیگیرکردنی دیموکراسی له ئێران هه‌ر مه‌سه‌له‌یه‌ک که په‌یوه‌ندیی له‌گه‌ڵ ئازادییه‌کان و مافه‌کانی ئینسانی له‌م ولاته‌دا بینه‌ گۆرێ، شتیک‌ی بیکه‌لک ده‌بێ. ئیمه‌ بۆ ئازادی خه‌بات ده‌که‌ین. دووهم [...] له درێژخایه‌ندا ته‌نیا زامن بۆ به‌رده‌وامبوونی

[خودمختارى]، دېموكراسىيى واقىيى له ئىراندايه» (قاسملوو، ۲۰۰۶: ۳۳). به‌گشتى ئەمە ئاماژەيە به‌وه‌ی كه قاسملوو باش له‌ته‌ك مانا و گرنكىي ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌يى ئاشنا نه‌بووه. قاسملوو به‌رده‌وام سنوورى ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌يى كورد و «ناسنامه‌ی ئىرانىيون» وه‌ك يه‌ك ده‌ولت تىكه‌ل ده‌كات. ئەوه ته‌نانه‌ت خودمختارىي كورد (له‌ رۆژه‌لاى) گرى ده‌داته‌وه به‌ دېموكراتىكبوونى نه‌ته‌وه‌يە‌كى تر. واته به‌بى دېدۆنگى خودمختارى قه‌بوول ناكا و مەرجى دېموكراسى بۆ ئىران داده‌نى. ئەمە پىچە‌وانه‌ی ئەو ته‌فسىريه‌ له‌ قاسملوو كه‌ گوايه خودمختارى قۇناغىكه بۆ سه‌ربه‌خۆيى. به‌م هۆكاره كه‌ ئە‌گەر خودمختارى لای قاسملوو قۇناغىك بى بۆ سه‌ربه‌خۆيى، چ هه‌وجه به‌مه ناكا كه‌ كورد خه‌مى دېموكراتىزه‌كردنى ئىرانى هه‌بى. ئەم روانگه‌يه (هۆشيارانه يان ناھۆشيارانه) ئەم راستىيه له‌به‌رچاو ناگرى كه‌ نابى نه‌ته‌وه‌يه‌ك چاره‌نووسى خۆى به‌ دېموكراتىزه‌كردنى نه‌ته‌وه‌يه‌كى تره‌وه به‌ستىته‌وه؛ به‌ دوو هۆكار: يه‌ك، نه‌ته‌وه‌كان نابى ئەو مافه‌يان هه‌بى كه‌ چاره‌نووسى يه‌كتر ديارى بكه‌ن؛ دوو، ئە‌گەر نه‌ته‌وه‌يه‌ك توانست يان خواست و ئىراده‌ی دېموكراتىزه‌بوونى نه‌بى چما چاره‌نووسى نه‌ته‌وه‌ی كورد به‌ بريارى نه‌ته‌وه‌يه‌كى تر ده‌بى به‌ستىنه‌وه. (له‌ كرده‌شدا هه‌ر به‌م جوړه ده‌ره‌اتووه؛ جگه له‌ قۇناغىكى كورت له‌ توركيه نه‌بى، هېچكام له‌ داگیركه‌رانى كوردستان دېموكراسىيان ئە‌زموون نه‌كردووه. دېموكراسىيش له‌ توركيه هېچكات هېچ خىرئىكى بۆ كورد نه‌بووه و ته‌نى دېموكراسىيه‌كى توركى بووه). قاسملوو كه‌ به‌ قوولئى باوه‌رى به‌ دېموكراسى هه‌يه باس له‌ دېموكراسى بۆ ئىران ده‌كات و كوردستان وه‌ك يه‌كه‌يه‌كى جوگرافىيى سياسى له‌به‌ر چاو ناگرى و باس له‌ مافى ديارىكردنى چاره‌نووس له‌ رىگه‌ی دېموكراتىكترين مېكانىزمى خۆى كه‌ رېفراندۆمى سه‌ربه‌خۆيه ناكا. له‌ حالئىكدا، ماناى په‌سه‌نى دېموكراسى هه‌مان سه‌روه‌يى خه‌لكه و ئە‌گەر باوه‌رمان به‌ دېموكراسىيى راسته‌قىنه هه‌بى پىويسته رىگه بۆ نه‌ته‌وه‌ی كورد خۆش بكه‌ين كه‌ خۆى له‌ ئازاديدا بريار له‌ چاره‌نووسى خۆى بدا نه‌ك ئە‌وه‌ی كه‌ چاره‌نووسه‌كه‌ى به‌ستىنه‌وه به‌ دېموكراسى له‌ناو نه‌ته‌وه‌يه‌كى تر دا.

۴-۳- كۆبه‌ند

له‌ لىكدانه‌وه‌ی كۆتاييدا ئە‌گەر وه‌ك ئە‌جىندا و ستراتيژى سياسى، ئۆتۆنۆمى بۆ كورد لای قاسملوو و خۆسه‌رىي دېموكراتى لای ئۆجالان تاوتوئى بكه‌ين ئە‌گەرچى ريشه‌يان له‌ دوو تيۆرى جياواز له‌ سۆسياليزم دايه وه‌لى ده‌ره‌نه‌جامه سياسىيه‌كه‌يان له‌ ئاستى كرده‌دا زۆر نزىك له‌ يه‌ك ده‌رده‌چى. به‌ واتايه‌كى تر، قاسملووش هه‌ر وه‌ك ئۆجالان پىشنيارى خودمختارى (خۆسه‌رى) بۆ كورد، سۆسياليزمى دېموكراتىك بۆ ئىران (نه‌ته‌وه‌ی دېموكراتىك بۆ توركيه و ئىران) و فيدراسىيۆنى رۆژه‌لاى نافيى (كۆنفيدرالىزمى دېموكراتىك بۆ رۆژه‌لاى نافيى) و له‌ كۆتاييشدا پرووخاندنى سه‌رمايه‌دارى (گۆرپىنى مۆدېرنىته‌ى كاپىتالىستى بۆ مۆدېرنىته‌ى دېموكراتىك)

دەکا. قاسملووش ھەر وەک ئۆجالان باس لہ پیکەوہ ژيانى گەلان دەکات لەپیناوە ناوبردنى ستمى مەرۆف لہ مەرۆف و چارەنۆسى نەتەوہى کورد گری دەداتەوہ بە لەناوبردنى ھەر جۆرە ستمیک لہ جیھاندا و ھەر وەھا، سەرکەفتنى بەرەى سۆسیالیزم. ھاوکات، کیشەىە کى جیددى لای ھەردووکیان ئەوہیە کە دیموکراسى بۆ تورکیا و ئێران تەنئى ئامرازیک نییە کە لہ رینگەى ئەم دیموکراسیەوہ کوردیش بە خودمۆختارى و خۆسەرى (دیموکراتیک) بگا بەلکوو جەخت دەکەنەوہ کە ئەمە پرنسیپیکە و دەبى دەولەت رەچاوى بکات. ئەمەش کیشەىە کى جیددى دەخوولقینى لہبەر ئەوہى کە ئەگەر باوەرمان بەمە ھەبى کە کورد نەتەوہىە کى جیاىە لہ تورک و فارس و ئارەب، کورد نابى ئەو مافە بە خۆى بەدا سیستەمى سیاسى بۆ ئەوان دیارى بکا، ھەر وەک نابى رینگە بەمانیش بدرى کە چارەنۆسى نەتەوہى کورد دیارى بکەن. ئەم دەرپرینەى ئۆجالان و قاسملوو (ناھۆشیارانە) لیکەوتەىە کى ئیمپریالیستى بەدوادایە؛ ئەویش ئەوہیە کە کورد قەرارە گووشار بختە سەر بۆ ئەوہى کە جۆرى سیستەمى سیاسیان بگۆرن. ئەمە لہ حالیکداىە کە ھەردووکیان دژى ئیمپریالیزمى رۆژافاین. لێرەدا ئەم پرسیارە دیتە ئاراوہ کە ئەگەر نەتەوہى داگیرکەر نەبەوہى «نەتەوہى دیموکراتیک» (ئۆجالان) یان دەولەتى دیموکراتیک (قاسملوو) دروست بکا ئایا ئەوہ مافى خۆیەتى یان نا؟ ئۆجالان بەردەوام باس لہ چارەسەرى دیموکراتیانە دەکات و قاسملووش جەختى تەواو لەسەر دیموکراسى دەکاتەوہ. لى ھەردووکیان بەسەر ئەم پرسیارەدا باز دەدەن کە بۆ ئەوہى کە نەتەوہى کورد بە دیموکراسى بگا بۆچى دەبى بەسەر دەنگ و ئیرادەى گشتى خودى نەتەوہى کورددا باز بدەین. لہ حالیکدا واتای راستەقینەى دیموکراسى ھەمان «سەرورەبى خەلک» ە. سەرەکیتىرین جیاوازی قاسملوو و ئۆجالان لەوانەىە ئەوہ بى کە قاسملوو دژایەتیی نەتەوہ دەولەت ناکا بەلکوو وەک سۆسیالیستەکانى ئەوکات پىی وایە کە نەتەوہ دەولەت جارى دەمىنى و دواتر لہ داھاتوودا کە سۆسیالیزم پەرە دەستىنى و پاشان لہ قوناغى کۆتاییدا کە کۆمۆنیزم دادەمەزرىت و بەجیھانى دەبیتەوہ، نەتەوہ دەولەت نامىنىت. لہ لیکدانەوہى کۆتاییدا، ئەوہى کە ئۆجالان و قاسملوو (بەھۆى چوارچىوہ تیۆرییە مارکسیستىیە کەیان) رەچاوى ناکەن ئەوہیە کە، دەولەت نوینەرى نەتەوہى بالادەستە نەک چینی بالادەست.

● ۵- پۆلیستی بازدانی پارادایمی^{۹۴} له بزاقی کوردستاندا

هه‌ر وه‌ک تا ئیستا له‌م وتاره‌دا شروقه‌ی کرا، سیاسه‌تی کورد له‌ژێر باندۆری قه‌یرانی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وايه‌تیدا نه‌یتوانیوه ئامانجه‌کانی خۆی بپیکێ. ئه‌و گریمانانه‌ که له‌ هه‌زری پۆشنیر، سیاسه‌توان و چالاکه‌ سیاسیه‌کانی کورد (به‌کاره‌ینه‌ره‌ پروفیشنه‌له‌کان) هه‌تا ئه‌فرۆ چۆ بوون و چاره‌سه‌ری پرسى کوردستانیان به‌ستوه‌ته‌وه به‌ چاره‌سه‌ری پرسه‌گه‌لیکی تر له‌ ئاستی جیهانی و ناوچه‌یی و نه‌ته‌وه‌کانی تر، پارادایمیکیان پیک هه‌یناوه که به‌ که‌لکوه‌رگرتن له‌ جیاکارییه‌ک که جه‌مال نه‌به‌ز (۲۰۰۷: ۱۹۹۸) کوردویه‌تی ناوی ده‌نیم «پارادایمی ریفۆرمخوای»، که له‌ پاش جه‌نگی جیهانی دووهمه‌وه ده‌ست پێ ده‌کا و ئیستاش به‌رده‌وامه‌.^{۹۵} نه‌به‌ز باس له‌ دوو جو‌ر بزوتنه‌وه‌ی کوردایه‌تی ده‌کات که به‌ بزوتنه‌وه‌ کلاسیکیه‌کان (به‌سه‌رکردایه‌تی ربه‌ره‌ کلاسیکه‌کان) و بزوتنه‌وه‌ ریفۆرمیستییه‌کان ناویان ده‌با. به‌ گۆیره‌ی ئه‌و، بزوتنه‌وه‌ کلاسیکه‌کان له‌ قۆناغی پێش-مۆدێرنه‌وه ده‌ستیان پێ کردوه‌ هه‌تا جه‌نگی جیهانی دووهم، له‌ کۆتاییشدا دواپین شو‌رش به‌سه‌رکردایه‌تی بارزانی، که شو‌رشی ئه‌یلوول بوو، له‌ هه‌فتاکاندا کۆتایی پێ هات. به‌ بۆچوونی ئه‌و، سه‌رکرده‌ کلاسیکه‌کان هه‌ولێ سه‌ربه‌خۆیی کوردستانیان ده‌دا. له‌ دواي جه‌نگی جیهانی دووهمه‌وه بزوتنه‌وه‌ کوردیه‌یه‌کان به‌سه‌رکردایه‌تی ئه‌و ربه‌ره‌نه‌ی که سه‌ر به‌ چینی هورده‌بورژوازی بوون ستراتیژی خودمختاری و فیدرالیان هه‌لبژارد، بۆیه‌ش ئه‌مان به‌ بزوتنه‌وه‌ی ریفۆرمخوای ناو ده‌با. ئه‌م قۆناغه‌ ده‌که‌وته‌ ناو «پارادایمی ریفۆرمخوای»یه‌وه. به‌ بۆچوونی نه‌به‌ز، به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ی سه‌رکرده‌ کلاسیکه‌کان، ئه‌و سه‌رکرده‌نه‌ که سه‌ر به‌ چینی هورده‌بورژوازیی کورد بوون شو‌رشی کوردیان به‌ره‌و بزوتنه‌وه‌ی ریفۆرمیستیانه‌ بردوه‌ (نه‌به‌ز، ۲۰۰۷: ۲۴۷-۲۵۱).

ئه‌ز له‌ته‌ک ئه‌م بۆچوونه‌دا هه‌م که بزوتنه‌وه‌ کلاسیکیه‌کان پالنه‌ری سه‌ربه‌خۆییان له‌ پشت بووه‌ و تیکه‌ل به‌ ریفۆرمخوای وه‌ک ئایدیۆلۆژی و هه‌ز نه‌ببون، وه‌لێ له‌ گه‌ل نه‌به‌زدا هاو‌پا نیم که سه‌ربه‌خۆیی بووێته ئامانجێکی دیاریکراو له‌ بزوتنه‌وه‌ کلاسیکیه‌کاندا، به‌و هۆکاره‌ی که له‌م به‌ستینه‌ میژوویه‌دا هۆشیاری نه‌ته‌وه‌یی کورد له‌و ئاسته‌دا نه‌بووه‌ که کورد وه‌ک پرۆژه‌یه‌کی ناسیۆنالیستی بیه‌وه‌ی ده‌وله‌ت دابه‌زرین. لێ

94- Paradigm shift

۹۵- تیگه‌ی پارادایم یه‌که‌م جار له‌ لایه‌ن تامس کون بۆ ویناکردنی پێشکه‌وتنی زانسته‌ ده‌کار خراوه. به‌پێی بۆچوونی کون (۱۹۶۲) له‌ کتیی «پیکه‌ته‌ی شو‌رشه‌ زانسته‌یه‌کان»دا، پارادایمه‌کان له‌ته‌ک یه‌کتردا پیک ناگیرین. وه‌ک کون باس ده‌کا سه‌ره‌تا «زانستیکی ئاسایی» هه‌یه، به‌لام ئه‌و زانسته‌ له‌ته‌ک کیشه‌گه‌لی زۆر ڕووبه‌روو ده‌بێته‌وه و ناتوانێ به‌رسفی ئه‌و پرسیا به‌داته‌وه که هاتوونه‌ ئاراوه. پسپۆران و به‌کاره‌ینه‌ره‌ پروفیشنه‌له‌کان ده‌که‌ونه‌ خۆ و وه‌لامی نوێتر بۆ پرسیا به‌دۆزنه‌وه، ئه‌مه‌ش ده‌بێته‌ هۆی ئه‌وه‌ی که «شو‌رشی زانستی» ڕوو بده‌ا. ئاوايه‌ که هه‌ر پارادایمێک له‌ زه‌مه‌نیکدا سه‌ر هه‌لده‌دا، په‌ره ده‌ستینێ و دواتریش کۆتایی پێ دێ. به‌م پرۆسه‌یه‌ ده‌گوترێ «بازدانی پارادایمی». ئه‌م زاراویه‌ وه‌ک چوارچۆیه‌یه‌کی تیوری له‌ زۆریه‌ی بواره‌کانی زانسته‌ مرییه‌کانیشدا ده‌کار خراوه. له‌ ئاستی پرسه‌گه‌لیکی سیاسیی و کۆمه‌لایه‌تیدا، به‌ گورتی، شیفتی پارادایمی ئاماره‌یه‌ به‌ شو‌رشێکی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی له‌ دینیایی خه‌لک و دامه‌زراوه‌ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌کاندا که گۆرانکارییه‌کی قوول به‌دواي خۆیدا دێتی.

لەتەك پۆلئىنبەندىيەكەدا ھاویرام و ئەو دوو قۆناغە بە دوو پارادایمى کلاسیك و ریفۆرمخووانە پۆلئىنبەندى دەكەم. لە پارادایمى ریفۆرمخووانەدا ئامانج گۆرانکاری لەناو سیستەمى دەولەتە داگیرکەرەکاندايە؛ واتە دابەشکردنى ھێز و دەسەلات (خۆسەرى و خودمۆختارى و ھەر قۆرمیكى تر لە دەسەلاتى لامەرکەزى یان ھەندى چاکسازى سیاسى و ئىدارى) و لە باشترین حالەتدا دابەشکردن و ھاوبەشکردنى سەرۆھرى سیاسىيە (فیدرالیزم). فیدرالیزمیش تەنئى سەرۆھرىيى نۆخۆیى دابىن دەکا و سەرۆھرىيى دەرەكى لە دەستى نەتەوھى بالادەستدا دەھێلئیتەو. بە واتایەكى تر، ئەم پارادایمە بەلگاندنەكەى ئەوھىيەكە نەتەوھى كورد پێویستە لە چوارچێوھى سنوورى سیاسى ئەو دەولەتانەدا چارەسەرى پرسى كوردستان بكا. ئەم پارادایمە خۆى لە دروشمى خودمۆختارى یان فیدرالیزم بۆ كوردستان و دیموكراسى بۆ دەولەتە داگیركەرەكاندا مانیفیست كردووە. ئەم پارادایمە لە دواى جەنگى جیھانىيى دووھەمەو دەستى پى كردووە و ھەتا ئىستاش بەھێزە. ئەم پارادایمە ھەرۆھە بەرھەمى زۆر رۆشنبرى كۆمونیست و سۆسیالیستەكە بە درێژایى نزیك لە شەش دەیە بالیان بەسەر سیاسەتى كوردستاندا كێشاوە. لە ئىستاشدا لە ھەموو بەرەكان، واتە سۆسیالیست، لیبرال، كانسێرفاتیست، ئىسلامیست، ئىكۆلۆژیست، فیمینیست و ھتد، لەناو ئەو پارادایمەدا پرسى كوردستان دەخوێننەو.

لە ئىستادا بزووتنەوھى كوردستان دابەش بوو بەسەر حیزب، گرووپ، دارودەستە، تاكەكەس، ئەنجومەن، چالاكى ناوھەناو و بەگشتى كۆمەلە، گرووپ و رێكخراوھى سیاسى جیاواز و چالاكى سەرەخۆ. لەگەڵ ئەوھەشدا، خەلكانىكى سیاسى و ناسیاسى لە ئاستى پانتایى گشتى دونیای واقیعى و دونیای مەجازى كوردیدا ھاتوونەتە ناو ئەم گۆرەپانەو. تاییەتمەندى سیاسى ئەم قۆناغە سەرلێشواوى فیکرى و نەبوونى ستراتیژىكى سیاسى دیاریكراو و ھەرۆھە بەھێزبوونى كۆمەلگای مەدەنییە بە نىسبەت ھێزە حیزبىيەكان (بە شێوھى پێژەيى). لەم پارادایمەدا، بریارى ریفیراندۆمى سەرەخۆى باشوور تەنیا بریارىكى سیاسى بوو كە لە دەرۆھى پارادایمى ریفۆرمخوایدا بوو. لە دەرۆھى ھێزە سیاسىيەكان، لە ئاستى بزووتنەوھى مەدەنى و رۆشنبرىدا جگە لە گوتارى ریفۆرمخوایى، گوتارى سەرەخۆیخوایى ھەيەلئى بە بەراورد لەتەك ھێزە كوردیەكاندا ھێزىكى ئەوتوى نییە. لەگەڵ ئەوھەشدا لەناو نەو نوێەكاندا ئەم گوتارە پۆزبەرۆژ بەھێزتر دەبێ. ئەوھى كە دیارە ئەوھى كە پارادایمى پێشوو رۆوبەرۆوى كۆمەلە پرسیارىكى جىددى بوو تەوھەكە ناتوانئى بەرسفیان بداتەو (واتا ھەك تەمس كون دەلئى زانستە ئاسایەكە تووشى قەیران بوو). ئەم نەتوانینە ئامازەيە بە دەسپێكى كۆتایى ئەم پارادایمە. «پارادایمى ریفۆرمخووانە» تووشى قەیران بوو و چىتر ناتوانئى وەلامدەرۆھى كۆمەلگای كوردستان بئى. ئەم پارادایمە ئەگەرچى فیدرالیزم یان چەشنىك لە فیدرالیزم ھەك مۆدیلێكى گشتى بۆ كورد سەیر دەكات بەلام بەلگاندنىكى وەھای پى نییە كە داكوكى لەو خواستەى بكا و پشتنەستوور بە ھىچ تیۆرىكى ئەوتوش نییە

ولە كرده شدا ھەر توشى ھەمان قەيرانە. بە كارھىنەرە پروفېشنالەكانى ئەم پارادايىمە چىتر توانايى تېۋرىزە كىردىن و قۇرمۇلە كىردىنى ئەم مۇدىلە سىياسىيەيان نەماو. پىشتىر بۇ ئەم مۇدىلە پاساۋى ئايدىۋلۇژىكى و ناسنامەيى ساختەي ئىرانى و توركيايى و ھتدە كار دەخرا كە ئىستا ئەم پاساۋگە لە وەك پىشوو برەيان نەماو. لەتەتبوونى حىزبەكان و نەگەيشتن بە ھىچ خالىكى ديارىكرا وەك دەسكەوتىكى ديار يەككە لەو نىشانانە كە ئەم شىۋازە لە حىزبايەتى وەلامدەرەو نىيە. ئەمەش ئاماژەيە بەوۋى كە ئەم پارادايىمە بەرەو گۇرپانە و پارادايىمىكى نوئ لە بزوتتەوۋى كوردستاندا سەر ھەلدەدا. ئەوۋى كە ئەم پارادايىمە چ پارادايىمىك دەبى و تايەتمەندىيەكانى چ دەبن پىرسارىكە كە پىۋىستە بە قوۋلى بىرى لى بىكەينەو. لىرەدا ئەو پىرسارە بە كراوۋى دەھىلمەو.

لەگەل ئەوۋەشدا كە نازانين تايەتمەندىيەكانى پارادايىمى نوئ چۇن دەبن، لە روانگەيەكى نۇرماتىقەوۋە دەتوانين لەسەر ئەوۋى كە چ باشترە و پىۋىستە چ بىكەين بەرھەقدانى ھزرى و سىياسى لە گۇرپەپانى رۇشنىرى و پانتايى گىشتى كوردستاندا ھەبى. ئەز لەتەك حاجىزادەدا ھاۋرام كە پىۋىستىمان بە تىپەركىردى قۇناغى حىزبايەتتە بەرەو قۇناغى پۇست-حىزبايەتى. حاجىزادە (۲۰۱۸: ۱۲۱) بە كورتى ئاماژەي بە پىۋىستى رەچاۋكىردى رۋانگەي پۇست-حىزبى لە چۈرچىۋەي گەرانەوۋە بۇ ديارىكردى مافى چارەي خۇ نوۋسىن وەكوو وەدەستەپنە سەرۋەرىي نەتەوۋىي^{۹۶} كىردوۋە. وەك ئەو باسى دەكا ئەم رۋانگەيە بە واتاي لادانى حىزبەكان، ترس لە حىزبايەتى يان دژايەتى لەتەك حىزبايەتتەندىيە بەلكوۋ سىياسەت وادەخۋازى كە سەرەخۋىي بۇ كورد بگەرىندىرەتەوۋە. بۇ ئەم مەبەستەش پىۋىستە «لە حىزبايەتتەوۋە بەرەو بزوتتەوۋە» ھەنگاۋ ھەلپنن. تايەتمەندىيەكانى ئەو رۋانگەيە برىتين لە: «نەتەوۋە-جىھان-تەوۋەرى، دىدى سەرۋە-حىزبى، سەرۋە-سۋور[ە دەستكردەكان]، سەرۋە-پىكھاتەگەرايى^{۹۷}، لىكنىكبۈنەوۋە سىياسى^{۹۸} و بەرزكردنەوۋە رەۋىشتى دىموكراتىك». لە سۇنكەيەكى ھاۋشىۋەو، مەن سەرەخۋىيخۋازى، يەكگرتوۋىيخۋازى (لە ئاستى كوردستاندا)، و بازدان لە «رۇشنىرى حىزبى» يەوۋە بۇ «رۇشنىرى ئازاد»^{۹۹} و ھەنگاۋنان بەرەو بزوتتەوۋەكى جەماۋەرى، وەك چۈر تايەتمەندىيە سەرەكىي پىۋىست بۇ بازدانى پارادايىمى دەزانم. پارادايىمى ھەنوۋكە لە ئاستى تىۋر و كىردەدا لە بىنەستدايە و تىچۋوى يەكجار زۇرى بەدۋادا بوۋە و تىچۋوى زىاترىش دەدا. وىناچى دەسكەوتىكى ئەوتۇشى ھەبى، ھەرۋەك تائىستاش دەستكەوتىكى ئەوتۇي نەبوۋە. بۇ دەربازبوون لەم پارادايىمە پىۋىستىمان بە دامەزراندن و پتەۋكىردى گوتارى سەرەخۋىيخۋازى ھەيەكە

96- National sovereignty

97- Post-structuralism

98- Political convergence

۹۹- مەبەست لە رۇشنىرى حىزبى ئەو جۇرە لە رۇشنىرە كە بىر كىردنەوۋە و رەخەگرتن بە باش دەزانى بە مەرجىك لە چۈرچىۋەي حىزبايەتى تىپەنەبى، واتە ئەقلى چۈرچىۋەدار دەكات بە ناسنامە و بەرۋەندىيە حىزبىكى تايەتەوۋە. رۇشنىرى ئازاد رۇشنىرىكە كە خۇي تەنبا دەبەستتەوۋە بە ئەقلى ئازادەوۋە. رەۋىتى رۇشنىرى كوردى ھاۋچەرخ لە رۇشنىرى حىزبى بوۋە.

بە ھەر و «پارادایمی سەر بە خۆییخوازی» پڕۆین .بۆ ئەم مەبەستەش دەکری ئەم پێشنیارانە بیر بکەینەو:

-وێک یەک نەتەوێ رووبەر ووی داگیرکاری نەتەوێیی بێنەو. کورد خۆی بە دەستی خۆی بە پەتە کردنەوێ ناسنامە داگیرکەرانی یارمەتی پەرتەوازەبوونی خۆی دەدا. نەتەوێیەکی گەورە وێک کورد ئەگەر ھێز و توانایی خۆی بناسێ دەتوانێ بەرپەرچی داگیرکاری بداتەو. بەس ئەگەر کورد بە شیوەی جیا جیا و ھەر کام لە چوارچێوەی حیزبێکدا و ئەویش تەنیا لە بەشیکی کوردستان خەبات بکەن نەک دەرفەتێ داگیرکاری نایەن بەلکوو ھاوکیشەیی سیاسی ناوچەکە وادەخوازی کە لە کۆتاییدا ھێزە کوردییەکان دژی یەکتەریش بوەستەو.

-سەر بە خۆیی نەتەوێی وێک ئامانجی ستراتیژیک دەسنیشان بکری ئەگەر تەنانەت جوۆری تاکتیک و کایەیی سیاسی کورد جیاواز بێ لە ھەر بەشیکی کوردستان. بەبێ دەستیانکردنی سەر بە خۆیی کورد ناتوانی یەگرتوو بێ. نەتەوێ کورد بە شیوازی جوۆراو جوۆر پەرتەوازە بوو و تەنیا سەر بە خۆیی وێک ئامانجێکی نەتەوێیی دەتوانی یەگرتوویی پاریزی.

-له قوناغی بزووتنه وهی حیزبایه تیه وه به رهو بزافیککی جه ماوه وری کومه لایه تی سیاسی هه نگا و بنیین. واته خه بات بۆ سه ره به خوئی ته نیا نه به سترته وه به حیزبه سیاسییه کان (که ویناچی بهم زووانه ئه جیندای سیاسی سه ره به خوئی پهیره و بکه ن) به لک وو سه ره به خوئی بکریته ئه جیندای بزووتنه وه یه کی جه ماوه وری که هه موو کومه لانی خه لکی کوردستان تیایدا به شدار بن. بزووتنه وه یه ک که حیزبه کانیش رۆلکی گزنگیان هه بی تیایدا. واته، حیزب به شیک بی له بزووتنه وه نه ک بزووتنه وه به شیک بی له حیزب.

- پڻ ڏسڻ وارا ڪاٺي ڪورڊ ده ڪري له چوار چيو هي پڻ ڪراوي نه ته ويڊا ڪور و ڪو مهل ڊايمه زرين و خويان له هر هاو ڪاريه ڪ له گهل پڻ ڪراوه گهلي سهر به نه ته وه بالا ده سته ڪان پاري زن. به واتايه ڪي تر، به جي نزيڪيون نه وه له پي ته ختي ده وله تاني تر، هه ولي نزيڪيون نه وه له به ڪتر بدن و له ته ڪ به ڪتر ڊاواو ڪاري و هه ره وزي نه ته وه پي ڪن.

روشنییر، نوخبه و کهسایه تییه پروفیشناله کانی کورد پیویسته «کۆمهلهی مه عریفی»^{۱۰۰} دابمه زرین بۆئه وهی

۱۰۰-Epistemic community ئەم زاراۋەبە يەكەم جار لە لايەن پیتەر ھاس (۱۹۹۲) فۆرمولە کرا. ئەو ۋە کوو ئامرازىكى تېۋرى بەكارى ھېتابۆ ئەۋەى كە باندۆرى ئەو پىسپۆرانه كە لەسەر بنەماى زانست (knowledge-based) كار دەكەن لە دارشتنى سىياسەت، نۆنەتە ۋە سىدا نشان بىدا.

پروشنیران رولیک کی گرنگیان له بزوتنه وه نه ته وه یه کانداه یه . وه ک نمونه یه ک له م کاریگریه له ناو نه ته وه یه کی بیده ولتدا برونه رولی روشنیران له ناسیو النزمی کاتالانه کان له قوناغی دیکاتوربی فرانکودا:

Guibernau, M. (2000). Nationalism and Intellectuals in Nations without States: The Catalan Case. *Political Studies*, 48(5), 989–1005. doi:10.1111/1467-9248.00291

گوپیپرنائو ههروه‌ها باس له گۆرانکارییه ک ده‌کا که له ۱۵ سالی پاریروودا له بزافی نه‌ته‌وه‌یی کاتالانه‌کاندا هاتو‌ته‌ ئاراه. ئه‌و ده‌لی که نه‌وه‌ی نویی کاتالانه‌کان له‌م ماوه‌یه‌دا به‌ره‌و خۆیخواری پۆیشتتون (Guibernau, ۲۰۱۵: ۵۴۴). بۆ وه‌رگێڕانی کوردیی ئه‌م وتاره‌ بروه‌:

زانست و مه‌عریفه‌ی پێویست بۆ ناسنامه و به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه به‌ره‌م به‌یشتن. ئه‌مه‌ش به‌ دامه‌زراندنی کۆمه‌ڵه‌ی جۆراوجۆر له‌ ژووری بیرکردنه‌وه^{١١}، ئه‌نجومه‌نی زانستی له‌ بواری جۆراوجۆردا، ناوه‌ندی توێژینه‌وه‌ی ستراتیژی و دامه‌زراندنی ته‌له‌فزیۆنی نه‌ته‌وه‌یی له‌ ئه‌ورووپا و میدیاگه‌لیکی نه‌ته‌وه‌یی تر ده‌گاته‌ ئه‌نجام. هه‌روه‌ها دامه‌زراندنی رێکخراوه‌ی نه‌ته‌وه‌یی خۆبێدکاران له‌ ناو کوردستان و له‌ ده‌ره‌وه‌ی کوردستان - به‌تایبه‌ت دامه‌زراندنی رێکخراوه‌ی نه‌ته‌وه‌یی خۆبێدکاری کورد له‌ نێوان خۆبێدکارانی کورد له‌ دیاسپۆرا. دامه‌زراندنی گۆڤاری زانستی و ئاکادیمی له‌ چوارچێوه‌ی پارادایمی سه‌ربه‌خۆیدا. جوول‌یه‌کی فیکری و سیاسیی له‌م جۆره‌ ده‌توانی هه‌نگاوێک بێ به‌ره‌و زیندووبوونه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و «شۆرشێ رۆشنکهری نه‌ته‌وه‌یی». شۆرشێک که‌ بناغه‌ی فیکری بزووتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کوردستان چێ بکا.

- نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌ دیاسپۆرا ده‌توانی له‌ ئاستی نێونه‌ته‌وه‌ییدا ده‌نگ له‌ پرسى بێده‌وه‌لتیی کورد به‌یشتن. ئه‌مه‌ هه‌م ئاستی چالاکیی ئاکادیمی هه‌م ئاستی چالاکیی سیاسى و مه‌ده‌نى ده‌گرێته‌وه. زۆر گرنگه‌ که‌ پرسى کوردستان له‌ ئاستی نێونه‌ته‌وه‌ییدا بکریته‌ رۆژه‌ف. هه‌ر له‌م پێناوه‌دا، پێویسته‌ هاوکاری ئۆرگانیک له‌ نێوان بزافى سه‌ربه‌خۆیخوازی کوردستان و نه‌ته‌وه بێده‌وه‌لته‌کانی تر دا چێ بێ. بێده‌وه‌لتی پرسىکی جیهانییه‌ و پێویستی به‌ هۆشیاری و هه‌لمه‌تیکى جیهانییه‌ بۆ ئه‌وه‌ی پرسه‌که‌ له‌ ئاستی نێونه‌ته‌وه‌ییدا بورووتی‌دری. قه‌تسمانه‌وه‌ی خه‌باتی نه‌ته‌وه‌یی کورد له‌ نێوخۆی سنووره‌ کۆلۆنیاڵیستیه‌کاندا ده‌بیته‌ هۆی سه‌رکو‌تکردن و شکستی بزووتنه‌وه‌ی کوردستان. گرنگه‌ که‌ کورد دل‌خۆش به‌ «خه‌باتی په‌رله‌مانی» له‌ ناو ئه‌م ده‌وله‌تانه‌دا نه‌بێ و به‌ ته‌واوی سیاسه‌تی خۆی له‌ سیاسه‌تی دوژمنه‌کانی جیا بکاته‌وه.

١-٥- کۆنگره‌ی نیشتمانی کوردستان

هه‌موو نه‌ته‌وه‌یه‌ک پێویستی به‌ ناوه‌ندیکی نیشتمانی هه‌یه‌ که‌ خاوه‌نداریتی نه‌ته‌وه‌که‌ بکا. به‌تایبه‌تی که‌ نه‌ته‌وه‌کان پێویستیان به‌ بریاردان هه‌یه‌ له‌ زۆر بارودۆخی دژواردا. هه‌روه‌ها بۆ ده‌ستیشانکردنی ناسنامه و به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی، نه‌ته‌وه‌کان پێویستیان به‌ داموده‌زگای ده‌وله‌تی هه‌یه‌ که‌ له‌ ده‌وله‌تیکى نه‌ته‌وه‌ییدا دینه‌ دامه‌زراندن. بۆ نه‌ته‌وه‌ی کورد که‌ له‌ دۆخی بێده‌وله‌تیدا په‌رێه‌یه‌کی سیاسیی نه‌ته‌وه‌یی پێویستیه‌که‌ی حاشاهه‌لنه‌گره. ئه‌م رێکخراوه‌یه‌ ده‌توانی بێته‌ ناوه‌ندیکی به‌هێز که‌ ئاراسته‌ی دروست به‌ سیاسه‌تی کورد بدات. به‌تایبه‌ت که‌ له‌ دنیای ئه‌م‌رۆدا په‌یوه‌ندیگرتن زۆر سانا بووه‌ته‌وه‌ و ده‌کری و ده‌کری و ده‌کری به‌ هێز

مۆنتیس‌ترا، گوئی‌رنائو (٢٠٢٠). دیاریکردنی چاره‌نووس له‌ سه‌ده‌ی بیست و یه‌که‌مدا (وه‌رگێڕ: رێزان عه‌بدوڵلاهی). گۆڤاری پۆلیتیا. ژماره‌ی چوارهم.

و ئیراده‌یه‌که‌ی نه‌ته‌وه‌ییانه‌ بچینه‌ ناو گریه‌ستیک‌ی کۆمه‌لایه‌تی سیاسی. به‌چه‌شنیک‌ که‌ بوونی خۆمان وه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌کی دێرین و گه‌وره‌ مانیفیست بکه‌ین. کورد ئه‌گه‌ر یه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌ پێویسته‌ گریه‌ستیک‌ی نه‌ته‌وه‌یشی هه‌بێ. له‌ دنیای نویدا نه‌ته‌وه‌یه‌ک ناتوانی وه‌ک یه‌ک نه‌ته‌وه‌ بمینێ ئه‌گه‌ر گریه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی و ئامانجی و خه‌یالی نه‌ته‌وه‌یی هاوبه‌ش و دیاریکراوی نه‌بێ له‌نیۆ خۆیدا. جیهان به‌خیرایی له‌گۆراندایه‌ و نه‌ته‌وه‌ی کوردیش له‌به‌رده‌م ده‌رفه‌ت و هه‌ره‌شه‌ی زۆردا. گرنه‌گرتین فاکته‌ر له‌ دیاریکردنی چاره‌نووسی کورد، هه‌ر هێزی خوودی نه‌ته‌وه‌ی کورده‌. کاتییک‌ باس له‌ چاره‌نووسی کوردیش ده‌که‌ین، بێ گومان گرنه‌گی رۆلی نوخه‌ی فیکری و سیاسیی کورد ده‌رده‌که‌وێ. ئه‌مه‌ش به‌ دامه‌زراندنی کۆنگره‌یه‌کی نیشتمانی له‌ ئوروپا ده‌توانی ده‌ست پێ بکا.^{١٢} کۆنگره‌یه‌ک له‌ سه‌رووی حیزبایه‌تییه‌وه‌ که‌ حیزبه‌کانیش ئه‌ندامی ئه‌م کۆنگره‌یه‌ بن. بیرمه‌ند، پۆشنه‌یر و نوخه‌کانی هه‌زری و سیاسیی کورد له‌گه‌ڵ نوخه‌کانی تر (نوخه‌زانستی، ئابوری، میدیایی، هونه‌ری و ئه‌ده‌بی) له‌ چوارچۆیه‌ی پلاتفۆرمیک‌ی نه‌ته‌وه‌یدا ده‌کرێ کۆبینه‌وه‌. کۆنگره‌یه‌کی وه‌ها ده‌توانی کاریگه‌رییه‌کی یه‌که‌جار زۆر له‌سه‌ر رێکخه‌ستی ناوماڵی کورد هه‌بێ، به‌جۆریک‌ که‌ تا پاده‌یه‌کی زۆر یارمه‌تیده‌ری چاره‌سه‌ری قه‌یرانی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد ده‌بێ. ئه‌م کۆنگره‌یه‌ ده‌توانی بریاری چاره‌نووسه‌ساز له‌مه‌ر ناسنامه، ئاسایش و به‌رژه‌وندیی نه‌ته‌وه‌یی کورددا بدا و ئیراده‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد وه‌ک پێویست زیندوو بکاته‌وه‌ و که‌سییتی نه‌ته‌وه‌یی به‌ کورد به‌خشی. ئه‌م که‌سییتی نه‌ته‌وه‌یه‌ ئیراده‌ی نه‌ته‌وه‌یی به‌ کورد ده‌به‌خشی و هه‌ستی ده‌روونی و باوه‌ربه‌خۆیی ده‌گه‌رێنێته‌وه‌ بۆ مرۆفی کورد هه‌م له‌ ئاستی مافناسانه‌ گرنه‌گیه‌کی زۆری ده‌بێ وه‌ک نوینه‌رایه‌تی کوردستان. هه‌روها، ده‌توانی رۆلێکی گرنه‌گی نه‌ک هه‌ر له‌سه‌ر دیپلۆماسی کوردستان هه‌بێ به‌لکوو ئیمکانی دامه‌زراندنی هێزی نه‌ته‌وه‌یش بخوولقینێ. دامه‌زراندنی مالتی-میدیای نه‌ته‌وه‌یی وه‌ک لقیکی گرنه‌گی ئه‌م کۆنگره‌یه‌ یه‌کیک له‌ پێداویستییه‌ هه‌ره‌ سه‌ره‌کییه‌کانه‌ که‌ لانیکه‌م به‌ کوردی و ئینگلیزی بتوانی ده‌نگی کورد ئازادانه‌ به‌خۆی و به‌ جیهان بگه‌یه‌نێ.

١٠٢- بۆ زانیاری له‌باره‌ی کۆنگره‌یه‌کی هاوشێه‌ که‌ پێشتر هه‌ندێ که‌سایه‌تی نه‌ته‌وه‌یی دایانه‌مه‌زراندبوو بڕوانه‌: کاووسی، سه‌روان (٢٠١٩). هه‌قه‌یه‌قین له‌گه‌ڵ سه‌ران کاوسی. گۆفاری پۆلیتیکا. ژماره‌ی ٣. ل. ٦٣-٧٥

● دەرئەنجام

ناسنامە‌ی نەتە‌وەیی وە‌ک دیاردە‌یە‌کی هە‌ره‌ به‌‌هێز و سەرە‌کی، فاکتەرێ‌کی گ‌رنگە‌ له‌ خۆ‌پێناسە‌کردنی م‌رۆ‌فی سەر‌ده‌م. لا‌وا‌زکردن و له‌‌نا‌وبردنی ناسنامە‌ی نەتە‌وەیی نەتە‌وە‌یه‌ک په‌یوه‌ندی پ‌استه‌وخۆ‌ی به‌ لا‌وا‌زکردن و له‌‌م‌رۆ‌فخستنی ئە‌ندامە‌کانی ئە‌و نەتە‌وە‌یه‌ هە‌یه. پاراستن و گ‌ه‌شه‌پێدانی ک‌ولتور و ناسنامە‌ی نەتە‌وەیی په‌یوه‌ندی پ‌استه‌وخۆ‌ی به‌ خۆ‌ش‌ب‌ژێوی، ک‌ه‌رامە‌ت و سە‌نگە‌خودی^{١٣} تاکە‌کانی سەر‌ به‌م نەتە‌وە‌یه‌ هە‌یه. ک‌ورد وە‌ک نەتە‌وە‌یه‌کی بێ‌ده‌وڵە‌ت به‌ ق‌وولێ‌ تووشی لا‌وا‌زی ناسنامە‌ی نەتە‌وەیی هات‌وو‌ه. سیاسە‌تی ها‌وچه‌رخ‌ی ک‌ورد به‌‌هۆ‌ی ئە‌م ق‌ه‌یرانه‌وه‌ به‌‌ل‌ا‌ر‌پ‌دا‌چوونی زۆ‌ری به‌ خۆ‌یه‌وه‌ ب‌ینیوه‌؛ به‌‌جۆ‌ری‌ک که‌ له‌ ئ‌یستادا‌گوتاری سیاس‌ی ک‌ورد زۆ‌ر ئ‌الۆ‌ز و سەر‌ل‌یش‌ی‌واوه‌. م‌رۆ‌ف و نەتە‌و‌ه‌ی ک‌ورد نە‌ک ته‌ن‌یا تابه‌‌تمە‌ندییه‌کانی خۆ‌ی نه‌ناسیوه‌ به‌‌ل‌کوو زۆ‌ری‌ک له‌ نو‌خ‌به‌ سیاس‌یه‌کانی ک‌ورد ه‌یشتا‌له‌ ن‌ی‌وان ناسنامە‌ی ک‌وردستانی‌وون و سەر‌ به‌ ده‌وڵە‌تی با‌ل‌اده‌ست‌بو‌ندا (وه‌ک ئ‌یرانی‌وون، تورکیایی‌وون و ه‌ت‌د) خۆ‌یان یه‌ ک‌لانه‌‌کرد‌وو‌ه‌ته‌وه‌. له‌ نه‌بوونی پ‌ێناسه‌یه‌کی در‌وست له‌م ناسنامە‌یه‌ش، ده‌ست‌ن‌شان‌کردنی به‌‌ر‌ژه‌وه‌ندی نەتە‌و‌ه‌یی و دا‌ر‌شتنی سیاسە‌تی نەتە‌و‌ه‌یی بۆ ک‌ورد بو‌وه‌ته‌ کار‌ی‌کی ئە‌سته‌م. بۆ‌یه‌ش، له‌م وت‌اره‌دا له‌ سەر‌ ئە‌وه‌ جه‌خت ک‌رایه‌وه‌ که‌ پ‌ی‌ویسته‌ په‌‌خ‌نه‌‌گرانه‌ پ‌و‌به‌‌پ‌ووی بز‌ووتنه‌وه‌ی ک‌وردستان ب‌ینه‌وه‌ و پ‌یدا‌چ‌و‌نه‌وه‌ به‌ پ‌ێناسه‌ی خۆ‌مان‌دا ب‌که‌ینه‌وه‌. واته‌ به‌ ت‌ی‌روته‌سه‌لی و به‌ شی‌وه‌یه‌کی پ‌وون و پ‌ته‌و به‌‌رس‌فی ئ‌یمه‌ ک‌ین، ئ‌یمه‌ چ‌ین، و چ‌یمان ده‌و‌ی، ب‌ده‌ینه‌وه‌.

ق‌ه‌یرانی ناسنامە‌ی ک‌ورد پ‌یشه‌ی له‌ نه‌بوونی وش‌یاری نەتە‌و‌ه‌ی‌دا‌یه. واته‌ له‌ نه‌بوونی خۆ‌ناس‌ین‌دا، ک‌ورد نه‌ خۆ‌ی، نه‌ ئە‌وه‌ی تره‌‌کانی و نه‌ ج‌یهانی سەر‌ده‌می باش نه‌ناسیوه‌. ئە‌مه‌ش وا‌ده‌کا که‌ ک‌ورد به‌ ج‌یگه‌ی ئە‌وه‌ی وە‌ک یه‌ک نەتە‌و‌ه‌ به‌‌ده‌و‌ای پ‌زگ‌ار‌کردنی خاکی ک‌وردستان‌دا ب‌ی و ه‌ه‌ول بۆ دیار‌یک‌کردنی پ‌یگه‌ی خۆ‌ی له‌ ج‌یهان‌دا‌دا، به‌ شو‌ین ئ‌ایدیۆ‌لۆژی و مۆ‌دی‌لی سیاس‌ی ب‌یکه‌‌ل‌ک‌دا‌یه که‌ بو‌ونه‌ هۆ‌ی سەر‌ل‌یش‌ی‌وا‌ویی سیاس‌ی. ئە‌م ئ‌الۆ‌زییه‌ له‌ پ‌ێناسه‌کردنی «پ‌رسی ک‌وردستان»‌دا به‌ پ‌وونی له‌ گوتاری سیاس‌ی ب‌یرمه‌ند، پ‌ۆشن‌یر، ر‌یبه‌ر و نو‌خ‌به‌ سیاس‌یه‌کانی ک‌ورد‌دا دیاره‌ کات‌یک پ‌رسی ک‌ورد ده‌به‌‌سته‌وه‌ به‌ ئ‌ایدیۆ‌لۆژی‌ا‌کانی سەر‌ده‌م و د‌یموک‌رات‌یزه‌کردنی ده‌وڵە‌ته‌ داگیر‌ک‌ه‌ره‌کان. له‌ ح‌ال‌یک‌دا، په‌یوه‌ندییه‌کی پ‌استه‌وخۆ‌ له‌ ن‌ی‌وان پ‌رسی سەر‌وه‌ری به‌‌سه‌ر خا‌ک‌دا‌له‌ته‌ک ئە‌م ئ‌ایدیۆ‌لۆژیانه‌ نیه‌. له‌ کات‌یک‌دا که‌ سیاسە‌ت به‌ پ‌ێناسه‌ و ج‌یا‌کاری «ئ‌یمه‌» و «ئ‌ه‌وان» ده‌ست پ‌ی ده‌کا ئۆ‌جالان و ق‌اسملوو ه‌ه‌ولێ‌ ل‌یل‌کردنی ئە‌م ه‌یل‌ه‌ ده‌دن و ناسنامە‌ی نەتە‌و‌ه‌یی ک‌ورد له‌وه‌ی که‌ ه‌یه‌ ئ‌الۆ‌زتر ده‌که‌ن. «پ‌رسی ک‌وردستان» پ‌رسی‌کی نەتە‌و‌ه‌یه‌ که‌ چاره‌سه‌رییه‌کی نەتە‌و‌ه‌یی پ‌ی‌ویسته‌؛ واته‌ پ‌زگ‌اری ک‌وردستان. بۆ ئە‌م مه‌به‌‌سته‌ش با‌س له‌ پ‌ی‌ویستی ت‌ی‌په‌‌راندنی «پ‌ارادایمی ر‌یفۆ‌رم‌خ‌وا‌زی» به‌‌روه «پ‌ارادایمی سەر‌به‌‌خ‌و‌ی‌خ‌وا‌زی»

کرا. له‌م پێناوه‌شدا، سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی که ده‌کرێ زۆر پرۆژه‌ی کوردستانیمان هه‌بێ، له‌ سه‌رووی هه‌موویانه‌وه پێویستیمان به‌ کۆنگره‌یه‌کی نیشتمانیی کوردستانه‌ که له‌ ئوروپا دابمه‌زری و ئاراسته‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی به‌ سیاسه‌تی کورد بدا به‌ چه‌شنیک که نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌ سه‌رلێشیاوایی سیاسی ده‌رباز بکا.

● ژێده‌ره‌کان کوردیه‌کان

ئه‌حمه‌دی، ئیدریس (٢٠٠٨). له‌ هه‌نگه‌وه‌ هه‌تا قاسملوو: به‌ره‌و کۆنگره‌ی ١٤ و تازه‌کردنه‌وه‌ی «سۆسیالیزمی دیموکراتیک». وه‌شانی بلاوکراوه‌ له‌ ئینته‌رنێتدا.

بازیار، سه‌میل (٢٠١٩). خۆینده‌وه‌یه‌کی نوێ بۆ سۆسیالیزمی دیموکراتیک (کۆکردنه‌وه‌ و ئاماده‌کردنی ره‌حمان نه‌قشی). ماله‌په‌ری کورد و کوردستان. ئینته‌رنێت.

بێشکچی ئیسماعیل (٢٠٠٢). کوردستان کۆلۆنیه‌کی نیوده‌له‌تی (وه‌رگیر: هه‌مه‌ په‌شید). ده‌زگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م. سه‌لیمانی.

قاسملوو، عه‌بدوله‌رحمان (١٣٨٤ [٢٠٠٦]). تاڤگه‌ی هه‌قیقه‌ت؛ به‌شیک له‌ به‌ره‌مه‌کانی دوکتور قاسملوو. به‌رگی دووه‌م (کۆکردنه‌وه‌ی کاوه‌ به‌هرامی). سه‌لیمانی.

قاسملوو، عه‌بدوله‌رحمان (٢٠٠٣). کورته‌باس (نوو سینه‌وه‌و ئاماده‌کردنی: سه‌لاح شه‌شه‌). سوید.

قاسملوو، عه‌بدوله‌رحمان (٢٠٠٤ [١٩٧٣]). کوردستان و کورد (وه‌رگیر: عه‌بدوڵا هه‌سه‌ن زاده‌). سوید.

نه‌به‌ز، جه‌مال (٢٠٠٧). ناسنامه‌ و کێشه‌ی ناسیۆنالی کورد له‌ چه‌ند سه‌مینار و کۆڕیکی زانستیدا؛ کۆبه‌ره‌م ژماره‌ ٤. چاپخانه‌ی مناره‌. چاپی دووه‌م. هه‌ولێر.

نه‌به‌ز، جه‌مال (١٩٧٢). کوردستان و شو‌رشه‌که‌ی؛ کۆبه‌ره‌م ١ (وه‌رگیر: کوردۆ). نوکسه‌. ئالمان.

● ژێده‌ره‌ ئینگلیزییه‌کان

Buchanan Allen (2003). The Making and Unmaking Boundaries: What Liberalism Has to Say in Moore Margaret and Buchanan Allen (eds.). States, Nations and Borders; The Ethics of Making Borders. Cambridge University Press: Cambridge. pp. 231-261

Buchanan Allen (2007). Secession and Nationalism in Robert E. Goodin, Philip Pettit

and Thomas Pogge. second edititon (eds.). A companion to contemporary political philosophy.

Calhoun, Craig and Eliassi, Barzoo (2014), "Nationalism, Cosmopolitanism And Statelessness: An Interview With Craig Calhoun, Kurdish Studies, Volume: 2, No: 1, pp. 61-74, May 2014.

Calhoun, Criag and Elyasi Barzoo (2014). Nationalism, Casmopolitanism and Statelessness: An Interview with Craig Calhoun. Kurdish Studies. Volume: 2, No: 1, pp. 61 – 74

Canovan, Margaret. 1996. Nationhood and Political Theory. Cheltenham: Edward Elgar.

Castells, Manuel (1997). The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. II. Cambridge, Massachusetts; Oxford, UK: Blackwell.

Crick, Bernard. (1962). In defence of politics. London: Weidenfeld and Nicolson.

Frantz Fanon (1968). "Wretched of the Earth", Grove Press, New York.

Geertz, Clifford. 1973. The Interpretation of Cultures. London: Fontana.

Gerber, Damian & Shannon, Brincat. 2018. When Öcalan met Bookchin: The Kurdish Freedom Movement and the Political Theory of Democratic Confederalism, Geopolitics, DOI: 10.1080/14650045.2018.1508016

Giddens, Anthony (2009). Introduction to sociology. New York: Norton.

Guibernau Montserrat (1999). Nations Without States: Political Communities in the Global Age. Cambridge: Polity

Guibernau, Montserrat (2004). Anthony D. Smith on nations and national identity: a critical assessment in Nations and Nationalism 10 (1/2), 2004, 125–141.

Guibernau, Montserrat (2004). Anthony D. Smith on nations and national identity: a critical assessment in Nations and Nationalism 10 (1/2), 2004, 125–141.

Guibernau, Montserrat. 1999. Nations without States. Cambridge: Polity

Gutmann, Amy (2004). Identity in Democracy, Princeton University Press, Princeton.

Habermas, Jurgen (1994). Citizenship and National Identity in Steenbergen van Bart (ed.). The Concept of Citizenship. SAGE. London.

Heywood Andrew (2013). Politics. Politics. Houndmills, Basingstoke, England: Macmillan.

Heywood, Andrew (2004). Political Theory: An introduction. Houndmills, Basingstoke, England: Macmillan.

Heywood, Andrew (2012). Political Ideologies: An introduction. New York: St. Martin's Press.

Kymlicka Will (2000). Federalism and Secession: At Home and Abroad. Canadian Journal of Law & Jurisprudence. Volume 13, Issue 2 (SECESSION). July 2000. pp. 207-224. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0841820900000400>

Kymlicka, Will and Michael Jewkes and Jean-François Grégoire (2016). Models of Cit-

izenship, Inclusion and Empowerment: National Minorities, Immigrants and Animals? An Interview with Will Kymlicka. *Political Theory*, Vol. 44, No. 3 (June 2016), pp. 394-409.

Kymlicka, Will. 1995. *Multicultural citizenship: a liberal theory of minority rights*. Oxford: Clarendon Press.

Lasswell, Harold. D. (1936). *Politics; who gets what, when, how*. New York: Whittlesey House.

Markell, Patchen. 2003. *Bound by Recognition*. Princeton, N.J: Princeton University Press.

Matin, Kamran. 2019. *Democratic Confederalism and Societal Multiplicity: A Sympathetic Critique of Abdullah Öcalan's State Theory, Geopolitics*, DOI: 10.1080/14650045.2019.1688785

Miller, David. 1995. *On Nationality*. Oxford: Oxford University Press. New York.

Miller, David. 2007. *National responsibility and Global Justice*. Oxford: Oxford University Press. New York.

Moore Margaret. 1997. *On National Self-Determination*. *Political Studies*. XLV 900-913

Moore Margaret. 2014. *A Political Theory of Territory*. Oxford: Oxford University Press.

O'balance, Edgar (1996). *The Kurdish Struggle 1920-94*. Plagrave Macmillan. New York.

O'Leary Brendan (2014). *The Federalization of Iraq and Break-up of Iraq in Kymlicka Will and Pfohl Eva (eds.) Multiculturalism and Minority Rights in the Arab World*. Oxford University Press: Oxford. pp. 219-249.

Ocalan Abdullah (1998). «We Are Fighting Turks Everywhere». *Middle East Quarterly* 5(2), Jun 1998, 79-85. Available at: <https://www.meforum.org/399/abdullah-ocalan-we-are-fighting-turks-everywhere>.

Ocalan, Abdollah (2011). *Democratic Confederalism*. International Initiative. London, Cologne.

Ocalan, Abdollah (2017). *Democratic Nation*, International Initiative Edition. International Initiative in cooperation with Mesopotamian Publishers, Neuss.

Ormerod J. R (2008). *The History and Ideas of Marxism: The Relevance for OR*. *The Journal of the Operational Research Society*. Vol. 59, No. 12 (Dec., 2008), pp. 1573-1590

Ozcan Ali Kemal (2006). *Turkey's Kurds; A theoretical analysis of the PKK and Abdullah Ocalan*. Routledge Advances in Middle East Studies. London.

Smith, Anthony D. 1986. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell.

Smith, Anthony D. 1991. *National Identity*. London: Penguin.

Smith, Joel, «Self-Consciousness», *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), forthcoming URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/self-consciousness/>>.

Tamir, Yael (1993), *Liberal Nationalism* (Princeton University Press, Princeton).

Taylor, Charles, Amy Gutmann, and Charles Taylor. 1994. *Multiculturalism: examining*

the politics of recognition. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Wellman, Christopher. 2005. A Theory of Secession: The Case for Political Self-Determination. Cambridge University Press. New York.

● ژێده‌ره فارسییه‌کان

اوجالان، عبدالله (٢٠١٩). مانیفست تمدن دموکراتیک؛ دوره پنچ جلدی. چاپ سوم. مرکز نشر و آثار اندیشه‌های عبدالله اوجالان.

حاجی‌زاده، جلال (١٣٨٩). تبیین نظریه‌ی کنفدرالیسم دموکراتیک خلق‌ها در سپهر اندیشه‌های سیاسی اوجالان. فصلنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی پژوهش. سال پنجم. شماره ١٤ و ١٥ و ١٦ / بهار، تابستان و پاییز ١٣٨٩. صص ٣٠٥-٣٣٥.

حاجی‌زاده، جه‌لال (٢٠٢٠). گۆفاری ئه‌لکترۆنی پۆلیتیا. دۆسیه‌ی تاییه‌تی پۆلیتیا بۆ جه‌لال حاجی‌زاده؛ پامان و زه‌ینی کوردی.

کوچرا، کریس (١٣٧٧). یونسی، ابراهیم. جنبش ملی کرد. موسسه انتشارات نگاه. چاپ دوم. تهران.

ولاتپاریزی له روانگه‌ی فمینیستیه‌وه

فه‌خریه ئادسای

له‌م سالانه‌ی دواییدا له‌ ناو کوردانی باکور ناسنامه‌ی ژن بوون رۆژ له‌دوای رۆژ زیاتر گه‌شه و پێشکه‌وتنی به‌ خۆیه‌وه‌ بینیه‌وه‌ به‌لام ئه‌و کاتانه‌ی سه‌یری هه‌وآل و لیکدانه‌وه‌کان سه‌بارت به‌ ژنه‌ سیاسیه‌کانی کورد ده‌که‌ین یان به‌ گشتی کاتییک ئه‌روانینه‌ وتاری سیاسیه‌کانی کورد، ئه‌بینن ناسینه‌ی کوردبونی ژنانی کورد به‌ره‌ به‌ره‌ و کزی هه‌نگاوی ناوه‌ وه‌ک هۆکاریش باسی ئه‌وه‌ ئه‌کری که‌ نه‌ته‌وه‌خواری یان سیاسه‌تی ناسنامه‌ له‌ هه‌مبه‌ر فاشیزم یان مافی ژنانه‌ نه‌ته‌وه‌خواری و فیمینیزم قه‌ت ناتوانن پێکه‌وه‌ ته‌با بن. فیمینیزم و نه‌ته‌وه‌خواری له‌ دژی یه‌کن، به‌رژه‌وندی نه‌ته‌وه‌یی یان ته‌فگه‌ره‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کان به‌رده‌وام مافه‌کانی ژنان هه‌لده‌په‌سێرن یان ئاسته‌نگیان له‌به‌ر ده‌م پێکدێن. له‌ لایه‌کی ته‌روه‌ له‌ ناو ده‌قی کوردستان و کورده‌کاندا، سیاسه‌تی ناسینه‌یی و نه‌ته‌وه‌خواری وه‌ک په‌گه‌ز په‌ره‌ستی پێناسه‌ی بۆ ئه‌کریت. هه‌ر دووکیانیش په‌یوه‌ندییه‌ سیاسی، دیرۆکی و کۆمه‌لایه‌تیه‌کانی خۆیان بریوه‌ به‌ کورده‌کان ئه‌وتری که‌ پێویسته‌ له‌ هه‌ر دووکیان دوور بکه‌ونه‌وه‌. له‌م وتاره‌دا له‌سه‌ر ئه‌مه‌ پێداگری ئه‌که‌م که‌ به‌رژه‌وندی فیمینستی و نه‌ته‌وه‌یی دژایه‌تیان له‌ گه‌ل یه‌کتردا نییه‌. له‌ ناو ده‌قی کوردستانیشدا روانگه‌ی به‌رژه‌وندیه‌ فیمینیسته‌کان پالپشتی له‌ روانگه‌ نه‌ته‌وه‌ په‌روه‌ریه‌کان ئه‌که‌ن. هۆکاری ئه‌وه‌یکه‌ من نه‌ته‌وه‌خواری ئه‌که‌مه‌ مژاری سه‌ره‌کی ئه‌م باسه‌ ئه‌مه‌یه‌: له‌به‌ر ئه‌وه‌یکه‌ ئه‌م تیگه‌ یان چه‌مکه‌ به‌رده‌وام دوور له‌ په‌یوه‌ندییه‌کانی خۆی رافه‌ و نرخاندنی بۆ ئه‌کری، به‌ مانای

نەرینی بارگای ئەکریت و زۆرینه‌ی کوردەکان ناتوانن یان شەرم ئەکەن راشکاوانە ئەمە دەریڤن یان بیاریزن. من هەول ئەدەم ئەم بێدەنگیە بشکێتم. لەناو سازى و ریکخستنه‌کانی کوردان یان ئەو دام و دەزگایانەى خۆیان نزیک لە کوردەکان نیشان ئەدەن، لەناو سیمینار، کۆنفرانس و پەنیلەکان و... یان چاپەمەنى کوردەکاندا، ئەم بابەتە قەت نەبوو بە رۆژەف یان هەندیک حەز ناکەن کە بێتە ناو رۆژەف و بەردەوام خراوتە دەرەوێ مشت و مەرەکان. تەنانەت گەر هاتبێتە ناو رۆژەفیشەو، تەنیا بە مەبەستی مەحکومکردن یان رەشکردنی بوو. زۆربەى ئەکادیمیە کوردەکانیش جیاواز لە سیاستخانه کوردەکان بێر لەمە ناکەنەو و هەر بەم هۆکارەشەو ئەم مزارە بە شیوازیکى چەن لایەنەو مەشتومرێ لەسەر نەکراو.

وەک ژنیکی کورد من لەسەر ئەم باوەڕەم کە بە جێی ئەوێکە ئیمە فیمینیزم و نەتەوخوازی وەک دوو چەمکی هاودژ وینا بکەین، پێویستە لە سەر هەر دوو تیگە بە وردی بێر بکەینەو و چارەسەری و دیسکۆرسی نوێیان بۆ بدۆزینەو. هۆکاری سەرەکی نوسینی ئەم وتارەش دەگەرێتەو بۆ مەترسی و ناپەزایەتی لەسەر سەرەلانی فیمینیزمیکى دژە و لا تپاریزی و تەنانەت دژ بە کوردایەتی. فیمینیزم و نەتەوخوازی ئەوێکە وەک دوو چەمکی هاودژ نیشان دەدەریڤن و دراو، ئەوێکە زۆریش دەوترێ بە هۆکاری سروشتی خۆیانەو، بەرژەوێکەکانیان لێک دوورن، گشت شەرەکان، پیکادانەکان، سەرکوتکاریەکان لە سەر بنەمای پەيوەندیە کۆمەلایەتی-سیاسی و دیرۆکی خۆیانەو دەپچڕێنرێن، هەر وەک ئەوێکە شەر و پیکادانەکان تەنیا لە نیوان رەگەزەکانی کۆمەلایەتی-دا هەیه، هەر چەشنە کێشەیه‌ک دادەبەزێتە سەر ئاستی پرسى ژنان و هەر رۆداویکیش لە پەيوەندی لە گەل پرسى ژنان شروقه و باس دەکریت. زۆرترین کەسانیک کە ئەمە دووپات ئەکەنەو و پڕۆپاگانداى بۆ دەکەن رەوتى سەرەکیی سیاسەتی کورد و ئەو لایەنانەن کە لە ژێر هەژمۆنى ئەو رەوتەدان. بەلام ژنانى کورد لە دەرەوێ ئەم لایەنانە دەمێنەو و خاوەن دژە دیسکۆرس دەبن.

● پەيوەندی نیوان نەتەوخوازی و فیمینیزم

سەبارەت بە پەيوەندیەکانى نیوان فیمینیزم و نەتەوخوازی دوو روانگەى جیاواز لە ئارادان. لەسەر بنەمای روانگەى یەکەم، لەناو هەر دۆخ و مەرجێکدا بەرژەوێکە فیمینیزمى و نەتەوخوازی لە یەکتەر جیاوازن و دەرەتێ ئەمە نیە بەرژەوێکە جیاوازه‌کان پێک بگەن. چونکە نەتەوخوازی بە هۆی سروشتی بە رەگەزکراوی خۆی

به‌رده‌وام له دژي فیمینیزم و مافی ژنان به‌کار هاتوو. ^۱ پروانگه‌ی دوو هه‌میش بێ ته‌وه‌ی کیشه‌کانی نیوان ته‌م دوو پش‌تگویی بخات، بانگه‌شه‌ی ته‌مه‌ته‌کا که ناتوانی باسی پیک نه‌گه‌یشتنی ته‌مانه‌به‌هوی سروشتی [ته‌م دوو پرسه‌وه] بکریت. ^۲ به‌لکو بانگه‌شه‌ی ته‌مه‌ته‌کا لایه‌نه‌فیمینستی و نه‌ته‌وه‌خوازه‌کان ده‌توانن په‌یوه‌ندیان پیکه‌وه‌هه‌بێ و گه‌شه‌به‌یه‌کتر بده‌ن و یه‌کتر بگورن. له‌م وتاره‌دا پروانگه‌ی دوو هه‌م په‌سند ته‌کریت و ته‌م وتاره‌ پیوایه‌فیمینیزمی نه‌ته‌وه‌خواز ته‌نیا له‌سه‌ر بنه‌مای پوکی ژنان له‌ناو بزافه‌نه‌ته‌وه‌یه‌کان راوه‌سته‌ناکا، یان ته‌نیا خوی له‌مه‌دا ناخاته‌روو. ئامانجی ته‌وه‌نیه‌له‌پش‌تگویی سه‌ربه‌خویدا ژنان سه‌فه‌ربه‌ر ^۳ بکات. به‌پیی پروانگه‌ی خوی، ته‌و ژنانه‌ی بوونه‌ته‌قوربانی نه‌ته‌وه‌خوازیش پیناسه‌ته‌کا و به‌فه‌رمیان ته‌ناسی، به‌لام هاوکات و له‌مه‌ش گرینگتر، ته‌م پروانگه‌یه‌ته‌و ژنانه‌ی له‌سیبه‌ری نه‌ته‌وه‌و نه‌ته‌وه‌خوازیدا به‌هێزتر بوونه، ته‌وانیش به‌فه‌رمی ته‌ناسی و پیناسه‌یان ده‌کا و نه‌ته‌وه‌خوازی له‌دژي فیمینیزم سه‌ر له‌نوی پیناسه‌ده‌کاته‌وه. یانیش له‌جیاتیی ته‌وه‌یکه‌ نه‌ته‌وه‌خوازی له‌خوی دوور کاته‌وه، هه‌ول ده‌دا بیخاته‌ژیر کۆنترۆلی خۆیه‌وه‌و له‌سه‌ر ته‌م بنه‌مایه‌بیته‌خاوه‌ن و ته‌یه‌ک.

● نه‌ته‌وه‌و نه‌ته‌وه‌خوازی چیه‌؟

لیره‌دا پرسیاریکی سه‌ره‌کی دپته‌ئاراوه، نه‌ته‌وه‌و نه‌ته‌وه‌خوازی چیه‌و له‌سه‌ر کام بنه‌ما من لایه‌نگری له‌نه‌ته‌وه‌خوازی ته‌که‌م؟ له‌پروانگه‌ی منه‌وه، له‌پوخته‌ترین مانادا، بۆ تاک self یان خودپیتی هه‌ر چیه‌ک بێ، له‌سه‌رده‌می مۆدێرن‌دا بۆ کۆمه‌لگا، نه‌ته‌وه‌یه. نه‌ته‌وه‌ته‌نیا یه‌کیک له‌ناسنامه‌گشتیه‌کانی سه‌رده‌می مۆدێرنه‌. به‌هوی ته‌وه‌ی که‌هه‌ر که‌سیک خاوه‌نی self یان خودپیتی بێ ته‌توانی له‌گه‌ل که‌سانی تریشه‌وه‌ په‌یوه‌ندی هاوسان و به‌رامبه‌ر پیک بینی، ته‌و کۆمه‌لگایانه‌ی هاوکات له‌گه‌ل جیاوازی خۆیانه‌وه، له‌ده‌وری نرخه‌هاوبه‌شه‌کانیش کۆبو‌نه‌ته‌وه، له‌سیبه‌ری ناسینه‌ی گشتی به‌ریک‌خستن‌کراوی خۆیانه‌وه‌که‌ناوی نه‌ته‌وه‌ی

1- Kaplan, Gisela, "Feminism and Nationalism: The European Case", di nav Lois A. West, ed., *Feminist Nationalism*, Routledge, London, 1997; Nira Yural-Davis, *Cinsiyet ve Millet*, wer. Aysin Bektaş, weş. İletişim, Stenbol, 1997; Enloe, Cynthia, *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, Berkeley, University of California Press, Berkeley, 2000 [1989].

2- Herr, Ranjoo Seodu, "The Possibility of Nationalist Feminism", *Hypatia* 18:3, 2003 Yaz; Lois A. West, *Feminist Nationalism*, Routledge, London, 1997; Kim, Hee-Kang, "Should feminism transcend nationalism? A defense of femi-nist nationalism in South Korea", *Women's Studies International Forum* 32 (2009) 108–119.

3-Mobilization

4- Kim, n.n.b., r. 109.

له‌سەر نراوه-ئه‌توانن له‌گه‌ل نه‌ته‌وه‌کانی تردا، له‌هه‌لومه‌رجی وه‌ک یه‌ک، له‌به‌ستینکی هاوبه‌شدا به‌شدار بن و په‌یوه‌ندی هاوشان پیک بینن. به‌پیی وته‌ی موجهید بیلجی، ئه‌و مروفانه‌ی تیگه‌یشتنی نه‌ته‌وه‌ییان نه‌بی‌ت پارچه‌ییکی بچوکن و تاکی سه‌ربه‌خۆن که ریگایان ون ده‌که‌ن. له‌چاخی مۆدی‌رندا، نه‌ته‌وه‌ قوناخیکه و مروف ده‌بی پیی بگات. مروفه‌کان به‌پشتگیری یه‌کتر ئه‌بن به‌پارچه‌ییکی گه‌وره‌تر له‌خۆیان. پشتگیری ولایه‌نگری له‌ئیراده‌ی ئه‌وه‌یکه گه‌ره‌کیانه‌ بن به‌پارچه‌ییکی گه‌وره‌تر، یه‌کیک له‌مه‌رجه‌کانی دیموکراسیشه.^۵ دیموکراسی قوناخیک نیه که مروف وه‌کوو هه‌نگاوێک بتوانی به‌سەر نه‌ته‌وه‌بوونه‌وه‌ پاز بدات.

بی ئه‌وه‌یکه نه‌ته‌وه‌خوازیش - که له‌سەر بنه‌مای په‌یوه‌ندییه جیاوازیه کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌کان رهنگ و شیوازه‌کانی ده‌گۆریت- به‌مه‌ پشت گوێ، به‌م شیوازه‌ پیناسه‌ی ئه‌که‌م: ته‌واوته‌ی دیسکۆرس و پره‌کتیسی کولتوری، ئابوری، کۆمه‌لایه‌تی-سیاسی کۆمه‌لگایه‌ک به‌مه‌به‌ستی پیکه‌ینان و هینانه‌وه‌ی خود، ناسینه‌ی گشتی خود، ده‌رکه‌وتن له‌ژێرده‌ستی هیزه‌ کۆلۆنیاله‌کان، وه‌ده‌سته‌هینانی پیکه‌ییکیان سه‌ربه‌خۆیه. به‌پیناسه‌ی رانجۆس. هیر^۶ له‌کۆریای باشوره‌وه، ئه‌کرێ داکوکی له‌سەر ئه‌مه‌ بکریت که گشتی ئه‌م هزره، دیسکۆرس و چالاکیانه‌ بو پیکه‌ینانی هه‌ل و مه‌رجیکه که ئه‌ندامانی نه‌ته‌وه‌یه‌ک له‌ناو خۆیاندا وه‌ک یه‌ک و هاوسان بن و بو پیشخستنی خۆشگوزهرانی گشتی له‌ناو رکه‌به‌رایه‌تیدا بتوانن بژین.^۷ گه‌ر ئیمه له‌که‌شکۆلی زمانی خۆمانه‌وه که‌لک وه‌ربگرین، ده‌کرێ ئاماژه‌ بکریته‌ سه‌ر ئه‌مه؛ شیوازی گشتیوون ناوه‌روکی «بۆخوبونه».

● ئه‌و ره‌خنانه‌ی له‌ نه‌ته‌وه‌خوازی ده‌گیریت

به‌لام نه‌ته‌وه‌خوازی تیگه‌یه‌ک یان چه‌مکیکه و زۆر پیناسه‌ی هه‌یه؛ هاوکات له‌گه‌ل ئه‌مانه‌ش زۆرتین ره‌خنه‌ی لی گیراوه. له‌پیناسه‌ی په‌یوه‌ندی‌دار به‌کورد و کوردستانه‌وه، نه‌ته‌وه‌خوازی ئاوه‌زی ره‌خنه‌یی و پڕۆتیسۆکه‌ری بالاده‌ستانه. یه‌کیک له‌ره‌خنه‌کان ئه‌مه‌یه: مه‌ترسی ئه‌مه له‌ئارادایه‌ دوای قوناخی به‌ریک‌خستنکردنی متمان به‌ ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی، نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ری بتوانی بیته‌ ئامرازیک و ویرانکار و ئاسیمیله‌که‌ر، رگه‌ز په‌ره‌ست و هۆکاری نه‌یاریکردن له‌گه‌ل بیانیه‌کان، ق‌کردن و ئیره‌یی بردنی گشتی. ئه‌مه مه‌ترسییکه و ئه‌و کاته‌ی ژێرده‌سته‌کان ئه‌به‌ بالاده‌ستمان وه‌بیر ده‌خاته‌وه. به‌لام ئه‌و کاته‌ی ئاماژه‌ ئه‌کریته‌ سه‌ر ئه‌م مه‌ترسیه، واتای ئه‌مه، هۆشداریدانی

5- Bilici, Mûcahit, Hamal Kürt, weş. Avesta, Stenbol 2017, r. 146.

6- Ranjoo S. Herr

7- Herr, n.n.b., r. 22.

مه‌ترسیه‌که یان خسته‌ی پرووی ته‌گه‌ری زیان دیتنه و ئاوا دیتنه به‌رچاو که نه‌ته‌وه‌خواری له‌گشت شه‌ر و مه‌رجه‌کاندا و به‌رده‌وام، ده‌بیته‌هۆکاری په‌گه‌ز په‌رستی، نه‌یاریکردن له‌گه‌ل بیانیه‌کان یان ق‌کردن و ته‌نانه‌ت ق‌کردنی ژنان و ته‌مه‌له‌ناو سروشتیدا‌یه. به‌لام ته‌نانه‌ت ته‌و کاته‌ی باسی ئهم مه‌ترسیانه‌ش ته‌کریت، هیچ کاتیک ئاماژه‌ناکریته‌سهر ته‌و نمونه‌گه‌له‌ی که مه‌ترسیکی له‌م چه‌شنه‌یان پیک نه‌هیناوه و ته‌نانه‌ت نمونه‌نهرینه‌کان وه‌بیر ده‌خرینه‌وه.

له‌م حاله‌ته‌دا به‌پیی وته‌ی کرایگ کالهۆن⁸، له‌بیر ده‌چیته‌وه‌یان له‌به‌ر چاو ده‌شاردریته‌وه‌که ته‌میستاکه له‌جیهاندا، دیموکراتترین و خو‌شگوزهرانترین کۆمه‌لگا‌کان خاوه‌ن ریک‌خستنیکی نه‌ته‌وه‌بین یان ته‌مه‌نابیریت؛ سیسته‌می جیهان له‌سهر بنه‌مای نه‌ته‌وه‌خوارییه‌وه به‌رپوه‌ته‌چیت، به‌تابیه‌ت له‌ولاتانی پیشکه‌وتووی پوژئاوا، له‌مافی هاو‌لاتیونه‌وه‌بگه‌ر تا کو‌مافی وه‌رگرتنی پاسپو‌رت، ته‌ده‌بیات و سینه‌ما، تپروانین سه‌باره‌ت به‌دیروک، سیسته‌می په‌روه‌رده‌له‌گشت لایه‌نه‌کانیدا، له‌گشتیانا نه‌ته‌وه‌خواری به‌شیک دانه‌پراوه و نابیریت. به‌واتایه‌کتر، له‌لای ته‌وانه‌وه‌نه‌ته‌وه‌بوون مزاریکی ته‌ونده‌نورمال و سروشتیه و وه‌ک ماسیه‌کی له‌ناو ئاودایه‌که ئاگاداری بوونی خو‌ی له‌ناو ئاوه‌که‌دانیه. به‌لام ئیمه‌له‌گه‌ل ته‌وه‌یکه له‌ده‌روه‌ی ئاوه‌که‌داین، ئاگاداری ئاوه‌که‌شین. ته‌مه‌مزاریکی سه‌رنج‌راکیشه؛ به‌لام له‌روانگه‌ی ته‌وانه‌وه، نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ری نورمه و مزاریکی ئاساییه. به‌لام هه‌رچونیک بی، ته‌وان وه‌ک ته‌وه‌یکه له‌هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی ئازاد بووین، وه‌ک که‌سانیک مامه‌له‌یان له‌گه‌ل ته‌کریت که‌گوایه هیچ کاتیک په‌یوه‌ندیان به‌نه‌ته‌وه‌خوارییه‌وه نه‌بوه. سه‌رکترین مافیک که‌ئیمه‌بو وه‌رگرتیان سه‌ر ده‌نینه‌وه و ده‌مرین، ته‌وان له‌ناو بوونی ئهم مافانه‌دا له‌دایک ته‌بن و ته‌ژین. هه‌ر کاتیک ناسنامه‌گشتیه‌کان یان ناسنامه‌گشتیه‌ ژێرده‌سته‌کان، داوای مافی بالاده‌سته‌کان ده‌که‌ن، ده‌وله‌ته‌بالاده‌سته‌کان کاردانه‌وه‌یان سه‌باره‌ت به‌مه‌ته‌بی و ئاماژه‌ته‌که‌نه‌سه‌ر نه‌ته‌وه‌خواری ته‌وان و به‌م په‌نگه‌ده‌کرینه‌ئامانج. هه‌لبه‌ت لیره‌نه‌ته‌وه‌خواری وه‌ک چه‌مکیک یان تیگه‌ییکی پاشفه‌رو‌یان گری کیشه‌یه‌ک پیناسه‌ی بو ته‌کریت و به‌م شیوازه‌وه‌وه‌ک سیاسه‌تیکی ویرانه‌کرانه‌پیناسه‌ته‌کریت. له‌پاستیدا روانگه‌یه‌کی له‌م چه‌شنه‌واتای ئاسته‌نگکردن و بی نرخ‌کردنی تیک‌وشانی ریک‌خراوه‌یی و گشتیه. هه‌لبه‌ت لیره‌دا مزاری سه‌رنج‌راکیش نه‌ته‌نیا هه‌لو‌یستی که‌سه‌کان یان ده‌سه‌لاتدارانی ره‌وشی هه‌بوویه. زۆرینه‌ی ئیمه‌ی کوردیش زۆر جار نه‌ته‌وه‌خواری وه‌ک گلو‌له‌ی کیشه‌کان ده‌خه‌ینه‌به‌ر باس یان قه‌ت هه‌ر باسی له‌سهر ناکری.

ته‌و کاته‌ی ئاماژه‌ده‌کریته‌سه‌ر چه‌مکیک، گه‌ر بیتو ئاماژه‌نه‌کریته‌سه‌ر مه‌ترسی و ته‌گه‌ره‌نهرینه‌کان، ته‌و کاته‌یه‌ده‌کریت پروانگه‌ی پیاوان له‌سهر فیمینیزمیش وه‌ک نمونه‌بخزیت به‌رچاو. له‌روانگه‌ی پیاوانه‌وه‌که

8- Calhoun, Craig, Milliyetçilik, Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul 2012, r. 8.

نایانه‌وێت ئیمتیازه‌کانیان له‌کیس‌بدەن، به‌دیسکۆرسیکی دابه‌زێنه‌رانه‌وه، فیمینیزم مه‌حکوم نه‌که‌ن. له‌روانگه‌ی نه‌وانه‌وه، فیمینیزم دژ به‌پیاوانه‌یان مه‌ترسی نه‌مه‌هه‌یه‌که‌ فیمینیزم نه‌گه‌ر ده‌رفه‌تی بو‌پیک بی‌هه‌نگاو بو‌دژایه‌تی پیاوان هه‌ل‌نه‌گریت. له‌لایه‌کی تهره‌وه‌له‌روانگه‌ی دژه‌فیمینستییه‌وه مه‌ترسی نه‌وه‌ی هه‌یه‌فیمینیزم بیهته‌essentialism ی ژنان، سروشتی ژنانه‌، نه‌گه‌ری نه‌وه‌هه‌یه‌ناوه‌روکی دیرۆکی جفاکی ره‌گه‌ز (زایه‌ند) ی کۆمه‌لایه‌تی له‌ناو بچیت، ده‌توانی‌ریگا بو‌ته‌م و مژاوایکردنی ناسینه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ژنان و نه‌و کیشانه‌ی له‌به‌ر نه‌م ناسینه‌یه‌به‌ئاگاداریه‌وه‌دروست ده‌کرین تاکوو ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و کیشه‌ده‌رهاویشه‌کانی نیشان نه‌درین و پشت گوێ بخه‌ین، بکاته‌وه. ئیستاکه‌نیشانه‌کانی نه‌مه‌له‌ناو ژنانی کورددا خۆیان وینا نه‌که‌ن. له‌لایه‌کی تهره‌وه‌، هاوکات له‌گه‌ل نه‌م گشته‌مه‌ترسیه‌دا، پاراستنی دژه‌فیمینستی هه‌ر چه‌نده‌ته‌توانی‌راست بی‌، دژایه‌تیکردنی نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ری کوردیش به‌هه‌مان راده‌راسته‌و بوونی هه‌یه‌.

ده‌کری له‌سه‌ره‌ثم بابه‌ته‌له‌دیموکراسیش نمونه‌بینینه‌وه؛ دیموکراسی که‌باشترین رێبازه‌بو‌نه‌وه‌ی که‌کۆمه‌لگا به‌شیوازیکی ئاشتیانه‌وه‌خۆی به‌رپوه‌بیات، خاوه‌ن نه‌م مه‌ترسیانه‌یه‌مه‌ترسیکی زیده‌دوو‌ریه‌دیموکراسیش به‌ره‌و فاشیزم توشی وه‌رچه‌رخان بیت. نمونه‌دیرۆکه‌کانی نه‌لمانای فاشیستی، پرووداوه‌کانی ئیستاکه‌ی تورکیاش راستینه‌ی نه‌م مه‌ترسیه‌مان بیر ده‌خه‌نه‌وه‌به‌لام به‌هۆی نه‌وه‌یکه‌نازانری چی له‌جیاتیی نه‌مه‌دابنری، یان ئالته‌رناتیفی نه‌مه‌چی، هه‌یچ که‌س ناتوانی‌راشکاوانه‌بانگه‌شه‌ی دژه‌دیموکراسیه‌ت بکا. دیموکراسی به‌رده‌وام و سه‌ر له‌نوی پیناسه‌نه‌کرته‌وه‌، نوی نه‌کرته‌وه‌، مشت و مری له‌سه‌ر ده‌کری که‌چۆن ده‌وری خۆی بگپری و کاریگه‌ری هه‌بی. به‌لام نه‌و کاته‌ی ده‌رفه‌تی نه‌زمونکردنی دیموکراسی به‌پیی ده‌ستوریه‌چار چی؟ به‌بروای من بو‌کورد جگه‌له‌نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ی ئالته‌رناتیفیکی تر نه‌یه‌له‌سه‌ر نه‌م بروایه‌م نه‌گه‌ر ئیمکانی نه‌وه‌هه‌بی که‌چه‌مک گه‌لێکی وه‌ک ئوممه‌ت، ئینته‌رناسیۆنالیزم و براهه‌تی گه‌لان جیگای نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ری بگریته‌وه‌، نه‌م چه‌مکانه‌نه‌زمونکراون. ئیستاکه‌دوو رینگامان له‌به‌ر ده‌مه‌یان نه‌وه‌یکه‌ده‌ست له‌ناسینه‌ی نه‌ته‌وه‌یی هه‌لگرین، بو‌ناسنامه‌و پاراستنی ناسینه‌ی خۆمان خه‌بات نه‌که‌ین، خۆمان له‌ژیر باری کوردبوون رزگار بکه‌ین و ببین به‌تورک یان عه‌ره‌ب یان...یان نه‌وه‌یکه‌له‌سه‌ر کوردبونمان داکوکی بکه‌ین. نه‌گه‌ر نه‌وله‌ویه‌تی ئیمه‌مژاری دوهم بی‌، نابێ خۆمان له‌مه‌بدزینه‌وه‌که‌نه‌مه‌وه‌ک نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ری پیناسه‌بکه‌ین.

● پیناسه کردنی ئەو نه ته وه په روه ریه ی له فیمنیزمه وه پیک دیت

ئەو خالە گرینگه ی له م ناوه دا پشت گوئ ئە خریت ئە مه یه که بۆ نه ته وه په روه ری ژیرده ستان یان نه ته وه په روه ری به کۆلۆنیالیزه کراو، ناسیونالیزم ئەرکی ئایدۆلۆژیای رزگار یخوازانه ده گیرئ. به مه به ستی نه بینینی ئە وه ی که نه ته وه خوازی له بهر چاونه گیرئ و ریگا له بهر ده م ئیحمالی مشت و مړئ مومکین بگریئت، به رده وام ئە م کلێشه یه دوباره ئە کریته وه: گشت فۆرمه کانی نه ته وه خوازی خراپن. لیږده دا پیویسته گه له بنده سته کان ئە م مافه وه ک مافی ره وای خو یان بینن که نه ته وه په روه ری له سهر بنه مای خود و بهر ژه وه ندییه کانی خود، سهر له نوئ پیناسه بکه نه وه. جگه له و پیناسه یه ی سهر وه، ده کری پیناسه ی دیکه ش له ناو ئە ده بیاتی ناسیونالیزم دا به دی بکریئت.

له م ناوه دا ده کری ئاماژه بکریته سهر پیناسه ی رانجو س. هیئر^۹ که له ئە نتۆنی سمیسه وه که لک وهر ده گری و نه ته وه خوازی ره وای و نا په وایک جیا ئە کاته وه. سمیس نه ته وه خوازی به سهر دوو لایه ندا دابه ش ده کا: نه ته وه خوازی ئە تنیک ته وه و چهن ناوه ند ته وه^{۱۰}. جوړی یه که م به واتای پید اگرتن له سهر رابردو ییکی دوور و دریژ و کولتوریکی لیل و ون له ناو رابردو و دایه. په و ابوونی خو ی له رابردو و وهر ده گری. هیئر بۆ ئە مه نمونه ی ئە لمانیا و ژاپۆن له ماوه ی شه ری جیهانی دوو هه م دینیته وه. ده کری نه ته وه خوازی تورک، عه ره ب و فارسه کان یش بخریته ناو ئە م نمونه گه له. جوړی دو هه م؛ واته نه ته وه خوازی چهن ناوه ند ته وه له ناو شهرت و مه رجی سیاسی ئە مړۆکه دا ره وایی وه ده ست دینئ و له سهر ئە مړۆکه پید اگری ده کا. بانگه شه ی ئە مه ئە کا که ههر نه ته وه یه ک مافی ئە وه ی هه یه خو ی سهر له نو یوه پیک بینیته وه و له ناو بنه ماله ی نه ته وه کاند ا بیته خاوه ن جیگه و پیگه ییکی شکۆدار، مافی ئە وه ی هه یه بیته خاوه ن پیگه ییکی هاوشان له گه ل نه ته وه کانی تر^{۱۱}. هیئر لیږه ئاماژه ده کریته سهر ئە و نه ته وانه ی وه ک ئیمه ن. ته نانه ت گیسلا کاپلان ی ئوتریشی که زۆر جیاواز له هزریی نه ته وه خوازییه وه بیر ئە کاته وه و پیوایه نه ته وه خوازی دژایه تی له گه ل فیمنیزمه وه هه یه، [ئە م چه شنه نه ته وه خوازییه] له نه ته وه خوازی پاوانکار جیا ئە کاته وه^{۱۲}. لیږده ئە کری نه ته وه خوازی کۆلۆنیالیستی و دژه-کۆلۆنیالیستیش له م پۆلینه ندیه زیاد بکریئت. له ولاتانی کۆلۆنیالیست، ناسیونالیزم ئامرازیکی بالاده ستی و به رده وامکردنی پیگه ی بالاده ستی به سهر ولاته بنده سته کان یان کۆلونیکراوه کانه.

9- Herr, n.n.b., r. 7.

10- polycentric

11- Smith, Anthony, Theories of Nationalism. Duckworth, London 1983, r. 158-59, nql. Ranjoo Seodu Herr, r. 7

12- Kaplan, n.n.b.

● ږه‌خنه‌ی فیمینستی له‌ته‌وه‌خوازی

با ېروانینه سهر ږه‌خنه‌ی فیمینستی له‌ته‌وه‌خوازی؛ په‌کېک له‌کېشه‌کانی نیوان فیمینیزم و نه‌ته‌وه‌خوازی ئەم پېشگریمانه‌یه‌یه که نه‌ته‌وه‌خواهن جه‌وه‌ه‌ریکی ئەزله‌ی و ئەبه‌دیه، واته‌ئو ئەتنو نه‌ته‌وه‌خوازیه‌یه که پېشتر ئاماژه‌ی پېکرا. ئەم چه‌شنه‌ته‌وه‌خوازیه‌یه زوړ جار وه‌ک خوازه‌یان میتافووری بڼه‌ماله‌نیشان ئەدریت که نه‌ته‌وه‌ش وه‌ک بڼه‌ماله‌یه‌ک دیارده‌یه‌کی سروشتیه. وشیارپیکه‌له‌سهر بڼه‌مای گوپراه‌لی ژن و مناله‌کان و ئەمه‌ش نیشاندهری سروشته. دووهم؛ جه‌سته‌ی ژن خواهن گرینگیکه و وه‌ک سیمبۆلی نه‌ته‌وه و تخوبه‌کان ئەبیریت. ئەم سنوره‌بو هیرشی هیرشکاران کراویه. به‌لام پتویسته‌ئەم سنوره‌بپاریزری، ههر به‌و شیوازه‌ی که پتویسته‌سنوری نه‌ته‌وه به‌هیز بکریت، پتویسته‌ئەم سنوره‌ش به‌هیز بکریت. واته؛ سیکسوالیته‌ی ژن ههر وه‌ک بڼه‌ماله و نه‌ته‌ویه. به‌لام ده‌ستدریژیکردنه‌سهر ژنان له‌لایهن هیزه‌کانی ده‌روه‌ده‌بیته‌سیمبۆلیکی ناحه‌ز بو‌خودی نه‌ته‌وه و زیاتر له‌پشیلکردنی مافه‌کانی تاکه‌سیش ئەبیریت. سیهم؛ ئاماژه‌ی پېکراپی یان نا، نه‌ته‌وه‌خوازی زوړ جار به‌نیشاندانی ږه‌گه‌زخوازی ده‌ناسریت. له‌م ئیماژکردنه‌دا به‌لگه‌یه‌پیکه‌خه‌وشداری نه‌ته‌ویه‌ک که له‌ژیر ده‌سه‌لاتداری هیزیکه‌ده‌ه‌کیدایه، بی‌ئعتبار کراوه‌و خه‌ساندنیک هه‌موار ده‌کریته‌وه. چوارهم؛ له‌ناو تیکووشانی سیاسیدا، ژنان ههر چه‌نده‌چالاکیش بن، به‌لینی باشتکردنی ره‌وشی ژنیان پتو ئەدریت به‌لام ئەمه‌ته‌نیا به‌لینیکه و وده‌ی نایه‌ت.^{۱۳} ئەم ږه‌خنه‌گه‌له‌گشتیان راستن به‌لام هاوکات نیشاندهری که‌وته‌ ژیر کاریگری تاییه‌تمه‌ندی نه‌ته‌وه‌خوازی باوکسالارین و له‌ئه‌ده‌بیاتی گشتی فیمینیزمدا له‌سهر ئەمانه‌چه‌شنه‌هاوپرایه‌ک له‌ئارادایه و ههر بویه له‌م خاله‌دایه‌ته‌وه‌خوازی فیمینستی یش ده‌وری خو‌ی ئەگیرئ.

با بگه‌رپینه‌وه‌سهر کوردستان و به‌تایبه‌ت باکور؛ ئەم‌ږوکه‌له‌باکوری کوردستان ته‌نیا سیاسه‌تیکي کوردانه‌ی وه‌ک ره‌وتی سه‌ره‌کی ده‌توانئ ژنان به‌ریکخستن بکا و به‌دیسکورس و پراتیکي خو‌ی توانایی سه‌فه‌ره‌رکردنی^{۱۴} ژناني هه‌بی. ئەو کاته‌ی ده‌روانینه‌ته‌واوی ئەو ږه‌خنه‌گه‌له‌سه‌باره‌ت به‌ته‌وه‌خوازی، ده‌کرئ ئاماژه‌بکریته‌سهر ته‌واوی ئەو ږه‌خانه‌ی سه‌روه‌و. زوړ باشه؛ له‌م ناوه‌دا پتویسته‌ژنی کورد چی بکات؟ ته‌نیا ږه‌خنه‌له‌تاییه‌تمه‌ندی باوکسالاری و ئەتیک‌ته‌وه‌ری ناسیونالیزم بگرن؟ ده‌ست له‌ناسینه‌ی گشتی خو‌یان به‌رده‌ن؟ داخوازیه‌کان بخه‌نه‌لایه‌ک و ته‌نیا بو‌ر‌زگاری ژنان تیکووشان بکه‌ن؟ به‌رسقی ئەم وتاره‌یه‌نایه.

گه‌ر بیټ و ئارمانجی بزاقی ژناني فیمینست پېشفه‌بردنی خوشگوزهرانی^{۱۵} ژنان بیټ و ده‌رفه‌تی هاوشانی

13- Herr n.n.b.; Jayawardena, Kumari, Feminism and Nationalism In the World, Zed Books, London 1986; Kim 1989; Enloe b.n.b.

14- Mobilization

15- Welfare

پیاوانیان پی بیه خشیت، ئه وه مافی ئیمه یه چاوه پروان بین ئه وه هۆکارانه ی ژنان بییه ش ده کهن، ئاماژه یان پیبکریت؛ و له سه ره ئه وه بنه مایه ستراتیژی یانیش دیاری بکرین. له گه ل دۆخی ئیمه دا ئه م په یوه ندییه چۆنه؟ به هۆی ئه ویکه بزافی ژنان که ئیدعای ئه وه ده کاله دژی نه ته وه خوازییه، و باوکسالاری به شیوازیکی بهرچاو زهق ده کاته وه، من له سه ره ئه م پرسه ده دویم. به لام هه ره له ده سپیکه وه، به پیچه وانیه ی بزافی ژنان، با پروانین له رابردوودا، له ناو نه ته وه بنده سته کاند، نه ته وه خوازی چۆن ریگای خوی بو مافی ژنان کردۆته وه؟

● هاوکاری نه ته وه خوازی و فیمینیزم

نوسه ره وه ک ژنیک خۆشی نیگه رانی باوکسالارییه؛ به لام گه ر ئیمه ی ژن له هه مبه ره باوکسالاری تیگۆشان بکه ین، ته نانه ت وه ک یه که م ئامانجیش بی، ته نانه ت ئه گه ره وه ک ئامانجیک ستراتیژیکیش نه بی، ناچارین له گه ل نه ته وه خوازی هاوکاری بکه ین. دیروکی بزافی فیمینیزمیش زۆر شتمان فیڕ ده کات. ده کری بیژین؛ له زۆریک له وه ولاتانه ی بو سه ره به خۆیی شه ر کراوه، فیمینیزم خوی له ناو بزافی نه ته وه ییدا گه شاهه ته وه و له ناو ئه م دۆخه دا ده رکه وتوه.^{۱۶} فیمینیزمی کوردی یش له ده ره وه ی ئه م چوارچیوه یه دا نیه. مافی ده نگدان و هه لبژاردنی ژنان، نه ک ئه وه جوهره ی به راورد ده کریت، له ولاتانی پیشکه وتوو و لانه کی دیموکراسی وه ده ست نه هاته وه. له وه ولاتانه ی بو سه ره به خۆیش تیگۆشان کراوه، به هاوکاری فیمینیزم و نه ته وه خوازی وه ده ست هاته وه. بو نمونه، له نیو زیلاندا، ئه وه کاته ی له ژیر ده سه لاتداری به ریتانیا دا بوو، له سالی ۱۸۹۳ ژنان بو یه کجار مافی ده نگدانیه وه ده ست هینا. له سالی ۱۹۱۹ مافی هه لبژارانیان وه ده ست هینا. له ئاوسترالیاش له سالی ۱۹۰۲، دوا ی سه ره به خۆیی مافی ژنان بو ده نگدان و هه لبژاردن به فه رمی ناسرا. له فینلانیدیش ئه وه کاته ی گریډراوی روسیا بوو، له سالی ۱۹۰۶ مافی ده نگدان و هه لبژاردنی ژنانی به فه رمی ناسی.

له ماوه یه کی نزیکتر، له سالانی ۱۹۸۰، له کۆریای باشور، هاوکاری بزافی Mujǐng (به واتای هه شیمه ت) ی نه ته وه خواز و بزافی فیمینیزمی ریگا به ره و دیموکراسی و مافه کانی فیمینیزمی کرایه وه.^{۱۷} ده کری ئاماژه بکریته زۆر نمونه ی تری وه ک ئه مانه؛ ته نیا له کیییک و ئایرله ند ئه م چه شنه هاوکارییه نه یوانیوه کاریگه ری بی. هۆکاره که شی پروونه، له به ره ئه وه ی که کیییک کاتولییه و پرانی کانادا پرۆتیسانه؛ له ده سپیکه نه ته وه خوازی کیییک دا جیاوازی ئایینی زیاتر خوی نیشانداده. تا کوو سالانی ۱۹۴۰ یش ژنان مافی ده نگدان و هه لبژاردنیان

16- Bnr. Lois A. West, Kumari Jayawardena.

17- Herr, n.n.b., Kim, n.n.b.

نەبوو. بەلام ئەم مافە لە سالی ۱۹۱۷ لە کەنەدابە فەرمی ناسرا. سەرەرای ئەمەش، لە ماوێه کی نزیکتیشا لە کیتییک، بە هۆی موبیلزاسیۆنی کۆمەلگا که لە ژێر کاریگەری نەتەوخوازیدایە، لەبواری مافی ژنان، وەپیش کەنەداش کەوتۆتەو. لە ئایرلەندیش جیاوازی ئایینی، دواي سەرەخۆیی بۆ مافی ژنان هەر بەم شیوازه هەلسوکەوتی کردو. ^{۱۸} بەلام لە هەر دوو نمونەشدا ناکرێ نەتەوخوازی وەک یەک پێناسە ی بۆ بکری. لە ئایرلەندا تیگەیشتنی ئایینی باندۆری فرەتری بوو. دەرکری ئاماژە بکریته سەر ئەوێ که تیگەیشتنی ئایینی هەول ئەدا شەرعیەتی خۆی بەسەر نەتەوخوازیدا بسەپینی، بەلام دەرگەری ئایینی زیاتر خۆی دەنوینی. لە زۆریک لە ولاتانی کیشوهری ئاسیای باشور و ئەفریقاش، لە پەوتی سەرەخۆیدا، لە ژێر سیبەری هاوکاری فیمینیزم و نەتەوخوازی، هاوکات لە گەل دەستەبەرکردنی مافی دەنگدان و هەلبژاردن، مافە بنەپەتەکانی ژنان دانیان پێدانرا و دۆخە که باشتربوو. ^{۱۹} بەلام ئەوێش راستە لە هەموو شوێنیکدا هیوا فیمینستیه کان بە ئاکام نەگەیشتن. گەر ئیمە لە ئەزمونە دیرۆکیەکان کە لک وەرگرین، پێویست ناکا فیمینستیه کان تەنیا لەسەر بنەما نەڕێنیه کان داکۆکی بکەن و بەم ئەنجامە بگەن که نەتەوخوازی هیچ کاتییک چاوەروانیەکانی فیمینستیه کانێ وەلام ناداتەو. پێویستە لەمە تیگەین ئەم هەلۆیستە هەم هەلۆیستیکی دابەزینەرانەیه و هەمیش فریودەرانەیه. کەچی مەرۆف ئەتوانی داکۆکی لەسەر ئەنجامیکی پێگاخۆشکەر و رۆنەرانه تر بکات؛ ئەمەش پروون و ئاشکرایە، ئامانجی فیمینستیه کان تەنیا ئەنجامی بەشداربونی ژنان لە ناو تیکۆشانی سیاسیدانیه؛ بۆ ئەمە پێویستە ئایدۆلۆژیای پارێزفانی سەرەوهری پەگەزی وەکو ئامانج دیار بکری. ^{۲۰} لەبەر ئەمەیه پێویستە فیمینستیه کان زۆرتر لەسەر نەتەوخوازی پێداگری بکەن.

● باوک سالاری و نەتەوخوازی

لەلایه کی ترهوه، بۆ ئەوێ ئیمە خۆمان لە دابەزاندن رزگار بکەین پێویستە پروانینه خودی باوک سالاری. ئەمە ئەستەم و دژوار نیە ئیمە لەسەر ئەم بنەمایە هاویری بکەین که باوک سالاری زۆر کۆنترە لە بیری نەتەوخوازی و وەک مژاریک سەقامگیر بووو و لەناو هزریی مەرۆقارەگی قولی داکوتاوه و خاوهن کاریگەری و باندۆره. ئەمە لانیکەم ئەگەر پێتەو سەردەمانی نیشتەجییبوونی مەرۆف یان تاکوو ئەو سەردەمە ی مەرۆف راو-

18- LeClerc, Patrice û Lois A. West, "Feminist Nationalist Movements in Quebec: Resolving Contradictions?", di nav Lois A. West, Feminist Nationalism, Routledge, London, 1997.

19- West, b.n.b.

20- West, b.n.b., r. 216.

کۆکردنه‌وه‌ی ده‌کرد، ده‌گه‌ر پته‌وه. گه‌ر واییت، شه‌وه ناکرئ نه‌ته‌وه‌خوازی له‌سه‌ر بنه‌مای کاریگه‌ری باوکسالاری ږاځه‌بکریټ و نابیی ته‌مه‌ش وه‌ک نیه‌ت خراپی سه‌یر بکریټ، به‌لکو هه‌له‌یه‌کی گه‌وره‌یه‌چونکه؛ باوکسالاری له‌ناو سیسته‌م گه‌لیکی وه‌ک ره‌گه‌ز په‌رستی، کاپیتالیزم، کۆلونیالیزم، نیۆکۆلونیالیزمی سه‌ربه‌خۆ ناتوانی ږاځه‌بکریټ. باوکسالاری خاوه‌ن تایه‌تمه‌ندییه‌کی زو‌ر به‌رفره‌تره‌و له‌سه‌رووی ته‌واوی شه‌م سیسته‌مانه‌یه. به‌واتاییکی تر، هاوکات له‌گه‌ل سیسته‌میکی وه‌ک په‌گه‌ز، ته‌نسیستی، ثابین، چین و نه‌ته‌وه‌که‌خو‌یان خاوه‌ن هی‌مای ئۆنټۆلۆژیکن و شه‌م سیسته‌مانه‌ش خو‌یان هه‌یانه، به‌تون‌دی ټیک‌خزاو‌ن و هه‌ر کامه‌یان ده‌یه‌و‌یت له‌ری‌گای کاریگه‌ری هاوبه‌ش له‌گه‌ل شه‌و‌یتره‌وه، فام بکریټ. هه‌ر بویه‌هه‌ر چه‌شنه‌هه‌ول‌دان‌یک بۆ پیناسه‌کردنی بالاد‌ه‌ستی به‌سه‌ر ژنان‌دا پیوسته‌له‌ناو شه‌رت و مه‌رجی کۆمه‌لایه‌تی‌تابوری، شیوازه‌کانی تری بالاد‌ه‌ستیش له‌به‌ر چاو بگریټ. مادام که‌ژبان له‌ناو په‌یوه‌ندی دیروکی و کۆمه‌لایه‌تی‌تابوریدا نه‌ژین، به‌م ناوه‌وه‌ده‌ستکه‌وته‌کانی ژنانیش و ژیر ده‌ست‌بونی‌شیان ده‌که‌و‌یته‌ناو شه‌م په‌یون‌دیانه.²¹

● نه‌ته‌وه‌خوازی فیمینیستی کوردی

په‌نگه‌رون نه‌بیت‌ه‌وه‌که‌تی‌گه‌یش‌تنتیکی فیمینیستی که‌په‌خه‌ی بی‌بنه‌ما و قانع‌نه‌که‌ر له‌دژی نه‌ته‌وه‌خوازی ده‌گرئ، بتوانی ئاستی خوش‌گوزه‌رانی ژنانی کورد بباته‌سه‌ره‌وه. بنا‌ز‌خوازیی ژن‌بو‌ون، ئایدیالیزه‌کردنی سروشتی ژن، دا‌پرا‌نی پرس‌ی په‌گه‌زی کۆمه‌لایه‌تی له‌په‌یوه‌ندییه‌دیروکی کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی شه‌توانی ته‌نیا شه‌م پرسه‌ئالۆزتر بکات. چونکه‌فیمینیزمیک که‌له‌دژی نه‌ته‌وه‌خوازی ده‌رئه‌که‌و‌ی، به‌م واته‌یه‌که‌به‌زو‌رت‌ترین شه‌ره‌وه‌ناتوانی شه‌و بالاد‌ه‌ستییه‌به‌سه‌ر کورده‌وه‌دیت پیناسه‌ی بکات یان هی‌چ چه‌شنه‌ئاگاداریکی لێی نه‌یه. یان ده‌کرئ به‌سانایی شه‌مه‌بلین له‌ناو گشت لایه‌نه‌کانی بالاد‌ه‌ستییه‌وه، ته‌نیا بالاد‌ه‌ستی باوکسالاری ده‌کاته‌ئامانجی خو‌ی و شه‌وانه‌ی تر له‌به‌ر چاو ناگریټ.

به‌م پییه‌وه، په‌نگه‌مرو‌ف شه‌م نه‌ته‌وه‌خواز بیټ و شه‌م دژی باوکسالاریش ده‌رکه‌و‌یت. په‌یوه‌ست به‌کوردستانه‌وه، گه‌ر ئامانجی فیمینیزم شه‌مه‌یه‌که‌ئاستی خوش‌گوزه‌رانی ژنان به‌رزکاته‌وه، له‌گه‌ل ته‌واوی په‌خه‌کانیشه‌وه، له‌پ‌گای هاوکاریکی ستراتیژیکه‌وه‌له‌گه‌ل نه‌ته‌وه‌خوازی ده‌توانی مافه‌کانی ژنان به‌ره‌و پی‌شه‌وه‌ببات. با مافه‌فیمینیستییه‌کان به‌خه‌ینه‌لایه‌که‌وه، به‌هاوکاریکی له‌م په‌نگه‌وه‌ده‌کرئ له‌بن‌چینه‌یی‌ترین

مافه‌کانی ژيانی ژنانی کورد خاوه‌نداری بکریټ؛ له‌بەر ئه‌وه‌یکه‌ مڕۆڤ ناتوانی ته‌نانه‌ت بیر له‌مه‌ بکاته‌وه‌ که‌ فیمینیزمیکی ده‌ره‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌خوازی ده‌توانی ته‌نیا مافی ژيانی ژنانی کورد بپاریزیټ. گه‌ر فیمینیزمی کوردی بیر له‌مه‌ ناکاته‌وه‌ که‌ ژنانی کورد ته‌نیا له‌ به‌ر ژن بوونیان ئه‌کوژرین، له‌ زینداندا ئه‌گیرین، له‌ سه‌ر کار ده‌رده‌کرین، له‌ ئاست هه‌ر چه‌شنه‌ توندوتیژی‌کدا ده‌سته‌وه‌ستان ده‌میننه‌وه‌، ده‌بی له‌مه‌ بگه‌ین که‌ ئه‌م هاوکارییه‌ خاوه‌ن گرینگییکی زۆر واتاداره‌.

هه‌لبه‌ت پێویسته‌ له‌ ناو ئه‌م هاوکارییه‌دا مه‌ حکومکردنی دیسکۆرس گه‌لێکی پارێزگارانیه‌ی ئایینی، باوکسالار یان نه‌ریتی که‌ نه‌ته‌وه‌خوازی به‌ بنه‌ما ده‌گرن بونیان هه‌بی، په‌نگه‌ ئه‌م ئیحماله‌ش هه‌بی نه‌ته‌وه‌خوازی له‌ جیاتی فیمینیزمیشدا بگۆردریټ و سه‌ر له‌نوی پێناسه‌ بکریټه‌وه‌. له‌ کوردستاندا مژاریکی سه‌ره‌کی له‌ ئارادایه‌ که‌ له‌ نیوان نه‌ته‌وه‌خوازی و فیمینیزمدا ده‌بیته‌ هۆکاری کێشه‌ و ته‌نیا له‌ ریگای ده‌ستبوردانی نه‌ته‌وه‌خوازیکی فیمینیزمییه‌وه‌ ده‌کری گه‌توگۆ و چاره‌سه‌رییه‌کی بۆ بدۆزریټه‌وه‌.

ئه‌و کاته‌ی نه‌ته‌وه‌خوازه‌ کۆنسیرقاتیقه‌کان دابه‌شکردنی پۆله‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کان پێناسه‌ ده‌که‌ن، ژنان وه‌ک هه‌لگرانی کۆلتوری نه‌ته‌وه‌یی پێناسه‌ ده‌که‌ن، و ده‌کری ئه‌م هه‌لۆیسته‌له‌ ناو چوارچیوی نه‌ته‌وه‌خوازی ئه‌تنۆ ته‌وه‌ر دابنریټ. بۆ ئیمه‌ی کورد ئاشکراکردنی ئه‌م مژاره‌ شاراوویه‌ ئاوا ده‌بی: منال بۆ یه‌که‌م جار زمانی کوردی له‌ دایکی فیڕ هه‌بی، زمان له‌ ریگای دایکه‌ کانه‌وه‌ به‌رده‌وام ده‌بی و ده‌گوازیټه‌وه‌. کۆلتوری زاره‌کی یان به‌ گشتی کۆلتوری کۆمه‌لایه‌تی له‌ لایه‌ن ژنانه‌وه‌ له‌ به‌ره‌یه‌که‌وه‌ بۆ به‌ره‌یه‌کی تر ده‌گوازیټه‌وه‌. هه‌ر بۆیه‌ ده‌وتریټ به‌ هه‌ر راده‌یه‌ک ژنان برۆنه‌ قوتابخانه‌کان، هه‌ژماری ئه‌و منالانه‌ی کوردی ده‌زانن که‌متر ده‌بیته‌وه‌، په‌یوه‌ندی به‌ره‌یه‌ک له‌ گه‌ل به‌ره‌ی دواتردا ده‌چریټ یان لاواز ده‌بیټ، له‌ گوازه‌وه‌ی کۆلتوری زاره‌کی یان به‌ گشتی کۆلتوری کۆمه‌لایه‌تیدا وه‌دواکه‌وتن پروو ئه‌دا و... له‌بەر ئه‌وه‌یکه‌ کورد خاوه‌ن سازی و پیکراوه‌یه‌ک نیه‌ که‌ کۆلتوریکی هاوبه‌ش سه‌رله‌نوی به‌ره‌م بێنیټ و پرایگوازیټ، ئه‌م ده‌وره‌ی ژنان ئایدیالیزه‌ی ده‌که‌ن و هه‌ر جاره‌ی وینا ده‌کریټ، وه‌بیر دینریټه‌وه‌. به‌لام ئه‌مه‌ش دله‌پاویکی نه‌بوونی ئه‌و سازه‌یه‌یه‌ که‌بتوانن نرخه‌کانی هاوبه‌ش سه‌ر له‌ نوی به‌ره‌م بێنه‌وه‌ و له‌مه‌ش زیاتر، ده‌کری وه‌ک دله‌پاویکی ئیحمالی خه‌ساره‌کانی به‌شداریی پۆله‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کانی په‌گه‌ز- ته‌وه‌ر بخوینریټه‌وه‌. له‌ جیاتی ئه‌مه‌ ئامانجی پرووانی ئه‌م دامه‌زراوانه‌ که‌ پێویسته‌ کۆلتوری هاوبه‌ش سه‌ر له‌نوی به‌ره‌م بێنن، ژنان وه‌ک هه‌لگرانی کۆلتور ئایدیالیزه‌ ده‌کرین و به‌ شیوازیکی شاراو په‌شنیار ده‌کریټ یان له‌ ژنایان ده‌وی ئه‌م ده‌وره‌ی خۆیان به‌رده‌وام بگێرن. هه‌ر له‌ خۆیه‌وه‌، له‌ وینایه‌کدا که‌ وه‌ک سه‌رچاوه‌ی کۆلتوری کوردی نیشان ئه‌دریټ، زۆربه‌ی ژنان خاوه‌ن خوینده‌واری نین یان ئه‌و پانتایه‌ی ژنان تیایدا بتوانن ده‌ور بگێرن زۆر به‌رته‌سک نیشان ئه‌درین. واته‌ ده‌وری راگوازیټی کۆلتور، ئه‌و ژنانه‌ی که‌ ناتوانن له‌ ده‌ره‌وه‌ی پانتای تایبه‌ت

private space وه‌ده‌ر که‌ون یان له ده‌ره‌وه‌ی پانتای کاریگه‌ری دامه‌زراوه‌کانی ده‌وله‌تدا ماونه‌ته‌وه، ده‌توانن دريژ به‌م کولتور بده‌ن. ئەم تېيینیانه ده‌ره‌نجامی ئەزموون و چاوه‌دی‌ری کردنه. منالانی کورد ئە‌مرۆکه له ناو بڼه‌ماله‌وه‌فیر کراون، له ناو بڼه‌ماله‌شه‌وه ده‌توانن به‌باشی فیر بڼ و پرانی ئە‌مانه‌ش قه‌رزدارباری ئە‌و دایکانه‌ن که په‌ره‌وه‌رده‌ی مۆدی‌پریان نه‌بینیوه یان له شاره‌کاندا نه‌ژیاون. ئاشکرایه ئە‌و ژنانه‌ی ده‌توانن له بڼه‌ماله‌ی خویان یان له پانتای تایه‌ت وه‌ده‌ر ده‌که‌ون، ناتوانن ئە‌م ده‌وره‌ی خویان بگێرن.

کاتی‌ک له سه‌ر پرسى زمان بېر ده‌که‌مه‌وه ئە‌مه به‌روونی ئە‌بینم: که ئە‌بینم دایکم په‌ره‌وه‌رده‌ی مۆدی‌پری نه‌بینیوه یان ئە‌وه‌ی که ژنیکى شارى نیه، هه‌ر بۆیه من به‌کوردی گه‌وره بوومه. ئە‌مه تا هه‌ر راده‌یه‌ک روانینیکى ساکاریش بى، ئە‌وه خو په‌رستى و رواله‌ته. هه‌ر بۆیه ئە‌پرسم: له به‌ر چى بۆ ئە‌وه‌یکه من کوردی فیر بم پێویسته دایکم په‌ره‌وه‌رده‌ی مۆدی‌پری نه‌بینی؟ یان له ژيانى شار به‌دوور مابیتته‌وه؟ ئاخۆ تورکه‌کانیش به‌م شی‌وازه‌وه زمانى خویان فیر ئە‌بن؟ ئە‌مان زمانى خویان ته‌نیا له ناو بڼه‌ماله‌ی خویان یان له دایکى خویان فیر ده‌بن؟ بى گومان نا! به‌هۆى ئە‌وه‌ی که ئە‌وان خاوه‌ن دام و ده‌زگا و ریک‌خراوه‌ی په‌ره‌وه‌رده‌یى خویانن و له‌م ریک‌گایه‌وه ناسینه‌ی گشتى خویان، زمان و کولتورى تورکى خویان به‌رده‌وام به‌هێز ده‌که‌ن، سه‌رله‌نوێ به‌ره‌مه‌ی دینه‌وه و پرايده‌گوازن. گشت ئە‌م دامه‌زراوه و ریک‌خراوانه له لایه‌ن ده‌وله‌تى تورک پروو نراون. زمانى تورکى له ته‌واوى لایه‌نه‌کانى ژياندا خه‌ریکى چالاکیه، زیندووه. به‌هۆکارى ئە‌م دام و ده‌زگایانه‌یه که دایکان هه‌ر چه‌نه به‌زمانى کوردی ش له‌گه‌ڵ مناله‌کانیان به‌کوردی بدوین، مناله‌کان له ده‌ره‌وه ناتوانن خویان له‌م دام و ده‌زگایانه‌ی ده‌وله‌ت‌پزگار که‌ن. هۆکاره‌که‌شى پروونه؛ کاریگه‌رى ئە‌م دام و ده‌زگایانه ئە‌وه‌نده قوڵ و به‌رفه‌یه که ناکرێ کورد له‌گه‌ڵ کورد، به‌زمانى کوردی بدویت. یان ته‌نانه‌ت چه‌ن کورد له‌باکوری ولات ئە‌توانن ئە‌م نوسراوه‌یه به‌کوردی بخویننه‌وه؟

پێویسته له هه‌مبهر ئە‌م دیسکۆرسه زاله‌دا، هه‌لۆیستى نه‌ته‌وه‌خوازیکى فیمینىستى کورد چ ییت؟ هه‌لبه‌ت ئە‌مه گونجاو نیه ژن له ناو پانتاییکى ته‌نگ و به‌رته‌سکدا بمی‌یتته‌وه، له دام و ده‌زگاکانى ده‌وله‌ت و پانتای به‌ره‌مه‌پێان و پانتای گشتى public space وه‌دوور که‌وێته‌وه یان دایبیرێن. یان؛ ئە‌مه نادادپه‌روه‌رییکى گه‌وره‌یه و هۆکارى سه‌ره‌کى ناهاوسانه که بارى سه‌رله‌نوێ به‌ره‌مه‌پێانیه نه‌ته‌وه‌یه‌ک، سه‌وزکردنى زمان و کولتورى هاوبه‌شه به‌ته‌نیا بخه‌ریته سه‌رشانى ژنانه‌وه. ژنان ئە‌و مافه‌یان هه‌یه بڵین به‌سه و بخوازن ئە‌م باره‌ قورسه له‌گه‌ڵ پیاوانیش دابه‌ش بکه‌ن. تاکه‌ی و چ راده‌یه‌ک ده‌توانن ژنان بخه‌نه ناو چواردیوارى ماله‌وه؟ ئێوه ناتوانن ته‌کنه‌لۆژیای مۆدی‌رن، که کورد له‌م بواره‌شه‌وه لاوازه، له ده‌ره‌وه‌ی چواردیوارى ماله‌وه به‌ی‌لنه‌وه. چاره‌سه‌ریش ئە‌وه‌یه پیکه‌وه، قوتابخانه و دام و ده‌زگای خۆمان بونیات بنیین. به‌رسفى فیمینىسته‌کان ده‌بێ ئە‌مه بى که زۆرتر

له به‌دامه‌زراوه‌ییبون خاوه‌نداری بکه‌ن و سیاسه‌ت و پانتاییک له کرده‌وه و چالاکی بگرته‌ به‌ر که له خزمه‌تی ئەم ئامانجه‌دا بێ. ئەمه ده‌کرێ وەک ئامانجی به‌ر له نه‌ته‌وه‌خوازی ناو‌خویش په‌سند بکری‌ت. به‌پروای نوسه‌ری ئەم وتاره، یه‌کیک له‌ گرینگترین خاڵه‌کانی که پێویسته نه‌ته‌وه‌خوازه‌ فیمینسته‌کان دا‌کوکی له‌سه‌ر بکه‌ن و به‌ له‌سه‌رخو‌یی و وشیا‌ری له‌گه‌ڵ نه‌ته‌وه‌خوازه‌ کۆنسی‌رفاتیفه‌کان مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ بکه‌ن، ئەم مژاره‌یه. فیمینسته‌کان ده‌توانن نه‌ته‌وه‌خوازی له‌ جیا‌تی ژنان بگۆرن یان سه‌ر له‌نوێ پیناسه‌یان بکه‌نه‌وه‌و له‌سه‌ر نه‌ته‌وه‌خوازی کوردی ده‌توانن خاوه‌ن و ته‌بن و ته‌نانه‌ت کۆنترۆلیشان بکه‌ن.

له‌م روانگه‌یه‌وه، ده‌ور و پۆلی کۆمه‌لایه‌تی‌تری‌ش که ده‌توانن بینه‌ هو‌کاری نا‌هاوسانی، ده‌توانن به‌ ئە‌کتە‌ری سیاس‌ی و کۆمه‌لایه‌تی‌وت و وێژ بکه‌ن و سه‌ر له‌نوێ پیناسه‌ی بکه‌ن. ئە‌گه‌ر ئیمه‌ تی‌گه‌یشتنی‌کی نه‌ته‌وه‌خوازانه‌ی ئە‌تنو ته‌وه‌ر په‌چاونه‌که‌ین، زۆری‌ک له‌ ده‌ور و پۆله‌ کۆمه‌لایه‌تی‌ه‌کانیش ئە‌گۆرد‌ری‌ن. فیمینسته‌ کورده‌کان له‌ سه‌ر ئە‌م ب‌نه‌مایه‌ ده‌توانن مشت و مری‌ خو‌یان به‌رده‌ام بکه‌ن و لایه‌نی باوکسالاری نه‌ته‌وه‌خوازی په‌روه‌رده‌ بکه‌ن.

● ده‌ره‌نجام

سه‌ره‌رای ئە‌وه‌ی په‌نگه‌ فیمینسته‌ کورده‌کان و هه‌ول‌دانه‌کانیان سه‌رکه‌وتنی به‌رده‌وام و ده‌ده‌ست نه‌ه‌ین، به‌لام دیسانیش پێویسته‌ فیمینسته‌ کورده‌کان به‌ نه‌ته‌وه‌خوازه‌کانیشه‌وه‌ دیا‌لوگی خو‌یان نه‌پ‌چ‌ر‌ت‌ین، به‌ هو‌ی ئە‌وه‌ی ده‌توانن له‌ ئال و گۆر‌کردنی دیس‌کۆرسی نه‌ته‌وه‌خوازانه‌دا پۆل و ده‌وری تایه‌تی خو‌یان هه‌بێ. گه‌ر فیمینسته‌ کورده‌کان خو‌یان له‌ ته‌واوی په‌یوه‌ندی‌ه‌کانی کۆمه‌لایه‌تی به‌ ئازادی پیناسه‌ ناکه‌ن، ئە‌وه‌ په‌نگه‌ زۆر شتی‌کی لوکس بێ که ناسینه‌ی نه‌ته‌وه‌یی خو‌یان پشت گوێ‌بخه‌ن. ئیمه‌ له‌ سه‌رده‌می‌کا ئە‌ژین که‌ پروبه‌پروبه‌ی کۆلتوری به‌رده‌وام کۆلتوری نه‌ته‌وه‌یی ده‌گۆرێ. یه‌کیک له‌ گرینگترین ئە‌کتە‌ره‌ کۆمه‌لایه‌تی‌ه‌کانی پشت ئە‌م گۆر‌ان‌کاری‌انه‌ فیمینسته‌کان. ۲۲ فیمینزم ته‌نیا هزر و بیر‌ی ژنان توشی ئال و گۆر‌ناکات، به‌ل‌کو فیمینزم ئە‌م توانسته‌ی هه‌یه‌ بی‌روه‌زری پیاوانیش بگۆرێ‌ت. لایه‌نی باوکسالارانه‌ی نه‌ته‌وه‌خوازی ئە‌توانی له‌ ژیر سی‌به‌ری هه‌ول‌دانی فیمینسته‌کاندا بوونی هه‌بێ. به‌لام له‌ ناوه‌هل و مه‌رجی دژواریشدا پێویسته‌ فیمینزمی کوردی په‌خه‌ له‌ نه‌ته‌وه‌خوازی باوکسالار بگری‌ت و مافی ده‌رپ‌رینی په‌خه‌ی له‌ روانگه‌ی خو‌یه‌وه‌ به‌ ن‌س‌به‌ت ئە‌مه‌ هه‌بی‌ت و ئە‌مه‌ش سه‌ر له‌ نوێ پیناسه‌ بکاته‌وه‌. ئە‌گینا پیکه‌یتانی دیس‌کۆرسی نه‌ته‌وه‌خوازی ته‌نیا له‌ ژیر مۆنۆپۆلی نه‌ته‌وه‌خوازه‌کانی کۆنسی‌رفاتیف ده‌می‌نێته‌وه‌، و ئە‌مه‌ش به‌ واتای ئە‌وه‌یه‌ فیمینسته‌کانیش چاوپۆشیان له‌ ده‌وری

خوڀيان له پځكهڼڼاني كولتوري نه ته وه يي كړدووه. به تايهت له پيوهندي له گهل كوردستاندا، هم فكره ي كه د ژايتي نه ته وه خوازي مافه فيمينسته كان به رو پيشه و د بات، گهر خو په رستي نه بې، نه وه نه نجامه كه ي ده بڼه ده ستيوه رانيكي قول. به واتي يكي تروه، هه لويست يكي له م رنكه بو هر چه شنه ليكدانه ويه ك كراويه. فيمينسته كورده كان ي د ژه نه ته وه خوازي به م هه لويسته ي خوڼان ده كه ونه ناو ريزي نه و كه سانه ي كورد به نه ته وه خوازي تاوانبار نه كهن، به لام له بنه رته وه ريگاي نه مه نه دهن چاو پوشي له مافه گشتيه كان ي خوڼان بكهن. هر بويه پيوسته نه مه ديار ي بكر ي له رزگاري ژناندا ده وري فيمينيزم به هر راده يه ك گرينگيش بې، له رزگاري گشت كورده كانيشا، ده وري نه ته وه خوازي هر به م راده يه خاوه ن گرينگيه.

بخش فارسی

پولیتیا

مجلهٔ سیاسی، فلسفی و اجتماعی

سال دوم، شماره ۴

فروردین ۱۳۹۹ - آوریل ۲۰۲۰

کلیهٔ حقوق این اثر برای مجلهٔ پولیتیا محفوظ است.

پولیتیا در ویرایش مقالات آزاد است.

دیدگاه‌ها و نقطه‌نظرات مقالات منتشرشده در پولیتیا لزوماً نظر شورای
سرمدیری نیست و هیچ مسئولیتی در این خصوص متوجه پولیتیا نمی‌باشد.

URL: politeiajournal.com

E-mail: info@politeiajournal.com

Telegram: t.me/politeiajournal

ضرورت تاسیس دیگری در گفتمان هویت کوردی ۴
محمد حقمرادی

جنبش ناسیونالیستی جنوب کوردستان (باشور) و سیاست خارجی کشورهای پیرامون ۲۶
داریوش پیری

بررسی نقش زنان یگانهای مدافع خلق (ی.پ.ژ) در تقویت مشروعیت ی.پ.گ ۵۳
لیلا مروتی

منظومه فکری مک ایتتایر ۷۴
جلال (رامان) حاجی زاده

از قربانیان تا فاتحان: چالش کوردها برای دولت در خاورمیانه ۱۱۵
اوفران بنگیو. ترجمه: داریوش پیری

فدرالیسم وجدایی: در کانادا و کشورهای دیگر ۱۳۰
ویل کیمیلیکا. ترجمه: سامان رشیدی

ضرورت تأسیس "دیگری" در گفتمان هویت کوردی

محمد حقمرادی

● چکیده

آنچه به عنوان "دیگری" در گفتمان هویت کوردی می‌توان معرفی کرد اساساً فاقد کارکرد هویتی است چون این "دیگری" یا در موقعیت سوژه‌ی برتر و "دیگری برتر" قرار دارد که سوژه‌ی کوردی در تقلا‌ی همانندی با اوست یا بخشی از "خود" است که بنا به دلایلی در موقعیت "دیگری" نشانده شده است. به عبارتی می‌توان گفت، "دیگری" یک کورد همواره یک کورد دیگر بوده است. این "دیگری درونی" نیز به دلیل کارکرد تفرقه‌آمیز آن، در بنیاد، در تضاد با تأسیس و یا تثبیت گفتمان هویت کوردی است. بطور کلی این دو نوع از "غیریت" چون فاقد خصلت واقعی تخاصم و منازعه است، نمی‌توان امر سیاسی را بر آن استوار ساخت. این دو فراگرد به هم مرتبط هستند به طوری که فقدان "دیگری" به مثابه‌ی خارج بر سازنده، موجب جعل بخشی از خود به مثابه‌ی دیگری است. امری که در این فضای گفتمانی رخ می‌دهد، واژگون‌سازی یا جابجا کردن منطق هم‌ارزی و تفاوت است: برجسته کردن تفاوت‌های جزئی و درونی با "خود" و برقرار کردن هم‌ارزی با "دیگری" برتر. لاکلائو، موفه تلاش برای بخیه کردن پارگی و هسته تروماتیک آغازین یعنی خصمیت ریشه‌ای و بنیادین در هر صورت‌بندی را ناممکن می‌داند. با این وجود، کوردها همواره به غیریت‌زدایی و دشمن‌زدایی دست زده‌اند و این امر، اساس سیاست و امر سیاسی را مضمحل می‌سازد. این وضعیت، به کلیت‌زدایی از "خود" منجر می‌شود و لاجرم خود را در غیرسازی درونی و خصومت‌ورزی داخلی نمایان می‌سازد. این در حالی است که خصومت داخلی، فاقد خصیصه دشمن به عنوان شرط بر سازنده "خود" است. در هر صورت وجود دشمن یک واقعیت انضمامی است نه امری انتزاعی و یا یک امر بر ساختنی، از این روی نمی‌توان به شیوه‌ای هنجاری، در آرزوی رفع آن بود.

واژگان کلیدی: هویت کوردی، گفتمان، دیگری، خصومت، رمانتیسیم سیاسی

● ۱- طرح یک پروبلماتیک

“دیگری” به مثابه‌ی شرط بر سازنده‌ی “خود” در گفتمان هویت کوردی وجود ندارد. بدین معنا که آنچه در جایگاه “دیگری” نشانده شده است یا بخشی از “خود” و دیگری درونی است و یا “دیگری برتر” است که در هر دو صورت نمی‌توان آن را چون دشمن، پست، فرومایه و موجودیتی که باید آن را طرد و یا نابود ساخت، با آن رفتار کرد؛ بنابراین امکان بر ساخت یک کلیت و بنیاد نهادن امر سیاسی بر آن ناممکن است. هویت و بر ساخت خود در پناه بر ساخت دیگری پست و دشمن ممکن می‌شود نه دیگری برتر؛ چون در دیگری برتر، خود همواره در تمنای همانندی و تمایزدایی با اوست.

آنگاه که از ضرورت تأسیس “دیگری” سخن به میان آورده می‌شود، و این امر، تز و ایده‌ی نظری بحث باشد؛ اساساً بدین معناست که گفتمان هویت کوردی، تنها یک نام است و هنوز در چارچوب یک گفتمان منسجم مفصل‌بندی نشده است و یا هر آنچه انجام شده است، تنها خشت‌های اولیه و آغازگاه‌هاست. چون هر گونه هویت‌سازی و بنیاد نهادن گفتمان هویتی مبتنی بر آن، تنها با “غیریت‌سازی”، آغاز و ممکن می‌شود. به عبارت دیگر می‌توان گفت هنوز عناصر و مؤلفه‌های این هویت در قالب یک گفتمان مفصل‌بندی نشده است. هویت “خود” و “دیگری” توسط گفتمان‌ها بازنمایی نمی‌شوند بلکه خلق می‌شوند. آغاز این نوشتار نیز با این دال (دیگری) امری اندیشیده برای جعل “دیگری” ای است که به قول اشمیت بدون وجود آن، امر سیاسی ناممکن است.

انسان‌ها بسته به گفتمان‌های مختلف که موقعیت‌های سوژگی مختلف ایجاد می‌کنند و خود را با آن موقعیت‌ها برابر و مترادف می‌پندارند، هویت‌های مختلف طبقاتی، ملی، اتنیکی، دینی و جنسیتی را قبول می‌نمایند؛ که هر کدام بر اساس ارجاع به یک غیریت و “دیگری” هویت‌یابی می‌شود. هویت‌های جمعی در جریان یک تخصم و غیریت با “دیگری” که گفتمان تعریف می‌نماید بر ساخته می‌شوند و از طریق منطق هم‌ارزی و منطق تفاوتی که گفتمان ایجاد می‌نماید، می‌تواند شکل گیرند. هیچ گروه و هویت جمعی تا زمانی که کسی به نیابت از آن سخن نراند، نمی‌تواند پدیدار شود.

خواست‌ها و مطالبات هویت‌خواهانه و جنبش‌ها و شورش‌هایی که آرمان‌های انسانی و حق‌مداران را دنبال کرده‌اند، در طول یک صد سال گذشته در سرتاسر سرزمین کوردستان وجود داشته است که من آنها را ذیل اصطلاح “فلسفه حیات” تعریف می‌کنم؛ اما این به معنای وجود ناسیونالیسم به مثابه‌ی یک ایدئولوژی فراگیر و یا یک گفتمان هویتی کوردی (کوردستانی) که به بر ساخت و تأسیس مشخص و قدرتمند

«خود» و «دیگری» دست زده باشد، نیست. بنابراین می‌توان از ناسیونالیسم کوردی چون یک جنبش پراکنده و مطالبات ملی‌گرایانه (سیاسی و فرهنگی) صحبت کرد، اما نمی‌توان از ناسیونالیسم کوردی به مثابه‌ی یک اندیشه، تئوری، ایدئولوژی یا گفتمان سیاسی سخن گفت؛ چون ناسیونالیسم یک ایدئولوژی است که بر پایه تاریخ‌نگاری ملی‌گرایانه، روایت اسطوره‌ای و تصویرسازی رمانتیک از «خود» و اهریمن‌سازی از «دیگری» استوار است. آنچنان که در «کمالیسم» و «بعثیزم» چون دو رژیم حقیقت از خود و کوردها ساختند و یا در تاریخ‌روایی ایرانی از «ایران» و «انیران» و یونانیان در برابر بربرها تصویر شده است.

شاید نزد بسیاری از افراد، به پرسش گرفتن این امور بدیهی و مسلم پنداشته شده، درست فهمیده نشود، اما علوم اجتماعی انتقادی و رادیکال، همواره به پروبلماتیزه کردن امور بدیهی و مسلم و پیش‌فرض‌ها می‌پردازد و پروبلماتیک او، اساساً ویران کردن همین پیش‌فرض‌ها و دانش مسلمی است که تحلیل‌ها و تفسیرهای خود را بر اساس آن، استوار ساخته است. نظم دانش موجود، چون وجود ناسیونالیسم و گفتمان هویت کوردی را امری از پیش داده شده، طبیعی، بدیهی و مفروض می‌داند، سخن گفتن در مورد مبناهای آن را ناممکن ساخته است. یکی از مهم‌ترین این مبناها، روایت و تصویر «دیگری» است که رؤیت‌ناپذیر شده است و پروبلماتیک این نوشتار همین مسئله‌مند کردن و رؤیت‌پذیر ساختن آن و به عبارت دیگر، مسئله‌مند کردن ساختار حاکم بر اندیشیدن درباره‌ی هویت کوردی است. در واقع این نوشتار با دگرگون ساختن فهم غالب در مورد هستی‌شناسی موجود در خصوص کورد و «دیگری»، کوششی بنیادین برای پروبلماتیزه کردن و آفرینش آن به مثابه‌ی یک «مسئله» است.

من تحلیل‌های خود را بر دستگاه نظری و مفهومی «کارل اشمیت» و «لاکلاو» و «موفه» استوار ساخته‌ام. یکی از بنیان‌های فکری لاکلاو، موفه، کارل اشمیت است، هر چند لاکلاو و موفه تحت تأثیر نظریه‌ی ایدئولوژی «آلتوسر» — که به بحث این مقاله نیز مرتبط است — و نظریه‌ی هژمونی «گرامشی» نیز هستند. بدیهی است این مقاله نیز متأثر از اندیشه‌های این نظریه‌پردازان است. ایده‌ی اصلی این نوشتار به مثابه‌ی یک نظریه‌پردازی و یک تز طرح می‌شود که نیازمند پژوهش نظری و تجربی در متون به معنای عام کلمه است که رخدادهای تاریخی (سیاسی و اجتماعی) را نیز شامل می‌شود. بنابراین این نوشتار تنها یک مقدمه و طرح بحث است که هم می‌تواند مورد نقد قرار گیرد و هم اینکه به مثابه‌ی یک برنامه‌ی پژوهشی در معنای «لاکاتوش»^۱ی آن، مبنای پژوهش و خوانش گفتارهای فکری و سیاسی و رخدادهای تاریخی قرار گیرد و نظریه‌پردازی‌های آن می‌تواند با داده‌های تاریخی و متون و اسناد مختلف مورد نقد، تفسیر و توضیح قرار گیرد. البته ماهیت موضوع و چگونگی امکان سخن گفتن در مورد آن، نوشتن در این خصوص را با دشواری‌های روش‌شناختی مواجه می‌سازد.

● ۲- ایضاح نظری: تأسیس "دیگری" و امکان‌پذیری امر سیاسی

الف) اشمیت و بنیان نهادن امر سیاسی بر تمایز دوست-دشمن

کارل اشمیت (۱۹۸۵-۱۸۸۸ م) یکی از برجسته‌ترین متفکران قرن بیستم و در عین حال از بحث‌برانگیزترین آنهاست. اندیشه‌های او در حوزه‌های سیاسی و حقوقی قابل تأمل است و بسیار نیز مورد توجه قرار گرفته است. وی به موضوعات و ایده‌های سیاسی مهمی مانند دولت تمامیت‌خواه^۱، الهیات سیاسی، امر سیاسی، تمایز دوست-دشمن، واقع‌گرایی سیاسی و غیرقابل جمع دانستن دموکراسی و لیبرالیسم پرداخته است. وی متأثر از ماکیاوولی است و انسان را موجودی ذاتاً خطرناک می‌داند و بروز جنگ را یک امکان همیشگی می‌داند؛ از این روی برخی وی را «هابز» قرن بیستم می‌دانند.

وی منتقد رمانتیسزم سیاسی است و مفاهیمی مانند صلح، حقوق بشر، دموکراسی و عدالت را خطرناک و ابزارهایی ایدئولوژیک برای توسعه امپریالیسم می‌داند. به نظر اشمیت: "وقتی دولتی به نام بشریت با دشمن سیاسی خود می‌جنگد، این جنگی به خاطر بشریت نیست بلکه جنگی است که در آن دشمنی خاص، قصد غضب مفهومی عام را علیه دشمن نظامی خود دارد" (اشمیت، ۱۳۹۲: ۷۸). "سیاست به قول مشهور دربرگیرنده‌ی دوست و دشمن است که در خام‌ترین معنا، آنهایی که با تو هستند و آنهایی که با تو می‌ستیزند. نبرد و امکان کشته شدن برای «سیاسی» بودن ضروری است" (همان، ۹).

به نظر اشمیت (۱۳۹۲) لیبرالیسم به دلیل غلبه‌ی سودگرایی، فردگرایی، رویکرد رویه‌ای، تکیه بر سازش و رقابت به جای تضادهای واقعی و مصرف‌گرایی، به سیاست‌زدایی و انسان‌زدایی^۲ منتهی می‌شود و امر سیاسی را تعلیق می‌سازد. بنابراین به نظر او، لیبرالیسم تنها راه حل‌های موقتی و مقطعی را پیش می‌نهد. اشمیت لیبرالیسم را به دلیل انسان‌شناسی آن که ایده‌های انتزاعی و خوش‌بینانه در مورد انسان دارد؛ فاقد نظریه‌ی سیاسی می‌داند. اگر یک دستگاه فکری، چیزی در مورد جنگ نداشته باشد؛ در مورد سیاست هم چیزی برای گفتن نخواهد داشت. بر اساس این رویکرد، به نظر وی "مطلقاً چیزی به نام سیاست لیبرال وجود ندارد، فقط رویکردی لیبرال به سیاست داریم" (لیلا، ۱۳۸۹). جنگ و منازعه از نظر اشمیت نه میان افراد بلکه میان کلیت‌ها همچون دولت - ملت هاست. وضعیتی که برخلاف هابز که باید با قرارداد پایان یابد، اشمیت آن را وضعیتی می‌داند که باید تداوم یابد تا امر سیاسی حفظ شود (عبدالله پور چناری، ۱۳۹۲). بنابراین می‌توان گفت تفکیک دوست و دشمن، «دال مرکزی» در گفتمان سیاسی اشمیت محسوب می‌شود.

1. Totalitarian

2. Depoliticization and dehumanization

به نظر اشمیت (۱۳۹۳) اگر در حوزه اقتصاد، منطق و کد سود و زیان، در حوزه اخلاق، خیر و شر، و زشت و زیبا کدهای حوزه زیبایی‌شناسی است، تفکیک میان دوست و دشمن، منطق حوزه سیاست است و در واقع پیش‌فرض فعالیت و کنش سیاسی است. دشمن امری موهوم، انتزاعی و یا نمادین نیست بلکه امری واقعی است که وجود را تهدید می‌کند. بنابراین اگر ملتی این فرض محال را بپذیرد، که دشمنی وجود ندارد، سیاست برای آن ملت پایان پذیرفته است.

اشمیت در کتاب «مفهوم امر سیاسی» معتقد است که تحقق نهایی سیاست با نابودی دشمن گره خورده است. با این وجود گرچه او جنگ را هدف سیاست تلقی نمی‌کند، اما اعتقاد دارد که نمی‌توان این واقعیت را نادیده گرفت، زیرا در صورتی که "دیگری" نابود نشود، این "خود" است که ناگزیر عرصه را خالی می‌کند و در واقع حذف می‌شود. البته به نظر اشمیت (۱۳۹۳): "لازم نیست دشمن سیاسی از لحاظ اخلاقی شرور باشد، یا از لحاظ زیبایی‌شناسی زشت باشد، لازم نیست به صورت رقیب اقتصادی پیش رو باشد؛ شاید حتی سروکار داشتن با او می‌تواند مفید به نظر برسد. دشمن دقیقاً چیز دیگر است، بیگانه است. برای همین کافیت، موجودیتی دیگر و بیگانه باشد، به گونه‌ای که برخوردهای افراطی با او ممکن باشد.

اشمیت (۱۳۹۳) معتقد است امر سیاسی شدیدترین و آخرین حد خصومت است و آخرین حد امر سیاسی نیز گروه‌بندی دوست-دشمن است. امر سیاسی شدیدترین و نهایی‌ترین دشمنی‌هاست و هر دشمنی انضمامی، هرچه بیشتر به نقطه‌ی نهایی یعنی گروه‌بندی دوست و دشمن نزدیک شود، سیاسی‌تر می‌شود. دولت در تمامیت آن، به مثابه‌ی واحد سیاسی سازمان یافته، خود در باب دوست/دشمن تصمیم می‌گیرد (اشمیت، ۱۳۹۳: ۲۸).

در سیاست یا دوست وجود دارد یا دشمن و غیر از این هم معنی‌دار نیست و امر سیاسی به معنای برخورد با این دشمن است و برخورد به معنای جنگ است. در حقیقت، سیاست یک امر دارد و امر سیاسی به معنای جنگ است. سیاست شامل شناسایی دشمن، مسلح شدن، برخورداری از نیروی نظامی و سرکوب فیزیکی دشمن است. اشمیت مدارا با دشمن را در عرصه‌ی بین‌الملل غیرقابل قبول می‌داند. در واقع اشمیت، با استفاده از رابطه‌ی عام "تمایز دوست و دشمن"، آن را به مثابه‌ی "تمایز خصوصاً سیاسی" تعریف می‌کند. نگرش به امور براساس تمایز دوست/دشمن دارای دو عنصر است که در میان آنها عنصر "دشمن" آشکارا تقدم دارد (اشتراوس، ۱۳۹۳: ۱۲۵ در عابدی اردکانی و اله دادی، ۱۳۹۷).

از نظر اشمیت، این گروه‌بندی می‌تواند هم میان دولت‌ها شکل بگیرد و هم میان احزاب سیاسی داخلی. اگر ستیزهای داخلی در میان احزاب سیاسی به یگانه اختلاف سیاسی بدل شوند، تنش سیاسی داخلی به

بالا ترین حد می‌رسد؛ یعنی گروه‌بندی دوست و دشمن داخلی و نه خارجی خواهد بود. اگر کسی بخواهد از سیاست برسیاق تقدم سیاست داخلی سخن بگوید، آنگاه این ستیز دیگر نه به جنگ میان ملت‌های سازمان یافته، بلکه به جنگ داخلی مربوط می‌شود (اشمیت ۱۳۹۲ الف: ۱۰۵، ۱۰۱ بدین ترتیب، یکی از بینش‌های اصلی اشمیت این نظریه اوست که هویت‌های سیاسی عبارت‌اند از نوع خاصی از رابطه‌ی «ما/ آنها»؛ رابطه‌ی «دوستی/ دشمنی» که می‌تواند از دل اشکال متنوعی از روابط اجتماعی سر برآورد (موفه، ۱۳۹۱: ۲۱-۲۳).

تمایز دوست-دشمن، تعیین‌بخش وجود یک ملت است و اگر ملتی دیگر توان بر ساختن دوست و دشمن را نداشته باشد یا با اعلام دوستی با تمام دنیا، خلع سلاح داوطلبانه را بپذیرد، از وجود سیاسی خود دست برداشته است. اگر مردمی توان یا خواست حفاظت از خود را در سپهر سیاست نداشته باشند، به این معنا نیست که سپهر سیاسی از میان می‌رود، بلکه بدین معناست که مردم ضعیف از میان می‌روند و آنگاه مردمانی سربرمی‌آورند که تن به آزمون‌های جدید می‌دهند و به حکمرانی سیاسی دست می‌یابند (اشمیت، ۱۳۹۲: ۷۴-۷۵). دشمن تنها در مقابل یک هویت یا «ما»ی جمعی معنا می‌یابد و به معنایی صریح، در مواجهه با ملتی دیگر معنا می‌یابد و اشاره به «hostis» دارد و معنایی سیاسی دارد نه فردی و خصوصی (اشمیت، ۱۳۹۲). خصومت داخلی (foe)، وجه خصوصی دارد و فاقد معنای دشمن (enemy) به عنوان خصمی که جنبه‌ی عمومی دارد و معطوف به کلیت است (شواب در اشمیت، ۱۳۹۲: ۵۸) و بیشتر نشان‌دهنده‌ی فقدان یک کلیت است. هنگامی که مبنای تفکیک و دسته‌بندی دوست-دشمن داخلی باشد، تنها می‌توان از خودزنی سیاسی و جنگ داخلی سخن گفت.

اشمیت نقطه‌ی اوج سیاست را لحظاتی می‌داند که دشمن به صورت کاملاً روشن، دشمن به شمار می‌رود. در این تعبیر که متأثر از روایت «کوزوی» از «هگل» است، شناخت انضمامی از دشمن در مقام دشمن از یک سو و پی‌ریزی هویت خود از سوی دیگر، دو جزء اصلی امر سیاسی‌اند (اشمیت، ۱۳۹۳: ۱۵). باتوجه به نظریه‌ی اشمیت در باب امر سیاسی، سؤالی که مطرح می‌شود این است: «دشمن کیست و چه ویژگی‌هایی دارد؟». از نظر او این دشمن یک «دیگری» است، یک بیگانه است، و برای تعریف ماهیت این دشمن کافی است که به لحاظ وجودی چیزی متفاوت و بیگانه باشد، به گونه‌ای که در وضع نهایی ضدیت و منازعه با او ممکن شود. دشمن، رقیبی خصوصی هم نیست که فرد از او نفرت داشته باشد. از نظر «اسلاوی ژیتزک»، وجه تمایز دوست و دشمن هرگز فقط بازنمایی یک تفاوت واقعی نیست. دشمن قاعدتاً همیشه نامرئی است. او شبیه یکی از ماست. مستقیماً قابل بازشناسی نیست. به همین دلیل است که مسئله و کارزار

بزرگ مبارزه‌ی سیاسی عبارت است از برساختن تصویری قابل بازشناسی از دشمن (ژیک، ۱۳۸۵: ۱۲۸). اندیشه‌ی اشمیت در خصوص امر سیاسی، مسائل مرتبط با حقوق بشر، آزادی، صلح و عدالت را تعلیق و احاله به محال می‌کند. اندیشه‌ی اشمیت امکانی برای دفاع از فرودستان و ستم‌دیدگان فراهم نمی‌کند اما تحلیل او از سرشت امر سیاسی می‌تواند به شکل ایجابی، امکانی تأسیسی فراهم کند.

ب) لاکلائو و موفه و نقش برسازنده‌ی "دیگری"

آلتوسر مدعی است که ایدئولوژی‌ها در ارتباط با هم و در بستر یک تخصم شکل می‌گیرند. او معتقد است که این ایدئولوژی‌ها در ارتباط با دیگر ایدئولوژی‌ها شرایط خاص خود را مطرح و ارائه می‌کنند و هویت آن‌ها از پیش تعیین شده نیست، بلکه هویت آن‌ها در اثر ضدیت با هم صورت‌بندی می‌شود. ایدئولوژی در درون یک فضای مبارزه شکل می‌گیرد و ایدئولوژی‌ها در جریان مبارزه ساخته می‌شوند. آلتوسر اشاره می‌کند که هیچ گونه ایدئولوژی خارج از ایدئولوژی معارض شکل نمی‌گیرد (مک دانیل، ۱۳۸۰: ۹۶). با کمی تأمل اگر به جای ایدئولوژی در نکته مورد نظر آلتوسر، اصطلاح "گفتمان" را قرار دهیم عمق اثرپذیری لاکلائو و موفه از آلتوسر در مورد شیوه‌ی شکل‌گیری گفتمان‌ها روشن می‌شود. تز آلتوسر در مورد مطرح شدن ایدئولوژی در رابطه‌ای "مبتنی بر" خصمیت^۳ و در برابر سایر ایدئولوژی‌ها، اصل بنیادی ظهور گفتمان نیز هست (Malesevic, 2002: 94).

گفتمان حاصل عمل مفصل‌بندی^۳ است. مفصل‌بندی کرداری است که از طریق منطق هم‌ارزی و تفاوت، پیوندی میان عناصر مشابه و نامشابه برقرار می‌سازد، به گونه‌ای که در جریان آن، هویت عناصر مفصل شده، دگرگون شده و هویت نوینی برای آن‌ها به وجود آید. انسان‌ها، اشیاء و رویدادها تنها در چارچوب یک گفتمان و به میانجی ساختار مقوله‌بندی آن بر اساس شباهت‌ها و تفاوت‌ها است که معنا می‌یابند و خارج از آن تنها اموری پراکنده، بی‌شکل و بریده از هم هستند، بنابراین در صورت تغییر گفتمان‌ها، دلالت‌ها و مناسبت‌های میان آن‌ها تغییر می‌یابد.

از نظر لاکلائو و موفه، گفتمان‌ها مدام توسط فرایندهای حاشیه‌رانی و برجسته‌سازی در صدد به حاشیه راندن و طرد گفتمان و مفصل‌بندی رقیب هستند و می‌کوشند تا عناصر گفتمانی خویش را برجسته کنند و همیشه حالتی از رقابت و ضدیت و کشمکش میان گفتمان‌ها را حفظ کنند (Laclau, 1990: 34). در این رویکرد نظری برای هژمونیک شدن، مفصل‌بندی کافی نیست، بلکه باید این مفصل‌بندی از یک خصمیت

رادیكال نیز بهره‌مند باشد تا مرزهای سیاسی را شكل ببخشد. بنابراین هویت، در يك بستر و به طور موقتی شكل می‌گیرد و می‌تواند در يك عرصه‌ی تصمیم‌ناپذیری دست به تصمیم زند.

لاكلائو و موفه امر سیاسی را بر امر اجتماعی اولویت می‌بخشند. زیرا مدعی‌اند جامعه يك کلیت به هم پیوسته نیست. در ترسیم امر سیاسی، آنها مدعی‌اند چون مفصل‌بندی طبق علایق و منافع ساخته می‌شود، هر صورت‌بندی اجتماعی ذاتاً سیاسی است. امر سیاسی که همان کشمکش مفصل‌بندیهای گوناگون در نتیجه خصمیت ریشه‌ای که عامل گشودگی سیاست و بر ساخت موضعی هژمونیک است، در درون صورت‌بندیهای گوناگون بدون توسل به خشونت منعقد می‌شود (ربانی خوراسگانی و میرزایی، ۱۳۹۳: ۴۵).

گروه‌بندی‌ها همواره تست‌هایی در قلمروی تصمیم‌ناپذیر هستند و همچون گفتمان، در شكل کلی‌اش، صرفاً به کار طرد تفسیرهای بدیل می‌آیند. بنابراین در گروه‌بندی گفتمانی “غیر خودی” – آنچه هویت خود را در تقابل با آن تعریف می‌کنیم – طرد و تفاوت میان اعضای گروه نادیده گرفته می‌شود (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۷: ۸۵). تخاصم اجتماعی به نظر لاکلائو و موفه، تضادی است که در طی آن هویت‌های مختلف، متقابلاً یکدیگر را طرد کنند. نزد لاکلائو و موفه گروه‌بندی بر مبنای منازعه بر سر چگونگی معنا بخشیدن به افسانه‌ی جامعه شكل می‌گیرد و فضای اجتماعی را به گروه‌های متفاوتی تقسیم می‌کند. مارکسیسم بر مبنایی طبقاتی، فمینیسم بر مبنایی جنسیتی و ملی‌گرایی بر اساس نژاد یا زبان. اما در هر صورت این گروه‌بندی‌ها اهمیت اساسی برای جامعه دارد.

لاكلائو و موفه مفهوم هژمونی^۴ را از گرامشی اخذ می‌کنند. به نظر آنها، هویتی که به عاملان اجتماعی نسبت داده می‌شود، تنها در اثر مفصل‌بندی در قالب يك “صورت‌بندی هژمونیک ممکن می‌شود. آنها تلاش پروژه‌های سیاسی برای تثبیت گفتمان‌های خود را اعمال هژمونیک می‌نامند. برای تحقق آن وجود تخاصم و نیروهای متخاصم و بی‌ثباتی مرزهایی که این دو نیرو را از هم جدا می‌کند، الزامی است. هدف این اعمال هژمونیک، ایجاد یا تثبیت معنایی یا “صورت‌بندی هژمونیک حول يك دال مرکزی است (حقیقت، ۱۳۸۷: ۵۳۶).

هم‌ارز کردن تعدادی دال شناور حول يك دال مرکزی و ایجاد تفاوت و تضاد با دال‌های دیگر در تناظر با آن، به منظور ایجاد يك رابطه قدرت صورت می‌گیرد. “هر شکلی از قدرت به شیوه‌ای عمل‌گرایانه از رهگذر منطق‌های هم‌ارزی و تفاوت^۵ سامان می‌یابد” لاکلائو و موفه، ۱۳۹۳: ۲۲۸). در عمل مفصل‌بندی، دال‌های اصلی با یکدیگر در زنجیره هم‌ارزی ترکیب می‌شوند. این دال‌ها نشانه‌هایی بی‌محتوایند، یعنی به خودی

4. hegemony

5. the logic of equivalence & difference

خود بی معنا هستند تا این که از طریق زنجیره‌ی هم‌ارزی با سایر نشانه‌هایی که آنها را از معنا پر می‌کنند، ترکیب می‌شوند و در مقابل هویت‌های منفی دیگری قرار می‌گیرند که به‌نظر می‌رسد تهدیدکننده‌ی آنها باشند. گفتمان‌ها از طریق زنجیره‌ی هم‌ارزی، تفاوت‌ها را می‌پوشانند. در این نظریه، جامعه ذاتاً متکثر است؛ و زنجیره‌ی هم‌ارزی این تکثر و تفاوت‌ها را پوشش می‌دهد و به آن نظم و انسجام می‌بخشد. در هم‌ارزی، عناصر، خصلت‌های متفاوت و معناهای رقیب را از دست می‌دهند و در معنایی که گفتمان ایجاد می‌کند، منحل می‌شوند (حقیقت، ۱۳۸۷: ۵۴۰).

در نظریه لا کلائو و موفه، منازعه یا تخصم^۶ اهمیت زیادی دارد. "ایجاد و تجربه ضدیت‌های اجتماعی، امری محوری برای نظریه‌ی گفتمان در سه جنبه می‌باشد: نخست اینکه، ایجاد یک رابطه‌ی خصمانه که اغلب منجر به تولید یک "دشمن" یا "دیگری" می‌شود که برای تأسیس مرزهای سیاسی امری حیاتی است. دوم اینکه، شکل‌گیری روابط خصمانه و تثبیت مرزهای سیاسی امری محوری برای تثبیت بخشی از هویت "صورت‌بندی‌های گفتمانی و کارگزاران اجتماعی است. سوم اینکه، تجربه‌ی ضدیت نمونه‌ای است که حدودی بودن هویت را نشان می‌دهد ... مطابق نظریه‌ی گفتمان، ضدیت بدین علت اتفاق می‌افتد که کسب یک نوع هویت کامل و مثبت توسط کارگزاران و گروه‌ها امری غیر ممکن است. این بدین علت است که حضور دشمن در یک رابطه‌ی خصمانه از کسب هویت توسط "دوست" جلوگیری به عمل می‌آورد (هوارث، ۱۳۹۷: ۲۰۶). در نظریه‌ی لا کلائو و موفه بیرون سازنده نقشی بنیادین در شکل‌گیری هویت دارد. بیرون سازنده^۷ به یک دیگری و دشمن اشاره دارد که بدون آن هویت شکل نمی‌گیرد.

دال شناوری که یک کلیت را بازنمایی می‌کند، در نزد لا کلائو و موفه به معنی اسطوره^۸ است. دالی که بازنمای فضایی است که با عینیت ساختاری رسوب‌یافته و فاقد پیوند است. "از یک سو بازنمایی تحریف شده از واقعیت است، اما از سوی دیگر این تحریف گریزناپذیر و سازنده است، چون افق‌های لازم برای اعمال ما ایجاد می‌کند" (بورگسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۷۷). مفهوم اسطوره "نوعی پیچیده از دال شناور است که در جستجوی برساختن جامعه به مثابه یک کلیت همراه با یک هویت بی‌چون و چرای کاملاً دوخت‌شده است" (Rear, 2013: 11) به نقل از محمدی، ۱۳۹۸: ۹۸. زمانی که یک اسطوره در طبعی‌سازی بی‌قراری اجتماعی و برساختن یک تصویر ویژه از نظم اجتماعی موفق می‌شود، می‌توان گفت که به سطح تصور

6. antagonism

7. Constitutive outside

8. myth

اجتماعی^۹ رسیده است. چیزی که به وسیله لاکلائو (۱۹۹۹) "افق" نامیده می شود. این مفهوم دلالت بر فراتر رفتن یک طبقه از مطالبات اقتصادی- صنفی و عهده دار شدن بازنمایی بخش هایی از منافع و خواست های سایر گروه های اجتماعی اشاره دارد. بر این اساس لاکلائو (۱۹۹۶) می گوید که اسطوره ها در سطح منافع یک گروه خاص عمل می کنند در حالیکه تصورات اجتماعی زمانی اتفاق می افتد که یک گروه قادر می شود به فراسوی این منافع و در قلمروی عام حرکت نماید (Rear, 2013: 11 به نقل از محمدی، ۱۳۹۸: ۹۸).

اما نباید گمان برد که تغییر همیشه از اسطوره به تصور است. بلکه ممکن است برعکس باشد. یعنی تغییر از تصور به اسطوره. در تغییر از تصور به اسطوره، منطق تفاوت در جهت از هم پاشاندن توهم وحدت میان منافع، متفاوت عمل می کند و به ایجاد مفصل بندی پیچیده تر عناصر و دشوار تر نمودن تقسیم بندی شکل گرفته در سپهر اجتماعی به دو اردوگاه جمعی «ما» و «آنها کار می کند» (Ibid). در مجموع می توان گفت که «تصور اجتماعی برخلاف اسطوره، همگانی است و بخش های گوناگون جامعه را نمایندگی می کند. در واقع، تصور اجتماعی فضای آرمانی خلق شده توسط یک اسطوره است که در میان افراد جامعه به شکلی فراگیر عمومیت یافته است» (کسرای و پوزش شیرازی، ۱۳۸۸: ۳۵۵). وجهی استعاری^{۱۰}، اسطوره را به تصور اجتماعی پیوند می دهد. اسطوره برای اینکه به سطح تصور اجتماعی ارتقاء یابد، وجهی استعاری به خود می گیرد. وجهی استعاری، اسطوره را از منافع و علایق یک گروه خاص منفک و به مثابه ی خیر عمومی یا منافع و علایق ائتلافی از گروه ها می نمایاند. البته یک گفتمان نمی تواند همواره و یا برای مدت طولانی ادعای نمایندگی همه ی گروه ها را داشته باشد و نمی تواند ناتوانی خود را پنهان سازد.

مطابق با نظریه ی گفتمان لاکلائو و موفه، هر آنچه که جامعه را به مثابه ی یک کلیت برمی سازد، یک افسانه یا اسطوره^{۱۱} است. که هدف آن امکان پذیر نمودن سنجی از سیاست و کنش برحسب آن است. از دیدگاه آنها مفاهیمی مانند وطن، ملت، کشور و مفاهیمی دیگر از این دست، تنها افسانه هایی هستند که افق لازم برای اعمال سیاست هایی در چارچوب دولت- ملت را فراهم می نمایند (محمدی، ۱۳۸۹: ۱۴۱).

از دیدگاه آنها [لاکلائو و موفه] مفاهیمی مانند "کشور"، "ملت"، "طبقه" یا هر چیز دیگری که یک کلیت را بازنمایی می نماید، صرفاً یک دال شناور است. در نظام اندیشگانی آنها، هر دال شناوری که یک کلیت را باز می نمایاند صرفاً یک "افسانه" است. "افسانه از یک سو بازنمایی تحریف شده از واقعیت است،

9. Social imagination

10. metaphorical

11. myth

اما از سوی دیگر این تحریف، گریزناپذیر و سازنده است، چون افق‌های لازم برای اعمال ما ایجاد می‌کند. بدین ترتیب افسانه‌ی "کشور"، سیاست‌ورزی ملی را ممکن می‌کند. سیاست‌مداران مختلفی به وجود بیابند که براساس خط‌مشی‌های مختلف‌شان با یکدیگر بحث کنند. در عین حال، انتخاب "افسانه‌ی آنچه بحث درباره آن معنادار است و نیز شیوه‌ی بحث راجع به آن را نیز تعیین می‌کند. اگر "کشور" نقطه‌ی شروع بحث باشد، آنگاه "اقتصاد ملی" مهم به شمار می‌آید و مسائل اقتصاد محلی، منطقه‌ای و جهانی از منظر آن بررسی می‌شوند" (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۷: ۷۷).

عملکرد منطق هم‌ارزی بدین گونه است که هویت‌های هم‌ارزی را ایجاد می‌کند که نفی محض یک نظام گفتمانی است. این منطق شکافی در نظام تفاوت‌ها ایجاد می‌کند و سازنده‌ی مرزهای سیاسی بین دو اردوگاه متخاصم است. کلاً منطق تفاوت، عکس منطق هم‌ارزی است. در حالی که منطق هم‌ارزی به دنبال تقسیم فضای اجتماعی با تراکم کردن معنا حول دو اردوگاه متخاصم است، پروسه‌ی مبتنی بر منطق تفاوت در پی تضعیف و جابه‌جا کردن مرز قاطع قطب‌های آنتاگونیستی است. بنابراین در بر ساختن امر اجتماعی، یا بر یک جزئیاتی از مطالبات که ارتباطی افتراقی با سایر مطالبات دارد تأکید می‌شود، یا بر چیزی که همه‌ی جزئیات به طور مشترک دارند. اولین شیوه، منطق تفاوت است و دومی که مرز آنتاگونیستی می‌کشد، منطق هم‌ارزی (Laclau, 2005a: 77-78 به نقل از تاجیک، ۱۳۹۸: ۶۶).

منطق هم‌ارزی باعث تضعیف ویژگی افتراقی هویت‌های اجتماعی موجود در زنجیره می‌شود. همان‌طور که منطق تفاوت حاکم بین برهه‌های گفتمانی هویت‌های آن‌ها را در رابطه‌هایی افتراقی برمی‌سازد، منطق هم‌ارزی هویت اجزاء خود را بر اساس روابط تشابه بر پایه‌ی نفی - بواسطه‌ی امر بیرونی سازنده - می‌سازد. البته هویت حاصل از هم‌ارزی، ماهیت افتراقی هویت‌ها و مطالباتی را که به هم پیوسته‌اند، باطل نمی‌کند. اما جدایی آن‌ها از بین می‌رود و موجب همبستگی میان سوژه‌های مطالبه می‌شود. بدین ترتیب با شکل‌گیری موفقیت‌آمیز یک زنجیره‌ی هم‌ارزی، مطالبات دموکراتیک مجزا، اکنون به مطالبات جمعی پوپولار تبدیل شده‌اند و سوژه‌ی پوپولار شکل می‌گیرد. مطالبات پوپولار "مردم" را به یک عامل تاریخی بالقوه تبدیل می‌کنند. بنابراین بازتجمیع مطالبات، اولین پیش‌شرط مفصل‌بندی سیاسی است که پوپولیسم نام دارد (تاجیک و شکورزاده، ۱۳۹۸: ۶۶).

هم‌گرایی کثیری از مطالبات اجتماعی برآورده نشده و ناتوانی سیستم نهادی در جذب افتراقی آن‌ها موجب گسستی پوپولیستی می‌شود. این گسست، شکافی آنتاگونیستی میان دو اردوگاه است. زنجیره‌ی هم‌ارزی همراه می‌شود با تقسیم جامعه به دو اردوگاه متخاصم: اردوگاه قدرت و اردوگاه ستم‌دیدگان. مرزی میان "ما" و

«آن‌ها» کشیده می‌شود و در اردوگاه «ما» سوژه‌های منفرد و ناهمگن به واسطه‌ی مفصل‌بندی مطالبات پاسخ نگرفته به سوژه‌ی مردمی تبدیل می‌شود. قرار گرفتن خصمانه‌ی ما در مقابل آن‌ها به مطالبات وجه مبارزه گرانه می‌دهد. «دشمن» عنصر بیرونی بر سازنده‌ای است که مردم را می‌سازد. پوپولیسم بدون بر ساخت گفتمانی یک دشمن نمی‌تواند شکل بگیرد. باید شکاف یا مرزی میان مردم و دشمن ایجاد شود. بنابراین حداقل دو پیش شرط برای پوپولیسم وجود دارد: اول، به وجود آمدن یک مرز آنتاگونیستی است که مردم را از قدرت جدا کند. دوم، مفصل‌بندی هم‌ارز مطالبات است که امکان به وجود آمدن مردم را محقق کند (Laclau, 2005: 76) به نقل از تاجیک و شکورزاده، ۱۳۹۸: ۶۷).

بسیاری از اندیشه‌های فوکو درباره‌ی هم‌پسته بودن دانش - قدرت، به مسئله‌ی طرد و خلق سوژه‌ی فرودست مرتبط است و از این زاویه، بسیاری از نظریه‌پردازان پسااستعماری، فمینیست‌ها و کسانی مانند «ادوارد سعید» را متأثر ساخته است. به نظر فوکو، «غیر» تنها به مسئله‌ی تمایز محدود نمی‌شود بلکه مسئله‌ی ایجاد سلسله مراتب نیز هست. در این غیریت سازی، «دیگری» در مرتبه و منزلت فروتر یا فراتر جای می‌گیرد (تاجیک، ۱۳۷۷: ۹۵). «درید» از مجموعه‌ای از سلسله‌مراتب جزئی نام می‌برد که متکی بر تقابل‌های دوگانه است و اولی بر دومی برتری تام دارد. اصطلاحات دوم پست‌تر و خارج از منطق معرفی می‌شود هرچند به مثابه‌ی خارج سازنده‌ی شرط ضروری امکان توصیف‌های اول هستند. از اینرو «لازمه شناخت از خودم بیگانه و مرموز پنداشتن دیگری و نهایتاً مادون خود شناختن دیگری است» (تاجیک، ۱۳۷۲: ۱۲۶).

هویت سوژه رابطه‌ای، متغیر، غیر ضروری، افتراقی و دوپاره است. در این نسبت افتراقی هویت‌ها که به تضاد و طرد هم‌راه می‌برد، تعیین هر هویتی ملازم است با سرکوب هویت‌های دیگر و کردار قدرت. به عبارتی دیگر، آنتاگونیسم مانع و درعین حال شرط شکل‌گیری هویت است و منطق هژمونی مهم‌ترین عامل در عرصه‌ی هویت‌یابی است. بنابراین، سوژه امری سیاسی است و در نبرد آنتاگونیستی شکل می‌گیرد (تاجیک و شکورزاده، ۱۳۹۸: ۷۰). به بیان لاکلاو و موفه، آنتاگونیسم و پیکار هژمونیک نیازمند مفهومی از سوژه است «(Laclau & Mouffe, 1985a: 115).

امر سیاسی به علت منازعه و خصومت غیر قابل رفع در جامعه تداوم می‌یابد. این منازعه همیشگی است زیرا ساخت جامعه بر پایه‌ی غیریت و خصمیت ریشه‌ای و امتناع‌ناپذیر متکی است. همین «تخاصم ریشینگی» اساس بر ساخت مفصل‌بندی‌های هژمونیک شده‌ی متعدد برای گریز از فروافتادن در زنجیره‌ی کلیت‌گرایی و تمامیت‌اندیشی و همه چیز را یکسان، تمام و کامل پنداشتن و دیدن است. این هسته‌ی تروماتیک است که در مراحل آغازین تشکیل صورت‌بندی‌های سیاسی و اجتماعی هویت‌های یکپارچه را از به هم پیوستگی در

ترسیم ساحت‌های آرمان‌شهری باز می‌دارد. به گفته‌ی ژیک، لاکلاو و موفه از یک خصمیت ریشه‌ای و بنیادین در ذات هر صورت‌بندی پرده برمی‌دارند. آنها مدعی‌اند تضاد شرط درونی هر هویتی است. به تعبیر ژیک، لاکلاو و موفه معتقدند که هسته‌ی تروماتیک وجود دارد که اگر آن را حذف کنیم در دام چاله‌ی تمامیت‌خواهی می‌افتیم. ژیک ادعا می‌کند برای هم‌ساز شدن با زیست‌بوم باید این گسل را پذیرفت و این خصمیت و امتناع پایه‌ای را تصدیق کرد. از نظر ژیک، لاکلاو و موفه این فضل تقدم را دارند که کتاب هژمونی و استراتژی سوسیالیستی بر پایه‌ی چنین مفهومی از خصمیت استوار است. یعنی بر مبنای بازشناسی یک ترومای آغازین، یک هسته‌ی غیر ممکن / ممتنع که در برابر نمادگردانی، تمامیت‌سازی و ادغام نمادین ایستادگی می‌ورزد. آنها تلاش برای بخیه کردن این پارگی آغازین (خصمیت ریشه‌ای و بنیادین در هر صورت‌بندی) را محکوم به شکست می‌دانند (ژیک، ۱۳۸۹: ۴۱). نویدبخش امر سیاسی و تلاش برای فروپاشی و سازندگی مفصل‌بندیها و گفتمان‌ها، این هسته‌ی تروماتیک است که خصمیت را ذات هر شکل و تشکیلاتی می‌داند. نظریه‌ی دموکراسی رادیکال^{۱۲} امر سیاسی را به عنوان قلمرو پایان‌ناپذیر تضاد، منازعه و خصومت تعریف می‌کند. (Barnet, 2004: 50). به نقل از ربانی خوراسگانی، ۱۳۹۳: ۴۲-۴۳).

● ۳- رمانتیزم سیاسی کوردی و ناممکن ساختن امر سیاسی

کوردها به رغم وجود اشتراک در تمام مؤلفه‌های فرهنگی مانند زبان، تاریخ، خاطره، جهان‌بینی و آیین‌ها و مناسک، مردمی نیستند که تنها، فاقد دولت باشند، بلکه مردمی فاقد ملت نیز هستند. چون اساساً ملت و ملت‌سازی، یک امر سیاسی است و در چارچوب یک گفتمان "صورت‌بندی و براساس تعریف "دیگری" و یا به تعبیر اشمیت، وجود دشمن ممکن می‌شود و این در ادبیات هویت کوردی و اندیشه‌ی سیاسی او وجود ندارد. تحلیل آن را می‌توان به ذهن کوردی و ساختار زبانی او و یا تاریخ معاصر او که مقارن است با تکوین دولت - ملت‌های حاکم و یا به تاریخی طولانی‌تر و تاریخ باستان او بازگرداند. البته تصویر دیگری یا دشمن در زبان، نمادها، اسطوره‌ها و دیگر نشانه‌ها وجود دارد و محو نشده است، اما از سپهر سیاسی طرد شده است و توان و اراده‌ی لازم برای بر ساخت آن در قالب یک گفتمان وجود ندارد.

اگرچه در گفتمان مقاومت کوردی، بر ساخت "خود"، در بعد فرهنگی مانند لباس، آیین‌ها و مناسک، موسیقی و فولکلور و بویژه زبان مورد توجه قرار گرفته است، اما این تمایزبانی در بعد سیاسی که روایت

تاریخی و به دست دادن روایت ملی گرایانه از تاریخ در آن اهمیت و جایگاه خاصی دارد؛ کمتر مورد توجه جدی واقع شده است. تاریخ نویسی ملی گرایانه اهمیت و نقش بسزایی در تولد ملت و هویت ملی دارد. کورد، فاقد سنت تاریخ نگاری ملی گرایانه است. بدون وجود یک سنت تاریخ نگاری ملی گرایانه، نمی توان ناسیونالیسم را بنا کرد و ملت نیز بر ساخته و مخلوق ناسیونالیسم است.

کورد فاقد ناسیونالیسم چه در قالب یک ایدئولوژی و چه به مثابه یک گفتمان است و تنها گزاره های پراکنده ای در مورد خویش دارد که بیشتر ماهیتی میهن پرستانه و فرهنگی دارد. همین فقدان باعث شده است توسط گفتمان های مختلف فراخوانی و سوژه ای آن گفتمان ها شود. به همین دلیل سوژه ای نامنسجم، پاره پاره و پیشاسیاسی خلق شده است که تبعات سیاسی، هویتی بسیاری داشته است. ناسیونالیسم کوردی به عنوان یک نظریه، روایت تاریخی، ایدئولوژی و گفتمان وجود ندارد و یا در آغازگاه ها و خشت های اولیه است و آنچه به نام «کوردایه تی» وجود دارد؛ تنها گزاره های پراکنده ای فرهنگی و ادبی در خصوص دوست داشتن زبان، طبیعت، فرهنگ و سنت های کوردی است و فاقد مفصل بندی به صورت یک گفتمان است. این وضعیت به آن امکان بر ساخت کلیت از یک سوی و فراخوانی از کوردها به عنوان سوژه خود را نخواهد داد. در گفتمان پیشامدرن، دال سرزمین یا میهن، به روستا، شهر و یا منطقه ای که فرد در آن به دنیا آمده و در آن زندگی کرده است، دلالت دارد؛ اما در یک گفتمان ملی گرایانه، مدلول آن کل جغرافیای سیاسی یک کشور را دربر می گیرد و در گفتمان های شوونیستی که با پیشوند «پان» مشخص شده اند، اغلب قلمرو سرزمینی یک نژاد یا زبان را که ممکن است بخش هایی از کشورهای دیگر و یا حتی چندین کشور را در برگیرد را نیز شامل شود. بر این اساس به نظر می رسد تبارشناسی این مفهوم در گفتمان عمومی کوردی، هنوز دلالتی منطقه ای و پیشامدرن دارد.

هویت ها و ایدئولوژی ها در ضدیت با یکدیگر و در فضای مبارزه و منازعه با همدیگر، تکوین می یابند. هویت کوردی چه در مقام یک ایدئولوژی و چه به مثابه یک گفتمان، فاقد عنصر «خصمیت» که مقوم و سازنده هر نوع ایدئولوژی یا گفتمان است، می باشد؛ به همین دلیل، ناسیونالیسم یا گفتمان هویت کوردی نمی تواند وارد فضای منازعه بر سر تعریف معانی، تعریف و فراخوانی سوژه ها و تصویر هستی سیاسی و اجتماعی از خود شود. گفتمان هویت کوردی کمتر توانسته است وارد منازعه و کشمکش گفتمانی^{۱۳} با گفتمان های هویتی همسایه شود و به تثبیت معنای مطلوب خود بر زبان دست بزند و شیوهی خاص خود از نگرستن و فهم جهان سیاسی - اجتماعی را هژمون سازد. گفتمان سیاسی باید توان و قابلیت آفرینش معنا

اندیشه برای کسب، تثبیت و یا حفظ قدرت را داشته باشد.

هیچ جریان و گروهی نتوانسته است، یک کلیت را بازنمایی کند که به سطح تصور اجتماعی برسد و به تعبیر لاکلائو و موفه یک افق را ارائه دهد. بدین معنی که به میانجی یک وجه استعاری، بازنمایی کلیت و منافع همگانی و فراگروهی باشد. دال کورد در هیچ گفتمان برساخته‌ی کوردها تعین کامل نیافته است و هیچ گفتمانی نتوانسته است از لغزش معنایی آن به درون گفتمان‌های رقیب جلوگیری کند. از این رو مدل‌های متفاوتی برای این دال، وضعیتی بیش تعین یافته را برای آن خلق نموده است. گفتمان‌های چپ، مذهبی، ایرانی، تورانی و سامی یا منکر هستی مستقل او شده‌اند و یا اینکه با تحریف و مخدوش ساختن او ذیل برجسب‌هایی مانند خلق مستعمره، پاره‌ای از ملت اسلام، تیره‌ای ایرانی، ترک کوهی، طائفه‌ای از جنیان هویت مستقل او را مورد بازشناسی قرار نداده‌اند که تنها با زدودن پسوند و پیشوندها از آن امکان‌پذیر می‌شود موقعیت‌های سوژگی هویت جمعی کوردی بواسطه‌ی شرایط تاریخی، سیاسی و جغرافیایی خاص خود بوسیله‌ی گفتمان‌های مختلف خلق شده است و از او سوژه‌ای بیش تعین یافته و چند پاره ساخته است. شکست‌های سیاسی و نظامی، تأثیرات ویران‌گری بر سوژگی و کتیوخته دارد. بنابراین برای تحلیل انحطاط و زوال کورد باید چند لحظه‌ی تاریخی مهم مانند فروپاشی امپراتوری میدیا، ورود اسلام و پایان حکومت‌های کوردی در گذشته و در این اواخر پایان امیرنشین‌های کوردی و سرانجام شکل‌گیری دولت - ملت‌های حاکم را مورد تحلیل قرار داد.

تمایز دوست - دشمن، پدیدآورنده و هستی بخش وجود یک ملت است و اگر ملتی ناتوان از برساختن دوست و دشمن باشد و یا در توهم امکان‌پذیری دوستی و برادری با تمام ملت‌های دنیا باشد، خود را در برابر آنان به‌طور داوطلبانه خلع سلاح ساخته است و از وجود سیاسی خود دست برداشته است و در این صورت توان یا خواست حفاظت از خود در عرصه سیاست را نخواهد داشت، بنابراین تنها شیوه‌ای از زیست بردگی و فرودستی را برای خود رقم خواهد زد.

وجود تخاصم و نیروهای متخاصم برای تثبیت یک گفتمان و هژمونیک کردن آن برای تحقق پروژه‌های سیاسی ضروری است. اگر نتوان حول یک دال مرکزی، به تثبیت معنایی دست زد، نمی‌توان به هیچ صورت‌بندی هژمونیک دست یافت. آیا می‌توان ادعا کرد که آنچه به نام گفتمان هویت کوردی می‌شناسیم، عینیت یافته و رسوب پیدا کرده است؛ و معانی‌ای که برای فهم زندگی سیاسی و اجتماعی طرح می‌کند، طبیعی قلمداد می‌شود؟

“دیگری” به مثابه‌ی شرط بر سازنده‌ی “خود” در گفتمان هویت کوردی وجود ندارد.^{۱۴} این ناشی از دو عامل به هم مرتبط است: نخست، فراخوانی کورد از سوی گفتمان‌های ملی و مذهبی متعدد و گاه متضاد که بر حیات سیاسی کوردها سلطه دارند و وی را به یک سوژه‌ی فاقد مرکزیت، پراکنده و شقه شقه تبدیل کرده‌اند و اغلب با مداخلات هژمونیک مانند توسل به زور، خشونت و استراتژی‌های مختلف از تخاصم‌آمیز شدن رابطه‌ی خود با کوردها جلوگیری کرده‌اند و عامل دیگر فقدان گفتمان ناسیونالیسم کوردی قدرتمند و فراگیر است که بتواند سوژه‌ی کوردی را ورای این گفتمان‌ها، فراخوانی کند. این امر خود ناشی از تقسیم و بازتقسیم استعماری کوردستان و فقدان یک ساختار سیاسی ملی است که بتواند کورد را ورای تمام تکثرهای درونی از لحاظ لهجه و مذهب به مثابه‌ی یک کلیت و یک واحد برسازد.

در تقابل با گفتمان‌های هژمونیک، گفتمان‌های مقاومت (مانند ناسیونالیسم‌های غیر حاکم) سعی در “رسوب‌زدایی” از “عینیت” گفتمان هژمونیک شده و به تبع به چالش کشیدن ساختارهای سیاسی، اجتماعی و اخلاقی آنها داشته‌اند و با توسل به شورش‌های متعدد و مقاومت فرهنگی خرد و روزمره می‌خواهند به “تمامیت‌زدایی” از “صورت‌بندی اجتماعی به نمایش گذاشته شده از سوی آنها به مثابه‌ی یک “تمامیت” دست بزنند و نقصان آن را برملا می‌سازند. خروج از این وضعیت نیازمند گفتمان دیگری است که “صورت‌بندی متفاوتی از مسائل، اولویت‌ها و چاره‌یابی آنها ارائه دهد. گفتمان هویت کوردی بیشتر به شیوه‌ی انتقادی و اخلاقی در صدد رسوب‌زدایی از عینیت گفتمان‌های هژمونیک شده بوده است، ولی این پراکسیس نیازمند برساخت گفتمانی در مواجهه با آن است که مفصل‌بندی دیگری از عناصر ارائه دهد و این گفتمان از طریق تخاصم و غیریت‌سازی میان “خود” و “دیگری” شکل می‌گیرد. بر این اساس می‌توان گفت “صورت‌بندی حقوق بشری از مساله کورد نزد روشنفکران، ناشی از تقلیل یک مسئله سیاسی به مسأله‌ای حقوقی است. چرا که اساساً حقوق، تابعی از مسئله قدرت و منازعه در سپهر سیاسی است و جایگاه حقوقی، نیازمند تعیین جایگاه در عرصه سیاست است که عرصه منازعه است.

گفتمان هویت کوردی فاقد توان و قابلیت لازم برای فراخوانی تمام اجزاء و پاره‌های خود از لهجه‌ها و مذاهب مختلف در مقام سوژه‌های خود به صورت برابر است. به همین دلیل، لک‌ها به طور کامل در درون آن قرار نمی‌گیرند و توسط گفتمان‌های دیگر فراخوانی می‌شوند و بخشی از کوردهای ایزدی خود را کورد قلمداد نمی‌کنند. منشأ این امر، علاوه بر سیاست‌های فرهنگی و آموزشی دولت در انطباق با هویت قدرت

۱۴. به همین دلیل است که تبعید و کوچاندن، تعریب، تبعیض، انفال و هلبچه و تمام اقداماتی که در راستای از کرامت انداختن این ملت بود فراموش و بخشیده می‌شود.

حاکم، به سیاست طرد درونی گفتمان هویت کوردی برمی گردد که سیاست محصور^{۱۵} و محدود سازی را در پیش گرفته است و به صورت خاص گرایانه در مورد خود عمل کرده است. در این راستا بر اساس پذیرش و درونی ساختن یک انگاره‌ی شرق‌شناسانه، اصیل و نااصیل سازی از خود را در پیش گرفته بود و تنها نزدیک به دو دهه است که از آن تا حدودی فاصله گرفته است.

بدون قائل شدن به وجود یک سوژه‌ی کوردی، سخن گفتن از امر کلی کوردی وجود ندارد. منظور از سوژه، سوژه‌ی خودآیین و دکارتی و یا سوژه‌ی تاریخی مانند طبقه‌ی کارگر، آن‌چنان که لاکائو و موفه در نقد تفسیر غالب از مارکسیسم، آن را مورد نقد قرار می‌دهند؛ نیست، بلکه چندگانگی و تکثر سوژه‌هایی است که به مبارزه‌ی اجتماعی علیه شرایط ستم‌گرانه، استثمار و انقیاد آور در یک زیست‌جهان کوردی، دست می‌زنند. مبارزات اجتماعی متکثر و به ظاهر پراکنده‌ای که می‌توان آنها را به شیوه‌ای استراتژیک زیر یک چتر، متحد کرد. تکثر لایه‌ها و منابع هویتی به معنای انکار سوژه‌ی جمعی نیست؛ اما خلق آن تا حدود زیادی منتظر بر ساخت در یک چارچوب گفتمانی یا فراخوانی بوسیله‌ی یک ایدئولوژی است.

صحبت از سوژه هم چون یک دال شناور، اشاره به یک کلیت دارد که وجود ندارد؛ بنابراین مطابق نظر لاکائو و موفه یک "افسانه" است اما افسانه‌ای که از آن گریزی نیست، چون سازنده است و بر مبنای آن می‌توان سیاست‌ورزی کرد. فقدان افسانه‌ی ملت و کشور در «باشور»، سیاست‌ورزی ملی را ناممکن کرده است به همین دلیل است که هویت ملی، ارتش ملی، سیاست ملی و اقتصاد ملی اساساً وجود ندارد و هویت حزبی، سیاست حزبی، منافع حزبی، نیروی نظامی حزبی و ... نقش بازی می‌کنند. کوردستان سوژگیته‌ای است که هیچ تجسیدی در سوژه‌ی سیاسی نیافته است.

شاید بتوان از گفتمان‌های هویتی کوردی سخن گفت، اما نمی‌توان از یک گفتمان هژمونیک سخن گفت. هیچ دالی، به عنوان دال مرکزی که مدلول واحد و مشترکی بر آن دوخت شده باشد وجود ندارد. هژمونی به معنای متحد کردن گروه‌های مختلف از طریق فرایند مفصل‌بندی است که از درون یک خصمیت می‌گذرد.. بر این اساس می‌توان گفت هیچ گفتمان کوردی خصلت هژمونیک نیافته است. هرگاه مدلول و معنایی برای دال مرکزی (و دال‌های شناور) تثبیت نشود، سیاستی نیز بر مبنای آن شکل نخواهد گرفت، چون اساساً سیاست از یک نظر به معنای تلاش برای تثبیت معانی است. به طور کلی می‌توان گفت یک "مای" جمعی به نام ملت کورد در قالب یک گفتمان "صورت‌بندی شده است.

خصوصیت داخلی بین گروه‌ها و جریان‌ات سیاسی، بیشتر ناشی از کلیت‌زدایی از هستی سیاسی و بنابراین

فقدان یک دشمن مشترک نزد آنهاست. احزاب کوردی دشمنی را به خصومت حزبی، منطقه‌ای و خانوادگی فرو کاسته و امر کلی را مخدوش و مبهم ساخته‌اند. به همین دلیل است که هیچ سیاست و نفع جمعی (ملی) برایشان متصور نیست و به راحتی می‌توانند علیه یکدیگر با دولتی دیگر که به طور وجودی، دشمن آنها محسوب می‌شود، اتحاد ببندند و تبانی کنند. سیاست بر مبنای حزب، عشیره، خانواده، طریقت و شریعت، سیاست حزبی، خانوادگی، طریقت‌محور و شریعت‌محور را ممکن می‌سازد؛ چون اساساً بر همان مبنای تعریف «خود» و «دیگری» دست زده‌اند. بنابراین سیاست ملی ناممکن می‌شود. کلیت‌زدایی، امر سیاسی و مسئله ملی را ناممکن می‌سازد و تنها شیوهی حکمرانی حزبی و منطقه‌ای را ممکن و در نهایت بازتولید می‌کند. یعنی نوعی از حاکمیت غیر ملی به نام شیوهی «امیرنشینی» که سابقه‌ی طولانی نزد کوردها دارد. مسئله‌ی تسلیم کرکوک و دیگر مناطق در «شانزدهم اکتبر» یک اتفاق نبود، بلکه نتیجه‌ی گریزناپذیر این شیوهی حکمرانی و نگاه به سیاست و امر سیاسی بود. به عبارت دیگر ناشی از آنچه در ادبیات عامیانه و تحلیل‌های ژورنالیستی، خیانت یک حزب یا بخشی از آن، معرفی شده است، نیست، بلکه دقیقاً ناشی از فقدان کلیت و امر کلی و سیطره‌ی امر حزبی بر سیاست در باشور در طی دهه‌های گذشته است که خود را در چنین رخدادهای مهمی برجسته می‌سازد.

مطابق نظر اشمیت، مفید بودن یک موجودیتی مانند یک کشور دیگر، نافی دشمن بودن آن نیست، همان‌گونه که ترکیه از نظر اقتصادی برای حزب دمکرات کردستان عراق بسیار سودآور است اما برای کلیت هستی کورد در باشور و خارج از آن یک دشمن واقعی است که امر سیاسی آن همواره در راستای نابودی ملت کورد بنا شده است. بر همین اساس، من معتقدم جنگ کوردها با داعش، شاید گریزناپذیر بود اما به هر حال این جنگ به تحمیل شد و کوردها نیز می‌بایست می‌جنگیدند و در آن پیروز می‌شدند. اما جنگ با گروهی نبود که اساساً از لحاظ وجودی یک دشمن باشد، و چون جنگ با دشمن نبود، پیروزی در آن، دستاورد سیاسی قابل توجهی برای کوردها هم در باشور و هم در روژئاوا به دنبال نداشت.

هرگاه منازعه به منازعه‌ی نظامی فرو کاسته شود و از آن کلیت‌زدایی شود، نمی‌توان به مثابه‌ی یک امر سیاسی از آن سخن گفت. بنابراین باید منازعه را در سطح یک کلیت، در برابر یک کلیت دیگر «صورت‌بندی کرد». همواره طرف‌های متخاصم سعی دارند، از نبرد و مبارزه‌ی طرف مقابل کلیت‌زدایی کنند و آن را به خصومت و جنگ افروزی یک گروه یا دستگاه حاکمه تقلیل دهند و از این طریق، به مشروعیت‌زدایی از آن دست زنند و از این طریق، به پیروزی دست یابند. البته سیاست کلیت‌زدایی، تقسیم و بازتقسیم در بسیاری از حوزه‌های دیگر نیز، در دستور کار قرار دارد. بر همین اساس است که ادعا می‌شود که نه از «کورد» بلکه

باید از "کوردها" سخت بگوییم (هوشمند، ۱۳۸۳) و همچنین پیروان "ایدئولوژی" ایرانشهری، مدعی‌اند، باید به جای زبان کوردی، از زبان سورانی، کرمانجی، هورامی و لکی سخن گفت.

کوردها، ستمگری‌ها و خشونت‌های صورت گرفته علیه خود مانند انفال، بمباران هلبجه، قتل عام در سیم و کشتار دره‌ی زیلان را بسیار کم در چارچوب ناسیونالیسم کوردی مفصل‌بندی کرده‌اند و آن را کمتر در چارچوب گفتمان و عقلانیت بعثیسم و کمالیسم که در آن کورد هم‌چون یک "دیگری" یا دشمن که باید کاملاً سرکوب شود و یا از بین برود؛ معنا کرده‌اند و اغلب آن را ناشی از فرد حاکم و دشمنی حاکمان با مردم کورد معنا کرده‌اند^{۱۶} و به نقد سیستم مشروعیت‌بخش آن پرداخته‌اند. از سوی دیگر رنج‌ها، ستم‌ها و فاجعه‌هایی که کوردها در پاره‌های مجزا تحمل کرده‌اند، به ستم و رنج ملی بدل نشده‌اند و چونان زخم‌ها و خاطرات یک پیکره‌ی واحد "صورت‌بندی نشده‌اند. از سوی دیگر تمام نقدهایی که کوردها بر نظام عقلانیت، گفتمان و ایدئولوژی‌های حاکم بر اساس معیارهای حقوق بشری وارد می‌کنند، گلابه از سیستمی است که آنچه در قبال کوردها انجام داده است، طبیعی آن گفتمان و رژیم حقیقت است که کوردها را به مثابه‌ی دشمن تعریف کرده است.

آنچه به عنوان "دیگری" در گفتمان هویت کوردی می‌توان معرفی کرد اساساً فاقد کارکرد هویتی است چون این "دیگری" یا در موقعیت سوژه‌ی برتر و "دیگری برتر" قرار دارد که سوژه‌ی کوردی در تقلای همانندی با اوست یا بخشی از "خود" است که بنا به دلایلی در موقعیت "دیگری" نشانده شده است. به عبارتی می‌توان گفت، "دیگری" یک کورد همواره یک کورد دیگر بوده است. این "دیگری درونی" نیز به دلیل کارکرد تفرقه‌آمیز آن، در بنیاد، در تضاد با تأسیس و یا تثبیت گفتمان هویت کوردی است. بطور کلی این دو نوع از "غیریت" چون فاقد خصلت واقعی تخصم و منازعه است، نمی‌توان امر سیاسی را بر آن استوار ساخت. این دو فراگرد به هم مرتبط هستند به طوری که فقدان "دیگری" به مثابه‌ی خارج برساننده، موجب جعل بخشی از خود به مثابه‌ی دیگری است. امری که در این فضای گفتمانی رخ می‌دهد، واژگون‌سازی یا جابجا کردن منطق هم‌ارزی و تفاوت است: برجسته کردن تفاوت‌های جزئی و درونی با "خود" و برقرار کردن هم‌ارزی با "دیگری" برتر. البته حاکمیت‌ها سعی می‌کنند با مداخلات هژمونیک و توسل به شیوه‌های مختلف مانند حذف ادغامی یا هویت‌زدایی، از تخصم‌آمیز شدن هویت‌های اتنیک در برابر آنچه هویت ملی تعریف می‌شود، جلوگیری کنند.

۱۶. به همین دلیل است که تبعید و کوچاندن، تعریب، تبعید، انفال و هلبجه و تمام اقداماتی که در راستای از کرامت انداختن این ملت بود فراموش و بخشیده می‌شود.

● ۴- سخن سرانجام

لاکلائو، موفه تلاش برای بخیه کردن پارگی و هسته تروماتیک آغازین یعنی خصمیت ریشه‌ای و بنیادین در هر صورت‌بندی را ناممکن می‌دانند. با این وجود، کوردها همواره به غیریت‌زدایی و دشمن‌زدایی دست زده‌اند و این امر، اساس سیاست و امر سیاسی را مضمحل می‌سازد. این وضعیت، به کلیت‌زدایی از “خود” منجر می‌شود و لاجرم خود را در غیرسازی درونی و خصومت‌ورزی داخلی نمایان می‌سازد. این در حالی است که خصومت داخلی، فاقد خصیصه دشمن به عنوان شرط بر سازنده “خود” است. در هر صورت وجود دشمن یک واقعیت انضمامی است نه امری انتزاعی و یا یک امر برساختی، از این روی نمی‌توان به شیوه‌ای هنجاری، در آرزوی رفع آن بود. سیاست به ناچار دوست و دشمن را پدید می‌آورد. بنابراین اگر امکان تمایز‌گذاری بین دوست و دشمن منحل شود، در آن صورت، سیاست نیز منحل می‌شود و دیگر مسئله‌ی ملی به مثابه‌ی امر کلی از میان می‌رود و نمی‌توان از سیاست، اقتصاد، فرهنگ و زبان ملی سخن گفت. فقدان “دیگری” نشانگر انقیاد سوژه‌ی کورد و استحاله‌ی وی است که خود را کم‌کم در طرح‌های سیاسی تقلیل‌گرایانه نشان داده است. بر ساختن “خود” و “دیگری” و ترسیم مرزهای هویتی مبتنی بر آن، نقشی تأسیسی و بنیان‌گذارانه دارد. تنها با تأسیس “دیگری” است که کورد چون امر کلی بر ساخت می‌شود و بر بنیان آن می‌توان از ملت، ناسیونالیسم، سیاست ملی، اقتصاد ملی و غیره سخن گفت.

همه‌ی ملت‌ها در ارتباط با “دیگران” و در عرصه‌ی سیاست بین‌المللی، از دوستی، برادری و برابری، همزیستی مسالمت‌آمیز، دموکراسی و حقوق بشر سخن می‌گویند؛ حتی آنگاه که به کشور دیگر لشکر کشی می‌کنند و یا بر سر آنها بمب می‌افکنند، بدیهی است این وجه و ساحت ایدئولوژیک قضیه است. اعلام دوستی و برادری با همه‌ی ملت‌ها، اگر در حد یک رتوریک سیاسی نباشد، به مثابه‌ی خلع سلاح خود و نوعی رمانتیک‌گرایی سیاسی است. این رمانتیک‌گرایی در سیاست، چون دوست و دشمن را رؤیت‌ناپذیر می‌سازد، لاجرم سیاست ملی را ناممکن می‌کند. اما کوردها غالباً این رتوریک سیاسی را مبنای سیاست‌ورزی خود در عرصه‌ی بین‌الملل قرار می‌دهند. به عبارت دیگر این نگرش کوردی به سیاست چون یک رمانتیسیم سیاسی، امکان فهم مختصات قدرت و تأسیس سیاست رئال، که غیریت‌پردازی و مواجهه با دشمن از الزامات آن است را از آنها سلب می‌کند. بنابراین سخن گفتن از برادری و دوستی همه ملت‌ها، نوعی از رمانتیسیم سیاسی است و چون تمایز دوست-دشمن را برهم می‌ریزد، تکلیف عمل سیاسی را نامشخص می‌کند و آن را به تعلیق درمی‌آورد. کوردها می‌بایست به جای آنکه به دنبال “دوستی به جز کوهستان” باشند، باید به دنبال دشمنی به جز خود باشند. بدین ترتیب، بر اساس آن دوستان خود را نیز خواهند یافت.

منابع

منابع انگلیسی

- Barnett, C. (2004). 'Deconstructing radical democracy: articulation, representation, and being-with-others', political geography, 23.
- Malesevic, S. (2002). 'Rehabilitating Ideology after poststructuralism', in: Malesevic, S. & Mackenzie, I; Ideology after poststructuralism, experiences of Identity in a Globalising World, London: Pluto press.
- Jorgensen, M. & Philips, L. (2002). Discourse analysis as theory and method, London: Thousand Oaks, New delhi, Sage publication
- Rear, david (2013). laclau and mouffes discourse theory and faircloughs critical discourse analysis: an introduction and comparison, availability in: <http://www.academia.edu/291234>.
- Laclau, E. (1990) new reflections on the revolution of our time, London: Verso
- Laclau, E. (1996) Emancipation (s). London: Verso
- Laclau, E. (2005b) Populism: What's in a name?, in The Populism and the mirror of democracy. London: Verso
- Laclau, E. (1993a). Discourse, in The Blackwell Companion to Contemporary Political Philosophy, By R. Goodin and P. Pettit (eds), Oxford: Blackwell

منابع فارسی

- اشمیت، کارل (۱۳۹۲ الف)، "مفهوم امر سیاسی"، در قانون و خشونت، گزینش و ویرایش: مراد فرهادپور، امید مهرگان، و صالح نجفی، تهران: رخداد نو
- اشمیت، کارل (۱۳۹۳ ب)، مفهوم امر سیاسی، ترجمه یاشار جیرانی و رسول نمازی، تهران: ققنوس
- تاجیک، محمد رضا، (۱۳۷۲) گفتمان شکل های های گفتمانی و جامعه چند گفتار، مجله گفتمان، شماره ۲، صص ۱۳۰-۱۱۶
- تاجیک، محمد رضا، (۱۳۷۷) فرانوگرایی، غیریت و جنبش های نوین اجتماعی، مجله گفتمان، شماره یک
- حقیقت، سید صادق (۱۳۸۷) روش شناسی علوم سیاسی، چاپ دوم. یم: انتشارات دانشگاه مفید
- ژیرک، اسلاوی. (۱۳۸۹) عینیت ایدئولوژی، ترجمه علی بهروزی، تهران: طرح نو

- ژیتزک، اسلاوی (۱۳۸۵) به برهوت حقیقت خوش آمدید، تهران: هزاره سوم
- شواب، جرج (۱۳۹۰) مقدمه مترجم انگلیسی در کارل اشمیت (۱۳۹۰) الهیات سیاسی، ترجمه لیلا چمن خواه، نشر نگاه معاصر
- عابدی اردکانی و اله دادی (۱۳۹۷) دسترسی در <http://elmoiman.ir>
- عبدالله پور چناری، محمد (۱۳۹۲) نقد لئو اشتراوس بر الهیات سیاسی کارل اشمیت؛ اشتراوس علیه اشمیت در
- علی ربانی خوراسگانی و محمد میرزایی (۱۳۹۳) ایدئولوژی، سوژه، هژمونی و امر سیاسی در بستر نظریه گفتمان، غربشناسی بنیادی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی سال پنجم، شماره اول،
- کسرای، محمد سالار و پوزش شیرازی، علی (۱۳۸۸) نظریه گفتمان لاکلائو و موف؛ ابزاری کارآمد در فهم و تبیین پدیدهای سیاسی. فصلنامه سیاست، دوره ۲۹، شماره ۳
- لاکلائو، ارنستو و شانتال موفه (۱۳۹۲) هژمونی و استراتژی سوسیالیستی ترجمه محمد رضایی. تهران نشر ثالث
- لیلا، مارک (۱۳۸۹) چرا متفکران در جوامع بسته به فیلسوفان خاصی روی میآورند؟، ترجمه کاوه شجاعی، شماره ۸، دی، در <http://www.magiran.com>
- محمد رضا تاجیک و پریسا شکورزاده (۱۳۹۸) تأملی بر امکان سوژهی سیاسی با توجه به نظریه ی ارنستو لاکلائو، فصلنامه رهیافت های سیاسی و بین المللی، دوره ۱۰ شماره ۳، پیاپی ۵۷
- محمد عابدی اردکانی و نفیسه الهدادی (۱۳۹۷) کارل اشمیت و تئوریزه کردن خشونت، دو فصلنامه غرب شناسی بنیادی، سال نهم شماره اول، صص ۱۳۲-۱۰۹
- محمدی، محمد کریم (۱۳۸۹) گفتمان کنفدرالیسم دمکراتیک در شمال سوریه و عبور از دولت-ملت سازی، رساله دکتری رشته علوم سیاسی، گرایش جامعه شناسی سیاسی، دانشگاه رازی
- مک دائل، دایان (۱۳۸۰) مقدمه ای بر نظریه های گفتمان، ترجمه حسینعلی نودری، تهران: فرهنگ گفتمان
- موفه، شانتال ۱۳۹۱ درباره امر سیاسی، ترجمه منصور انصاری، تهران: رخداد نو.
- نظری، علی اشرف (۱۳۹۴) بازخوانی انتقادی مفهوم امر سیاسی در نظریه کارل اشمیت، فصلنامه سیاست، دوره ۴۵ شماره ۴، صص ۱۰۱۴-۹۹۱
- هوشمند، احسان (۱۳۸۳) کرد یا کردها: مدخلی جامعه شناختی بر کردشناسی، مجله گفتگو، شماره ۴۰
- هوارث، دیوید (۱۳۹۷) گفتمان، ترجمه احمد صبوری، نشر آشیان
- یورگنسن، ماریان و فیلیپس، لوئیز (۱۳۸۹) نظریه و روش در تحلیل گفتمان، ترجمه هادی جلیلی. تهران: نشرنی

جنبش ناسیونالیستی جنوب کوردستان (باشور) و سیاست خارجی کشورهای پیرامون

داریوش پیری

جنبش ناسیونالیستی کوردها در یکصد سال اخیر یکی از منابع اصلی تحولات در خاورمیانه بوده است و همواره میان این جنبش و دولت مرکزی کشورهای عراق، سوریه، ترکیه و ایران تنش وجود داشته است. علی رغم اینکه کوردها با سه ملت متفاوت در چهار کشور مجزا همسایه هستند اما همواره با سیاست یکسان و مشابهی از جانب دولت مرکزی این چهار کشور مواجه بوده اند. سیاست خارجی همسایگان نسبت به جنبش ناسیونالیستی کوردها بویژه «جنوب کوردستان»^۱ همکاری و ائتلاف جهت کنترل و سرکوب کوردهای باشور بوده است. در این مقاله تلاش شده تا ابتدا ریشه های نظری این سیاست یکسان را شناسایی کنیم و سپس به چند مورد تاریخی از سیاست خارجی مشابه این کشورها نسبت به جنبش ناسیونالیستی «جنوب کوردستان» اشاره نماییم.

کلمات کلیدی: ناسیونالیسم کوردها، موازنه همه جانبه، سیاست همکاری و ائتلاف، دولت-ملت سازی ناقص، بحران اتنیکی.

۱. نخبگان کورد برای چهار بخش کوردستان معادل سازی هایی انجام داده اند که با استقبال محققان داخلی و خارجی نیز مواجه شده است. در این راستا کوردستان به چهار بخش تقسیم شده است که شامل: شمال کوردستان یا باکور که معادل کوردستان ترکیه، جنوب کوردستان یا باشور که معادل کوردستان عراق، شرق کوردستان یا روژهلات که معادل کوردستان ایران و غرب کوردستان یا روژآوا که معادل کوردستان سوریه می باشد.

● مقدمه

نظریه موازنه همه جانبه ضمن اشاره به نقص نظریه های موازنه قوا و تهدید، که عمدتاً منشا تواناییها و تهدیدها را در خارج از مرزهای یک کشور می دانند، براین باور است که در جهان سوم منشا تهدیدات از داخل کشور است. این نظریه علاوه بر تهدیدات خارجی به تهدیدات درونی دولت نیز توجه می کند و معتقد است که برخی اتحادها صرفاً بدلیل وجود تهدیدات داخلی برای کشورهای جهان سوم شکل می گیرند و از این رو دولت ها در جهان سوم برای حفظ خود در اریکه قدرت اقدام به تشکیل این قبیل اتحادها با دیگر کشورها می نمایند. واژه موازنه همه جانبه برای اولین بار توسط استیون دیوید تحلیلگر آمریکایی سیاست بین الملل و مسائل جهان سوم مطرح شد. وی این مفهوم را برای توضیح معادله قدرت و امنیت در کشورهای جهان سومی که تفاوت بسیاری با وضعیت با ثبات کشورهای غربی دارند بکار برد، مفروضه دیوید بر مبنای همان منطق رئالیستی است که دولت ها برای رفع تهدیدات اولیه و اولویت دار به جای تهدیدات فرعی و ثانویه تلاش و تمرکز بیشتری می کنند. وی فرایند غیرطبیعی تشکیل دولت-ملت در جهان سوم را موجب شکل گیری مصنوعی، بی ثباتی داخلی دولتها و تداوم اختلافات آنان با همسایگانشان می داند. به نظر دیوید مفهوم آنارشی مورد استفاده واقعگرایانی مانند کنت والتز نه تنها محیط خارجی عمل کشورها را توضیح می دهد، بلکه ناظر به وضعیت داخلی این کشورها نیز هست. دیوید کشورهای جهان سوم را درگیر با تهدیداتی دو لایه از ناحیه بی ثباتی سیاسی و عدم انسجام اجتماعی و چالش با دولت های رقیب در عرصه منطقه ای و بین المللی می داند (سیفی و پورحسن، ۱۳۹۵: ۸۷).

دیوید معتقد است که موازنه همه جانبه برادران تصمیم گیران و مقامات دولت از ماهیت تهدیداتی که متوجه امنیت نظام و حاکمیت است تاکید دارد. آنها، عموماً براساس وجود تهدیدات خارجی و داخلی و بویژه پیوند این دو سطح از تهدید، تصمیم گیری می کنند. در صورت فقدان مشروعیت نظام حاکم و یا مواجهه با بحران مشروعیت، امنیت حاکمان جایگزین امنیت نظام می شود. در این حالت چنین رهبرانی برای حفظ قدرتشان، در عرصه سیاست خارجی، رفتاری درپیش می گیرند که معطوف به استحکام حکومت آنان در داخل است، ولو آنکه ملاحظات مربوط به منافع و امنیت ملی در درازمدت نادیده گرفته شود.

دیوید بدنبال یافتن چرایی شکل گیری اتحادها میان کشورهای در حال توسعه است. وی معتقد است شکل گیری اتحادها و رفتار آینده این کشورها را می توان از طریق نظریه موازنه همه جانبه تبیین کرد. براساس نظریه موازنه همه جانبه رهبران کشورهای در حال توسعه برای کمک به بقای خود با دولت

هایی که دارای بحران های مشابهی هستند ائتلاف می نمایند تا آسانتر به کنترل و رفع تهدید امنیتی بپردازند. (David, 1991; 236)

بر اساس مفروضه های موازنه همه جانبه موضوع بقاء، بعنوان هدف اولیه همه دولت ها، در مرکز سیاست خارجی قرار می گیرد البته در کشورهای در حال توسعه بیشتر بقای رهبران دولت ها بعنوان هدف اولیه سیاست خارجی مطرح است. در واقع ماهیت اتحاد در کشورهای در حال توسعه پیچیده و متفاوت است چرا که موضوع بقاء علاوه بر نظام شامل بقای رهبران دولت ها نیز می شود و حتی در بیشتر موارد بقای نظام و رهبران از هم قابل تفکیک نیست (Beswick, 2010; 233)

دیوید معتقد است برای رهبران کشورهای در حال توسعه علقه هایی مانند قبیله، اتنسییتی، مذهب و یا خاندان شخص حاکم حتی از سرزمین و ملیت مهمتر می باشد. این رهبران با رهبران دیگر کشورها متحد می شوند چرا که نگرانی های مشابهی نسبت به این علقه ها دارند. این رهبران عمدتاً به افکار عمومی داخل کشور توجهی نمی کنند و در شرایط بحران و اعتراض داخلی برای سرکوب مردم با دولت های دیگر متحد می شوند. این دولت ها بدلیل اینکه از شرایط بی ثبات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی داخلی رنج می برند برای تحکیم حکومت خود با دیگر دولت های منطقه ای و بین المللی برای حفظ قدرت خود متحد می شوند. (David, 1991; 236)

موازنه همه جانبه ریشه ائتلاف سازی میان کشورهای در حال توسعه را بیشتر ناشی از ویژگی های داخلی مانند مشکلات داخلی و بی ثباتی این کشورها می داند. لذا برای درک بیشتر سیاست های کشورهای همسایه نسبت به جنبش ناسیونالیستی جنوب کوردستان ابتدا به بیان ویژگی های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، مذهبی و اتنیکی این کشورها می پردازیم. منابع مشکلات داخلی و بحران زا در ترکیه، عراق، ایران و سوریه را می توان در حوزه های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تقسیم کرد.

● ترکیه

ترکیه کشوری است که دارای پیچیدگی های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زیادی است که ناشی از موقعیت جغرافیایی و ساختار اتنیکی، مذهبی و نژادی درون ترکیه است. درک پیچیدگی ها و تناقضات حاکم بر ترکیه نیازمند بررسی و مطالعه چگونگی ساختار اتنیکی و شناسایی شکاف های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی موجود در ترکیه است.

۱- بحران اتنیکی

دردوران امپراطوری عثمانی امیرنشین های مختلف تحت لوای سلطان به اداره امور خود در قلمرو امپراطوری می پرداختند و تا زمانیکه به او وفادار بودند تا حدودی این امکان را داشتند که اصول مذهبی و فرهنگی شان را در حدود سرزمینی خود اجرا نمایند. اما با جایگزینی امپراطوری عثمانی با حکومت سکولار در دهه ۱۹۲۰ و شکل گیری جمهوری ترکیه و پایه گذاری آن بر اساس اندیشه های کمال آتاتورک اگرچه برخی اقلیت های مذهبی آزادی های قانونی بدست آوردند اما بزرگ ترین اقلیت اتنیکی ترکیه یعنی کوردها که جمعیت بسیار زیادی داشتند نادیده گرفته شدند. انکار هویت فرهنگی، زبانی و اتنیکی کوردها بنیان یک شکاف بزرگ در جامعه ترکیه را نهاد و عملاً جامعه ترکیه را به دو بخش تقسیم نمود که شامل مرکز ترک نشین، مرفه، نخبه و قدرتمند بود و پیرامون کوردنشین که عمدتاً فقیر و فاقد قدرت بودند. با شکل گیری ترکیه سکولار و آغاز پروژه ترک سازی و همسان سازی تمام ساکنان ترکیه، شکاف بزرگ میان ترک و کورد بعنوان یک چالش کهنه کماکان بر عرصه اجتماعی، سیاسی و اقتصادی ترکیه سایه افکنده است (Abbas, 2017). دولت ترکیه تحت عنوان سکولاریسم و ملی گرایی آتاتورکی با خطاب کردن کوردها با عنوان «ترک کوهی» سعی در انکار موجودیت «ملت کورد» در ترکیه نموده است.

۲- شکاف مذهبی

شکاف های مذهبی در ترکیه عمدتاً به صورت سکولار- مذهبی ظاهر شده است که جامعه ترکیه را به دو قسمت سنتی مذهبی و سکولار مدرن تقسیم نموده است. در سایه شکاف سکولار- سنتی شکاف مذهبی دیگری در ترکیه وجود دارد که شکاف سنی- علوی است. این دو شکاف به شدت فعال هستند و همواره قدرت میان این گروهها دست به دست شده است و هرگاه احزاب مذهبی قدرت را در دست گرفته اند این شکاف ها تشدید شده است. در سال های اخیر با قدرت یافتن حزب عدالت و توسعه که نزدیکی بسیاری با جریان سنتی دارد پاکسازی سیاسی در ترکیه به شدت افزایش یافته است (Pandya, 2017).

۳- فقدان تجربه دولت ملت سازی

بعد از فروپاشی امپراطوری عثمانی، رهبران جوان ترکیه فاقد تجربه کافی برای اداره حکومت بودند و همچنین از وجود یک هویت فراگیر برای تقویت پروژه دولت- ملت سازی محروم بودند. بناینگذاران ترکیه هویت اتنیکی و زبانی ترکی را سنگ زیربنای هویت ملی ترکیه قرار دادند. سیاست یکسان سازی اتنیکی، دینی و سیاسی در ترکیه تحت عنوان سکولاریسم و با استفاده از ناسیونالیسم ترکی آغاز گردید و دیگر نژادها و مذاهب مانند کوردها، یونانی ها، آشوری ها، علوی ها و ارمنی ها قربانی این سیاست شدند. در راستای

تاریخ سازی و حذف ذهنیت تاریخی غیر ترک ها، زبان ترکی بعنوان زبان رسمی شناخته شد و براساس ماده ۴۲ قانون اساسی تدریس دیگر زبانها ممنوع گردید. ممنوعیت استفاده از دیگر زبانها درحالی صورت گرفت که کوردهای شمال کوردستان دارای زبان غیر ترکی هستند. علی رغم تنوع نژادی، درماده ۶۶ قانون اساسی ترکیه عنوان شده «هرکس تبعه و شهروند دولت ترک باشد، ترک است». کشور ترکیه فاقد یک هویت نژادی فراگیر است و بیش از ۲۲ میلیون کورد در ترکیه زندگی می کنند البته بغیر از جمعیت ۵ میلیونی زازاها و چند میلیونی دیگر نژادهای ساکن ترکیه. پروژه دولت- ملت سازی در ترکیه مبتنی بر انکار نژادی و دینی نیمی از جمعیت ترکیه آغاز شده است و همین سیاست پاکسازی و یکسان سازی نژادی و مذهبی عامل بسیاری از تنش ها و نزاع های داخلی ترکیه بوده است. (Encyclopedia of Human Rights)

۴- تمامیت خواهی حزب عدالت و توسعه

شکاف های عمیق اجتماعی ترکیه را از نظر سیاسی بی ثبات و ناکارآمد نموده که در قابت میان نیروهای سیاسی و تضاد میان ارتش و دولت نمود یافته است. در دوران حیات ترکیه جدید و تا پیش از سال ۲۰۰۰ شاهد چهار کودتای موفق بوده ایم. اگرچه این کودتاها توسط ارتش و به بهانه دفاع از قانون اساسی صورت گرفته اند اما بیانگر شکاف گسترده سیاسی، اجتماعی، اتمیکی و مذهبی در ترکیه است که عمدتاً توسط جریان های سیاسی رقیب هدایت شده است (متمقی، لعل آزاد و رمضان، ۱۳۹۵).

با به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه در سال ۲۰۰۲ بتدریج دوران اقتدارگرایی سیاسی در ترکیه آغاز گردید. با تداوم اقتدارگرایی سیاسی فزاینده در دوران رجب طیب اردوغان کشور ترکیه درگیر کشمکش های سیاسی داخلی و خارجی گردید. تمامیت خواهی حزب عدالت و توسعه تحت رهبری اردوغان ترکیه را در مرکز بحرانهای بسیاری قرار داد. اسلام گرایی عملگرایانه و ملی گرایانه اردوغان برای قبضه قدرت و تبدیل نظام پارلمانی به ریاست جمهوری باعث تشدید شکاف سیاسی گردیده است. عدم تساهل اردوغان در مقابل احزاب و رقبای سیاسی و گروه های منشعب شده از حزب عدالت و توسعه مانند گولنیستها باعث اتخاذ سیاست پاکسازی مخالفان توسط اردوغان گردید.

سیاست های حزب عدالت و توسعه و گسترش شکاف های اجتماعی منجر به عمیق شدن چالش های ایدئولوژیک میان ارتش و حزب عدالت و توسعه شده است. اردوغان برای جلوگیری از وقوع یک کودتای موفق دیگر شروع به پاکسازی گسترده در نیروهای پلیس، دستگیری قضات، روزنامه نگاران و بسیاری از مخالفان و طرفداران فتح الله گولن در سال های اخیر نموده است که نشان از حرکت اردوغان به سمت اقتدارگرایی و استبداد سیاسی روزافزون در ترکیه دارد. تداوم سیاست اقتدارگرایی و عدم تحمل مخالفان توسط اردوغان

زمینه یاس جناح های مختلف سیاسی از سکولارهای چپ تا ملی گرا های تند رو را فراهم نموده است (مسعودنیا و عالیشاهی، ۱۳۹۷: ۱۷۸-۱۷۷). کشمکش های سیاسی در ترکیه منجر به بروز کودتای ناموفق جولای ۲۰۱۶ علیه تمامیت خواهی اردوغان گردید. کودتا بستری لازم برای زیر پا گذاشتن دموکراسی و استبداد سیاسی فزاینده در ترکیه را مهیا نمود و بسیاری از مخالفان و منتقدان سیاسی بویژه گولنیست ها به اتهام مشارکت در این کودتا روانه زندان شدند.

۵- بحران کوردها و جنگ سوریه

آتاتورک برای تسهیل جنبش ناسیونالیستی خود سعی داشت کوردها را با خود همراه نماید و به همین دلیل وی حقوق مطرح شده در معاهده «سور» یعنی خودمختاری و حق تعیین سرنوشت را حق طبیعی کوردها دانست. در این راستا واز ژوئن ۱۹۱۹ به بعد وی طی چند مرحله مذاکره با رهبران کورد به آنها وعده خودمختاری در قالب امپراطوری عثمانی داده شد و در ۱۰ ژوئیه ۱۹۲۲ قانون خودمختاری کوردستان در مجلس کیرملی به تصویب رسید. اما بعد از ناکامی ترک های ناسیونالیست در احیای امپراطوری بر پایه پان ترکسم، در نهایت آتاتورک در سال ۱۹۲۳ ترکیه جدید را بر پایه ناسیونالیسم ترک و سکولاریسم و یکسان سازی هویتی تاسیس نمود. با تشکیل ترکیه جدید نه تنها وعده خودمختاری کوردستان محقق نگردید بلکه اصولا موجودیت ملت کورد انکار گردید و حقوق اولیه و طبیعی کوردها مانند تحصیل به زبان مادری نیز ممنوع گردید. سیاست حذف هویت کوردی عامل شدت بخشیدن به نزاع کورد-ترک، کشتار و همچنین جابجای اجباری کوردها شده است. در فاصله بین سال ۱۹۷۰-۱۹۶۵ بسیاری از کوردها تبعید شدند و میزان رشد جمعیت مناطق کوردنشین بشدت کاهش و به زیر ۱/۵ درصد رسید (محرابی و غم پرور، ۱۳۹۰).

نزاع کورد-ترک همواره وجود داشته و در طول چند دهه گذشته منجر به کشته شدن کوردهای بسیاری شده است. صرفا در درگیری مسلحانه میان پ.ک.ک و دولت ترکیه بیش از چهل هزار نفر کشته شده اند. این نزاع برای چند سال و به دلیل سیاست تبلیغاتی اردوغان کاهش یافت و به یک آتش بس نیم بند میان پ.ک.ک و دولت ترکیه منجر گردید. در سایه این آتش بس برخی احزاب کورد مانند حزب دموکراتیک خلق ها وارد عرصه رقابت سیاسی شدند و حتی سیاستمداران کورد مانند صلاح الدین دمیرتاش نامزد انتخابات ریاست جمهوری شدند و به رقابت با اردوغان پرداختند. علی رغم مذاکرات صلح میان طرفین اما به دلیل فضای بی اعتمادی در نهایت در سال ۲۰۱۵ آتش بس شکسته شد و درگیری مسلحانه خونین مجددا آغاز گردید. شروع درگیری میان پ.ک.ک و دولت ترکیه باعث برخورد خشن حزب عدالت و توسعه با احزاب کورد و بسیاری از سیاستمداران کورد گردید که در نتیجه برخی از رهبران طراز اول حزب دموکراتیک

خلق‌ها از جمله صلاح الدین دمیرتاش به بهانه ارتباط و حمایت از پ.ک.ک. دستگیر و روانه زندان شدند. تمامیت خواهی و نفرت اردوغان از کوردها باعث درگیر شدن ترکیه در بحران سوریه و اتخاذ سیاست تهاجمی و پیش‌دستانه توسط اردوغان در مقابل احزاب کورد سوریه گردید. رویکرد تهاجمی اردوغان نسبت به کوردها در سوریه منجر به تعمیق بحران سیاسی در داخل و در نتیجه استفاده ابزاری ترکیه از تروریست‌های داعش در مقابل کوردهای روژآوا جهت پیشبرد سیاست پاکسازی اتنیک‌ی و نژادی خود در سوریه بوده است. (Cagaptay, 2017)

فشار روزافزون حزب عدالت و توسعه بر کوردهای با کور منجر به ورود پ.ک.ک. به بحران سوریه و بهره بردی از خلاء قدرت در سوریه گردید. با مداخله دولت اردوغان در جنگ سوریه عملاً قدرت پ.ک.ک. افزایش یافت و تبدیل به تهدیدی برای بقا دولت ترکیه گردید. جنگ سوریه و مداخله ترکیه در آن موجب افزایش سازمان‌دهی و توجیه کارکردی روزافزون پ.ک.ک. برای دفاع از کوردها در مقابل ترکیه شده است. اعلان جنگ پ.ک.ک. به فرماندهی مراد کارائیلان علیه دولت مرکزی ترکیه در مارس ۲۰۱۶ معلول سیاست فشار حداکثری علیه کوردها و اپوزسیون کورد در سال‌های اخیر بوده است. (Fisk, 2016 ; 7 - 8)

● عراق

عراق کشوری جدید و محصول توافق میان قدرت‌های استعماری فرانسه و بریتانیا می‌باشد. خطوط مرزی عراق بدون توجه به واقعیت‌های اتنیک‌ی، فرهنگی و مذهبی موجود منطقه ترسیم شده است. تفاوت‌های اتنیک‌ی و مذهبی منشاء تحولات و بحران‌های متعددی در عراق و منطقه بوده است که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱- بحران مذهبی

در چند دهه اخیر همواره جنگ قدرت در عراق وجود داشته که بیشتر در تنش میان سنی و شیعه نمود پیدا کرده است. از ابتدای تشکیل عراق تا سقوط صدام حسین توسط آمریکا در سال ۲۰۰۳ همواره قدرت در دست عرب‌های سنی و حزب بعث بوده است. حزب بعث با تکیه بر ملی‌گرایی افراطی در تلاش برای بسط قدرت بر سراسر عراق بود و مدعی تبلیغ یک ناسیونالیسم فراگیر در تمام عراق شد اما در عمل صرفاً عرب‌های سنی مرکز نشین عراق را جذب ایدئولوژی خود نمود و عرب‌های شیعه و کوردها را از مشارکت در قدرت و

حاکمیت محروم نموده است. حذف شیعیان از قدرت عامل تشدید شکاف عمیق مذهبی در کشور عراق شد. علی رغم سقوط صدام حسین در عراق شکاف های مذهبی در عراق نه تنها ادامه یافت بلکه حتی عمیق تر نیز شده است. پس از سقوط صدام حسین شیعیان به قدرت رسیدند و سنی ها که عمدتاً در قالب حزب بعث بودند از قدرت محروم و به حاشیه رانده شدند. نارضایتی و ناکامی بوجود آمده در میان عرب های سنی در عراق که ناشی از عدم انتفاع آنها از قدرت بود منجر به ظهور داعش و شروع جنگ داخلی در عراق گردید (بدیعی و رمضان، ۱۳۹۵).

۲- بحران هویت فراگیر ملی

سرزمین بین النهرین که یکی از خاستگاههای تمدن بشری است برای قرون متمادی مرکز پادشاهی های آشور و بابل بوده و حتی برای چندین سده پایتخت امپراطوری های بزرگ را در خود جای داده است. در دوران عثمانی بین النهرین شامل سه ولایت موصل (کوردنشین)، بغداد (عرب سنی) و بصره (عرب شیعی) بود. ساکنان این سه ولایت هیچ گاه دارای یک هویت مستقل و فراگیر، تجربه تاریخی و همچنین آرمان مشترک تحت عنوان یک واحد سیاسی و جغرافیایی مجزا و واحد نبوده اند بلکه همواره جزئی از امپراطوری های مختلف در طول تاریخ بوده اند (پشنک، ۱۳۸۹). علی رغم گذشت نزدیک به ۹ دهه از تاسیس کشور عراق کماکان نوعی عدم تجانس بر جامعه عراق حاکم است که ناشی از وجود بدینی و فقدان احساس وطن مشترک در میان ملت عراق است. تنش های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی اخیر باعث ایجاد شبهه در وجود مفهوم اجتماعی «ملت عراق» شده است.

۳- بحران اتنیکی فزاینده

کشور عراق از یک شکاف اتنیکی فزاینده رنج می برد که این کشور را تبدیل به یکی از کانون های اصلی بحران در خاور میانه نموده است. این شکاف در عراق به اندازه ای عمیق است که برخی جنگ آینده در عراق را جنگ میان کورد و عرب می دانند. کوردها طی چند دهه اخیر همواره در سایه هویت فراگیرتر عرب گرفتار شده بودند و بارها به رهبری ملامصطفی بارزانی علیه استبداد و سلطه حکومت عربی بعث شورش نموده اند. در شورش اول در سال های ۱۹۶۱ تا ۱۹۷۰ قریب بیش از یکصد هزار کورد در عراق توسط حزب بعث عراق و سوریه که به کمک قوای نظامی عراق آمده بودند کشته شد (Brathwaite, 2014). شورش دوم کوردها در سال ۱۹۷۴-۱۹۷۵ بود که منجر به کشته شدن هزاران کورد توسط حزب بعث گردید. حزب بعث سیاست «عربی کردن» شهرها و روستاهای کوردنشین را در پیش گرفت و آنها را مجبور نمود تا زادگاه خود را ترک کنند. همچنین در طول جنگ ایران و عراق

صدام حسین اقدام به قتل عام کردها نمود و برای پیشبرد سیاست پاکسازی اتنیکی خود حتی از سلاح شیمیایی استفاده نمود و شهر حلبچه را بمباران شیمیایی نمود. (Brathwaite, 2014)

کوردهای باشور در دوران ریاست جمهوری صدام حسین تاریک ترین دوران حیات خود را شاهد بوده اند. از آغاز ریاست جمهوری صدام حسین تا تسلیم شدن وی به نیروهای ائتلاف در سال ۱۹۹۱ چند میلیون کورد به ایران و ترکیه آواره شدند و بیش از ۸۰۰ هزار کورد از روستاهایشان اخراج شدند. در دوران حکومت صدام حسین فقط در سلسله کشتارهای انفال یعنی از مارس تا سپتامبر ۱۹۸۸ بیش از ۱۸۲ هزار کورد کشته شدند و همزمان پروژه عرب سازی کرکوک و دیگر مناطق جنوب کوردستان آغاز گردید (نصری، ۱۳۸۹). بعد از سال ۱۹۹۱ و با محصور شدن صدام حسین در بغداد به تدریج کوردهای باشور به زادگاههای خود برگشتند و مجدداً تنش میان کورد و عرب بر سر کرکوک و دیگر مناطق عرب شده تشدید گردید.

۴- فقدان تجربه دولت- ملت سازی

از زمان شکل گیری عراق تا کنون سه مدل نظام حکومتی بر آن حاکم بوده است که همگی ناکام بوده و نتوانسته اند یک راه حل بنیادین برای مشکلات حکومت داری در عراق ارائه دهند. از سال ۱۹۲۱ تا ۱۹۵۸ سیستم پادشاهی بر عراق حاکم بوده است. از کودتای عبدالکریم قاسم تا سقوط صدام حسین در سال ۲۰۰۳ جمهوری اقتدارگرا بر عراق سلطه داشته است و از سال ۲۰۰۵ به بعد عراق تابع نظام جمهوری فدرال بوده است. تجربه تاریخی دو دوره اول حاکی از استبداد سیاسی و تمامیت خواهی، حذف سیاسی و فیزیکی و پاکسازی اتنیکی در عرصه سیاسی عراق است. دوره جمهوری فدرال نیز بدلیل فقدان تجربه تاریخی، فرهنگ دموکراتیک، تساهل سیاسی و غلبه گفتمان اقتدارگرایی بر تقسیم قدرت و حاکمیت تا کنون موفق نبوده است.

۵- اولویت منافع حزبی و فرقه ای بر منافع ملی

بدلیل عدم شکل گیری یک هویت فراگیر ملی و فقدان تجربه تاریخی و سیاسی مشترک هیچ گاه مفهوم منافع ملی و امنیت ملی در عراق شکل نگرفته است. تجربه تاریخی دلالت بر ارجحیت منافع حزبی و فرقه ای بر منافع ملی در عراق دارد. تقسیم قدرت بر اساس طایفه گرایی صورت می گیرد و روندهای دموکراتیک برای کسب قدرت سیاسی کارساز نیستند. عراق به شدت گرفتار اختلافات فرقه ای میان شیعه و سنی از یک طرف و کورد و عرب از سوی دیگر برای کسب قدرت سیاسی بوده است. کشمکش های سیاسی فرقه ای که عمدتاً بازیچه نخبگان سیاسی جهت کسب قدرت است مهمترین عامل خشونت داخلی در عراق بوده است (سمیعی اصفهانی و نوروزی نژاد، ۱۳۹۲).

● سوریه

انگلیسی ها بعد از تجزیه امپراطوری عثمانی اداره سوریه را طبق قرارداد سائس-بیکو به فرانسوی ها واگذار نمودند. فرانسوی ها نیز بدون توجه به حس ناسیونالیستی اعراب سنی سوریه را به نواحی بیروت یا لبنان، بخش غربی، مرکزی و شمالی تقسیم نمودند. سیاست های مذهبی و اتنیکی فرانسه در سوریه و وضع مالیات های سنگین موجی از نارضایتی را در میان مردم سوریه ایجاد نمود که در نهایت منجر به قیام ملی در سال ۱۹۲۵ به رهبری سلطان پاشا الاترش علیه فرانسه گردید. اگرچه این قیام منجر به بیداری ملی گردید اما فرانسوی ها تا بیست سال پس از این قیام کمکان بر سوریه حکومت می کردند و قسمت عمده مشکلات کنونی سوریه ریشه در این سیاست ها دارد.

کشور کنونی سوریه از اعراب سنی، کوردها، علویان، دروزی ها، مسیحیان و ارمنی ها تشکیل شده است. علویان شیعیان مسلمانی هستند که برای قرون متمادی تحت حکمرانی سنی ها بودند اما فرانسه به دلیل ترس از ناسیونالیسم عرب های سنی از شیعیان علوی حمایت می نمود و آنها را برای امور حکومتی و نظامی به خدمت می گرفت. با آغاز استقلال سوریه شیعیان علوی جایگزین فرانسوی ها شدند و قدرت را بدست گرفتند و با انحصار قدرت سنگ بنای بسیاری از مشکلات و بحران های سوریه را گذاشتند.

حافظ اسد از فرماندهان نظامی توانست با استفاده از حمایت علویان قدرت را بدست بگیرد. اواخر دوران حضور فرانسوی ها در سوریه همراه بود با بی ثباتی و ناآرامی و همین مساله باعث گردید وقتی که حافظ اسد در سال ۱۹۷۰ بعنوان یک فرد مقتدر به قدرت برسد حتی از سوی اکثریت سنی نیز با استقبال روبرو گردد (bbc, 2013, doc).

۱- تنش های مذهبی در سوریه

سوریه دارای پیچیدگی های اتنیکی و مذهبی بسیاری است که این کشور را تبدیل به یکی از کانون های بحران در خاور میانه نموده است. تنوع اتنیکی و مذهبی ناشی از وجود اعراب سنی، شیعیان علوی، کوردها، مسیحیان، دروزی ها و غیره مهمترین عامل تنش و بحران در سوریه بوده است.

به قدرت رسیدن حافظ اسد بستر یک تنش عمیق در جامعه سوریه را مهیا نمود. حافظ اسد از طریق ایجاد یک جامعه و قانون اساسی سکولار در سوریه زمینه یک تنش مذهبی را ایجاد نمود زیرا اقدامات وی با مخالفت جدی اعراب سنی با نمایندگی اخوان المسلمین روبرو گردید. اخوان المسلمین مجموعه ای از ترورها را علیه فرماندهان نظامی علوی آغاز نمود که در نهایت منجر به شورش سراسری اخوانی ها در سال ۱۹۹۲ گردید. حافظ

اسد با کشتار حدود بیست و پنج هزار اخوانی توانست قیام آنها را سرکوب نماید. (Qabalan, 2013 ; 36) با درگذشت حافظ اسد در سال ۲۰۰۰ بشار اسد جایگزین وی گردید. بشار اسد با ازدواج با یک دختر سنی و ایجاد فضای باز سیاسی محدود امید اندکی را ایجاد نمود که به «بهار دمشق» معروف بود، اما بهار دمشق گشایش چندانی در فضای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی سوریه ایجاد نکرد و پس از چندی مجدداً موج‌های بازداشت و ترور مخالفان از سر گرفته شد.

۲- تنش‌های اتنیکی در سوریه

علاوه بر تنوع مذهبی، رقابت و نزاع اتنیکی میان عرب و کورد بر پیچیدگی مسائل سیاسی، فرهنگی و اجتماعی سوریه افزوده است. شکاف کورد-عرب بعنوان فعال‌ترین عامل بحران را بر تحولات چند دهه اخیر سوریه سایه افکنده است که معلول وجود حس قوی ناسیونالیستی میان اعراب سنی و علویان از یک سو و کوردها بعنوان بزرگترین اقلیت اتنیکی سوریه است. (Izady, 2014; 45)

از سال ۱۹۲۰ که سوریه تحت سلطه قدرت‌های استعماری بویژه فرانسه قرار گرفت همواره ارتباط نزدیکی میان کوردهای روژآوا و دولت فرانسه وجود داشته است. شکاف و نزاع اتنیکی میان کورد و عرب ریشه در دوران حکمرانی فرانسوی‌ها بر سوریه دارد زیرا دولت فرانسه همواره وعده تشکیل یک کشور کورد را به کوردهای روژآوا می‌داد. پس از استقلال سوریه از فرانسه در سال ۱۹۴۶ و محقق نشدن وعده دولت فرانسه کوردهای روژآوا تحت سلطه ناسیونالیسم عربی قرار گرفتند و در نتیجه موجی از تخاصم اتنیکی میان کوردها و عرب‌های سوریه آغاز گردید. دولت عربی سوریه نیز سرکوب کوردها را آغاز نمود و موجی از تبلیغات منفی علیه آنها براه انداخت و همچنین استفاده از زبان، موسیقی و نشریات کوردی را ممنوع نمود. عرب‌های سوریه کوردها را به تجزیه طلبی و نفاق متهم می‌کردند و آنها را به کمک گرفتن از اسرائیل و فرانسه متهم می‌نمودند. (Nebez, 2004; 86)

حزب دموکرات کوردستان روژآوا در سال ۱۹۵۷ با هدف دفاع از حقوق کوردها تاسیس گردید و خواهان پایان سرکوب کوردها توسط دولت سوریه گردید. تاسیس حزب دموکرات کوردستان باعث تشدید حس ناسیونالیستی کوردهای روژآوا گردید و در مقابل ناسیونالیسم عربی قرار گرفت. به همین دلیل از سال ۱۹۶۰ به بعد دولت سوریه جنبش سیاسی کوردی را به شدت سرکوب کرد و بسیاری از اعضای حزب دموکرات و نظامیان وابسته به جنبش کوردها را دستگیر نمود. همزمانی آغاز جنبش استقلال طلبانه کوردهای باشور در سال ۱۹۶۱ به رهبری ملامصطفی بارزانی بر حس ناسیونالیستی کوردهای روژآوا می‌افزود و نزاع کورد و عرب را تقویت نمود (Seale, 1988, 65).

با به قدرت رسیدن حافظ اسد در سوریه در سال ۱۹۷۰ حزب بعث سوریه همزمان با حزب بعث عراق سرکوب و کشتار کردها را تشدید نمود و بطور همزمان سیاست عربیزه کردن جنوب کوردستان را در پیش گرفت. حزب بعث سوریه در کشتار کردهای باشور توسط حزب بعث عراق مشارکت نمود و کمک بسیاری به حزب بعث عراق نمود، زیرا از قدرت گرفتن و موفقیت کوردهای باشور می ترسید. حافظ اسد سیاست عربیزه نمودن نوار مرزی سوریه- ترکیه و سوریه عراق را پیگیری نمود. این خط قرنطینه ۱۰ کیلومتر عرض و ۳۷۵ کیلومتر طول داشت در سال ۱۹۷۳ توسط حافظ اسد اجرا شد. طی اجرای سیاست خط قرنطینه فقط در نزدیکی سری کانی (رأس العين) نزدیک ۴۱ روستا در مناطق مرزی ترکیه و سوریه ساخته شد و هزاران کورد را از روزآوا اخراج و اعراب را جایگزین آنها نمودند. هدف حافظ اسد جدا کردن کوردهای باکور و روزآوا از هم و تغییر بافت جمعیتی روزآوا بود. (Seale, 1988, 85)

بعد از درگذشت حافظ اسد و به قدرت رسیدن بشار اسد علی رغم وعده فضای باز سیاسی، کماکان فشار و سرکوب کوردهای روزآوا در سوریه ادامه یافت و بر شکاف و تنش عمیق اجتماعی می افزود. دولت سوریه هرگز نتوانست با کوردها رابطه دوستانه برقرار کند و کوردها همواره از این وضعیت ناراضی بوده اند. تاریخ نشان داده که شکاف و نزاع کورد و عرب همواره عامل بحران و آشوب در سوریه بوده است.

۳- فقدان تجربه دولت- ملت سازی

با خروج فرانسوی ها از سوریه قدرت به علویان رسید که فاقد هر گونه تجربه مملکت داری، تجربه سیاسی واداری، کارگزاران باتجربه، ناسیونالیسم فراگیر و ارتش منظم بودند. سوریه تا دهه ۱۹۷۰ از بی ثباتی و کودتا های پی در پی رنج می برد. در سال ۱۹۷۰ نیز که حافظ اسد از طریق کودتا به قدرت رسید نظامی را بنا نهاد که از اتنیک ها و مذاهب مختلفی تشکیل شده بود و از هیچ ایدئولوژی فراگیری بهره نمی برد. حافظ اسد با گروهها و فرقه های اتنیکی و مذهبی در داخل سوریه روبرو بود که گرایش های مرکز گریز و برون گرا داشتند. اخوان المسلمین ریشه در جنبش اخوان مصر داشت و کوردها نیز که داعیه تشکیل کوردستان مستقل را داشتند و به شدت به بیرون گرایش داشتند. از طرفی قدرت در دست اقلیتی علوی قرار داشت که نزد عرب های سنی و کوردها مقبولیت نداشتند. همین تنش ها و نزاع های اتنیکی و مذهبی چالشی عظیم برای پیشبرد پروژه دولت- ملت سازی در سوریه بوده است. (دولت آبادی، خلقی و مظفری، ۱۳۹۲: ۳۱).

۴- استبداد سیاسی نظام سوریه

نظام سیاسی در سوریه از نوع بسته و اقتدار گرا است که در آن صرفاً یک حزب حاکم است و بر پایه حزب بعث سوریه بنا گذاشته شده است. در نظام سیاسی بسته عموماً گردش قدرت کم است و گردش

نخبگان بصورت کاملاً محدود صورت می گیرد. در نظام تک حزبی سوریه گردش قدرت از طریق انتخابات صورت نمی گیرد و عملاً دموکراسی به معنای واقعی وجود ندارد بلکه نظام مبتنی بر هژمونی حزب بعث است. در سوریه تمام قدرت در دست ریس جمهور است و مردم در گردش قدرت و تغییر حکومت نقشی ندارد. حافظ اسد و سپس بشار اسد با قبضه قدرت در دست اقلیت علوی اقدام به سرکوب مخالفین سیاسی نمودند و بسیاری از معترضین کورد و اخوانی را از طریق ترور و زندان از صحنه سیاسی حذف و کشور سوریه به یک نظام دیکتاتوری تبدیل نموده اند. حافظ و بشار اسد هر گز از راه حل مسالمت آمیز برای کاهش تنش های اثنیکی و مذهبی استفاده نکردند، دموکراسی به عنوان یک راه حل برای تعامل و گفتگو میان طرفین را قبول نداشتند و با توسل به خشونت باعث تحریک و تقویت گرایش های گریز از مرکز شدند و زمینه را برای جنگ داخلی فراهم نمودند (Blaydes, 2011; 210-231).

● ایران

کشور ایران دارای تنوع اثنیکی و مذهبی فراوانی است که می تواند منبع فرصت و تهدید برای این کشور باشد. الگوی ترکیبی اثنیک و مذهب به گونه ای در جغرافیای سیاسی ایران استقرار یافته که باعث ایجاد نوعی تجانس میان اثنیک های ساکن در ایران و اثنیک های ساکن در کشورهای همسایه ایران شده است. ناحیه سنی نشین شرق ایران با بخش سنی مذهب پاکستان و افغانستان تجانس دارد و ناحیه سنی مذهب شمال شرق با بخش سنی نشین آسیای مرکزی پیوند دارد. در غرب ناحیه سنی کورد با کورهای شمال عراق و در جنوب اعراب سنی با عرب های سنی شبه جزیره عربستان همبستگی دارند.

بر اساس الگوی ساختار اثنیکی بخش بلوچ نشین شرق ایران با ایالت بلوچ نشین پاکستان و ترکمن ها در شمال شرق ایران با کشور ترکمنستان تجانس دارد. ناحیه آذری نشین شمال غرب ایران نیز با کشور آذربایجان در شمال غرب ایران پیوند دارد و در غرب و شمال غرب نیز کورد های ایران با کوردهای ترکیه و عراق همبستگی دارند. عرب های ساکن جنوب غرب ایران نیز با اعراب مجاور خود در عراق و شبه جزیره عربستان پیوند دارند. تنوع اثنیکی و مذهبی همواره بر تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایران تاثیر گذاشته است و برخی مواقع بعنوان یک منبع قدرت برای کشور ایران عمل نموده و گاه نیز منشاء تنش و چالش میان دولت مرکزی و جنبش های اثنیکی بوده است (مطلبی، ۱۳۸۷).

۱- عوامل سیاسی بی ثباتی در ایران عبارتند از:

عدم گردش نخبگان سیاسی: نظام سیاسی ایران جزو نظام های سیاسی بسته است که در آن گردش قدرت بسیار کم است و همواره قدرت سیاسی در دست یک گروه محدود جابجا می شود. در نظام سیاسی ایران قدرت سیاسی بصورت متمرکز تعریف شده و برخی از اتنیک ها از تقسیم قدرت سهم نبرده اند. این مسئله باعث اولویت یافتن منافع طبقه حاکم بر منافع ملی شده است.

بحران ناکارآمدی: شکل گیری انقلاب اسلامی در ایران بر مبنای شعارهای فرهنگی و مذهبی و نفی استبداد سیاسی دولت پهلوی شکل گرفت. این مسئله یک بنیان محکم برای مشروعیت سیاسی و مذهبی حکومت ایران فراهم نمود. شکل گیری جمهوری اسلامی بر مبنای مذهب، متکی بر شعارهای عدالت خواهانه و رفع تبعیض اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بود. اما با گذشت چهل سال از عمر انقلاب اسلامی و عدم تحقق شعارهای مشروعیت بخش اوایل انقلاب و وابستگی اقتصادی و سیاسی به شرق و غرب عملاً بسیاری از شعارهای عدالت خواهانه تحقق نیافته است.

۲- عوامل مذهبی و اجتماعی بی ثباتی در ایران:

آرمان گرایی مذهبی، شکل گیری جمهوری اسلامی نتیجه تئوریزه کردن اندیشه آرمان گرایی اسلامی در ایران است. نیروهای انقلابی داعیه تشکیل حکومت اسلامی فراگیر در ایران و تبدیل جامعه ایران به یک الگوی آرمانی برای دیگر جوامع انسانی را داشتند. اما بعد از سپری شدن چهارده از عمر انقلاب اسلامی بسیاری از شعارهای آرمانگراییانه تحقق پیدا نکرده ست.

تنوع مذهبی و اتنیکی: یکی از چالش هایی که همواره در ایران وجود داشته شکاف های اتنیکی و مذهبی است. این شکاف عمدتاً به دلیل نابرابری علیه برخی گروه های اتنیکی، بویژه کوردها ایجاد شده است. اقلیت های مذهبی و اتنیکی بویژه کوردها مورد بی مهری حاکمان ایران قرار گرفته اند و همواره بعنوان مناطق مرزنشین از توسعه سیاسی، اجتماعی و اقتصادی محروم بوده اند. نابرابری و بی عدالتی نسبت به کوردها ریشه در پیش از انقلاب دارد و پس از آن نیز تداوم یافته است.

با آغاز سلطنت رضا شاه و شروع سیاست یکسان سازی در چارچوب ناسیونالیسم ایرانی بسیاری از اتنیک های ایران تحت تاثیر این سیاست قرار گرفتند. رضا شاه همزمان با سیاست های آتاتورک در ترکیه، اقدام به مدرن کردن ایران نمود که با نادیده گرفتن حقوق فرهنگی و زبانی غیر فارسی ها همراه بود. در راستای مقابله با سیاست های رضا شاه دیگر اتنیک های ساکن ایران بویژه کوردها به مخالفت با سیاست های فرهنگی رضا شاه پرداختند. مدرنیزاسیون در ایران بدون توجه به تفاوت های اتنیکی، مذهبی و فرهنگی انجام شد و

منشاء تحولات بسیاری در ایران و بویژه میان کردها و دولت مرکزی گردید. (Vali, 2011)

رضا شاه بدون توجه به تفاوت های فرهنگی، مذهبی و زبانی کردها با بخش های مرکزی، سعی در گسترش مدرنیزاسیون و پیگیری سیاست یکسان سازی کردها در قالب ارزش های ناسیونالیسم فارسی داشت. علی رغم تفاوت کردها با بخش های مرکزی ایران در مقابل کردهای روزگلات دارای همگونی بسیاری با کردهای باشور هستند. مسئله همگنی میان کردهای روزگلات و باشور همواره بر مناسبات میان دولت ایران و عراق تاثیر داشته است (مطلبی، ۱۳۸۷).

رفتار سیاسی کردها با دولت مرکزی ایران دستخوش تحولات بسیاری بوده است. در فاصله سال های ۱۹۲۰ تا ۱۹۲۵ اسماعیل آقا سیمکو با استفاده از شرایط ایران پس از جنگ اول جهانی به تلاش برای اتحاد قبایل کورد علیه دولت مرکزی دست زد. جنبش سیمکو با ظهور رضا شاه و اعزام نیرو توسط دولت مرکزی به شرق کوردستان شکست خورد. جنبش کورد مجددا در دوران جنگ جهانی اول آغاز گردید و پس از جنگ جهانی با اعلام ظهور «جمهوری خودمختار مهاباد» طی سال های ۱۹۴۶-۱۹۴۷ به اوج خود رسید. در این دوران حزب دموکرات تحت رهبری قاضی محمد به جنبش کردها سروسامان می داد. جنبش کورد در «جمهوری کوردستان» نیز پس از عقب نشینی شوروی از شمال ایران با اعزام قوای نظامی دولت مرکزی به مناطق کوردنشین شکست خورد. «جمهوری کوردستان» بارزترین تلاش سیاسی کردهای روزگلات در عصر جدید است و آنها دیگر نتوانستند جنبشی با ویژگی های جمهوری کوردستان را تکرار کنند. (Vali, 2011)

● عوامل یکسان ساز سیاست خارجی کشورهای پیرامون

مهمترین مشکلی که کشورهای خاورمیانه با آن مواجه هستند این است که طی پروژه دولت - ملت سازی تنوع فرهنگی و اتنیکی را نادیده می گیرند و صرفا به فرهنگ و مذهب اکثریت غالب توجه می کنند که خود عاملی است برای بروز خشونت های اتنیکی در این کشورها (Glazier, 2009). با توجه به این مشکل و پس از بررسی ساختار اتنیکی، مذهبی، نژادی، سیاسی و فرهنگی چهار کشور همسایه جنوب کوردستان مشخص شد که این کشورها به تناسب از مشکلات و بحران های داخلی رنج می برند. منشاء اصلی بحران در این کشورها فرایند ناقص دولت - ملت سازی است، بویژه دو کشور عراق و سوریه که کاملاً بصورت مصنوعی ایجاد شده اند و حاصل سیاست های کشورهای استعماری می باشند. وجود ویژگی های اتنیکی، مذهبی و فرهنگی یکسان باعث گردیده تا این

چهار کشور از تهدیدات داخلی مشابهی رنج ببرند و در نتیجه تا حدودی سیاست یکسانی نسبت به منبع تهدید داشته باشند و در بسیاری موارد به همکاری و ائتلاف های پنهان- پایدار و آشکار- موقت علیه منبع تهدید که عمدتاً جنبش ناسیونالیستی جنوب کوردستان (باشور) است پردازند.

مفروضه همکاری و ائتلاف های پنهان- پایدار و آشکار- موقت بر مبنای منطق رئالیستی و معطوف به رفع تهدیدات اولیه و اولویت دار است. همکاری و ائتلاف میان این چهار کشور ناشی از بی ثباتی سیاسی و عدم انسجام اجتماعی است و ریشه در سیاست های اتنیکی آنها علیه ملت کورد در یکصد سال اخیر دارد.

همکاری و ائتلاف های دو، سه و یا چهار جانبه میان این چهار کشور که گاهی بصورت مقطعی و گذرا و گاهی نیز پایدار بوده مبتنی بر ادراک آنها از تهدید ناشی از ناسیونالیسم کورد است. هرگاه نظام سیاسی حاکم بر این کشورها فاقد مشروعیت داخلی باشند و همچنین از بحران های داخلی سیاسی، اقتصادی و اجتماعی رنج ببرند ناسیونالیسم کوردی موجود در جنوب کوردستان را تهدیدی اساسی برای امنیت حاکمان خود می بینند. در چنین شرایطی سیاستمداران این کشورها سطح همکاری میان خود را چه بصورت دو جانبه و یا چند جانبه افزایش داده و اقدام به ائتلاف علیه جنبش ناسیونالیستی کوردهای باشور نموده اند. بعبارت دیگر رهبران این کشورها برای تحکیم قدرت خود و حفظ امنیت طبقه حاکم رفتاری درپیش می گیرند که در آن حقوق طبیعی و اولیه جنبش کورد را فدای منافع و امنیت گروهی خود می نمایند.

در واقع یک نوع همبستگی بین میزان احساس خطر و سطح همکاری و ائتلاف میان این چهار کشور وجود دارد که به نوعی تبیین کننده اتحادها و رفتار آینده آنها در مقابل کوردها بویژه جنبش ناسیونالیستی کوردهای باشور است. هراندازه رهبران این کشورها سطح خطر ناسیونالیسم کورد در جنوب کوردستان را علیه بقاء و امنیت خود بیشتر احساس کنند سطح همکاری و ائتلاف علیه جنبش کوردهای باشور را افزایش می دهند. این کشورها ائتلاف سازی را با هدف کنترل، مهار، سرکوب و در نهایت عقیم کردن جنبش ناسیونالیستی جنوب کوردستان درپیش می گیرند و این هدف گذاری بستگی به ادراک رهبران سیاسی نسبت به سطح تهدید جنبش ناسیونالیستی کورد علیه بقاء آنها دارد. البته در اینجا منظور از بقاء صرفاً بقاء نظام نیست بلکه در بیشتر موارد بقاء رهبران منشاء همکاری بوده و عامل قربانی شدن هزاران کورد در عراق بوده است.

ویژگی های مشترک ساختاری، سیاسی، اتنیکی، فرهنگی و مذهبی میان این کشورها و همچنین در برخی موارد علقه های مذهبی مشترک باعث انتخاب سیاست خارجی مشابه میان این کشورها علیه جنبش ناسیونالیستی کوردستان شده است. براساس نظریه استیون دیوید که در بالا به آن اشاره کردیم می توان عوامل شکل جهت دهنده سیاست خارجی ترکیه، عراق، ایران و سوریه را اینگونه بیان نمود: این چهار کشور

به دلیل شرایط اجتماعی، سیاسی و امنیتی دارای کانون های بحران زای داخلی هستند و آنها را در مقابل مسائل منطقه ای آسیب پذیر نموده است. البته این آسیب پذیری بیشتر منبع داخلی دارد اما با مسائل منطقه ای و بین المللی پیوند خورده و در مقطع زمانی مناسب تبدیل به یک تهدید می شود و همین تهدید مبنای همکاری و ائتلاف میان این چهار کشور شده است.

از جمله عواملی که این کشورها را مورد تهدید قرار داده موضوع اقلیت های امنیتی و مذهبی است. در میان اقلیت های امنیتی، کردها همواره بیشترین تهدید را برای این کشورها داشته اند. این موضوع باعث شده تا این کشورها سیاست یکسانی را در مقابل کردها و بویژه جنوب کوردستان در پیش گیرند. سیاست این کشورها در قبال کردها بویژه جنوب کوردستان در چارچوب موازنه همه جانبه اجرا می شود. کردها بویژه جنوب کوردستان یک تهدید امنیتی برای بقاء، ایدئولوژی و قدرت همسایگانشان می باشند.

● جنبش ناسیونالیستی جنوب کوردستان تهدیدی برای بقاء

آرمان کردها و تشکیل یک دولت کوردی یک تهدید امنیتی درجه یک برای بقای همسایگانشان محسوب می گردد. کردها همواره برحق اولیه خود برای تشکیل یک دولت کوردی تاکید داشته اند و برای دستیابی به آن همواره و در طول سده اخیر تلاش نموده اند. شکل گیری جنبش استقلال طلبی کورد همواره با واکنش های تند مواجه شده و همواره تهدیدی جدی برای بقای همسایگان بوده است. نخبگان کورد در جنوب کوردستان تلاش دارند تا بعنوان یک الگوی موفق از حکومت داری در منطقه مطرح شوند. اما کشورهای همسایه تشکیل و موفقیت یک دولت سکولار در جنوب کوردستان و به طور کلی در میان کردها را برای خود یک تهدید می داند.

مجموعه تهدیدات ناشی از استقلال کوردستان و یا حتی توسعه و پیشرفت اقلیم کوردستان باعث شده تا همسایگان اقلیم سیاست خود در قبال جنبش ناسیونالیستی جنوب کوردستان را در چارچوب همکاری و ائتلاف ترسیم کنند. در ادامه به ذکر دو مورد تاریخی در زمان حزب بعث و یک نمونه بارز در جریان رفراندوم سال ۲۰۱۷ می پردازیم. همکاری و ائتلاف علیه کردهای باشور بیشتر مواقع میان دو، چند و یا همه کشورهای عراق، ترکیه، ایران و یا سوریه شکل گرفته است.

● نمونه های تاریخی همکاری وائتلاف علیه جنبش ناسیونالیستی جنوب کوردستان

موقعیت کوردها در عراق بسیار پیچیده است زیرا آنها از همان ابتدا و پس از جنگ دولت مستقل تشکیل دادند اما بدلیل تضاد آن با منافع بریتانیا توسط دولت عراق و نیروی هوایی بریتانیا ساقط گردید. اگرچه عمر حکومت کوردستان جنوبی یک سال بیشتر نبود اما همین سابقه یک ساله باعث شناسایی حقوق کوردها در چارچوب عراق در سال ۱۹۲۵ توسط جامعه ملل شد که مورد پذیرش دولت عراق و بریتانیا قرار گرفت اما هیچ گاه بدان عمل نشد. وجود سابقه کوتاه دولتمداری و شناسایی بین المللی آن باعث شد که هرگاه دولت مرکزی عراق ضعیف شود حقوق کوردها را مورد تایید قرار دهد. سقوط نظام سلطنتی عراق در سال ۱۹۵۸ وضعف دولت مرکزی منجر به شناسایی حقوق کوردها در سال های آغازین شکل گیری نظام جدید شد. اما پس از تحکیم نظام جدید مجددا وعده های پیشین فراموش گردید و حزب دموکرات کوردستان غیرقانونی اعلام شد. اما پس از کودتای حزب بعث و به قدرت رسیدن آنها مجددا مذاکرات آغاز گردید و با تغییر قانون اساسی در سال ۱۹۷۱، خودمختاری کوردها مورد پذیرش قرار گرفت. هرچند پس از این شناسایی مجددا قتل عام و نسل کشی کوردهای باشور توسط حزب بعث آغاز گردید اما همین تحولات تاریخی در جنبش ناسیونالیستی جنوب کوردستان باعث گردید تا کشورهای همسایه همواره به این جنبش ناسیونالیستی بعنوان یک تهدید بالقوه برای امنیت و بقای خود نگاه کنند و هرگاه شرایط ایجاب کرد برای کنترل و یا سرکوب آن با همدیگر متحد شوند (سیدی، ۱۳۹۵).

● حزب بعث عراق و سوریه علیه جنبش ناسیونالیستی جنوب کوردستان

بعد از شکست سوریه در تشکیل جمهوری دموکراتیک عربی، با مصر در سال ۱۹۶۱، حزب بعث سوریه اقدام به یک سرشماری در شهر جزیره و مناطق اطراف آن، که اغلب کورد بودند، نمود و سپس با تبلیغات زیاد در قالب نجات عربیسم در جزیره حدود یکصد بیست هزار نفر از کوردهای جزیره را بعنوان خارجی معرفی نمود و شروع به سلب حاکمیت از آنها نمود. این سیاست دولت سوریه هم زمان شد با کشف نفت در روژآوا و شورش ملامصطفی بارزانی در جنوب کوردستان. دولت سوریه در لشکرکشی نظامی حزب بعث عراق علیه کوردها در سال ۱۹۶۳ مشارکت نمود و اقدام به اعزام نیروی هوایی، تجهیزات نظامی و شش هزار

سرباز به عراق جهت جنگ با کوردهای باشور نمود. قوای نظامی سوریه از مرزهای عراق گذشتند و وارد شهر زاخو شدند و به تعقیب جنگجویان بارزانی پرداختند. (Vanly, 1992; 151-152)

حساسیت حزب بعث سوریه نسبت به جنبش ناسیونالیستی جنوب کوردستان به رهبری ملا مصطفی بارزانی ناشی از موقعیت حساس جغرافیایی کوردهای روژآوا و کشف و حفر چاهای نفت در مناطق کورد نشین بود. اعراب سوریه از موفقیت کوردهای باشور و تسری حس استقلال طلبی به روژآوا وحشت داشتند. هراس سیاستمداران و فرماندهان عرب سوریه از تقویت جنبش ناسیونالیستی کوردهای روژآوا به اندازه ای بود که یکی از فرماندهان حزب بعث گفت «مشکلات ناشی از وجود کوردها پوسته ای کاذب در سرزمین اعراب است که باید این پوسته کنده و دورانداخته شود. آنچه که مسلم است موقعیت جغرافیایی مناسب کوردها و نفت و اقتصاد قوی در کوردستان مانند خوره به جان کوردها افتاده است و وجودشان تهدید سیاسی بالقوه ای است برای آینده اعراب سوریه» (شبکه اطلاع رسانی دانا، ۱۳۹۲).

وجود حس ناسیونالیستی قوی در میان اعراب سنی و ترس از قدرت گرفتن یک جنبش ناسیونالیستی قوی در همسایگی کوردهای روژآوا باعث شد تا حزب بعث سوریه مترصد فرصتی مناسب برای سرکوب جنبش ناسیونالیستی کورد باشد. لذا هنگامی که ارتش عراق به تنهایی توانایی انجام عملیات نظامی علیه کوردها، که به کوهستان پناه برده بودند، را نداشت با اعزام نیروی نظامی و هوایی به دولت عراق برای انجام عملیات و سرکوب کوردها کمک نمود. (Paul, Clarke, Grill and Dunigan, 2013).

● عهدنامه الجزایر و وجه المصالحه قرار گرفتن جنبش جنوب کوردستان

در سال ۱۹۵۸ کودتایی علیه آخرین شاه عراق به وقوع پیوست که منجر به سقوط نظام پادشاهی در عراق گردید. ملا مصطفی بارزانی و طرفدارانش که در ایران بودند به جنوب کوردستان بازگشتند و موج اول مبارزات خود علیه دولت مرکزی عراق را آغاز کردند، شورایی از رهبران قبیله در جنوب کوردستان ایجاد نمودند که بصورت یک شبه دولت عمل می نمود. (Wimmer, 2003; 9-11) بدلیل ضعف دولت مرکزی عراق در زمان حکومت بعث خودمختاری کوردها در قانون اساسی عراق در سال ۱۹۷۱ مورد شناسایی قرار گرفت. البته دستاوردهای مبارزات کوردهای عراق که به خودمختاری منتهی شده بود چند سال بعد به دلیل سازش شاه ایران و حزب بعث عراق و وجه المصالحه قرارداد جنبش ناسیونالیستی جنوب کوردستان به نسل کشی و کشتار مبارزین کورد حامی

مصطفی بارزانی ختم گردید (سیدی، ۱۳۹۵). حسن البکر ریس جمهور وقت عراق که مخالف قدرت گرفتن کوردها بود ارتش عراق را عازم کوردستان نمود و این شبه دولت کورد را بطور وحشیانه ساقط کرد. اقدام نظامی ارتش عراق علیه شبه دولت کورد در سال ۱۹۷۵ با مخالفت دولت ایران همراه نبود بلکه نوعی رضایت ضمنی در میان سیاستمداران دولت ایران وجود داشت. (Wimmer, 2003; 9-11)

موج دوم مبارزات آزادی خواهانه کوردها با دولت بعث عراق که از سال ۱۹۷۴ آغاز گردیده بود تا سال ۱۹۷۵ و انعقاد عهدنامه الجزایر میان ایران و عراق ادامه داشت. در این برهه از زمان شوروی به حزب بعث عراق نزدیک شده بود و در مقابل شاه و آمریکا از جنبش ملا مصطفی بارزانی حمایت می کردند اما هدف آنها پیروزی بارزانی نبود بلکه خواهان حفظ سطحی از خشونت بودند تا باعث تضعیف حزب بعث و ممانعت از ورود عراق به معادلات بین المللی به نفع شوروی گردند (لوموند دیپلماتیک، ۲۰۰۳). از سوی دیگر شاه ایران برای فشار بر عراق جهت عقب نشینی از ادعاهای ارضی خود و همچنین اسرائیل و آمریکا برای تلافی مشارکت دولت عراق در حمله اعراب به اسرائیل به حمایت پنهان از مبارزات کوردها پرداختند. حمایت پنهان شاه جنبه تاکتیکی داشت و در چارچوب استفاده ابزاری از کوردها جهت دستیابی به اهداف رژیم پهلوی بود. عراق نیز بدلیل ناکامی اش در جنگ با اسرائیل بدنبال بازسازی روابط دیپلماتیک بود و تمایل نداشت از سمت شرق خود یعنی ایران احساس خطر نماید و به همین دلیل به عهد نامه الجزایر تن داد. اما با امضای عهد نامه الجزایر توسط صدام حسین و شاه، ایران، اسرائیل و آمریکا حمایت خود از کوردهای باشور را قطع نمودند و این امر منجر به شکست مبارزان کورد گردید، که در نتیجه آن بسیاری از آنها مجبور شدند به ایران پناه ببرند و همچنین بسیاری از خانواده های پیشمرگه های بارزانی توسط دولت عراق به جنوب تبعید شدند. در نتیجه این سیاست ها نزدیک به دویست و پنجاه هزار کورد مجبور به کوچ اجباری به جنوب عراق شدند. (Harris, 1977; 112-124)

علی رغم رقابت آشکار میان شاه ایران و دولت عراق برای سواستفاده از کارت کوردها علیه یکدیگر در طول سالهای متمادی، اما ائتلافی پنهان و همکاری ضمنی برای عقیم کردن جنبش کوردی میان دولت ایران و عراق وجود داشت که در توافق نامه الجزایر میان شاه ایران و صدام حسین بروز یافت. شاه بدون اعلام قبلی دستور قطع حمایت از مبارزان کورد را داد و از سازمان های اطلاعاتی سیا و موساد خواست تا دیگر از کوردها حمایت نکنند (Gause, 2009). بر اساس مفاد عهد نامه الجزایر یکی از اهداف مشترک طرفین پایان دادن به مبارزات کوردها بود. شاه ایران و صدام حسین می پنداشتند که از طریق بستن مرزها، بازداشت رهبران کورد و سرکوب آنها می توان کوردها را از پیگیری مطالباتشان منصرف کرد.

شاه همچنین از قوای نظامی حزب بعث عراق، که جهت جنگ با پیشمرگه های بارزانی در مرزهای غربی

ایران مستقر شده بودند، حمایت پنهان لجستیکی و اطلاعاتی نمود. اگرچه شاه در مواردی از کوردها، بعنوان یک کارت علیه حزب بعث عراق، حمایت تاکتیکی می کرد اما بدلیل تجربه تشکیل جمهوری کوردستان در مهاباد و ترس از تحریک مجدد جنبش ناسیونالیستی کورد در ایران خواهان موفقیت و قدرت گرفتن کوردهای باشور و تشکیل یک حکومت خودمختار کوردی در کنار مرزهای غربی ایران نبود. معاهده الجزایر منافع ایران را کامل تامین نمود چرا که شاه توانسته بود از یک طرف با فشار بر عراق از طریق کوردها دولت عراق را وادار به امضای عهدنامه نماید و از سوی دیگر با قطع حمایت از کوردها و باز گذاشتن دست حزب بعث زمینه کشتار کوردها و شکست جنبش ناسیونالیستی جنوب کوردستان را فراهم آورد. شورش ادامه دار کوردها که با شعار «دموکراسی برای عراق و خودمختاری برای کوردستان» پیگیری می شد دولت بعثی عراق را وادار کرد تا به قرارداد سال ۱۹۷۵ الجزایر تن بدهد و حمایت از آنها در این مقطع دیگر منفعتی برای شاه و آمریکا نداشت. اگرچه رقابتی آشکار میان دولت ایران و عراق برای استفاده تاکتیکی و ابزاری از کوردها، علیه یکدیگر و در راستای مداخله در امور داخلی همدیگر، وجود داشت اما نباید فراموش کرد که کوردها قبل از به قدرت رسیدن حزب بعث برای دستیابی به حقوق خود با دولت عراق می جنگیدند. اشتباه اساسی شاه ایران و حزب بعث این بود که فکر می کردند از طریق استراتژی نظامی و کاربرد خشونت می توانند مبارزات کوردها را کنترل کنند.

● رفرا دوم جنوب کوردستان در سال ۲۰۱۷

نظام فدرالی حاکم بر عراق مطابق خواست و میل کشورهای منطقه و همسایگان عراق نیست زیرا گرایش های معطوف به خارج در میان کوردهای باشور بسیار قوی می باشد و طبعاً بدنبال حل اختلافات خود با اعراب در داخل عراق نیستند. جمعیت زیاد کوردها در چهار کشور همجوار گرایش های معطوف به خارج را ایجاد نموده و ایجاد نظام فدرالی در عراق این گرایش را در میان کوردها تشدید کرده است. این نوع گرایش در داخل عراق توسط اعراب سنی و شیعه با دیده تردید نگریسته شده است (سمیعی اصفهانی و نوروزی نژاد، ۱۳۹۲: ۱۱۷).

کوردهای جنوب کوردستان پس از سقوط صدام حسین در سال ۲۰۰۳ هم از نظر سیاسی با همدیگر به توافق رسیده اند و هم از نظر نظامی متحد شده اند. دو حزب اتحادیه میهنی و حزب دموکرات به توافقات سیاسی مهمی دست یافته اند و همچنین با ادغام نیروهای نظامی خود یک نیروی نظامی مشترک بنام پیشمرگه ایجاد

کرده اند که نقش مهمی در پیشبرد برنامه ها و تامین امنیت جنوب کوردستان ایفا نموده است. وجود ذخایر عظیم نفتی در کوردستان و بویژه کرکوک نقطه امیدی برای موفقیت جنبش ناسیونالیستی جنوب کوردستان محسوب می شود. از سال ۲۰۰۳ کرکوک در قلمت اورشلیم کوردستان برای کوردها اهمیت زیادی یافته است و تمام تلاش خود را نموده اند تا کرکوک را بصورت رسمی به کوردستان ملحق کنند. همین موضوع کرکوک را به یکی از کانون های تقابل میان کوردها و اعراب و حتی ترکمن ها تبدیل نموده است. جدا از مسئله دموگرافیک کرکوک از نظر استراتژیک و منابع عظیم نفت برای کوردها بعنوان یک شریان حیاتی محسوب می شود. (Bellini, 2012)

ایجاد اتحاد سیاسی و نظامی میان احزاب کوردستان و امید به تشکیل دولت کوردی باعث نگرانی همسایگان جنوب کوردستان شده است. زیرا این همسایه ها در طول دهه های اخیر تلاش نموده اند تا در میان احزاب کورد نفوذ کرده و مانع از اتحاد آنها بشوند. این کشورها تلاش کرده اند در بزنگاه های تاریخی از احزاب و گروه های کورد علیه دیگر کوردها بهره برداری کنند و مانع از قدرت گرفتن احزاب کورد شوند. هرگاه کوردها در شرایط حساس نیازمند وحدت میان خود بوده اند تا به هدف مورد نظر خود دست یابند با مجموعه فعالیت هایی از سوی همسایگان مواجه شده اند که مانع وحدت میان آنها شده است. ایران و ترکیه در یک توافق نانوشته جنوب کوردستان را به حوزه نفوذ خود تقسیم کرده اند تا از این طریق اهداف و سیاست های خود را دنبال و مانع از وحدت میان احزاب کورد باشند. مشهود ترین نمونه آن در بحران همه پرسی جنوب کوردستان رخ داد. رهبران کشورهای همسایه که با اصرار کوردها برای برگزاری همه پرسی مواجه شده بودند و نتوانستند مانع از برگزاری همه پرسی شوند به سیاست همیشگی خود در مقابل کوردها، که ابتدا تهدید و سپس تضعیف اتحاد میان آنهاست، متوسل شدند. سیاستمداران شروع به رایزنی و مشورت با برخی جناح های کوردی در عراق نمودند تا کوردها را از عواقب برگزاری همه پرسی بترسانند. مجموعه رایزنی ها با احزاب کورد منتج به شکاف سیاسی و دودستگی در میان رهبران احزاب کوردی و متعاقب آن انشقاق در صفوف پیشمرگ ها گردید. به گونه ای که برخی از رهبران کوردی دچار تردید شدند و برخی از نیروهای پیشمرگ را از میدان جنگ به عقب فراخواندند و موجب تضعیف اراده نیروهای پیشمرگ در مقاومت در مقابل نیروهای ارتش عراق و حشد شعبی گردیدند. این موضوع حاکی از تمرکز سیاست همسایگان بر گسترش نفوذ خود در میان احزاب جنوب کوردستان و ایجاد دودستگی، برای ممانعت از موفقیت جنبش ناسیونالیستی کوردستان است.

بارزترین نمونه همکاری و ائتلاف سازی میان همسایگان جنوب کوردستان در قضیه همه پرسی اتفاق

افتاد. فراندوم کوردستان که در واقع جدی ترین اقدام کوردها برای دست یابی به استقلال محسوب می شود که با واکنش و اقدام تند رهبران سیاسی عراق، ترکیه، ایران و سوریه مواجه شد. دولت عراق، ترکیه و ایران سطح همکاری میان خود را بشدت افزایش دادند تا مانع موفقیت جنبش ناسیونالیستی کوردی و در نتیجه تشکیل دولت کوردی شوند.

ترکیه، عراق و ایران بر علیه جنوب کوردستان ائتلاف سازی نمودند و تاکید کردند که در صورت انجام همه پرسی جدایی کوردستان تمام توافق نامه های دو طرفه نظامی و امنیتی را ملغی و تمام گذرگاه های مرزی با کوردستان را مسدود می کنند. رهبران هر سه کشور طی مذکراتی که باهم بصورت پنهان و آشکار داشتند دولت عراق را تشویق به واکنش های بسیار جدی نظامی و تنبیهی علیه جنوب کوردستان نمودند. ترکیه و ایران نیز متقابلاً تمام گذرگاه های مرزی را مسدود نمودند و ترکیه کوردستان را تهدید به واکنش نظامی نمود. دولت مرکزی عراق نیز تمام پروازهای منتهی به جنوب کوردستان را ممنوع کرد و تمام مرزها را بست و اقدام به تهدید نظامی و اعزام نیروهای حشد شعبی و نیروهای ارتش عراق به کرکوک و مرزهای کوردستان نمود که منجر به درگیری جزئی نظامی میان نیروهای پیشمرگ و نیروهای نظامی عراق گردید. مجموعه واکنش هایی که از جانب ترکیه، عراق و ایران در مقابل برگزاری همه پرسی در جنوب کوردستان رخ داد نمونه بارز سیاست ائتلاف سازی موقت علیه کوردها می باشد.

از منطق رئالیستی که به موضوع فراندوم نگریسته شود درک رفتار سیاست خارجی و ائتلاف همسایگان جنوب کوردستان آشکار می گردد. هرگاه کشوری با یک تهدید درجه اول علیه بقای خود روبرو شود به تمام ابزارهای پیشبرنده سیاست خارجی متوسل خواهد شد تا تهدید را محدود و یا نابود سازد. در قضا به فراندوم کوردستان همسایگان اقدام پیشدستانه انجام دادند و اجازه ندادند تا سطح تهدید افزایش یابد.

منطق رئالیستی را می توان درسرخنان سیاستمداران کشورهای همسایه کوردستان مشاهده نمود. سیاستمداران عراق، ترکیه و ایران آشکارا استقلال کوردستان را برای بقای خود تهدید دانستند و تمام توان دیپلماتیک و نظامی خود را جهت عدم موفقیت جنبش ناسیونالیستی جنوب کوردستان به کار بستند. بعنوان مثال ولایتی مشاور امور بین الملل رهبر ایران در مورد فراندوم کوردستان گفت: «اگر فراندوم کوردستان موفقیت آمیز بود ما امروز تانک های اسرائیل را در مرزهای کرمانشاه می دیدیم» (خبرگزاری دانشجو، ۱۳۹۶). اردوغان همه پرسی کوردستان را خیانت خواند و اعلام کرد که این موضوع عامل بی ثباتی در منطقه می شود و آن را محکوم کرد. اردوغان همچنین عزم ترکیه برای تحریم، تنبیه و محاصره کوردستان را جدی خواند (بی.بی.سی، ۱۳۹۶). از نگاه اردوغان استقلال جنوب کوردستان یک تهدید امنیتی حاد برای ترکیه است و در

حقیقت بقای ترکیه را به مخاطره می اندازد. حیدرعبادی نخست وزیر عراق نیز گفت « اگر نتیجه همه پرسی در اقلیم کردستان به خشونت کشیده شود، عراق آماده مداخله نظامی است». عبادی همچنین در مورد عواقب همه پرسی به رهبران کورد هشدار داد و گفت « آنها نباید با آتش بازی کنند» (دویچه وله فارسی، ۲۰۱۷).

● نتیجه گیری

مفروضه های رئالیستی تبیین کننده سیاست خارجی یکسان کشورهای سوریه، ترکیه، ایران و عراق نسبت به جنبش ناسیونالیستی کورد است. کشورهای همسایه جنوب کردستان، به دلیل موفقیت بیشتر کوردهای باشور و تشکیل یه شبه دولت کوردی در شمال عراق، حساسیت بیشتری نسبت به تحرکات سیاسی اقلیم کردستان دارند. جنبش ناسیونالیستی کردستان تاریخ پرفراز و نشیبی را پشت سر گذاشته است. مبارزات آزادی خواهانه کوردهای باشور با دولت مرکزی در دوران نظام پادشاهی و حکومت حزب بعث مملو از سرکوب، کشتار، تبعید و آوارگی است. کوردهای باشور در دوران صدام حسین تاریکترین دوران حیات خود را از سر گذراندند. در دوران حزب بعث دولت مرکزی عراق یک بار با همکاری دولت سوریه و یک بار نیز با همکاری شاه ایران در جریان عهدنامه الجزایر علیه جنبش ناسیونالیستی جنوب کردستان عملیات نظامی انجام دادند.

سرانجام با سقوط صدام حسین در سال ۲۰۰۳ کوردها به برخی از حقوق اولیه خود دست یافتند و جنبش ناسیونالیستی کورد در قالب یک شبه دولت در شمال عراق به حیات سیاسی خود ادامه می دهد. با ظهور اقلیم کردستان در قامت یه بازیگر سیاسی نیمه مستقل در شمال عراق همسایگان موفقیت جنبش ناسیونالیسم کوردی در اقلیم را تهدیدی فزاینده برای امنیت و بقای خود می پندارند. کشورهای همسایه جنوب کردستان بدلیل گرفتار شدن در بحران نا کارآمدی، مشروعیت و همچنین تبعیض علیه اقلیت های اثنیکی بویژه کوردها تلاش می کنند تا تهدیداتی که برای بقا و منافع طبقه حاکم وجود دارد را از طریق همکاری و ائتلاف با یکدیگر کنترل کنند.

در واقع سیاست خارجی همسایگان در قبال جنبش ناسیونالیستی کوردهای باشور بدین صورت است که اولاً از طریق پیگیری سیاست ائتلاف سازی و دوما تضعیف اتحاد میان احزاب کورد مانع از قدرت گرفتن جنوب کردستان و در نتیجه تشکیل یک کشور کوردی در شمال عراق شوند.

تجربه تاریخی در عراق دوران حزب بعث نشان داد که کتمان و عدم پذیرش حقوق سیاسی کوردها منجر

به ائتلاف منابع انسانی، اجتماعی، مادی و نظامی طرفین شده بود. اصرار حزب بعث عراق بر حل مسئله کورد از طریق نظامی به نسل کشی در میان کوردهای عراق و کشته شدن نیروهای نظامی دولت مرکزی عراق منتهی شد. اما شناسایی حقوق سیاسی کوردها در قالب اقلیم کوردستان در عراق کنونی عامل اصلی پایان بخشیدن به درگیری های مسلحانه میان دولت مرکزی و مبارزین کورد در عراق و آغاز فرایند حل مشکلات از طریق گفتگو و دموکراسی بوده است. تجربه کشور عراق می تواند راه گشایی باشد برای دولت هایی که کماکان اصرار دارند تا از طریق قوه قهریه مسئله کورد را در درون کشور خود حل نمایند، امری که تا کنون موفق به اجرای آن نشده اند.

فهرست منابع

- بدیعی، مرجان ورمضانی، سعید (۱۳۹۵)، بررسی علل و عوامل بحران در عراق جدید با تاکید بر چرایی ظهور داعش، اولین همایش بین المللی بحران های ژئوپولتیکی در جهان اسلام، تهران، موسسه آینده پژوهی جهان اسلام.
- پشنگ، اردشیر (۱۳۸۹)، کالبد شکافی ریشه های بحران عراق، مرکز بین المللی مطالعات صلح، ۱ مهر.
- دولت آبادی، علی باقری. خالقی، جمشید و مظفری، عبدالرضا فتحی (۱۳۹۲)، تحولات سیاسی سوریه: مبانی، روند و پیچیدگی ها، فصلنامه پژوهش های راهبردی سیاست، سال اول، شماره ۴، بهار.
- سمیعی اصفهانی، علیرضا و نوروزی نژاد، جعفر (۱۳۹۲)، دولت - ملت سازی بین المللی و خشونت سیاسی در عراق جدید، پژوهش نامه ایرانی سیاست بین الملل، سال دوم، شماره یک، پاییز و زمستان.
- سیفی، عبدالمجید و پورحسن، ناصر (۱۳۹۵)، موازنه همه جانبه و ائتلاف سازی عربستان سعودی در قبال جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین المللی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، شماره ۲۶، بهار.
- متقی، ابراهیم. لعل آزاد، فاطمه نکو و رمضانی، امیر (۱۳۹۵)، گذار از موازنه گرایی منطقه به تنش زدایی در سیاست خارجی ترکیه، فصلنامه مطالعات روابط بین الملل، ۳۳۹.
- محرابی، علیرضا و غم پرور، احمد (۱۳۹۰)، عوامل موثر بر واگرایی کوردها و بحران کوردستان ترکیه، فصلنامه ژئوپلتیک، سال هفتم، شماره دوم، تابستان.
- مسعود نیا، حسین و عالی شاهی، عبدالرضا (۱۳۹۷)، کودتای ۱۵ جولای ۲۰۱۶ ترکیه بر اساس نظریه شکاف های اجتماعی، فصلنامه دولت پژوهی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، سال چهارم، شماره ۱۶، زمستان.
- مطلبی، مسعود (۱۳۸۷)، جغرافیای سیاسی اقوام ایرانی، زمانه، شماره ۷۰.
- نصری، قدیر (۱۳۸۹)، آینده کردستان عراق، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۳۸.

شبکه اطلاع رسانی دانا (۱۳۹۲)، حمایت کوردهای سوریه از بشپارسد و چگونگی تبدیل آن به نقطه قوت دو طرف، ۲۰ مرداد. سیدی، همن (۱۳۹۵) کوردها: صد سال پس از سایش - پیکو، B.B.C، ۲ خرداد (۲۲ مه ۲۰۱۶).
 خبرگزاری دانشجو، (۱۳۹۶)، سخنرانی علی اکبر ولایتی در همایش دهه فجر، ۱۸ بهمن، تهران.
 بی.بی.سی، (۱۳۹۶)، اردوغان برگزاری رفراندوم کردستان عراق را به شدت محکوم کرد، ۴ مهر (۲۶ سپتامبر ۲۰۱۷).
 دویچه وله فارسی (۲۰۱۷)، عبادی: در صورت آشوب در پی همه پرسی کردستان آماده مداخله نظامی هستیم ۲۰۱۷/۰۹/۱۶.
 لوموند دیپلماتیک (۲۰۰۳)، خیانت چند باره به کوردها، ماهنامه سیاسی، اجتماعی و فرهنگی لوموند دیپلماتیک به زبان فارسی، آوریل.

Abbas, Tahir (2017), *Contemporary Turkey in Conflict; Ethnicity, Islam and politics*, Edinburgh University Press, UK.

Beswick, Danielle (2010), « The Return to Omnibalancing », *Development and Change*, Vol. 42.

Bellini, M (2012), *Identity Warfare; Construction of National Identity the Rise of Sectarian Violence in Modern Iraq*. Honor Thesis Collection, Wellesley College Digital Scholarship and Archive

Blaydes, Lisa (2011), *Election and distributive Politics in Mubarak Egypt*. Cambridge University Press.

Brathwaite, Kristin J.H, (2014), *Repression and the Spread of Ethnic Conflict in Kurdistan*, *Studies in Conflict & Terrorism*, Volume 37, Issue 6.

Cagaptay, Soner (2017), *The New Sultan; Erdogan and the Crisis of Modern Turkey*, I.B. Tauris. Uk.

David, Steven (1991), « Explaining Third World Alignment », *World Politics*, Vol. 43.

Fisk, Robert (2016), *Why did President Erdogan Restart the Battle with the Kurdish PKK? Answer lies in the tale of the failed coup*, *Independent*, 11 October

Glazier, R (2009), *Religiously-Political Motivated in Iraq*, in Durward, R & Marsden, L. (eds), *Religion, Conflict and Military Intervention*. Farnham, Ashgate.

Gregory, Gause, F, (2009), *Gulf Persian of Relations International*, The 19 November, Press University Cambridge

Harris, George (1977), *Ethnic Conflict and the Kurds*, the *Annual of American*, 1 (433), *Science Social and political Academy*.

Izady, Michael (2014), *Sykes-Picot Agreement, 1916, The Gulf/2000 Project*. 2006-2010.

Nebez, Jamal (2004), *The kurdish Language From Oral Tradition to Written Language*, London: Lecture Published by Washington Kurdish Alliance

Paul, Christofer. Clarke, P, Colin. Grill, Beth and Dunigan, Molly (2013), Paths to Victory, Rand Corporation

Pandya, Sophia (2017), The Roots of the Turkish Crisis, Democracy, No 43, Winter.

Qabalan, M (2013), The Armed Syrian Opposition: Armed Syrian Opposition, Common Aim but No Vision, Arab Centre for Policy and Studies, August, 21.

Vanly, I. C (), The Kurds in Syria and Lebanon, in Kreyenbroek, P. G; Sperl, S (eds), The Kurds: a Contemporary Overview, Routledge

Seale, Patrick (1988), Asad of Syria- the Struggle fo the Middle East, London, IB, Tauris& CoLtd.

Wimmer, A (2003), Democracy and Ethno-Religious Conflict in Iraq, Survival, 45 (4).

Vali, Abbas (2011), Kurds and the States in Iran: the Making of Kurdish Identity, London, I.B, Tauris.

Eencyclopedia of Human Rights; Oxford University Press, Vol.1, P 98.

بررسی نقش زنان یگان های مدافع خلق (ی.پ.ژ) در تقویت مشروعیت ی.پ.گ:

بارویکرو به عدالت انتقالی و عدالت ترمیمی در قبال اسرای داعشی (نمونه موردی زنان داعشی)

لیلا مروتی

● چکیده

مقاله حاضر با روش توصیفی، تحلیلی به بررسی نقش زنان یگان های مدافع خلق در تقویت مشروعیت ی.پ.گ با نگهداری از اسرای داعشی از منظر قواعد حقوق بین الملل پرداخته است. در عمده مطالعات صورت گرفته نقش نظامی و استراتژیک ی.پ.گ مورد توجه محققان بوده است، اما در مورد نقش زنان ی.پ.ژ تحقیقات محدودی وجود دارد. در حالی که در حقوق بین الملل جهت مجازات جرایم علیه بشریت عمدتاً از عدالت کیفری استفاده شده است، دو نوع دیگر عدالت انتقالی و ترمیمی در حقوق بین الملل معاصر جایگاه خاصی پیدا کرده اند و اعضای ی.پ.گ خاصه شاخه زنان این گروه (ی.پ.ژ) که تعداد قابل توجهی اسیر داعشی را در اختیار دارند و در شرایطی که نهادهای بین المللی از قبیل شورای امنیت در حمایت از حقوق بشر و تامین صلح جهانی ناکارآمد هستند، می توانند با توسل به الگوی عدالت انتقالی و عدالت ترمیمی مشروعیت ی.پ.گ را از منظر حقوق بین الملل افزایش دهند، همچنین باعث ارتقاء نقش زنان کرد از قربانی (زنان کرد ایزدی) به حامیان حقوق بشر (ی.پ.ژ) گردند و پدیده زنان قربانی — مجرم (زنان داعشی) را کاهش دهند. بر اساس چارچوب ذکر شده نتیجه پژوهش حاضر این است که زنان ی.پ.ژ می توانند شرایط ناشی از خلاء و ضعف نهادهای بین المللی را در مقابله با داعش تبدیل به فرصت نموده و با توسل به عدالت انتقالی و ترمیمی بعنوان حامیان حقوق بشر باعث مشروعیت ی.پ.گ گردند و در بازپروری و اصلاح زنان و کودکان داعشی بزهکار و جبران خسارت قربانیان داعش موثر باشند.

کلمات کلیدی: زنان روژ آوا، ی.پ.ژ، عدالت انتقالی، عدالت ترمیمی، زنان داعش، حقوق بین

الملل. عدالت کیفری.

● مقدمه

سال ۲۰۱۴ هنگامی که نیروهای داعش در درون عراق به شهر سنجار (شنگال) حمله کرده و آن را تسخیر نمودند و زنان و دختران کورد ایزدی را به بردگی گرفتند، جنبه تراژیک و انسانی، ابعاد حقوقی و سیاسی حمله را تحت تاثیر قرار داد. گرچه داعش با حمله به خاک سوریه دامنه قلمرو خود را گسترش داد اما با مقاومت یگان‌های مدافع خلق (ی.پ.گ) که متشکل از زنان و مردان مبارز کورد (روژآوا) بود مواجه شد. این تقابل تنها جنبه نظامی نداشت بلکه سه هویت زنانه در قالب بزهکار، بزه دیده و حامی حقوق بشر رودروی همدیگر قرار گرفتند. زنان کورد ایزدی مهم ترین بزه دیدگان این فاجعه بودند. زنان مبارز کورد روژآوا (یگان‌های مدافع زنان) که درمقابل با جنایات داعش معروفیت جهانی یافتند. و زنان داعشی که مرتکب جرم عضویت و همکاری با گروه تروریستی خلافت عراق و شام شده اند. با افول قدرت داعش در سوریه بسیاری از خانواده‌های این گروه تحت کنترل و اسارت ی.پ.گ قرار گرفته اند و این امر باعث تقویت روابط کوردها و نهادهای حقوق بشری و بین المللی شده است و زمینه برای کسب مشروعیت بین المللی کوردها و تقویت حضور زنان کورد ی.پ.ژ در معادلات بین المللی فراهم آمده است. فرضیه پژوهش حاضر براین استوار است که: زنان ی.پ.ژ با رویکرد به عدالت انتقالی و ترمیمی در قبال اسرای داعشی (نمونه موردی زنان) باعث تقویت مشروعیت نیروهای ی.پ.گ در حقوق بین الملل می شوند.

● جایگاه عدالت انتقالی و عدالت ترمیمی در حقوق بین الملل

عدالت کیفری، قدیمی ترین و مرسوم ترین نوع مجازات در تاریخ بشر بوده است. حتی در دوره ای مجازات های دسته جمعی که عمدتاً سنگین و سهمناک بوده اند، شامل طیف وسیعی از نزدیکان مجرمان می شد. این شیوه کیفردهی گرچه پیشینه تاریخی دارد و بطور مرسوم شامل مجازات حبس، سلب حیات و برخی حقوق اجتماعی و مدنی و گاهی تنبیهات بدنی بوده است، اما با افزایش آگاهی عمومی و وجود نهادهای بین المللی حقوق بشری کاهش یافته و مخالفان جدی دارد. چرا که درعمل توانایی کاهش جرم را نداشته است و منتقدان آن را وسیله ای برای شکنجه مجرمان و نه تنبیه جامعه دانسته اند. هرچند موافقان معتقدند که این نوع مجازات فوایدی دارد از جمله احتمال تکرار جرم توسط مجرم را به حداقل می رساند. همچنین شاید باعث عبرت دیگران و عبارتی پیشگیری از وقوع جرم های مشابه شود و تا حدودی آسیب های روانی

ناشی از بی اعتمادی وعدم امنیت در جامعه را تسکین می دهد. اما این نوع عدالت توانایی جبران خسارت معنوی و روانی قربانی را ندارد و در بازپروری ومحکومیت اخلاقی مجرمان نقش خاصی ایفا نمی کند، عبارتی عدالت کیفری در تحقق مفهوم عدالت چندان موفق نبوده است.

درمقابل عدالت ترمیمی و عدالت انتقالی بعنوان دو شیوه جدید مورد توجه حقوقدانان و مدافعان حقوق بشر قرار گرفته اند. « یکی از رایج ترین تعاریف در خصوص عدالت انتقالی در گزارش سال ۲۰۰۴ دبیر کل ملل متحد مندرج است.» عدالت انتقالی به تلاش های جامعه در مواجهه با میراث سوء رفتارهای گسترده گذشته، جهت تحقق مسئولیت، عدالت و دستیابی به آتی با توسل به سازوکارهای مختلف اطلاق می گردد. این روند ممکن است شامل مکانیسم های قضایی وغیر قضایی با سطوح مختلفی از مداخله بین المللی و تعقیب افراد، جبران خسارت، حقیقت یابی، اصلاح نهادی، تحقیق، انفصال از خدمت یا ترکیبی از آنها باشد.» (عزیزی، ۱۳۹۵: ۱۵۱). عدالت انتقالی نتیجه دوران گذار از دیکتاتوری به دموکراسی است و بخشی از فرایند این دوران هم تلقی می شود و عمدتا در جوامعی که درگیر خشونت سیاسی و سیستم های استبدادی و توتالترهستند و نقض قواعد بنیادین حقوق بشر، بواسطه قدرت فراقانونی طبقه حاکم صورت می گیرد. و اقلیت ها و گروه های ضعیف، بیشترین آسیب را از عدم پاسخگویی و نبود مسوولیت و ناکارآمدی قوانین موجود متحمل می شوند.

با توجه به اینکه بستر مخاصمات مسلحانه داخلی در جوامع غیردموکراتیک گسترده است، عمدتا پس از پایان مخاصمات، افکار عمومی اعتمادی به تحقق عدالت ندارند. در چنین شرایطی، عدالت انتقالی می تواند بخشی از اعتماد از دست رفته اجتماعی را ترمیم کند و یا بخشی از حقوق از دست رفته قربانیان را جبران کند.» مرکز بین المللی عدالت انتقالی اینطور بیان می کند که: عدالت انتقالی یک پاسخ به تخلف های سنگین و سازمان یافته حقوق بشر است. عدالت انتقالی به دنبال این است که با شناسایی قربانیان، امکان تحقق صلح و سازش و گذار به دموکراسی افزایش یابد. عدالت انتقالی شکل خاصی از عدالت نیست، بلکه عدالتی است مختص جوامعی که بعد از یک دوره تخلف های حقوق بشری به دنبال گذار به یک دوره سرشار از صلح و ثبات هستند.» (اسلامی، ۱۳۹۷: ۲۱۵).

در واقع در شرایطی که نقض حقوق بشر بصورت گسترده و سیستماتیک توسط گروه های درگیر جنگ اتفاق می افتد و عمده قربانیان جزء اقلیت های قومی و مذهبی هستند عدالت انتقالی نه تنها به تعقیب مجرمان، بلکه به شناسایی علل و عوامل متعدد وقوع جرم و اصلاح قوانین ناقص و موجد وقوع جرم می پردازد و به کرامت انسانی قربانی و حقوق از دست رفته او توجه کرده و اعتماد از دست رفته در جامعه را بازسازی

می نماید. عبارتی عدالت انتقالی خواهان جبران خسارت (مادی و معنوی) قربانی و بازگشت شرایط او به موقعیتی نزدیک به مرحله ما قبل وقوع جرم است بنحوی که انگار جرمی علیه قربانی اتفاق نیفتاده و او متحمل خسارات مادی و معنوی نشده است. عدالت انتقالی با «هدف اطمینان از اجرای صحیح تعهدات حقوق بشری و قواعد حقوق بشر دوستانه در داخل جامعه در حال انتقال، قابلیت اجرایی خواهد داشت. بنابراین در روند اجرایی آن، تعقیب کیفری اشخاص مسئول و حمایت از قربانیان با تمسک به قواعد بین المللی حقوق بشر ضروری به نظر می رسد. اذعان حقیقت یعنی محاکمه و اعلان جرایم ارتكابی مجرمین و همچنین مجازات آنها از دیگر ویژگی های بارز عدالت انتقالی است که در درون خود عدالت کیفری، ترمیمی و حتی عدالت اجتماعی را به همراه دارد» (ذاکریان، ۱۳۹۴: ۲).

عنصر اصلی عدالت انتقالی، آشتی است که عمدتاً برای مخاصمات داخلی کاربرد دارد و پذیرش تجاوز به حقوق قربانی، جبران خسارت و جلوگیری از تکرار وقوع جرم از اهداف اساسی آن است. عدالت انتقالی در این شرایط می تواند بخشی از اعتماد از دست رفته را برای قربانیان جبران نماید. منتقدان معتقدند که امکان تحقق عدالت انتقالی در جوامع در حال گذار که در گیر نفوذ و تاثیر برجایی مانده از رژیم سابق بر سیستم قضایی موجود هستند، بسیار ناچیز است و بیشتر از آنکه برواقعیات موجود متکی باشد جنبه آرمانی دارد. مخصوصاً که در بسیاری از جوامع انتقالی تجربه و امکانات قضایی لازم جهت تشکیل چنین دادگاه هایی وجود ندارد و روش های جمع آوری مدارک و مستندات چندان معتبر نیست، خاصه وقتی که حس تنفر و انتقام جویی بصورت فراگیر نهادینه و بحرانی شده باشد. در مقابل چنین چالش هایی موافقان بر لزوم تشکیل محاکم منصفانه زیر نظر نهادهای بین المللی تاکید دارند. از نظر موافقان در شرایطی که دادگاه ها و قوانین داخلی توانایی تحقق عدالت را ندارند می توان از دادگاه های بین المللی و ویژه بهره گرفت. و با توسل به تجربه میدانی قربانیان و کمک گرفتن از اسناد و مدارک معتبر، فرایند عدالت انتقالی را فراهم آورد.

عدالت ترمیمی نیز الگوی دیگری از عدالت است که به حقوق قربانیان توجه دارد و با رویکرد انتقادی از عدالت کیفری، آن را ناکافی می داند و بر لزوم آگاهی بخشی جامعه و نقش آن در کاهش انگیزه مجرمان و ترمیم تفکر مجرمانه تاکید دارد. «در این نوع عدالت بر ساخت روابط میان افراد و جوامع تاکید میشود. عدالت ترمیمی فرایندی است که از طریق آن کسانی که از یک گناه و تقصیر تاثیر پذیرفتند اعم از قربانیان مجرمان و بقیه افراد جامعه بطور جمعی با پیامدهای آن برخورد می کنند. این نوع عدالت بر التیام مجروحان و بازسازی روابط تاکید دارد. عدالت ترمیمی به جای مجازات جرایم بر ترمیم خسارت وارد شده و بر غرامت تاکید دارد. گفتن حقیقت و دیدار قربانیان و مجرمان در این فرایند مهم هستند همانطور که اظهار پشیمانی و پرداخت

غرامت غرامت به قربانی یا خانواده اش مهم است. اهداف عدالت ترمیمی عبارتند از:

- حل کشمکش های ریشه ای

- التیام دردهای قربانیان از طریق معذرت خواهی و غرامت

— جلوگیری از اعمال اشتباه در آینده» (ذاکریان، ۱۳۹۲: ۲۲۷).

هرچند برخی منتقدان بین عدالت ترمیمی و کیفری مرز دقیقی قائل نیستند و عدالت ترمیمی را نوع تلطیف یافته عدالت کیفری می دانند و معتقدند که چیزی جز سزادهی نمی تواند مانع ارتکاب مجدد جرایم باشد و زندان و گاهی اعدام موثرترین روش برای مجازات مجرم و جلوگیری از وقوع جرم است. مخالفان همچنین اعتقاد دارند که تحقق چنین وضعیتی بیشتر از آنکه جنبه واقع گرایانه داشته باشد مبتنی بر دیدگاه آرمانگرایی و هنجاری است، چرا که در بیشتر موارد امکان جبران خسارت بزه دیده وجود ندارد و نهادهای بین المللی در عمل قادر به تحقق آن نخواهند بود. همچنین ابهامات زیادی در مورد مسوولیت دولت ها در قبال جرایم بین المللی ارتكابی از سوی افراد وجود دارد.

اما عدالت ترمیمی از طریق آشنا ساختن مجرم با آنچه آثار مخرب ناشی از تحقق جرم توسط وی بوده، می پردازد بعبارتی در عدالت ترمیمی تنها شرایط بزه دیده مورد توجه قرار نمی گیرد بلکه مجرم نیز درک درستی از آثار زیانبار اعمال مجرمانه خویش پیدا می کند و حتی جهت جبران آن اقدام می نماید. در این دیدگاه نوعی اقناع درونی شده برای مجرم جهت زشتی و کراهت عمل ارتكابی توسط وی فراهم می شود که از نظر طرفداران این شیوه تاثیر بیشتری از مجازات ترذیلی و کیفری دارد. در این دیدگاه «عدالت ترمیمی صرف جبران خسارت نیست بلکه جبران خسارتی ناشی از مشارکت بزه دیده و بزهکار است. عدالت ترمیمی برنامه های گوناگونی را شامل میشود که نقطه اشتراک همه آنها، توجه و التفات نقش آفرینی جامعه، بزه دیده و بزهکار در مقابله با بزه و اثرات آن با تکیه بر نیازها و قابلیت های جامعه، بزه دیده و بزهکار است.» (غلامی، ۱۳۹۲: ۳۵).

علیرغم وجود دیدگاه های محافظه کارانه و تردیدآمیز به قابلیت اجراء عدالت انتقالی و عدالت ترمیمی تمایل به توسعه این الگوها در حقوق بین الملل در حال افزایش است و مدافعان حقوق بشر و نهادهای بین المللی کیفری از آن استقبال می کنند، زیرا عدالت انتقالی و ترمیمی در مقابل عدالت کیفری مطلق نگر و سنتی که تمام فرایند محاکمه مجرمان را از مسیر تنبیه و مجازات مجرم و روند قضایی می شناسد، به ترمیم اعتماد از دست رفته جامعه، اصلاح مجرمان، جبران خسارت قربانی و پیشگیری از وقوع جرم می پردازند. بعبارتی عدالت کیفری، مجازات محور است و برپایه رویکرد قضایی می باشد ولی کیفردهی در عدالت انتقالی و ترمیمی جنبه ثانوی و فرعی دارد و هدف درازمدت آن کاهش یا محو اندیشه مجرمانه است.

● اقدامات ضعیف شورای امنیت در مقابله با داعش و تقویت مشروعیت ی.پ.گ

بدون شک تروریسم داعش یکی از خطرناک ترین تهدیدات صلح و امنیت بین المللی محسوب می شود دستیابی این گروه به قلمرو و سرزمین (بخش هایی از عراق و سوریه)، همراه با قدرت نظامی و جمعیت تحت سلطه موقعیت آنها را بین سال های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۷ تا حد یک شبه دولت تقویت نمود و احتمال دسترسی داعش به تسلیحات غیرمتعارف بیولوژیک، میکروبی، شیمیایی، جامعه جهانی را با چالش مواجه ساخته بود. (داعش هنوز در ۲۰۲۰ یک تهدید جهانی محسوب می شود). در چنین شرایط بحرانی سازمان ملل متحد و رکن اصلی آن یعنی شورای امنیت که موظف به حفظ صلح و امنیت بین المللی هستند قادر به تحقق این اصل بنیادی نبوده اند. در این مورد نقش اختصاصی که منشور ملل متحد به شورای امنیت اعطا نموده، نام او را بعنوان مسوول اساسی حفظ صلح و امنیت بین المللی توجیه می کند (ماده ۲۴). «(ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۹: ۵۴۸).

درحالی که مهم ترین وظیفه شورای امنیت، حفظ صلح و امنیت بین المللی است و فصول ۶ و ۷ منشور ملل متحد در این راستا تدوین شده اند، اما شورای امنیت در مبارزه با داعش نتوانست موفق عمل نماید. فصل ۶ منشور ملل متحد از طریق دو قاعده سلبی و ایجابی اجتناب از جنگ و دعوت به صلح، کشورهای درگیر اختلاف را به روش های مسالمت آمیز حل و فصل اختلافات بین المللی دعوت می کند. بر اساس فصل شش «طرفین هر اختلاف که ادامه آن محتمل است حفظ صلح و امنیت بین المللی را باخطر اندازد باید قبل از هر چیز از طریق مذاکره، میانجیگری، سازش، داوری، رسیدگی قضایی و توسل به موسسات یا ترتیبات منطقه ای یا سایر وسایل مسالمت آمیز بنا به انتخاب خود راه حل آن را جستجو نمایند. شورای امنیت در صورت اقتضا از طرفین اختلاف خواهد خواست که اختلافات خود را به وسایل مزبور تصفیه نمایند.» (ثقفی عامری، ۱۳۸۶: ۱۴۷).

هرچند منتقدان شرایط داعش را مشمول فصل ۶ نمی دانند. چرا که طرفین اختلاف باید دولت باشند درحالی که داعش فاقد مشخصات یک دولت بوده است و عملکرد این گروه که مصداق جنایات علیه بشریت است در چارچوب فصل ۶ نمی گنجد، در حالی که با توجه به دامنه اختلافات دولت های سوریه، ترکیه، عراق، روسیه و برخی از کشورهای مطرح منطقه ای و بین المللی که هر کدام در تضعیف یا تقویت داعش موثر بودند، هیچکدام از دولت های مذکور از فصل ۶ و روش های مسالمت آمیز مندرج در آن جهت حل و فصل اختلافات فی مابین استفاده نکردند و بخشی از پیامدهای مستقیم و غیر مستقیم تقویت داعش به عدم کاربرد و یا کارایی فصل ۶ منشور مرتبط بوده است.

طبق فصل ۷ منشور نیز «اگر شورای امنیت وجود تهدید علیه صلح، نقض صلح یا عمل متجاوزانه را

تشخیص دهد (ماده ۳۹ منشور) قادر به اتخاذ هر نوع تصمیم نظامی لازم نیز درباره آن می باشد. (ماده ۴۲ منشور). (تقی زاده انصاری، ۱۳۸۹: ۱۱۴)، اما با حمله داعش به خاک کشورهای عراق و سوریه، این نهاد تحت تاثیر منافع متعارض بازیگران بین المللی قادر به انجام اقدامات اساسی در مقابله با تروریسم داعش نشده است و عمده اقدامات شورای امنیت علیه داعش فاقد عنصر ضمانت اجرا بوده است. در این راستا شورای امنیت در مقام رکن حافظ صلح جامعه بین المللی به منظور پایان دادن به درگیری ها، با صدور بیانیه ها و قطعنامه هایی، خواستار پایبندی طرف های مخاصمه به تعهدات حقوق بردوستانه و حقوق بشری و پایان دادن مخاصمه از طرق مسالمت آمیز شده است. شورای امنیت با وجود محکومیت صریح حملات داعش در پی نقض های حقوق بشری و خشونت و افراط گرایی تروریستی و تلقی آن به عنوان تهدید علیه صلح و امنیت بین المللی و درخواست همکاری از دولت ها برای سرکوب اعمال تروریستی داعش به دلیل رویارویی با مشکلات حقوقی و سیاسی ناشی از تهدید به اعمال حق و تو توسط روسیه و اختلاف دیدگاه اعضا در خصوص اقدام نظامی بر علیه داعش، مداخله برخی کشورهای عربی و منطقه، ضعف در ساختار شورای امنیت و فقدان سازوکار اجرایی مناسب ناشی از عدم تشکیل نیروهای ملل متحد طبق ماده ۱۹ منشور، نتوانست اقدام عاجلی جهت اجرای ماده ۱۳ منشور انجام دهد و تصمیم مقتضی اتخاذ و رویکردی یکسان جهت پایان دادن به بحران سوریه شکل بگیرد. (رضائی، قوامآبادی، ۱۳۹۷: ۲۱۶). با توجه به رویکرد سنتی و محافظه کار شورای امنیت در توسل به فصل ۷ منشور و لزوم دولت بودن طرفین مخاصمه دشوار است که تجاوز داعش به عراق یا سوریه را در چارچوب مخاصمات مسلحانه بین المللی قابل بررسی دانست چرا که داعش فاقد خصوصیات یک دولت بوده است و به علت عدم مشروعیت در نظام بین الملل، نه تنها وجه یک نهضت رهایی بخش را نداشته، بلکه بعنوان یک گروه تروریستی بین المللی شناخته می شود. با این اوصاف با گسترش خطر تروریسم در سطح بین المللی و مخصوصاً «با شکل گیری گروه القاعده و بروز حادثه ۱۱ سپتامبر تحول جدیدی رخ داد و شورای امنیت با تصویب قطعنامه ۱۳۶۸ با تفسیری موسع از ماده ۵۱ منشور و امکان دفاع مشروع علیه بازیگران و امکان دفاع مشروع علیه بازیگران غیردولتی مطرح نمود» (مجبی، ۱۳۹۶: ۹۹).

با گسترش عملیات تروریستی داعش در کشورهای اروپایی از جمله فرانسه تمایل به دخالت شورای امنیت در چارچوب دفاع مشروع و حقوق بردوستانه افزایش یافت و موافقان با تکیه بر نقض بنیادین قواعد حقوق بردوستانه توسط گروه های غیردولتی خواهان استفاده از نیروی قهریه با توسل به فصل ۷ منشور ملل متحد علیه داعش بوده اند. (فصل هفتم گرچه هیچ رابطه ای با مقررات حقوق بشر ندارد، لکن با این حال شورا

می‌تواند در چارچوب ماده ۳۹ منشور تشخیص دهد که آیا نقض حقوق بشر در هر جامعه‌ای صلح و امنیت بین‌المللی را تهدید می‌کند یا نه؟ به عبارتی اقدامات اجرایی فصل هفتم اختیارات شورا را در باب مداخله در وضعیت‌های دیگر غیر از تجاوز محدود نمی‌کند زیرا که این نهاد مسئول حفاظت از صلح بین‌المللی است و اگر تهدیدی از جانب ناقضین حقوق بشر بر صلح جهانی احساس گردد، شورا حداقل به طرفین توصیه کرده و چنانچه توصیه موثر واقع نشد، خواهد توانست از قوانین قهریه بهره گیرد.» (آقای، ۱۳۸۴: ۱۵).

همچنین با گسترش «دکترین مسوولیت حمایت»، جامعه جهانی و شورای امنیت در شرایطی که دولت‌های درگیر مخاصمه قادر به حمایت از شهروندان در قبال جنایات علیه بشریت نباشند، وظیفه حمایت از شهروندان را برعهده دارند و «به قول کوفی عنان در گزارش هزاره خود در سال ۲۰۰۰ به مجمع عمومی سازمان ملل، در مواردی که چنین جنایاتی اتفاق می‌افتد و اقدامات صلح‌جویانه برای پایان دادن به آن به اتمام رسیده باشد، شورای امنیت وظیفه اخلاقی دارد که از طرف جامعه جهانی وارد عمل شود.» (سرگران، ۱۳۹۴: ۱۶۶). مسوولیت حمایت چارچوب جدیدی را برای ارتباط دولتها و شهروندان فراهم ساخته و تلاش می‌کند تعهدات اساسی برای دولتها جهت تضمین حقوق بشر ایجاد کند. «برخلاف گذشته که مداخلات بشردوستانه صرفاً جنبه نظامی داشت براساس ایده جدید مسوولیت حمایت مجموعه اقدامات پیشگیرانه، دیپلماتیک، اقتصادی، آموزشی و بازسازی را شامل می‌شود و مداخله نظامی به عنوان آخرین ابزار در نظر گرفته شده است. گزارش کمیسیون بین‌المللی در زمینه مداخله و حاکمیت کشور برای ایفای کامل مسوولیت حمایت بر سه فاکتور پیشگیری، واکنش و بازسازی به عنوان ارکان سازنده مسوولیت حمایت تاکید نموده است. گزارش، مسوولیت پیشگیری را در وهله اول متوجه حاکمیت و نهادهای ملی می‌داند، در صورتی که حاکمیت در این امر ناتوان باشد، جامعه جهانی و در راس آن مجمع عمومی و شورای امنیت سازمان ملل متحد با شناسایی عوامل محرکه بروز بحران حقوق بشری با اتخاذ سازوکارهای مناسب در مورد هر قضیه از نقض حقوق بشر پیشگیری می‌نمایند.» (همان، ۱۳۹۴: ۱۶۸).

در حمله داعش به روژآوا مسوولیت حمایت توسط جامعه جهانی (بخصوص شورای امنیت) مدتها منفعل ماند و این مساله باعث شد که نیروهای ی.پ.گ در مقابل حملات داعش (محاصره کوبانی) مقاومت کنند. گرچه بعداً ائتلاف جهانی به رهبری ایالات متحده آمریکا شکل گرفت، اما نیروهای ی.پ.گ در خلاء اجماع جهانی و در قالب ساختاری نظامی بطور مداوم و مستمر در نبرد زمینی به مقابله با داعش پرداخت و توانست تا حدود زیادی مشروعیت بین‌المللی کسب نماید. در واقع بخش مهمی از رکن دوم مسوولیت حمایت یعنی واکنش در قبال جنایات داعش توسط نیروهای ی.پ.گ اعمال شد. گرچه حزب

اتحاد دموکراتیک سوریه فعالیت های خود را از ۲۰۰۴ شروع کرد اما عمده فعالیت های آن از ۲۰۱۲ به بعد افزایش یافت و با ظهور داعش، شاخه نظامی این حزب کوردی (ی.پ.گ) وارد مبارزه اساسی با داعش شد. اما آنچه یگان های مدافع خلق را از دیگر گروه های مبارز متمایز ساخته حضور فعال زنان مبارز کوردی است که بعنوان فرمانده نظامی در این سازمان حضور دارند چرا که بمثابه سنت تاریخی زنان در جنگ ها و مخاصمات داخلی و بین المللی منفعل، آواره و قربانی تجاوز و اسیر محسوب شده اند. اما مسوولیت نظامی، سیاسی و حقوق بشری زنان مدافع خلق (ی.پ.ژ) و شعارهای مبتنی بر حقوق برابر زنان و مردان در درون مخاصمه با داعش که نماد ارتجاع و تروریسم است، به یگان های مدافع خلق مشروعیت بخشید و علیرغم اینکه دولت هایی از قبیل ترکیه تمایل دارند که ی.پ.گ را بخشی از حزب کارگران کردستان (پ.ک.ک) بشناسند و آنها را به عنوان گروه تروریستی تلقی می کنند و حتی حمله نظامی به غفرین و کوبانی در این راستا صورت گرفت اما این رویکرد بعد از مقاومت تاریخی کوردها در برابر ترکیه و مبارزه علیه داعش بطور جدی مورد تردید افکار عمومی جامعه جهانی قرار گرفت.

آنچه مشروعیت ی.پ.گ را افزایش داد سهم زنان این نیرو در مقابله با تروریسم داعش بود چرا که درواقع همراه با کوردها نیروهای عرب و آزاده دیگری نیز درجنگ با داعش سهیم بودند. اما کوردها تنها نیروهایی بودند که بطور سازمان یافته از حضور زنان مبارز بهره بردند و افکار عمومی جهانی که در مقابل جنایات داعش سرخورده، منفعل و ناکارآمد شده بودند را به احترام و تحسین نسبت به زنان و مردان مبارز کورد و داشت. در واقع زنان کورد روژآوا به نمادی از روح طغیانگر و آزاده زن پیشرو تبدیل شدند که در مقابل تجاوز و تسلیم نه تنها سرفروید نیامورند بلکه مقاومت و مبارزه را به دیگر زنان درگیر مخاصمات مسلحانه آموزش دادند. برخی از تحلیل گران این رویکرد را نتیجه ایدئولوژی چپ گرایانه این جنبش تلقی نموده اند، اما نمی توان نقش روح ملی و هویت کوردی آنها را بعنوان الگوی ذهنی زنان مدافع سنجار (شنگال) نادیده گرفت که از ۲۰۱۵ به بعد جهت مقابله با داعش و دیگر نیروهای رادیکال بوجود آمد.

همچنین این دیدگاه نیز وجود دارد که الزامات داخلی و بین المللی ی.پ.گ را بر آن داشته که جهت کسب مشروعیت درصدد همکاری با جامعه جهانی برآید و گمانه های مبتنی بر حمایت های دولت ترکیه (بعنوان مهم ترین دشمن ی.پ.گ) از داعش، وجه کوردها را نزد جامعه جهانی افزایش داد و فرصتی مناسب برای برسمیت شناختن نیروهای ی.پ.گ بعنوان یک جنبش آزادی بخش در نظام بین المللی بوده است. همراه با این رویکرد، توسل به حق تعیین سرنوشت که در منشور ملل متحد به آن اشاره شده است، موضع نیروهای ی.پ.گ را بعنوان یک نهضت آزادی بخش تقویت نموده است. «اصل تعیین سرنوشت در سرآغاز

منشور ملل متحد در بند ۲ ماده ۱ آن در فصل مربوط به اهداف و اصول با این مضمون که یکی از اهداف سازمان ملل متحد، توسعه روابط دوستانه بین ملت ها بر اساس احترام به اصل برابری ملت ها و حق آنها در تعیین سرنوشت خود است، گنجانده شد.. (این اصل در ماده ۵۵ منشور نیز تکرار شده است.) با توجه به مفاد منشور سازمان ملل و اعلامیه ها و قطعنامه های مختلف بنظر می رسد که اصل تعیین سرنوشت یک حق پذیرفته شده قانونی است و ملت ها می توانند با تمسک به آن سرنوشت خود را تعیین کنند. هر چند برخی از نویسندگان با اشاره به رویه دولت ها و نظریه حقوقدانان عبارت - حق ملت ها در تعیین سرنوشت خود - را مترادف با - حق حکومت بر خود - و نه کسب استقلال می دانند. و بر این اساس حق تعیین سرنوشت فقط شامل سه گروه از ملت ها می شود از جمله: ۱ - ملت های تحت سلطه استعماری، ۲ - ملت های تحت سلطه بیگانه ۳ - ملت های تحت سلطه یک رژیم نژاد پرست « (موسی زاده، ۱۳۸۸: ۱۰۶).

در واقع با توجه به ماده ۱ منشور ملل متحد مبتنی بر حق ملت ها جهت تعیین آزادانه سرنوشت خویش و شاخص هایی چون مشروعیت مردمی یک جنبش، مبارزه جهت کسب استقلال و خروج از اشغال بیگانه و مبارزه با تبعیض نژادی و قبول قواعد حقوق جنگ و پرهیز از ارتکاب جنایات جنگی و دیگر اشکال جنایات علیه بشریت و مشروعیت توسل به زور و عدم مغایرت اهداف و عملکرد این جنبش ها با اهداف اساسی ملل متحد و کنوانسیون های چهارگانه صلح ژنو و پروتکل های آن و نهادهایی چون صلیب سرخ جهانی و سازمان عفو بین الملل، می توان شرایط ی.پ.گ را بعنوان یک نهضت آزادی بخش در حقوق بین الملل مورد بررسی قرار داد و برخلاف ملاحظات سیاسی برخی از دول خاورمیانه از جمله ترکیه عنوان نهضت رهایی بخش را بر این نیروی کورد اطلاق نمود. مساله حایز اهمیت اینکه نهادهای حقوق بشری و در مقابله با داعش از کوردها کمک گرفتند و رفتارهای سیستماتیک و سازمان یافته مغایر موازین حقوق بشر را در قبال اسرای داعشی در عملکرد ی.پ.گ گزارش ننموده اند و این امر در جذب بخشی از نیروهای اروپایی که داوطلب همکاری با یگان های مدافع خلق بوده اند موثر بوده است. وجود این داوطلبان زن و مرد که نقطه مقابل نیروهای اروپایی جهادی داعشی هستند در شناسایی این نهضت کوردی بعنوان جبهه آزادی بخش نزد افکار عمومی جهان نقش داشته است.

● هویت انسانی، کوردی زنان روژآوا و دفاع از حقوق بشر

حضور داعش در تغییر تعریف مفهوم کورد در نزد جامعه جهانی موثر بوده است و الگوهای ذهنی قالبی و پیش داوری سوژه انگارانه دیگران غیر کورد، تغییر یافته و ذهنیت کورد حماسه گرا و قربانی (ابژه) به کنشگر فعال و موثر تبدیل شده است که خواهان بازتعریف خود از سوی خود برای خود و دیگران است. این بازتعریف برخلاف تعاریف دیگری، معرفی کورد بعنوان قربانی و ابژه فاجعه و انسان حماسه ساز نیست. بلکه در این رویکرد کوردها نقش سوژه و ابژه را خود برعهده گرفته اند و آنها از خود و برای خود تعریف جدید خلق نموده اند. چرا که در واقع در حد فاصل بین قربانی و ناجی بودن کوردها هردو را تجربه نموده اند. آنچه در سنگال و کوبانی اتفاق افتاده تنها فاجعه و حماسه نبوده، بلکه تاریخ متصل یک هویت مشترک در تعریف دیگران است که در نهایت بسمت سوژه شدن ابژه حرکت می کند، چرا که قربانی شدن کوردهای سنگال محصول ذهنیت دیگری برتر بوده که تفکر وایدئولوژی ایزدی بودن و هویت کوردی را همراه با هم یک گناه و تکفیر نابخشودنی تلقی نموده که جز با بردگی و تجاوز و نسل کشی قابل تطهیر نبوده است. این ذهنیت قربانی بودن در انگاره تاریخی کوردها نیز نقش بسته و قرن‌ها خود را تنها و بدون منجی تلقی نموده اند. تا مدتها هویت منحصر بفرد و اقلیت بودن گرچه کوردها را بهم نزدیک ساخته بود اما قادر نبود در بحران‌های تاریخ ساز آنها را بسمت ایدئولوژی مشترک رهنمود سازد. ولی ظهور داعش فرصتی بکوردها داد تا از قالب قربانی خارج شده و هویت خود را طبق ذهنیت دیگران به حماسه گرایی و قربانی تقلیل ندهند و بدنبال نقشی تازه در ارتباط با خود و دنیای پیرامون (نظام بین الملل) باشند.

گرچه عمده ایدئولوژی‌های غالب بر تفکر کوردها (لیبرالیسم، سوسیالیسم، ناسیونالیسم، مذهب) خود بسان سوژه هویت انسان کورد را ابژه و مورد شناسایی قرار داده اند اما در چالش مرگ و زیستن در نهایت کوردها خواهان رهایی از بند دیگری‌های ایدئولوژیک و حفظ بقاء بمثابه یک کل هستند. شاید کوردها بیش‌تر از هر زمان دیگری به مفهوم اومانیزم (انسان‌مداری) نیاز دارند تا نقش‌های سنتی را شکسته و تعریفی جدید از خود ارائه دهند که با الگوهای ذهنی ناب خویشتن مطابق باشد. کوردهای روژآوا در صدد تبیین چنین تعریفی از خود هستند. بر این اساس زنان مبارز بخشی از هویت انسانی، کوردی هستند که مفهوم و نقش سنتی، عرفی (زنانگی و مردانگی) را شکسته و به اومانیزم نزدیک شده اند. این تلقی اومانستی نوعی با نظام بین المللی حقوق بشر و بخشی از میراث فکری و فلسفی آن همخوانی دارد. عبارتی قسمت مهمی از مبارزات زنان روژآوا جهت تحقق حقوق بشر در یک ساختار سیاسی، جغرافیایی خاص میسر است.

زنان مبارز کورد در دوراهی انتخاب (انتقام) و یا (اصلاح و بازپروری به معنای غیر کیفری) اسرای داعشی، جهان زیست آینده خود را رقم می زنند. زیرا آنها خود را بخشی پنهان از هویت زن کورد ایزدی می دانند که مورد تجاوز و تعدی دشمن قرار گرفته و امروز آن دشمن در دستان چهره دیگر زن کورد یعنی مبارزان ی.پ.ژ اسیر است. چنین فضایی در واقع ترسیم سه گانه زن کورد ایزدی (قربانی)، زن کورد روزاوا (حامی حقوق بشر) و زن داعشی (مجرم - قربانی) است. در واقع جایگاه دو گروه اول چندان مبهم نیست اما اطلاق عنوان (مجرم - قربانی) برای زنان داعشی شاید با انتقادات زیادی همراه باشد چرا که اگر این واژه در خور زنان داعشی است برای مردان این گروه تروریستی نیز باید از آن بهره برد. اما با توجه به اینکه تکیه اصلی پژوهش حاضر بر زنان استوار است بنابراین بررسی واژه مردان داعشی (مجرم - قربانی) در یک مقاله مستقل می تواند موضوع تحقیقات جدید قرار گیرد.

● زنان داعشی (مجرم - قربانی)، در نظام بین الملل و حقوق بین الملل

زنان داعشی به مثابه مجرم - قربانی در تحولات سیاسی و حقوقی (۲۰۰۳ تا ۲۰۲۰) کشورهای سوریه، عراق، و تعدادی از دول اروپایی و خاورمیانه و آفریقا موثر بوده اند. آنها بدلیل ارتکاب جنایات سازمان یافته در گروه تروریستی داعش از منظر قوانین کیفری داخلی و بین المللی مجرم شناخته شده اند. جرایم نسل کشی یا ژنوساید، جنایات علیه بشریت، جنایات جنگی و جنایت تجاوز از جمله رفتارهای این گروه تروریستی بوده که از منظر دیوان بین المللی کیفری جرم محسوب می شوند و در صلاحیت این دیوان قرار دارند. اما بنظر می رسد برخی ملاحظات حقوقی، سیاسی مانع اقدام سازمان یافته دیوان بین المللی کیفری علیه داعش شده است. نکته حایز اهمیت اینکه برخی از این جرایم عمدتاً علیه زنان قربانی رخ داده و بخشی از این جنایات نیز اکثراً توسط زنان داعشی صورت گرفته است. در این زمینه آموزش کودکان جهت عملیات انتحاری و خشونت گرایی، کمک به کشتار غیر نظامیان مصداق اعمال مجرمانه آنها محسوب شده و قابلیت پیگیری از طریق محاکم داخلی و بین المللی را دارند.

همچنین «برخی از جرایم داعش که می توانند زیر عنوان جنایت های مجرمانه علیه بشریت جای گیرند، عبارتند از: برده داری، قتل عمد، شکنجه، تجاوز جنسی، برده گیری جنسی و.. داعش بطور رسمی از برده داری دفاع می کند و معتقد است قرآن اجازه همخوابگی با زنان اسیر کافر را به مسلمانان داده است. همچنین

اعتقادات آخرالزمانی آنها نیز در این گرایش سهمیم بوده است و در این زمینه به حدیثی استناد می کنند که پیش از وقوع آخرالزمان برده داری دوباره احیا می شود. گزارش های متعددی در مورد آزار جنسی و خرید و فروش زنان و دختران اسیر وجود دارد. به ویژه زنان و دختران پیرو مذهب ایزدی که بجنججویان گروه، هدیه داده شده یا فروخته شده اند.» (لسانی، ۱۳۹۴: ۵۸).

نکته حائز اهمیت اینکه که حقوق بین الملل در بررسی ریشه های ارتکاب جرم توسط زنان داعشی ناکام بوده است. بطوری که تعداد زیادی از این زنان تبدیل به ابزار و ماشین سرکوب و کشتار تروریسم داعش شده اند. بخشی از این ناکامی به ضعف بنیادین حقوق بین الملل در اجرای کنوانسیون های حمایت از حقوق زنان، حقوق کودکان، حقوق اقلیت ها، کنوانسیون های منع خشونت، منع تبعیض و منع شکنجه بازمی گردد. نقش ابزار گونه زنان داعشی در ارتکاب این جنایات، باعث توجه مدافعان حقوق بشر به مجرم پروری نظام بین الملل و از سوی دیگر خلاء های حقوق بین الملل در مبارزه با جرائم بین المللی شده است. براین اساس برخلاف عدالت کیفری که مبتنی بر سزادهی مجرمین است، در عدالت ترمیمی و عدالت انتقالی، شرایط خاص مجرمین، انگیزه های جرم، دلایل جامعه شناختی و تا حدودی روانشناسی ارتکاب جرم مورد توجه قرار می گیرند و در مواردی مجرمان خود بخشی از قربانیان پنهان (جامعه و نظام بین الملل) هستند که نیازمند بازپروری و کمک از سوی نهادهای حقوق بشری و بطور کلی حقوق بین الملل هستند. زنان داعشی از جمله این مجرمان - قربانی در نظام بین الملل می باشند که رویکرد سنتی کیفردهی در حقوق بین الملل مانع گسترش تفکر و ایدئولوژی آنها نخواهد شد.

در واقع زنان داعشی نقطه مقابل زنان ی.پ.ژ هستند. هویت بخش عمده ای از آنها وابسته به خشونت و جنگ طلبی مردان داعشی است. زیرا خیلی از آنها بنحوی ارتباط خویشاوندی سببی یا نسبی با مردان داعشی دارند و جهاد نکاح برخی از آنها در راستای قوانین و دستورات فرماندهان مرد صورت گرفته. زنان داعشی با انکار هویت همدلی زنانه در بردگی و اسارت هزاران زن کورد ایزدی نقش داشته اند. چنین رفتاری جز در قالب ایدئولوژی خطرناک افراط گرایی میسر نیست بخشی از آنان تحت تاثیر ایده آل ها و تبلیغات داعش جذب این گروه تروریستی شده و در تسلسل خشونت و مرگ ناگزیر به ادامه و همراهی شده اند و در عمل راه بازگشتی به جامعه و زندگی معمولی برای آنها باقی نمانده است. تولد کودکان داعشی و شرایط نامساعد زندگی در اردوگاهها و بی تابعیتی آنها، نهادهای حقوق بشری را وادار به ضرورت اجرای قواعد حقوق بشر دوستانه جهت کمک به این زنان و کودکان نموده و اینکه نمی توان آنها را از حقوق ذاتی بشری محروم نمود و دولت های متبوع آنان ناگزیر از اتخاذ سیاست های مناسب جهت بازگشت آنها به زندگی اجتماعی خواهند.

نکته مهم آنکه بسیاری از دولت های اروپایی متبوع آنها، از قبول این مجرمان خودداری نموده و تابعیتشان را سلب نموده اند. این امر از یک سو ممکن است موجب عدم مجازات آنها شده. (هرچند سلب تابعیت نوعی مجازات سنگین تلقی می شود.) و از سوی دیگر این عمل مغایر با کنوانسیون های بین المللی حقوق بشری می باشد و سلب تابعیت افراد فارغ از جرایمی که مرتکب شده اند آنها در وضعیت بی تابعیتی در حقوق بین الملل قرار داده که خود مصداق تبعیض و نقض حقوق بنیادی و ذاتی بشری است. اما جنبه پنهان و نادیده گرفته شده این شرایط هویت عمدتاً اروپایی و یا مسلمان تبار این جنگجویان است که از توسعه یافته ترین کشورهای اروپایی به عراق و سوریه رفته اند تا ایده آل های ایدئولوژیک و ذهنی خود را بدست آورند. اینکه چرا تعداد زیادی از این پیکارجویان از اروپا برخاسته اند خود معلول شرایط پنهان و آشکار ترکیب جهل همراه با فقر آموزش و ضعف سیستماتیک نهادهای سیاسی، امنیتی و شکاف های طبقاتی، جنسیتی در برخی کشورهای اروپایی و تعداد بیشتری کشورهای خاورمیانه است. در واقع گرایش بخشی از نیروهای اجتماعی در اروپا به گروه های رادیکال و افراطی مذهبی و نقطه مقابل آن راست افراطی چندان تصادفی و برحسب رخدادهای نیست.

قوانین آموزشی، اقتصادی، سیاسی و نهادهای مدنی در جلوگیری از افراط گرایی در این قاره ناکام مانده اند. جامعه اروپا جهت جلوگیری از گسترش ذهنیت داعشیسم و افراط گرایی ناگزیر به اصلاح قوانین مهاجرتی، اقتصادی و اجتماعی در حوزه کلان خواهد بود. نکته حائز اهمیت اینکه شرایط سیاسی و اقتصادی، آموزشی در کشورهای غیر اروپایی که بخش مهمی از زنان پیکارجوی داعشی تابعیت آنها را دارند از قبیل سودان، سومالی، یمن، چچن، سوریه، افغانستان و.. آنقدر نامساعد و نامطلوب است که آمار مستندی در مورد تعداد و چگونگی جذب زنان اتباع این کشورها در گروه خلافت عراق و شام وجود ندارد. در چنین شرایطی نظام بین المللی ناکارآمد (دولت ها) و ضعف حقوق بین الملل (سازمان های بین المللی و نهادهای حقوق بشری) همه در ظهور و ترویج داعشیسم و افراط گرایی موثر بوده اند. تقلیل دادن چنین جنایاتی از حوزه کلان به خرد و از سیستم بین المللی و دولت ها به افراد، نادیده گرفتن این واقعیت خواهد بود که زیر خاکستر داعش آتش افراط گرایی مذهبی، ایدئولوژیک و راست گرایی رادیکال زبانه خواهد کشید. در چنین شرایطی نظام بین المللی ناگزیر به قبول نقش کوردهای ی.پ.گ و زنان کورد روژ آوای.پ.ژ بعنوان بخشی از راه حل برون رفت از بحران آوارگان و اسرای داعشی شده است و این مساله حایز اهمیت است که نیروهای ی.پ.گ چگونه می توانند از منافع و مصالح امنیتی نظام بین الملل (در سطوح خرد و کلان) بهره گرفته و جایگاهی در حقوق بین الملل پیدا کنند؟

● رویکرد زنان ی. پ. ژ در مقابل اسرای داعشی بر حسب عدالت کیفری، عدالت انتقالی و عدالت ترمیمی

با گسترش جنایات داعش در باشور وروژ آوا این سوال مطرح شد که آیا شیوه کیفردهی و عدالت تزدیلی می تواند مانع تکرار جرایم این گروه یا دیگر نیروهای سازمان یافته تروریستی گردد و نقش کوردها که اسرای داعش را در کنترل دارند در تحقق عدالت کیفری چیست و زنان ی. پ. ژ چگونه می توانند در فرایند مجازات یا اصلاح این گروه موثر باشند. ممکن است منتقدان با بررسی جهات عدالت انتقالی و عدالت ترمیمی امکان اجرای آن را در وروژ آوا غیر محتمل بدانند و یا این پرسش اساسی طرح شود که آیا نیروهای ی. پ. گ صلاحیت تحقق اجرای عدالت انتقالی و ترمیمی را دارند؟ و در صورتی که جواب بلی است مبنا این صلاحیت چیست و بر چه اساسی قابلیت اجرا خواهد داشت؟ و اگر خیر است، آیا نقش ی. پ. گ به نگهبان زندانیان داعش تقلیل می یابد؟ و چگونه می توان مانع بی کیفری اعضای داعش شد؟ و با توجه به اینکه پیشگیری و مجازات جنایات بین المللی در حال تبدیل به قاعده آمره است، وظیفه کوردهای وروژ آوا در مقابله با گروه داعش که مرتکب این جنایات شده اند چیست؟ و آیا اصل صلاحیت جهانی جهت مجازات این گروه در وروژ آوا قابل اجرا است؟ همچنین با توجه به اینکه عدالت انتقالی برای جوامعی که دوره ای از خشونت سیاسی، دیکتاتوری و جنگ داخلی را تجربه کرده اند و در حال گذار به دموکراسی هستند، قابلیت و کاربرد دارد و رژیم سیاسی حاکم تغییر یافته و حکومت جدید برای پرهیز از خشونت و انتقام گیری جمعی و با تکیه بر کسب اعتماد افکار عمومی داخلی و بین المللی از طریق محاکم محلی، ویژه یا بین المللی و به شیوه های قضایی یا غیر قضایی، در صدد تحقق عدالت است، آیا می توان این شرایط را برای وروژ آوا نیز صادق دانست و تجربه کانتون های وروژ آوا را مصداق دوره انتقالی در جوامع در حال گذار به دموکراسی در نظر گرفت؟ و اینکه آیا وروژ آوا، شبه دولت تلقی می شود، یا یک منطقه خود گردان؟ و رویکرد نهادهای بین المللی (بطور اخص نهادهای کیفری و حقوق بشری) در مقابل هر گونه مجازات اعضای داعش از سوی کوردهای وروژ آوا چه خواهد بود؟ و اینکه چالش های موجود در تحقق عدالت انتقالی در وروژ آوا چگونه حل خواهد شد؟ و سوالات حقوقی و سیاسی متعددی که ممکن است از سوی منتقدان و مخالفان ذکر شود.

در پاسخ، محقق از دیدگاه رئالیستی و غیرهنجاری، وضعیت موجود در وروژ آوا و حضور اسرای داعشی را بعنوان بخشی از واقعیت رخ داده، در نظر گرفته است و اینکه حقوق بین الملل در چارچوب وضعیت موجود و تحولات رخ داده در سوریه، ناچار بخشی از وظیفه خویش را بر عهده نیروهای موجود در وروژ آوا خواهد گذاشت. چرا که دولت مرکزی سوریه در وروژ آوا فاقد هر گونه قدرت سیاسی و نظامی است و حفظ

و حراست از افراد، اموال و تامین امنیت بصورت عینی و مشهود برعهده نیروهای روژ آوا است و آنها در عمل دارای مسئولیت داخلی و بین المللی می باشند. از جمله این مسوولیتها: نگهداری و تامین امنیت اسرای داعشی منطبق با کنوانسیون های بین المللی حقوق بشردوستانه می باشد.

از سوی دیگر امنیت برای کوردها اهمیت و اولویت استراتژیک دارد. با توجه به سیاست توسعه طلبانه و اشغالگر دولت ترکیه نسبت به روژ آوا ی کوردستان، زندانی کردن افراد داعش به همان میزان رها کردنشان می تواند برای امنیت روژ آوا خطرناک باشد. در شرایطی که امکان بازگشت اعضای داعش به کشورهای متبوعشان به آسانی میسر نیست، فرایند بازپروری آنها باید شروع شود. در این چارچوب عدالت ترمیمی و انتقالی معنا پیدا می کنند. هرچند موافقان معتقدند که عدالت انتقالی باید جهانی شود. و نهادهای بین المللی به تحقق آن کمک کنند اما با توجه به وضعیت موجود، عملکرد دیوان بین المللی کیفری و دیگر نهادهای بین المللی که می توانند در تحقق این عدالت موثر باشند، در قبال جرائم ارتكابی از سوی داعش بسیار ضعیف و فاقد ضمانت اجرا بوده است، بطوری که تا ۲۰۲۰ چه در سطح بین المللی، محلی و ویژه، دادگاه هایی جهت محاکمه مجرمان داعشی تشکیل نشده است. درحالی که گستره و نوع جرایم داعش نیازمند عملکرد جدی و فوری نهادهای بین المللی بوده است، بنابراین اقدام ی.پ.گ جهت محصور نمودن اعضای داعش جهت پیشگیری از احتمال وقوع جرائم جدید توسط این گروه تروریستی، ضروری و موثر اما ناکافی بوده است.

همانطور که بی کیفری مجرمان مغایر حقوق بین الملل است، عدم محاکمه افراد داعشی و استمرار اردوگاه ها و زندان ها نیز با کنوانسیون های بین المللی و قواعد حقوق بشر در تضاد است. همراه با عوامل فوق روند تحولات سیاسی و نظامی حملات ترکیه به روژ آوا و اشغال بخشی از آن و خروج نیروهای ایالات متحده آمریکا از این منطقه نشان داد که احتمال بروز شورش، فرار و عملیات تروریستی از سوی داعش در مناطق تحت کنترل کوردها وجود دارد و تضعیف نیروهای ی.پ.گ امنیت جهانی را به مخاطره می اندازد و تهدید داعش تنها در روژ آوا محدود نشده است، بلکه قدرت گیری مجدد آنها مغایر با اصل پیشگیری از وقوع جرائم علیه بشریت است. بنابراین کوردها که وظیفه حفاظت و نگهداری از این اسرا را برعهده دارند، می توانند در محاکمه داعش و بطور اخص سران آن نقش داشته باشند، مخصوصا که هزاران نفر از قربانیان داعش، کورد بوده اند و افکار عمومی بین المللی، نیروهای کورد را محق در اجراء عدالت می دانند. تشکیل دادگاه هایی جهت محاکمه سران داعش عمده قربانیان داعش، کوردها بوده اند.

در حال حاضر (۲۰۲۰) که دولت مرکزی سوریه فاقد قدرت در روژ آوا است و دولت ترکیه بخشی از

خاک روز آوارا عملاً اشغال نموده است و نیروهای ایالات متحده آمریکا، روز آوارا ترک نموده اند و رقابت های اساسی و جدی بین روسیه، غرب، ترکیه، ایران و دیگر بازیگران منطقه ای و بین المللی بر سر سوریه وجود دارد، چگونگی اعمال عدالت انتقالی و عدالت ترمیمی و اینکه چه نهادهایی صلاحیت اجرای آن را داشته باشند. همچنین در مورد چگونگی مسوولیت دولت و اعمال این مسوولیت، در شرایطی که مرتکبان جنایات بین المللی، نیروهای غیردولتی داعش (و با احتیاط شبه دولت داعش) بوده اند و دولت مرکزی سوریه در مناطق تحت تسلط داعش فاقد قدرت بوده، ابهامات زیادی وجود دارد. اما با توجه به اینکه با افول قدرت داعش بسیاری از طرفداران این گروه تحت اسارت نیروهای کورد قرار گرفتند و رویکرد منفعل کشورها و نهادهای بین المللی کوردها را وادار به حفظ و نگهداری خانواده های آواره و اسیر داعشی نموده است. تجربه داعش نشان داد که علیرغم وجود نهادها و قوانین کیفری بین المللی و داخلی، نقض حقوق بشر بصورت سیستماتیک و در مقیاس گسترده منطقه ای و جهانی توسط این گروه صورت گرفته است. و عدالت کیفری مانع تکرار جرم نشده است، بنابراین کوردهای روز آوا می توانند نقش تاریخ ساز در انتخاب مجازات ترذیلی (سنتی کیفری) یا عدالت انتقالی و عدالت ترمیمی داشته باشند.

مساله حائز اهمیت اینکه روش بازپروری، جبران خسارت، آگاه کردن مجرمان نسبت به مسوولیت جرمی که مرتکب شده اند هرگز در مقیاس گسترده در خاورمیانه رخ نداده است و اگر کوردها قادر به تحقق چنین رویکردی شوند، اعمال این نوع عدالت کم سابقه خواهد بود و مسیر را برای کاهش خشونت و جرایم علیه بشریت فراهم خواهد ساخت و مشروعیت ی. پ. گ را افزایش خواهد داد. در واقع کوردها در انتخابی سخت و تاریخی بین مجازات و بازپروری غیر کیفری قرار دارند. گرچه منتقدان ممکن است عملکرد ی. پ. گ را در چارچوب اندیشه آپویسم و چپ محصور بدانند اما حضور بیش از چند هزار اسیر داعشی تحت کنترل کوردها آینده ایدئولوژیک ی. پ. گ را تحت تاثیر قرار خواهد داد. چرا که این جنبش مشابه دیگر نهضت های رهایی بخش در تئوری اصول مرفقی را مورد توجه قرار داده، اما در عمل و پراگما با تبدیل این نهضت آزادی بخش به یک نظام سیاسی (حتی محدود در قالب کانتون) اجرای این اصول دشوار خواهد بود.

نکته حایز اهمیت اینکه تعداد کثیری از زنان مبارز ی. پ. ژ در قالب نگهبان و پرستار و مددکار و فعال حقوق بشر در مواجهه مستقیم با خانواده های داعشی هستند. در چنین شرایطی زنان ی. پ. ژ می توانند نقش خود را از گروه نگهبان و زندانبان به حامی حقوق بشر و آموزش دهنده ارتقا دهند و در تحقق عدالت ترمیمی و انتقالی جایگزین عدالت کیفری تلاش نمایند و بعبارتی زنان و کودکان داعشی را در فرایند بازپروری یاری دهند و با کمک نهادهای بین المللی زمینه را برای جبران بخشی از خسارت مادی و روانی بزه دیدگان)

مخصوصاً زنان کورد ایزدی) فراهم نمایند چرا که قوانین موجود در عراق نتوانسته در تحقق عدالت انتقالی برای اقلیت ایزدی موثر باشد و هنوز صدها دختر و زن شنگالی در اسارت باقی مانده اند و کودکان متولد شده ناشی از تجاوز با محدودیت های مربوط به تابعیت، عرف های سخت گیرانه قومی و محلی و عدم حمایت نهادهای بین المللی حقوق بشری مواجه هستند.

در مقابل خردسالان داعشی نیز قربانیان وضعیت موجود هستند. بیشتر آنها بمثابه کودکان سرباز مورد سواستفاده جسمی و جنسی و روانی داعشی های بزرگسال بوده اند و آینده ای مبهم و تاریک در پیش دارند. مجازات کیفری این کودکان تنها به بازتولید خشونت و نفرت انسان ها از هم دامن می زند و همانطور که تجربه زیست بین المللی نشان داده انسانها نیاز به بازپروری و بازگشت به جامعه دارند. و عبارتی کودکان داعشی نقش بمب ساعتی را دارند که جز انفجار یا خنثی نمودن راه حل سومی برای آنها متصور نیست. شرایط گذار به دموکراسی در روژ آوا میسر است و دوره انتقالی زمینه را برای حضور زنان ی.پ.ژ فراهم آورده که هم در حوزه سیاست و فعالیت های حقوق بشری موثر باشند. زنان روژ آوا بعنوان میانجی و واسطه جامعه مدنی و نهادهای بین المللی می توانند در جمع آوری مدارک و اطلاعات در مورد قربانیان و مجرمان داعشی (بطور اخص زنان) موثر باشند و آنها را در اختیار این نهادها قرار دهند. و جهت آگاهی بخشی و آموزش جامعه گام بردارند. همچنین رویکرد برابرگرایانه زنان روژ آوا فرصت مناسب را جهت تحقق عدالت ترمیمی و انتقالی فراهم ساخته است و تحقق عدالت می توانند برای کودکان و نوجوانان بزهکار داعشی که مرتکب جنایات شده اند مفید باشند. در واقع کوردها با ایفای نقش حامی چند فرصت تاریخ ساز کسب می کنند از جمله هزینه های امنیتی و سیاسی اندیشه داعشیسم و خطر این گروه تروریستی را به حداقل می رسانند و تبلیغات منفی دولت هایی چون ترکیه مبنی بر تروریست بودن ی.پ.گ را کم اثر خواهند کرد.

همچنین کوردهای روژ آوا با تکیه بر اصل حق تعیین سرنوشت می توانند مشروعیت بین المللی کسب کنند. بخصوص که «برخی از صاحب نظران اعمال حق تعیین سرنوشت در غیر موارد استعماری را نیز پذیرفته اند. به نظر قاضی آرچاگا، اگر چه حق تعیین سرنوشت در مسیر ملت های تحت استعمار تکامل یافته است؛ با این وجود، حق مزبور به اصلی عام و مطلق مبدل شده است و می تواند به عنوان معیار سنجش مشروعیت حکومتها در کشورها مورد توجه قرار گیرد. به عبارت دیگر از نظری حکومت حاکم بر یک کشور باید نماینده همه مردم آن، بدون تبعیض از حیث نژاد، عقیده و رنگ باشد از حیث نژاد، عقیده و رنگ باشد و مداخله در امور داخلی چنین کشوری مغایر با حقوق بین الملل خواهد بود، در غیر این صورت نمی توان اعمالی را که در حمایت از حق تعیین سرنوشت یک ملت صورت می گیرد را غیر قانونی قلمداد نمود.»

زمانی، ۱۳۹۴: ۱۲۳). بدون شک نقش زنان روژآوا در مبارزه با تفکر داعشیسم و کمک به بازپروری کودکان و زنان داعشی در تقویت چهره ی.پ.گ بعنوان مدافع حقوق بشر و بازیگر قابل اعتماد برای کنشگران بین المللی اعم از دولت ها و نهادهای جهانی موثر خواهد بود.

● جمع بندی

ظهور داعش فرصت ها و تهدیداتی برای کوردهای روژآوا ایجاد نمود. نیروهای ی.پ.ژ که شاخه زنان ی.پ.گ هستند در مقابله با تروریسم داعش نقش اساسی ایفا نمودند. با اسارت تعداد زیادی از اعضای داعش و خانواده هایشان در قلمرو روژآوا این مساله مطرح است که چه نهادهایی و چگونه مجرمان داعشی را محاکمه خواهند نمود. با توجه به ضعف نهادهای بین المللی در مقابله با این گروه تروریستی و وضعیت موجود در روژآوا، کوردهای روژآوا شرایط و صلاحیت رسیدگی به جرایم ارتكابی از سوی داعش را دارند و زنان ی.پ.ژ می توانند بعنوان نیروهای مدافع حقوق بشری و رابط نهادهای بین المللی با تکیه بر عدالت انتقالی و عدالت ترمیمی در محاکمه اعضای داعش، جبران خسارت قربانیان و بازپروری زنان و کودکان داعشی نقش موثری داشته باشند. هرچند اجرای عدالت ترمیمی و انتقالی در خاورمیانه سابقه نداشته است اما با توجه به اینکه روژآوا علیرغم تهدیدات داخلی (دولت مرکزی سوریه)، منطقه ای و بین المللی، بسمت دموکراسی می رود و صلح و آشتی و ثبات شروط اساسی تحقق دموکراسی هستند، بنابراین کوردهای روژآوا برای دستیابی به دموکراسی نیازمند رویکرد نو به مفهوم عدالت هستند و تجربه عدالت کیفری نشانگر این بوده است که تفکر خشونت آمیز تسلسل وار منجر به رفتار خشونت آمیز خواهد شد و این برخلاف آموزه های برابرگرایانه و آرمانگرایی ی.پ.ژ است. در چارچوب چنین دیدگاهی روژآوا قابلیت و توانایی تحقق دو الگوی عدالت انتقالی و ترمیمی را دارد.

کوردهای روژآوا با تکیه به رویکرد یک نهضت آزادیبخش و اصول منطبق با حقوق بین الملل قادر به کسب مشروعیت در سطح جهانی هستند. در نهایت تداوم بخش مهمی از حیات سیاسی و بین المللی این جنبش کوردی به توانایی و قابلیت ساختاری، کارکردی و ایدئولوژیک آن در مقابل اندیشه داعشیسم از طریق دو مسیر (عدالت کیفری) و یا (عدالت ترمیمی و عدالت انتقالی) وابسته است. و اگر زنان ی.پ.ژ قادر باشند که از نقش زندانبان (عدالت کیفری) عبور کنند، می توانند به عنوان حامیان حقوق بشر از طریق عدالت

انتقالی و عدالت ترمیمی در افزایش مشروعیت و وجهه بین المللی کوردها در نظام و حقوق بین الملل موثر باشند و در تغییر نگرش ها در مورد زن قربانی (زنان کورد ایزدی) به زن پیشرو و مدافع حقوق بشر موثر باشند. زنان ی.پ.ژ می توانند با توسل به عدالت انتقالی و ترمیمی، اندیشه خشونت آمیز داعش را کاهش دهند و از ترویج آن نزد کودکان داعشی جلوگیری کنند. تحقق این شرایط در نهایت بسود کوردهای روزآوا خواهد بود، چراکه تهدیدات امنیتی علیه آنها را کاهش داده و بر مشروعیتشان خواهد افزود و موقعیت آنها را در خاورمیانه از قربانیان جنگ به کنشگران فعال و پیشرو ارتقاء می دهد.

منابع

- آقای، داوود (۱۳۸۴). نقش و جایگاه شورای امنیت در نظم نوین جهانی، نشر نیکان، تهران.
- اسلامی، رضا (۱۳۹۷)، تاثیر عدالت ترمیمی بر تحقق اهداف کلان عدالت انتقالی، پژوهش حقوق کیفری، سال ششم، شماره بیست و سوم.
- تقی زاده انصاری، مصطفی (۱۳۸۹). حقوق بین الملل عمومی، نشر قومس، تهران.
- ثقفی عامری، ناصر (۱۳۸۶). سازمان ملل متحد، مسوولیت حفظ صلح و امنیت بین المللی، موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، تهران.
- ذاکریان، مهدی (۱۳۹۴)، تبیین مفهوم عدالت انتقالی در نظام بین المللی حقوق بشر با تاکید بر پرونده مصر، فصلنامه مطالعات بین المللی، شماره ۴۶، سال دوازدهم، شماره ۲.
- ذاکریان، مهدی (۱۳۹۲)، ساز و کارهای عدالت انتقالی، تحولی مهم در حقوق بین الملل، فصلنامه سازمان های بین المللی، سال اول، شماره اول.
- سرگران، ناصر (۱۳۹۴). ارزیابی مسوولیت حمایت در بحران کوبانی، فصلنامه زیربار، سال نوزدهم، شماره ۸ و ۸۸.
- رمضانی، محمد حسین (۱۳۹۷). مشروعیت مداخله نیروهای ائتلاف علیه داعش در عراق و سوریه در چارچوب حقوق بین الملل، مجله حقوقی بین المللی، شماره ۵۸.
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۸۹). حقوق بین الملل عمومی، انتشارات گنج دانش، تهران.
- عزیزی، ستار (۱۳۹۵). احراز مسوولیت دولت در خصوص ارتکاب ژنوسید: در تقابل یا تعامل با روند عدالت انتقالی، مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، دوره هشتم، شماره دوم.

زمانی، قاسم (۱۳۹۴). ماهیت حقوقی داعش در حقوق بین الملل: دولت یا بازیگر غیر دولتی، فصلنامه دولت پژوهی، سال اول، شماره ۱.

غلامی، حسین (۱۳۹۲). زمینه های عدالت ترمیمی در اساسنامه دیوان کیفری بین المللی، مجله پژوهشی حقوق کیفری، سال دوم، شماره چهارم.

لسانی، حسام الدین (۱۳۹۴). امکان رسیدگی به جنایات داعش در دیوان کیفری بین المللی از دیدگاه حقوق بین الملل، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و نهم، شماره ۴.

مجبی، محسن (۱۳۹۶). تحول مفهوم دفاع مشروع: حقوق بین الملل و بازیگران غیر دولتی، فصلنامه تحقیقات حقوقی شماره ۸۱.

موسی زاده، رضا (۱۳۸۸). حقوق بین الملل عمومی، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه. تهران.

منظومه فکری مک اینتایر

جلال (رامان) حاجی زاده

● مقدمه

السدير مک اینتایر (زاده‌ی ۱۹۲۹ در گلاسکو)، از مهم‌ترین فیلسوفان اجتماعی و سیاسی معاصر است. او تحصیلات دانشگاهی خود را ابتدا در دانشگاه لندن، سپس منچستر و آکسفورد پی گرفت. در ۱۹۶۹ به ایالات متحده‌ی آمریکا مهاجرت کرد و تا کنون ساکن این کشور است. مک اینتایر تا ۱۹۷۱ بیشتر کارهای خود را در حوزه‌ی فلسفه‌ی تحلیلی می‌داند، رویکردی که «به سبب ناتوانی در ارائه‌ی جواب‌هایی قاطع برای مسائل اساسی فلسفه» کنار گذاشته می‌شود. وی در آخرین دوره از مرحله‌ی تحلیلی‌اش، به ضعف دیگر فلسفه‌ی تحلیلی، یعنی فاصله‌ی زیادی که میان پژوهش‌های آن با مطالعه تاریخ فلسفه وجود دارد پی می‌برد، حال آن‌که از نظر او «فلسفه‌ی تحلیلی، به ویژه فلسفه‌ی اخلاق آن، تنها وقتی به نحو مناسب قابل فهم است که در بستر تاریخی قرار گیرد». این دوره مصادف با نگارش کتاب تاریخچه‌ی فلسفه‌ی اخلاق (۱۹۶۶) است.

مک اینتایر در سال ۱۹۸۱ برای رفع مشکلاتی که این کتاب داشت، یعنی وقفه‌ها و گسست‌هایی در روایت تاریخی و غفلت از ارتباط یک نظریه با نظریه‌های پیشین و همچنین در جهت بسط ایده‌ی خود مبنی بر متعارض بودن و غیرقابل قیاس بودن مبانی اخلاقی مدرن،

اثر مشهور خود یعنی «در پی فضیلت» را منتشر ساخت و در واقع شهرت مک‌اینیتایز عمدتاً به پس از انتشار این کتاب مربوط است. پس از این کتاب است که دو کتاب مهم دیگر در رفع ابهامات و حل مشکلات کتاب پیشین و بسط ایده‌های خود عقلانیت و اخلاق نگاشت. کتاب اول چه عدالتی؟ چه عقلانیتی؟ (۱۹۸۸) است و کتاب دوم سه تقریر رقیب در پژوهش اخلاقی: دایره‌المعارف، تبارشناسی و سنتی (۱۹۹۰) نام دارد که در واقع حاوی سخنرانی‌های گیفورد او در ۱۹۸۸ است. کتاب اخیر و مهم دیگر او نیز که به نوعی حاوی انسان‌شناسی فلسفی اوست تحت عنوان «حیوانات وابسته‌ی عاقل» در ۱۹۹۹ منتشر شد.

شاید مک‌اینیتایز از معدود متفکرینی باشد که خودش خلاصه و مهم‌ترین ادعاها و استدلال‌های اثر اصلی‌اش، در پی فضیلت، را به‌طور مجزا انتشار داده است. او در مقاله‌ای تحت عنوان «ادعاهای در پی فضیلت»، به هفت ادعای اصلی کتاب اشاره کرده است که ترجمه‌ی کامل آن در مقدمه‌ی نویسنده‌ی کتاب فلسفه‌ی اخلاق در تفکر غرب» از دیدگاه السدیر مک‌اینیتایز آمده است و در مقدمه‌ی دیگر او بر ترجمه‌ی در پی فضیلت بازانتشار یافته است. به‌طور خلاصه مک‌اینیتایز معتقد است که تمامی گفتمان اخلاقی فلسفه‌ی اخلاقی غرب، متمایل به اثبات‌گرایی است. از نظر او طرح روشنگری که تلاش می‌کرد یک نوع اخلاق سکولار را جانشین اخلاق سنتی کند اکنون به دلیل تعارضات درونی رویکردهای مختلف خود از اعتبار ساقط است و پیشنهاد خود او بازگشت به فضائل سنتی است. فضائل از نظر او اوصافی هستند که انسان‌ها بدون آن‌ها نمی‌توانند به خیرهای درونی اعمال دست یابند و به علاوه برای دستیابی انسان به خیرهایی که موجب تحصیل غایت او می‌شود ضروری‌اند (توکلی، ۱۳۷۶: ۸۲-۴۸۳).

مک‌اینیتایز در ۱۷ سالگی متوجه دلالت‌های لیبرالیسم شد از این رو نسبت به آن بی‌عقیده شد. کل چارچوب فکری او از اندیشه‌های او درباره‌ی مارکسیسم تا اندیشه‌های دینی و سنتی متأخرش، حول نقد لیبرالیسم و فردگرایی افراطی‌ای می‌چرخد که در سنت اخلاقی دوست‌ساله‌ی اخیر غرب حاکم شده است. شاید همین دیدگاه عمیقاً انتقادی اوست که باعث شده برخی لیبرال‌ها، «به تعاجیل»، او را چندان جدی نگیرند. یکی از آن‌ها که فیلسوفان سیاسی قرن بیستم، یعنی مهم‌ترین آن‌ها را، در هفت فیلسوف لیبرال یا آزادی‌گرا (لیبرترین) و سه چهره‌ی پیشرو (مارکوزه، آرنست، مک‌فرسن) خلاصه می‌کند، معتقد است: «مک‌اینیتایز... متفکری است که در طول زندگی بارها موضعش را به نحو چشمگیر و فوق‌العاده‌ای عوض کرده است - از کاتولیسیسم به مارکسیسم و از آن به فلسفه‌ی ارسطویی و فلسفه‌ی توماس آکویناس... رشته‌ی واحدی از میان همه‌ی این تغییر عقاید و اصول‌های او می‌گذرد و آن نفرت او از فردگرایی لیبرالی است، اما استدلال‌های او

در دفاع از این نظر، دست کم در دوره‌ی پسامارکسیستی یا مرحله‌ی هواخواهی دست راستی او از باهماد، به عقیده‌ی من، غالباً خام و غیر اصیل هستند.» (ایچ، ۱۳۸۵: ۱۴) نویسنده‌ی کتاب «فیلسوفان سیاسی قرن بیستم» حتی زحمت ارجاع به بخشی از کتاب‌ها با منابعی که این «غیراصیل» بودن غالبی در استدلال‌های مک اینتایر را به تصویر بکشد به خود نداده و در پانویشت این مطلب ارجاع به عنوان سه کتاب اصلی مک اینتایر یعنی «در پی فضیلت»، «سه تقریر رقیب در تحقیق اخلاقی» و همچنین «چه عدالتی؟، چه عقلانیتی؟»، داده است.

محکم‌ترین و متمایزترین جلوه از کارهای مک اینتایر انزجارش از دنیای سرمایه‌داری مدرن لیبرال است. او باور دارد که فلسفه مدرن و زندگی مدرن در نبود هر کد اخلاقی منسجمی تمایز یافته است. غالب افرادی که در جامعه سرمایه داری لیبرال زندگی میکنند فاقد هدف معناداری در زندگی خود و حتی فاقد یک اجتماع اصیل اند.

مک اینتایر با نزدیک شدن به پولیس (دولت شهر) یونان و فلسفه ارسطو تلاش می کند راه متفاوتی برای زندگی بسازد به طوری که مردم در یک اجتماع سیاسی اصیل به فضیلت دست یابند و اهداف ذاتاً انسانی خود را تحقق بخشند. این شیوه از زندگی در اجتماعات کوچکی قابل حصول است که مردم تا جایی که می توانند در مقابل نیروهای مخرب سرمایه داری لیبرال مقاومت کنند.

نکته قابل توجه آن است که مک اینتایر به دنبال آن نیست که تنها کارگرانی بیابد تا بدنه نافرمان جامعه سرمایه داری لیبرال را تعمیر کنند بلکه به دنبال آن است که تا اساساً آن را تغییر دهد. هر چند او معتقد است این اتفاق به سادگی و راحتی و امکان پذیر نیست اما باور دارد که شدنی است چرا که اگر چنین نشود فاجعه‌ای برای انسانیت خواهد بود. کتاب در پی فضیلت با یک عبارت هشدار دهنده پایان می یابد «سال‌های جدید سیاهی که هم اکنون پیش روی ماست (در پی فضیلت، ۲۶۳). او به خوبی آگاه است که اغلب کسانی که در دنیای سرمایه داری لیبرال پرورش یافته اند انگاره‌ها و نهادهای دنیای خود را طبیعی و مطلوب - نه بهترین اما اساساً اینگونه است - می پندارند. بر این اساس آنها به راحتی مجاب نمیشوند که ذاتاً دارای نقص هستند. اما یک رویکرد باز به چنین اتفاقی فهم مک اینتایر را ضرورت می بخشد. مک اینتایر می خواهد ایدئولوژی سرمایه داری لیبرال را که در حال حاضر تفکر و تظاهرات آن نهادها و کنشهای سیاسی و اجتماعی را در بر گرفته است سرنگون کند. او به دنبال دستیابی به این هدف نه به وسیله زور بلکه به وسیله تغییر در نحوه تفکر مردم، درک و کنش در جهان است. برای نشان دادن تغییرات

امکان‌پذیر و مطلوبی که او می‌خواهد اعمال کند به مفاهیم قدیمی اخلاق باز می‌گردد که به آموزه‌های سنت «توماس آکوئیناس» و در نهایت به واسطه آکوئیناس^۲، به فلسفه ارسطو و شیوه زندگی پولیس یونانیان^۳ بازمی‌گردد. او این مفهوم قدیمی از اخلاق^۴ را برتر ولی اساساً خصمانه نسبت به نظم مدرن تصویر میکند و استدلال‌های منطقی او به منظور بازگرداندن آن مفاهیم به جهان است. از سوی دیگر او می‌داند که سرمایه‌داری لیبرال قدرت فوق‌العاده‌ای دارد و هم در ایده‌ها و هم در عرصه قدرت بر مردم در زمینه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی تسلط دارد. در نهایت توصیه او این است که شرایط خاص دنیای مدرن نیازمند آن است که موافقان با نظریه او تا بالاترین درجه ممکن از جهان حاضر به اجتماعاتی^۵ که در آنها اخلاقیات قدیمی زنده نگه داشته میشود رجوع کنند (Clayton, 2000:4).

می‌توان در مجموع مک‌این‌تایر را از احیاکنندگان ارسطویی‌گرایی در فلسفه‌ی اخلاق دانست که به واسطه‌ی توجهی که به عنوان یک مسیحی کاتولیک به فلسفه‌ی توماس آکوئیناس دارد، برای سایر اندیشه‌های اخلاقی دینی به‌ویژه اندیشه‌هایی که تحت تأثیر ارسطو بوده‌اند قابل استفاده باشد. فیلسوفی که رسماً در دهه‌ی ۸۰ میلادی عضو کلیسای کاتولیک می‌شود، و در شرایط پست‌مدرن تلاش می‌کند که فاصله‌ی خود را از پست‌مدرن‌ها حفظ کند و نقش مهم سنت را گوشزد کند، قطعاً موضوع جالبی برای مطالعه است که در ادامه به شرح بیشتر آرا وی پرداخته خواهد شد.

● نقد لیبرالیسم

مک‌این‌تایر در آثار خود به شدت به انتقاد از اخلاق لیبرالی پرداخته است. وی اخلاق لیبرالی را بسان گرگی در لباس گوسفند می‌بیند که با ادعای عقلانیت و توسل به مفاهیم عقلی و عینی مانند حقوق بشر، سود، رفاه بر چهره استعماری خود سرپوش می‌نهد. این در حالی است که هیچ یک از این مدعیات پشوانه

2- Thomas Aquinas and ultimately

3- the Athenian polis

4- conception of morality

5- communities

عقلی ندارد (شهریاری، ۱۳۸۸: ۱۳).

مک اینتایر منتقد مدرنیسم، ولی خود سنت گراست. از آنجا که لیبرالیسم امروزه چکیده مدرنیسم را عرضه می کند، مک اینتایر را منتقد لیبرالیسم می داند. خود مک اینتایر در این باره می گوید: «آنچه من با آن سر ستیز دارم، مدرنیسم است. همه فرزندان مدرنیسم، چه مارکسیسم و چه لیبرالیسم مورد انتقاد من هستند. من نه مارکسیسم را می پذیرم و نه لیبرالیسم را».

محکم ترین و متمایزترین جلوه از کارهای مک اینتایر انزجارش از دنیای سرمایه داری مدرن لیبرال است. او باور دارد که فلسفه مدرن و زندگی مدرن در نبود هر کد اخلاقی منسجمی تمایز یافته است. غالب افرادی که در جامعه سرمایه داری لیبرال زندگی میکنند فاقد هدف معناداری در زندگی خود و حتی فاقد یک اجتماع اصیلند

وی معتقد است مدرنیته غربی که با نگرش های لیبرالیستی نیز همراه شده است با اتمیزه ساختن بخش های مختلف جامعه و هنجارهای حاکم بر هر بخش که با سایر حوزه های دیگر بعضاً متعارض می باشند اخلاق را تکه تکه ساخته است و در هر بخشی از حوزه های فردی نگرش های اخلاقی و عقلانی خاصی حاکم است. به این جهت کلیت های اخلاقی و عقلانی در جوامع مدرنیته غربی با فروپاشی مواجه شده است.

ویژگی اصلی آن جوامع، درجه استثنایی تقسیم بندی ذهنی^۶ تحمیل شده توسط ساختارهایشان است؛ لذا هنجارهای حاکم بر فعالیت ها در هر حوزه، مختص به همان حوزه است. بنابراین یک جامعه تقسیم بندی و جزء بندی شده، تحمیل کننده اخلاق متلاشی و خرد است (Macintyre, 1998:235) جای تعجب نیست که جستار فلسفی معاصر و سیاست معاصر هر دو بروز دهنده علائم این جزء بندی ذهنی می باشند. هر یک از این دو به یک حوزه تخصصی و حرفه ای از فعالیت ها بدل شده اند که از اصطلاحات و ژانرهای خاص، انواع منحصر بفرد کارورزی، و روش های خاص برای حفاظت از خود در برابر هر آنچه که به طور جدی فعالیت های آنها را مورد سؤال قرار دهد برخوردار هستند (Macintyre, 1998:236).

تنها به این دلیل که فلسفه به صورت غیرسیاسی ارائه شده است، سیاست نیز متقابلاً به صورت غیرفلسفی ارائه گردیده است. خطابه های زندگی سیاسی گاهی اوقات خلاف این موضوع را نشان می دهد، اما شکافی وسیع بین خطابه^۷ و انواع استدلال هایی که عملاً در سیاست معاصر مؤثر هستند وجود دارد. دولت

6- compartmentalization

7- rhetoric

مدرن مجموعه ای بزرگ، پیچیده و اغلب متزلزل از نهادهای یکپارچه ای است که به صورت نه چندان منسجم اخلاق فایده عمومی شرکت ها را با ادعاهای پر طمطراق^۸ برای تجسم آرمان های آزادی و عدالت ترکیب می کند. سیاست عبارت است از حوزه ای که در آن رابطه افراد دولتی با جنبه های مختلف فعالیت دولتی سازماندهی شده است، به طوری که فعالیت های آن دسته از افراد به هیچ وجه به طریق اساسی مخل و برهم زننده آن رابطه نخواهد بود. رأی دهندگان در کشورهای لیبرال دموکراسی^۹ به نوعی آزاد هستند به آن کس یا آنچه انتخاب می کنند رأی بدهند، اما رأی آنها مؤثر واقع نخواهد شد مگر آنکه به یکی از گزینه هایی رأی بدهند که توسط نخبگان سیاسی برای آنها تعریف و مشخص شده است. سیاست متعارف محدودیت هایی را برای امکان عملی ایجاد می کند، محدودیت هایی که مشخصاً توسط اسلوب های گفتمان آن، پیش فرض گرفته شده اند اما به طور آشکار بیان نشده اند. از این رو، عدم مناظره گسترده استدلالی که به صراحت به مسائل مربوط به این محدودیت ها می پردازند و لذا عدم بحث فزاینده در این زمینه، برای قلمرو سیاسی حائز اهمیت است. یک روش برای تحقق این هدف، جلوگیری از تجدید نظر در اصول اولیه آن است. بنابراین در عمل، کسانی که در این دوره گفتگوی سیاسی خواستار اراده خدا یا قانون طبیعی یا حصول بیشترین خوشبختی برای بیشترین افراد ممکن و یا امر مطلق هستند تنها به عنوان افرادی که چاشنی خطابی را به بازنمایی های خود می افزایند، و نه افراد درگیر در مباحثه مستدل جدی، در نظر گرفته می شوند.

زمانی که به صورت موردی برخی از مسائل خارج از سیاست، همانگونه که در حال حاضر به طور معمول قابل درک هستند، مطرح می شوند (مسائلی مانند آنچه در ایالات متحده آمریکا توسط جنبش حقوق مدنی و یا اختلاف در زمینه سقط جنین مطرح شده)، به اصول اولیه غیر قابل اجتناب رجوع داده می شود، وظیفه فعالان حرفه ای سیاسی جلوگیری و خاموش کردن این مسائل است، به طوری که هیچگونه درخواست تجدید نظر سیاسی در مورد اصول اولیه به یک بحث فلسفی در ارتباط با اصول اولیه بدل نمی شود. موفقیت فعالان سیاسی در دستیابی به این مسئله، تجسم بخش سطحی است که در آن سیاست با موفقیت از فلسفه و فلسفه از سیاست مجزا گردیده است (Macintyre, 1998:236-237).

به نظر او، فلسفه سیاسی و اخلاقی معاصر ترکیبی است از تکه هایی ناسازگار از اخلاق خداگرای یهودی - مسیحی که به شدت سکولاریزه شده اند. از این رو، این نظام اخلاقی از درون از هم گسیخته و به لحاظ

8- inflated

9- liberal democracies

نظری، غیرمنسجم است. مک اینتایر در جستجوی تکه‌هایی از اخلاق است که در جوامع به دورمانده از دنیای مدرن دیده می‌شود. چون این نظام‌ها می‌توانند مفاهیم یکدیگر را بازخوانی کنند، لذا امکان توافق یا اختلاف در آنها ممکن است زیرا توافق و اختلاف عقلانی تنها در چارچوب و پارادایم ثابت ممکن است. بر اساس این نظریه، روش‌شناسی او در فلسفه اخلاق، مراجعه به تاریخ و فلسفه است. او نظریه‌ای را برتر می‌داند که بتواند نقاط ضعف و قوت روش‌های دیگر را به خوبی تبیین کند. مک اینتایر در کتاب «در جستجوی فضیلت» ظهور نهضت روشنگری، ارائه نظریات کانت، سود‌گروی جان استوارت میل و بنتام، عاطفه‌گرایی و... را از عوامل این غفلت برمی‌شمرد. وی معتقد است که از دست رفتن نظریه غایت‌گرایی ارسطویی که پیامد تحولات و تفکرات عصر مدرنیته می‌باشد از جمله علل مهم این غفلت است (Macintyre:1981:5).

پیرو همین امر مک اینتایر اثر «در پی فضیلت» را با دعوت اهل فکر به تصور یک دنیای خیالی آغاز می‌کند و می‌گوید بیاید آثار زیانباری را که علم و تکنولوژی و سرمایه‌داری در دنیای معاصر بر جای گذاشته (مانند آلودگی‌هایی که در محیط زیست به وجود آمده، فجایعی که به واسطه کاربرد علم ژنتیک در کشاورزی ایجاد شده، آلودگی و مضرات نیروگاه‌های هسته‌ای و...) در نظر بگیرید. به عقیده مک اینتایر مصیبتی که پس از طرح نهضت روشنگری بر فلسفه اخلاق نازل شده است، شبیه به این وضعیت خیالی است. مک اینتایر ضعف اصلی دولت بورژوازی مدرن را رسیدن به وضعیتی اخلاقی می‌داند که بنابر اصطلاحات ارسطویی «حرص و طمع» نامیده می‌شود. میل به داشتن هر چه بیشتر کالا پایه اصلی اقتصاد مصرفی و سرمایه‌داری معاصر است و دولت مدرن خادم نیروهای مسلط چنین اقتصادی است. به نظر مک اینتایر بازار آزاد و سرمایه‌داری، ساختار جوامع را در توانایی برای عقلانی کردن روند تحقق بخشیدن به یک زندگی فضیلت‌مندانه با آسیب جدی مواجه نموده است. مک اینتایر بدین است و در تلاش است تا که راه‌حلی برای مسائل و معضلات مدرنیته معرفی نماید (رجوع شود به: لگنهاوزن، ۱۳۹۲). به هر حال، مدعای اصلی مک اینتایر در کتاب «در پی فضیلت» این است که اخلاق متجدد در وضعیتی نابسامان و بحرانی قرار دارد. تشخیص این بیماری و بحران بر ساختار کتاب مهم او حاکم است. وی مدرنیته را شکلی یا صورت‌بندی اجتماعی-فرهنگی معرفی کرد که این دوران حیات فکری و اجتماعی اروپا از پایان سده هفدهم و آغاز سده هجدهم پدید آمد و تا پایان سده نوزدهم به درازا کشید. در این فاصله تغییر و تحولات زیادی به وقوع پیوست و میان اخلاق و الهیات فاصله افتاد و اصل استنتاج اصول اخلاقی از پایه‌ای غیر از احکام شریعت و کتاب‌های مقدس رواج یافت.

● نقد اخلاق عاطفه گرایی در غرب

همان‌طور که پیشتر ذکر شد، مک اینتایر بحث خود را در مهم‌ترین کتابش «در پی فضیلت»، با یک فرض نگران‌کننده که حکایت از بحرانی بودن اوضاع دارد آغاز می‌کند. از نظر وی، «زبان اخلاق، در جهان واقعی ما، درست به همان حد دچار نابسامانی جدی است که زبان علوم طبیعی در آن جهان خیالی». اگر این نظر درست باشد، آنچه ما در اختیار داریم قسمت‌های پراکنده‌ای است از یک شاکله مفهومی بدون قراین و زمینه‌های لازم برای دریافت معانی. در واقع ما شبی از اخلاق در اختیار داریم و درک نظری و عملی خود را در مورد اخلاق از دست داده‌ایم (مک اینتایر، ۱۳۹۳: ۲۴-۲۳).

در واقع مک اینتایر تصویری از دنیایی سرشار از آشفتگی فکری به دست می‌دهد. دنیایی که در آن افراد، در جامعه‌ای از هم گسیخته و شرحه شرحه زندگی می‌کنند، اما خودشان از حال و روز آشوب‌زده خود بی‌خبرند. او در تشریح بیشتر بحران می‌گوید جهان مدرن واقعی در چنین هرج و مرج و آشوبی است، منتها نه در زمینه علوم اجتماعی، بلکه در زمینه اخلاق بحران رایج است. اما دست کم یک مکتب مهم در فلسفه اخلاق وجود دارد که این تناقض‌نما را تصدیق می‌کند و می‌پذیرد و آن مکتب «عاطفه‌گرایی»^{۱۰} است.

بنا به نظر مک اینتایر ما در چنین فرهنگ عاطفه‌گرایی زندگی می‌کنیم. «مکتبی که تمام قضاوت‌های سنجش‌پذیر»^{۱۱} و به معنای اختصاصی‌تر تمام قضاوت‌های اخلاقی^{۱۲} چیزی نیستند جز بیان ترجیحات^{۱۳}، نگرش‌ها و احساسات^{۱۴} تا جایی که آنها را ذاتاً اخلاقی یا سنجش‌پذیر بدانیم» (MacIntyre, 1985: 11-12). در دنیایی که مردم در آن به عاطفه‌گرایی پیوسته‌اند قضاوت‌های اخلاقی، از آنجا که نمیتوانند با دلایل قانع‌کننده استفاده شوند، به دو دلیل مورد استفاده قرار می‌گیرند: برای بیان رجحان‌های خود، و تلاش برای تغییر احساسات و نگرش کسانی که با آنها مخالف هستیم تا آنها را با خود موافق کنیم و رجحان‌های خود را با آنها به اشتراک گذاریم. مک اینتایر باور دارد عاطفه‌گرایی یک مکتب کاذبی^{۱۵} است چرا که ما در حقیقت به طور عقلانی بهترین شیوه ممکن زندگی برای بشر را تعیین نمی‌کنیم، بنابراین میتوانیم قضاوت‌های اخلاقی داشته باشیم که بیشتر از ترجیحات صرف^{۱۶} باشند (Clayton, 2000: 7).

10- Emotionalism

11- evaluative judgments

12- moral judgments

13- expressions of preference

14- attitude or feeling

15- false

16- mere preferences

اگر عاطفه گرایی را نظریه‌ای در باب معنای گزاره‌های اخلاقی بدانیم نظریه‌ای نادرست است، زیرا اکنون ما از گزاره‌های اخلاقی به مثابه شیوه‌ای برای ابراز احساسات و نگرش‌های به شدت دلبخواهی و سلیقه‌ای استفاده می‌کنیم (حسینی بهشتی، ۱۳۸۰: ۵۹-۶۱). خردمندترین مدافعان عاطفه گرایی، آن را به عنوان نظریه‌ای در باب معنای گزاره‌های اخلاقی مطرح ساخته‌اند که مدعی تبیین تمامی احکام ارزشی است. از نظر مک اینتایر، عاطفه گرایی یک نظریه اخلاقی است که بر اساس آن همه ارزش-دوری‌ها و به ویژه دوری‌های اخلاقی، از آن حیث که خصلتاً اخلاقی یا ارزش‌گذارانه‌اند، صرفاً بیان‌پسندها و ناپسندها، نگرش‌ها و احساسات هستند (مک اینتایر، ۱۳۹۳: ۳۸-۴۲). بر این مبنا، در جهان معاصر، گزاره‌های اخلاقی چیزی جز ابراز احساسات، عواطف و سلايق فردی تلقی نمی‌شوند. عاطفه گرایی تمایلات و ترجیحات فردی را فارغ از پیوندهای انسان با اجتماع در کانون توجه خود قرار می‌دهد. در سنت اخلاقی لیبرال، یک گزاره اخلاقی نه تنها برای ابراز عواطف فردی به کار می‌رود، بلکه فرد با این ابراز نظر، در صدد تاثیر گذاری بر دیگران نیز هست. به این معنا که هر فرد برای دستیابی به اهداف شخصی خود تلاش می‌کند تا سلايق و احساسات دیگران را مطابق میل خود در آورد و آنها را با خود همراه سازد. در نظر مک اینتایر این شیوه از مباحث اخلاقی چیزی جز استفاده ابزاری از دیگران برای غایات فردی نیست (مالهال، ۱۳۸۶: ۸۶). در نتیجه، تجربه زندگی اخلاقی معاصر غرب سرشتی تناقض‌نما دارد، زیرا هر یک از ما یاد گرفته است که خود را فاعل اخلاقی خود مختار بدانند، اما در عین حال هر یک از ما، در گیر شیوه‌هایی از دیوان‌سالاری یا تجمل پرستی می‌شود که ما را دچار روابط «استثمار گرانه» با دیگران می‌کند. برای حفظ خودمختاری خود یاد گرفته‌ایم تا آن را با ارزش بدانیم، آرزو می‌کنیم دیگران ما را استثمار نکنند، در مقام عمل برای محقق ساختن اصول و دیدگاه خویش، فراروی خویش راهی جز استثمار دیگران نمی‌بینیم. ناسازگاری موجود در رویکردها و تجربه ما ناشی از شاکله مفهومی ناسازگاری است که ما وارث آن بوده‌ایم (مک اینتایر، ۱۳۹۳: ۱۲۹).

با این اوصاف باید به این نکته نیز توجه داشت که تحلیل مک اینتایر از فرهنگ و نظام اخلاقی مدرن با تحلیل‌ها و نقدهایی که از لیبرالیسم دارد هم گرا هستند. وی لیبرالیسم را بخشی از پروژه‌ای می‌داند که از عصر روشنگری آغاز شده است و از نگاه او زوال مباحث اخلاقی به عصر روشنگری و لیبرالیسم و تلقی دلبخواهی و سوژکتیو از اخلاق باز می‌گردد. او لیبرال‌ها را مورد مواخذه قرار می‌دهد که بر تلقی احساس‌گرایانه از فرد انسانی اصرار می‌ورزند و در نتیجه رویکردی غیر عینی و ذهنی از اخلاق را رواج می‌دهند که زمینه‌ساز بحران شده است (واعظی، ۱۳۷۸: ۴-۵). بر این مبنا است که مک اینتایر قائل به بحران اخلاقی در عصر مدرن است و به نظر او نارسایی و بحران اصلی تفکر انسان مدرن، «نارسایی اخلاقی» است. این نارسایی‌ها

آثار و عوارضش را در عرصه‌های مختلف از جمله «سیاست» نشان داده است. دیدگاه وی را از این جهت نیز می‌توان مهم دانست که در اوج مدرنیته با تفکر مدرنیسم و اخلاق لیبرالی آن درافتاده و به شدت هرچه تمام‌تر مبانی اخلاقی پرتطرفدار غرب امروزی را به چالش می‌کشد. وی بر این باور است که جامعه غربی به دلیل ضعف مبانی از نابسامانی اخلاقی به شدت رنج می‌برد و ادعا می‌کند که تنها درمان آن، بازگشت به ارسطوگرایی است. البته مراد وی از ارسطوگرایی نه همان تفکر ارسطاطالیس پیش از میلاد، بلکه حفظ شاکله آن تفکر به همراه برخی اصلاحات است.

مک اینتایر در آثار خود تلاش کرده است تا از یک سو، سلطه دیدگاه‌های همسو با مدرنیته همچون عاطفه‌گرایی را در فرهنگ معاصر نشان دهد و از سوی دیگر، با بررسی ریشه‌های شکل‌گیری آنها ارزیابی کند که چگونه می‌توان بر آن فائق شد و معیارهای اخلاقی عینی و غیرشخصی را جایگزین معیارهای شخصی نمود (مالهال، ۱۳۸۶: ۸۵). رویکرد مک اینتایر معطوف به نگرش انتقادی و تحلیل تاریخی فرهنگ غرب در دوران مدرن است که از عصر روشنگری و بر اساس لیبرالیسم شکل گرفته است. دغدغه مک اینتایر، بررسی منشأ رشد و زوال فرهنگ اخلاقی و سیاسی غرب است. او منتقد کل سنت اخلاقی و سیاسی غرب در دوره مدرن است. البته مک اینتایر لیبرالیسم را به برداشتی نامنسجم و از پیش فردیت یافته، از انسان، نادیده گرفتن اهمیت هویت جمعی و همچنین ادعای بی‌طرفی در عین بی‌طرف نبودن، متهم می‌کند. به نظر او، فرهنگ اخلاقی و سیاسی معاصر در حالت سردرگمی است. او کتاب «در پی فضیلت» را با این نکته آغاز می‌کند که لیبرال-دموکراسی‌های جدید پر از مباحثه‌هایی میان کسانی است که در موضوعات مختلف نظیر درستی سقط جنین، موجه بودن آموزه‌های بازدارندگی در عصر اتم، و ساختار جوامع حقیقتاً عادلانه، دارای مواضع اخلاقی متضاد هستند (مالهال و سوئیفت، ۱۳۸۶: ۸۱) و این تضادها به حدی است که امیدی به رسیدن به توافق در بین طرفداران دیدگاه‌های مختلف وجود ندارد اما هر کدام سعی در عقلانی‌نشان دادن دیدگاه‌های خود هستند، حال آن که همه آنها رویکردی سلیقه‌ای به اخلاق دارند و تلاش آنها برای عقلانی جلوه دادن دیدگاه‌های اخلاقی‌شان تلاشی بیهوده است. در واقع ادعای اصلی او این است که فرهنگ اخلاقی غرب عاطفه‌گرا شده است و از عینی‌گرایی فاصله پیدا کرده است. به نظر او در دوره کلاسیک چنین نبوده است و اخلاق عینی‌گرا بوده است یعنی اینکه در دوره کلاسیک معیارهایی برای ارزیابی اخلاقی در جامعه وجود داشت لیکن با دوره روشنگری عاطفه‌گرایی در فرهنگ غرب شروع شده و در لیبرالیسم تبلور یافته است. بر اساس این عطفه‌گرایی دیگر نمی‌توان معیارهایی عقلانی برای ارزیابی اخلاقی پیدا کرد. بنابراین، در واقع «خود» مدرن که به رضایت اجتماعی عاطفه‌گرو پیوند خورده و از آن تراوش می‌کند، امری ثابت

یا محدود بوده و از همه مظهر یا خصایص اجتماعی اش مستقل، و فاقد تاریخی عقلانی است. هویت او نه در هیچ زمان خاصی و نه در طول دوران به وسیله نگرش ها، خصایص یا جریان زندگی اش ثابت نشده یا به آن بستگی ندارد. نه شخصیت او و نه تاریخ اش جزء ذات او نیست، در واقع ذات او یک خصلت انتزاعی و شبه وار دارد (همان: ۸۸). او بدین شیوه به نقد لیبرالیسم رالزی پرداخته و می نویسد: به نظر رالز جامعه ترکیبی از افراد است؛ افرادی که هر یک خاص هستند و سپس به هم می پیوندند و اصول و قوانین مشترکی را برای زندگی تدوین می کنند [...] یعنی این افراد مقدم بر جامعه هستند و جامعه در مرحله بعد قرار دارد، و شناختن علایق افراد بر پیدایش هر نوع رابطه اخلاقی یا اجتماعی میان آنها مقدم و مستقل از جامعه است (MacIntyre, 2007: 232-233). رالز مدعی است که اصول عدالت او برای همگان اصولی عقلانی هستند، حال آن که به باور مک اینتایر نبود پیوندهای اجتماعی محکمی که فضا را برای چنین برداشتی از عدالت که می تواند مورد پذیرش همه واقع شود، محکوم به شکست است، زیرا با فقدان برداشت مشترکی از خیر که مورد التزام جامعه باشد هیچ شکل سازگاری از اجتماع سیاسی قابل تحقق نیست. این در حالی است که رالز هر برداشت مشترکی از خیر را رد می کند. مک اینتایر یک زمینه اجتماعی برای تحقق زندگی نیک را ضروری می داند، جماعت گرایی او با توجه به بحث او در نقش سنت در شکل دهی هویت اخلاقی فرد، رنگ روشن تری به خود می گیرد. وی بر آن است که هر کس، دارای نقطه آغازین اخلاقی است که بر اساس و متأثر از خانواده، قوم و قبیله و ملیت و شهر و آئین حاکم بر گذشته سرزمین وی شکل گرفته است. سنتی که فرد در آن تنفس می کند، خصوصیت اخلاقی زندگی هر فرد را تحت تأثیر خود قرار می دهد. بنا بر نظر مک اینتایر هویت تاریخی، مطابق و همسو با هویت اجتماعی او سامان می یابد و شخص، وارث هویت اجتماعی جامعه خویش خواهد بود (واعظی، ۱۳۸۷). وی بر آن است که، هویت داشتن عبارت است از دانستن این که من در تاریخی حرکت می کنم که نه آن را می طلبم و نه جلو آن را می گیرم، تاریخی که با این حال برای انتخاب ها و رفتار من پیامدهایی دارد. آن [تاریخ] مرا به برخی نزدیک تر و از دیگران دورتر می سازد، برخی اهداف را مناسب تر می سازد، برخی دیگر را کم تر چنین می کند. من به عنوان موجودی خودتفسیرگر می توانم درباره تاریخم تأمل کنم و به این معنا از آن فاصله بگیرم، اما فاصله همیشه نامطمئن و گذراست، سرانجام نقطه تأمل بیرون از خود تاریخ به دست نمی آید (به نقل از جیکوبز، ۱۳۸۶: ۱۹۸). بنابراین می توان گفت که از دیدگاه مک اینتایر، فرهنگ ها زمینه و منبع سنت های تحقیق اخلاقی هستند. این تفسیر از فرهنگ چندین پیامد را دنبال دارد که در کل عبارتند از: الف) از دیدگاه وی هر نظام اخلاقی و نظریه اخلاقی به زمینه فرهنگی خاص تعلق دارد. بنابراین ممکن است دو یا چند فلسفه اخلاق رقیب زمینه

فرهنگی مشترکی داشته باشند، یا به زمینه‌های فرهنگی متفاوتی تعلق داشته باشند. ب) تفسیر او از فرهنگ رابطه فرهنگ و اخلاق را به روشنی نمایان است. ج) بر اساس این تفسیر، نقش گونه‌های مختلف تحقیق اخلاقی در فرهنگ‌های گوناگون به آسانی قابل تبیین است و منشاء تفاوت مابین جوامع مختلف به وضوح درک می‌شود. د) به هنگام طرح سیاست، گوناگونی موجود مابین جوامع فرهنگی، از حفاظت این یا آن جامعه فرهنگی بر مبنای حفاظت از برخی از اجزای فرهنگ، مانند زبان، فراتر می‌رود. برخلاف مفهوم لیبرالی فرهنگ، بر اساس این تفسیر هیچ جامعه فرهنگی از سیاست گوناگونی فرهنگی مستثنی نمی‌شود. چون هیچ نوع برتری برای فرهنگ یا فرهنگ‌هایی خاص مفروض انگاشته نمی‌شود، هیچ استثنایی نیز مطرح نمی‌شود. دو سطح مختلف که دستورات اخلاقی می‌توانند در آنها مورد توجه قرار گیرند؛ در یک سطح ویژگی‌های فرهنگی دارای اهمیت بسیار است و در نتیجه، تفاوت مابین سنت‌های تحقیقی اخلاقی مختلف در گسترده‌ترین شکل آن مطرح است؛ و در سطح دیگر مفاهیم اخلاقی، هر چند بسیار نحیف، مورد توجه‌اند (بهشتی حسینی، ۱۳۸۰: ۹۶).

در واقع مک اینتایر از نوعی فضیلت‌گرایی جدید سخن می‌گوید که ریشه آن را در نظام اخلاقی ارسطو می‌توان جست. در نظام اخلاقی ارسطو انسان‌ها دارای ماهیت خاصی هستند که اهداف و مقاصد مشخصی را برای آنها تعیین می‌کند، و فضیلت‌ها آن دسته از کمالات شخصیتی هستند که حرکت به سوی این غایت خاص انسانی را برای آنها ممکن می‌سازد، به عقیده وی هر موجود طبیعی غایتی دارد که طبیعت در آن تعبیه کرده است، بر طبق برداشت ارسطو، کسب فضیلت‌ها در بیرون از جامعه سیاسی ممکن نیست و انسان برای کسب فضیلت باید در شهر زندگی کند، و این زندگی جمعی است که امکانات لازم برای زندگی با فضیلت را فراهم می‌کند.

● بازگشت به ارسطو

به نظر مک اینتایر برای سالم ماندن از اشتباه‌های مدرنیسم و لیبرالیسم تنها دو راه وجود دارد: یا باید پوچ‌گرایی نیچه را پذیرفت و یا باید به اخلاق ارسطویی بازگشت. ولی بازگشت به ارسطو صرفاً به معنای بازگشت به نظام‌های فکری یونان یا قرون وسطی نیست. اگر بخواهیم با موفقیت به اشکالهای عصر

روشنفکری به فلسفه مدرسی پاسخ گوئیم، باید به نوع اصلاح شده و هماهنگ با علوم جدید از مکتب ارسطو بازگردیم. این بدین معناست که نباید تصور کرد که غایت یا هدف انسان به وسیله زیست شناسی تعیین می یابد بلکه هدف او را می توان با تامل در تاریخ و عملکردها و سنتهای انسانی که در طول تاریخ تکامل یافته است کشف نمود.

در بخش دیگر از در جستجوی فضیلت، مؤلف به شرح و بسط مبانی تاریخی مکتب ارسطو و شکل گیری نظریه فضیلت می پردازد. نسبی انگاری مک اینتایر، همچون منتقدان نیچه مسلک که غرور و نخوت عصر روشنفکری را به باد انتقاد می گرفتند، می پذیرد که دیدگاه مطلق وجود ندارد تا از طریق آن به حقایق مطلق اخلاقی دست یابیم. به گفته وی هریک از ما انسانها باید جهان را از جایگاه خاص خود در تاریخ و جامعه بنگرد. در پی این اعتراف بود که بسیاری از منتقدان در جستجوی فضیلت بر آن شدند تا وی را به نسبی انگاری یا اعتقاد به اصالت تاریخ، متهم کنند؛ و تا حد زیادی در واکنش به این انتقاد بود که کدام عدالت؟ کدام عقلانیت؟ نگارش یافت. مک اینتایر برخلاف پیروان نیچه یا تبارشناسان عنوانی که او بر متجددین متاخر اطلاق می کند (۷) این ادعا را نمی پذیرد که چون ما در بند دیدگاه های محدود به شرایط تاریخی و جایگاه اجتماعی خود هستیم به شناخت یقینی و حقیقت مطلق دسترسی نداریم؛ بلکه بر این عقیده است که انسان توانایی شناخت دیدگاههای رقیب را دارد، حتی زمانی که نمی تواند ترجمان زبان خاص دیگران باشد. براساس این دیدگاه، ارزیابی و داوری عقلانی در مورد نقاط قوت و ضعف جهان بینی و ایدئولوژیهای رقیب امکان پذیر است. مک اینتایر دامنه این بحث را در کدام عدالت؟ کدام عقلانیت؟ به فراتر از اخلاق، که محور بحث او در در جستجوی فضیلت است، می کشاند و به خود اصول عقلانیت سرایت می دهد و بدین ترتیب، معرفت شناسی را تحت تاثیر ژرف بینی های تفکر اخلاقی خویش قرار می دهد. کدام عدالت؟ کدام عقلانیت؟ دو موضوع را به بحث می گذارد: نخست، ادامه مباحث در جستجوی فضیلت در نقد لیبرالیسم، همراه با تایید دیدگاه دینی، و دوم، رد و انکار نسبی انگاری، همراه با تاکید بر اهمیت ملاحظات تاریخی برای داوری در مناقشات میان سنتها.

وقتی دو سنت فکری آن قدر از هم فاصله دارند که یکی امری را بدیهی می داند و دیگری آن را مشکوک و غیر قابل درک تلقی می کند، در چنین وضعی خود اصول عقلانیت زیر سؤال می رود Whose Justice? Which Rationality, p.169.

آنچه مک اینتایر را بی همتا می سازد این است که از نظر او بحث بر سر فرد گرایی یا لیبرالیسم نیست بلکه بر سر خود مدرنیسم است. بنابراین او حتی مارکسیسم را در قلمرو نقد خویش می گنجاند. نقد او بر لیبرالیسم از

بعضی جهات نظیر نقدش بر نسبی انگاری است. همان گونه که نسبی انگاران با اعلام این که حقیقت مطلقاً نداریم به تناقض گویی دچار شده اند، اگر براسستی به صدق گفته خویش معتقد باشند، لیبرالها نیز با اعلان بی طرفی نسبت به همه ایدئولوژیها به ضد و نقیض گویی افتاده اند وقتی که خود لیبرالیسم در واقع یک ایدئولوژی محسوب می گردد. لیبرالیسم یک سنت فکری است و به اندازه هر سنت فکری دیگری ایدئولوژیک است و فقط زمانی تحقیقات عالمانه را روا می دارد که در مجموعه شیوه های ارزیابی پذیرفته شده ای که ارزش معارضه جدی با اصل لیبرالیسم را انکار می کند جای گرفته باشد (Beiner, 19:30-32). وی برخلاف نسبی انگاران قایل به اصالت تاریخ، بر این عقیده است که دقیقاً از طریق بررسی تاریخ مباحث عقلانی است که حقیقت بی زمان مکشوف می شود و ادعا می کند که این رویکرد به واقع مورد تایید توماس آکویناس است (لگنهاوزن، ۱۳۸۸: ۱۲).

مک اینتایر مبدأ شکل گیری اندیشه جدید خود را ناتوانی مکاتب فلسفی از ارائه دیدگاهی کارآمد برای رفع نابسامانی اخلاقی جوامع می داند. به عقیده وی، پس از آن که در دوره رنساس، تفکر ارسطویی آمیخته شده با فضایل مسیحی به کنار نهاده شد، تأمین مبانی عقلی برای جایگزین کردن با ارسطوگرایی با مشکل مواجه گردید. از آن به بعد، هیچ یک از مکاتب فلسفی نتوانستند عقلانیت اخلاق را به درستی تبیین کنند و خلأ ارسطوگرایی را پُر نمایند. نه دیدگاه مبتنی بر امیال و عواطف نفسانی هیوم (۱۷۷۶-۱۷۱۱) و عقل سلیم توماس رید (۱۷۹۶-۱۷۱۰) توانست جایگزین فضیلت گرایی ارسطویی شود، نه وظیفه گرایی کانت (۱۸۰۴-۱۷۲۴) توانست راهگشا باشد، نه سود گرایی بنتام (۱۸۳۲-۱۷۴۸) و میل (۱۸۷۳-۱۸۰۶) توانست مشکل اخلاق را حل کند و نه اخلاق ابرمرد نیچه توانست از اشکالات مکاتب قبل برهد. تمام مکاتب فوق به گونه ای با چالش مواجهند و از حل معضلات اخلاقی عاجز. شکست طرح روشنگری در ارائه دیدگاهی مناسب و قابل قبول، منشأ نابسامانی های اخلاقی ای شد که با ترویج تفکرات مدرنیته در قالب مکاتب مختلف از عاطفه گرایی گرفته تا اخلاق نیچه ای به وجود آمده است.

در واقع از دیدگاهی هرمنوتیکی تفسیری، در کتاب «در جستجوی فضیلت»^{۱۷} که در آن مک اینتایر در قالب یک «سنت ارسطویی» فرد گرایی راولز را مورد انتقاد قرار می دهد (مک اینتایر ۱۹۸۵، ۲۴۶-۵۲). اگرچه این کتاب با عنوان فرعی «بررسی نظریه اخلاقی»^{۱۸} منتشر شده، اما بی درنگ اظهار می کند که «فلسفه اخلاقی به طور ذاتی متضمن جامعه شناسی است» و در کی از نحوه «تجسم مفاهیم فلسفی در جهان اجتماعی واقعی و یا امکان تجسم آنها» را ارائه می دهد (مک اینتایر ۱۹۸۵، ۲۳).

تفسیر مک اینتایر از ارسطو سنتی است. منابع غیر مستقیم تفسیر او، بازنمایی فلسفه ارسطو است که توسط دانشمندان قرون وسطی و هگل و جانشینان او ارائه گردیده است. از منظر دانشمندان قرون وسطی، فلسفه عملی ارسطو بر مبنای فلسفه نظری وی بنا شده است در عین حال مهم ترین منبع پیوسته مک اینتایر، الیزابت انسکمب^{۱۹} بوده است. مک اینتایر به واسطه دیدگاه انسکمب می گوید که بسیار ممکن است استدلال عملی بر مبنای شرایط به عنوان «قیاس عملی» درک شود، که در عوض یک نتیجه گیری ساده، یک عمل واقعی را تولید می کند (انسکمب ۱۹۵۷). این استدلال عملی محصول یک شور و مشورت نیست، بلکه به واسطه یک ویژگی و شخصیت حاصل می شود. یک فرد به یک روش خاص عمل می کند زیرا یک فرد ثابت قدم است؛ یک فرد محاسبه نمی کند که با انجام یک عمل چه چیزهایی را به دست می آورد و یا از دست می دهد؛ یک فرد اقدامی را انجام می دهد زیرا می داند که آن کار درست است. این درک از اخلاق ارسطو از ایده دیگری که مک اینتایر از انسکمب گرفته پشتیبانی می کند: فلسفه اخلاق مدرن «نتیجه گرا» باید توسط یک اخلاق فضیلت که از منظر مفهومی کاملاً روشن و واضح است به چالش کشیده شود (انسکمب ۱۹۵۷؛ ۱۹۸۱). با درک این ایده ها، مک اینتایر یک سنت فلسفه اخلاقی که چهره های مشروع آن ارسطو و آکویناس^{۲۰} هستند را پذیرفته است. اقتباس مک اینتایر از ارسطو در کتاب «در جستجوی فضیلت»، در مقایسه با گادامر در اقتباس فلسفی از برخی از استدلال های اخلاقی ارسطو، در عوض تلاش برای اقتباس زبان شناسی کل طرح مفهومی ارسطو از فلسفه عملی متمایز است.

روایت توضیحی کتاب «در جستجوی فضیلت» از ترک مدرن و زود هنگام فلسفه عملی ارسطو، این فلسفه عملی را به واسطه واقع شدن ریشه های این حکمت عملی در یک غایت شناسی متافیزیکی طبیعی بی اعتبار سرزنش می کند. وظیفه فلسفی که مک اینتایر خود را در کتاب «در جستجوی فضیلت» به آن ملزم می داند یافتن برخی جایگزین ها، یعنی پایه و اساس «جامعه شناختی» برای یک توجیه غایت شناختی از احکام اخلاقی می باشد. وی توضیح می دهد که این اقدام الزامی است، زیرا شکست روشنفکری در توجیه قواعد اخلاقی به صورت غیر غایت شناختی نشان دهنده نیاز به نوع جدیدی از توجیه غایت شناختی می باشد. چنین توجیهی برخی از دیدگاه ها در زمینه «شرایطی که انسان در صورت درک ماهیت اساسی خود به آن دست می یافت» یعنی نیکی و غایت انسانی، را با توجیه قوانین و فضایل اخلاقی به عنوان ابزاری برای حرکت از وضعیت ناپخته و ناآموخته به سوی منظور مطلوب یعنی «جایگاهی که انسان باید به آن دست پیدا

19- Elizabeth Anscombe (G. E. M. Anscombe)

20- Aquinas

کند» مفروض می دارد (مک اینتایر ۱۹۸۵، ۵۲). البته مشکلات زیادی در پروژه تقلیل غایت شناسی به یک منطق از ابزارها و اهداف وجود دارد.

مک اینتایر در تلاش خود برای بازسازی سنت ارسطویی در اخلاق سیاسی، معتقد است باور ارسطو به اتحاد فضیلت‌ها و هراس پایدار او از سکون^{۲۱} می‌تواند از اهمیت منازعات در زندگی بشر بکاهد. در نظر مک اینتایر، تأکید ارسطو بر غایت شکوفایی انسان در اخلاق را نمی‌توان به گونه‌ای تبیین کرد که دیدگاه‌های متعارض مدرن درباره فضیلت را نیز در برگیرد. در واقع، بافتار پولیس یونانی مدت‌هاست از بین رفته است و ما اکنون باید چارچوب مفهومی مناسبی برای بازسازی آن بیاییم. وی معتقد است برداشت ارسطو از فرایند استدلال عملی^{۲۲} در اساس کاملاً درست است. در واقع این استدلال عملی است که حاشیه‌های مناسب برای اعمال منعطف قضاوت عادلانه را فراهم می‌سازد. اما باید توجه داشت که این فرایند استدلالی، در مواردی با مشکلات جدی روبه‌رو است، مانند برخی فضیلت‌ها و اولویت‌های آنها بر یکدیگر؛ سلسله‌بندی خیرها در صورت بروز تعارض در موقعیت خاص میان آنها؛ بروز تعارض میان خیر و فضیلت و قیدگذاری‌های مختلف برای حاکمی که بتواند اخلاقی و بر مبنای فرایند استدلال عملی رفتار کند (از جمله سلامت کامل بدنی، داشتن ثروت و وقت کافی برای تأمل، فضیلت‌مندی و داشتن عقلانیت عملی برای تشخیص میان انتخاب‌های مختلف). این موارد نشانگر آن است که تلاش ارسطو برای کاستن از پیچیدگی‌های عمل اخلاقی سیاسی، آن را پیچیده‌تر می‌سازد. پاسخ به این مسائل منوط به آن است که موقعیت غایت اخلاقی، که ارسطو آن را غایت زندگی بشر می‌دانست، باز تعریف و تقویت شود و همچنین روشی برای تصدیق این غایت بر مبنای عبارات و روابطی که لزوماً توسط خود ارسطو نیز مورد توجه قرار نگرفته است، به کار می‌رود.

همانطور پیش‌تر اشاره شد مک اینتایر به بیان جایگزین‌هایی در باب اخلاق می‌پردازد. رویه او بازگشت به ارسطو یعنی «نظریه اخلاق فضیلت‌محور^{۲۳}» به عنوان جایگزین برای اخلاق لیبرال و عاطفه‌گرای مدرن است. او در برخی از نوشته‌هایش، ایراداتی به نظرات ارسطو نیز وارد می‌کند، لکن او از نوعی «ارسطو‌گرایی» سخن می‌گوید که در آن هم می‌توان از ارسطو و توماس آکوینسی و هم از ابن سینا و ابن رشد و دیگران نام برد.

بین نظریه پردازان مدرن و اندیشه ارسطو، سه تفاوت بنیادی وجود دارد: نخست، اینکه متفکران مدرن، در

21- Aquinas

22- Practical reasoning

23- Virtue-based Moral Theory

نخستین گام «علت غایی» را از نظام فکری خود حذف کردند. از نظر مک اینتایر، این مهم‌ترین حلقه مفقوده تفکر اخلاقی مدرن است. چهار امر ماده، صورت، فاعل و غایت را که ارسطو برای تبیین یک پدیده طرح کرده بود در اندیشه ارسطو گرایان به تئوری «علل اربعه» تطور یافت. بر این اساس، پاسخ به چراها با لحاظ کردن چهار علت فوق، قانع‌کننده خواهد بود. به طور مثال، اگر ساختن یک خانه را در نظر بگیریم، در آن صورت: علت مادی، مواردی است که در ساختن خانه به کار می‌رود، علت صوری شکل ظاهری و طرح خانه است، علت فاعلی، ساخته شدن خانه توسط کارگران است و علت غایی یا نهایی، هدف کلی خانه است؛ یعنی خواست انسان برای مسکن. ارسطو برای تمام محسوسات از جمله اندام‌های طبیعی، یک علت غایی قائل می‌شود و آن را فایده یا هدف وجودی^{۲۴} آن می‌داند (زیباکلام، ۱۳۷۸: ۴۰). از نظر مک اینتایر حذف علت غایی از تفکر مدرن، بنیادی‌ترین تفاوت و حتی اشتباه اندیشمندان مدرن است.

دومین وجه تمایز مدرنیست‌ها و ارسطو گرایان، «جدایی واقعیت از ارزش» نزد متفکران مدرن است. ایده جدایی واقعیت از ارزش در نظرات دیوید هیوم نمود بیشتری دارد. «قضاوت‌های اخلاقی، توصیف‌های مسائل واقعی نیستند. هر عمل بی‌رحمانه‌ای را در نظر بگیرید: به عنوان مثال، قتل عمد. به هر صورتی که میل دارید آن را بررسی کنید، در نهایت آنچه به نظر می‌آید این است که آیا می‌توانید مسئله واقعی یا وجود واقعی که شما آن را بدی می‌نامید، پیدا کنید؟ به هر صورتی به مسئله نگاه کنید صرفاً احساساتی خاص، انگیزه‌ها، اراده‌ها و افکار را درمی‌یابید. هیچ موضوعی عینی و واقعی در این مورد وجود ندارد [...] امکان ندارد که ما بتوانیم رابطه‌های «باید» و «نباید» را از رابطه‌های «هست» و «نیست» که نوعاً متفاوت هستند، استنباط کنیم» (همان، ۱۴۱). دقت در آنچه آمد به خوبی رگه‌هایی از عاطفه‌گرایی را نشان می‌دهد؛ ضمن آن که جدایی واقعیت از ارزش را باز می‌نمایاند.

افزون بر این، تعارض‌های اخلاقی و سیاسی در زندگی بشر، به طریق دیگری غیر از روش معمول ارجاع به تغییر ذائقه یا تغییرات شخصیتی افراد، مورد تصدیق قرار گیرد. مک اینتایر برای این کار، به کنش^{۲۵} بازمی‌گردد و سبک روایی را برای توجه به سنت اخلاقی برمی‌گزیند. بازگشت به کنش، عملی ضد جریان مدرن است و در آن، مک اینتایر، در صورت بروز تعارض میان فضیلت‌های مختلف، کاری مبتنی بر غایت اخلاقی را می‌یابد. بدون داشتن برداشتی از غایت، نمی‌توان در تعارض میان فضیلت‌ها، از میان آنها انتخاب کرد؛ انتخابی که مستلزم نگرستن به زندگی به مثابه یک کل است. نگرستن به زندگی به مثابه یک کل،

به افراد این امکان را می‌دهد که جهت زندگی خود را مشخص کرده، به سوی تکامل خویش گام بردارند و در این راه، اولویت‌ها را انتخاب کنند. ارائه چنین برداشتی از زندگی، لاجرم آن را از حیطه بحث‌های انتزاعی خارج، و به اجتماع سیاسی باز می‌گرداند؛ زیرا افراد مسئول انتخاب‌های خود هستند و این ویژگی کاملاً مختص به نوع بشر است.

انتخاب سبک روایی و بازگشت به گذشته می‌تواند قابلیت آن برای ارائه گزارشی جامع از گفتار سیاسی را محدود سازد. در نگاه ارسطو نیز، آنچه مهم است، محاسبه آینده است و نه بازگشت به گذشته. آنچه در کار مک اینتایر مهم می‌باشد آن است که روایت چگونه می‌تواند گذشته را به آینده پیوند زند. افراد اخلاقی، فضیلت را در بافتار کنش به منصه ظهور می‌رسانند و در نتیجه، حاملان سنت‌های اخلاقی هستند. آنچه باعث فساد و ضعف این سنت‌ها می‌گردد، شرافت‌های اخلاقی‌ای است که مک اینتایر در تلاش است آن را بر مبنای اندیشه ارسطو بازسازی کند. فضیلتی که در اینجا مورد نیاز است، توانایی برای قضاوت و پیوند دادن فضیلت‌های خاص به موقعیت‌های پدید آمده است. این توانایی به واسطه روایت زندگی و سنت به دست می‌آید که همانا دربردارنده حکمت عملی ارسطویی و همان سنتی است که سیاست مدرن آن را کنار گذاشته است.

مک اینتایر دست کم از سه جهت شبیه ارسطو است و به همین جهت، خود را ارسطوگرا می‌نامد (مک اینتایر، ۱۳۹۰: ۶۲-۳۳۲): دیدگاه وی مانند دیدگاه ارسطو مستلزم توضیح پیرامون اختیار، تمایز میان فضایل عقلانی و اخلاقی، رابطه این دو با توانایی‌های طبیعی انسان و با شهوات انسانی، و ساختار استدلالی در عقل عملی است. همان گونه که ارسطو رسیدن به سعادت را ملازم با رسیدن به لذت می‌داند، مک اینتایر نیز معتقد است کسب فضیلت قرین لذت است. البته از نظر مک اینتایر لذتی که قرین کسب فضیلت است، خیرِ درون نامیده می‌شود و از خیر بیرونی متمایز است.

● طرح اخلاق فضیلت محور

فلاسفه قرن بیستم، معمولاً نظریه‌های هنجاری را به دو دسته غایت گرا و وظیفه تقسیم می‌کنند در این میان نظریه‌های سنتی یونانی، رومی و سود گروی تحت عنوان نخست و نظریه اخلاقی کانت ذیل عنوان دوم قرار می‌دهند. در نظریه‌های غایت گرایانه، اخلاقی بودن فعل، یعنی صواب و خطا، یا خوب و بد بودن

افعال، بر حسب پیامدها و نتایج فعل رقم می خورد؛ در حالی که نظریه وظیفه گرا بدون لحاظ نتایج خوب یا بد، درستی فعل را به عنوان یک ارزش مستقل لحاظ می کند و بر آن است که برخی افعال فی نفسه صواب یا خطایند و اخلاقی بودن، به ماهیت ذاتی آن فعل یا تطابق آن با یک قاعده یا اصل و انگیزه اطاعت از قانون بستگی دارد. (Kant / 1972/63)

نظریه های غایت گرا به دلیل اختلاف در تعیین ماهیت نتایج مربوط به فعل و تفسیر خوب (به لذت، قدرت، معرفت، تحقق نفس و کمال) به گروه های مختلفی تقسیم می شوند. در این میان فلاسفه اخلاق، نظریات فضیلت و سود گروی را در گروه نظریه های غایت گرایانه قرار دادند. اما به رغم اشتراک این دو نظریه، در غایت گرا بودن و تأثیر آن در تعیین فعل اخلاقی، وجود تفاوت های ناشی از معیار و غایت مورد نظر در دو نظریه، صحت تقسیم را در پرده ابهام و یا حتی در معرض انکار قرار می دهد. چرا که نظریه های سود گرایانه (اعم از سود گروی عمل نگر، قاعده نگر و عام) با وجود تفاوت های ساختاری که با یکدیگر دارند، غایت فعل را «حصول سود بیشتر برای بیشترین افراد جامعه» می دانند؛ در حالی که در اخلاق فضیلت، غایت و سعادت فاعل به معنای کمال نفسانی (بر اساس دیدگاه سقراط و افلاطون) و یا فعالیت مطابق با فضایل (بر مبنای نظریه ارسطو) (a / GBs(5) / 8 / 343 1098) می باشد. ذاتی بودن و یا ابزاری بودن فضیلت در دو نظریه فضیلت و سود گروی، مهر تأیید دیگری بر تمایز بین آنهاست.

اخلاق فضیلت نوعی نظریه هنجاری از نوع غایت گرایانه است. مطابق این نظریه، همه موجودات از جمله انسان، دارای غایتی هستند که به سوی آن در حرکتند و همه افعال خود را در جهت رسیدن به غایتی که ارسطو از آن تعبیر به «خیر» می کند، ساماندهی می کنند. در این نظریه تنها بواسطه افعال فضیلت مندانه است که می توان به آن غایت دست یافت و فضائل اوصافی هستند که فرد را قادر می کنند تا به اتودایمونیا دست یابد

ارسطو به عنوان مهمترین پیرو اخلاق فضیلت گرایانه بر اساس مبانی متافیزیکی خود، برای هر موجودی قائل به غایتی بود که فاعل با برخورداری از قوه و استعداد دستیابی به آن غایت، تمام افعال و قوای خود را در جهت رسیدن به آنچه که خیر نهایی او محسوب می شود، بکار می برد. در مورد انسان نیز این واقعیت مصداق داشت و غایت گرایی در واقع با دیدگاهی درباره طبیعت بشر، گره خورده بود. موجودی که طبیعتاً می تواند به غایت نهایی دست یابد. اخلاق فضیلت به عنوان یک علم، حلقه واسطه ای است که با آگاه نمودن فاعل بر نحوه رسیدن از حالت نخست به غایت نهایی، او را در این رسیدن یاری می رساند. (Macintyre:1981:52-3)

مک اینتایر از پیروان اخلاق فضیلت مدارانه در پی قرائتی جدید از غایت همه جانبه حیات انسانی و

احیای دولت شهرهای یونانی است که با یک فهم مشترک یکپارچه شده اند. مک اینتایر از منتقدان لیبرالیسم است و این مکتب را، مانند هر مکتب دیگری، فاقد صلاحیت علمی برای حل و فصل درگیری ها می داند در اخلاق فضیلت یا فضیلت گرایی تلاش بر آن است که انسان های متعالی و بافضیلتی پرورش یابند که هم خود، در نهایت خوبی عمل کنند و هم الگویی برای دیگران باشند. بنابراین، پرسش اساسی در اخلاق فضیلت آن است که «چگونه فردی باید باشیم؟»، درحالی که پرسش اصلی در دو نظریه رقیب (وظیفه گرایی و سود گرایی) آن است که «چه فعلی را باید انجام دهیم؟» به عبارت دیگر، در فضیلت گرایی از «چگونه بودن» سخن به میان می آید و در نظریات رقیب از «چگونه عمل کردن». در این نظریه، ارزش افعال، نه به تطابق آن با اصل یا قاعده اخلاقی بستگی دارد و نه به نتیجه حاصل از آن فعل، بلکه ارزش افعال برگرفته از منش اخلاقی فرد است. بنابراین، بنا بر یک تفسیر از اخلاق فضیلت، برای ارزیابی اخلاقی عمل، نتایج آن در درجه نخست از اهمیت قرار ندارد، بلکه فاعل و منش اخلاقی وی تعیین کننده ارزش افعال است و فعل اخلاقی همان است که فاعل فضیلت مند انجام می دهد (Hursthouse, 1997: 219). البته تأکید بر منش و ویژگی های شخصیتی فاعل اخلاقی در ارزیابی اخلاقی به معنای نفی اصول و قواعد نیست؛ زیرا ممکن است فضیلت گرایان اصول و قواعد اخلاقی را نیز بپذیرند، بلکه بدین معناست که اصول و قواعد دست کم جوهره اخلاق را شکل نمی دهند و در درجه اول اهمیت قرار ندارند.

در این میان نظریات مک اینتایر در باب اخلاق فضیلت محور در اعتبار بالایی برخوردار است. مک اینتایر برای برطرف کردن چالش های اخلاقی و ارائه چارچوبی عقلانی برای اخلاق بر سه مفهوم «عمل»، «وحدت روایی حیات بشر» و «سنت» تأکید می کند. وی با توجه به این سه مفهوم، تعریف خود از فضیلت را ارائه می دهد. بنابراین، فهم سه مفهوم فوق می تواند به میزان زیادی به فهم ماهیت فضیلت در نزد وی کمک کند.

● عمل

واژه «عمل» در اندیشه اخلاقی مک اینتایر دارای مفهوم خاصی است. از نگاه وی، عمل عبارت است از: هر شکل منسجم و پیچیده از فعالیت های بشری که از حیث اجتماعی بر اساس همکاری استوارند و از طریق آن عمل، خیرهایی که نسبت به آن شکل فعالیت جنبه درونی دارند در جریان تلاش برای دستیابی به معیارهای

مزیتی که با آن شکل فعالیت مناسب‌اند، و تا حدی در تعریف آنها اخذ می‌شوند، تحقق می‌یابند، با این نتیجه که توانایی‌های بشر برای دستیابی به مزیت و تصورات بشر از غایت‌ها و خیرهای مشتمل در آن به نحوی روشمند توسعه می‌یابند (مک اینتایر، ۱۳۹۰: ۳۱۸-۳۱۹).

«پیچیده بودن»، عنصری اساسی در مفهوم «عمل» به شمار می‌آید. بر این اساس، دوزبازی، پرتاب توپ فوتبال، آجرچینی و کاشتن شلغم عمل محسوب نمی‌شود؛ زیرا هیچ یک از آنها به اندازه کافی پیچیده نیستند، اما شطرنج، بازی فوتبال، معماری و زراعت نوعی عمل هستند. نکته دیگر آن است که هریک از این اعمال، دربردارنده خیرهایی درونی هستند. تفکیک خیرهای درونی و خیرهای بیرونی در اندیشه مک اینتایر از جایگاه خاصی برخوردار است. ویژگی خیرهای بیرونی آن است که هرگاه به دست می‌آیند به شکل دارایی و مالکیت فردی هستند و به میزانی که یک فرد از آن خیر بهره‌مند می‌شود، دیگران از آن خیر بهره کمتری می‌برند. از این رو، معمولاً بر سر به دست آوردن آنها رقابت می‌شود. قدرت، شهرت و ثروت نمونه‌هایی از خیر بیرونی هستند. در مقابل، خیرهای درونی نتیجه رقابت برای کسب برتری است و ویژگی آنها آن است که برای تمام افرادی که در آن عمل شرکت کرده‌اند خیری به همراه دارد (همان: ۳۲۳).

خیر درونی، خیری است که تنها با آن عمل حاصل می‌شود و به هیچ وسیله دیگری نمی‌توان آن را به دست آورد. برای نمونه، بچه‌ای را فرض بگیرید که علاقه‌ای به بازی شطرنج ندارد، اما شما می‌خواهید با او بازی کنید. در عوض، او آبنبات را خیلی دوست دارد. شما برای بازی کردن با او به او می‌گویید اگر یک بار در هفته با شما بازی کند مقداری آبنبات به وی خواهید داد و اگر بتواند در بازی برنده شود دو برابر به او آبنبات می‌دهید. به این شیوه، او تحریک می‌شود تا با شما بازی کند و برای پیروزی بر شما نیز به اندازه کافی انگیزه دارد. او پس از مدتی دو نوع خیر به دست می‌آورد؛ خیر بیرونی (آبنبات) که به صورت بیرونی و امکانی با شطرنج بازی گره خورده است (به دست آوردن این نوع از خیر وابسته به عمل خاصی مانند شطرنج نیست و از راه‌های دیگری نیز می‌توان آن را به دست آورد) و خیر درونی (مهارت تحلیل، طراحی‌های راهبردی و هیجان رقابتی) که نسبت به عمل شطرنج جنبه درونی دارد و به جز با شطرنج بازی کردن و یا بازی‌هایی شبیه به آن به دست نمی‌آید (همان: ۳۱۸-۳۱۹). شرکت در این عمل مستلزم پذیرش معیارها و الگوهای رایج آن عمل در آن زمان است. البته پذیرش معیارها و الگوهای رایج به معنای عدم جواز تغییر آن قواعد و الگوها نیست؛ زیرا هر مشارکت‌کننده‌ای می‌تواند قواعد و الگوهای حاکم بر آن عمل را تغییر دهد، مشروط بر آنکه به خوبی با قواعد و الگوهای رایج آشنا باشد.

مفهوم «عمل»^{۲۶} در مباحث و استدلال‌های ارائه شده در کتاب «در جستجوی فضیلت» نقش اساسی دارد. این اولین مرحله در توسعه منطقی «مفهوم مرکزی» یک فضیلت و پیش فرض جامعه شناختی مک اینتایر در احیا و بازسازی اخلاق فضیلت سنتی و غایت شناختی است. شیوه‌ها فعالیت‌های مشترکی هستند که ممکن است افراد با مشارکت در آنها به نیکی‌ها و منافع مجزا و بیشتری در مقایسه با آنچه که خود بر مبنای خواسته‌ها و احساسات ناپخته خود طلب کرده‌اند دست یابند؛ و لذا با مشارکت در این شیوه‌ها احتمالا نحوه پیشرفت در ورای «طبیعت انسانی ناپخته» خود را به واسطه نظم و انسجام آن خواسته‌ها و احساسات و پرورش عادات فاضل عقل و شخصیت فرا بگیرند. ما فضائل را از طریق پیگیری منافع ذاتی شیوه‌ها می‌آموزیم. شیوه‌ها در واقع مدارس فضائل می‌باشند.

فرض مک اینتایر از یک درگیری بدیهی اما ریشه کن نشدنی بین شیوه‌ها و آنچه که او نهادها می‌نامد خبر می‌دهد. او معتقد است که «اعمال نباید با نهادها اشتباه گرفته شود. شطرنج، فیزیک و پزشکی شیوه هستند؛ باشگاه‌های شطرنج، آزمایشگاه‌ها، دانشگاه‌ها و بیمارستان‌ها نهاد می‌باشند. نهادها مشخصا و لزوما بر منافع خارجی متمرکز می‌باشند. نهادها درگیر به دست آوردن پول و سایر منافع مادی هستند؛ آنها در چارچوب قدرت و موقعیت ساختار یافته‌اند؛ و پول، قدرت و جایگاه را به عنوان پاداش توزیع می‌کنند. و در واقع اگر نهادها نه تنها خواهان حفظ خود، بلکه خواهان حفظ شیوه‌هایی که حامل آن هستند باشند باید موارد ذکر شده در فوق برقرار باشد. هیچ شیوه‌ای در هیچ مدت زمانی قادر نخواهد بود بدون حمایت نهادها به حیات خود ادامه دهد. در واقع این وابستگی که تشکیل دهنده رابطه شیوه‌ها و نهادها و متعاقبا منافع خارجی متعلق به منافع ذاتی شیوه‌ها است موجب می‌شود که نهادها و شیوه‌ها مشخصا یک نظم علی مفرد تشکیل دهند که در آن آرمان‌ها و خلاقیت شیوه و عمل همیشه در برابر حرص نهاد آسیب پذیر باشد، و در حقیقت توجهات و تلاش‌های مشارکتی برای منافع مشترک به طور دائمی در مقابل رقابت نهاد آسیب پذیر گردد. بدین ترتیب، کاربرد ضروری فضائل روشن است. در صورت عدم وجود فضائل، عدالت، شجاعت و صداقت، شیوه‌ها و اعمال قادر به مقاومت در برابر قدرت مخرب نهادها نخواهند بود.» (مک اینتایر ۱۹۸۵، ۱۹۴)

بنابراین فلسفه عملی مک اینتایر ترکیبی از اخلاق فضیلت همراه با سیاست مقاومت در برابر قدرت و ثروت نهادینه شده است. تمایزی که مک اینتایر میان فعالیت‌ها و نهادها قائل می‌شود در هیچ یک از آثار ارسطو مشاهده نشده است. ارسطو با قاطعیت میان مواردی تمایز قائل می‌شود که بر اساس آن، تمایز

به خودی خود به آن بستگی دارد: منافع ذاتی و بیرونی. البته پول، قدرت و جایگاه از دیدگاه مک اینتایر و ارسطو منافع بیرونی محسوب می شوند. با این حال، ارسطو میان منافع ذاتی و بیرونی برای روح و روان انسان تمایز قائل است، در حالی که مک اینتایر میان منافع ذاتی و بیرونی شیوه های اجتماعی تمایز قائل می شود. در واقع این تفاوت میان دیدگاه غایت شناختی بیولوژیکی ارسطو و دیدگاه غایت شناختی اجتماعی مک اینتایر از فضائل نهفته است (مک اینتایر ۱۹۸۵، ۱۹۷). مک اینتایر «منافع ذاتی» را با اهدافی مرتبط می داند که به طور مشارکتی و در قالب شیوه های خاص دنبال می شوند، برخی از این موارد عبارتند از حقایق مختلف در رشته های نظری مختلف، محصولات مختلف در صنایع دستی مختلف، منافع فراگیر هدف گذاری شده توسط سیاست، تربیت فرزندان در خانواده ها، و غیره، و همچنین استانداردهای مشترک ایجاد شده به منظور پیگیری این اهداف. مک اینتایر در کتاب خود با عنوان «عدالت چه کسی؟ کدام عقلانیت؟»^{۲۷}، در واقع نام منافع ذاتی را به «منافع و خروجی های تعالی» و نام منافع بیرونی را به «منافع و خروجی های اثربخشی» تغییر می دهد.

منافعی که مک اینتایر آنها را به عنوان خروجی های بیرونی شیوه ها می نامد یعنی پول، قدرت و جایگاه، جزو مواردی هستند که ارسطو نیز به عنوان منافع بیرونی مطرح کرده است. مهمترین تفاوت بین منافع ذاتی و بیرونی، از دیدگاه مک اینتایر و ارسطو این است که منافع ذاتی به درستی در ذات خود به عنوان نفع و نیکی درک شده اند، در حالی که منافع بیرونی باید به طور دائمی و صرفاً ابزاری، به عنوان وسیله ای برای تحقق منافع ذاتی در نظر گرفته شوند. در اینجا مک اینتایر بر نقد ارسطو از پلنکسیا^{۲۸} (حرص و طمع شدید برای ثروت یا دارایی مادی) متمرکز می شود، و نقد اخلاقی انباشت سرمایه را به عنوان طمع کسب قدرت و جایگاه گسترش می دهد.

مک اینتایر گفته که وجود منافع بیرونی برای نهادها الزامی است و نهادها نیز متعاقباً برای شیوه ها و اعمال الزامی می باشند. مناقشه میان منافع ذاتی و بیرونی شیوه ها ریشه کن شدنی نیست. با این حال وی معتقد است که هر انسان تنها به عنوان یک فرد باید فعالیت خود را به طوری سازماندهی کند که منافع بیرونی به منافع ذاتی منتهی شود، به همین دلیل شرکت کنندگان در یک عمل باید اطمینان حاصل کنند که سازماندهی منافع نهادی اثربخشی بر تحقق منافع یک شیوه یعنی برتری شخصی و عملی متمرکز باشد. ۲۶۳ در کتاب در پی فضیلت، مک اینتایر تلاش می کند عنصر دیگری از آنچه در زندگی مدرن از دست

27- Whose Justice? Which Rationality?

28- pleonexia

رفته است را با استفاده از مفهوم پرکتیس توضیح دهد. مک اینتایر نتیجه میگیرد که دو نوع منفعت برای پرکتیسها به طور کلی وجود دارد. یکی منفعت بیرونی^{۲۹} که منفعتی است که به پرکتیسها متصل میشود که «تحت شرایط اجتماعی پیش می آید». (MacIntyre, 1985:188) این منافع را میتوان از راههای مختلفی به دست آورد و منافع درونی^{۳۰} منفعی هستند که تنها با شرکت در یک پرکتیس به دست می آیند. مک اینتایر باور دارد که سیاست باید یک پرکتیس با منافع درونی باشد، اما همانطور که پیداست تنها منجر به منافع بیرونی شده است. عدهای برنده میشود، عدهای می بازند، هیچ منفعتی وجود ندارد که برای همه جامعه مفید تلقی شود. تقلب و بهره کشی معمول است، و این به اجتماع به عنوان یک کل ضربه میزند. (مک اینتایر اصطلاحات خود را بعد از کتاب در پی فضیلت تغییر داد. او حالا منافع درونی را منافع برتر^{۳۱} و منافع بیرونی را منافع سودرسان^{۳۲} می نامد (Clayton, 2000:17). پرکتیسها از آن رو مهم هستند که تنها درون متن یک پرکتیس است که انسان میتواند به تمرین فضیلت پردازد. منفعی که نسبت به پرکتیس بیرونی هستند، مانند پول و قدرت به طرق مختلفی به دست می آیند که بعضی از آنها خوب و بعضی دیگر بد هستند. اما، بر اساس نظر مک اینتایر، رسیدن به منفعی که برای پرکتیس درونی است نیازمند حضور چیزی است که مک اینتایر در کتاب در پی فضیلت آن را فضیلت و در قالب پرکتیس تعریف میکند: «فضیلت کیفیت انسانی^{۳۳} قابل حصولی است که تمایل دارد ما را قادر سازد منفعی را به دست آوریم که برای پرکتیس درونی است و نبود آن به طور موثری مانع از حصول چنین منفعی خواهد شد.... ما مجبوریم که مؤلفه های ضروری هر پرکتیسی به همراه منافع درونی و استانداردهای برتری فضایل عدالت، شجاعت و صداقت را بپذیریم» (MacIntyre, 1985:1911)

از منظر مک اینتایر سیاست نوعی از عمل ورزی است که با سامان دهی زندگی ارتباط دارد. امور سیاسی مانند قدرت، حکومت، مشارکت سیاسی و غیره هرچند عمل به شمار می روند ولی عمل ورزی نیستند. به عبارتی سیاست گونه ای فرا-عمل است. «چرا مک اینتایر اینقدر به پرکتیس اهمیت میدهد؟ به این دلیل که او باور دارد چیزهایی وجود دارد که در گذشته پرکتیس بوده اند اما امروزه نیستند با این حال میتوانند دوباره باشند، و مهمترین همه آنها سیاست است. ممکن است که فکر کنیم سیاست پرکتیسی درون جامعه

29- external goods

30- Internal goods

31- goods of excellence

32- goods of effectiveness

33- human quality

است که دارای هدف جمعی است، جایی که اعضای یک جامعه دارای استانداردهای برتری یکسان، قوانین یکسان و سنتهای یکسان هستند. در واقع، در دیدگاه مک اینتایر، سیاست نوعی از فرا-پرکتیس^{۳۴} است چرا که تعیین کننده بهترین زندگی برای انسان است، زندگی ای که شامل درگیر شدن در دیگر پرکتیسهاست. در اینجا مک اینتایر همراستا با زبان ارسطو در مورد سیاست به عنوان علمی است که دیگر علوم را سامان میدهد» (Clayton, 2000: 21-22).

مک اینتایر بر این باور است که پذیرش قواعدی که به لحاظ تاریخی و جمعی معین شده‌اند باعث می‌شود که ارزش‌های شخصی و دلبخواهی از اعتبار بیافتند. اما مسئله‌ای که در اینجا مطرح می‌شود آن است که هر کسی ممکن است در اعمال متفاوتی مشارکت کند و هر عملی نیز الزامات خاصی را ایجاب می‌کند. برای مثال، ممکن است الزامات استاد بزرگ شطرنج شدن با الزامات پدر و مادر یا همسر خوب شدن در تعارض باشد. در این صورت، کدام را باید ترجیح داد؟ مک اینتایر برای رفع این مشکل، پای مفهوم وحدت روایی حیات بشر را برای تبیین فضیلت به میان می‌آورد (مالهال، ۱۳۸۶: ۱۰۲).

● وحدت روایی حیات بشر^{۳۵}

مک اینتایر نقشه زندگی انسان را به روایت و داستان تشبیه می‌کند. روایت‌ها و داستان‌ها مجموعه‌ای از حوادث و اتفاقات را به هم متصل می‌کنند. در درون این داستان‌ها جایگاه هر حادثه‌ای را می‌توان با توجه به حوادث قبل و بعد آن تشخیص داد. همچنین با در نظر گرفتن یک حادثه، می‌توان رویدادهای قبلی و بعدی آن را درک نمود. مک اینتایر بر این باور است که انسان برای اینکه توصیف منسجمی از جهان و انسان داشته باشد، به روایت و داستانی نیاز دارد که در آن تمام حوادث جهان به یکدیگر ربط داده شده‌اند. انسان تنها در صورتی می‌تواند وظیفه اخلاقی خود را تشخیص دهد که در وهله اول بداند در کجای این داستان حاکی از روابط بین انسانی واقع شده است. وابستگی فهم وظیفه اخلاقی به فهم جایگاه انسان در روایت را نیز با توجه به این نکته در اندیشه اخلاقی مک اینتایر باید درک کرد که انسان بخشی از یک جامعه و فرهنگ از پیش موجود است و زندگی او نیز جزئی از حیات فرهنگی جامعه محسوب می‌شود. به

34- a sort of meta-practice

35- Narrative self

عبارت دیگر، روایت او به روایت بزرگ‌تری تعلق دارد (وینستین، ۱۳۹۰: ۱۲۶-۱۲۵). به بیان دیگر، در اندیشه مک اینتایر زندگی انسان مانند داستانی است که خود، مشتمل بر داستان‌های فرعی دیگر است. هریک از ما در این داستان‌ها هم بازیگریم و هم نویسنده آن. بخش‌های مختلف زندگی انسان مانند تحصیل، اشتغال و ازدواج همان داستان‌های فرعی هستند که در داستان کلی زندگی انسان شکل گرفته‌اند. هریک از این داستان‌های فرعی آغاز، میانه و انتهای دارند که با سبک‌ها و روش‌های مختلفی به هم مربوط شده‌اند و در معرض تغییر می‌باشند. هریک از رفتارهای ما در ارتباط با رفتارهای پیرامونی قابل درک هستند و به عبارت دیگر، اعمال انسان اساساً تاریخی هستند. از این رو، قابل فهم کردن یک عمل با درک آن عمل به عنوان حادثه‌ای مهم در تاریخ زندگی عامل و فضایی که آن عمل در آن روی می‌دهد مرتبط است. تعیین فضای عمل نیز خارج از اختیار انسان است و آینده نیز قابل پیش‌بینی نیست (مالهال، ۱۳۸۶: ۱۰۴-۱۰۳).

به نظر مک اینتایر، انسان در مواجهه با الزامات متعارض در زندگی می‌تواند گزینش و انتخاب کند. البته گزینش و انتخاب وی نباید بر اساس درستی یا نادرستی واقعی عمل باشد، بلکه باید بر این اساس باشد که در آن موقعیت خاص کدام عمل برای او مهم‌تر است نه اینکه کدام خیرهای ذاتی و درونی بهترند. پرس‌وجوی منظم از این مسئله و تلاش برای پاسخ به آن، وحدت روایی زندگی انسان یعنی وحدت جست‌وجوی روایی برای خیر و نیکی را تأمین می‌کند؛ زیرا این جست‌وجو به درکی از زندگی نیک منجر می‌شود که ما را در نظم دادن به خیرات دیگر و نیز در وسعت بخشی به درک ما از فضایل کمک می‌کند (همان: ۱۰۶-۱۰۵). حیات نیک، حیاتی است که در راه جست‌وجوی حیات نیک صرف شود. فضایی که برای این جست‌وجو ضروری است، فضایی است که ما را به درک این نکته قادر سازند که حیات نیک برای بشر چه امور دیگری را شامل می‌شود (مک اینتایر، ۱۳۹۰: ۳۶۸).

افزون بر «عمل» و «وحدت روایی حیات بشر»، مفهوم «سنت» نیز یکی عناصر کلیدی در تبیین فضیلت است. مسئله‌ای که پای «سنت» را نیز در ارتباط با فضیلت به میان می‌کشد آن است که مک اینتایر در عین تأکید بر وحدت روایی حیات بشری، حیات نیک افراد انسان را یکسان نمی‌داند، بلکه معتقد است شرایط اجتماعی در تعیین حیات نیک برای انسان‌ها مؤثر است.

● سنت

هر انسانی حامل سنتی است که از گذشتگان به ارث برده است. در این سنت‌های به جامانده، برخی از اعمال خیر به یادگار مانده‌اند. سنت، پشتوانه استدلالی خوبی برای آن اعمال است. بنابراین، با انجام آن اعمال می‌توان به خیرهای درونی آنها رسید. از این رو، تبعیت از آن می‌تواند عامل حفظ و بقای آن سنت باشد. بنابراین، تأثیر سنت و عامل به سنت در ارتباط با فضیلت دو سویه است. از یک طرف، سنت زمینه و فضای مناسب را برای فاعل اخلاقی فراهم می‌کند و از سوی دیگر، فاعل اخلاقی با عمل خود اسباب بقای آن سنت را فراهم می‌آورد (شهریاری، ۱۳۸۸: ۳۹۵-۳۹۴). البته این سنت ممکن است در جوامع مختلف متفاوت باشد و به تعبیر دیگر، تبعیت از سنت که ضامن حیات نیک آدمی است ممکن است از جامعه‌ای به جامعه دیگر متفاوت باشد. مک ایتتایر معتقد است: آنچه به نحو عینی حیات نیک تلقی می‌شود از یک وضع تا وضعی دیگر متفاوت است، حتی وقتی که از حیات نیک تصویری واحد و یگانه و از فضایل تصویری واحد و یگانه باشد که در حیات بشر تجسم می‌یابد. آنچه برای سپهداری آتن در قرن پنجم حیاتی نیک است با آنچه برای راهبه‌ای قرون وسطایی یا برای کشاورزی قرن هفدهمی حیاتی نیک است یکسان نیست. اما مسئله فقط این نیست که افراد متفاوت در اوضاع اجتماعی متفاوتی زندگی می‌کنند؛ علاوه بر آن، ما همه بر اوضاع و احوال خاص خود به عنوان حاملان هویت خاصی نایل می‌گردیم؛ من دختر یا پسر فلانی هستم، پسر عمو یا عموی فلانی هستم، شهروند فلان شهر هستم، عضوی از فلان صنف یا حرفه هستم، به این طایفه یا آن قبیله یا این ملیت تعلق دارم. از این رو، آنچه برای من خیر است، باید برای کسی که این نقش‌ها را پر می‌کند نیز خیر باشد. به همین نحو، من از گذشته خانواده‌ام، شهرم، قبیله‌ام، و ملیتم میراث‌ها و وام‌های مختلف و انتظارات و تعهدات به حقی را به ارث می‌برم. اینها حیات مفروض مرا و نقطه آغازین اخلاقیات مرا تشکیل می‌دهند. این امر به نوبه خود به حیات من خصوصیات اخلاقی خودش را می‌بخشد (مک ایتتایر، ۱۳۹۰: ۳۷۰).

در هنگام نگارش کتاب «در جستجوی فضیلت»، بحث و دیدگاه مک ایتتایر از «سنت» مشابه دیدگاه گادامر در این زمینه ظاهر شد. مک ایتتایر در آن زمان اصرار داشت که دیدگاه وی هیچ ارتباطی با سنت‌گرایی ادموند برک^{۳۶} ندارد، اما در مورد تشابه دیدگاه خود با گادامر اظهار نظری نکرد. اگر وی در آن زمان نظر خود در این مورد را بیان می‌نمود، احتمالاً از شدت سوء تفاهم‌ها کاسته می‌شد. در حالی که مفهوم ارائه

شده توسط گادامر از سنت با مفهوم برک شباهت داشت تا حدی که هر دوی آنها از مفهومی واحد، جمعی و فرهنگی سخن می گفتند، تفاوت مک اینتایر با هر دو آنها در ارائه مفهومی کثرت گرا، متعارض و فلسفی می باشد. آنگونه که وی اخیراً توضیح داده «تضاد میان سنت ها ایجاد شده و از آزمون منابع هر سنت رقیب ناشی می گردد» (مک اینتایر ۱۹۷۷، ۴۶۵).

با اذعان به اهمیت ایده تضاد و مناقشه در فرانظریه مک اینتایر از سنت^{۳۷} و در فلسفه عملی وی، و همچنین درک ریشه های وی در مارکسیسم (نایت ۲۰۰۶)، فاصله یکسان مک اینتایر از اجتماع گرایان (کمونیست های) آمریکای شمالی و ارسطوگرایان نوین آلمانی فوراً آشکار می گردد. کتاب «در جستجوی فضیلت» به نوبه خود به واسطه تلاش های طولانی مدت مک اینتایر برای ایجاد یک نظریه اخلاقی خارج از حوزه مارکسیسم و بر مبنای تاملات ثانویه وی بر دلایل عدم امکان تحقق آن پروژه حاصل گردیده است. پروژه مداوم وی در زمینه نظریه اخلاقی را می توان به عنوان ادامه تلاش های اولیه وی برای تدوین اخلاق، خارج از نقد مارکس از خود بیگانگی در نظر گرفت.

مک اینتایر بدون تأکید بر این موضوع تقریباً با بورک در این ایده موافق است که بخشی از یک سنت میتواند در تقویت جامعه موثر باشد، همانطور که عاملان حاضر را تشویق میکند تا با گذشته همبسته باشند و به آینده تعهد داشته باشند، بنابراین آنها برای ارتقای استانداردهای گذشته تلاش میکنند و سنتی را برجا می گذارند که برای کسانی که در آینده عمل میکنند در نظم مناسبی قرار گرفته است (Clayton, 2000: 19).

● تعریف فضیلت

اولین تعریفی که مک اینتایر از فضیلت ارائه می کند و البته به نقصان و لزوم تکمیل آن اذعان دارد به شرح زیر است: هر فضیلتی یک کیفیت مکتسب انسانی است که کسب و به کارگیری آن باعث می شود تا بتوانیم به آن خیرهایی که نسبت به عمل جنبه درونی دارند دست یابیم و فقدان آن به نحو مؤثری ما را از دستیابی هر یک از این خیرها باز می دارد (همان: ۳۲۳). تعریف فوق از آن جهت ناقص است که وی در آن تنها به یکی از سه عنصر اساسی در ماهیت فضیلت اشاره کرده است. سپس وی با تبیین «وحدت روایی حیات بشر» و «سنت» بدین گونه به اصلاح تعریف سابق می پردازد: فضایل را باید آن ملکاتی دانست که نه

تنها اعمال را حفظ می کنند و ما را قادر می سازند که خیرهای درونی اعمال را به دست آوریم، بلکه علاوه بر آن، با قادر ساختن ما برای غلبه بر صدمات، خطرات، وسوسه ها و پریشانی هایی که با آنها مواجهیم، در پژوهش موردنظر خیر را برایمان فراهم می آورند و ما را با معرفت فزاینده نفس و معرفت فزاینده خیر تجهیز می کنند (همان: ۳۶۸).

به طور خلاصه، «فضایل» آن دسته از کیفیات روحی و ذهنی و خصلتی ای هستند که واجد ویژگی های زیر می باشند: (۱) بدون آن، خیرهای ذاتی دسته ای از اعمال انسانی مانند هنرها و علوم و یا خیرهای ذاتی دسته ای از فعالیت های تولیدی مانند کشاورزی، ماهی گیری و معماری به دست نمی آید. (۲) انسان بدون آن نمی تواند به بهترین حیاتی که برای وی مقدور است و بر حسب آن خیرها تنظیم شده دست یابد. (۳) بدون آن، جامعه شکوفا نمی شود و تصور مناسبی از خیر انسان فراگیر وجود نخواهد داشت (مک اینتایر، ۱۳۷۶: ۴۷۶).

● وحدت فضیلت

مک اینتایر در آثار خود از فضایل اخلاقی زیادی از جمله صداقت، عدالت، شجاعت سخن به میان می آورد و لزوم اتصاف به آن را برای هر انسانی گوشزد می کند، اما این نکته را نیز یادآور می شود که تصور فضایل بدون در نظر گرفتن فضیلتی نهایی که فضایل دیگر به آن منتهی شوند تصویری ناقص است. وی با تأکید بر وحدت روایی حیات بشر، درصدد تأکید بر لزوم در نظر گرفتن غایتی واحد برای زندگی انسان است. به باور وی، اگرچه بتوان برای هر فضیلتی غایت واحدی را در نظر گرفت، ولی تمام آن فضایل به همراه غایاتشان باید به غایتی منتهی شوند که فراتر از آن غایتی نیست. تنها در این صورت است که می توان تراحم میان فضایل را برطرف نمود؛ زیرا در هنگام تراحم فضایل، فضیلتی را که تناسب بیشتری با غایت نهایی دارد می توان برگزید.

یکی از ثمرات این ایده، اجتناب از گزینش های دلبخواهی است که عاطفه گرایان به آن مبتلا بودند. به علاوه، این امکان را به ما می دهد که به طبقه بندی فضایل پرداخته و در سایه آن با تبیین جایگاه هر یک از فضایل نسبت به دیگر فضیلت ها به اولویت بندی آنها بپردازیم. فضیلت واحدی که مک اینتایر به آن اشاره می کند و آن را وحدت بخش حیات بشر می داند فضیلت یکپارچگی و ثبات است و آن بدین معناست که

انسان در زندگی به دنبال یک هدف باشد (مک اینتایر، ۱۳۹۰: ۳۴۱-۳۴۸ و ۳۶۹-۳۶۸؛ شهریاری، ۱۳۸۸: ۳۸۹). مسئله دیگر تنش‌های محتمل میان دفاع مک‌اینتایر از حکمت عملی و توضیح او درباره مفهوم فضیلت است. برای مثال، وی بی‌رحمی را قابلیت مرتبط با عمل می‌بیند که در برخی موارد رسیدن به هدف بدون دست‌کم مقداری از آن ممکن نیست. در حالی که بی‌رحمی در نظر وی قطعاً یک فضیلت نیست؛ زیرا نمی‌تواند الزامات نظم روایی و تأمل عمیق درباره غایت فضیلت را ارضاع کند. البته بی‌رحمی^{۳۸} با بی‌رحمی جباران متفاوت است؛ زیرا او بی‌رحمی را تنها در هنگام ضروری استفاده می‌کند. اما باید توجه داشت که در عالم سیاست، امکان لغزیدن از «هنگام ضرورت» به سمت منافع شخصی یا اغراض سیاسی مبتنی بر منافع، به طور جدی وجود دارد و باید برای آن چاره‌ای اندیشید. در نهایت آنچه می‌توان گفت این است که تلاش مک‌اینتایر در مخالفت با سیاست مدرن، مبتنی بر نگاه او به آن به منزله سیاستی فاقد پشتوانه سنت، فاقد اتفاق^{۳۹} و فاقد اشتراک کاربرد است.

● جماعت‌گرایی

اصطلاح «جماعت‌گرایی» که در دهه ۱۹۸۰ میلادی توسط جدل‌گرایان تخیلی^{۴۰} مورد استفاده قرار گرفته، و از آن زمان تا کنون نیز توسط نویسندگان غیرتخیلی رساله‌های سیاسی به کار رفته است، بر انتقاد انواع فیلسوفان سیاسی انگلیسی زبان از «نظریه عدالت»^{۴۱} برای ایستادگی بر مقدمات بیش از حد فرد‌گرایانه جان رالز^{۴۲} دلالت دارد. علیرغم اقدامات تلفیقی آمیتای اتریونی^{۴۳}، این مسئله به عنوان یک موضع فلسفی منسجم بازتاب پیدا نکرده و در آینده نیز بازتاب پیدا نخواهد کرد مگر آنکه یک نظریه پرداز آن را به عنوان دیدگاه خود انتخاب نماید. شاید بهترین نامزد انگلیسی زبان برای چنین موقعیتی چارلز تیلور^{۴۴} باشد؛ با این

38- Phronimos

39- Agreement

40- imaginative polemicists

41- A Theory of Justice

42- John Rawls

43- Amitai Etzioni

44- Charles Taylor

حال با در نظر گرفتن مسائل «هستی شناختی» نظریه اجتماعی و مسائل اخلاقی یا «حمایتی» (تیلور ۱۹۸۹) در می یابیم که از دیدگاه تیلور مبحث «مناظره لیبرال-جامه گرا»^{۴۵} به صورت «اهداف متقابل» هدایت شده است (knight,2005:259).

مک اینتایر که مدافع جوامع محلی و محدود است خود را جماعت گرانی داند (Macintyre:1981:235). مک اینتایر یک ارسطوگرای منتقد جامعه گرایی است (knight,2005:259)، که خود را به درک سیاست های سرمایه داری و بوروکراتیک دولت-ملت متعهد می داند. در عوض، سیاستی که وی ارائه می دهد در مقاومت نهادهای مدیریتی که وی آنها را «شیوه ها و اعمال» می نامد ریشه دارد، زیرا اینها در واقع همان مدارس فضیلت می باشند. اگرچه این موضوع همگرایی کمی با جماعت گرایی تیلور^{۴۶} دارد، اما اعمال و شیوه ها نیازمند نهادهای رسمی می باشند. مک اینتایر با این سیاست های محافظه کار مخالف است. شرح و برداشت های متعارف از یک «مناظره لیبرال-جامه گرا»^{۴۷} در فلسفه سیاسی با معضلی مواجه است که السدیر مک اینتایر اغلب آن را به عنوان یک جماعت گرایی پارادایمی شناسایی می کند، به طور مداوم و مؤکد این توصیف را رد کرده است. اگرچه ارسطوگرایی نوین بعضاً به عنوان یک حکم فلسفی برای سیاست های جماعت گرایی در نظر گرفته می شود، ارسطوگرایی مک اینتایر با جماعت گرایی در تضاد است (knight,2005:259).

با اذعان به اهمیت ایده تضاد و مناقشه در فرائضیه مک اینتایر از سنت^{۴۸} و در فلسفه عملی وی، و همچنین درک ریشه های وی در مارکسیسم (نایت ۲۰۰۶)، فاصله یکسان مک اینتایر از اجتماع گرایان (کمونیست های) آمریکای شمالی و ارسطوگرایان نوین آلمانی فوراً آشکار می گردد. کتاب «در جستجوی فضیلت» به نوبه خود به واسطه تلاش های طولانی مدت مک اینتایر برای ایجاد یک نظریه اخلاقی خارج از حوزه مارکسیسم و بر مبنای تاملات ثانویه وی بر دلایل عدم امکان تحقق آن پروژه حاصل گردیده است. پروژه مداوم وی در زمینه نظریه اخلاقی را می توان به عنوان ادامه تلاش های اولیه وی برای تدوین اخلاق، خارج از نقد مارکس از خود بیگانگی در نظر گرفت.

انتقاد او به سرمایه داری امروز به اندازه زمانی که مارکسیست جوانی بود قوی است و تا زمانی که از نگرش مارکس نسبت به تعارض درونی در شیوه تولید سرمایه داری مطلع شد، ادامه یافت. به این دلیل،

45- liberal-communitarian

46- Taylor

47- liberal-communitarian

48- metatheory of tradition

چرخش مک اینتایر به سمت ارسطو از زمانی که او رابطه‌اش را با مارکسیست به جا مانده در دهه ۱۹۶۰ قطع کرد به بهترین نحو فهمیده می‌شود البته نه به عنوان رد محافظه کارانه مدرنیته بلکه به عنوان تلاش برای عمیق کردن نگرشی که از نقد مارکس به سرمایه‌داری برجای مانده است. این بازتفسیر از اندیشه مک اینتایر، به همراه بازشناسی اندیشه پخته او به عنوان شکلی از مسلک ارسطویی انقلابی، بر پرکتیسیها به عنوان مکاتب فضیلت تأکید دارد، تفسیری که بیش از یک دهه قدمت دارد، و این کتاب به عنوان یک نتیجه مشترک از آن روند اصلاحی در نظر گرفته شود (MacIntyre, 2011:1).

پل بلکلج میگوید: این کنایه آمیز است که حتی صفت انقلابی را به کسی بدهیم در حالی که او هرگونه تلاش برای از بین بردن نظم موجود را کنار زده است (MacIntyre, 2011:2). در واقع، مک اینتایر نوشته است که «نه تنها من هیچ علاجی برای شرایط مدرنیته لیبرال پیشنهاد نکرده‌ام، بلکه همیشه به این موضوع پرداخته‌ام که هیچ علاجی برای آن وجود ندارد. مشکل اصلاح نظم غالب نیست، بلکه یافتن راه‌هایی برای اجتماعات محلی است تا با حفظ زندگی بر اساس خیر جمعی در مقابل نیروهای ویرانگر دولت-ملت و بازار جان سالم به در برند (MacIntyre, 1988:240).

در اثر دیگری با عنوان «تحمل و فواید تعارض» او ادعا میکند که ارزشهای دولت و بازار نه فقط از یکدیگر متفاوتند بلکه در بسیاری از موقعیت‌ها با یکدیگر مغایرند، مغایر با ارزشهای آن دسته از جوامع محلی که فضایل در آن امکان شکوفا شدن دارند. سابقاً تصمیم‌گیری با جمع همه سلاقی و با مجموعه‌ای از بده بستانها انجام میشد. این تصمیم‌گیری به قدرت چانه زنی سیاسی و اقتصادی نمایندگان در مورد منافع مخالف وابسته بود. در مقابل، این ویژگی آن جوامع محلی است که مک اینتایر به آن ارجاع میدهد، جوامعی که در یک مشترک از خیر جمعی یک معیار مستقل از سلاقی فراهم میکنند (مک اینتایر، ۲۰۰۶). در واقع مک اینتایر بحث میکند که برای یک خیر مشترک قابل شناسایی باید ساختارهای قابل شناسایی از اجتماع وجود داشته باشد، در این صورت میتوانیم بفهمیم چطور بخشهایی که افراد مختلفی در آن مشارکت دارند به سمت یک هدف مشترک حرکت میکنند (MacIntyre, 1984:293) و نتیجه میگیرد که تنها در جوامع کوچک مقیاس سیاست قادر است از بخش بندی شدن بگریزد چیزی که مختص دنیای مدرن و دشمن جوامع محلی رو به رشد است (مک اینتایر، ۱۹۹۸). اگر این جهت‌گیری به سمت جوامع محلی این باور را گسترش دهد که مک اینتایر یک متفکر جمع‌گراست، نواقص این تفسیر از ایده‌های او زمانی آشکار میشود که ما بپذیریم که او همانقدر منتقد قدرت دولت است که منتقد بازار آزاد مدرن است. او نشان میدهد که کسانی که در صدد غلبه بر قدرت دولت هستند خود به وسیله آن مغلوب میشوند و به واسطه آن در زمان مقرر به

یکی از ابزارهای سرمایه داری مدرن در نسخه های مختلف تبدیل میشوند (MacIntyre, 1995a:218). فارغ از جایگزین بودن جمع گرایی برای لیبرالیسم، مک اینتایر در یک اظهار نظر ویژه معتقد است، این ایدئولوژی معجونی از ارزشهای جورواجور است که دولتهای لیبرال مدرن تلاش میکند از طریق آن خود را توجیه کنند (MacIntyre, 1988:241).

به ویژه که مک اینتایر باور دارد تنها در بعضی جوامع محلی است که «همکاری به عنوان یک خیر جمعی» به خودی خود میتواند به عنوان جایگزینی برای فرد گرایی سربر آورد در حالی که هر دوی آنها به وسیله سرمایه داری ایجاد میشود و به وسیله لیبرالیسم بدیهی در نظر گرفته میشود (MacIntyre, 1999a:114). مک اینتایر میگوید که ما امروزه در جامعه پاره پاره ای^{۴۹} زندگی می کنیم که از افرادی ساخته شده که هیچ درکی از نفع انسان ندارند، هیچ راهی برای رسیدن به منفعت مشترک دنبال نمیکنند، هیچ راهی برای متقاعد کردن یکدیگر درباره احتمال اینکه نفع مشترک چیست ندارند و در واقع بسیاری از ما معتقدیم نفع مشترک نه وجود دارد و نه میتواند وجود داشته باشد. سوالی که مطرح است این است که چنین جامعه چگونه می تواند شکل گیرد و چه سیاستی میتواند داشته باشد؟

● منافع مشترک

مفهوم منافع مشترک توصیف یک نوع از جامعه است که در آن دستاورد هر فرد و یا نفع وی از دستیابی به منافع و خروجی مشترک اعمال و از یاری به منافع مشترک جامعه به عنوان کل جدایی ناپذیر است. با توجه به این مفهوم منافع مشترک، شناسایی نفع شخصی و آنچه که برای هدایت زندگی یک شخص بهترین است، از شناسایی منافع مشترک جامعه و آنچه که برای هدایت حیات جامعه بهترین است جداست. چنین شکلی از اجتماع دارای طبیعت سیاسی است، باید گفت این نوع از اجتماع به واسطه نوعی از اقدامات تشکیل شده که از طریق آن انواع دیگر اقدامات دیکته شده اند، به طوری که افراد احتمالاً خود را به سمت آنچه برای آنها و برای جامعه بهترین است هدایت می کنند.

این نوع از جامعه سیاسی (آنچه ارسطو^{۵۰} با اصطلاح پلیس^{۵۱} یعنی شهری منطبق با مقاصد ایده آل فلسفی از آن نام می برد) در واقع به سطح بالایی از فرهنگ مشترک نیاز دارد که باید توسط مشارکت کنندگان در آن تأمین گردد، البته این نوع از جامعه سیاسی به تنهایی توسط فرهنگ مشترک ایجاد نمی شود و با جوامع سیاسی که پیوستگی های ضروری آنها به معنای وابستگی سنت فرهنگی مشترک است بسیار متفاوت می باشد. یک پلیس (شهری منطبق با مقاصد ایده آل فلسفی) بیشترین تفاوت را با جامعه سیاسی ملت^{۵۲} و همچنین لیبرال دموکراسی دارد. نایل شدن به یک پلیس در واقع غیر ممکن است، مگر اینکه شهروندان آن حداقل به یک زبان صحبت کنند (ممکن است به خوبی بیش از یک زبان را با یکدیگر به اشتراک بگذارند)، و همچنین از اقدامات مشورتی، رسمی و غیر رسمی، و سطح بالایی از درک مشترک از رویه ها و نهادها برخوردار باشند. چنین درک مشترکی به طور کلی از میراث سنت فرهنگی خاص مشتق می گردد. اما این شرایط باید در خدمت اهداف جامعه ای باشد که در آن افراد از امکان مطرح کردن پرسش درمورد آنچه تاکنون از طریق شور و مشورت جمعی و عرف و سنت به منافع آنها و منافع جامعه اعطا شده، برخوردار باشند. یک پلیس همیشه، به طور بالقوه و یا در واقع، جامعه ای برخوردار از امکان جستار و پرسش های عقلانی و منطقی، و همچنین خودشناسی است. (Macintyre:1981:240-241)

هر جامعه برخوردار از امکان توجیه سیاسی منطقی باید دربرگیرنده دو ویژگی باشد اولاً، جامعه مذکور باید دارای سطح بالایی از درک مشترک از منافع، فضائل، و قوانین باشد. دوماً، جامعه مذکور باید از یک مقیاس نسبتاً کوچک برخوردار باشد، به طوری که روابط موجود در آن به واسطه جزءبندی تغییر شکل پیدا نکرده باشند (Macintyre:1981:249)

این نوع از جامعه سیاسی با مقیاس کوچک که سزاوار وفاداری عقلانی ما است مشخصاً از سطح بالایی از میراث فرهنگی به اشتراک گذاشته برخوردار خواهد بود، چنین جامعه ای به سطح بالایی از توافق به آگاهی رسیده است، این آگاهی نه تنها در ارتباط با منافع مشترک، بلکه به طور کلی در زمینه منافع بشری مطرح است. ممکن است این ادعا تنها برای لیبرال ها هشدار دهنده نباشد، زیرا در نگاه اول به نظر می رسد چنین جامعه ای هیچگونه جایگاهی برای افراد یا گروه هایی که با دیدگاه غالب در زمینه منافع بشری

50- Aristotle

51- polis

52- Volk

مفهوم ولک (مردم، ملت، و یا نژاد) یک ایده اساسی در تاریخ آلمان از اوایل قرن نوزدهم تاکنون بوده است. ذات و اساس این اصطلاح نشان دهنده احساس برتری فرهنگ آلمانی و این ایده است مردم آلمان از یک مأموریت جهانی برخوردار هستند.

همراهی نمی کنند قائل نیست. اما این یک اشتباه است، به این دلیل که حصول هیچ کدام از مواردی که ذکر شد در چنین جامعه سیاسی که متشکل از افراد و گروه های کاملاً مخالف با مسائل اساسی است ممکن نخواهد بود. اگر جامعه ای از نقطه نظراتی که در رابطه با منافع بشری و منافع مشترک برخوردار است، مهم است که در زمینه موارد و مسائلی که می تواند از این مخالفان یاد بگیرد از خود پرسش کند. بنابراین نه تنها تحمل و شکیبایی در برابر مخالفت از اهمیت برخوردار می شود، بلکه ورود به گفتگوی منطقی با مخالفان و ترویج این رفتار به عنوان یک فضیلت سیاسی و نه تحمل منفعل، بلکه یک نگرش فعال و پژوهنده به سوی دیدگاه های کاملاً مخالف، و حصول فضیلتی که خصوصاً در سیاست های غالب امروزی وجود ندارد بسیار پسندیده خواهد بود (Macintyre:1981:251).

اتهامات بسیار مختلفی که تاکنون این مواضع سیاسی نشانه گرفته و در آینده نیز نشانه خواهد گرفت بر این مسئله متمرکز است که نوعی سیاست آرمان گرایانه ناکارآمد ارائه می شود این در حالی است که چنین منتقدانی خواهان تغییر هر چیزی که ارزش تغییر در جهان مدرن را دارند می باشند بجز مشارکت در سیاست متعارف میان دولت-ملت، زیرا بخش عمده ای از مشکلات جوامع محلی به طور جدایی ناپذیری با مسائل ملی و بین المللی گره خورده است. این اعتراض از یک مسئله واقعی به سوی یک نتیجه گیری نادرست سوق داده می شود. هر سیاست ارزنده ای در جامعه محلی قطعاً باید به طرق مختلفی، تأثیر سیاست های دولت-ملت و بازارهای ملی و بین المللی بر خود را در نظر بگیرد. جامعه محلی باید به صورت دوره ای منابع خود را از طریق آنها تأمین نماید اما تأمین منابع مذکور تا آنجا که ممکن است باید با هزینه ای قابل قبول برای جامعه محلی انجام گردد. همچنین جامعه محلی باید گاهی خود را بین تناقضات ملت-دولت قرار دهد، و بعضاً باید با این یا آن رقیب حزبی همراهی نماید تا بتواند نیروهای مخرب سیاسی مانند امپریالیسم^{۵۳} و یا سوسیالیسم ملی^{۵۴} یا کمونیسم استالینیستی^{۵۵} را شکست دهد. اما در عین حال همیشه باید با احتیاط و جدال و ستیزه به تمامی معاملات خود با سیاست های دولت و اقتصاد بازار وارد گردد.

جامعه محلی باید در هر جا که ممکن است شخصیت های اصلی مخالفان خود را در زمینه ارائه توجیهی برای قدرت آنها که در واقع عرضه نشده است به چالش بکشد. زیرا دولت و اقتصاد بازار به طوری ساختار یافته اند که سیاست های جامعه محلی را تضعیف و تخریب می کنند. در رابطه میان سیاست های مختلف،

53- Imperialism

54- Imperialism

55- Stalinist Communism

تنها تناقض و کشمکش دائمی وجود خواهد داشت (Macintyre:1981:252).

«از حیث سیاسی^{۵۶} جوامع پیشرفته مدرنیته غربی الیگارشی‌هایی هستند که به لیبرال دموکراسی مبدل شده اند. بسیاری از کسانی که در این جوامع سکونت دارند از عضویت در میان نخبگان محروم شده‌اند، نخبگانی که تعیین میکنند رای دهندگان اجازه دارند چه کسانی را انتخاب کنند در حالیکه بنیادی‌ترین مسایل از دامنه منتخبان بیرون افتاده است. منظور مک اینتایر از «بنیادی‌ترین مسائل^{۵۷}»، آن است که بهترین شیوه زندگی برای افراد بشر و برای کل جامعه بشری چیست (Clayton,2000:22).

آنچه که مک اینتایر از مفهوم ارسطویی منافع مشترک ارائه می دهد مشابه دیدگاه کمونیست‌ها در زمینه منافع مشترک است، یعنی منافی که منحصر به منافع افراد مجزا تقلیل پذیر نیست. البته دیدگاه کمونیست‌ها در این مورد معمولاً از ارتباط نزدیک تری با دیدگاه‌های اولیه‌ای که در چارچوب هگلی بیان شده برخوردار است. مک اینتایر هگل را می شناسد و سبک ساختاری سیاست وی را همراه با فلسفه ساختاری وی رد می کند. البته این بدان معنا نیست که مک اینتایر تمامی ساختارهای سیاسی را رد می کند، برای مثال وی آنچه که در آغاز اخلاق نیکوماخوس ارسطو بیان شده را می پذیرد، با این وجود به نظر می رسد که او در جای دیگری در جستجوی ریشه‌ها و نهادینه شدن آن است. مسلم است که مک اینتایر نهادینه سازی را در شیوه‌ها و اعمال جستجو می کند

نظریه اجتماعی مک اینتایر از زاویه ارجاع واقعیت به عنوان عقلانیت با هگل تشابه دارد، اما در زمینه وجود عقلانیت‌های رقیب و درگیری اعمال واقعی با نهادهای واقعی با هگل دچار اختلاف نظر است. منافع تعالی که در ذات شیوه‌ها و اعمال هستند در واقع منافع مشترک شرکت کنندگان خود می باشند که به تهذیب افراد شرکت کننده یاری می رسانند و به نوبه خود به درستی توسط نهادها حمایت می شوند. این یک نوع حداقلی از ساختار نظم دهی به منافع است. مک اینتایر اضافه می کند که آنچه که وی آن را با عنوان «پروژه‌ها^{۵۸}» می نامد، ترکیب کننده عقلانیت شیوه‌های مختلف در تصمیم گیری بر منافع عمدتاً ساختاری و نظم دهی است (نایت ۲۰۰۶)، برخی از «شیوه‌های جمعی» می توانند به تشکیل «اشکال نسبتاً خودکفا و مستقل مشارکت و جامعه مبتنی بر عمل کمک کنند، که به نوبه خود به محافظت از خویش در برابر اثرات خورنده سرمایه داری و تاراج قدرت دولتی نیاز دارند» (مک اینتایر، ۱۹۹۵). «میان یک نوع از

56- Politically

57- fundamental issues

58- projects»

سیاست و نوع دیگر تنها تضاد متوالی وجود خواهد داشت» (مک اینتایر ۱۹۹۸، ۲۵۲، ۲۶۸)

از آنجایی که مک اینتایر در کتاب «در جستجوی فضیلت» به طور فزاینده منطق سنتی مکتب ارسطوگرایی توماسی را پذیرفته است، به همان نسبت آشکار است که چگونه و چرا مواضع وی با کمونیست تفاوت دارد. نظریه اجتماعی وی در ارتباط با شیوه ها همچنان پابرجاست، اما در حال حاضر بر شکل متعادلی از زیست شناسی متافیزیکی استوار است که زمانی در تبعیت وی از گادامر در فاصله گرفتن از اصطلاح فلسفه عملی ارسطو مشهود بوده است. در حال حاضر مک اینتایر در برابر گادامر اذعان کرده که «اخلاق ارسطویی مستلزم متافیزیک ارسطویی است» (مک اینتایر ۲۰۰۲، ۱۶۹)، و می افزاید که او «در ارتباط با این فرض که اخلاق مستقل از زیست شناسی ممکن است، در اشتباه بوده است» (مک اینتایر ۱۹۹۹). در رد تدریجی شک و تردید درباره فلسفه زبانی، و متقابلاً پذیرش واقع گرایی کامل، ارسطوگرایی مک اینتایر به صراحت آنچه که وی عقلانیت شرکت در یک سنت می نامد را شرح می دهد. وی در حال حاضر خود را در قالب یک ارسطوگرای کاملاً سنتی نمایش می دهد و به طور کامل از یک ارسطوگرای اصلاح طلب فاصله می گیرد. مک اینتایر به پایان نهایی اصول اولیه می رسد و از استدلال آکویناس در مورد وجود ما در جایگاه موجودات انسانی به عنوان حیوانات منطقی وابسته پیروی می کند. وی استدلال می کند که ما به واسطه گونه بیولوژیکی خود به فضائل نیاز داریم. ممکن است ایده فضائل به لحاظ تاریخی ارسطویی باشد اما دیدگاه وی درباره محتوای آن مسیحی و توماسی است. صداقت یک فضیلت است، اما بزرگواری یک فضیلت نیست. در حالی که ارسطو معتقد است که آنچه به منزله منافع انسانی مدنظر قرار می گیرد فعالیت خود کفا است و کسانی که به دیگران وابسته هستند از تعالی ناتوان خواهند بود، مسیحیت موعظه می کند که خدمت به دیگران امری نیکوست و تمامی انسان ها به یک اندازه قادر به خود کفایی هستند. این مواضع حتی در کتاب «در جستجوی فضیلت» نیز مشهود است، به همین دلیل این کتاب به عنوان نقد نیچه و نه راولز مطرح می باشد. نایت ۲۶۹

ارسطوگرایی کنونی مک اینتایر که از نظر متافیزیکی، غایت شناختی و از نظر اخلاقی، کمال گراست در تضاد می باشد. اما آنگونه که مک اینتایر می گوید، نظریه هرگز کافی نخواهد بود. مشکلات اجتماعی که او درک کرده «از طریق عمل نظریه پردازان» قابل حل نیست، بلکه «تنها با یک نوع خاص از عمل یعنی عملی که به واسطه نوع خاصی از نظریه که در همان عمل ریشه دارد آگاه سازی شده باشد» قابل حل است (مک اینتایر ۱۹۹۸، ۲۳۰، ۲۲۵، ۲۷۰)

مک اینتایر به هیچ وجه کمونیست نیست. وی چنین شرح می دهد:

« اشتباه کمونیستی، تلاش برای برانگیختن و القای سیاست های دولت از طریق ارزش ها و حالت های مشارکتی در جامعه محلی است. تصور آنکه حتی یک مورد خوب در چنین جامعه محلی وجود داشته باشد اشتباه بزرگتری است، زیرا با فقدان فضائل سخاوت و شور و مشورت اشتراکی، جوامع محلی به طور مداوم از طریق محدودیت، خودپسندی، تعصب در مقابل بیگانگان و طیف وسیعی از سایر ناهنجاری ها از جمله کسانی که از یک فرقه از جامعه محلی به وجود می آیند در معرض فساد قرار خواهد داشت» (مک اینتایر ۱۹۹۹، ۱۴۲).

در اینجا می توان سه نکته نهایی در افتراق مواضع مک اینتایر از کمونیست ها را مطرح نمود، حداقل می توان نکته اول را با صراحت کامل ارسطویی نامید. نکته اول معرفت شناختی است. مک اینتایر یک رئالیست و جهانشمول است، اگر چه خصوصیات و سوابق الزامی هر نقطه نظری را به صورت بسیار جدی می پذیرد. لذا اصل اول این است که حقیقت معتبر جهانی معادل هدف نهایی کشف و شهود است. در مقابل، یک کمونیست فلسفی سازگار احتمالاً یک نسبیت گرای متعهد خواهد بود.

نکته دوم اخلاقی است. مک اینتایر یک عقل گرا و کمال گرای اخلاقی است. این نکته بر اخلاق فضیلت محور وی متمرکز است. آنچه که ارتقاء وی از تعالی را متمایز می کند، ضدیت او با نخبه گرایی است. وی در این زمینه از توافق جزئی با ارسطو برخوردار است. در اغلب فرهنگ ها و دوران ها، تعالی انسان با ثروت و قدرت معادل شده است. این مسئله دقیقاً از ایده تعالی و برتری فضیلت در یونان پیش از باستان نشأت می گیرد، و ریشه حقیقی ایده حکومت اشراف است که پس از پذیرش اخلاقیات ارسطو در قرون وسطی توسعه یافته است. این ایده های قدیمی فلسفی نیستند بلکه ایدئولوژیک می باشند. اخلاق توماسی و مسیحی باید از لحاظ عملی، فراگیر و از لحاظ نظری، جهان شمول باشد. کمونیست ها کمال گرایان اخلاقی نیستند. در منظر آنها، اخلاق با پایبندی به پیمان ها و هنجارهای فرهنگی مرتبط است. آنگونه که ندرمن و گادامر تأکید دارند، این یک اصل از اخلاق است و یا آنگونه که نیمه کمونیست بزرگ، هگل می گوید با زیتلیچکایت^{۵۹} (زیتلیچکایت در زبان آلمانی به معنای اخلاق است) مرتبط می باشد. مک اینتایر خواهان دفاع از جوامع خاصی است زیرا آنها را «مبتنی بر عمل» تلقی می کند و لذا آنها را نمونه ساز و نهادینه کننده فضائل «عدالت، شجاعت و صداقت» و متشکل از «سخاوت و شور و مشورت مشترک» می داند، فضایی که توسط «قدرت فاسد نهادهایی که با جامعه بیگانه هستند» تهدید می شود. وی معتقد است این جوامع واقعی اما قابل بهبود هستند؛ زیرا جوامع دیگر هم بخش هایی از نظام مسلط و مستکبر هستند و یا به احتمال زیاد حتی شرایط بدتری دارند. حفاظت از نهادها و توابع چنین جوامعی صرفاً ظالمانه است و موجب تضعیف روحیه می شود و در نتیجه یک اشتباه خواهد بود.

● نتیجه گیری

رویکردی که در این میان مورد توجه این پژوهش قرار دارد، بازگشتی است که یکی از متفکران جماعت گرا به اخلاق ارسطویی می کند و در آن، بدیلی را برای اخلاق مدرن می جوید. السدیر مک اینتایر، متفکری است که با رویکردی جامعه و فرهنگ-محور، با بازخوانی اخلاق ارسطویی، به نقد اخلاق مدرن همت می گمارد. همان گونه که در متن نیز مشاهده شد، نقد مک اینتایر بر اخلاق مدرن معطوف به توجه نکردن آن به مقوله «فضیلت»، و همچنین انکار اولویت «خیر» بر «حق» در زندگی اخلاقی است. در نظر مک اینتایر، این غفلت از محوریت «خیر» در اخلاق، فرد را از پیوندهای هویتی ای که وی با فرهنگ و اجتماع خویش دارد، محروم می سازد و در نتیجه، هر گونه مبنای عقلانی برای قضاوت اخلاقی را از انسان دریغ می کند. به تبع این رویکرد، اخلاق به امری شخصی و دلبخواهی تبدیل می شود و نتیجه آن نه پرورش و تکامل اخلاقی و روحی فرد، بلکه تلاش برای غلبه و سلطه غیرعقلانی بر دیگران خواهد بود؛ امری که تهدیدی برای سامان اجتماعی-سیاسی معاصر به شمار می رود.

اخلاق فضیلت محور مک اینتایر، بدیل ترین منتقد مدرنیسم و اخلاق لیبرالیستی هست که در دوره های اخیر ظهور کرده است. اندیشه او را باید به صورت یک طیف مورد بررسی قرار داد که کمترین رسالتی که بر دوش دارد، نقد لیبرالیسم است و در طرف دیگر طیف، نه تنها نقد لیبرالیسم بلکه نقد کل جریان مدرنیت و حتی ارائه جایگزین برای آن مطرح است. چنان که آمد، مک اینتایر بر این باور است که اخلاق مدرن که در نسله های مختلف لیبرالیستی، نمود یافته است، بیمار است. نشانه های این بیماری نیز آشکار است که مهم ترین آن عدم قیاس ناپذیری میان نسله های مختلف اخلاقی مدرن است. «خویشتن» چند پاره که امکان هیچ درک واحدی از آن وجود ندارد و تلاش برای ارائه درکی جهانشمول از «خویشتن» در اخلاق لیبرال، در حالی که لیبرالیسم از خاستگاه فرهنگی و تاریخی مدرن برخاسته است، از دیگر علایم این بیماری است. راه حل مک اینتایر، بازگشت به ارسطوگرایی است. او مهم ترین وجه تمایز مدرنیستها از ارسطوگرایان را حذف «غایت» از تفکر مدرن می داند که از نظر او راه حل علاج بیماری اخلاقی مدرن نیز در همین جاست: بازگشت به فضیلت غایتمندانه. «نظریه اخلاق فضیلت محور»، از نظر مک اینتایر، جایگزین مناسبی برای اخلاق لیبرالیستی است. مک اینتایر در پردازش نظریه اخلاقی اش، تأکید ویژه ای بر فرهنگ ها دارد؛ این تأکید نیز ناشی از نقش خاصی است که او برای «سنت» در نظریه فضیلت مدارانه اش قائل است. برخلاف نظر لیبرالیستها، او معتقد است که سنت، امری پویا و در حال دگرگونی است، ایستا نیست. از نظر او نظریه

اخلاقی، در یک بستر فرهنگی خاص، پرورانده می‌شود؛ لذاست که درک عام^{۶۰} و جهانشمولی را مورد تردید قرار می‌دهد. «خویشتن»، روایتی است که ما از قرار گرفتن در یک فرهنگ خاص که ریشه در یک سنت پژوهش اخلاقی معین دارد، به دست می‌آوریم.

منابع

- احمدی، بابک (۱۳۹۳)، معمای مدرنیته، تهران: نشر مرکز
- حسینی بهشتی، سیدعلیرضا (۱۳۸۰)، بنیاد نظری سیاست در جوامع چند فرهنگی، تهران: بقعه
- زیباکلام، فاطمه (۱۳۷۸)، سیر اندیشه فلسفی در غرب، تهران: انتشارات دانشگاه تهران
- شهریاری، حمید، ۱۳۸۸، فلسفه اخلاق در تفکر غرب از دیدگاه السدیر مک اینتایر، تهران: سمت
- گری، جان (۱۳۷۹)، فلسفه‌ی سیاسی فون هایک؛ ترجمه‌ی خشایار بهیمی، چاپ اول: تهران: انتشارات طرح نو.
- لگنهاوزن، محمد (۱۳۹۲)، «نسبت مک اینتایر با فلسفه معاصر ایران»، کتاب ماه فلسفه، شماره ۷۳
- مالهال، استفن؛ سوئیفت، آدم (۱۳۸۶)، جامعه‌گرایان و نقد لیبرالیسم (گزیده اندیشه‌های سندل، مک اینتایر، تیلور و والزر)، ترجمه جمعی از مترجمین، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
- مک اینتایر، السدیر (۱۳۹۳)، پس از فضیلت، ترجمه حمید شهریاری و محمدعلی شمالی، تهران: سمت 4fr
- مک اینتایر، السدیر، (۱۳۷۶)، نیچه یا ارسطو؟ در گفت و گو با السدیر مک اینتایر، ترجمه غلامحسین توکلی، نقد و نظر، شماره ۱۵.
- واعظی، احمد (۱۳۸۷)، «جامعه‌گرایی و نسبت آن با لیبرالیسم و هرمنوتیک»، فصلنامه علوم سیاسی، سال یازدهم، شماره ۴۱
- وینستین، جک راسل (۱۳۹۰)، فلسفه مک اینتایر، ترجمه کاوه بهبهانی، تهران: نشر نی.

Anscombe, M (1958), Ethics, Religion and Politics,). Vol. 3: Oxford.

-Clayton, Ted (2000), «Political Philosophy of Alasdair MacIntyre», Internet Encyclopedia of Philosophy, Central Michigan University, ISSN 2161-0002, 1-26.

Knight, Kelvin (2005), "Aristotelianism versus Communitarianism ", Analyse & Kritik 27, 259-273

-MacIntyre, Alasdair(2007), After Virtue: A study in Moral Theory, Notre Dame Press

MacIntyre, A (1985), After Virtue: A Study in Moral Theory, London:2nd edn.

-MacIntyre, Alisdair(1998), "politics,philosophay and the common good", From The MacIntyre Reader,Ed. Kelvin Knight, University of Notre Dame Press,235-252.

MacIntyre, Alisdair(2011)," Virtue and Politics", From Alasdair MacIntyre' s Revolutionary Ari stotel iani sm,Introduction and ed PAUL BLACKLEDGE AND KELVIN KNIGHT, University of Notre Dame Press,1-11.

-MacIntyre,alsdair(1981),after virtue, Indiana: university of notre Dame press.

Murphy,mark(2003),Alasdair MacIntyre, George town university, Cambridge un. Press.

از قربانیان تا فاتحان: چالش کوردها برای دولت در خاورمیانه^۱

اوفرآ بنگیو^۲
داریوش پیری

ایده دولت-ملت در بخش عمده قرن بیستم بر سیستم سیاسی خاورمیانه حاکم بوده است. در آن سیستم، برای گروه‌های اقلیت اتنیکی که جهت حفظ هویت خود با دولت-ملت‌های غالب «ترک»، «فارس» و «عرب» مبارزه می‌کردند، فضای بسیار کمی وجود داشت. این موضوع بویژه در مورد کوردها، که قلمرو اصلی زندگی آنها میان چهار کشور ترکیه، ایران، عراق و سوریه گسترده است، صادق بوده است. با این حال کوردهای این چهار کشور بطور همزمان مفهوم «کوردستان بزرگ»^۳ را بتدریج گسترش دادند، در واقع زیر سیستمی^۴ برای خود خلق کردند که یک چالش برای نظام مستقر و پارادایم غالب ایجاد کرد.

این مقاله چندین استدلال بهم پیوسته را مطرح می‌کند. اول، با شروع قرن بیست و یکم مشروعیت دولت-ملت موجود در هلال حاصلخیز^۵ منطقه بین‌النهرین^۶ فرسایش یافته است. دوم، ظهور زیر سیستم منطقه‌ای پان کردی هم عامل مهم این فرسایش و هم نتیجه عمده آن می‌باشد. سوم، ارتباط میان مناطق مختلف کوردی همواره وجود داشته است، هر چند این ارتباط اغلب

1. From Victims to Victors: The Kurdish Challenge to the State in the Middle East. In Fonkem, Achankeng. (2015), Nationalism and Intra-State Conflicts in the Postcolonial World, Lexington Books. pp. 247-259

2. Ofra Bengio

3. Greater Kurdistan

4. Subsystem

5. Fertile Crescent

6. Mesopotamian region

بصورت آرام و عمدتاً پنهان از دید دیگران بوده است. چهارم، با آغاز قرن بیست و یکم ناسیونالیسم فرامرزی کوردی به نقطه ای بحرانی رسیده و به یک تهدید برای سیستم دولتی موجود تبدیل شده است.

● واژه شناسی^۷

در بیشتر آثار علمی درباره کوردها در قرن بیست همواره از کوردها بعنوان یک اقلیت ذکر شده است. با توجه به دیدگاه محققانی مانند گابریل بن دور (۱۹۹۹)^۸، انواع مختلفی از اقلیت وجود دارد که شامل اقلیت اتنیک، مذهبی، سیاسی، متراکم^۹ و پراکنده^{۱۰} می باشد. کوردها، اگرچه ممکن است ویژگی های اقلیت اتنیک، مذهبی و متراکم را دارا باشند. اما در عمل نه خود کوردها و نه کشورهای که در آن زندگی می کنند با اطلاق بر چسب اقلیت به کوردها راحت نیستند. ناسیونالیست های کورد استدلال می کنند که کورد زبانان شامل یک ملت سی میلیونی هستند که در منطقه ای به اندازه کشور عراق زندگی می کنند، همین مساله آنها را به سومین ملت بزرگ خاورمیانه تبدیل کرده و در نتیجه نمی توان به آنها بعنوان یک اقلیت نگریست. نخبگان حاکم نیز تمایل ندارند از واژه «اقلیت» استفاده کنند زیرا آنها بر رده بندی هویت کردی در چارچوب هویت ملی «ترکی»، «عربی» و «ایرانی» تاکید می کنند. جالب اینکه در معاهده لوزان در سال ۱۹۲۳ ترکیه یهودیان و مسیحیان را بعنوان یک اقلیت مورد شناسایی قرار داد و به آنها اجازه داد تا از زبان خود استفاده کنند، اما شناسایی آن حق برای کوردها را انکار کرد، درست همانند امپراطوری عثمانی که دیگر اقلیت های مذهبی^{۱۱} را به رسمیت شناخت و در مقابل این حق را برای دیگر گروه های مسلمان به رسمیت نمی شناخت. (Kirisci & Winrow, 1997)

مفهوم دولت-ملت بصورتی که در خاورمیانه بکاربرده شده است برای کوردها خوشایند نیست. سیستم وستفالیایی دولت های مستقل^{۱۲} در قرن هفدهم در اروپا گسترش یافت، و در سده نوزدهم بطور کامل در امتداد خطوط دولت-ملت تبلور یافت. این مفهوم بعد از جنگ جهانی اول در خاورمیانه بکاربرده شد و نخبگان برای

7. Terminological debate

8. Gabriel Ben Dor (1999)

9. Compact

10. Diffused

11. Religious Millets

12. Sovereign states

تحکیم حکومت خود، در این واحده های تازه شکل گرفته، از آن استفاده نمودند. اما این موضوع برای کوردها به معنای یک تهدید موجودیتی بود. برخلاف دموکراسی های غربی، دولت های سرزمینی ملی^{۱۳} که در خاورمیانه ظهور نمودند فاقد هنجارهای دموکراتیک پایه ای، مؤسسه های پایبند به اصل حاکمیت قانون^{۱۴} و سازمان های پیش شرط جامعه مدنی بودند. وجود این ویژگی ها با هم باعث می شد تا که دولت-ملت ها قادر به کنترل قدرت اجرایی و یکپارچه سازی جوامع ناهمگونشان تحت لوای یک چارچوب سیاسی و قانونی واحد باشند. در نتیجه دولت های جدید در صدد انحلال هویتی کوردها و همچنین یکسان سازی آنها از طریق عرب سازی، ترک سازی و فارس سازی بودند.

کوردها می توانند بعنوان «ملت بدون دولت» طبقه بندی شوند. همچنین کوردها بزرگترین ملت بدون دولت در خاورمیانه و حتی شاید در تمام جهان هستند. از نظر تاریخی بیشترین دستاورد آنها تاسیس امیرنشین های نیمه خودمختار زیر نظر امپراطوری عثمانی در قرن شانزده تا اواسط قرن نوزده بود (Klein, 2019). حتی بعد آن امیرنشین های کورد تا اندازه ای خودمختاری اجتماعی و فرهنگی خود را حفظ کردند. بنابراین شکل گیری دولت-ملت جدید در قرن بیست دربرگیرنده پسرفت شدیدی برای کوردها بود. حتی محققین نیز در راستای حمایت از روایت تازه تاسیس دولت-ملت، کوردها را نادیده می گرفتند: دو مورد از درخشان ترین نمونه ها عبارتند از کتاب «عراق مستقل» مجید خدوری (۱۹۶۰)^{۱۵} و کتاب «ظهور ترکیه مدرن» برنارد لوئیس (۱۹۶۵)^{۱۶}، که هر کدام صرفاً یک صفحه را به کوردها اختصاص داده اند.

در سال های اخیر دسته بندی جدیدی بنام «دولت شناسایی نشده»^{۱۷} وارد واژگان روابط بین الملل شده است (Caspersen & Stanfield, 2011). در حال حاضر بیست دولت دوفاکتو (بالفعل) در جهان وجود دارد، دولت هایی که بصورت بین المللی شناسایی نشده اند و یا اینکه اساساً دولتی هستند در میان دولت های موجود (Caspersen & Stanfield, 2011; 1-8pp.). دولت منطقه ای کوردستان (KRG) یک نمونه از دولت های دوفاکتو می باشد.

13. National territorial states

14. Rule of law

15. Majid Khadduri's Independent Iraq (1960)

16. Bernard Lewis' The Emergence of Modern Turkey (1965)

17. «An unrecognized state»

● مسئولیت قرن بیستم^{۱۸}

علی رغم چند تکه شدن جامعه کوردی، کماکان آنها بطور ماهرانه و ضمنی بر همدیگر تاثیر متقابل می گذارند، که به نوبه خود یک اثرهم افزایی در کلیت سیستم فرعی کوردی ایجاد کرده است. پیشرفت در یک منطقه، مرکز ثقل کوردی را به آن منطقه منتقل خواهد کرد و همچنین بر روی دیگر نواحی نیز تاثیر خواهد گذاشت. بعنوان مثال جنگ کوردها در عراق در ۱۹۷۴-۱۹۷۶ بر ظهور پ.ک.ک در ترکیه در سال ۱۹۷۶ اثر گذاشت. در طول جنگ ایران و عراق (۱۹۸۰-۱۹۸۸) فعالیت های ضد رژیم، کوردها ابتدا در ایران، سپس در عراق و نهایتا در ترکیه آشکار شد. جنگ خلیج (فارس) در سال ۲۰۰۳ و پس از آن تقویت دولت منطقه ای کوردستان در شمال عراق ماشه شورش کوردها در سوریه را کشید و همچنین موجب تشدید فعالیت های پ.ک.ک بعد از پنج سال وقفه گردید. علاوه بر این تشکیل منطقه خودمختار کوردی در سوریه در سال ۲۰۱۲ موجب تقویت جنبش ناسیونالیستی کوردی در ترکیه شد.

فاکتور دیگری که باید مورد توجه قرار بگیرد مهاجرت داخلی بین بخش های مختلف کوردستان است، پدیده ای که در حقیقت بوسیله جنگ ایجاد شده اما تاثیر مهمی بر فعالیت های فرامرزی کوردها داشته و به تبلور جنبش ناسیونالیستی کوردی کمک کرده است. این موج مهاجرت در دهه ۱۹۲۰، بعد از شکست قیام کوردها، از ترکیه به سوریه، در دهه ۱۹۴۰ از عراق به ایران، و در سال ۱۹۷۵ مجدداً از عراق به ایران و بعد از ناکامی قیام کوردها در عراق رخ داد. در پایان جنگ عراق و ایران موج دیگری از عراق به ترکیه، در سال ۱۹۹۱ و در پایان جنگ خلیج (فارس) از عراق به ایران که مجدداً قیام کوردها در عراق را احیاء نمود و از سال ۲۰۱۱ به این سو از سوریه به دولت منطقه ای کوردستان رخ داده است. مهاجرت به کشورهای خارج از خاورمیانه نیز نقش مهمی در ملت سازی کوردی و رساندن صدای کوردها به همه جای دنیا داشته است (Bengio & Maddy-Weitzman, 2013). در نهایت گرایش روبه رشدی در میان دیاسپوراهای کورد برای بازگشت به کوردستان، بویژه دولت منطقه ای کوردستان، جهت ملت سازی در آنجا وجود دارد. جمیل بایک یک رهبر جناح سیاسی پ.ک.ک از کوردهایی که به اروپا مهاجرت کرده اند و یا آنهایی که توسط ترکیه مجبور به مهاجرت به مناطق شهری ترکیه شده اند خواست تا به روستاهای خود بازگردند و در این رابطه گفت: کوردها «سرزمین باستانی منتظر ما است».

تغییر در سرنوشت کوردها از دهه های پایانی سده بیستم آغاز شده است و از آن زمان روند مثبتی داشته

است که دلایل آن عبارتند از سقوط اتحاد جماهیر شوروی و مشروعیت بخشیدن جامعه بین الملل به تشکیل دولت های جدید در قلمرو پیشین شوروی: سه جنگ خلیج (فارس) (۱۹۸۸، ۱۹۹۱، ۲۰۰۳ — ۱۹۸۰) و در نتیجه تغییر در موازنه قدرت، افزایش اهمیت و مقبولیت بین المللی ارزش های تکثر گرایی فرهنگی و ناسیونالیسم اتنیکی، و مهمتر از همه به اصطلاح تحولات «بهار عربی» که در اواخر سال ۲۰۱۰ آغاز و ادامه یافت تا اینکه در سراسر منطقه از جمله ترکیه، کشورهای غیر عرب و دموکرات نیز انعکاس یافت. نقطه ثقل همه این تحولات بیرون رفتن نیروهای آمریکا از عراق در اواخر سال ۲۰۱۱ و در نتیجه خلاء قدرت بود. این تحولات با همدیگر ترکیب شدند و اگرچه بطور جدی باعث تضعیف دولت-ملت های موجود شدند اما از سوی دیگر باعث تقویت بازیگران غیر دولتی خواهان استقلال، شدند. اولین نمونه موفقیت آمیز دارای گرایش استقلال طلبی سوان جنوبی بود که در جولای سال ۲۰۱۱ مستقل شد.

کوردها اکنون در حال تجربه یک بیداری ملی و جنبش سراسری مانند آنچه عرب ها یکصد سال پیش تجربه کردند، هستند. چهار قسمت کوردستان، علی رغم تجربیات تاریخی مجزا، سیستم های اجتماعی-اقتصادی و سیاسی متفاوت و همچنین اهداف سیاسی خاص اما شبیه سیستم اتصال رگ بدن انسان هستند. در واقع هریک از کوردستان بوسیله سیستم سیاسی دولتی خاصی که به آن متصل بوده شکل گرفته است. مانند گفتمان ناسیونالیستی عرب، ناسیونالیست های کورد نیز از تلاش خود برای رهایی از استعمار گرایی صحبت می کنند، اما منظور آنها از استعمار گران، قدرت های بزرگ غربی نیستند بلکه دولت های مستقل پسا استعماری و پسا امپراطوری هستند که کوردها در آن زندگی می کنند. همانطور که عصمت شریف وانی^{۱۹} ناسیونالیست برجسته کورد در سال ۱۹۹۳ اعلام کرد:

«مردم کورد بیشتر از این قبول نمی کنند که آخرین مستعمره و مظلومترین مردم در روی زمین باشند. هر اندازه که هزینه داشته باشد، آنها تصمیم گرفته اند که مبارزه میهن پرستانه خود را برای خلاص شدن از استعمار و نژاد پرستی دنبال کنند، تا جایی برای خود در خاور (میانه) داشته باشند. راه آنها مسیر دموکراسی در شرق نزدیک است. برای کوردها اهمیت ندارد که استعمار گر آنها سفید و یا قهوه ای و یا مسلمان و یا مسیحی می باشد. آنها تمایل دارند در کوردستان آزاد و دموکرات زندگی بهتری داشته باشند».

عبدالله او جالان رهبر پ.ک.ک استعمار گری را بصورت ذیل فرمول بندی می کند:

«از نظر سیاسی کوردستان تحت سلطه چهار دولت استعمار گر است که به امپریالیسم گره خورده اند. هر دولت با توجه به منافع خود و همچنین منافع انحصاری بین المللی اش، نقش مهمی در گسترش استعمار گرایی

در آن بخش از کوردستان که زیر سلطه اش است بازی می کند».

کاملاً روشن است که مفهوم سازی نقش دولت بعنوان یک نهاد استعمارگر پیچیدگی جدیدی به روابط کورد-دولت می دهد، بویژه زمانی که کوردها بدنبال مشروعیت بخشیدن به حرکت خود بسوی استقلال هستند درست همانند وقتی که دولت های عرب بدنبال آزادی خود از سلطه غرب بودند.

● ظهور زیر سیستم کوردی

یکی از مهمترین نشانه های وجود زیر سیستم کوردی را می توان در گفتمان در حال تحول کوردی یافت. در این گفتمان جدید در حال ظهور کوردستان بعنوان یک مجموعه واحد تصویر شده که به چهار بخش تقسیم شده است. کوردستان شمالی (باکور) که متناظر با مناطق کوردنشین ترکیه است، کوردستان جنوبی (باشور) اشاره به مناطق کوردنشین عراق، کوردستان شرقی (روژهلات) یا مناطق کوردنشین ایران و کوردستان غربی (روژآوا) که همان مناطق کوردنشین سوریه است. این واژه بسیار در میان کوردها رواج پیدا کرده بویژه در منطقه کوردنشین ترکیه که کلمه کوردستان برای چندین دهه یک تابو بود اما اکنون واژه باکور به راحتی مورد استفاده قرار می گیرد. بعنوان مثال کنفرانس کوردی که در جولای ۲۰۱۳ در دیاربکر شهر مرکزی منطقه کوردنشین ترکیه برگزار شد، از عنوان « کنفرانس وحدت و راه حل کوردستان شمالی (باکور) » استفاده شد. در حقیقت گفتمان کوردی در اوایل قرن بیستم نیز از این اصطلاحات جامع^{۲۰} استفاده می کرد. درست بعد از تقسیم رسمی مناطق کوردنشین میان چهار کشور و لشگر کشی برای ادغام و انکار آنها بود که مفاهیم جزئی و پراکنده کوردستان حتی در میان خود کوردها شکل گرفت. در نقطه مقابل، گفتمان رسمی دولتی موضع مخالف اتخاذ کرد، و از اصطلاحات دولت محور برای نشان دادن همان مناطق جغرافیایی استفاده نمود: برای مناطق کوردنشین ترکیه از واژه جنوب شرقی^{۲۱} و برای مناطق کوردنشین عراق از واژه شمال^{۲۲} استفاده می کردند.

گرایش جدید دیگری که در گفتمان کوردی رواج یافت، عبارت است از ایده فدراسیون کوردی که

20. Holistic terminology

21. güneydoğu

22. shimal

هر چهار قسمت کوردستان را شامل می شد. عبدالله اوجالان رهبر پ.ک.ک معمار این دیدگاه جدید است بویژه بعد از آنکه وی ایده یک کوردستان مستقل را رها کرد. براساس این مفهوم سازی، کوردها درحالیکه از یک خودمختاری دموکراتیک در چارچوب دولت های موجود بهره میبرند همزمان می توانند بخشی از یک فدراسیون بزرگ کوردی باشند و در نتیجه دیگر نیازی نیست مرزهایشان را تغییر دهند. این دیدگاه در میان حامیان اوجالان در ترکیه و دیگر جاهای دنیا و همچنین در میان حزب اتحادیه دموکراتیک (PYD) که شاخه سوریه ای پ.ک.ک است نیز رواج یافت. رسانه های جدید که توسعه بی سابقه در تعاملات بین مرزی را ممکن ساخته باعث گسترش این ایده ها در دیگر بخش های کوردستان شده است. ایده فدراسیون کوردی، علی رغم تمام ابهامات ذاتی آن، برای کاهش نگرانی دولت هایی که از جدایی طلبی کوردها می ترسند پیشنهاد شده است. اما در دولت منطقه ای کوردستان استقبال چندانی از ایده فدراسیون کوردی نشده است. کوردها در عراق در حال حاضر بخشی از یک فدراسیون با بغداد هستند، و در حال مانور برای حرکت از فدرالیسم به سوی استقلال هستند. همچنین نشانه هایی از ظهور یک زیرسیستم در سطح سیاسی وجود دارد. اول از همه، دولت منطقه ای کوردستان در عراق برای دیگر بخش های کوردستان و دیگر کوردهای جهان بطور همزمان بعنوان یک شبه دولت و یک مرکز سیاسی عمل می کند. این پویایی نوعی حسادت و رقابت میان دولت منطقه ای کوردستان و منطقه کوردنشین ترکیه و همچنین موجودیت خودمختار کوردی در حال ظهور در سوریه ایجاد کرده است. هنوز کوردها در همه جا با افتخار به دولت منطقه ای کوردستان نگاه می کنند و به آن بعنوان یک مدل برای تقلید می نگرند. دولت منطقه ای کوردستان برای بسیاری از کسانی که از آزار واذیت و شکنجه کشور خود فرار می کنند به یک پناهگاه امن تبدیل شده است. در دو سال اخیر قریب به دویست هزار کورد از سوریه به آنجا پناه برده اند. حتی المانیتور مدعی است که مقامات کوردی به برخی از آنها شهروندی عراقی اعطاء کرده اند. دولت منطقه ای کوردستان به مرکزی برای کنفرانس و جلسات کوردها از سایر مناطق اصلی کوردنشین ویا جاهای دیگر، و همچنین بعنوان مرکز مغناطیسی برای کوردهایی که برای مشورت با مقامات دولت منطقه ای کوردستان به آنجا می آیند، و حتی محلی برای ایجاد سیاست های مشترک تبدیل شده است. آخرین نمونه از این نوع همکاری در چارچوب فرایند صلح ترک-کورد در اوایل سال ۲۰۱۳ به وقوع پیوست. ریس دولت منطقه ای کوردستان مسعود بارزانی نه تنها نقش مهمی در توافق میان دولت ترکیه و پ.ک.ک بازی کرد بلکه دولت منطقه کوردستان همچنین موافقت نمود تا نیروهای پ.ک.ک در قلمرو آن مستقر شوند. این حرکت با مخالفت شدید مقامات بغداد مواجه شد، چراکه آن را بعنوان نقض آشکار حاکمیت دولت عراق می دیدند. علاوه بر این حرکت

نیروهای پ.ک.ک به درون قلمرو دولت منطقه ای کوردستان احتمالاً باعث افزایش فعالیت های درون مرزی در این بخش از زیرسیستم کوردی خواهد شد، و همچنین به دولت منطقه ای کوردستان یک برگه چانه زنی در مقابل ترکیه عطاء خواهد کرد.

زیر سیستم کوردی در عرصه نظامی-امنیتی نیز تجلی یافته است. دولت منطقه ای کوردستان نیروهای گریلای پیشین خود یعنی پیشمرگه ها را به یک ارتش متعارف تبدیل نموده که شامل دویست هزار سرباز و تسلیحات سنگین شامل «یک ناوگان بزرگ از تسلیحات ساخت روسیه که از دوران صدام حسین باقیمانده است»، و همچنین تانک هایی که از جنگ های سال ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۳ به غنیمت گرفته شده، می باشد. علاوه بر این دولت منطقه ای کوردستان برای دیگر گروه های مبارز کورد که در سه بخش دیگر کوردستان فعال هستند پایگاه هایی را مهیا نموده است. صرفاً پ.ک.ک از این پایگاه ها استفاده نمی کند بلکه دیگر گروه های کوردی مانند حزب زندگی آزاد کوردستان (پژاک) و دیگر گروه ها از ایران، و همچنین سازمان فراگیر شورای ملی کورد^{۲۳} سوریه نیز در دولت منطقه ای کوردستان دارای پایگاه هستند. دولت منطقه ای کوردستان حتی این اواخر شروع به آموزش کوردهای سوریه نموده است با این دیدگاه که آنها را به منطقه خودمختاری کوردی در سوریه بفرستد. بارزانی ضمن تایید وجود کمپ های آموزشی برای کوردهای سوریه اظهار نمود که «تعداد بسیاری از کوردهای جوان که فرار (از سوریه) کرده اند آموزش دیده اند». این موضوع اگرچه باعث اختلاف میان دولت منطقه ای کوردستان و «پی وای دی» گردید اما همچنین نشان می دهد که اکنون مرزهای میان همه بخش های کوردستان بسیار نفوذ پذیر شده است و به همین دلیل است که دولت منطقه ای کوردستان مصمم است تا در دیگر مناطق کوردستان بزرگ اعمال نفوذ کند.

گسترش سریع زبان کوردی باعث تقویت هویت جمعی کوردی در چند سال اخیر شده است. علی رغم اینکه کشورهای میزبان کوردها در بخش بیشتر قرن بیستم زبان کوردی را غیر قانونی اعلام نمودند، اما زبان کوردی به شیوه ای بی سلبه ای شکوفا شده و در نتیجه، یک عامل وحدت بخش برای همه کوردها شده است. علی رغم ناهمگونی زبانی و وجود سه گویش اصلی کرمانجی، سورانی و زازا و همچنین سه رسم الخط عربی، لاتین و سیریلیک جنبه وحدت بخشی زبان کوردی به یک واقعیت تبدیل شده است. در ترکیه سرکوب زبانی شدید تر بوده و استفاده از زبان کوردی و حتی افتتاح کانال تلویزیونی کورد زبان TRT6 نیز ممنوع اعلام شد بود. بنابراین نمی توان گسترش زبان کوردی را کم ارزش دانست، زیرا در کنار قلمرو تاریخی کوردستان، برای کوردها زبان مهم ترین نماد ملیت محسوب می شود (Van Bruinessen, 2000).

کوردها همچنین دارای نمادهای مشترکی مانند رنگ زرد در وسط پرچم شان، که مظهر خورشید است: و سرود مشترک هستند، آنها همچنین دارای صفات مشترکی هستند که براساس اشعار دیوان مم و زین^{۲۴}، که توسط احمد خانی^{۲۵} در اواخر قرن هفده نگاشته شده است، شکل گرفته است.

در سطح سازمانی، اکنون یک سازمان کوردی فراگیر مستقر در بروکسل وجود دارد که وظیفه اصلی آن ارتقاء منافع کوردها می باشد. کنگره ملی کوردستان^{۲۶} (KNK) ائتلافی از تمام سازمان های کوردی سراسر اروپا است که بر اساس اعلان رسمی و بسایت آن، هدف اصلی اش عبارت است از «لابی کردن در میان دولت های ملی، اتحادیه اروپا، سازمان ملل و دیگر سازمان های بین المللی و همچنین افزایش آگاهی درباره وضعیت کوردستان از طریق رسانه ها و انجمن های عمومی». در حقیقت، لابی قدرتمند و پویای کنگره منجر به اروپایی شدن^{۲۷} موضوع کورد شده است.

● بهار کوردی در بافت منطقه^{۲۸}

موازی با «بهار عربی» یک «بهار کوردی» نیز وجود داشته است، هرچند یک مقدار کم سر و صداتر، که بیشتر کوردستان بزرگ را دربر گرفته است. مخرج مشترک^{۲۹} چهاربخش کوردستان عبارت بوده است از تلاش برای تضعیف پایه های ایدئولوژیک کشورهای که در آن ساکن هستند، مطالبه اشکال مختلف خودمختاری مانند خودمختاری کامل^{۳۰}، تشکیل فدراسیون با دولت مادر و همچنین کنفدراسیون میان همه بخش های کوردستان.

یک مقایسه اجمالی میان جنبش مردمی عربی و کوردی چندین تفاوت مهم را برجسته می کند. در حالیکه جنبش های عربی مردمی نظم موجود سیاسی در کشورهای خود را به چالش می کشیدند، اما جنبش های کوردی بنیان های هویت ملی و تمامیت ارضی کشورهای که ساکن بودند را به چالش می کشیدند.

24. Mem u Zin

25. Ahmed Xani

26. Kurdistan National Congress (Kongra Netewiya Kurdistan)

27. Ueropenization

28. Kurdish spring in the regional context

29. Common denominator

30. Broad autonomy

علاوه بر این برخلاف دولت های عربی که قیام های انقلابی را تجربه می کردند، اسلام سیاسی ریشه های عمیقی در جوامع کوردی نداشته است. بعنوان مثال در دولت منطقه ای کوردستان احزاب اسلامی صرفا شانزده درصد آرا از انتخابات سپتامبر سال ۲۰۱۳ را بدست آورده اند. در حالیکه در دولت های عربی شورش ها باعث شکاف های عمیقی در جوامع شان شده است، اما علی رغم رقابت های موجود بین مناطق کوردی و کوردهای ساکن آن مناطق، یک نوع گرایش فزاینده ای به سمت وحدت در جوامع کوردی وجود داشته است. به همین ترتیب، دیاسپورهای کورد نقشی اساسی در جلب توجه جهانیان به مسئله کورد داشته اند، اما در مقابل دیاسپورهای عرب چنین نقشی را ایفا نکرده اند. نقش های مختلف رسانه های جدید در «بهارهای» عربی و ترکی نیز باید مورد توجه قرار بگیرد. هرچند رسانه های جدید نقش مهمی در فوران قیام عرب داشتند، اما آنها نقش فراگیر حیاتی در مفصل بندی و گسترش جوهره واقعی پروژه هویت ملی کورد داشته اند. از جمله پیامدهای تحولات اخیر این بوده که نقش زنان کورد در سیاست بسیار چشمگیرتر از زنان عرب بوده است. بعنوان مثال در مصر بعد از حسنی مبارک درصد زنان در پارلمان از دوازده به دو کاهش یافت در حالیکه در دولت منطقه ای کوردستان سی درصد از یکصد و یازده عضو پارلمان را زنان تشکیل می دادند. نقش سیاسی زنان در کوردستان ترکیه و سوریه حتی چشمگیرتر از دولت منطقه ای کوردستان بوده است. بعنوان مثال در ساختار سیاسی و نظامی پ.ک.ک. و پی.وای.دی ریس-مشترک های زن^{۳۱} وجود دارد که در کنار مردان به انجام وظیفه می پردازند.

● چالش های چند گانه نسبت به دولت-ملت

کوردها دولت هایی که در آن ساکن هستند را با چندین چالش اساسی مواجه کرده اند. این چالش ها عبارتند از: همکاری بین مرزی فزاینده میان کوردها، تسری تحولات در یک منطقه از کوردستان به بخش های دیگر، و تحکیم جنبش های ملی کوردی در سرتاسر کوردستان بزرگ. علاوه بر این نسل جدیدی از متفکران جوان کورد اصلاح مطالعات کوردی و همچنین توسعه یک ضد-روایت^{۳۲} علیه نظریه غالب ملت-دولت را آغاز نموده اند. در مجموع نسل جوان تر کورد یک عامل دیگر نگرانی برای مقامات مرکزی در آنکارا، تهران، بغداد و دمشق

31. Women co-chairs

32. Counter-narrative

هستند، نسلی که آگاهی کوردی آنها بسیار گسترده تر از نسل های قبلی است و این مساله ناشی از این است که این نسل امروزه بیشتر در معرض رسانه های جمعی هستند. به نظر می رسد نسل جدید تمایلی به قبول ادامه وضعیت (شهروندی) درجه دوم که بصورت سنتی توسط مقامات دولتی به آنها اعطاء شده ندارد و مطالبات کوردی خود را بسیار صریح تر بیان می کنند. مسئله کورد صرفا وحدت دولت های عراق و سوریه، که از همان آغاز بی انسجام بودند، را به چالش نکشیده است، بلکه ترکیه و ایران که مجموعه های به مراتب منسجم تر و قوی تر هستند را نیز به چالش کشیده است. ماهیت، میزان و دامنه چالش کوردی بطور همزمان از یک دولت به دولت دیگر متفاوت است. در ترکیه ساختار واقعی جامعه ترکیه دچار مشکل شده است. و در مقابل، به نظر می رسد یک «دولت موازی»^{۳۳} بطور مداوم در حال گسترش است. در سوریه منطقه خودمختاری که کوردها برای خود ایجاد نموده اند ظاهرا از مدل دولت منطقه ای کوردستان پیروی می کند، بویژه که هیچ پایان و چشم اندازی برای جنگ شهری سوریه نمی توان ترسیم کرد. در عوض هر اندازه جنگ بیشتر طول بکشد شانس کوردها برای بدست آوردن خودمختاری اساسی بیشتر است. کوردها در ایران اگرچه به نظر آرام تر از کوردهای دیگر مناطق هستند، اما آنها در واقع آتش زیر خاکستر هستند^{۳۴}. کوردها در ایران اساسا گرفتار یک کشمکش مذهبی-سیاسی با دولت هستند، عبارت دیگر هم بدلیل سنی بودن وهم کورد بودن قربانی سیاست های جمهوری اسلامی شده اند. این موضوع بسیار مهم است که کوردها پیش از واقعه انقلاب اسلامی سال ۱۹۷۹ تاریخچه ای طولانی از نزاع و درگیری با دولت داشته اند. در همین ایران بود که جمهوری کوتاه مدت مهاباد در اوایل سال ۱۹۴۶ تاسیس گردید (Vali 2011). اپوزسیون کورد ایرانی امروزه خواهان پایان دادن به دولت اسلامی و تاسیس سیستم فدرال مانند عراق است.

کوردهای عراق نیز یک چالش عمیق برای همبستگی و یکپارچگی سرزمینی دولت عراق ایجاد کرده اند، که در نتیجه تبدیل به یک پیش قراول و مدل تقلید برای کوردهای دیگر مناطق شده است. شرایط داخلی، منطقه ای و بین المللی که وقوع این تحولات در عراق را تسهیل نمود عبارتند از: اول، با پایان جنگ جهانی اول بریتانیای کبیر به تشویق ناسیونالیسم کوردی در ولایت موصل که دارای اکثریت جمعیتی کورد بود، پرداخت. اما بریتانیا بلافاصله از انجام پروژه اش منصرف شد: در سال ۱۹۲۵ بریتانیا تصمیم گرفت تا موصل را به دولت عراق ضمیمه کند. البته برعکس، این تصمیم نتوانست ناسیونالیسم اولیه کوردی را خاموش کند.

33. Parallel state

34. There are distinct rumbling just below the surface

در حقیقت همانطور که شیر کو کرمانج^{۳۵} در کتاب اخیرش شرح داده است، پس از تاسیس دولت عراق در سال ۱۹۲۰ ناسیونالیسم عربی و کوردی بطور موازی گسترش یافتند (Kirmanj, 2013).

عامل مهم دوم، دولت عراق باستثناء دوره های کوتاه مدت، که آن هم از طریق اعمال خشونت وحشیانه حاصل شده، همواره از ضعف و ناتوانی در تثبیت کنترل بر منطقه کورد نشین آزار دیده است. برخی ممکن است استدلال کنند که این مسئله در مورد سوریه نیز صدق می کند، زیرا دولت سوریه نیز مانند عراق ضعیف است. اما کوردهای عراق در مقایسه با برادران شان در سوریه چند مزیت دارند. درصد جمعیت کوردهای عراق نسبت به کل جمعیت بسیار بیشتر از کوردهای سوریه است، قلمروی که کوردهای عراق ساکن هستند بسیار بزرگتر است، و همچنین کوردهای عراق در کوهستان های مرتفع زندگی می کنند که حکومت کردن بر آنها را برای دیگران دشوار نموده است.

دولت منطقه ای کوردستان در حال حاضر تمام نشانه های یک دولت را دارد. و در حقیقت تمام معیارهایی قید شده در کنوانسیون مونتو ویدیو سال ۱۹۳۳ درباره حقوق و وظایف دولت را دارا می باشد. (الف) جمعیت دائمی (ب) قلمرو مشخص (ج) حکومت و (د) توانایی برقراری ارتباط با دیگر دولت ها. درباره معیار اول حدود پنج میلیون کورد در دولت منطقه ای کوردستان زندگی می کنند. اقلیت هایی مانند مسیحیان، ترکمن ها و ایزدی ها وجود دارد که دولت منطقه ای کوردستان تعهد داده که با آنها رفتار برابری داشته باشد و بدنبال یکسان سازی اجباری آنها نباشد. به لحاظ قلمرو، دولت منطقه ای کوردستان با توافق دولت مرکزی عراق بر سه استان حکومت می کند که عبارتند از هولیر (ارییل)، سلیمانیه و دهوک. اما هولیر و بغداد بر سر کر کوک که سرشار از منابع نفت و گاز است اختلاف نظر دارند. این موضوع دعوا ممکن است عامل اصلی تفرقه، خشونت و یا مسائل دیگر باشد. بخش کوردنشین عراق بسیار بهتر از بخش های عرب نشین اداره می شود، و دولت منطقه ای کوردستان با ثبات و از نظر اقتصادی در حال ترقی است. همچنین روند دموکراتیزاسیون در دولت منطقه ای کوردستان سریعتر از بخش عرب عراق در حال پیشرفت است. در حقیقت، مانند یک قانون، واحد های شناسایی نشده به ارتقاء هنجارهای دموکراتیک بعنوان یک استراتژی نگاه می کنند تا از این طریق شانس خود را برای شناسایی بین المللی و حفظ وضعیت استقلال دفاکتو افزایش بدهند (Caspersen, 2011).

● بطور خلاصه: نقاط قوت و ضعف کوردها

پیوند تحولات منطقه ای با تغییرات گسترده در زیرسیستم کوردی باعث شکل گیری یک نقشه ژئوپلیتیکی جدید شده که در آن دولت ملت های جدید تضعیف و بازیگران اتنیکی-ملی تقویت شده اند. در عراق اندیشه دولت-ملت عربی-عراقی متحد و متمرکز دیگر متعلق به گذشته است و به جای آن دو دولت دوفاکتوی کوردستان و عراق عربی وجود دارد. در سوریه جنگ هنوز در جریان است اما یک مسئله قطعی است و آن این است که کوردهای سوریه، که در مقایسه با کوردهای دیگر مناطق کمتر دیده می شدند، در مدت زمانی کوتاه بعد از گسترش قیام در سوریه در مارس سال ۲۰۱۱ خود را بر جغرافیای منطقه تحمیل کردند. بنابراین به نظر می رسد خودمختاری که آنها برای خود مهیا کرده اند، فارغ از اینکه رژیم بعث در قدرت بماند یا نه، ممکن است به خوبی ماندگار شود. همچنین کوردهای ترکیه در میانه یک فرایند صلح با دولت حزب عدالت و توسعه هستند. در این مدت آنها در مناطقی که نفوذ دولت کاملاً ضعیف است یک دولت موازی تاسیس نموده اند. کوردهای ترکیه قطعاً مفهوم هژمونیک دولت-ملت موجود که وجود جمعی آنها را انکار می کند کما که به چالش خواهند کشید. کوردهای ایران، که در ظاهر مطیع هستند، در واقع بسیار تحت تاثیر حوادث دیگر بخش های کوردستان بزرگ هستند و خواهان سقوط دولت اسلامی و استقرار سیستم دولت فدرال بوده اند.

یک تغییر دیگر در زیر سیستم کوردی و همچنین رابطه میان چهار دولت خاورمیانه ای که کوردهای بسیاری در آنها ساکن هستند، رخ داده است. در گذشته غالباً اتحادیهایی میان دو یا چند دولتی که کوردها در آن ساکن هستند جهت محدود کردن جنبش های مبارز کوردی شکل می گرفت، اما بعد از تحولات چند سال اخیر به نظر می رسد که این دولت ها دیگر قادر به انجام آن نیستند. تغییری اساسی در نقشه ژئوپلیتیک رخ داده است، کوردها دیگر مخارج مشترک و دلیل گسترش همکاری میان دولت ها نیستند، بلکه امروزه برعکس آن صادق است. بعنوان مثال ترکیه ترجیح داده است تا بجای دولت عراق خود را با کوردستان عراق متحد سازد. ایران از فرایند صلح کورد-ترک خشمگین می باشد و اگر تصمیم بگیرد روند صلح را متوقف کند این آماده گی را دارد تا به پ.ک.ک کمک کند. تصمیم ترکیه برای ایستادن در مقابل رژیم سوریه منجر به تقویت پ.ک.ک در ترکیه و پی.وای.دی در سوریه شده است، تا آنجا که آنها به آنکارا فشار آوردند تا مذاکرات صلح با پ.ک.ک را آغاز نماید و همچنین به سمت دولت منطقه ای کوردستان جهت آرام ساختن جامعه کوردی در سوریه و ترکیه گرایش پیدا کند.

بسته به اهمیت دستاوردهای کوردها در دهه اخیر، دولت های موجود ممکن است بدنبال بهره برداری از نقاط ضعف کوردها به امید گذار از این طوفان باشند. این نقاط ضعف عبارتند از: اول، هدفی با عنوان متحد کردن تمام کوردها وجود ندارد. علاوه بر این، اهداف متنوع کوردها همواره در حال تغییر است. بعنوان مثال، حزب دموکرات کوردستان همواره میان اهداف خودمختاری، فدرالیسم و استقلال در حال نوسان است. همچنین پ.ک.ک هدف خود از استقلال را به خودمختاری دموکراتیک تغییر داده است. مشکل دیگر رقابت میان بارزانیسم و اوجلانیسم برای رهبری جنبش پان کوردیسم است. و سرانجام، کوردها فاقد حمایت بین المللی پایدار هستند، بویژه دولت آمریکا که به حمایت از مفهوم غیرواقعی یکپارچگی سرزمینی عراق که یکی از دولت های شکست خورده منطقه است، کماکان ادامه می دهد.

در اصل، این کوردها هستند که دارای یک دستور کار برای منطقه کوردستان بزرگ هستند و انسجام دولت های موجود منطقه را تهدید می کنند. و این ترس دولت های قرن بیستمی است که به سرعت در حال تبدیل شدن به یک واقعیت در قرن بیست و یکم می شود.

فهرست منابع

Ben Dor, G. (1999), "Minorities in the Middle East: Theories and Practices." In Ofra Bengio and Gabriel Ben Dor (eds), *Minorities and State in the Arab World*. Bulder, Co: Lynne Rienner, pp. 1-30.

Bengio, o. & Maddy-weitzman, B. (2013). "Mobilized Diasporas: Kurds and Berbers in the Comparative Perspectives." *Kurdish Studies* 1 (1) (October): pp. 65-90.

Caspersen, N. & Stansfield, G. eds, (2011). *Unrecognized States in the International System*. London: Routledge.

Caspersen, N. (2011). "States Without Sovereignty." In Nina Caspersen & Gareth Stansfield (eds.) *Unrecognized States in the International System*. London: Routledge, pp. 77.

Gunes, C. (2012). *The Kurdish National Movement in Turkey: From Protest to Resistance*. New York: Routledge, p. 84.

Khadduri, M. (1960). *Independent Iraq*. London: Oxford University Press, pp. 60-61.

Kirisci, K. & Winrow, G. (1997). *The Kurdish Question and Turkey*. London: Frank Cass Publishers, pp. 44-45.

Kirmanj, S. (2013). *Identity and Nation in Iraq*. Boulder, Co: Lynne Rienner.

Klein, J. (2011). *The Margins of Empire: Kurdish Militias in the Ottoman Tribal Zone*. Stanford, CA: Stanford University Press. pp, 52-60.

Lewis, B. (1965). *The Emergence of Modern Turkey*. London: Oxford University Press, pp. 260-261.

Vali, A. (2011). *Kurds and the State in Iran: the Making of Kurdish Identity*. London: I.B. Tauris, pp. 49-81.

Van, Bruijnsen, M. (2000). "Transnational Aspects of the Kurdish Question." Working paper, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, European University Institute, Florence.

فدرالیسم و جدایی: در کانادا و کشورهای دیگر^۱

ویل کیملیکا
ترجمه: سامان رشیدی

تاریخ روابط اتمیکی در دموکراسی های غربی حاوی نمونه های بسیاری از بی عدالتی، ظلم، اجبار، تبعیض و تعصب است. با این وجود، در طول سی سال گذشته، دموکراسی های غربی مدل های جالبی برای جلب تنوع اتمیکی و فرهنگی ارائه داده اند و به اعتقاد من مؤثر بوده است. یکی از این مدل ها شامل استفاده از اشکال فدرال یا شبه فدرال^۲ از خودمختاری سرزمینی برای فعال کردن خودحکومتی برای اقلیت های ملی و مردمان بومی^۳ است. من معتقدم که این اشکال خودمختاری سرزمینی به طور کلی موفقیت آمیز است و شامل درس های بالقوه برای سایر کشورها در جهان است که با موضوعات ناسیونالیسم اقلیت ها دست و پنجه نرم می کنند. محاسن این مدل ها غالباً مورد ارزیابی قرار نگرفته است، زیرا تا حدودی بسیاری از افراد موفقیت را براساس آنچه من فکر می کنم معیار نامناسبی است، ارزیابی می کنند: یعنی عدم وجود جنبش جدایی طلب. بسیاری از مردم بر این باورند که هرگونه اصلاح دولت را فقط در صورتی می توان موفقیت آمیز اعلام کرد که جدایی را از دستور کار سیاسی خارج کند و در واقع، ایده جدایی را غیرقابل تصور می کند. براساس این استاندارد، بسیاری از کشورهای غربی که

۱ - مقاله حاضر ترجمه است از مقاله زیر که در ترجمه بخش نکات حاشیه ای و پاورقی ها حذف شده اند.

Kymlicka, Will (2000). Federalism and Secession: At Home and Abroad. The Canadian Journal of Law and Jurisprudence, 13(02), 207-224.

2- Federal and Quasi-Federal Forms

3- Indigenous People

خودمختاری سرزمینی را پذیرفته اند، از موفقیت برخوردار نیستند، زیرا جنبش های جدایی طلبانه فعال و تأثیرگذار دارند .

با این حال، من معتقدم که این نمی تواند معیاری برای ارزیابی کشورهای تعدیل کننده دموکراتیک باشد. در این مقاله سعی خواهم کرد که دلیل آن را توضیح دهم. من با توضیح آنچه در رئوس اصلی رویکرد مشترک غربی ها برای خودمختاری سرزمینی است شروع خواهم کرد (بخش اول). البته در بین ملتهای غربی، اختلافات زیادی وجود دارد، اما من سعی خواهم کرد که نشان دهم چندین زمینه مهم همگرایی در دهه های اخیر وجود داشته است که می توان از آن به عنوان تعریف یک رویکرد متمایز غربی نسبت به موضوع یاد کرد. همچنین استدلال خواهم کرد که موفقیت این رویکرد ممکن است از طریق پیچیده به دیدگاه خاصی درباره مشروعیت و شاید حتی اجتناب ناپذیری از جنبش جدایی طلبی مربوط باشد (بخش ۲). در ادامه برخی از مشکلات استفاده از این مدل در سایر نقاط جهان را واکاوی می کنم (بخش های ۳ و ۴).

● ۱- اشکال فدرال و شبه فدرال خودمختاری در غرب

همانطور که قبلاً گفتم، اشکال فدرال یا شبه فدرال خودمختاری سرزمینی به طور فزاینده ای در غرب به عنوان ابزاری برای اقلیت های ملی اتخاذ شده است. اقلیت های ملی، یعنی گروه هایی که قبل از اینکه ضمیمه یک کشور بزرگتر شوند، جوامعی کامل و کارآمد در وطن تاریخی خود تشکیل داده اند؛ اقلیت های ملی را می توان به دو دسته تقسیم کرد: «ملت های بدون دولت»^۴ و «مردمان بومی»^۵. ملتهای بدون دولت ملت هایی هستند که در حال حاضر دولتی ندارند که در آن اکثریت باشند - دولتی که به معنای واقعی کلمه برای خوشان باشد - اما احتمالاً در گذشته چنین دولتی داشته اند یا ممکن است به دنبال چنین دولتی بوده باشند.

آنها به دلایل گوناگون در داخل یک دولت با ملت های دیگر قرار گرفته اند. آنها ممکن است در گذشته توسط یک دولت یا امپراتوری بزرگتر فتح یا ضمیمه شده باشند، از یک امپراتوری به دیگری واگذار شده یا از طریق ازدواج سلطنتی با پادشاهی دیگری متحد شده باشند. در چند مورد دولت های چند

4- Stateless Nations

5- Indigenous People

ملتی ناشی از توافق کم و بیش داوطلبانه بین دو یا چند گروه ملی برای تشکیل یک فدراسیون مشترک المنافع بوده اند.

مردمان بومی، مردمی هستند که سرزمین های سنتی آنها توسط مهاجران به تاراج رفته است و پس از آن به زور یا از طریق معاهدات، در دولت هایی ادغام می شوند که توسط افرادی که آنها را بیگانه می دانند اداره می شوند. در حالی که سایر اقلیت های ملی، رویای وضعیتی مانند ملت-دولت را در سر می پروراند، با داشتن مؤسسات و دستاوردهای اجتماعی و اقتصادی مشابه، مردمان بومی به طور معمول به دنبال چیزهای متفاوتی هستند: توانایی حفظ روشهای سنتی زندگی و اعتقادات، در حالی که به عقیده خودشان نیز در دنیای مدرن مشارکت می کنند. علاوه بر استقلال مورد نیاز برای اجرای این نوع پروژه، مردمان بومی نیز به طور معمول به احترام و شناخت بیشتر جامعه بزرگتر نیاز دارند تا بتوانند در مورد بی حرمتی هایی که برای ده ها سال یا قرن ها به عنوان شهروندان درجه دوم (یا حتی غیر شهروندها یا برده ها) متحمل شده اند، اصلاح کنند.

تضاد بین بومیان و سایر ملت های بدون دولت دقیق نیست و توافق همگانی از تعریف «مردمان بومی» وجود ندارد. یکی از راه های تشخیص ملت های بدون دولت از مردمان بومی در بستر [جهان] غرب این است که اولی ها در روند شکل گیری دولت اروپایی به عنوان یک شرکت کننده در رقابت بودند اما بازنده بودند، در حالی که دومی تا همین اواخر از این فرآیند جدا شده بودند و تا قبل از این قرن یک شیوه زندگی پیشا مدرن را تجربه کردند. ملت های بدون دولت خواهان تشکیل دولت خود بوده اند، اما در تلاش برای قدرت سیاسی شکست خورده اند، در حالی که مردمان بومی در خارج از این سیستم کشورهای اروپایی وجود داشتند. بنابراین، کاتالان ها، باسکی ها، فلمن ها، اسکاتلندی ها، ولزی ها، کورسیکن ها، پورتوریکایی ها و کبکها ملت های بدون دولت هستند، در حالی که سرخپوستان سامی، اینوئیت، مائوری و بومیان آمریکایی مردمان بومی هستند. هم در آمریکای شمالی و هم در اروپا، عواقب ادغام برای مردمان بومی بسیار فاجعه بارتر از سایر اقلیت های ملی بوده است.^۷

هر طوری که آنها ادغام شده اند، هم ملت های بدون دولت و هم بومیان معمولاً برای حفظ یا در راه به دست آوردن مؤسسات خودحکومتی^۸ خود که غالباً به زبان خودشان کار می کنند، مبارزه کرده اند

6- Corsicans

۷- در مورد تمایز بین مردمان بومی و اقلیت های ملی، و ادعاهای حقوقی مرتبط با این تمایز به این کتاب من رجوع کنید: «Theorizing Indigenous Rights» in Will Kymlicka, Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, Citizenship (Oxford: Oxford University Press, 2000)

8- Self-governing institutions

تا بتوانند در فرهنگ خود زندگی و کار کنند. آنها خواستار حفظ یا بازیابی مدارس، دادگاه ها، رسانه ها، نهادهای سیاسی و غیره هستند. برای رسیدن به این هدف، آنها معمولاً خواستار نوعی خودمختاری هستند. در شدیدترین حالت، این ممکن است شامل ادعاهایی برای جدایی کامل باشد، اما معمولاً نوعی خودمختاری منطقه ای را شامل می شود. آنها معمولاً در امتداد خطوط ناسیونالیستی، با استفاده از زبان «ملت بودگی» برای توصیف و توجیه این خواسته ها برای خودحکومتی، بسیج می شوند. در حالی که ایدئولوژی ناسیونالیسم به طور معمول، استقلال تمام عیار را به عنوان نقطه پایانی «عادی» یا «طبیعی» تلقی کرده است. دلایل اقتصادی یا جمعیتی ممکن است این امر را برای برخی اقلیت های ملی غیرقابل تحقق کند. علاوه بر این، آرمان تاریخی یک کشور کاملاً مستقل به طور فزاینده ای در دنیای امروز اقتصاد جهانی و نهادهای فراملی منسوخ شده است. از این رو علاقه زیادی به کاوش در سایر اشکال خودحکومتی، مانند فدرالیسم وجود دارد.

از نظر تاریخی، دموکراسی های لیبرال سعی در سرکوب غالباً بی رحمانه این نوع ناسیونالیسم اقلیت ها دارند. به عنوان مثال، فرانسه در نقاط مختلف در قرن هجدهم و نوزدهم، استفاده از زبانهای باسکی و برتون را در مدارس یا نشریات ممنوع اعلام کرد و هرگونه تشکیلات سیاسی را که هدف آن ترویج ناسیونالیسم اقلیت بود، ممنوع کرد؛ انگلیسی ها در کانادا، کبکها را از حقوق و نهادهای فرانسوی خود محروم کردند و مرزهای سیاسی را ترسیم کردند تا فرانسوی زبانان در هیچ استان اکثریت نداشته باشند؛ کانادا همچنین این امر را برای تشکیل انجمن های سیاسی برای تبلیغ مطالبات ملی خود برای بومیان غیر قانونی ساخت؛ و هنگامی که ایالات متحده در جنگ با مکزیک در سال ۱۸۴۸، جنوب غربی را فتح کرد، این امر اسپانیایی هایی را که برای مدت طولانی در آنجا ساکن بودند را از حقوق و مؤسسات خود به زبان اسپانیایی سلب کرد، آزمون های سوادآموزی را به آنها تحمیل کرد تا رای دادن را برایشان مشکل سازد و مهاجرت گسترده را به این منطقه تشویق کرد تا اسپانیایی ها به لحاظ جمعیتی در اقلیت قرار گیرند.

تمام این اقدامات برای نادیده گرفتن قدرت اقلیت های ملی و از بین بردن هرگونه داشتن احساس هویت ملی مشخص در نظر گرفته شده بود. این امر به این دلیل توجیه شد که اقلیت هایی که خود را «ملت» متمایز می دانند، سست پیمان (بی وفا) و بالقوه جدایی طلب خواهند بود. علاوه بر این گفته شد که توسعه اقتصادی نیاز به دسترسی به اراضی و منابع موجود در قلمرو سنتی اقلیت دارد و غالباً ادعا می شد که اقلیت ها - به خصوص بومیان - عقب مانده و غیرمجاز هستند و این به نفع خودشان است که (حتی بر خلاف خواست آنها) در کشورهای متمدن تر و مترقی تر قرار بگیرند.

اما نگرش دموکراسی های لیبرال به ملی گرایی اقلیت در این قرن تغییر کرده است. به طور

فزاینده ای به رسمیت شناخته شده که سرکوب ناسیونالیسم اقلیت اشتباه بوده است. شواهد نشان می دهد که فشار به اقلیت های ملی برای ادغام در گروه ملی، غالب به سادگی عملی نشده است. دولت های غربی دوام هویت ملی اقلیت ها را بسیار اشتباه قضاوت کردند. دولت های دموکراتیک لیبرال، هرازگاهی از تمام ابزارهای موجود برای نابود کردن احساس هویت جداگانه در میان اقلیت های ملی خود، از ممنوعیت آداب و رسوم قبیله ای تا ممنوعیت مدارس به زبان خودشان استفاده می کردند. اما علیرغم قرنهای تبعیض حقوقی، تعصبات اجتماعی و بی تفاوتی، اقلیت های ملی همچنان حس تشکیل ملت های متمایز و تمایل به استقلال ملی را حفظ کرده اند.

در نتیجه، هنگامی که دولت به یک احساس اقلیت متمایز از ملیت حمله میکند، نتیجه اغلب به جای کاهش، ترویج تهدید جنبش های بی اعتمادی و جدایی طلبی است. در تجربه دموکراسی های غربی بهترین راه برای اطمینان از وفاداری اقلیت های ملی، پذیرش، حمله نکردن و احساس ملیت بودن آنها بوده است. و این جادادن^۹ ناسیونالیسم اقلیت، به طور معمول شکل خودمختاری سرزمینی را گرفته است.

در برخی از کشورها، این تغییر به سمت خودمختاری سرزمینی با اتخاذ یک سیستم فدرال حاصل شده است، زیرا فدرالیسم امکان ایجاد واحدهای سیاسی منطقه ای، تحت کنترل اقلیت ملی، با اختیارات قابل ملاحظه (و تحت حمایت قانون اساسی) خودحکومتی را ایجاد می کند. کشورهایی که برای اسکان گروه های اقلیت فدرالیسم را اتخاذ کرده اند شامل سوئیس (برای پذیرایی از فرانسوی ها و ایتالیایی ها)، کانادا (برای جادادن کبکی ها)، بلژیک (برای جادادن فلانی ها) و اسپانیا (برای جادادن کاتالان ها و باسک ها) می باشند.

مهم است که این فدراسیون های «چند ملتی» از آن دسته از سیستم های فدرال که به عنوان پاسخی به تکرارگری اتنیک-فرهنگی، مانند ایالات متحده، استرالیا، آلمان یا برزیل طراحی نشده اند، تفکیک شوند. در این سیستم های فدرال تک ملتی، واحدهای فدرال به هیچ وجه با گروه های متمایز اتنیک فرهنگی که مایل به حفظ خودحکومتی و تمایز فرهنگی خود هستند، مطابقت ندارند. به عنوان مثال، در ایالات متحده، تصمیمی آگاهانه اتخاذ شد که از فدرالیسم برای تأمین حقوق خودحکومتی اقلیت های ملی استفاده نشود. در عوض، تصمیم گرفته شد که هیچ قلمروی به عنوان یک کشور پذیرفته نشود، مگر آنکه اقلیت های ملی در آن ایالت تعداد بیشتری داشته باشند. در بعضی موارد، این امر با کشیدن مرزها بدست آمده بود که قبایل بومی یا گروه های اسپانیایی از تعداد بیشتری برخوردار شدند (فلوریدا). در موارد دیگر، این امر با تأخیر

در اعلام دولت عملی شد تا زمانی که مهاجران انگلیسی زبان نسبت به ساکنان [بومی] به اکثریت تبدیل شدند. (به عنوان مثال، هاوایی، جنوب غربی). در نتیجه، هیچ یک از ۵۰ ایالت نمی تواند به عنوان تضمین خودمختاری برای اقلیت ملی تلقی شود، روشی که کبک خودمختار را برای کبکها تضمین می کند.

ما میتوانیم سیستم فدرال آمریکا را نوعی فدرالیسم «اداری-سرزمینی» بنامیم نه یک فدرالیسم چند ملیتی. فدرالیسم آمریکا راهی برای تقسیم قدرت بر مبنای سرزمینی در یک جامعه تک ملتی است که اعضای آن غالباً در هر یک از زیر واحد ها هستند. این راهی برای پذیرش خود حکومتی اقلیت ها نیست. همین مسئله در برزیل، استرالیا یا آلمان نیز صادق است. در عوض، در فدراسیون های چند ملتی، مرزهای یک یا چند واحد فرعی با هدف فعال کردن اقلیت ملی برای اعمال خود حکومتی طراحی شده است. ما این نوع فدرالیسم را می توانیم در کانادا، بلژیک، اسپانیا و سوئیس مشاهده کنیم.

در کشورهای دیگر یا برای سایر گروه های ملی ممکن است دلایل سیاسی، جغرافیایی یا جمعیتی وجود داشته باشد که چرا فدرالیسم به معنای فنی کارایی نخواهد داشت. در این موارد، ما شاهد ظهور اشکال شبه فدرال مختلف استقلال ارضی هستیم. به عنوان مثال، انگلیس اخیراً یک سیستم شبه فدرال را برای انتقال به اسکاتلند و ولز اتخاذ کرده است، که هم اکنون مجامع قانونی خود را دارند و در حالی که پورتوریکو بخشی از سیستم فدرال آمریکا نیست (جزء ۵۰ ایالت نیست)، اما در ایالات متحده به عنوان «مشرک المنافع» از وضعیت خود حاکمیتی ویژه ای برخوردار است. به همین ترتیب، در حالی که ایتالیا و فنلاند فدراسیون نیستند، آنها اشکال خاصی از خودمختاری سرزمینی برای اتریشی ها در تیرول جنوب؛ و برای سوئدی ها در جزایر آلاند اتخاذ کرده اند. در همه این موارد، خودمختاری سرزمینی، اقلیت های ملی را قادر می سازد تا مؤسسات عمومی خود را که به زبان خود فعالیت می کنند، از جمله مدارس، دانشگاه ها، دادگاه ها و مجالس منطقه ای را تأسیس و اداره کنند.

این گرایش به سمت اشکال شبه فدرال خودمختاری حتی در چارچوب مردمان بومی واضح تر است. مردمان بومی در اکثر دموکراسی های غربی بطور فزاینده خواستار اشکال اساسی از خود حاکمیتی بر سرزمین های خود شده اند. قبایل بومی در ایالات متحده و کانادا به عنوان قبایلی که حقوق خود حاکمیتی و کنترل و آموزش (مراقبت از سلامت)، پلیس، رفاه کودکان، منابع طبیعی و غیره را کنترل می کنند شناخته می شوند. به طور مشابه، کشورهای اسکاندیناوی پارلمان سامی را ایجاد کرده اند، مائوری در نیوزلند خودمختاری خود را افزایش داده است. حتی افراد بومی در آمریکای لاتین، که مدتهاست با تهدید به جذب اجباری یا حتی انقراض روبرو هستند، اکنون در برخی موارد (به عنوان مثال در کلمبیا) اشکال خودمختاری سرزمینی را به دست آورده اند.

در همه این کشورها، هدف از بین بردن هویت اقلیت ملی رها شده است و اکنون پذیرفته شده است که این گروه ها همچنان خود را به عنوان ملل جداگانه و خود حاکم در درون کشور بزرگتر به آینده نامعین ببینند. در نتیجه، شمار فزاینده ای از دموکراسی های غربی که دارای اقلیت های ملی هستند، می پذیرند که آنها نه «دولت - ملت» بلکه «دولت چند ملتی» هستند. آنها می پذیرند که آنها دارای دو یا چند ملت در مرزهای خود هستند و می دانند که هر مؤسسه ملی دارای ادعای معتبر برابر نسبت به حقوق، زبان و اختیارات خود حکومتی است که برای حفظ خود به عنوان یک فرهنگ اجتماعی متمایز لازم است. و این شخصیت چند ملتی اغلب به صراحت در قانون اساسی کشورها تأیید می شود.

من به پیروی از فیلیپ رزنیك، اینها را «فدراسیون های چند ملتی» خواهم نامید. همه آنها از نظر فنی فدراسیون نیستند، اما همه آنها الگویی از کشوری را تشکیل می دهند که در آن اقلیت های ملی از طریق نوعی خودمختاری سرزمینی دولت فدرال می شوند و در آن مرزهای داخلی ترسیم شده و قدرت ها نیز در چنین شرایطی توزیع می شوند. روشی برای اطمینان از این که هر گروه ملی قادر است خود را به عنوان یک فرهنگ اجتماعی متمایز خود حاکم حفظ کند.

این روند به سمت فدرالیسم چند ملتی در غرب بسیار گسترده است. در میان دموکراسی های غربی با اقلیت های ملی، فقط فرانسه و یونان به طور قاطع هرگونه تصور خودمختاری سرزمینی را برای اقلیت های تاریخی خود رد کرده اند. (و حتی فرانسه اخیراً گفته است که اکنون حاضر به مذاکره در مورد استقلال برای کورسیکا^۱ است.) اکثر اقلیت های ملی نسبت به ۳۰ یا ۵۰ سال پیش خود از خودمختاری بیشتری برخوردارند و تعداد کمی از آنها (یا شاید هیچ موردی؟) خودمختاریشان در این دوره کاهش یافته است.

من معتقدم که این روند، با توجه به هر یک از معیارهایی که برای لیبرال ها مهم است، مفید و واقعاً موفق بوده است، مانند - صلح و امنیت فردی: این فدراسیون های چند ملی در حال مدیریت مقابله با هویت های ملی و پروژه های ناسیونالیستی رقیب خود با عدم حضور کامل خشونت یا تروریسم توسط دولت یا اقلیت هستند.

- دموکراسی: درگیری اتنیکی اکنون موضوع «رأی دادن نه گلوله» است، بدون هیچ گونه تهدیدی برای کودتای نظامی یا رژیم های اقتدارگرا که به نام امنیت ملی قدرت را به دست می گیرند.

- حقوق فردی: این اصلاحات در چارچوب قانون اساسی لیبرال و با احترام کامل به حقوق مدنی و سیاسی فردی به دست آمده است.

- پیشرفت اقتصادی: حرکت به سمت فدرالیسم چند ملتی نیز بدون به خطر انداختن رفاه اقتصادی شهروندان انجام شده است. در واقع، کشورهایی که فدرالیسم چند ملتی را پذیرفته اند از ثروتمندترین های جهان هستند.

- برابری بین گروه ها، که اهمیتش کمتر از موارد ذکر شده نیست، فدرالیسم چند ملتی برابری بین گروه های اکثریت و اقلیت را تقویت کرده است. منظور از برابری در اینجا منظور از عدم تسلط است، به گونه ای که یک گروه به طور سیستماتیک در برابر سلطه گروه دیگری آسیب پذیر نیست. فدرالیسم چند ملتی به ایجاد برابری اقتصادی بیشتر بین اکثریت و اقلیت کمک کرده است؛ برابری بیشتر نفوذ سیاسی، به گونه ای که اقلیت ها به طور مستمر بر همه مسائل پیشی نمی گیرند؛ و برابری بیشتر در زمینه های اجتماعی و فرهنگی، به عنوان مثال در کاهش سطح تعصبات و تبعیض و احترام متقابل بیشتر بین گروه ها منعکس می شود.

با توجه به همه این معیارها، فدرالیسم چند ملیتی در غرب باید به عنوان یک موفقیت قضاوت شود. به اعتقاد من، این روند یکی از مهمترین تحولات دموکراسی های غربی در این قرن است. ما در مورد نقش گسترش حق رای دادن به سیاه پوستان، زنان و طبقه کارگر در دموکراتیک کردن جوامع غربی بسیار صحبت می کنیم (که به حق چنین است).

اما به روش خاص خود، این تغییر در سرکوب به سمت سازگاری با ناسیونالیسم اقلیت نیز نقش اساسی در تحکیم و تعمیق دموکراسی داشته است. این فدراسیون های چند ملتی نه تنها تضادهای ناشی از هویت ملی رقیب خود را به شکلی مسالمت آمیز و دموکراتیک کنترل کرده اند، بلکه درجه بالایی از رونق اقتصادی و آزادی فردی را برای شهروندان خود تضمین کرده اند. این مسئله واقعاً قابل توجه است که انسان قدرت عظیم ناسیونالیسم را در این قرن در نظر بگیرد. ناسیونالیسم امپراطوری های استعماری و دیکتاتوری های کمونیستی را از هم جدا کرده و مرزها را دوباره تعریف کرده است. با این حال، فدراسیون های چند ملتی دموکراتیک موفق شده اند نیروی ناسیونالیسم را تعدیل کنند. فدرالیسم دموکراتیک، ضمن احترام به حقوق و آزادیهای فردی، ناسیونالیسم اهلی و آرام بخشیده است. تصور کردن هر سیستم سیاسی دیگری که بتواند همین ادعا را داشته باشد دشوار است.

● ۲- فدرالیسم و جدایی در غرب

با این وجود به یک معنا این [ادعا] درست است که فدراسیون های چند ملی ناموفق بودن اند. یعنی، آنها جدایی را از دستور کار سیاسی حذف نکرده اند. برعکس، عقاید جدایی طلبی و جنبش جدایی طلبی بخشی از زندگی روزمره در بسیاری از فدراسیون های چند ملتی غربی است. احزاب جدایی طلب برای مشاغل سیاسی رقابت می کنند و حتی ممکن است به رأی دهندگان در رفراندوم (مانند پورتوریکو و کبک) حق رای دادن به جدایی داده شود. تا به امروز، هیچ رفراندومی در مورد جدایی در غرب موفق نشده است. این خود به خود گواه خوبی است که پذیرش فدرالیسم احتمال واقعی جدایی را کاهش داده است، زیرا تقریباً مسلم است که یک یا چند کشور از مدتها پیش بدون فدرالیسم از هم پاشیده می شدند.

اما حتی اگر فدرالیسم احتمال جدایی را کاهش دهد، جدایی را از دستور کار سیاسی حذف نمی کند. جدایی طلبان در تلویزیون، در روزنامه ها حضور دارند و برای پست های سیاسی آزادانه رقابت می کنند. احزاب سیاسی جدایی طلب اغلب در انتخابات از حمایت قابل توجهی برخوردار می شوند: به عنوان مثال، ۴۰ درصد در کبک، ۳۰٪ در اسکاتلند؛ ۱۵٪ در بلژیک یا کشور باسک؛ ۱۰٪ در کاتالونیا؛ ۵٪ در پورتوریکو. این بدان معناست که جدایی طلبان در پارلمان و کمیسیون های دولتی حضور دارند و از این سکوها برای بیان نظرات خود استفاده می کنند. بنابراین در حالی که ممکن است فدرالیسم چند ملتی احتمال واقعی جدایی را کاهش داده باشد، آن را از زندگی سیاسی روزمره دور نکرده و یا آن را از دستور کار سیاسی خارج نکرده است. این «مشکل جدایی را حل نکرده است».

چگونه باید این شکست (اگر آن را شکست تلقی کنیم) را در برابر موفقیت های فدرالیسم از نظر معیارهای صلح، دموکراسی، آزادی، رفاه و نافرو دستی^{۱۱} ارزیابی کنیم. در گذشته کشورهای غربی فکر می کردند که حذف هر گونه تهدید به جدایی اولین و مهمترین ملاک است. این نخستین وظیفه هر کشور برای اطمینان از یکپارچگی مرزهای این کشور بود، بنابراین دولتها باید ابتدا جدایی را از دستور کار سیاسی حذف کنند و تنها پس از آن به این فکر کنند که چگونه به بهترین وجه برای بهبود حقوق فردی یا دموکراسی یا برابری عمل کنند.

افرادی که بدین شیوه فکر می کنند به ممنوعیت احزاب جدایی طلب، اخراج اساتید دانشگاه تندروی که جدایی طلبی را ترویج می کنند، و کنترل شدید پلیسی بر جدایی طلب تمایل پیدا خواهند کرد. همه

این اقدامات در دموکراسی های غربی سابقه طولانی دارد. چنین افرادی ایده اندیشیدن به فدرالیسم چند ملتی را نیز رد می کنند، زیرا بستری را برای جدایی طلبان و یک قلمرو و زیرساخت های سیاسی مشخص فراهم می کند که می تواند به عنوان پایه ای برای جدایی احتمالی مورد استفاده قرار گیرد.

اما امروزه دموکراسی های غربی نظر دیگری دارند. هدف سرکوب جنبش جدایی طلب مدتهاست که کنار گذاشته شده است و اکنون حضور جدایی طلبان امری بدیهی است. این واقعیت که جدایی در دستور کار سیاسی قرار دارد، فقط در صورتی این مسئله باعث نگرانی می شود که ارزشهای اساسی لیبرال ما، مانند صلح، دموکراسی، حقوق فردی، احترام متقابل و غیره را تهدید کند.

شواهدی که تا به امروز وجود دارد این است که اجازه برای اینکه جدایی طلبان برای کسب مقام سیاسی رقابت کنند، هیچ یک از این ارزش ها را تهدید نمی کند. در مقابل، این تلاش برای جدا کردن جدایی از دستور کار است که این ارزش ها را تهدید می کند، زیرا این کار تنها با سرکوب گفتار سیاسی و حقوق دموکراتیک و با افزایش نظارت پلیس میسر می شود. چنین اقداماتی به احتمال زیاد جدایی طلبان را به [مبارزه] زیرزمینی سوق می دهد، جایی که احتمالاً آنها به سمت مبارزه نظامی و به طور بالقوه خشونت آمیز خواهند رفت.

بنابراین کشورهای غربی دیگر حضور یا عدم حضور جدایی طلبی را معیار اساسی ارزیابی سیستم های سیاسی نمی دانند. در عوض، تابعی برای سایر ارزشهای مهم مانند دموکراسی، صلح و حقوق فردی است. پذیرش روزافزون فدرالیسم چند ملتی در غرب با کاهش ترس از حضور جنبش جدایی طلب مرتبط است. چرا کشورهای غربی نسبت به جنبش جدایی طلبی تردیدشان کمتر شده است؟ همانطور که اشاره کردم یکی از دلایل این است که اجازه دادن به جدایی طلبان برای بسیج آزادانه [جنبش شان] در واقع ممکن است احتمال جدایی را کاهش دهد. جدایی در یک دموکراسی چند ملیتی که در آن جدایی طلبان می توانند آزادانه بسیج شوند نسبت به یک کشور متمرکز که در آن اقدامات غیرلیبرال برای سرکوب ناسیونالیسم اقلیت اتخاذ می شود، کمتر محتمل است. اما عامل دیگری نیز وجود دارد، یعنی این که اتخاذ فدرالیسم چند ملیتی، مخاطرات جدایی را کاهش می دهد. از این گذشته، اگر فلاندرها، اسکاتلند یا کبک به کشورهای مستقل تبدیل شوند، تغییر نسبتاً کمی ایجاد خواهد کرد. در دولت □ ملت های سنتی، که همه تصمیم گیری ها در مجامعی اتخاذ می شود که گروه غالب اکثریت را تشکیل می دهد و در آنجایی که همه نهادهای عمومی در سرتاسر قلمرو دولت با زبان اکثریت فعالیت می کنند، جدایی شامل تغییرات اساسی خواهد بود. این امر مستلزم ایجاد تغییرات چشمگیر در توزیع قدرت بین اکثریت و اقلیت و در زبان مدارس، رسانه ها، دادگاه ها،

خدمات دولتی و در نمادهای ملی است. با این وجود در فدراسیون های چند ملتی، اقلیت ملی خودمختار از قبل زبان خود را به عنوان زبان اصلی مؤسسات عمومی به کار می برد، از قبل دارای نمادهای خود در سطح فرعی است که پذیرفته شده است و در حال حاضر گروه مسلط در قلمرو خود گردان خود است. در نتیجه، اقلیت های ملی با جدا شدن از یک فدراسیون چندملیتی سود نسبتاً کمتری نسبت به آنچه که با جدا شدن از یک دولت-ملت سنتی به دست می آورند، کسب می کنند. تقریباً کارهای نسبتاً کمی وجود دارد که یک فلاندر یا کبک مستقل بتواند انجام دهد که اکنون به عنوان مناطق خود گردان در بلژیک یا کانادا نمی توانند انجام دهند. همینطور، اقلیت هایی که از قلمرو جدا شده استفاده می کنند، ترس کمتری از جدایی دارند: انگلیسی زبانان در یک کبک مستقل و یا فرانسوی زبانان در فلاندر مستقل احتمالاً مجموعه حقوقی و فرصتهای کاملاً مشابهی را در حال حاضر در اختیار داشته باشند.

البته این فرضیه را وجود دارد که پس از جدایی، دو کشور منتخب هر دو کشورهایی قابل استفاده برای لیبرال-دموکراتیک هستند. فرض بر این است که الف) کشور در حال جدا شدن به یک دموکراسی مشروطه تبدیل می شود، و ب) کشور حاشیه نشین به عنوان یک کشور قابل دوام باقی می ماند. با اطمینان می توان گفت که این دو فرض تا حدی زیادی صحیح هستند. ما می دانیم که اقلیت های ملی در غرب همانند گروه های اکثریت به هنجارهای لیبرال دموکراسی و حمایت از قانون اساسی متعهد هستند (در واقع آنها معمولاً در سطح حمایت از ارزشهای لیبرال قابل تشخیص نیستند)؛ «و ما می دانیم که اگر کبک، اسکاتلند یا کاتالونیا جدا شوند، کانادا، انگلیس یا اسپانیا می توانند کشورهای قابل دوام و در واقع مرفه باشند. در حقیقت، جدایی به معنای آن است که جایی که اکنون یک دموکراسی لیبرال مرفه وجود دارد، دو دموکراسی لیبرال مرفه وجود خواهد داشت. در حالی که اکثر مردم غرب خواهان جدایی نیستند (هم در اکثریت و هم در گروههای اقلیت)، فهم چنین پیشرفتی به عنوان یک موضوع مرگ و زندگی و یا جنایت علیه بشریت دشوار است.

بنابراین به دلایل مختلف، افکار عمومی در غرب نسبت به جدایی کمتر با بدگمان به آن می نگرد. این بدان معنا نیست که اکثر شهروندان جنبش های جدایی طلب را تأیید می کنند. در عوض، [آنها] به طور گسترده ای به لحاظ اخلاقی با شک [به این مسئله] می نگرند. درک دقیق افکار عمومی در مورد جدایی دشوار است، اما من می توانم حدس بزنم که بسیاری از افراد در بین گروه اکثریت دارای مجموعه دیدگاههای پیچیده زیر هستند: اقلیت های ملی حق جدا شدن ندارند، به ویژه اگر و در مواقعی که استقلال قابل توجهی در دولت موجود دارند، و از نظر اقتصادی یا سیاسی تحت ستم واقع نشوند (همانطور که اکثراً اینگونه

نیست). از آنجا که اقلیت های ملی در غرب عموماً مورد بی عدالتی جدی قرار نمی گیرند، آنها حق جدا شدن ندارند- این چیزی است که گاهی اوقات «جدایی خودخواهانه» خوانده می شود، و به دلایلی غیر از تمایل به داشتن کشور خود، انجام نمی شود. تمایل به چنین جدایی ای، خودخواهانه و به لحاظ اخلاقی نامشروع تلقی می شود. (همچنین به عنوان ناسپاسی دیده می شود. بیشتر [جوامع] اکثریت فکر می کنند که در جادادن اقلیت های ملی بسیار سخاوتمندانه بوده اند و این را مضر می دانند که جدایی طلبان از این سخاوتمندی قدردانی نمی کنند). بنابراین، به دلایل مختلف، همدلی یا حمایت اندکی از ایده جدایی وجود دارد، و جدایی طلبان غالباً با تنفر نگریسته می شوند. با این حال، اکثر مردم نیز معتقدند که برای یک کشور دموکراتیک امکان پذیر یا مطلوب نیست که اقلیت را وادار به ماندن در کشور در برابر خواست خود کند. یک کشور دموکراتیک را نمی توان با زور و یا با سرکوب حقوق دموکراتیک اداره کرد. بنابراین اگر یک اقلیت ملی در یک همه پرسی آزاد و عادلانه دموکراتیک به نفع جدایی از اکثریت آشکار دست یابد، در نتیجه چیزهای اندکی وجود دارد که دولت می تواند برای جلوگیری از جدایی انجام دهد. کشور می تواند تلاش کند معامله سختی را براساس شرایط جدایی انجام دهد و اگر هر کشور خارجی سعی در تشویق چنین جدایی ای کند، می تواند به درستی اعتراض کند و از جامعه بین الملل انتظار داشته باشد تا زمان دستیابی به توافق نامه ای در مورد شرایط جدایی، از به رسمیت شناختن یک سرزمین جدا خودداری کند. اما در پایان، اگر اکثریت واضحی در منطقه جدا شده به طرز دموکراتیک تمایل به جدایی را ابراز می کنند، باید به آنها اجازه داده شود این کار را انجام دهند. بنابراین، در حالی که جدایی به طور گسترده به عنوان خودخواهی و نامشروع تلقی می شود، پذیرفته می شود که احزاب جدایی طلب می توانند برای کرسی های سیاسی نامزد شوند و در صورت پیروزی در انتخابات، حق دارند که همه پرسی در مورد جدایی برگزار کنند. و اگر آنها در چنین رفراندومی پیروز شوند، باید درباره جدایی مذاکره شود. هیچ کشوری به صراحت این نوع از موقعیت ها را در قانون تصریح نکرده است - یعنی هیچ کشور غربی حق جدایی را در آن تعیین نکرده است، یا شرایط یا روندهایی را که تحت آن می توان اعمال کرد، تعریف نکرده است. آنچه توصیف می کنم یک افکار عمومی ضمنی است و نه یک موضع قانونی صریح. با این حال، رئوس اصلی این موقعیت در یک حکم اخیر دیوان عالی کانادا در مورد جدایی تأیید شد. و من گمان می کنم که شهروندان در اکثر دموکراسی های غربی، همان استراتژی را برای مقابله با بسیج جدایی طلب تصویب می کنند.

به طور خلاصه، پذیرش فزاینده ای از فدرالیسم چند ملتی در غرب (الف) به این واقعیت مربوط می شود که بیشتر شهروندان دیگر نسبت به حضور سیاست جدایی طلبی هراس زیادی ندارند. و (ب) این باور

که معیارهای ارزیابی سیستمهای سیاسی حضور یا عدم حضور جدایی طلبان به خودی خود نیست، بلکه ارزشهای عمیقتر لیبرالی همچون دموکراسی، آزادی فردی، صلح و احترام متقابل است. براساس این معیارها، فدرالیسم چند ملتی در غرب کاملاً موفقیت آمیز است.

● ۳- آیا می توان مدل را صادر کرد؟

با توجه به این موفقیت در غرب، می توان انتظار داشت که در کشورهای دیگر در جهان، از اروپای شرقی تا آسیا و آفریقا، علاقه زیادی به فدرالیسم چند ملتی وجود داشته باشد، که اکثر آنها حاوی اقلیت های ملی متمرکز سرزمینی هستند. پدیده ناسیونالیسم اقلیت، از جمله تقاضای خودمختاری، یک واقعیت جهانی است. کشورهایی که تحت تأثیر آن قرار گرفته اند؛ در آفریقا (به عنوان مثال، اتیوپی)، آسیا (سریلانکا)، اروپای شرقی (رومانی)، اروپای غربی (فرانسه)، آمریکای شمالی (کواتمالا)، آمریکای جنوبی (گویان)، و اقیانوسیه (نیوزیلند) یافت می شود. این لیست شامل کشورهایی که قدیمی (انگلستان) و همچنین جدید هستند (بنگلادش)، بزرگ (اندونزی) و همچنین کوچک (فیجی)، ثروتمند (کانادا) و همچنین فقیر (پاکستان)، اقتدارگرا (سودان) و همچنین دموکراتیک (بلژیک)، مارکسیست-لنینیست (چین) و همچنین نظامی ضد مارکسیستی (ترکیه) را شامل می شود. این لیست همچنین شامل کشورهایی است که بودایی (برمه)، مسیحی (اسپانیا)، مسلمان (ایران)، هندو (هند) و یهودایی (اسرائیل) هستند.

در حقیقت، برخی از مفسران، مناقشه بین دولتها و اقلیت های ملی را «یک جنگ جهانی سوم» رو به رشد توصیف می کنند، که شامل تعداد روز افزون گروه ها و کشورها می شود. ما باید خلافتان در مورد چگونگی پاسخگویی به این درگیری ها، که به تلاش های آفت گونه برای دموکراتیک سازی و ایجاد خشونت در سراسر جهان ادامه خواهد داد، فکر کنیم.

من معتقدم که اشکال فدرال یا شبه فدرال از خودمختاری سرزمینی (از این پس) اغلب تنها یا بهترین راه حل برای این درگیری ها هستند. مطمئناً، خودمختاری سرزمینی یک فرمول جهانی برای مدیریت منازعه اتنیکی نیست. به این دلیل که خودمختاری سرزمینی برای بسیاری از اقلیت های ملی کوچکتر و پراکنده تر امکان پذیر نیست و مطلوب نیست. برای چنین گروه هایی گزینه های خلافتان تری مورد نیاز است. بنابراین اشتباه است که تصور کنید که خودمختاری سرزمینی می تواند برای همه اقلیت های ملی هر چقدر کوچک

و پراکنده باشد نیز کاربرد دارد. اما من معتقدم به همان اندازه اشتباه است اگر تصور کنیم که اشکال غیر سرزمینی خودمختاری فرهنگی برای همه اقلیت های ملی کارساز خواهد بود فارغ از اینکه چه قدر متمرکز یا بزرگ باشند. آنچه برای اقلیت های کوچک و پراکنده به بهترین وجه کار میکند، برای اقلیت های بزرگ، متمرکز و بالعکس بهتر کار نمی کند. در جاهایی که اقلیت های ملی اکثریت مشخصی را در میهن تاریخی خود تشکیل می دهند، به ویژه در مواردی که سابقه خودحکومتی دارند، مشخص نیست که هیچ جایگزین واقع بینانه تری به جز خودمختاری سرزمینی یا فدرالیسم چند ملتی وجود داشته باشد.

با این حال، خودمختاری سرزمینی در اکثر اروپای شرقی، آفریقا و آسیا به شدت با مقاومت روبرو شده است. و به همان دلایلی که در غرب به شیوه ای تاریخی در برابر آن مقاومت شده است مقاومت می کنند: ترس از خیانت^{۱۲}، جدایی و امنیت دولت. در بسیاری از کشورها، روابط اکثریت و اقلیت «امنیتی» شده است، به عنوان مثال، [اقلیت های ملی] به عنوان تهدیدهای وجودی برای وجود دولت دیده می شوند که به همین دلیل اقدامات سرکوبگرانه را می طلبد و توجیه می کند. در جایی که روابط اتنیکی بدین شیوه امنیتی شده است، دولت ها با یک مجموعه فرضیات مرتبط با یکدیگر هدایت می شوند: الف) اقلیت ها خیانت کار هستند، نه فقط به این معنا که فاقد وفاداری به دولت هستند، بلکه به این معناست که احتمالاً آنها با دشمنان فعلی یا بالقوه همکاری می کنند؛ ب) احتمالاً اقلیت ها از هر قدرت و اختیاراتی برای خارج شدن یا تضعیف دولت استفاده می کنند؛ ج) اینکه یک کشور قوی و پایدار نیاز به اقلیت های ضعیف و بدون قدرت دارد. به عبارت دیگر، روابط اتنیکی به عنوان یک بازی با جمع صفر دیده می شود: هر چیزی که به اقلیت سود برساند، تهدیدی برای اکثریت محسوب می شود. و د) مهمتر از همه اینکه برخورد با اقلیتها یک مسئله امنیت ملی است.

در جایی که یک یا چند مورد از این فرضیه ها پذیرفته شده است، واقعاً جایی برای بحث و گفتگو آزاد درباره مزیت های فدرالیسم وجود ندارد. ارتباط درک شده بین فدرالیسم و بی ثبات کردن دولت برای اجازه چنین مناظره ای بسیار قدرتمند است. در حقیقت، در بسیاری از کشورها، درخواست اقلیت برای مطالبه فدرالیسم، خود به عنوان اثبات خیانتش است. این تنها طرفداران جدایی نیستند که تحت نظارت پلیس قرار دارند: هر کسی که طرفدار فدرالیسم باشد نیز خرابکار به حساب می آید، زیرا فرض بر این است که این فقط اولین قدم پنهانی برای جدایی است. در این شرایط، کل سؤال درباره این که عدالت بین اکثریت و اقلیت چه چیزی را می طلبد، مخفی مانده است، زیرا امنیت ملی بر عدالت مقدم است و از آنجایی که

اقلیت های خیانت کار به هیچ وجه ادعای مشروعی ندارند. این مقاومت آنقدر قوی است که خودمختاری سرزمینی معمولاً تنها به عنوان آخرین تلاش مذبوحانه برای جلوگیری از جنگ داخلی، یا در واقع به عنوان نتیجه جنگ داخلی بدست می آید.

بنابراین در این مورد، موارد گسترده و شاید رو به رشدی بین اکثر کشورهای غربی و بیشتر کشورها در سایر نقاط جهان وجود دارد. در غرب، این که اقلیت های ملی خواستار خودمختاری سرزمینی هستند مشروعیت تلقی می شود، و در واقع این خواسته ها به طور فزاینده ای پذیرفته می شوند. اکثر اقلیت های ملی در غرب از خودمختاری بیشتری نسبت به قبل برخوردارند و هیچکدام از خودمختاری خود سلب نشده اند. ایده خودمختاری سرزمینی در اصل پذیرفته شده است، و در عمل به تصویب رسیده است. تصویر قدیمی دولتها از خودشان به عنوان دولت-ملت های متحد با تصویر جدید دولتها به عنوان فدراسیون های چند ملتی و/یا به عنوان مشارکت بین دو یا چند ملت جایگزین شده است. در مقابل، در بسیاری از کشورهای اروپای شرقی یا جهان سوم، بسیاری از اقلیت های ملی خودمختاری کمتری نسبت به ۳۰ یا ۵۰ سال پیش دارند و برای اقلیت ها حتی ذکر خودمختاری، یا ارائه هرگونه پیشنهاد دیگری که شامل تعریف دولت به عنوان یک کشور چند ملتی باشد نامشروع محسوب می شود. این کشورها به الگوی قدیمی دولت-ملت های متحد وفادار مانده اند، که در آن اقلیت ها در حالت ایده آل از نظر سیاسی ضعیف هستند، از داشتن رهبری روشن فکر محروم هستند و در معرض آسیبپذیری شدن در دراز مدت قرار دارند.

من معتقدم که ناتوانی در پذیرش ناسیونالیسم اقلیت، نه تنها برای اقلیت ها، بلکه برای خود دموکراسی و نیز وجود یک جامعه مدنی مسالمت آمیز، مضر است. به عنوان مثال، در اروپای شرقی و مرکزی، بین دموکراتیزاسیون و ناسیونالیسم اقلیت رابطه کاملی وجود دارد. آن دسته از کشورها که ناسیونالیسم اقلیت قابل توجهی ندارند، با موفقیت دموکراتیک شده اند (جمهوری چک؛ مجارستان؛ اسلوانی، لهستان)؛ آن کشورهایی که ناسیونالیسم اقلیت قدرتمندی دارند، شرایط سخت تری دارند (اسلواکی، اوکراین؛ رومانی؛ صربستان؛ مقدونیه؛ جورجیا). مسئله اقلیت در اینجا تنها عامل نیست، اما به اعتقاد من مسئله مهمی است. در یک مقاله جالب که برای نخستین بار در سال ۱۹۴۶ منتشر شد، ایستوان بیو تحلیل اندیشمندانه ای از این مشکل ارائه داد. او استدلال می کند که تجربه قرن نوزدهم مجارستان به رهبران آموخت که اقلیت های آنها ممکن است از آزادی دموکراتیک خود برای جدایی استفاده کنند. از آن زمان، کشورهای اروپای شرقی از اعمال آزادی های دموکراتیک توسط اقلیت ها وحشت داشته اند. در نتیجه، آنها بطور مداوم سعی در سرکوب، تضعیف یا مهار این آزادی های دموکراتیک، گاه با استقبال از فاشیسم یا اشکال دیگر اقتدارگرایی

(به عنوان مثال، با سرکوب آزادی همه)، گاهی اوقات با عدم حمایت از اقلیت ها (به عنوان مثال، با سرکوب آزادی اقلیت ها) دارند. اما در هر صورت، نتیجه یک شکل حیرت انگیز و ترسناک از دموکراسی است. همچنانکه که او می گوید:

در یک وضعیت فلج کننده ای از ترس که ادعا شود پیشرفت آزادی، منافع ملت را به خطر می اندازد، نمی توان از کلیه مزایایی که دموکراسی پیشنهاد میکند به طور کامل استفاده کرد. دموکراتیک بودن در سطح ابتدایی اش بدین معناست که نباید بررسی: نباید از کسانی که عقاید مختلف دارند ترسید، از صحبت کردن به زبان های متفاوت، یا به نژادهای مختلف تعلق داشتن ترسید. کشورهای اروپای مرکزی و شرق اروپا می ترسیدند چرا که در آنها دموکراسی های بالغ توسعه نیافته بود و به این دلیل نتوانستند به دموکراسی های بالغ تبدیل شوند چون می ترسیدند.

من معتقدم که این موضوع امروز همچنان صادق است. بیشتر کشورهای اروپای شرقی با ناسیونالیسم های اقلیت دارای پوسته لیبرال دموکراسی هستند، اما از اعمال کامل و آزادانه آزادی های دموکراتیک می ترسند.

● ۴- فدرالیسم و جدایی در اروپای شرقی و مرکزی

تا کنون، من استدلال کرده ام که بعید است که مدل های غربی خودمختاری سرزمینی به طور داوطلبانه در جای دیگری اتخاذ شوند، مگر اینکه یا تا زمانی که چارچوب بحث در مورد مسائل اقلیت از بحث درباره وفاداری/امنیت به عدالت تغییر کند. این آشکارا روند آهسته ای است. در واقع، حتی مشخص نیست که چگونه این روند رسیدگی به هراس اکثریت از وفاداری و جدایی را شروع کنیم. هر پیشنهادی برای خودمختاری سرزمینی باید با ترس گسترده از جدایی دست و پنجه نرم کند. اما ما چگونه ترس [ملت های] در اکثریت را به نسبت خودمختاری [باید] کم کنیم؟

این سؤال در چارچوب ترویج دموکراتیزاسیون و حقوق اقلیت ها در اروپای شرقی و مرکزی (از این پس ECE) در سازمانهای مختلف غربی مطرح شده است. ما می توانیم دو استراتژی گسترده را تفکیک کنیم. یک استراتژی این است که سعی کنیم خودمختاری سرزمینی و جدایی را به طور کامل از هم جدا کنیم. اینکه دولت های اروپای شرقی و مرکزی (ECE) را ترغیب کنیم که اتخاذ خودمختاری سرزمینی نمی خواهد و در واقع نمی تواند منجر به جدایی شود. ایده در اینجا عبارت است از تشویق دولتها به فکر کردن در مورد

خودمختاری سرزمینی با روشی آزاد و بدون به چالش کشیدن دیدگاه آنها مبنی بر جدایی غیرقابل تصور است و نیز بسیج جدایی طلب غیرقابل تحمل است. این می تواند به روش های مختلفی انجام شود. بویژه، جامعه بین المللی می تواند تضمین های شدیدی را در مورد جدایی ارائه دهد. این امر می تواند وعده های جدی برای تضمین صحت مرزهای ایالتی در اروپای شرقی و مرکزی (ECE) فراهم آورد و می تواند به عنوان بخشی از پیشنهادات خودمختاری سرزمینی اصرار کند که اقلیت با برخی از «بندهای وفاداری» موافقت کنند که تأیید کننده پذیرش آنها در مرزهای دولتی است. و می تواند اصرار داشته باشد که کشورهای خویشاوند از تمام ادعاهای سرزمینی غیر ارادی علیه کشورهای همسایه خودداری کنند و در واقع این کشورها را برای امضای معاهدات دو جانبه تضمین مرزها تحت فشار قرار دهند. در عوض، جامعه بین المللی می تواند با این تضمین های موجود در مورد جدایی، کشورها را ترغیب کند تا با خیال راحت تر در مورد خودمختاری سرزمینی فکر کنند، و در مورد نقشی که می تواند در ارتقاء اعتماد، همکاری و ثبات در دولت های چند ملتی داشته باشد.

بخش اعظم این کار قبلاً در اروپای شرقی و مرکزی (ECE) انجام شده است، اما با این وجود موفقیت اندکی در ترغیب دولت های اروپای شرقی و مرکزی (ECE) برای در نظر گرفتن خودمختاری سرزمینی به روشی آزادانه وجود داشته است. بدیهی است که این کشورها به ضمانت های بین المللی در رابطه با مرزهای دولتی اعتماد ندارند، و از این رو قابل درک است. بدین دلیل که، جامعه جهانی در این زمینه سابقه نسبتاً ضعیفی دارد. در بعضی موارد (مانند آبخازیا، چچن و ترانس نیستر^{۱۳})، در واقع از به رسمیت شناختن جدائی های حقوقی امتناع ورزیده است و همچنان از اصل یکپارچگی مرزهای دولتی حمایت می کند. اما در موارد دیگر، به ویژه در اتحاد جماهیر شوروی سابق و یوگسلاوی، تشخیص سریع جدائی ها خیلی سریع انجام شد. کشورهای اروپای شرقی و مرکزی (ECE) شاید درست تصور کنند که اگر دلایل ژئوپولیتیک بزرگتری برای این کار داشته باشند، قدرت های غربی اصل یکپارچگی مرزهای دولت را قربانی می کنند. مهمتر از همه این که، حتی اگر جامعه بین الملل به این اصل پایبند باشد، وقتی اکثر اعضای یک قلمرو خودگردان به طور واضح و دموکراتیک تمایل به جدایی دارند، واقعاً این مشکل را حل نمی کنند. تصور کنید که یک اقلیت ملی به خودمختاری سرزمینی دست پیدا می کند و انتخابات دموکراتیک برای دولت سرزمینی جدید را شروع کند. در ابتدا، هیچ یک از احزاب سیاسی تا حدودی به منظور اطمینان از همکاری های بین المللی با رژیم جدید خودمختاری سرزمینی نمی توانند صریحاً جدایی طلب باشند. اما مطمئناً

برخی از احزاب برای استقلال بیشتر تلاش می کنند. و با گذشت زمان (شاید در پاسخ به برخی از تجلیات عدم تحمل اکثریت)، برخی از افراد شروع به بحث در مورد مزیت های جدایی خواهند کرد. شاید آنها آن را جدایی نام نهند، بلکه برخی از اشکال «کنفدراسیون» یا «حاکمیت انجمنی»^{۱۴} یا «دولت به هم پیوسته»^{۱۵} را تشکیل می دهند، که در آن سرزمین جدا شده ارتباط مستقیم با دولت بزرگتر را حفظ می کند، در حالی که مستقل می شود. بیاید تصور کنیم که حزبی که ترویج چنین شکلی از (شبه) جدایی را ایجاد می کند و بعد از چند انتخابات سرانجام حزب حاکم می شود. به عنوان بخشی از برنامه خود، همه پرسشی را در مورد پیشنهادات خود برای کنفدراسیون یا حاکمیت انجمنی برگزار می کنند. شاید در ابتدا این همه پرسشی شکست بخورد (زیرا هر فراندومی در غرب شکست خورده است)، اما همیشه این شانس پیروزی وجود دارد، و سپس دولت سرزمینی (شبه) استقلال را اعلام می کند.

بیاید تصور کنیم جامعه بین المللی وعده های خود را حفظ می کند و از به رسمیت شناختن اعلامیه استقلال امتناع می ورزد. هنوز هم این سرزمین استقلال را اعلام کرده است، و شاید آنرا عملی بکند. فرض کنیم که از پرداخت مالیات به دولت مرکزی امتناع می ورزد، قانون اساسی دولت را نقض کند، ارز خود را تصویب می کند و از ارسال شهروندان خود در ارتش ایالتی امتناع می ورزد. در اصل، دولت می تواند برای سرکوب کردن این جدایی طلبی - یعنی جنگ داخلی - ارتش اعزام کند. اما حتی با فرض اینکه ارتش دولتی می تواند در چنین جنگ داخلی پیروز شود (که در مورد چند کشور اروپای شرقی و مرکزی (ECE) صدق نکرد) واقعیت این است که جامعه بین المللی بعید است این نوع پاسخ را بپذیرد. جامعه بین المللی ممکن است طرفدار جدایی نباشد، اما از سرکوب نظامی دولت های منتخب دموکراتیک و غیر خشونت آمیز نیز طرفداری نمی کند. آنها طرفدار «مذاکره» خواهند بود، که نتیجه نهایی آن پذیرفتن استقلال دفکتو است، حتی اگر افسانه وحدت دولت حفظ شود.

البته دولت می تواند با تصویب قانونی که احزاب جدایی طلب نمی توانند از عهده مقام خود بر آیند، سعی کنند این سناریو را کوتاه کنند. اما چگونه می دانیم کدام احزاب جدایی طلب هستند و چه کسی داوری می کند؟ آیا احزاب از «کنفدراسیون» جدایی طلبان حمایت می کنند؟ آیا ما پلیس مخفی را برای شرکت در اجتماعات حزب اعزام خواهیم کرد تا دریابیم که حزب واقعاً چه می خواهد؟ یا شاید دولت بتواند قانونی را برای منع برگزاری همه پرسشی در مورد جدایی تصویب کند. اما حتی اگر ما بتوانیم چنین قانونی را تعریف کنیم (آیا همه پرسشی کنفدراسیون را منع می کند؟)، هنوز مشکل اجرای آن وجود دارد.

14- Sovereignty-association

15- Associated statehood

بیا باید تصور کنیم که دولت سرزمینی می گوید رفراندوم را به هر حال برگزار خواهد کرد: آیا دولت برای شکستن مراکز رای گیری ارتش اعزام خواهد کرد؟

واقعیت این است که در هیچ کشور آزاد و دموکراتیکی امکان جلوگیری اقلیت خودگردان از انتخاب احزاب جدایی طلب و برگزاری همه پرسی در مورد جدایی وجود ندارد. به هر حال به نظر می رسد که این درسی از فدراسیون های چندملتی غربی است، که همه آنها با اکراه مشروعیت بسیج سیاسی جدایی طلب را پذیرفته اند. دولت فقط می تواند از راه غیر دموکراتیک و غیرلیبرال جلوگیری کند. و حتی اگر این ابزارها هم جوابگو باشد، کل مسئله عملی کردن را تضعیف می کنند. گذشته از این، هدف داشتن خودمختاری سرزمینی این بود که به اقلیت ها احساس خودحکومتی امن می داد. اگر دولت بزرگتر تصمیم بگیرد کدام یک از احزاب اقلیت آزاد هستند برای تصدی منصب شوند و کدام سؤال را می توان در همه پرسی قرار داد اقلیت احساس امنیت نخواهد کرد. اگر اقلیت برای هر قانون پیشنهادی، حزب سیاسی یا همه پرسی به مجوز اکثریت نیاز داشته باشد، این یک شکل معنادار از خودحکومتی نیست. توجه داشته باشید که حتی آن دسته از اقلیت ها که طرفدار جدایی نیستند، با این وجود به طور معمول به نفع حق احزاب جدایی طلبان برای تصدی مناصب هستند. اینکه دولت اجازه می دهد چنین احزابی اداره کنند، اثبات این است که واقعاً به دموکراسی و خودمختاری متعهد است.

حرف من این نیست که فدرالیسم به ناچار منجر به جدایی می شود. برعکس من معتقدم که فدرالیسم دموکراتیک احتمال جدایی را کاهش می دهد. اما فکر می کنم فقط فدرالیسم دموکراتیک می تواند (یا به بهترین شیوه) در صورت امکان بسیج سیاسی جدایی طلبی، از جدایی جلوگیری کند. (در واقع، فدرالیسم فقط در صورت اجازه این کار دموکراتیک است.) اقلیت ها فقط در صورتی که حق داشته باشند آزادانه در مورد آینده خود بحث کنند از جمله بحث آزادانه در مورد طیف وسیعی از گزینه هایی از آسیمی شدن تا جدایی، خودمختاری سرزمینی را شکل قابل قبولی از خودحکومتی خواهند یافت. اگر دولت برای آنها تصمیم بگیرد که در مورد کدام گزینه ها می توانند بحث کنند و کدام احزاب می توانند به آن رأی دهند، اقلیت نه آزادی و نه دموکراسی دارد، و این فقط میل آنها به استقلال واقعی را افزایش می دهد.

بنابراین، از نظر من، برای به دست آوردن منافع کامل فدرالیسم، باید مشروعیت احزاب جدایی طلب را بپذیریم، و این مستلزم پذیرش امکان (هرچند ضعیف) یک جداسازی دموکراتیک است. این شکل فدرالیسم، در واقع احتمال جدایی را کاهش می دهد، اما حضور جدایی طلبان را در بحث سیاسی مشروعیت می بخشد و امکان انتخاب جدایی را نهادینه می کند. و در صورت انتخاب هر زمان دیگری در همه پرسی، امکان

جدائی را تسهیل می کند، زیرا یک قلمرو مشخص و زیرساخت سیاسی مشخص را فراهم می کند که می تواند به عنوان پایه ای برای یک کشور در حال جدا شدن استفاده شود. تلاش برای ترویج فدرالیسم در حالی که مانع بسیج جدایی طلبی شود احتمالاً غیر دموکراتیک، غیر لیبرال و در نهایت بی ثمر است.

خلاصه اینکه، فدرالیسم در جایی کار نخواهد کرد که دولت جدایی را غیر قابل تصور تلقی کند، و بسیج جدایی طلبی را غیر قابل تحمل می داند. مدافعان خودمختاری سرزمینی در اروپای شرقی و مرکزی معمولاً سعی در ایجاد خودمختاری سرزمینی بدون به چالش کشیدن این ترس از جدایی داشتند. اما فکر نمی کنیم این استراتژی مؤثر باشد. در تجربه غربی، پذیرش استقلال سرزمینی با پذیرش مشروعیت بسیج جدایی طلبانه و پذیرش امکان همه پرسی با موافقت دموکراتیک در مورد جدایی دست به دست هم داده است. کشورهای اروپای شرقی و مرکزی می توانند این موضوع را به خوبی مشاهده کنند. آنها می دانند که خودمختاری سرزمینی به سبک غربی «مشکل جدایی» را حل نکرده است و تضمین های بین المللی در مورد مرزهای دولتی نیز آن را حل نمی کنند. آنها می دانند که اگر بک، اسکاتلند، پورتوریکو یا کاتالونیا یک روز برای جدایی رأی دهند، دولت یا جامعه بین المللی برای جلوگیری از آن اقدام اندکس می تواند انجام دهند. اگر می خواهیم خودمختاری سرزمینی را در اروپای شرقی و مرکزی ترویج کنیم، ما نیاز داریم که استراتژی دوم را در نظر بگیریم. ما باید این فرض را به چالش بکشیم که حذف جدایی از برنامه سیاسی باید اولین هدف دولت باشد. ما باید سعی کنیم نشان دهیم که جدایی لزوماً جرمی علیه بشریت نیست و هدف از یک سیستم سیاسی دموکراتیک نباید این باشد که آن را غیر قابل تصور جلوه دهد. دولت ها و مرزهای دولتی مقدس نیستند. اولین هدف یک دولت باید ترویج دموکراسی، حقوق بشر، عدالت و رفاه شهروندان باشد، نه اینکه اصرار داشته باشیم که هر شهروند خود را «بطور دائمی» ملزم به دولت موجود بداند - هدفی که در یک کشور چند ملتی تنها از طریق غیر دموکراتیک و ناعادلانه می تواند بدست آید. یک کشور فقط می تواند از مزایای دموکراسی و فدرالیسم کاملاً بهره مند شود اگر مایل به زندگی با خطر جدایی باشد.

این در واقع نتیجه گیری است که استیون بیو در مقاله خود در سال ۱۹۴۶ به دست آورد. من پیش از این ادعای او را مبنی بر اینکه کشورهای اروپای شرقی و مرکزی (ECE) قادر نیستند «از مزایای دموکراسی» کامل استفاده کنند، نقل کردم زیرا آنها از اعمال آزادی های دموکراتیک توسط اقلیت های ملی می ترسیدند، و این دموکراتیک بودن به معنای این است که «از کسانی که عقاید مختلف دارند، با به زبان های مختلف صحبت می کنند، یا به نژادهای دیگر تعلق دارند، نرسید.» وی در ادامه تصریح کرد: «در این شرایط، افکار عمومی روشن بین، شجاع و دموکراتیک می توانند تنها یک دوره عمل را دنبال کنند: این می تواند بیشترین

فرصتها را در چارچوب موجود به اقلیت ها ارائه دهد و از ابتکارات خود برای برآوردن جسورانه ترین خواسته های اقلیت ها استفاده کند، حتی خطر جدایی را می پذیرد.»

البته، همانطور که بیبو خاطرنشان می کند، این نوع از رویکرد «شجاعانه و دموکراتیک» فقط در صورتی ممکن است که مخاطرات جدایی را کاهش دهیم. من در بخشی خاطرنشان کردم که افزایش پذیرش بسیج جدایی طلبانه در غرب به این واقعیت گره خورده است که جدایی، بقای ملت اکثریت را تهدید نمی کند. جدایی ممکن است مستلزم از بین رفتن دردناک قلمرو باشد، اما به عنوان تهدیدی برای زنده ماندن ملت یا کشور اکثریت تلقی نمی شود. اگر کبک، اسکاتلند، کاتالونیا یا پورتوریکو جدا شوند، کانادا، انگلیس، اسپانیا و ایالات متحده همچنان به عنوان دموکراسی های پایدار و مرفه وجود خواهند داشت. در عوض، در اروپای شرقی و مرکزی (ECE)، اعتقاد بر این است که «جدایی سرزمین های خارجی زبان یا اقلیت، مرگ ملی را مقدم می داند. به گفته بیبو، پذیرش خطر جدایی در اروپای شرقی و مرکزی (ECE) به دلیل «آگاهی سیاسی که از ترس بقا تحمل می شود» امکان پذیر نبود.

به همین ترتیب، پذیرش بسیج جدایی طلبانه در غرب نیز به این واقعیت پیوند خورده است که جدایی لزوماً بر حقوق یا منافع افراد در قلمرو در حال گذار تأثیر چشمگیری نخواهد گذاشت. اگر کبک، اسکاتلند، پورتوریکو یا کاتالونیا جدا شوند، در حقوق قانونی افراد در آن مناطق، یا توزیع قدرت بین گروه ها یا زبان نهادهای عمومی، تغییرات کمی رخ می دهد. چه این گروه ها خود را در یک دولت بزرگتر اداره کنند و چه به عنوان کشورهای جداگانه وجود داشته باشند، در هر صورت زبان و فرهنگ ملی خود را در محدودیت های یک قانون اساسی دموکراتیک لیبرال که موجب احترام به حقوق اقلیت های داخلی خواهد شد، ترویج می کنند. گروه جداشده با رفتن از یک فدراسیون چند ملتی به یک کشور مستقل، سود چندانی کسب نمی کند و اقلیت های داخلی چیز زیادی از دست نمی دهند.

در عوض، در اروپای شرقی و مرکزی (ECE)، جدایی تقریباً به عنوان یک موضوع زندگی و مرگ مشاهده می شود. از آنجا که سیاست در دولت-ملت های واحد به طور معمول به عنوان حاصل جمع صفر تلقی می شود برنده نبرد [حاکم] بر همه چیز میشود، بسیار مهم است که شما در دولت اکثریت باشید یا اقلیت باشید. اگر شما اکثریت باشید، این زبان و فرهنگ شماست که فضای عمومی را انحصار می کند و پیش شرط دسترسی به مشاغل و پیشرفت حرفه ای است، و هر تصمیم مهم سیاسی در مجمعی گرفته می شود که شما در آن اکثریت را تشکیل می دهید. اگر شما اقلیت باشید، با ناتوانی سیاسی روبرو هستید (به عنوان مثال، هیچ تصمیم مهمی در مجمعی که شما اکثریت هستید، گرفته نمی شود)، حاشیه نشینی فرهنگی

و ادغام طولانی مدت است. از این رو جای تعجب نیست که جدایی توسط دولتهای اروپای شرقی و مرکزی (ECE) با چنین وحشتی ادراک می شود.

اگر دولت های اروپای شرقی و مرکزی (ECE) بخواهند خطر جدایی را بپذیرند (و از این رو خطر خودمختاری سرزمینی دموکراتیک را می پذیرند)، ما نیازمند این هستیم تا ریسک های جدایی را کاهش دهیم. ما باید راهی را برای اطمینان به کشورها بیابیم که از دست دادن قلمرو اقلیت «مرگ ملی را مقدم نمی شمارد»، و اطمینان به اقلیت های داخلی بالقوه که جدایی به معنای عدم از دست دادن حقوق یا شغل یا هویت آنها نیست. من اعتقاد دارم که اگر بخواهیم در کشورهای اروپای شرقی و مرکزی (ECE)، اقامتگاه واقعی تنوع اتنیکی و فرهنگی را داشته باشیم چنین تغییری در نگرش به جدایی در بلند مدت نیاز است. برای خلاصه کردن یک استدلال پیچیده، من فکر می کنم که جایگاه منصفانه تنوع، مستلزم آن است که کشورها مایل باشند که ادعای خودمختاری سرزمینی یا سایر اشکال اشتراک قدرت را در نظر بگیرند؛ و دولتها فقط در صورت تمایل به پذیرش مشروعیت بسیج جدایی طلب، این ادعاها را با روشی آزادانه در نظر خواهند گرفت؛ و آنها فقط مشروعیت بسیج جدایی طلبان دموکراتیک را می پذیرند در حالی که دیگر شاهد جدایی به معنای مرگ ملی نباشند.

به هر حال این درسی است که من از تجربه غربی می گیرم. من معتقدم که فدرالیسم در غرب به خوبی عمل کرده است تا عدالت اتنیکی فرهنگی را تضمین کند و احتمال جدایی را کاهش دهد. اما این امر تا حدودی توانسته است به این هدف دست یابد زیرا شهروندان مشروعیت بسیج جدایی طلبانه را می پذیرند. و آنها این مشروعیت را می پذیرند، زیرا ریسک جدایی به طرز چشمگیری کاهش یافته است.

من فکر می کنم که جامعه بین المللی کارهای زیادی را می تواند انجام دهد تا ریسک جدایی را کاهش دهد، و از این طریق تمایل دولتها برای اتخاذ اشکال خودمختاری سرزمینی دموکراتیک را افزایش دهد. اما این رویکردی متفاوت است از آنچه در حال حاضر توسط جامعه بین الملل صورت گرفته است. در حال حاضر، تمرکز بر تلاش برای ارائه ضمانت هایی در برابر جدایی است، نه بر کاهش ریسک جدایی. به نظر من، هدف نباید که تضمین های زره پوش مرزهای دولتی موجود (که نمی توان در یک جامعه آزاد و دموکراتیک انجام داد) باشد، بلکه در مورد تضمین های محکم مبنی بر اینکه در صورت تغییر مرزهای دولتی، از حقوق اقلیت های داخلی محافظت می شود و گروه اکثریت حتی اگر برخی قلمرو اقلیت ها را از دست بدهد، به عنوان یک ملت زنده می مانند. نیازی به گفتن نیست، این نوع تغییر نگرش فقط می تواند یک روند بسیار طولانی مدت باشد، اما من هیچ راه جایگزین واقع بینانه دیگری برای حل مسالمت آمیز ادعاهای ناسیونالیست اقلیت در سراسر جهان نمی بینم.